Alexandr Soljeniţîn
Articol I.
Articol II. ARHIPELAGUL GULAG
1918 – 1956
Secţiune 2.01
Secţiune 2.02 ÎNCERCARE DE INVESTIGAŢIE LITERARĂ
Părţile a cincea, a şasea şi a şaptea
Traducere, note şi tabel cronologic de NICOLAE ILIESCU
Secţiune 2.03 Postfaţă de ION VASILE ŞERBAN
Editura UNIVERS
Bucureşti, 1998
Partea a CINCEA
(a) OCNA
„Să facem din Siberia ocnelor şi a lanţurilor o Siberie sovietică, socialistă!”
(Stalin)
Secţiune 2.04 Capitolul 1
SORTIŢI PIERZANIEI
REVOLUŢIA este grozav de generoasă când este vorba de zor. Ea se grăbeşte să renunţe la o mulţime de lucruri. De pildă – la cuvântul ocnă. Iar acesta este un cuvânt frumos, cu greutate, nu poate fi comparat cu avortonul DOPR, nici cu alunecosul ITL. Cuvântul „ocnă” se prăvăleşte asupra condamnatului de la înălţimea estradei judecătorilor ca o ghilo-tină cu încetinitor şi încă din sala de judecată îi frânge coloana vertebrală, îi spulberă orice speranţă. Cuvântul „ocnaşi” este atât de cumplit, încât alţi deţinuţi, nu ocnaşi, îşi zic între ei: ăştia sunt, fără îndoială, ucigaşi! (Omul este înzestrat cu această însuşire poltronă şi salvatoare: să crea-dă că nu el este cel mai rău şi nu el se află în cea mai proastă situaţie. Ocnaşii poartă numere\înseamnă că sunt dintre cei mai înrăiţi! Pe noi însă n-or să ne numeroteze!... Aveţi răbdare, n-o să

scăpaţi, o să primiţi şi voi numere!)

Stalin îndrăgea tare mult cuvintele vechi, el ştia că pe ele statele se pot ţine veacuri de-a rândul. Fără nici cea mai mică necesitate proletară, el a transplantat cuvinte care fuseseră suprimate în pripă: „ofiţer”, „general”, „director”, „suprem”. (1) * Şi după douăzeci şi şase de ani de când revoluţia din februarie a desfiinţat ocna, Stalin a introdus-o din nou. Asta s-a întâmplat în aprilie 1943, când Stalin a simţit că arca lui a ieşit la liman. Cele dintâi roade civile ale victoriei naţionale de la Stalingrad au fost: Decretul privind militarizarea căilor ferate (copiii şi femeile să fie judecaţi de tribunal) şi, peste o zi (17 aprilie), Decretul privind introducerea ocnei şi spânzurătorii. (Spânzurătoarea este, de asemenea, un stabiliment vechi şi bun, ce nu poate fi comparat cu un pocnet de revolver. Spânzurătoarea prelungeşte moartea şi permite să fie arătată detaliat şi dintr-odată unei mari mulţimi de privitori.) Toate victoriile următoare au trimis la ocnă şi la spânzurătoare noi rezerve de oameni sortiţi morţii: mai întâi din Kuban şi de pe Don, apoi din Ucraina de pe malul stâng al Niprului. din Kursk, Oriol, Smolensk. În urma armatei veneau tribunale-le. Pe unii îi spânzurau pe loc, în public, pe alţii îi expediau în lagărele-ocne nou create.

Cel dintâi de acest fel a fost fără îndoială lagărul de la mina 17 din Vor-kuta (curând, au urmat altele şi în Norilsk, şi în Djezkazgan). Scopul nici nu era ascuns: ocnaşii trebuiau exterminaţi. Era un homicid făţiş, dar, în tradiţia GULAG-ului, prelungit în timp, pentru ca deţinuţii sortiţi pieirii să sufere cât mai multă vreme şi să mai lucreze o perioadă de timp.

Ei erau instalaţi în „corturi” şapte metri pe douăzeci, obişnuite în zonele

Notele din subsolul paginii, marcate cu asterisc, aparţin autorului. Notele traducătorului, numerotate în

cadrul fiecărui capitol, sunt amplasate la sfârşitul volumului, care conţine şi un index general de sigle şi abrevieri. (Vezi şi N.B. la vol. I şi vol. II)

nordice. Căptuşite cu scânduri şi presărate cu rumeguş, aceste corturi deveneau un fel de barăci uşoare. Un asemenea cort era prevăzut pentru optzeci de persoane, dacă erau utilate sistem vagonaş (2), şi pentru o sută – în cazul priciurilor comune. Ocnaşii erau instalaţi câte două sute.

Asta însă nu era o restrângere (3) de spaţiu! Era doar o utilizare judicioasă a spaţiului de locuit. Ocnaşii aveau un regim de lucru, în două schimburi, de douăsprezece ore, fără nicio zi de odihnă, şi astfel, întotdeauna, o sută erau la lucru, iar cealaltă – în baracă.

La locul de muncă erau înconjuraţi de escorta cu câini. Oricine putea să îi bată după pofta inimii sau să-i îndemne la lucru înghiontindu-i cu automatul. În drum spre zonă (4), după bunul plac al celor din escortă, coloana lor putea fi împroşcată cu rafale de automat, şi nimeni nu cerea socoteală soldaţilor pentru cei morţi. Coloana istovită a ocnaşilor putea fi deosebită de departe cu uşurinţă de o coloană de simpli deţinuţi: oamenii de-abia îşi târau picioarele, chipurile lor erau răvăşite de disperare şi consternare.

Cele douăsprezece ore de lucru erau măsurate în cea mai lungă durată a lor. (La spart de piatră brută în viscolele polare din Norilsk, li se dădea, în cele douăsprezece ore, o singură dată, zece minute de răgaz în încăperea unde se puteau încălzi.) Şi cât de stupid erau folosite cele douăsprezece ore de odihnă! În contul acestor douăsprezece ore, ei erau duşi dintr-o zonă într-alta, erau aliniaţi în coloană, erau percheziţionaţi. În zona locativă erau introduşi numaidecât într-un cort niciodată aerisit, fără ferestre, şi încuiaţi acolo. În timpul iernii, în cort dăinuia un aer dens, umed, împuţit şi acru, pe care un om

neobişnuit cu astfel de condiţii nu l-ar fi suportat nici două minute. Zona locativă era şi mai puţin accesibilă ocnaşilor decât zona de lucru. Nu li se permitea niciodată să meargă nici la toaletă, nici la sala de mese, nici la infirmerie. Pentru orice trebuinţă aveau fie un hârdău, fie un ghişeu. Ocna stalinistă din anii 1943 – 1944 însemna îmbinarea a tot ceea ce era mai rău într-un lagăr cu tot ceea ce era mai rău într-o puşcărie.

Ocna ţaristă, după mărturia lui Cehov (5), era mult mai puţin inventivă. Ocnaşii din închisoarea Mexandrovsk (Sahalin) nu numai că puteau să iasă zi şi noapte în curte şi la toaletă (acolo nu era folosit hârdăul), dar şi toată ziua în oraş! Astfel încât sensul autentic al cuvântului „ocnă" – vâslaşii să fie înlănţuiţi lângă vâsle – îl înţelegea doar Stalin.

În cele douăsprezece ore de „odihnă" intra, de asemenea, controlul de dimineaţă şi de seară al ocnaşilor, care nu era o simplă verificare a numărului capetelor de vită, precum în cazul zekilor (6), ci un apel amă-nunţit, nominal când fiecare dintre cei o sută de ocnaşi trebuia, de două ori pe zi, să-şi strige, fără să se poticnească, numărul, numele lui ne-suferit, prenumele şi patronimicul, anul şi locul naşterii, articolele, du-rata condamnării, cine l-a condamnat şi când ia sfârşit condamnarea; iar ceilalţi nouăzeci şi nouă trebuiau, de două ori pe zi, să asculte toate acestea şi să se chinuiască. Tot în contul acestor douăsprezece ore se distribuia de două ori hrana: castroanele cu mâncare se împărţeau prin ghişeu şi tot prin ghişeu se înapoiau. Niciun ocnaş nu avea dreptul să lucreze la bucătărie ori să transporte găleţile cu hrană. Întregul personal de serviciu era alcătuit din hoţi şi, cu cât mai impertinent şi mai necruţător îi escrocau pe blestemaţii de ocnaşi, cu atât mai bine trăiau ei înşişi şi cu atât mai mulţumiţi erau stăpânii ocnei. Aici, ca întotdeauna pe seama articolului Cincizeci şi Opt, coincideau interesele

NKVD-ului şi ale tagmei hoţilor.

Dar întrucât nu trebuiau să păstreze tabele pentru istorie, să se vadă că ocnaşii erau exterminaţi şi prin înfometare, conform acestor tabele lor li se cuveneau nişte jalnice suplimente – vămuite de trei ori – sub formă de „raţii pentru mineri" şi „gratificaţii alimentare". Şi toate acestea se reali-zau prin ghişeu, după o lungă procedură: strigarea nominală şi schimbul castroanelor pe taloane. Şi când, în sfârşit, puteau să se prăvălească pe prici şi să adoarmă, din nou se deschidea ghişeul, din nou începea strigarea numelor şi predarea aceloraşi taloane pentru a doua zi (zekii simpli nu-şi băteau capul cu taloanele pentru castroane, ele erau primite şi predate la bucătărie de către brigadier).

Astfel, din cele douăsprezece ore de „timp liber", de-abia mai rămâneau patru ore liniştite pentru somn.

În plus, bineînţeles, ocnaşilor nu li se dădea niciun ban, nu aveau dreptul să primească pachete, nici scrisori (în capul lor năuc, care le vâjâia necontenit, trebuia să se stingă gândul la fosta libertate şi nimic să nu mai rămână pe pământ în neagra noapte polară decât munca şi această baracă).

Toate acestea îi făceau pe ocnaşi să cedeze cu uşurinţă şi să moară repede.

Cel dintâi alfabet vorkutean (douăzeci şi opt de litere (7), pentru fiecare literă numerotarea era de la unu la o mie), prin urmare primii douăzeci şi opt de mii de ocnaşi din Vorkuta au intrat cu toţii în mormânt într-un singur an.

Este de mirare că nu într-o lună.

În Norilsk, la uzina de cobalt nr. 25, au tras o garnitură în zonă pentru a încărca minereu, şi ocnaşii s-au culcat sub tren pentru a sfârşi mai repede cu chinurile. Douăzeci şi patru de oameni, ajunşi la disperare, au fugit în tundră. Au fost descoperiţi din avioane şi împuşcaţi, iar cada

Câţi ocnaşi credeţi că se aflau în Sahalin pe vremea lui Cehov? Cinci mii nouă sute cinci persoane, erau de ajuns şase litere. Aproape la fel era şi Elabastuzul nostru, însă Spassk era mai mare. Cuvântul însuşi era cumplit – „Sahalin”, dar, în realitate, nu era decât o flilială, o subdiviziune de lagăr! Doar în Steplag erau douăsprezece de acest fel. Lagăre precum Steplag-ul erau zece. Socotiţi câte Sahaline.

vrele lor au fost stivuite pe platforma de adunare din lagăr.

La mina nr. 2 din Vorkuta se afla un lagăr-ocnă pentru femei. Femeile purtau numere pe spate şi pe basmalele de pe cap. Ele participau la toate lucrările subterane şi chiar, şi chiar… depăşeau planul!…”

Dar eu aud cum compatrioţii şi contemporanii mei îmi strigă cu mânie: opreşte-te! Despre cine cutezi să ne vorbeşti? Da, aşa este! I-au ţinut acolo pentru a-i extermina, şi bine au făcut! Căci erau trădători, poli-ţai (8) şi burgomiştri (9)! Aşa le trebuie! Nu cumva îţi este milă de ei?? (În acest caz, după cum se ştie, critica iese din cadrul literaturii şi trece în atribuţiile Organelor.) Iar acolo, femeile nu erau decât aşternuturile nemţilor! îmi strigă nişte voci de femei. (Oare am exagerat eu? Se poate ca nişte rusoaice să le numească aşternuturi pe alte rusoaice?)

Cel mai uşor mi-ar fi să răspund cum se obişnuieşte acum, „demascând cultul”. Să povestesc despre câteva cazuri de trimitere la muncă silnică. (De pildă, despre cele trei comsomoliste voluntare, care, pilotând nişte bombardiere uşoare, s-au speriat şi, în loc să arunce bombele asupra ţintei, le-au aruncat în câmp deschis; s-au întors cu bine la bază şi au raportat că şi-au îndeplinit misiunea, însă pe urmă, pe una dintre ele a mustrat-o conştiinţa de comsomolistă şi a povestit totul secretarului de comsomol al unităţii de aviaţie, tot o fată, care,

bineînţeles, a raportat la Secţia Specială, şi cele trei fete s-au pricopsit cu douăzeci de ani de ocnă.) Şi să exclam: iată ce oameni sovietici cinstiţi au fost pedepsiţi de către samavolnicia stalinistă! apoi să mă las cuprins de indignare nu din pricina samavolniciei la drept vorbind, ci din pricina erorilor fatale săvârşite faţă de comsomolişti şi comunişti, acum corectate într-un mod fericit.

Ar fi însă nedemn să nu examinăm problema în toată profunzimea ei.

Mai întâi despre femei, acum, după cum se ştie, dezrobite, eliberate. E drept, nu de munca lor dublă, ci de cununia religioasă, de jugul dispreţului social, de tirania Kabanihăi (10). Dar ce-i asta? Oare nu le-am pregătit o Kabaniha şi mai cruntă, socotindu-le crimă de antipatriotism şi de drept comun faptul de a dispune libere de corpul şi de personalitatea lor? Şi oare nu întreaga literatură universală (prestalinistă) a proslă-vit iubirea eliberată de discriminările naţionale? De voia generalilor şi a diplomaţilor? Noi însă şi aici am aplicat criteriul stalinist: fără Decretul Prezidiului Sovietului Suprem nu îţi este permis să intri în contact cu nimeni. Corpul tău este, înainte de toate, bunul Patriei.

Dar, întâi şi-ntâi, ce vârstă aveau ele când au intrat în contact cu inamicul nu pe câmpul de luptă, ci în pat? Cu siguranţă că erau femei nu mult mai în vârstă de treizeci de ani, ba chiar şi de douăzeci şi cinci. Rezultă că de la primele impresii din copilărie ele au fost educate după Octom

— În Sahalin nu exista muncă silnică pentru femei (Cehov).

brie, în şcolile sovietice şi în spiritul ideologiei sovietice! Aşadar, ne-am supărat pe roadele mâinilor noastre? Unora dintre fete li s-a întipărit în minte tot ceea ce noi vreme de cincisprezece ani am strigat fără istovire: că nu există nicio ţară natală, că patria este o născocire

reacţionară. Altora li se făcuse lehamite de puritanismul searbăd al adunărilor, mitingurilor, demonstraţiilor noastre, al filmelor fără sărutări, al dansurilor fără îmbrăţişări. Cele din a treia categorie erau cucerite de amabilitatea, de politeţea, de acele nimicuri ale aspectului exterior al bărbatului şi ale modului de a face curte, despre care nu i-a învăţat nimeni pe flăcăii cincinalelor noastre şi pe ofiţerii care au absolvit Academia Frunze (11). În categoria a patra intrau fetele care erau pur şi simplu flămânde, flămânde la propriu, adică nu aveau ce să mănânce. Cele din categoria a cincea poate că n-au găsit alt mijloc de salvare, a lor şi a rudelor, de a nu se despărţi de ele.

În oraşul Starodub din regiunea Briansk, unde ajunsesem pe urmele proaspete ale inamicului în retragere, mi s-a povestit că acolo a staţi-onat multă vreme o garnizoana de unguri, pentru a apăra oraşul de partizani. La un moment dat, au primit ordin de transferare, şi zeci de femei localnice, uitând de orice ruşine, au venit la gară şi, luându-şi rămas-bun de la ocupanţi, boceau de mama focului, cum n-au bocit (a adăugat un cizmar zeflemitor) nici când „şi-au petrecut bărbaţii la război”.

Tribunalul militar a intrat în Starodub câteva zile mai târziu. Şi, cu siguranţă, au acordat atenţia cuvenită denunţurilor. Şi, fără îndoială, pe ca-reva dintre bocitoarele din Starodub le-a trimis la mina nr. 2 din Vorkuta.

Dar cine-i vinovat de toate astea? Cine? Aceste femei? Sau noi, noi toţi, compatrioţi şi contemporani? Ce fel de oameni am fost noi, dacă femeile noastre au preferat să se arunce în braţele ocupanţilor? Oare nu este acesta unul din nenumăratele preţuri pe care le plătim, le plătim şi le vom plăti încă multă vreme pentru calea noastră comunistă, adoptată în pripă, parcursă în mare zăpăceală, fără a arunca o privire îndărăt pentru a vedea pierderile,

fără a privi înainte?

Poate că toate aceste femei ar fi trebuit supuse oprobriului public (însă nu înainte de a le asculta şi pe ele), poate ar fi trebuit ridiculizate fără cruţare, dar să le trimiţi pentru aşa ceva la ocnă? În lagărele polare de exterminare??

Păi, Stalin le-a trimis! Beria!

Nu, nu, scuzaţi-mă! Cei care le-au trimis, care le-au ţinut acolo şi le-au lichidat tronează acum în consiliile publice ale pensionarilor şi veghează în continuare la moralitatea noastră. Iar noi toţi? Noi auzim: „aşternuturi-le nemţilor", şi dăm aprobator din cap. Faptul că şi acum le socotim pe aceste femei vinovate este cu mult mai periculos pentru noi chiar şi decât faptul că ele au fost condamnate la vremea lor.

— Bine, bine, dar bărbaţii n-au ajuns acolo degeaba?! Erau trădători de patrie şi trădători sociali.

Dar şi aici ne putem eschiva. Am putea menţiona (şi ar fi adevărat) că principalii criminali n-au rămas, de bună seamă, pe loc, în aşteptarea tribunalelor şi spânzurătorilor noastre. Ei s-au grăbit cum au putut spre Occident şi mulţi au izbutit să plece. Anchetele noastre penale de pedeapsă ajungeau la cifrele propuse pe seama mieluşeilor (aici au fost de mare ajutor denunţurile vecinilor). În locuinţa aceluia, nu se ştie de ce, au fost încartiruiţi nemţi, de ce l-au îndrăgit pe el? Iar acesta a cărat nemţilor fân cu sania lui: colaborare directă cu inamicul.

Astfel s-ar putea minimaliza şi din nou să se pună pe seama cultului: au existat exagerări, acum sunt corectate. Totul este normal.

Dar, fiindcă am început, să continuăm.

Ce soartă au avut dascălii de şcoală? Acei dascăli pe care armata noastră, în timpul retragerii pline de panică, i-a părăsit cu şcoli şi cu şcolari cu tot: care pentru un an, care pentru doi, care pentru trei.

Fiindcă intendenţii au fost proşti, generalii incompetenţi, ce trebuie să facă acum dascălii: să-i mai înveţe carte pe copii ori să nu-i mai înveţe? Şi ce pot să facă acum copiii – nu cei care au cincisprezece ani, care pot să muncească şi să se întreţină, ori să se facă partizani, ci copiii mici? Să înveţe ori să piardă vremea vreo doi-trei ani pentru ispăşirea greşelilor Comandantului Suprem? Nu mi-a dat tata căciulă, deci urechile pot să-mi îngheţe, nu-i aşa?

Nu se ştie de ce, dar această problemă nu s-a pus nici în Danemarca, nici în Norvegia, nici în Belgia, nici în Franţa. În aceste ţări, nimeni n-a considerat că poporul, aruncat cu uşurinţă sub ocupaţie germană de către cârmuitorii lui nesăbuiţi ori în virtutea unor circumstanţe covârşitoare, acum trebuie să înceteze de a mai trăi. În aceste ţări au continuat să funcţioneze şi şcolile, şi căile ferate, şi administraţia locală.

Există oameni (la ei, fireşte) care au creierul întors cu o sută optzeci de grade. Pentru că la noi, dascălii de şcoală au primit scrisori anonime de la partizani: „Să nu îndrăzniţi să ţineţi lecţii! Cei vinovaţi vor plăti scump!” Lucrul la căile ferate a devenit, de asemenea, colaborare cu inamicul. Iar administraţia locală – trădare nemaiauzită.

Toată lumea ştie că un copil care a întrerupt învăţătura poate să n-o mai reia ulterior. Astfel, dacă Genialul Strateg al tuturor timpurilor şi popoarelor a dat greş, ce să facă iarba în vremea asta – să crească ori să se usuce? Iar copiii, în vremea asta, să meargă sau nu la şcoală?

De bună seamă, totul se plăteşte. Din şcoală vor trebui scoase portretele cu mustaţă (12) şi, poate, introduse cele cu mustăcioară (13). Bradul nu va mai trebui împodobit de Anul Nou, ci de Crăciun, şi, cu această ocazie (şi la altă aniversare imperială în locul celei din octombrie), di

Să fim drepţi şi să nu uităm că începând din 1946 cei din această categorie au fost rejudecaţi şi douăzeci de ani de KTR (muncă silnică) au fost înlocuiţi cu zece ani de ITL.

rectorul va trebui să cuvinteze şi să proslăvească minunata viaţă nouă, care de fapt este proastă. Dar şi înainte se ţineau discursuri care proslăveau viaţa cea minunată, iar ea era tot proastă.

Cu alte cuvinte, înainte trebuia să-ţi calci pe conştiinţă şi să-i minţi pe copii incomparabil mai mult, fiindcă minciuna a avut timp să se decan-teze şi să se insinueze în programele de învăţământ, fiind elaborată cu meticulozitate de către metodiştii şi inspectorii şcolari. La fiecare lecţie, fie că se potrivea ori nu se potrivea, fie că era vorba de structura organismului râmei sau de conjuncţiile subordonatoare, trebuia neapărat să îl huleşti pe Dumnezeu (chiar dacă tu personal crezi în El). Trebuia să nu scapi prilejul ca să proslăveşti libertatea noastră nelimitată (chiar dacă n-ai dormit toată noaptea, aşteptând să auzi ciocănituri în uşă). Fie că citeai cu glas tare din Turgheniev, fie că plimbai bagheta pe cursul Niprului, trebuia negreşit să afuriseşti sărăcia din trecut şi să elogiezi belşugul din prezent (când sub ochii tăi şi ai copiilor, cu mult înainte de război mureau sate întregi, iar pe o cartelă de copil, la oraş, se dădeau trei sute de grame de pâine).

Şi toate acestea nu erau socotite crimă nici împotriva adevărului, nici împotriva sufletului de copil, nici împotriva Duhului Sfânt.

Acum, însă, sub regimul provizoriu şi instabil al ocupanţilor, trebuia să minţi mult mai puţin, doar că în altă direcţie, în altă direcţie! – asta era problema! Iată de ce glasul patriei şi creionul raikom-ului interziceau predarea limbii materne, a geografiei, aritmeticii şi ştiinţelor naturale. Pentru o astfel de activitate – douăzeci de ani la ocnă!

Compatrioţi, încuviinţaţi din cap! Iată, îi conduc, însoţiţi de crini, într-o baracă dotată cu hârdău! Azvârliţi cu pietre în ei, căci i-au învăţat carte pe copiii voştri!

Însă compatrioţii (mai cu seamă pensionarii MVD-ului şi KGB-ului, nişte namile, pensionaţi la patruzeci şi cinci de ani) se apropie de mine cu pumnii ridicaţi: pe cine apăr eu? pe burgomiştri! (14) pe starosti! pe tălmaci? toate canaliile şi lepădăturile?

Să ne coborâm dar, să ne coborâm şi mai adânc. Am adunat prea multe lemne, privindu-i pe oameni ca pe surcele! Oricum, viitorul ne va obliga să reflectăm la cauze.

Au început să cânte fie ca nobila mânie... (15) – şi cum să nu ţi se ridice părul pe cap? Patriotismul nostru înnăscut – interzis, ridiculizat, prigonit şi blestemat – a fost deodată îngăduit, încurajat, proclamat sfânt, şi cum să nu ne recăpătăm curajul, noi toţi, ruşii, să nu ne unim inimile emoţionate de recunoştinţă, şi cu generozitatea firii noastre să nu-i iertăm neapărat pe călăii noştri obişnuiţi când se apropiau călăii din afara graniţelor? Şi apoi, înăbuşind vagile îndoieli şi mărinimia noastră grăbită, cu toţii laolaltă să-i blestemăm cu frenezie pe trădători, acei oameni ranchiunoşi, categoric mai răi decât noi?

De unsprezece secole de când există Rusia, ea a cunoscut mulţi duş-mani şi a purtat multe războaie. Dar oare au existat mulţi trădători în Rusia? Din sânul ei au ieşit mulţimi de trădători? Parcă nu. Pare-mi-se că nici vrăjmaşii nu au acuzat caracterul rus de trădare, de cameleonism, de infidelitate. Şi toate acestea sub un regim, cum se spune, ostil poporului muncitor.

Iată însă că a izbucnit cel mai drept război, sub regimul cel mai drept, şi, brusc, poporul nostru a descoperit în mijlocul său zeci şi sute de mii de trădători.

De unde au apărut? Şi de ce?

Poate că s-o fi reaprins din nou războiul civil, care nu

a fost stins definitiv? Albgardiştii care au scăpat teferi? Nu! Am menţionat mai sus că mulţi dintre emigranţii albi (inclusiv procletul Denikin) au luat partea Rusiei Sovietice împotriva lui Hitler. Ei aveau libertatea de a alege şi au ales astfel.

Însă aceste zeci şi sute de mii – poliţai şi membri ai detaşamentelor de represalii, starosti şi tălmaci – au ieşit cu toţii din rândul cetăţenilor sovietici. Şi printre ei erau destui tineri, care, de asemenea, au crescut după Octombrie.

Ce i-o fi determinat?... Cine sunt ei?

Ei bine, în primul rând aceştia sunt aceia peste care şi peste ale căror familii au trecut şenilele anilor Douăzeci şi Treizeci. Care în valurile tulburi ale canalizării noastre şi-au pierdut părinţii, pe cei apropiaţi şi pe cei dragi. Ori cei care ei înşişi au plonjat şi au ieşit la suprafaţă în lagăre şi în exiluri, au plonjat şi au ieşit la suprafaţă. Ale căror picioare au îngheţat şi au amorţit la cozile de la ghişeele unde se predau pachete. Şi cei cărora în aceste decenii crunte le-au tăiat ori le-au drămuit cu zgârcenie accesul la ceea ce aveau mai scump pe pământ, la pământul însuşi, făgăduit, fiindcă veni vorba, prin marele Decret (16) şi pentru care, între altele, au trebuit să-şi verse sângele în Războiul civil. (Nimic de-a face cu vilele-proprietate inalienabilă a ofiţerilor din Armata sovietică ori cu moşiile împrejmuite cu garduri de lângă Moscova: asta-i pentru noi, asta se poate.) În plus, cei care au fost luaţi „pentru culesul spicelor”. Apoi cei cărora le-au luat dreptul de a locui unde poftesc. Sau dreptul de a practica meseria îndrăgită (am nimicit cu fanatism toate meseriile, dar acest lucru s-a uitat demult).

Despre toţi aceştia la noi se vorbeşte (şi de două ori mai mult – propa-gandiştii, şi de trei ori mai mult – octombriştii-napostovişti (17)) cu o gri-masă dispreţuitoare: „cei ofensaţi de puterea sovietică”, „cei

care au fost supuşi represaliilor”, „vlăstare de chiaburi”, „specimene în care mocneşte ura faţă de puterea sovietică”.

Ei n-au gustat împreună cu noi din anii Treizeci, şi din depărtare, din Europa, le-a fost uşor să se entuziasmeze „de marea faptă de eroism patriotic a poporului rus”, scăpând din vedere doisprezece ani de genocid intern.

Unul vorbeşte, iar celălalt încuviinţează dând din cap. Ca şi cum totul a devenit limpede. Ca şi cum puterea populară are dreptul să-şi ofenseze cetăţenii. Ca şi cum în asta rezidă viciul primordial, plaga principală: ofensaţi… în care mocneşte…

Şi nimeni nu vine să strige: daţi-mi voie! Ei, drăcia dracului! Păi vouă, la urma urmelor, existenţa vă determină conştiinţa sau nu v-o determină? Sau v-o determină doar atunci când vă convine? Iar când nu vă convine, atunci nu trebuie să v-o determine?

Şi mai ştiu unii la noi să vorbească cu fruntea uşor adumbrită: „Da, s-au comis unele greşeli”. Şi mereu această formulă impersonală, inocent – neruşinată – s-au comis, doar că nu se ştie de către cine. S-ar putea crede că muncitorii, hamalii şi colhoznicii sunt aceia care le-au comis. Nimeni nu are curajul să spună: partidul comunist le-a comis! Conducătorii sovietici inamovibili şi iresponsabili le-au comis! De cine încă, în afară de cei care deţin puterea, ar mai putea fi „comise”? Să se pună totul pe seama lui Stalin? Trebuie totuşi să avem şi simţul umorului. Stalin a comis, dar voi, milioane, în posturi de conducere, unde aţi fost?

De altfel, şi erorile acestea în ochii noştri s-au dizolvat destul de repede într-o pată neguroasă, neclară, fără contur, şi nu mai sunt receptate ca rod al incapacităţii, fanatismului şi relei-intenţii, toate erorile recunoscute se referă numai la faptul că unii comunişti au trimis la

închisoare alţi comunişti. Dar faptul că cincisprezece – şaptesprezece milioane de ţărani au fost ruinaţi, trimişi spre exterminare, împrăştiaţi prin ţară fără dreptul de a-şi aminti de propriii părinţi şi de a le rosti numele, asta, chipurile, nu ar constitui o eroare. Şi toate valurile canalizării, examinate la începutul acestei cărţi – nici asta, chipurile, n-ar fi o eroare. Iar faptul că nu am fost câtuşi de puţin pregătiţi pentru războiul cu Hitler, că ne-am umflat în pene în mod înşelător, că ne-am retras în mod ruşinos, schimbând lozincile din mers, şi că numai Ivan (18) şi îndemnul „Pentru Sfânta Rusie" i-au oprit pe nemţi la Volga, nu este socotit a fi greşeala lui Stalin, ci e transformat aproape în meritul lui principal.

În două luni am cedat adversarului aproape o treime din populaţie, cu toate acele familii care n-au fost nimicite pe de-a-ntregul, cu lagărele de mii de oameni, care s-au împrăştiat când escorta a fugit, cu puşcăriile Ucrainei şi ale Ţărilor Baltice, unde încă nu se risipise fumul rafalelor care îi doborâseră pe cei cu articolul Cincizeci şi Opt

Câtă vreme puterea era de partea noastră, pe toţi aceşti nenorociţi i-am oprimat, i-am prigonit, nu i-am lăsat să muncească, i-am alungat din locuinţe, i-am silit să moară. Când a ieşit la iveală slăbiciunea noastră – le-am cerut numaidecât să uite tot răul pricinuit, să uite părinţii şi copiii morţi de foame în tundră, să uite pe cei împuşcaţi, să uite ruinarea lor şi ingratitudinea noastră faţă de ei, să uite interogatoriile şi torturile NKVD-ului, să uite lagărele foamei şi să pornească de îndată la partizani, să intre în ilegalitate şi să apere Patria fără să-şi cruţe propria viaţă. (Dar noi trebuia să ne schimbăm! Şi nimeni nu le dădea vreo speranţă că atunci când ne vom întoarce o să ne purtăm altfel cu ei, că nu-i vom mai persecuta, nu-i vom mai alunga, nu-i vom mai băga la închisoare şi nu-i vom mai împuşca.)

Aceasta fiind situaţia, de ce să te miri mai mult: că de

venirea nemţilor s-au bucurat prea mulţi oameni? Sau încă prea puţini? (Au fost însă cazuri când germanii au trebuit să facă dreptate. De pildă, în cazul delatorilor din epoca sovietică: execuţia diaconului bisericii Naberejno-Nikolskaia din Kiev, şi acesta nu este un caz unic.)

Dar credincioşii? Douăzeci de ani la rând credinţa a fost prigonită şi au fost închise bisericile. Au venit nemţii şi au început să le deschidă. (Ai noştri, după nemţi, s-au jenat să le închidă imediat.) În Rostov pe Don, de pildă, solemnitatea deschiderii bisericilor a stârnit o jubilaţie de masă, o mare afluenţă de oameni, însă, pentru asta, ei trebuiau să-i afurisească pe nemţi, nu-i aşa?

Tot la Rostov, în primele zile ale războiului, a fost arestat inginerul Alexandr Petrovici M.-V., care a murit în celula de anchetă. Soţia lui a tremurat de frică vreo câteva luni, aşteptând să fie şi ea arestată, şi numai după venirea nemţilors-a culcat liniştită: „Acum, cel puţin, o să dorm pe săturate!” Nu, ea trebuia să se roage pentru întoarcerea călăilor ei.

În mai 1943, sub ocupaţie germană, la Vinniţa, în grădina publică de pe strada Podlesnaia (pe care la începutul anului 1939 sovietul orăşenesc a împrejmuit-o cu un gard înalt, declarând-o „zonă interzisă a Narko-matului Apărării”), au fost descoperite întâmplător nişte morminte greu de observat, năpădite de iarbă deasă. Şi au găsit treizeci şi nouă de morminte comune, cu dimensiunile de 3 x4 metri şi adânci de 3, 5 metri. În fiecare mormânt au găsit mai întâi un strat de veşminte aparţinând celor morţi, apoi cadavrele, aşezate unul cu capul la picioarele celuilalt. Toţi aveau mâinile legate cu sfoară, toţi fuseseră împuşcaţi în ceafă cu revolvere de calibru mic. Au fost probabil împuşcaţi la închisoare şi, pe urmă, căraţi noaptea şi îngropaţi. După actele unora, care s-au păstrat, au fost recunoscuţi cei condamnaţi în 1938 „la douăzeci de ani fără drept de corespondenţă. Într-o fotografie care s-a

păstrat a fost imortalizată o scenă din timpul săpăturilor: locuitorii din Vinniţa care au venit să privească ori să-i recunoască pe ai lor. Continuând săpăturile, au descoperit şi mai multe. În iunie au început să sape lângă cimitirul ortodox, lângă spitalul Pirogov, şi au descoperit încă patruzeci şi două de morminte. A urmat apoi „parcul de cultură şi odihnă Gorki”. Sub locurile de atracţie, sub „camera râsului”, sub estradele de jocuri şi dansuri au descoperit încă paisprezece morminte comune. În total, în 95 de morminte, au găsit 9 439 de cadavre. Asta numai în Vinniţa, unde le-au descoperit întâmplător. Câte or mai fi ascunse în celelalte oraşe? Şi vreţi ca populaţia care a văzut aceste cadavre să dea năvală la partizanii sovietici?

Poate că ar fi just să admitem, în sfârşit, că o dată ce pe noi, pe mine şi pe dumneavoastră, ne doare când suntem călcaţi în picioare, noi şi tot ce iubim, tot astfel îi doare şi pe cei călcaţi de noi. Poate că ar fi just să admitem, în sfârşit, că aceia pe care noi îi nimicim au dreptul să ne urască. Sau nu, nu au dreptul? Ar trebui să moară plini de recunoştinţă?

Noi atribuim acestor poliţai şi burgomiştri o anume ură străveche, aproape congenitală, dar ura aceasta noi am semănat-o în ei. Ea constituie „deşeurile noastre de producţie”. Cum spunea asta Krîlenko? „În ochii noştri, fiecare crimă este produsul unui sistem social dat”. Al sistemului vostru tovarăşi! Nu trebuie să vă uitaţi Doctrina!

Să nu uităm, de asemenea, că printre acei compatrioţi ai noştri, care au ridicat sabia contra noastră şi au rostit discursuri contra noastră, erau şi oameni complet dezinteresaţi şi care personal n-au suferit, cărora nu le-au luat niciun fel de avere (nu aveau nimic), şi care personal n-au stat în lagăre, nici altcineva din familia lor, dar care de mult se sufocau din pricina sistemului nostru, din pricina dispreţului faţă de destinul individual; din

pricina persecuţiei convingerilor; din pricina acestui cântecel ridicol:

„Nu cunosc pe lume altă ţară, Unde-atât de liber poţi să fii” (19);

Din pricina închinăciunilor evlavioase dinaintea Cârmuitorului; din pricina acelui creion agitat: haideţi repede să ne înscriem la împrumut! (20) Din pricina aplauzelor care se transformă în ovaţii. Putem noi să admitem că acestor oameni, oameni normali, nu le ajungea aerul nostru puturos? (La anchetă, părintele Teodor Florea a fost învinuit pentru faptul că a îndrăznit să povestească, sub regimul românesc, despre mârşăviile staliniste. El a răspuns: „Ce puteam să spun altceva despre voi? Am spus numai ce ştiam. Am spus numai ce a fost”. În limbaj sovietic: să minţi, să-ţi calci pe conştiinţă şi să pieri tu însuţi – numai să fie în avantajul regimului! Dar asta, pare-mi-se, nu mai seamănă a materialism, ce spuneţi?)

S-a întâmplat ca în septembrie 1941, înainte de a pleca la armată, în orăşelul Morozovsk, cucerit de nemţi în anul următor, eu şi soţia mea, tineri dascăli la început de carieră, am închiriat o locuinţă în aceeaşi curte cu alţi chiriaşi: cuplul Bronevitki, care nu avea copii. Inginerul Nikolai Gherasimovici Bronevitki, de vreo şaizeci de ani, era un intelectual cu înfăţişare cehoviană, foarte simpatic, liniştit, inteligent. Acum vreau să-mi amintesc faţa lui prelungă, şi mereu mi se pare că purta pince-nez, deşi, poate că nu avea aşa ceva. Şi mai liniştită, şi mai blândă era soţia lui – o femeie cam ofilită, cu părul de culoarea inului, cu do-uăzeci şi cinci de ani mai tânără decât bărbatul, însă după comportament nu părea deloc mai puţin în vârstă. Ne erau dragi, probabil şi noi lor, mai

Krîlenko, Za plat let (în cinci ani), GIZ, Moscova-Petrograd, 1923, p. 337.

ales prin contrast cu lacoma familie a proprietarilor noştri.

De multe ori, seara, ne aşezam toţi patru pe treptele pridvorului Erau nişte seri liniştite, calde, cu lună, încă nesfişiate de vuietul avioanelor şi exploziile bombelor, dar pe noi neliniştea ofensivei germane ne năpă-dea cum năpădeau norii invizibili, dar înăbuşitori, cerul alburiu, târându-se spre luna mică şi neajutorată. În fiecare zi la gară opreau noi şi noi trenuri, îndreptându-se spre Stalingrad. Refugiaţii umpleau piaţa orăşelului cu zvonuri, temeri şi curioase hârtii de o sută de ruble, pe care le scoteau din buzunare, şi porneau mai departe. Ei numeau oraşele ce-date, despre care încă multă vreme pe urmă Informbiuroul nu scotea o vorbă, temându-se să spună poporului adevărul. (Despre acele oraşe, Bronevitki nu spunea „le-am cedat", ci „le-au luat".)

Stăteam pe trepte şi discutam. Noi, tinerii, eram foarte plini de viaţă şi de nelinişte pentru ea, dar, în esenţă, nu puteam spune despre ea nimic mai inteligent decât cele ce se scriau în ziare. Ne simţeam bine cu soţii Bronevitki: spuneam tot ce gândeam fără să observăm vreo diferenţă de receptare.

Ei ne priveau, fără îndoială, ca pe două exemplare ale tineretului plin de naivitate. Tocmai trecuserăm prin anii Treizeci, şi parcă nici nu trăiserăm în ei. Ne-au întrebat ce amintiri avem din anii 1937 – 1938? Ce amin-uri?! Biblioteca Universităţii, examenele, voioasele excursii sportive, se-ratele dansante, formaţiile artistice de amatori şi dragostea, fireşte, era vârsta dragostei. Dar profesorii noştri n-au fost arestaţi în vremea aceea? Da, într-adevăr, se pare că vreo doi-trei au fost arestaţi. Au fost înlocuiţi cu conferenţiari. Dar studenţi n-au fost arestaţi? Ne-am adus aminte: da, într-adevăr, au arestat câţiva din anii mari. Şi altceva?... Nimic, noi am dansat. Dar dintre cei apropiaţi vouă n-n-u... s-au atins de nimeni?... Nu...

Asta-i cumplit, şi eu vreau să-mi amintesc cu exactitate. Dar totul a fost anume aşa. Şi este cu atât mai

cumplit, fiindcă eu nu făceam parte din tineretul dansator şi sportiv, nici dintre maniacii înţepeniţi în ştiinţa şi formulele lor. Eu manifestam un interes deosebit pentru politică încă de la vârsta de zece ani, eram doar un mucos când nu-l mai credeam pe Krî-lenko şi mă miram de caracterul regizat al celebrelor procese (21), dar nimic nu mă împingea să merg mai departe, să fac legătura între acele mărunte procese de la Moscova (ele păreau grandioase) şi uriaşa roată care se rostogolea prin ţară zdrobind totul în calea ei (numărul victimelor trecea, nu ştiu cum, neobservat). Mi-am petrecut copilăria stând la coadă: la pâine, lapte, arpacaş (pe atunci nu ştiam ce este carnea), însă nu-mi dădeam seama că lipsa pâinii semnifica ruinarea satelor şi care era cauza acestei minări. Căci pentru noi circula altă formulă: „dificultăţi temporare”. În oraşul nostru mare, în fiecare noapte arestau cu nemiluita, dar eu nu umblam noaptea pe străzi. Iar ziua, familiile celor arestaţi nu arborau steaguri negre la fereastră, şi colegii mei de facultate nu povesteau nimic de părinţii ridicaţi.

În ziare totul părea senin, fără nori, şi plin de optimism.

Iar tânărului îi place nespus să creadă că totul merge bine.

Acum înţeleg că pentru Bronevitki era periculos să ne povestească despre anumite lucruri. Totuşi câte ceva ne-a revelat bătrânul inginer, victi-mă a uneia dintre cele mai crunte lovituri ale GPU-ului. El şi-a pierdut sănătatea în puşcării, a suferit mai multe condamnări şi a cunoscut nu doar un singur lagăr, dar povestea cu pasiune aprinsă numai despre începuturile Djezkazganului: despre apa otrăvită cu aramă, despre clerul vătămător, despre crime, despre zădărnicia plângerilor trimise la Moscova. Chiar şi numai cuvântul acesta, Djez-kaz-gan, făcea să te treacă fiorii, ca şi acele povestiri pline de cruzime. (Şi? Credeţi că

acest Djez-kaz-gan a schimbat cât de cât felul nostru de a recepta lumea? Câtuşi de puţin, fireşte. Căci această localitate nu este aici, aproape de noi. Şi cele povestite nu ne privesc, nu ni s-au întâmplat nouă. Ele nu se pot transmite. E mai lesne să nu te gândeşti. Este mai lesne să uiţi.)

Acolo, în Djezkazgan, când Bronevitki a scăpat de escortă, a venit la el actuala nevastă, pe atunci tânără domnişoară. Şi acolo, în decor de sâr-mă ghimpată, s-au căsătorit. La începutul războiului, printr-o minune, erau în libertate, la Morozovsk, fireşte, cu buletine de identitate „deteri-orate" – (22). El lucra într-un birou de construcţii prăpădit, ea era contabil.

Pe urmă, eu am fost chemat în armată. Soţia mea a plecat şi ea din Morozovsk. Orăşelul a fost ocupat de nemţi. Apoi a fost eliberat şi, într-o zi, soţia mi-a scris pe front: „Închipuie-ţi, cică în Morozovsk, sub nemţi, Bronevitki a fost burgomistru! Ce ticăloşie!" M-am mirat şi eu şi mi-am zis: „Ce mârşăvie!"

Dar au mai trecut nişte ani. Undeva, întins pe priciul întunecos al închisorii, prefirându-mi în gând viaţa trăită, mi-am adus aminte de Bronevitki. Însă n-am mai găsit în mine uşurinţa juvenilă ca să-l condamn. L-au dat pe nedrept afară din serviciu, pe urmă i-au oferit un serviciu nedemn de el, l-au închis, l-au schingiuit, l-au bătut, l-au sleit de puteri, i-au scuipat în faţă, – iar el? El trebuia să creadă că asta înseamnă progres, că viaţa lui toată, trupească şi spirituală, şi viaţa celor apropiaţi lui, şi viaţa batjocorită a întregului popor nu au nicio importanţă.

Îndărătul peteculuide ceaţă al „cultului personalităţii" ce ni s-a aruncat, îndărătul straturilor de timp pe care le-am străbătut şi ne-am transformat (şi de la un stat la altul are loc refracţia şi deviaţia razei de lumină), acum nu ne mai vedem pe noi şi anii treizeci nici pe locul pe care şi noi, şi ei am fost, nici sub înfăţişarea pe care şi

noi, şi ei am avut-o. Acea divinizare a lui Stalin şi acea credinţă în totul, fără rezerve şi fără limite, nu au fost câtuşi de puţin proprii întregului popor, ci numai partidului, comsomolului, tineretului studios de la oraş, surogatului intelectualităţii (instalat în locul celei nimicite şi risipite) şi, în parte, micii burghezii oră-şeneşti (clasei muncitoare) *, care nu închideau niciodată difuzoarele radio, de la bătăile de dimineaţă ale orologiului din tumul Spasski (23), până la Internaţionala, de la miezul nopţii, pentru care vocea lui Levitan (24) a devenit vocea conştiinţei lor. („în parte" – pentru că Decretele privind regimul de muncă în producţie: „douăzeci de minute întârziere" şi înrobirea într-o uzină nu-şi recrutaseră deloc partizani.) Exista însă şi o minoritate orăşenească, şi nu chiar atât de mică, formată, în orice caz, din câteva milioane, unii care smulgeau cu dezgust din priză şnurul difuzoarelor ori de câte ori aveau curaj, care în fiece pagină de ziar nu vedeau decât minciuni, de la un capăt la altul al coloanelor. Şi pentru aceste milioane ziua alegerilor era o zi de chin şi de umilinţă. Pentru această minoritate, dictatura instaurată la noi nu era nici a proletariatului, nici a poporului, nici (pentru cine îşi aminteşte exact sensul iniţial al cuvântului) sovietică (25), ci dictatura uzurpatoare a minorităţii comunis-te, a cărei trăsătură distinctivă era caracterul ei deosebit de brutal.

Omenirea este aproape incapabilă să-şi însuşească o cunoştinţă în mod non-emoţional. Insensibil, în ceea ce omul a văzut ceva rău, este aproape imposibil, chiar dacă s-ar forţa, să mai vadă şi ceva bun. Nu totul, de la un capăt la altul, era detestabil în viaţa noastră şi nu toate cuvintele din ziare erau minciună, dar această minoritate oprimată, hăituită, împresurată de turnători recepta viaţa întregii ţări ca detestabilă, şi tot ce scriau ziarele – ca minciuni. Să ne amintim că atunci nu existau emisiunile occidentale în limba rusă (dar şi aparatele de radio existau într-un număr

infim), că singurele informaţii cetăţeanul putea să le primească numai din ziarele noastre şi din emisiunile oficiale de la radio, şi tocmai pe acestea Bronevitki şi toţi cei ca el le receptau ca pe o minciună interminabilă şi obsedantă sau ca pe o disimulare poltronă. Şi tot ce se scria despre străinătate şi despre pieirea irevocabilă a lumii occidentale în anul 1930, şi despre trădarea socialiştilor occidentali, şi despre elanul unanim al întregii Spanii împotriva lui Franco (iar în 1942 despre aspiraţia trădătoare a lui Nehru spre libertatea Indiei – căci asta slăbea imperiul englez – aliatul nostru), toate acestea de asemenea s-au dovedit minciuni. Propaganda plină de ură, agasantă, după sistemul „cine nu este cu noi, acela e împotriva noastră", n-a făcut niciodată distincţie între poziţiile Mariei Spiridonova (26) şi ale lui Nicolae al II-lea, ale lui Leon Blum (27) şi Hitler, ale parlamentului englez şi Reichstagului german. Şi de ce aceste povestiri în aparenţă fantastice despre cărţile arse pe rug în pieţele germane (28) şi despre resurecţia unor vechi atrocităţi teutonice (să nu uităm că atrocităţile teutonice au constituit şi obi-ectul minciunilor ziarelor ruseşti în plimul război mondial). Bronevitki trebuia să le distingă, să le remarce ca adevăr, şi în nazismul german

Exact din anii treizeci clasa muncitoare a devenit detaşamentul principal al micii noastre burghezii, în care a intrat în întregime. Ca, de altfel, şi majoritatea intelectualităţii sovietice.

(ponegrit aproape în aceleaşi expresii-limită ca mai înainte Poincaré (29), Piłsudski (30) şi conservatorii englezi) să recunoască un patru-ped demn de acela care un sfert de secol, absolut real, în carne şi oase, l-a sugrumat, l-a otrăvit şi sfâşiat până la sânge pe el însuşi, şi Arhipe-lagul, şi oraşul rus, şi satul rus? Şi toate acele viraje gazetăreşti despre hitlerişti – ba întâlnirile prieteneşti ale bravelor noastre santinele în mârşava

Polonie (31), şi întregul val de simpatie gazetărească faţă de aceşti ostaşi viteji împotriva bancherilor anglo-francezi, şi discursurile integrale ale lui Hitler pe o pagină întreagă din „Pravda”. Ba, pe urmă, într-o singură dimineaţă (a doua dimineaţă a războiului), explozia de titluri, că toată Europa geme disperată sub călcâiul lor – toate acestea nu au făcut altceva decât să confirme inconsecvenţa minciunilor gazetăreşti şi n-ar fi putut în niciun chip să-l convingă pe Bronevitki că pe pământ există călăi comparabili cu ai noştri, pe care el îi cunoştea de-adevăratelea. Şi dacă acum, pentru a-l convinge, i s-ar fi pus zilnic în faţă buleti-nul informativ al BBC-ului, singurul lucru de care ar mai fi putut fi convins era acela că Hitler constituie cel de-al doilea pericol pentru Rusia, dar în niciun caz primul, câtă vreme Stalin era acolo. Însă BBC-ul nu i-a pus niciun buletin dinainte, iar Informbiuroul, chiar din prima lui zi de naştere, avea tot atâta credit, cât şi agenţia TASS. Iar zvonurile împrăştiate de refugiaţi nu erau nici ele din prima mână (nu veneau nici din Germania, nici din teritoriile ocupate, de unde nu ieşise încă niciun martor viu). Din prima mână nu era decât lagărul din Djezkazgan, şi anul 1937, şi foametea din 1932, şi deschiaburirea, şi distrugerea bisericilor. Şi pe măsură ce armata germană se apropia, Bronevitki (şi zeci de mii de solitari ca el) simţea că se apropie ceasul lui, acel ceas unic, irepetabil, la care nu mai spera de douăzeci de ani şi care poate să-i revină omului doar o singură dată, din pricina vieţii noastre scurte comparată cu deplasările istorice lente, acel ceas când el (ei) îşi poate declara dezacordul cu cele ce s-au petrecut, cu cele ce s-au înfăptuit, s-au fluierat, s-au călcat în picioare în toată ţara, şi prin mijloace cu totul necunoscute să-şi servească ţara aflată pe drumul pierzaniei, să servească renaşterii unei opinii publice în Rusia. Da, Bronevitki n-a uitat nimic şi nu a iertat nimic. Şi nicicum n-a putut să-i fie dragă acea putere care a doborât

Rusia, a adus-o în starea de mizerie colhoznică, de decădere morală şi, iată, acum, la această înfrângere militară năucitoare. Şi, sufocându-se, se uita la naivii ca mine, ca noi, nefiind în stare să ne convingă să ne schimbăm părerile. El aştepta pe cineva, pe cineva numai pentru ca să înlocuiască puterea stalinistă! (Cunoscuta inversare psihologică de poli: orice altceva, dar nu acesta, al nostru, atât de dezagreabil! Oare poţi să-ţi închipui că există pe lume cineva mai rău decât ai noştri? Trebuie să spunem că ne aflam în regiunea Donului, iar acolo jumătate din populaţie îi aştepta la fel pe nemţi.) Astfel, trăind toată viaţa ca o fiinţă apolitică, în cel de-al şaptelea deceniu al său, Bronevitki s-a hotărât să facă un pas politic.

Şi a acceptat să fie pus în fruntea municipalităţii din Morozovsk…

Acolo, cred eu, şi-a dat repede seama în ce bucluc a intrat: că pentru cei veniţi Rusia era ceva şi mai insignifiant, şi mai dezgustător decât pentru cei care plecaseră. Vârcolacul avea nevoie numai de sucurile Rusiei, corpul putea să piară. Noul burgomistru nu trebuia să conducă viaţa publică rusească, ci pe slugoii poliţiei germane. Dar el fusese instalat pe un ax, şi nu-i rămânea decât – bine sau rău – să se învârtească. Eliberându-se de nişte călăi, trebuia să-i sprijine pe alţii. Şi brusc a recunoscut că acea idee despre patriotism, pe care o credea opusă ideii sovietice, este contopită cu cea sovietică. Într-un mod cu neputinţă de înţeles, ea a trecut ca prin sită de la minoritatea lucida care o păstrase, la majoritatea îndobitocită: au uitat cum au prigonit-o şi au tras în ea cu automatele, cum au batjocorit-o, acum, iată, a devenit trunchiul principal al unui arbore străin.

De bună seamă, frica şi impasul au fost însoţitorii lui (lor). Defileul şi-a schimbat locul şi rămăsese doar o ieşire: moartea ori condamnarea la ocnă.

Fireşte, nu toţi acolo erau Bronevitki. Fireşte, la acest scurt ospăţ în timpul ciumei s-au adunat mulţi corbi, ahtiaţi după putere şi sânge. Dar unde nu se adună ăştia! Ei s-au potrivit grozav şi la NKVD. Aşa e şi Mă-mulov, şi Antonov din Dudinka, şi alde Poisuişapka (32) – nu poţi să-ţi închipui călăi mai detestabili! Şi domnesc zeci de ani, şi chinuiesc însutit poporul. Vă mai amintiţi de supraveghetorul Tkaci (Partea a Treia, cap. 20)? Asta s-a aranjat bine şi într-o parte, şi în cealaltă.

Fiindcă am vorbit despre oraş, să nu uităm să pomenim şi de sat. Mulţi dintre liberalii de astăzi obişnuiesc să învinuiască satul de obtuzitate politică şi conservatorism. Dar satul dinainte de război, în totalitatea lui, în majoritatea lui covârşitoare, era lucid, incomparabil mai lucid decât oraşul. El nu împărtăşea câtuşi de puţin divinizarea tătucului Stalin (şi nici ideea revoluţiei mondiale). El judeca pur şi simplu normal şi nu uita-se cum i-au făgăduit pământ şi cum i l-au luat. Cum a trăit, cum a mâncat şi s-a îmbrăcat înainte de colhozuri şi în timpul colhozurilor. Cum îi luau viţelul, oaia, ba chiar şi găina din curte. Cum au pângărit şi batjocorit bisericile. În vremea aceea la sate nu prea se pomenise de radio, şi nu în fiecare sat era un ştiutor de carte ca să citească ziarele, şi toţi aceşti Ceang-Tzo-lin (33), MacDonald (34) ori Hitler nu erau pentru satul rus decât nişte imbecili străini şi inutili.

Într-un sat din regiunea Riazan, la 3 iulie 1941, nişte ţărani se adunaseră lângă fierărie şi ascultau la difuzor discursul lui Stalin. Şi numai ce tătucul, până atunci atât de dur şi neînduplecat la lacrimile ţăranilor ruşi, a început cu voce pierită şi plângăreaţă: „Fraţi şi surori!…” (35) – un ţăran a replicat gâtlejului negru de hârtie:

— A-a-a, pui de lele, dar pe asta n-o vrei tu? şi a schiţat spre difuzor un gest grosolan, îndrăgit de ruşi, constând în îndoirea braţului din cot şi mişcarea lui în sus şi în jos.

Şi ţăranii s-au prăpădit de râs.

Dacă am colinda prin sate şi i-am chestiona pe toţi martorii, am afla zeci de mii de astfel de cazuri, poate şi mai usturătoare.

Aceasta era starea de spirit a satului rus la începutul războiului şi, prin urmare, a acelor rezervişti, care au băut ultima lor jumătate de litru la haltă şi au dansat în ţarină cu cei dragi. În plus, ne-am pricopsit şi cu această înfrângere cum ruşii nu-şi aduc aminte să mai fi avut vreuna. Şi uriaşele întinderi săteşti, până la ambele capitale şi până la Volga, şi multe milioane de ţărani au ieşit într-o clipă de sub puterea colhozurilor, şi s-a dovedit – destul cu minciunile şi cu fardarea istoriei! – că Republicile nu vor decât independenţă! Satele – să fie eliberate de colhozuri! Muncitorii să scape de Decretele înrobitoare! Şi dacă veneticii n-ar fi fost atât de iremediabil mărginiţi şi înfumuraţi şi n-ar fi păstrat pentru Germania Mare comoda administraţie de stat a colhozurilor, n-ar fi plănuit mârşăvia de a transforma Rusia într-o colonie, – atunci, ideea naţională nu s-ar fi întors acolo unde fusese veşnic înăbuşită, şi este puţin probabil că am mai fi avut prilejul să sărbătorim cea de a douăzeci şi cincea aniversare a comunismului rus. (Şi cineva, vreodată, va trebui să povestească şi despre partizani. Cum ţăranii din teritoriile ocupate nu s-au dus la ei de bunăvoie. Cum, la început, ei s-au înarmat împotriva partizanilor, ca să nu le dea grânele şi vitele.)

Cine îşi aminteşte marele exod al populaţiei din Caucazul de Nord din ianuarie 1943 şi cine poate să ne ofere ceva analog în istoria univer-sală? Ca populaţia, îndeosebi cea sătească, să plece în masă cu ina-micul înfrânt, cu străinii, numai să nu rămână cu ai lor, care erau învingători! Convoaie, convoaie nesfârşite prin gerurile şi viscolele năprasnice din ianuarie!

Aici se află rădăcinile sociale ale acelor sute de mii

de voluntari, care, în ciuda monstruozităţii hitlerismului, au ajuns la disperare şi au îmbrăcat uniforma duşmanului. Şi aici avem prilejul să venim din nou cu lămuriri despre vlasovişti.

În Partea întâi a acestei cărţi, cititorul nu era pregătit să accepte tot adevărul (nici eu nu-l stăpânesc în întregime, se vor scrie studii speciale, pentru mine tema aceasta este colaterală). Acolo, la început, până când cititorul nu a parcurs, alături de noi, întregul itinerar al lagărelor, i-a fost prezentată doar o punere în gardă, o invitaţie la reflectare. Acum, după toate etapele, după toate puşcăriile de tranzit, după doborâtul copacilor şi lăturile lagărelor, poate că cititorul a devenit mai îngăduitor. În Partea întâi am vorbit despre acei vlasovişti, care au pus mâna pe armă din disperare, ca să scape de foamea din lagărele de prizonieri, să găsească o ieşire din impas. (De altfel, şi aici ar trebui să ne gândim: dacă nemţii au început să-i folosească pe prizonierii ruşi numai ca necombatanţi, pentru serviciile auxiliare ale armatei, în spatele frontului, şi pare-se că aceasta era cea mai bună soluţie pentru cei ce căutau să se salveze, atunci de ce aceştia au luat armele şi au pornit frontal contra Armatei Roşii?)

Acum însă nu mai putem amâna, trebuie să vorbim şi despre aceia care încă înainte de 1941 nu visau nimic altceva decât să pună mâna pe armă şi să-i bată pe aceşti comisari roşii, cekişti şi colectivizatori! Vă amintiţi ce spunea Lenin: „O clasă asuprită care nu aspiră să deprindă mânuirea armelor, să aibă arme, nu merită decât să fie tratată aşa cum sunt trataţi robii”. Iată însă că, spre fala noastră, războiul sovieto-german a arătat că noi nu suntem deloc acei robi împroşcaţi cu dispreţ în toate studiile istorice liberale: nu robii au pus mâna pe sabie ca să reteze capul tătucului Stalin. (Nu erau robi nici cei din partea aceasta, care şi-au îndreptat ţinuta în mantaua lor

de oşteni ai armatei roşii, – această formă complexă de libertate efemeră era imposibil de prevăzut din punct de vedere sociologic.)

Aceşti oameni, care au îndurat pe pielea lor douăzeci şi patru de ani de fericire comunistă, ştiau încă din 1941 ceea ce nu ştia nimeni în lume: că pe toată planeta şi pe tot parcursul istoriei n-a existat regim mai rău, mai sângeros şi, totodată, mai perfid şi abil, decât cel bolşevic, care s-a autointitulat „sovietic”. Nici prin numărul celor martirizaţi, nici prin înră-dăcinare în numărul mare al anilor, nici prin perspectiva proiectelor, nici prin totalitarismul complex şi unificat, nu se poate asemui cu niciun alt regim de pe pământ, nici chiar cu cel al ucenicului de Hitler, care în acea epocă a întunecat ochii întregului Occident. Şi iată că a venit vremea când aceşti oameni au intrat în posesia unei arme, şi oare, acum, ei trebuiau să se stăpânească, să lase bolşevismul să supravieţuiască, să se consolideze din nou în cruda opresiune, şi de-abia atunci să înceapă lupta cu el (care nici până astăzi n-a început aproape nicăieri în lume)? Nu, firesc era să adopte metoda bolşevismului însuşi: aşa cum acesta şi-a înfipt colţii în trupul Rusiei, slăbită de Primul război mondial, tot aşa să fie lovit şi el, într-un moment identic, în Cel de al Doilea!

Încă din timpul războiului sovieto-finlandez din 1939 s-a manifestat ne-dorinţa noastră de a lupta. Această stare de spirit a încercat s-o folosească B.G. Bajanov, unul dintre adjuncţii apropiaţi ai lui Stalin: să-i întoarcă pe prizonierii din Armata Roşie, sub comanda ofiţerilor ruşi emigranţi împotriva frontului sovietic, nu pentru a lupta, ci pentru a convinge. Experimentul a eşuat din pricina capitulării neaşteptate a Finlandei.

Când a început războiul sovieto-german – la zece ani după nimicitoarea colectivizare, la opt ani după marea molimă ucraineană (şase milioane de morţi, nici măcar

observaţi de Europa vecină), la patru ani după dez

Lenin, Sobranie socinenii (Opere), ed. a 5-a, vol. 30, p. 153.

lănţuirea demonică a NKVD-ului, la un an după legile înrobitoare privind producţia (36), şi toate acestea când existau lagăre cu cincisprezece mi-lioane de oameni în ţară şi amintirea clară încă a populaţiei vârstnice despre viaţa dinainte de revoluţie, impulsul firesc al poporului a fost să răsufle şi să se elibereze. Simţământul firesc – dezgustul faţă de propria putere. Şi nu „i-a luat prin surprindere", şi nu „superioritatea numerică a aviaţiei şi tancurilor" (37) (fiindcă veni vorba – toate superiorităţile nume-rice aparţineau RKKA) explică atât de uşor încercuirile catastrofale – câte trei sute de mii (Białystok, Smolensk) şi şase sute cincizeci de mii de bărbaţi înarmaţi (Briansk, Kiev), distrugerea unor fronturi întregi şi retragerea armatelor atât de nestăvilit şi atât de adânc spre interior cum n-a cunoscut Rusia în toţi cei 1.000 de ani şi, probabil, nicio altă ţară în niciun război, ci paralizia neaşteptată a puterii incapabile, de care supuşii au fugit, ca dinaintea unui cadavru atârnat (Raikom-urile, gorkomurile au fost spulberate în cinci minute, şi Stalin a simţit că i se taie răsuflarea.) În 1941, această zguduire putea să meargă până la capăt. În decembrie 1941, şaizeci de milioane din populaţia sovietică de o sută cincizeci de milioane nu se mai afla sub puterea lui Stalin! Nu degeaba ordinul lui Stalin (0019, 16 iulie 1941) bătea alarma: „Pe toate (!) fronturile există numeroase (!) elemente, care chiar aleargă în întâmpinarea inamicului şi la cel dintâi contact cu el aruncă armele". (În încercuirea de la Białystok, la începutul lui iulie 1941, din trei sute patruzeci de mii de prizonieri, douăzeci de mii erau dezertori!) Situaţia i se părea lui Stalin atât de disperată, încât în octombrie 1941 i-a propus telegrafic lui Chur-chill să debarce pe teritoriul sovietic douăzeci şi cinci-treizeci de divizii englezeşti. Ce

comunist putea fi mai descurajat?

Iată starea de spirit din vremea aceea: la 22 august 1941, comandantul regimentului 436 infanterie, maiorul Kononov a declarat deschis regimentului său că trece la nemţi, ca să intre în Armata de Eliberare, care trebuia să-l răstoarne pe Stalin, şi a invitat cu el pe toţi cei doritori. Nu numai că nu a întâmpinat nicio împotrivire, dar întregul regiment a plecat împreună cu el!

Peste trei săptămâni, Kononov a creat în partea cealaltă un regiment de cazaci voluntari (el însuşi era cazac de pe Don). Când a sosit în lagărul de prizonieri de lângă Moghiliov pentru recrutarea celor amatori, din cinci mii de prizonieri patru mii şi-au exprimat pe loc dorinţa să meargă cu el, dar n-a putut să-i ia.

— În lagărul de la Tilsit, în acelaşi an, jumătate din prizonierii de război sovietici – douăsprezece mii de oameni – au semnat o declaraţie că a venit timpul să transforme războiul în război civil.

N-am uitat nici mişcarea populară din Lokot, regiunea Briansk (38); crearea unei administraţii autonome ruseşti încă înainte de venirea nemţilor şi independent de ei, o regiune stabilă şi înfloritoare alcătuită din opt raioane, cu peste un milion de locuitori. Revendicările lokotenilor erau foarte clare: guvern naţional rus, administraţie rusă în toate regiunile ocupate, declaraţia de independenţă a Rusiei în frontierele din anul 1938 (39) şi crearea armatei de eliberare sub comandă rusească.

Cu pâine şi sare i-au întâmpinat pe germani şi staniţele (40) cazacilor de pe Don. Căci ele nu uitaseră cum le-au măcelărit comuniştii: toţi bărbaţii de la şaisprezece la şaizeci şi cinci de ani.

În august 1941, lângă Luga, Martânovski, student medicinist din Lenin-grad, a creat un detaşament de partizani, mai ales din studenţi sovietici, care îşi

propuseseră să se elibereze de comunism. În septembrie 1941, lângă Porhov, un detaşament anticomunist identic, din studenţi lenin-grădeni (din zona insulei Vasilievski) şi soldaţi care au nimerit în încercuire, a format locotenentul Rutceiiko, până nu demult doctorand din Le-ningrad. Însă nemţii au trimis acest detaşament să îndeplinească servicii auxiliare pentru unităţile lor militare. Înainte de 1941, populaţia URSS concepea, fireşte, lucrurile astfel: venirea unei armate străine înseamnă răsturnarea regimului comunist, niciun alt tâlc pentru noi nu putea fi în această venire. Era aşteptat un program politic vizând eliberarea de sub bolşevism.

Oare de aici, de la noi – prin sihla propagandei sovietice, prin desimea armatei hitleriste – era uşor să crezi că aliaţii occidentali n-au intrat în acest război pentru libertate în general, ci doar pentru libertatea lor vest-europeană, doar împotriva naţional-socialismului, folosind cât mai bine armatele sovietice, şi cu asta, basta? Oare nu era mai firesc să credem că aliaţii noştri erau fideli principiului libertăţii şi nu ne vor abandona sub o tiranie şi mai cruntă… Este adevărat că tot aceşti aliaţi, pentru care noi ne-am dat viaţa şi în primul război mondial, şi atunci au abandonat armata noastră în dezastru, grăbindu-se să se întoarcă la bunăstarea lor. Dar experienţa este prea dură ca să goată fi asimilată de inimă.

Învăţând, pe bună dreptate, să nu credem nimic din propaganda sovietică, în mod firesc nu credeam nici scornelile despre dorinţa naziştilor de a face din Rusia o colonie, iar pe noi – robi ai nemţilor. O asemenea prostie nu era de conceput în creierele secolului al XX-lea. Era imposibil să crezi aşa ceva până n-ai încercat pe pielea ta. Încă din 1942, formaţiunea rusă din Osintorf a atras mai mulţi voluntari decât putea să primească unitatea în curs de organizare în ţinutul Smolenskului şi în Bielorusia pentru protecţia locuitorilor de la sate împotriva

partizanilor dirijaţi de la Moscova, şi astfel a fost creată „miliţia populară” voluntară, alcătuită din o sută de mii de oameni (de teamă, nemţii au interzis-o). Chiar şi în primăvara anului 1943, Vlasov a fost întâmpinat cu însufleţire generală în cele două călătorii de propagandă – cea din Smolensk şi cea din Pskov. Încă şi atunci populaţia aştepta: când vom avea guvernul nostru independent şi armata noastră independentă? Am o mărturie din raionul Pojerevitki, regiunea Pskov, care atestă că populaţia ţărănească avea o atitudine prietenoasă faţă de unitatea vlasovistă din zona aceea: această unitate nu jefuia, nu se ţinea de scandaluri, purta vechea uniformă roşească, ajuta la strângerea recoltei, era privită ca autoritate roşească necolhoznică. Veneau să se înscrie în ea voluntari din populaţia civilă (cum se înscriau şi în Lokot la Voskoboinikov). Trebuie să ne gândim: ce nevoie îi mâna? Căci nu veneau din lagăre de prizonieri! Nemţii însă interziceau vlasoviştilor să primească întăriri (n-au decât să se înscrie la poliţai). Încă din martie 1943, în lagărul de lângă Harkov, prizonierii au citit manifestele despre mişcarea vlasovistă (atunci imaginară), şi 730 de ofiţeri au semnat cereri de aderare la armata rusă de eliberare – şi asta după experienţa a doi ani întregi de război, mulţi dintre ei – eroi ai bătăliei de la Stalingrad: comandanţi de divizii, comisari de regimente! Şi trebuie să ţinem seama că era un lagăr unde se dădea hrană bună. Nu disperarea flămândului i-a determinat să semneze. (Notaţi ceva caracteristic pentru obtuzitatea germană: dintre cei 730 de semna-tari, 722 nici până la sfârşitul războiului nu au fost eliberaţi din lagăr şi antrenaţi în activitate.) Şi în 1943 – suntem martorii acelor convoaie ce veneau în urma armatei germane, şiruri de zeci de mii de refugiaţi din regiuni sovietice – numai să nu rămână sub comunism.

Iau asupra mea şi voi spune că poporul nostru n-ar fi valorat nimic, ar fi fost un popor de robi incurabili dacă în

acest război ar fi scăpat prilejul ca măcar de departe să amenințe cu arma guvernul stalinist, ar fi scăpat prilejul să-şi agite arma şi să adreseze o ploaie de înjurături Părintelui drag. Nemţii au avut complotul generalilor (41), dar noi? generalii noştri superiori au fost (şi au rămas până în ziua de azi) nişte nulităţi, stricaţi moraliceşte de ideologia partidului şi de propria cupiditate. N-au păstrat în ei spiritul naţional, cum se obişnuieşte în alte ţări. Şi numai oamenii de rând – soldaţii – ţăranii – cazacii – s-au ridicat şi au lovit. Erau fără excepţie oameni de rând. Participarea fostei nobilimi din emigraţie ori a fostelor pături bogate, ori a intelectualităţii a fost infimă, aproape inexistentă. Şi dacă această mişcare ar fi avut posibilitatea să se desfăşoare liber, să ia amploare, aşa cum pornise încă din primele săptămâni ale războiului, am fi avut de-a face cu o nouă răscoală de ţi-pul celei a lui Pugaciov. Prin anvergura şi nivelul straturilor sociale an-trenate, prin sprijinul acordat populaţiei, prin participarea cazacilor, prin spirit – să se răfuiască pe drept cu răufăcătorii potentaţi – prin caracterul stihinic al a vuietului şi dârzeniei şi prin slăbiciunea conducerii. În orice caz, mişcarea aceasta a fost mult mai populară – a poporului simplu – decât toată „mişcarea eliberatoare a intelectualităţii de la sfârşitul secolului al XIX-lea şi până în februarie 1917, cu obiectivele ei pseudo-populare şi cu roadele ei din februarie şi octombrie. Dar nu i-a fost dat să se manifeste în toată amploarea, ci să piară ruşinos, cu stigmatul: trădare a Patriei noastre sfinte!

Noi am pierdut gustul de a conferi evenimentelor explicaţii sociale.

Această practică la noi poate fi asemuită cu o tumbă: în momentul cel mai favorabil, în modul cel mai avantajos. Şi pactul stalinist de prietenie cu Ribbentrop şi Hitler? Dar fanfaronada lui Molotov şi Voroşilov din ajunul războiului? Şi, pe urmă, incapacitatea, lipsa de pregătire,

incompetenţa năucitoare (şi fuga laşă din Moscova a guvernului), şi trapele însumând jumătate de milion abandonate în încercuire – asta nu e trădare de Patrie? Cu consecinţe uriaşe? Atunci de ce pe aceşti trădători îi menajăm atât în locuinţele lor de pe strada Granovski?

O-o, cât de lungă! Ce lungă! Nespus de lungă ar fi acea bancă pe care s-ar aşeza toţi călăii şi toţi trădătorii poporului nostru, dacă ar fi aşezaţi de la cei mai… până la cei mai…

La întrebările incomode, la noi nu se răspunde. Se tace. În loc de răspuns, iată ce ni se strigă:

— Dar principiul?! Principiul în sine?! Are oare rusul dreptul, pentru a-şi atinge obiectivele politice – care i se par juste, să admitem – să se sprijine de braţul imperialismului german?!… Şi încă în momentul când se află într-un război necruţător cu el?

Iată care este cu adevărat întrebarea-cheie: pentru obiective care ţi se par nobile, oare este posibil să te foloseşti de sprijinul imperialismului german, care se află în război cu Rusia?

Astăzi toţi vor răspunde în unanimitate: nu! nu! nu!

Dar atunci de unde provine vagonul german exteritorial Elveţia-Suedia (42), care a făcut un ocol pe la Berlin (cum am aflat în prezent)? Toată presa, de la menşevici la cădeţi, a strigat tot aşa: nu! nu! Însă bolşevicii au explicat că aşa ceva este posibil, că este chiar ridicol să li se reproşeze asta. Şi n-a fost doar un vagon. Şi în vara lui 1918 câte va-goane au expediat bolşevicii din Rusia – fie cu alimente, fie cu aur – şi toate în gura nesăţioasă a lui Wilhelm! Să transformăm războiul în război civil, asta a propus-o Lenin înaintea vlasoviştilor.

— Dar obiectivele? Care erau obiectivele?! Da, care? Şi unde sunt acele obiective?

— Păi, era vorba de Wilhelm! Kaiseral! Micuţul kaiser! Care nu avea nimic de-a face cu Hitler! Şi, apoi, în

Rusia exista sau nu un guvern? Provizoriu, de fapt…

De altfel, furaţi de agresivitatea războinică, noi şi despre kaiser, cândva, nu scriam altceva decât „fiară”, „sângerosul”, despre soldaţii kaiserului strigam neprevăzători că sfărâmă capetele pruncilor, izbindu-le de pietre. Da, bine, kaiserul, să zicem, însă mai este şi Provizoriul (43): acest guvern care nu avea CEKA, nu trăgea cu revolverul în ceafă, nu trimitea în lagăre şi nu băga pe nimeni cu forţa în colhoz. Provizoriul nu avea nici el nimic de-a face cu Stalin.

Proporţional.

* * *

Să nu vă închipuiţi că i s-a frânt cuiva inima văzând că dispar alfabetele ocnelor, nu. Pur şi simplu războiul era pe sfârşite, o astfel de sperietoare nu mai era necesară, alţi poliţai nu mai puteau să se formeze, era nevo-le de forţă de muncă, iar la ocnă oamenii mureau de pomană. Aşadar, încă din anul 1945, barăcile ocnaşilor au încetat să mai fie celule de puşcărie, uşile s-au deschis spre lumina zilei, hârdaiele au fost cărate în locurile destinate closetelor, ocnaşii au căpătat dreptul să meargă la infirmerie pe propriile picioare, iar la cantină erau duşi în pas alergător pentru înviorare. Şi i-au scos pe hoţi, care îi devorau pe ocnaşi, şi personalul de serviciu a fost numit din rândul ocnaşilor. Pe urmă le-au îngăduit şi scrisorile, de două ori pe an.

În anii 1946 – 1947, frontiera dintre ocnă şi lagăr a început să se şteargă destul de bine: conducerea, alcătuită mai mult din ingineri care nu prea aveau habar de politică, interesată de realizarea planului de producţie, a început (în orice caz la Vorkuta) să-i transfere pe ocnaşii-buni speci-alişti în lagăre obişnuite, unde din ocnă nu-i mai rămânea nimic ocnaşului, în afară de numărul pe care-l purta, pe de altă parte – să trimită „vitele” necalificate din lagărele ITL ca întăriri în lagărele ocnaşilor.

Şi uite aşa nechibzuiţii administratori ar fi pus în pericol marea idee sta-linistă de reînviere a ocnei, dacă, în anul 1948, lui Stalin nu i-ar fi venit la timp o nouă idee: aceea de a despărţi, în general, indigenii GULAG-ului. De a-i separa pe hoţi şi pe cei de drept comun – socialmente apropiaţi, de cei condamnaţi în baza articolului Cincizeci şi Opt – socialmente incurabili.

Totul făcea parte din proiectul încă şi mai grandios care se numea întărirea Spatelui Frontului (din titlu se observă că Stalin se pregătea în vederea unui război apropiat). Au fost create Lagărele speciale*, cu un statut aparte, puţin mai blânde decât ocna la început, dar mai aspre decât lagărele obişnuite.

Pentru a le deosebi s-au gândit să nu denumească aceste lagăre după localităţi, ci să le dea nişte nume fantastic-poetice. Aşa cu apărut: Gor-lag (Gornîi lagher – Lagărul minelor) în Norilsk, Berlag (Beregovoi la-gher – Lagărul de pe ţărm) pe Kolîma, Mintag (Mineralnîi…

— Lagărul mineralelor) pe Iuta, Recilag (Recinoilag – Lagărul dintre râuri) pe Peciora, Dubrovlag (Lagărul din pădurea de stejar) în Potma, Ozioiiag (dintre lacuri) în Taişet, Steplag (din stepa), Pesceanlag (al nisipurilor) şi Luglag (din luncă) în Kazahstan, Kamâşlag (dintre trestii) în regiunea Kemerovo.

Prin lagărele ITL au început să circule zvonuri sumbre, că Cincizeci şi Obţii vor fi expediaţi în Lagărele speciale de exterminare. (Nici executanţilor, nici victimelor nu le-a trecut, bineînţeles, nicio clipă prin cap că pentru aceasta poate este nevoie de o sentinţă nouă, specială.)

Compară anul 1921 – Lagărele cu Destinaţie Specială.

Se muncea pe rupte la URC şi la secţiile cekiste operative. Se întoc-meau liste misterioase, care erau duse undeva pentru punere de acord. Apoi au fost trase lungile garnituri ale trenurilor roşii, au apărut companiile escortei

viguroase a epoleţilor roşii (44) cu automate, câini şi ciocane de lemn, şi duşmanii poporului, strigaţi după listă, erau inevitabil şi implacabil scoşi din barăcile încălzite, pentru a porni în convoi într-o călătorie lungă.

Dar nu erau scoşi toţi Cincizeci şi Obţii. Abia pe urmă, judecând după cunoscuţi, deţinuţii şi-au dat seama pe cine au lăsat laolaltă cu dreptul comun în insulele ITL: i-au lăsat pe 58 – 10 curaţi, adică propaganda anti-sovietică simplă, cu alte cuvinte cea solitară, care nu se adresa nimănui, nu avea legături cu nimeni, propagandă plină de abnegaţie. (Şi cu toate că era aproape imposibil să-ţi închipui astfel de propagandişti, milioane dintre ei au fost înregistraţi şi lăsaţi în vechile insule GULA-Goviste.) însă dacă agitatorii erau câte doi sau trei, dacă erau cât de cât dispuşi să se asculte sau să se strige unul pe celălalt, ori să alcătuiască un cor – ei aveau şi adaosul 58 – 11, „paragraful pentru grup" şi ca plămadă a organizaţiilor antisovietice, erau trimişi acum în Lagărele speciale. Se înţelege de la sine că mergeau acolo trădătorii de Patrie (58-la şi b), naţionaliştii şi separatiştii burghezi (58 – 2), agenţii burghe-ziei mondiale (58 – 4), spionii (58 – 6), diversionistii (58 – 7), teroriştii (58 – 8), sabotorii (58 – 9) şi sabotorii din economie (58 – 14). Aici încăpeau comod acei nemţi prizonieri de război (Miulag) şi japonezi (Oziorlag) pe care intenţionau să-i ţină şi după anul 1948 (45).

În schimb, în lagărele. ITL rămâneau nondenunţătorii (58 – 12) şi complicii inamicului (58 – 3). Dimpotrivă, ocnaşii, condamnaţi anume pentru colaboraţionism cu duşmanul, erau duşi acum în Lagărele speciale, împreună cu ceilalţi.

Această separare avea o semnificaţie şi mai profundă decât amdescri s-o noi. După nu ştiu ce indicii neştiute rămâneau în ITL ba trădătoarele cu condamnări de douăzeci şi cinci de ani (Unjlag), ba, pe ici, pe colo, lagăre

întregi cu Cincizeci şi Opt, inclusiv vlasovişti şi poliţai – nu Lagăre speciale, fără numere, dar cu un regim crunt (de pildă, Krasnaia Glinka de la cotul Volgăi lângă Samara; lagărul Tuim, în raionul Şira din Hakassia; cel din lujuo-Sahalinsk). Aceste lagăre se dovediseră a avea un regim extrem de dur şi nu se trăia mai uşor în ele decât în Lagărele speciale.

Şi pentru ca Marea împărţire a Arhipelagului, odată făcută, să nu ajungă din nou la confuzie, s-a stabilit, începând din anul 1949, că fiecare indigen proaspăt venit din libertate, în afară de sentinţă, mai primeşte şi o hotărâre (a KGB-ului regional şi a procuraturii) pentru dosarul peni-tenciar: în care lagăre să fie ţinut permanent acest ieduţ.

Aşa cum un grăunte moare pentru a da o plantă, tot aşa din grăuntele ocnei staliniste au răsărit Lagărele speciale.

Garniturile trenurilor roşii, străbătând diagonalele Patriei şi ale Arhipelagului, au transportat un nou contingent.

Iar peinta şi-au dat seama şi, pur şi simplu, au mânat această turmă de la o poartă la alta.

Cehov se plângea că la noi nu există o „definiţie juridică a ocnei şi a rostului ei".

Dar asta se întâmpla încă în civilizatul secol al XIX-lea! La jumătatea celui de al XX-lea, secolul cavernelor, noi nu avem nevoie să înţelegem şi să definim. Dacă Tătucul a hotărât că va fi aşa – asta-i toată definiţia.

Şi noi dăm din cap aprobator.

Capitolul 2
ZEFIRUL REVOLUŢIEI

N-AŞ FI CREZUT niciodată, la începutul sorocului pedepsei mele, descurajat de lungimea lui dezolantă, demoralizat de întâia cunoştinţă cu lumea Arhipelagului, că sufletul meu se va descovoia. Că, odată cu anii,

ridicându-mă, fără măcar să-mi dau seama, pe piscul invizibil al Arhipe-lagului, ca pe Mauna-Loa din Hawaii, voi privi de acolo absolut liniştit depărtările Arhipelagului şi poate chiar marea schimbătoare mă va atra-ge cu scânteierile ei.

Jumătate din soroc am petrecut-o pe o insuliţă aurită, unde puşcăriaşilor li se dădea mâncare şi apă, erau ţinuţi la căldură şi curăţenie. Pentru toate astea, în schimb, li se cerea puţin: să şadă douăsprezece ore la masa de scris şi să fie pe placul şefilor.

Iată însă că, brusc, eu am pierdut plăcerea de a mă crampona de aceste avantaje. Sesizasem un nou tâlc în viaţa de puşcăriaş. Privind înapoi, acum mi se păreau jalnice sfaturile deţinutului cu repartiţie specială de la Krasnaia Presnia; „Să evitaţi cu orice preţ muncile comune” (1). Preţul plătit de noi mi s-a părut nepotrivit cu ceea ce am cumpărat.

Închisoarea a dezlegat în mine capacitatea de a scrie, şi acum acordam acestei pasiuni tot timpul, încetând să mă mai preocup de munca ofici-ală. Mai important decât untul şi zahărul de acolo pentru mine era faptul de a mă îndrepta din şale, de a-mi dezdoi coloana vertebrală.

Şi pe câţiva dintre noi „ne-au îndreptat” cu un convoi într-un Lagăr speci-al.

Călătoria noastră într-acolo a durat mult – trei luni (în secolul al XIX-lea, călare, ajungeai mai repede). Călătoria a durat atât de mult, deoa rece drumul acesta a devenit, într-un fel, o perioadă din viaţa noastră. Cred că în acest răstimp mi-am schimbat chiar caracterul şi concepţiile.

Călătoria noastră a fost veselă, plină de însufleţire şi de mare însemnătate. Feţele noastre erau mângâiate de zefirul proaspăt şi înviorător al ocnei şi libertăţii. Din toate părţile veneau oameni, se adunau cazuri care ne convingeau că dreptatea este de partea noastră! A

noastră! A noastră! Şi nu de partea judecătorilor şi temnicerilor noştri.

Cunoscuta închisoare Butârki ne-a întâmpinat cu un urlet sfâşietor de femeie care răsuna de la o fereastră, probabil de la fereastra unei celule individuale: „Săriţi! Ajutor! Mă omoară! Mă omoară!” Şi urletul s-a întrerupt în palmele gardienilor.

În „gara” Butârki ne-au amestecat cu novicii condamnaţi în anul 1949. Toţi aveau nişte condamnări bizare: nu decari obişnuiţi, ci sferturi. Când la numeroasele apeluri trebuiau să declame data când lua sfârşit sorocul lor, asta suna a batjocură: „Octombrie o mie nouă sute şaptezeci şi patru!”, „februarie o mie nouă sute şaptezeci şi cinci!”

Părea imposibil să executi o asemenea condamnare. Trebuia să-ţi procuri cleşte ca să tai sârma ghimpată.

Aceste condamnări de douăzeci şi cinci de ani creau o nouă calitate în lumea deţinuţilor. Puterea a slobozit asupra noastră tot ce i-a stat în putinţă. Acum puşcăriaşii aveau cuvântul, un cuvânt liber, nestânjenit, nea-meninţat, acel cuvânt pe care nu l-am avut niciodată şi care este atât de necesar pentru elucidare şi coeziune.

Ne aflam deja în vagonul puşcăriaşilor când de la difuzorul gării Kazan din Moscova am auzit despre izbucnirea războiului din Coreea. Chiar în prima zi, înainte de prânz, pătrunzând cu zece kilometri prin solida linie de apărare a sud-coreenilor, nord-coreenii susţineau sus şi tare că au fost atacaţi. Cel mai nerod soldat care a făcut frontul putea să-şi dea seama că atacatorul a fost acela care a înaintat în prima zi.

Războiul din Coreea a stârnit mare interes printre deţinuţi. Iar noi, neliniştiţi, ceream furtună! (2) Căci fără furtună, căci fără furtună, fără furtună eram condamnaţi la o moarte lentă!…

Dincolo de Riazan, răsăritul roşu al soarelui izbea cu

atâta putere prin ferestruicile oarbe ale „vagon-zeck”-ului (3), încât tânărul soldat din escortă, în coridor, în faţa grilajului nostru, a închis ochii din pricina luminii.

Escorta era ca toate escortele: ne-au înghesuit câte cincisprezece în compartiment, ne hrăneau cu scrumbie, dar, ce-i drept, ne aduceau şi apă şi ne slobozeau la budă seara şi dimineaţa, şi nu aveam ce discuta cu ei, când acest flăcău a scăpat nechibzuit, şi chiar fără pic de răutate, că noi suntem duşmani ai poporului.

A fost ca o explozie! Numaidecât din compartimentul nostru şi din cel vecin au început să-l bombardeze:

— Noi suntem duşmani ai poporului, dar de ce oamenii din colhozuri nu au ce mânca?

— Tu eşti de la ţară, se vede pe faţa ta, te pomeneşti că te reangajezi, să rămâi dulău de pază, nu te mai întorci să munceşti pământul?

— Dacă suntem duşmani, de ce vopsiţi dubele? (4) De ce nu ne căraţi în văzul lumii?

— Eh, feciorule! Am avut şi eu doi ca tine, şi nu s-au mai întors de la război, iar eu sunt duşman, hai?

Ceva asemănător nu se mai auzise de multă-multă vreme prin grilajele noastre! Noi nu strigam decât lucruri foarte simple, foarte evidente, ca să poată fi combătute.

În ajutorul flăcăului, care se zăpăcise, a sărit sergentul-reangajat, dar nu a băgat pe nimeni la carceră, n-a notat niciun nume, doar a încercat să-şi ajute soldatul să se apere. Şi în asta noi am sesizat semnele unor vremuri noi, deşi – ce timpuri „noi” în anul 1950!, nu, erau semnele acelor relaţii noi din lumea penitenciară, care s-au creat prin soroacele noilor condamnări şi prin noile lagăre politice.

Disputa noastră începuse să capete aspectul unei adevărate competiţii de argumente. Băieţii se uitau la noi şi nu mai îndrăzneau să numească duşman al poporului pe nimeni din acest compartiment şi nici din cel vecin. Ei

încercau să ne spună ceva luat din ziare, de la învăţământul politic, dar au simţit – nu cu mintea, ci cu auzul – că vorbele lor sună fals.

— Uitaţi-vă băieţi! Uitaţi-vă pe fereastră! le-a zis cineva dintre noi. Iată în ce hal aţi adus Rusia!

Dincolo de fereastră se întindea o ţară atât de sărmană, cu case aplecate într-o rână, acoperite cu paie putrede, o ţară zdrenţăroasă, mizerabilă (era pe drumul spre Ruzaevka pe unde nu treceau străinii), încât, dacă Batu-han ar fi văzut-o atât de prăpădită, n-ar mai fi avut poftă s-o cucerească.

În gara Torbeevo, mică şi liniştită, a trecut pe peron un bătrân încălţat cu opinci. O ţărancă bătrână s-a oprit în faţa ferestrei noastre al cărei cadru era coborât şi, prin grilajul ferestrei şi prin grilajul interior, ne-a privit îndelung, cu privirea fixă, cum stăteam înghesuiţi pe cuşeta de sus. Ne privea cu acea privire de când lumea, cu care poporul nostru i-a privit întotdeauna pe nenorociţi. Pe obrajii ei alunecau încet lacrimile. Stătea nemişcată şi ne privea de parcă fiul ei se afla printre noi. „Nu-i voie să priveşti, măicuţă”, i-a zis, aproape cu blândeţe, soldatul din escortă. Nici măcar n-a întors capul. Lângă ea se afla o fetiţă de vreo zece ani cu panglici albe în cosiţe. Ne privea severă şi chiar prea tristă pentru vârsta ei, cu ochişorii larg deschişi şi fără să clipească. Ne privea astfel, încât cred că ne-a fotografiat pentru vecie. Trenul a pornit încet, bătrâna a ridicat degetele negre şi cu osârdie, fără grabă, a făcut de câteva ori spre noi semnul crucii.

Într-o altă gară, o fată în rochie cu buline, foarte degajată şi netemătoare, a venit aproape de fereastra noastră şi a început să ne întrebe cu vioiciune ce articol avem, care este durata pedepselor. „Şterge-o de aici!” a strigat la ea soldatul de pe platforma vagonului. „Ce-o să-mi faci? Şi eu sunt de-a lor! Uite, ţine un pachet de ţigări, dă-l băieţilor!” şi a scos pachetul din poşetă. (Ne-am dat

repede seama: fata era o fostă puşcăriaşă. Câte dintre ele, care colindau libere, şi-au făcut „studiile” în Arhipelag!) „Şterge-o! Te arestez!” a zis, sărind din vagon, adjunctul şefului gărzii. Ea s-a uitat cu dispreţ la fruntea lui de reangajat. „Du-te-n mă-ta, căcăciosule!” Ne-a ridicat moralul: „Băieţi, băgaţi-i o ţeapă-n cur!” Şi s-a îndepărtat plină de demnitate.

Uite aşa călătoream, şi nu cred că escorta se simţea escortă a poporului. Mergeam şi ne aprindeam tot mai mult la gândul că dreptatea era de partea noastră, că întreaga Rusie este cu noi şi că se apropie vremea să sfârşim, să sfârşim cu această instituţie.

La închisoarea de tranzit din Kuibîşev, unde ne-am bronzat mai mult de o lună, ne aşteptau de asemenea tot felul de minuni. Într-o zi, pe neaşteptate, din fereastra celulei vecine au răsunat ţipetele isterice, ca din gură de şarpe, ale unor bandiţi (la ei şi vaietele sunt, nu ştiu cum, mai stridente, detestabile): „Săriţi! Ajutor! Ne caftesc fasciştii! Ne omoară fasciştii!”

Iată ceva nemaivăzut! „Fasciştii” îi bat pe hoţi şi bandiţi? Înainte era întotdeauna invers.

Însă curând s-a efectuat o nouă sortare a celulelor şi am aflat că deocamdată nu e nicio minune. Este doar prima rândunică: Pavel Baraniuk – pieptul ca o piatră de moară, braţele ca două trunchiuri de copac, gata mereu pentru o strângere de mână, dar şi pentru o lovitură, măsliniu la faţă, nas acvilin, semănând mai degrabă a gruzin decât a ucrainean. Era ofiţer de front. Cu o mitralieră antiaeriană a susţinut un duel cu trei „Messer”-e (5). L-au propus să fie făcut Erou al Uniunii Sovietice, dar a fost respins de Secţia specială. A fost trimis în batalionul disciplinar şi s-a întors cu decoraţii. Acum are de executat zece ani, după noile concepţii – „o pedeapsă de copil”.

Începuse ostilităţile cu hoţii încă de când plecase de la închisoarea din Novograd-Volânski, şi ajunsese la bătaie

cu ei. Acum şedea în celula vecină, pe priciul superior, şi juca paşnic şah. Toată celula era populată cu Cincizeci şi Opt, însă administraţia le-a trimis doi pungaşi. Trăgând neglijent dintr-o ţigaretă „Belomorkanal” şi ducându-se să-şi „cureţe” locul legitim pe prici, lângă fereastră, Clonţ-Aurit n-are ce face şi începe să glumească: „Ştiam eu că iar ne-au băgat la bandiţi!” Naivul Veliev, care încă nu-i cunoştea cum trebuie pe hoţi, a vrut să-i încurajeze: „Da’ de unde, noi suntem Cincizeci şi Opt. Dar tu?” „Eu sunt delapidator, om de ştiinţă!” Alungând doi inşi, cei doi hoţi şi-au aruncat boccelele lor pe locurile legitime şi au pornit-o de-a lungul celulei să inspecteze bocce-lele celorlalţi şi să caute gâlceavă. Şi Cincizeci şi Obţii – nimic! – ei nu erau novici, nu se împotriveau. Şaizeci de bărbaţi au aşteptat răbdători până se vor apropia de fiecare ca să-l jefuiască. Există parcă ceva fascinant în această impertinenţă a pungaşilor, care nu admit să li se opună rezistenţă. (În plus, ştiau că şefii sunt întotdeauna cu ei.) Baraniuk continua, chipurile, să mute figurile pe tabla de şah, dar începuse deja să-şi rotească ochii mari, ameninţători şi chibzuia cum să se bată. Când unul dintre hoţi s-a oprit în faţa lui, cu piciorul care îi atârna, balansându-l, l-a izbit cu toată puterea în bot, a sărit jos, a înhăţat capacul de lemn, gros, al hârdăului şi l-a trăsnit cu el în cap pe cel de-al doilea bandit. Şi s-a pus să-i lovească pe rând, când pe unul, când pe altul, cu capacul, până ce acesta s-a făcut fărâmiţe şi n-a mai rămas decât armătura din bare de fier, groase de patruzeci de milimetri, în formă de cruce. Bandiţii au făcut apel la milă, şi nu putem să nu recunoaştem că în vaietele lor era şi umor, nu lăsa să le scape partea comică: „Ce faci, omule? Ne baţi cu crucea!” „Tu eşti un zdrahon, vrei să nenoroceşti un om!” Însă ştiindu-i câte parale fac, Baraniuk îi lovea mai departe, şi atunci unul dintre hoţi s-a repezit să strige la fereastră: „Săriţi! Ne omoară fasciştii!”

Bandiţii n-au uitat bătaia asta, de câteva ori, pe urmă, l-au ameninţat pe Baraniuk: „Miroşi a hoit! O să călătorim împreună!” Dar nu l-au mai atacat.

Curând şi celula noastră a avut o ciocnire cu câinii. Ne aflam la plimbare, care era combinată cu buda. Supraveghetoarea a trimis un câine să-i scoată pe ai noştri de la toaletă. Acesta i-a scos, însă aroganţa lui (faţă de „politici”, bineînţeles) l-a indignat pe tânărul şi nervosul Volodia Gher-şuni, care numai ce fusese condamnat. Acesta îl pune la punct. Câinele îl doboară pe flăcău cu un pumn. Înainte Cincizeci şi Obţii ar fi înghiţit asta fără să crâcnească. Acum însă, Maxim-Azerbaidjanul (care şi-a ucis preşedintele de colhoz) a aruncat în câine cu o piatră, iar Baraniuk i-a trântit un pumn în falcă. Acesta l-a atins pe Baraniuk cu şişul (ajutoarele supraveghetorilor poartă cuţite, nu-i ceva neobişnuit) şi a fugit sub protecţia gardienilor. Baraniuk – după el. Atunci ne-au băgat pe toţi, la repezeală, în celulă. Au venit ofiţerii închisorii să clarifice cine a început şi să-i sperie cu noi condamnări pentru banditism (pe emvedişti (6) îi doare întotdeauna inima pentru câinii lor dragi). Baraniuk, sângerând, a ieşit singur în faţă. „I-am bătut pe aceste scârnăvii şi o să-i bat câte zile oi avea!” Cumătrul (7) puşcăriei ne-a prevenit că noi, contrarevoluţionarii, nu avem de ce să fim mândri, şi ar fi mai bine să ne punem lacăt la gură. Numaidecât a sărit Volodia Gherşuni (8), aproape încă un copil, luat din clasa a X-a. Nu era omonimul, ci un nepot mai îndepărtat al acelui Gherşuni (9) care a fost şeful grupului de luptă al eserilor. „Noi nu suntem contrarevoluţionari! A început el să strige cu voce piţigăiată de adolescent. Asta a trecut. Acum suntem din nou re-vo-lu-ţi-onari! Doar că împotriva puterii sovietice!”

Grozav, extraordinar! Am trăit s-o vedem şi pe asta! Cumătrul închisorii se strâmbă, se încruntă, înghite totul. Nu bagă pe nimeni la carceră, ofiţerii-temniceri pleacă

repede cu coada între picioare.

Care va să zică, se poate trăi aşa în puşcărie? Să te baţi? Să-ţi arăţi colţii? Să spui în gura mare ceea ce gândeşti? câţi ani am suferit într-un mod atât de absurd! Nu degeaba se spune că e bine să-l baţi pe cel care plânge. Noi am plâns, şi am fost bătuţi!

Acum, în aceste lagăre legendare unde ne transportă, unde vom purta numere, ca la nazişti, dar unde nu vor mai fi, în sfârşit, decât politici, purificaţi de mâzga celor de drept comun, poate, acolo, vom începe o astfel de viaţă? Volodia Gherşuni – ochi negri, faţă ascuţită, de o paloare mată, spune cu speranţă: „Când vom ajunge în lagăr, o să vedem cu cine mergem!”. Ce băiat nostim. El crede în mod serios că acolo va găsi acum o discordanţă multinuanţată între partide, discuţii, programe, întâlniri conspirative? „Cu cine să ne aliniem!” Ca şi cum ne-ar fi lăsat această opţiune. Ca şi cum n-ar fi hotărât pentru noi, în fiecare republică, cei care repartizau arestările şi alcătuiau listele convoaielor de trimis în lagăr.

În lunga, foarte lunga noastră celulă – un fost grajd de cai, unde în loc de două rânduri de iesle au fost instalate două rânduri de priciuri suprae-tajate; în pasajul dintre ele – nişte stâlpi, făcuţi din trunchiuri strâmbe, sprijină acoperişul vechi, să nu se prăbuşească; ferestruicile, de-a lungul peretelui, sunt tipice pentru un grajd, să împiedice punerea finului în afara ieslelor (în plus aceste ferestruici sunt prevăzute cu botniţe), – în celula noastră, deci, se aflau cam o sută douăzeci de inşi. Pe cine nu găseai aici? Mai mult de jumătate erau din Ţările Baltice, oameni fără carte, ţărani simpli. În Ţările Baltice se desfăşura o a doua epurare. Erau arestaţi şi deportaţi toţi care nu consimţeau să intre de bunăvoie în colhoz, sau exista numai bănuiala că n-or să vrea. Pe urmă destui ucraineni din Ucraina de Vest (10) – membri ai OUN. Cei care i-au găzduit o noapte şi cei care le-au dat o dată să

mănânce. Apoi din RSFSR – mai puţini novici, mai mulţi recidivişti. Şi, fireşte, un anumit număr de străini.

Pe toţi ne duc în aceleaşi lagăre (vom afla de la dispecer că în Steplag – Lagărul din stepă). Îi privesc cu atenţie pe cei cu care soarta m-a adus laolaltă şi mă căznesc să-i studiez în profunzime.

Foarte apropiaţi inimii mele sunt estonienii şi lituanienii. Deşi suntem, şi eu, şi ei, în aceeaşi situaţie, mi-e atât de ruşine de ei, de parcă eu i-am condamnat. Neprihăniţi, harnici, oameni de cuvânt, cuviincioşi – oare de ce au fost şi ei târâţi spre măcinare sub aceleaşi blestemate pietre de moară? N-au făcut nimănui niciun rău, trăiau în pace, aveau o rânduială şi o moralitate mai bune decât ale noastre, şi iată – sunt vinovaţi că trăiesc la doi paşi de noi şi ne despart de mare.

„E ruşinos să fii rus!” a exclamat Herzeu când noi am sugrumat Poloni-a (11). E de două ori mai ruşinos să fii sovietic, faţă de aceste popoare paşnice, neajutorate.

Faţă de letoni, atitudinea mea este mai complexă. Există aici un fel de fatalitate. Căci ei singuri au semănat asta (12).

Dar ucrainenii? Am încetat demult să mai spunem „naţionaliştii ucrai-neni”, spunem doar „banderoviştii” (13), şi cuvântul acesta a devenit la noi atât de injurios, încât nimeni nu se mai gândeşte să clarifice esenţa lucrurilor. (Mai spunem şi „bandiţii”, potrivit acelei reguli asimilate la noi că toţi oamenii care ucid pentru noisunt „partizani”, iar cei care ne ucid pe noi sunt „bandiţi”, începând cu ţăranii din gubernia Tambov, în anul 1921 (14).

Iar esenţa lucrurilor constă în faptul că deşi cândva, în perioada Rusiei Kieviene (15), noi constituiam un popor unic, de atunci însă el a fost sfâr-tecat, şi veacuri de-a rândul vieţile, obiceiurile şi limbile noastre au mers anapoda. Aşa-numita, „reunificare” (16) a fost o încercare

dificilă, deşi.

Organizaţia naţionaliştilor ucraineni.

poate, sinceră a unora de a reveni la frăţia de odinioară. Însă, de atunci, am cheltuit prost trei secole întregi. În Rusia n-au existat oameni politici care să cumpănească la căile de reînfrăţire a ucrainenilor şi ruşilor, şi la modalităţile de ştergere a cicatricei care îi desparte. (Căci dacă n-ar fi existat această cicatrice, nu s-ar fi format, începând din primăvara anului 1917, comitetele ucrainene şi pe urmă Rada (17). De altfel, în timpul revoluţiei din februarie, s-a cerut numai federaţie, nu-i trecea nimănui prin gând să se separe. Această sciziune cumplită îşi are începuturile în anii comunismului.)

Înainte de venirea lor la putere, bolşevicii au abordat problema fără nicio dificultate. În „Pravda" din 7 iunie 1917, Lenin scria că bolşevicii consideră Ucraina drept „cotropire a ţarilor şi capitaliştilor ruşi". Acestea le-a scris în momentul când exista Rada Centrală. Iar la 2 noiembrie 1917 a fost adoptată Declaraţia drepturilor popoarelor Rusiei. Doar nu în glumă, doar nu pentru a le amăgi au declarat că popoarele Rusiei au dreptul la autodeterminare până la separare? O jumătate de an mai târziu, guvernul sovietic ruga Germania kaiserului să ajute Rusia Sovietică la încheierea păcii şi stabilirea frontierelor exacte cu Ucraina, şi la 14 iunie 1918 Lenin a semnat o astfel de pace cu hatmanul Skoropad-ski (18). Prin aceasta el a arătat că s-a împăcat definitiv cu separarea Ucrainei de Rusia, chiar dacă Ucraina ar deveni monarhie!

Dar ce bizar! De-abia au căzut nemţii înfrânţi de Antantă (ceea ce nu putea să influenţeze principiile atitudinii noastre faţă de Ucraina!), că după ei a căzut şi hatmanul, iar slăbuţele forţe bolşevice s-au dovedit superioare forţelor lui Petliura (19). Bolşevicii au trecut numaidecât frontiera, pe care ei înşişi o recunoscuseră, şi

au impus fraţilor consangvini puterea lor. Este adevărat, încă vreo cincisprezece – douăzeci de ani pe urmă, în mod stăruitor şi chiar cu forţa au cântat pe coarda limbii (mova) ucrai-nene, sugerându-le că ei sunt absolut independenţi şi se pot separa de noi oricând doresc, însă, de îndată ce ei au vrut să facă asta la sfârşitul războiului, au fost declaraţi „banderovişti”, au început să fie vânaţi, schingiuiţi, executaţi şi expediaţi în lagăre. („Banderoviştii”, ca şi „petliu-roviştii”, sunt aceiaşi ucraineni care nu doresc putere străină. Aflând că Hitler nu le aduce libertatea promisă, ei au luptat şi împotriva lui Hitler, pe toată durata războiului, însă noi trecem asta sub tăcere, este un lucru tot atât de dezavantajos, ca şi insurecţia din Varşovia din anul 1944 (20)

De ce ne irită atât de mult naţionalismul ucrainean, dorinţa fraţilor noştri de a vorbi şi de a face educaţie copiilor, şi de a-şi scrie firmele în limba lor? Chiar Mihail Bulgakov (21) (în Garda albă) s-a lăsat, în această privinţă, antrenat de un simţământ fals. O dată ce nu ne-am contopit definitiv, o dată ce suntem deosebiţi în ceva anume (este de ajuns faptul că acest lucru este simţit de ei, minoritatea), – ne doare, nu? dar din moment ce-i aşa? Din moment ce a fost scăpat prilejul, şi a fost scăpat, orice s-ar zice, în anii ’30 şi ’40, de vreme ce s-au agravat lucrurile nu sub regimul ţarist, ci sub comunişti! – de ce ne irită atât de mult dorinţa lor de a se separa? Ne pare rău de plaja din Odessa? De fructele din Cerkassî.

Mă doare să scriu despre aşa ceva: elementul ucrainean şi cel rus la mine sunt unite şi în sânge, şi în inimă, şi în gânduri. Însă marea experienţă a relaţiilor prieteneşti pe care le-am avut cu ucrainenii în lagăre mi-a revelat cât de mult îi durea pe ei. Generaţia noastră nu va scăpa fără să plătească pentru greşelile generaţiilor mai vârstnice.

Să baţi din picior şi să strigi „acest lucru e al meu!”

este calea cea mai simplă. Incomparabil mai greu este să rosteşti: „Voi, care vreţi să trăiţi – trăiţi!” Oricât ar părea de uimitor, nu s-au adeverit prorocirile învăţăturii înaintate că naţionalismul va dispărea. În secolul atomului şi al ciberne-ticii, Dumnezeu ştie de ce, el a înflorit. Şi se apropie sorocul, ne place ori nu, să plătim toate poliţele pentru autodeterminare, pentru independenţă, să le plătim noi înşine, nu să aşteptăm până vom fi arşi pe rug, înecaţi ori decapitaţi. Nu prin imensitatea teritoriului, nici prin numărul popoarelor supuse trebuie să demonstrăm că suntem o mare naţiune, ci prin măreţia faptelor noastre. Şi prin adâncimea arăturii pământului ce ne va rămâne după ce îl vom da înapoi pe al celor care nu vor să trăiască laolaltă cu noi.

Cu Ucraina va fi extrem de dureros, însă trebuie să ştim care este acum temperatura exaltării lor generale. Din moment ce lucrurile nu s-au aranjat timp de veacuri, ne revine, deci, nouă datoria de a manifesta înţelepciune.

Suntem obligaţi să-i lăsăm pe ei înşişi să hotărască – federaliştii ori separatiştii, care pe care se vor convinge? Să nu cedăm înseamnă nebunie şi cruzime. Şi cu cât vom fi mai blânzi, mai toleranţi, mai expliciţi acum, cu atât mai mari vor fi speranţele de a restabili unitatea în viitor.

Să trăiască aşa cum vor, să încerce, îşi vor da iute seama că nu toate problemele se rezolvă prin separare.

* * *

A trecut destul de multă vreme de când, nu se ştie de ce, trăim în această lungă celulă-grajd şi nu ne mai trimit odată în Steplag-ul nostru.

Dar noi nu ne grăbim: aici ne simţim bine, e vesel, acolo nu poate fi de

Dat fiind faptul că în diferite regiuni ale Ucrainei există proporţii diferite între cei care se consideră ucraineni şi cei care se consideră ruşi. şi cei care nu se socotesc niciuna, nici alta, se vor crea multe complicaţii.

Poate că fiecare regiune va avea nevoie de un plebis-cit al ei, urmat apoi de o atitudine grijulie şi de sprijinire a celor care vor să se mute. Nu toată Ucraina în actualele ei frontiere oficiale, sovietice, este într-adevăr Ucraina. Nişte regiuni de pe malul stâng al Niprului vor trage, negreşit, spre Rusia. Iar Crimeea a fost atribuită Ucrainei de către Hruşciov, absolut aiurea. Dar Rusia Carpatică (Roşie)? Să testăm şi prin ea: cerând să li se facă dreptate, cât de drepţi vor fi ucrainenii cu ruşii car-patini?

cât rău.

Nu suntem lipsiţi de ştiri. În fiecare zi ni se aduce o gazetuţă de format mic. Mie îmi revine misiunea s-o citesc cu glas tare pentru întreaga celulă, şi o citesc cu expresivitate. În ea sunt multe lucruri expresive.

În aceste zile tocmai se împlinesc zece ani de la eliberarea Estoniei, Letoniei şi Lituaniei. Câte unul mai înţelege ruseşte şi le traduce celorlalţi (citesc cu pauze). Aceia urlă, pur şi simplu urlă de pe toate priciurile, şi cele de jos, şi cele de sus, auzind ce libertate şi prosperitate s-au instaurat, pentru prima dată în istorie, în ţările lor. Fiecare dintre aceşti baltici (şi în tot tranzitul erau cel puţin o treime) lăsase o casă devastată şi în cel mai fericit caz şi familia, căci nu era exclus ca şi ea să fie dusă, cu alt convoi, în aceeaşi Siberie.

Dar cel mai mult, fireşte, agitau puşcăria noastră de tranzit ştirile din Coreea. Acolo, Blitzkrieg-ul (22) lui Stalin a eşuat. Se recrutau deja vo-luntari ONU. Noi receptam războiul din Coreea ca o spanie a celui de al treilea război mondial. (Şi pesemne Stalin l-a conceput ca pe o repetiţie.) Soldaţii ONU ne interesau în mod deosebit: ce drapel vor avea?! Pe cine nu va reuni sub faldurile sale? Era prototipul viitoarei panumanităţi?

Ne era atât de greaţă, încât nu ne puteam ridica deasupra greţei proprii. Noi nu puteam să visăm astfel, să ne învoim cu această judecată: nu contează că noi vom

pieri, să rămână însă teferi toţi cei care acum, din prosperitatea lor, privesc indiferenţi la pieirea noastră. Nu, nouă ne este sete de furtună!

Mulţi vor fi uimiţi: cât cinism, câtă disperare în această stare de spirit! Şi voi puteaţi să nu vă gândiţi la nenorocirile pe care le aduce războiul unei uriaşe ţări libere? Nici ţara asta liberă nu s-a gândit câtuşi de puţin la noi!

— Dar, Doamne, aţi putea dori un război mondial?

— Din moment ce i-au condamnat pe aceşti oameni, în anul 1950, la pedepse cu durata până la mijlocul deceniului al optulea, ce altceva le mai rămânea de dorit decât un război mondial? (23)

Astăzi, eu însumi rămân uluit când îmi amintesc de falsele, periculoasele noastre speranţe de atunci. Un prăpăd nuclear universal nu constituie pentru nimeni o ieşire. Dar chiar şi aşa: orice situaţie de război serveşte doar ca justificare pentru tirania internă, o consolidează. Dar istorisirea mea va fi denaturată dacă nu voi spune adevărul: ce am simţit noi în vara aceea.

Aşa cum generaţia lui Romain Rolland a fost obsedată în tinereţe de aşteptarea necontenită a războiului, tot astfel şi generaţia noastră de puşcăriaşi era obsedată de absenţa lui: doar acesta va fi adevărul deplin despre spiritul Lagărelor politice speciale. Iată în ce hal ne aduseseră! Războiul mondial putea să ne ofere fie o moarte rapidă (mitra-lierea din turnul de pază, otrăvirea prin pâine şi bacili, cum făceau nem-ţii), fie, totuşi, libertatea. În ambele cazuri – o izbăvire mult mai apropiată decât sfârşitul sorocului în anul 1975.

Pe asta conta şi Petia P-v. Petia P-v era în celula noastră cel din urmă om viu venit din Europa. Imediat după război, toate celulele erau înţesate de cei ca el, întorşi din Europa. Dar cei care veniseră atunci sunt de mult în lagăre ori sub pământ, ceilalţi s-au jurat că nu mai

vin, ăsta de unde o fi apărut? S-a întors de bunăvoie în patrie prin noiembrie 1949, când oamenii normali nu se mai întorceau.

Războiul l-a prins lângă Harkov ca elev al şcolii de meserii, unde fusese mobilizat cu forţa. Tot cu forţa, nemţii l-au dus, împreună cu alţi adolescenţi, în Germania. Acolo a trăit până la sfârşitul războiului în calitate de Ostarbeiter (24) şi tot acolo şi-a format şi psihologia: trebuie să te străduieşti să trăieşti uşor şi să nu munceşti, cum te obligă din fragedă copilărie, în Occident, profitând de credulitatea europeană şi lipsa de restricţii la frontiere, P-v transporta maşini furate, din Franţa în Italia şi din Italia în Franţa, pe care le vindea cu reducere. În Franţa însă i-au dat de urmă şi l-au arestat. Atunci el a scris la ambasada sovietică, informând că vrea să se întoarcă în patria lui dragă. P-v a judecat în felul următor: închisoarea franceză va trebui s-o facă până la cea din urmă zi, şi s-ar putea să-i dea vreo zece ani. În Uniunea Sovietică, pentru trădare de patrie se dau douăzeci şi cinci, dar deja cădeau primele picături ale celui de al treilea război mondial; Uniunea Sovietică, după opinia lui, nu va rezista nici trei ani, aşa că este mai convenabil să intri într-o puşcărie sovietică. Prietenii de la ambasadă au apărut neîntârziat şi l-au strâns pe Petia P-v în braţe. Autorităţile franceze le-au cedat bucuroase hoţul. La ambasadă se adunaseră vreo treizeci de persoane ca el. Au fost îmbarcaţi pe un vapor şi transportaţi cu tot confortul până la Mur-mansk. Aci li s-a dat drumul să se plimbe prin oraş, şi în decurs de douăzeci şi patru de ore au fost prinşi din nou, unul câte unul.

Acum, în celula noastră, Petia ţinea locul presei occidentale (citise cu de-amănuntul procesul Kravcenko (25)), ţinea locul teatrului (cu buzele şi obrajii interpreta cu pricepere muzică occidentală) şi cinematografului (povestea şi mima filme occidentale).

Ah, ce libertate era la închisoarea de tranzit din

Kuibîşev! Uneori, celulele se întâlneau în curtea comună. Cu deţinuţii din convoaiele care treceau prin curte puteam schimba câteva vorbe lângă botniţe. În drum spre closete, puteam să ne apropiem şi de ferestrele deschise (cu gratii, dar fără botniţe) de la baraca familiştilor, unde şedeau femeile cu mulţi copii (deportaţi tot din Ţările Baltice şi Ucraina de Vest). Iar între două celule-grajduri se afla o crăpătură, botezată „telefon”: acolo, de dimineaţa până

După cum se spune, statistica franceză a făcut cunoscut că între cele două războaie mondiale, dintre toate grupurile naţionale, emigranţii ruşi aveau cea mai scăzută criminalitate. După cel de-al doilea război mondial, dimpotrivă, criminalitatea cea mai ridicată se întâlnea la cetăţenii sovietici care trăiau în Franţa.

seara, şedeau, de ambele părţi, cei care doreau să facă schimb de informaţii.

Toate aceste libertăţi ne aţâţau şi mai mult, simţeam că pământul sub tăl-pile noastre este mai tare, în timp ce sub picioarele gardienilor parcă începea să se clatine. Şi, plimbându-ne prin curte, lăsam capul pe spate şi priveam cerul alburiu, dogoritor, de iulie. Şi nu ne-am fi mirat, şi nu ne-am fi speriat câtuşi de puţin dacă o săgeată de bombardiere străine ar fi apărut pe cer. Viaţa pentru noi nu mai era viaţă.

Deţinuţii veniţi de la închisoarea de tranzit din Karabas au adus zvonul că acolo se lipesc deja manifeste: „Nu mai putem răbda!” Cu această stare de spirit ne aţâţam unul pe altul şi în nopţile înăbuşitoare din Omsk, când – carne opărită şi asudată – frământaţi şi înghesuiţi în dube, am strigat gardienilor: aşteptaţi, ticăloşilor! O să vă arate el Truman! O să vă arunce o bombă atomică în cap!” Iar gardienii tăceau înfricoşaţi. Şi ei îşi dădeau seama că dârzenia noastră şi, cum ni se părea nouă, adevărul nostru creşteau. Şi eram atât de bolnavi după adevăr, încât nu ne-ar fi părut rău să ardem sub aceeaşi bombă odată cu călăii.

Eram în acea situaţie limită, când nu mai ai ce pierde.

Dacă aceste lucruri nu vor fi revelate, nu vom avea o imagine completă a Arhipelagului anilor ’50.

Puşcăria din Omsk, care l-a cunoscut pe Dostoievski, nu poate ficom parată cu orice punct de tranzit GULAG – ovist ridicat la repezeală din scânduri. Este o închisoare vestită de pe vremea Ecaterinei a II-a, mai ales subsolurile ei. N-ai putea imagina decoruri mai potrivite pentru un film decât subsolurile de aici. Ferestruica pătrată este capătul de sus al unui puţ înclinat, care, acolo, sus, iese la suprafaţa pământului. După adâncimea de trei metri a acestei găuri îţi poţi face o imagine despre pereţi. Celula nu are tavan, iar bolţile care se unesc par nişte blocuri suspendate. Un perete ud: se infiltrează apă din sol şi curge pe duşumea. Dimineaţa şi seara aici este întuneric beznă, în timpul zilei – semiîntuneric. Şobolani nu sunt, dar parcă le simţi mirosul. Şi cu toate că bolţile atârnă atât de jos, încât în unele locuri le poţi atinge cu mâna, temnicerii au făcut ce-au făcut şi au construit şi aici priciuri cu două niveluri. Cel de jos este la înălţimea gleznei.

Această temniţă se pare că trebuia să reprime acele vagi presimţiri de răzvrătire care odrăsliseră în noi câtă vreme am adăstat în indisciplinata puşcărie de tranzit din Kuibîşev. Dar nu! Seara, la un bec de vreo cincisprezece waţi, cu o lumină slabă ca de lumânare, bătrânul şi pleşuvul Drozdov, cu faţa ascuţită, ctitor al catedralei din Odessa, se duce în fundul puţului ferestrei şi, cu voce slabă, dar cu sentimentul vieţii care se stinge, cântă un vechi cântec revoluţionar.

Noaptea de toamnă e neagră / Ca o trădare şi-un cuget de tiran. / Mai neagră ca noaptea din ceaţă răsare, /Fantomă cumplită – închisoarea!

El cântă doar pentru noi, dar aici, oricât ai striga de tare, nu te aude nimeni. În timp ce cântă, mărul lui Adam urcă şi coboară sub bronzul uscat al pielii gâtului său.

Cântă şi tresare, îl năpădesc aducerile-aminte şi prin el trec câteva decenii de viaţă rusească, şi tremurul lui ni se transmite şi nouă:

E calmă-nchisoarea, dar nu-i cimitir, Tu, santinelă, veghează! (26)

Într-o astfel de puşcărie, un astfel de cântec!”

Totul este în ton. Totul este în ton cu ceea ce aşteaptă generaţia noastră de puşcăriaşi.

Apoi ne pregătim să ne culcăm în această penumbră gălbuie, în frig şi umezeală. Ei, dar cine ne fericeşte cu un roman?

Şi răsună vocea lui Ivan Alexeevici Spasski, un gen de voce globală a tuturor eroilor lui Dostoievski. Această voce se frânge, se sufocă, nu e niciodată liniştită, pare în orice clipă că poate trece în bocet, în strigăt de durere. Cel mai primitiv dintre romanele lui Breşko-Breşkovski (28), de genul Madonei roşii, sună precum poemul epic Chatison de Roland în expunerea acestei voci pătrunsă de credinţă, suferinţă şi ură. Şi nu ştiu, e adevăr sau pură ficţiune, dar în memoria noastră se întipăreşte ca o epopee povestea lui Viktor Voronin, cursa lui pe jos, de o sută cincizeci de kilometri, la Toledo şi ridicarea asediului cetăţii Alcazar.

Nu ultimul dintre romane ar fi şi viaţa lui Spasski însuşi. Când era foarte tânăr, a participat la Campania de Gheaţă (29). A făcut tot războiul civil. A emigrat în Italia. Peste hotare a absolvit o şcoală rusească de balet, pare-se cu Karsavina (30), iar la una din contesele ruse a învăţat o meserie: tâmplar de mobilă de lux (pe urmă, în lagăr, ne-a uimit confecţionându-şi un instrument miniatural şi meşterind pentru şefi mobilă uşoară atât de fină, cu linii curbe atât de armonioase, încât aceştia au rămas cu gura căscată. Este drept că la o măsuţă a lucrat o lună). A făcut turnee de balet prin Europa, în Italia a fost operator de jurnale de actualităţi cinematografice în timpul războiului din Spania. Maior al armatei italiene, sub un nume uşor

schimbat, – Giovanni Paschi – a comandat un batalion, şi în vara anului 1942 a ajuns din nou pe Don. Aci, la scurtă vreme, batalionul lui a căzut într-o încercuire, deşi, în general, sovieticii încă se retrăgeau. Spasski avea de gând să se lupte pe viaţă şi pe moarte, dar băieţii italieni care alcătuiau batalionul au început să plângă – ei voiau să trăiască! maiorul Paschi, după o clipă de ezitare, a ridicat steagul alb. Putea să se sinucidă, dar acum ardea de dorinţa să-i privească puţin pe sovietici. Ar fi scăpat cu o captivitate simplă şi după patru ani ar fi fost în Italia, însă sufletul lui rusesc n-a rezistat şi a început să discute cu ofiţerii care l-au capturat. Ce greşeală fatală! Dacă din

Mare păcat că Şostakovici (27), înainte de Simfonia a unsprezecea, n-a putut să asculte acest cântec aici! Ori nu s-ar fi atins de el, ori ar fi exprimat sensul lui contemporan şi nu un sens lipsit de viaţă.

nefericire eşti rus, trebuie să ascunzi asta ca pe o boală ruşinoasă, altfel n-o să sfârşeşti bine! mai întâi l-au ţinut un an la Lubianka. Apoi trei ani într-un lagăr internaţional din Harkov (spanioli, italieni, japonezi – erau şi astfel de lagăre). Şi după ce efectuase patru ani, fără să i se scadă aceştia patru, l-au mai blagoslovit cu douăzeci şi cinci. Dar ce să mai vorbim acum de douăzeci şi cinci! Într-un lagăr de muncă silnică poţi s-o mierleşti cu mult mai repede.

Închisoarea din Omsk, pe urmă cea din Pavlodar ne-au primit pentru că în aceste oraşe – importantă omisiune! – nu existau puşcării de tranzit specializate. În Pavlodar – ce ruşine! – nu aveau nici măcar dubă, şi de la gară la închisoare ne-au mânat încolonaţi, fără să se jeneze de populaţie, cum se întâmpla înainte de revoluţie şi în primul deceniu după aceea. În cartierele prin care am trecut nu existau nici pavaje, nici canalizare, căsuţele doar cu parter se pierdeau în nisipul cenuşiu. Oraşul propriu-zis începea cu clădirea de un etaj, construită din piatră albă, a

închisorii.

La cerinţele secolului al XX-lea, această închisoare nu inspira groază, ci un sentiment de pace, nu teamă, ci dorinţa de râs. Curtea paşnică, spaţioasă, prin care crescuse ici-colo o iarbă prăpădită, era împărţită de un gărduleţ, fără să creeze teamă, în mici cutiuţe destinate plimbărilor. Ferestrele celulelor de la etajul întâi erau traversate de nişte zăbrele rare şi nu aveau botniţe: poţi să încaleci pe pervaz şi să studiezi împrejurimile. Jos, numaidecât, sub picioare, între zidul închisorii şi zidul exterior al curţii, când şi când, deranjat de cine ştie ce, aleargă, târându-şi lanţul, un dulău uriaş, care scoate vreo două lătrături înăbuşite. Nici el însă nu seamănă deloc a câine de închisoare fioros. Nu este un câine-lup dresat împotriva oamenilor, ci mai degrabă un câine de curte flocos, galben-alburiu (în Kazahstan există o astfel de rasă), şi, pare-se, destul de bătrân. Seamănă cu acei bătrâni cumsecade, supraveghetori în lagăr, care au fost transferaţi din armată şi nu se feresc să arate cât de împovărătoare este slujba câinelui de pază.

Mai departe, dincolo de zidul de incintă, se vede numaidecât strada şi un chioşc cu bere. Toţi care intră stau în picioare: fie că au adus vreun pachet la închisoare, fie aşteaptă să înapoieze ambalajul. Iar mai departe – cartiere. Cartiere de căsuţe cu parter. Şi cotul râului Irtîş, şi chiar întinderile de dincolo de Irtîş.

O fată, vie, căreia tocmai îi înapoiaseră de la postul de gardă coşul de alimente gol, a ridicat capul, ne-a văzut la fereastră cum îi făceam cu mâna, dar s-a prefăcut că nu ne vede. Cu pas cuviincios, a trecut în spatele chioşcului de bere, ca să nu fie văzută de la postul de gardă, iar acolo, pe neaşteptate, s-a transformat toată, a lăsat coşul jos şi ne face năvalnic cu mâna, cu mâinile amândouă, şi ne zâmbeşte! Apoi, descriind semne cu degetul, ne transmite: „Scrieţi, scrieţi bilete!” Apoi – un arc de cerc,

indicând zborul: „Azvârliţi-le, să mi le azvârliţi mie!” Şi arătând spre oraş: „Le expediez eu!” Desfăcând ambele braţe: „Mai doriţi ceva? Cu ce să vă ajut, prieteni?”

Era ceva atât de sincer, neprefăcut, atât de neasemănător libertăţii noastre cu botniţă, cetăţenilor noştri prostiţi! Oare ce s-o fi întâmplat??? Or fi sosit asemenea vremuri? Sau aşa o fi în Kazahstan? Căci aici se află jumătate din deportaţi…

Fată dragă şi curajoasă! Ce repede ai trecut, cât de perfect ţi-ai însuşit ştiinţa vieţii în puşcărie! Ce fericire (să fie lacrimi în colţul ochilor?) că mai există oameni ca tine! … Primeşte plecăciunea noastră, necunoscu-t-o! Ah, dacă tot poporul nostru ar fi aşa, nici dracu’ nu l-ar putea întemniţa! Ar înţepeni pe veci fălcile malaxorului blestemat.

Fireşte, prin pufoaicele noastre se găseau crâmpeie de creioane. Şi petice de hârtie. Şi putem desprinde o bucăţică de tencuială, să legăm bileţelul cu o sforică şi să o aruncăm oriunde. Dar nu aveam ce s-o rugăm aici, la Pavladar, nimic-nimic! Şi doar i-am făcut plecăciuni, şi am fluturat mâinile în semn de salut.

Am fost duşi în deşert. Curând, nepretenţiosul şi ruralul Pavlodar va reveni în amintirile noastre ca o metropolă strălucitoare.

Acum am fost preluaţi de escorta lagărului Stepnoi (din fericire nu aparţinea de Djezkazgan. Tot drumul am implorat destinul să nu nimerim la minele de cupru). Au trimis după noi camioane cu borduri supraînălţate şi cu zăbrele în partea din faţă a caroseriei, care îi apărau de noi pe ostaşii înarmaţi cu automate, ca de nişte fiare. Ne-au aşezat unul lângă altul pe duşumeaua camionului, cu picioarele îndoite, cu feţele orientate înapoi, şi în această poziţie ne-au zgâlţâit şi zdruncinat prin hârtoape opt ceasuri. Pistolarii şedeau pe acoperişul cabinei, şi ţevile automatelor au fost tot drumul îndreptate spre spinările

noastre.

În cabinele camioanelor mergeau locotenenţii, sergenţii, iar în cabina noastră – soţia unui ofiţer, cu o fetiţă de vreo şase ani. La popasuri, fetiţa se zbenguia prin iarbă, culegea flori, o striga cu glas tare pe mama ei. Nu se sfia câtuşi de puţin nici de automate, nici de câini, nici de capetele hidoase ale puşcăriaşilor, care se înălţau deasupra bordurilor care-seriei. Lumea noastră abominabilă nu-i întuneca lunca şi florile. Nici măcar o dată nu s-a uitat la noi, din curiozitate… Atunci mi-am adus aminte de fiul plutonierului de la închisoarea specială din Zagorsk. Jocul lui preferat era să-i pună pe doi băieţi din vecinătate să ducă mâinile la spate (uneori le şi lega) şi să meargă aşa pe drum, iar el păşea alături, chipurile îi escorta.

Cum trăiesc părinţii, aşa se joacă şi copiii…

Am traversat Irtîşul. Am mers multă vreme de-a lungul unor lunci inundabile, pe urmă prin stepa întinsă. Răsuflarea Irtîşului, prospeţimea vântului de stepă, mireasma pelinului ne învăluiau în minutele de popas, când trâmbele de praf plumburiu-albicios, stârnite de roţile camioanelor, se risipeau. Pudraţi din belşug cu acest praf, priveam îndărăt (nu aveam voie să întoarcem capul), tăceam (nu aveam voie să vorbim) şi ne gândeam la acest lagăr spre care ne îndreptam şi care avea un nume nerusesc, complicat îl citisem de-a-ndoaselea, de pe cuşeta de sus a vagonului pentru deţinuţi, pe „dosarele” noastre – Ekibastuz. Dar nimeni nu-şi putea închipui unde se află pe hartă, şi doar locotenent-colonelul Oleg Ivanov îşi amintea că era un loc de unde se extrăgeau cărbuni. Unii credeau chiar că se află aproape de frontiera cu China (şi se bucurau, căci nu se obişnuiseră cu ideea că în China este mult mai rău ca la noi). Căpitanul de rangul doi Burkovski (novice şi posesor al unei condamnări de douăzeci şi cinci de ani, ne privea pe toţi cu ursu-zenie, fiindcă, vezi

Doamne, el era comunist şi fusese arestat din greşeală, iar cei din jur erau duşmani ai poporului. Pe mine mă accepta numai pentru că fusesem ofiţer sovietic fără să fiu şi prizonier la nemţi) mi-a adus aminte un lucru dintr-un curs universitar uitat: în ajunul echinocţiului de toamnă să tragem pe pământ meridianul locului, iar la 23 septembrie să scădem înălţimea culminaţiei soarelui din nouăzeci – rezultatul va fi latitudinea noastră geografică. Era totuşi o consolare, deşi nu aveam posibilitatea să aflăm longitudindea.

Mergeam întruna, fără oprire. Se întunecase. După cerul negru, cu stele mari, acum era clar că eram duşi spre sud-vest.

În lumina farurilor autocamioanelor din urmă dansau fâşii din norul de praf, ridicat peste tot deasupra drumului, dar vizibil doar în conurile farurilor. Se isca un miraj bizar: lumea toată era neagră, lumea toată se clătina, şi numai aceste particule de praf luminau, se roteau şi desenau imagini dezagreabile din viitor.

La care capăt al lumii? În ce gaură ne-au băgat, unde ne-a fost hărăzit să facem revoluţia noastră?

Picioarele îndoite amorţiseră, parcă nu mai erau ale noastre. De-abia spre miezul nopţii am ajuns în lagăr, care era împrejmuit cu un gard înalt de sârmă ghimpată, luminat în mijlocul stepei întunecoase şi în apropierea aşezării întunecate de becurile puternice de la postul de gardă şi dimprejurul zonei.

Strigând încă o dată apelul după dosare – „... martie o mie nouă sute şaptezeci şi cinci!” – pentru sferturile de secol care au mai rămas, ne-au introdus înăuntru printr-o poartă dublă, înaltă.

Lagărul dormea, dar ferestrele tuturor barăcilor erau viu luminate, de parcă totul clocotea de viaţă. Lumină noaptea este egal regim de închisoare. Uşile barăcilor erau încuiate pe dinafară cu lacăte grele. În dreptunghiurile

ferestrelor luminate se zăreau zăbrelele negre.

Adjunctul însărcinat cu materialele, care ne-a ieşit înainte, aproape că nu se mai vedea de sub o grămadă de petice de pânză numerotate.

Spune-mi, tu ai citit în ziare că în lagărele fasciştilor oamenii poartă numere?

Secţiune 2.05 Capitolul 3

LANŢURI, LANŢURI.

ÎNSĂ ÎNFLĂCĂRAREA noastră, speranţele noastre anticipatoare au fost foarte repede spulberate. Zefirul schimbărilor adia doar acolo unde era curent – în puşcăriile de tranzit. Aici, dincolo de gardurile înalte ale Lagărelor speciale, el nu se făcea deloc simţit. Şi cu toate că în aceste lagăre nu se aflau decât politici, niciun manifest cu conţinut rebel nu fusese lipit pe stâlpi.

Se zice că în Mintag fierarii au refuzat să confecţioneze zăbrele pentru ferestrele barăcilor. Slavă lor, celor deocamdată anonimi! Aşa oameni mai zic şi eu. Au fost închişi în BUR. Zăbrelele pentru Mintag au fost făcute la Kotlas. Şi nimeni nu i-a susţinut pe fierari.

Lagărele speciale au debutat cu aceeaşi supusenie mută şi chiar servilă, rodul a trei decenii de educaţie în ITL.

Convoaiele mânate încoace din Nordul polar nici nu s-au putut bucura de soarele Kazahstanului. În gara Novorudnoe au sărit din vagoane pe un pământ roşcat. Acesta era acel cupru din Djezkazgan, la a cărui extragere plămânii nimănui nu rezistau mai mult de patru luni. Şi aci, pe cei dintâi deţinuţi care au săvârşit vreo abatere, gardienii şi-au inaugurat voioşi noua lor armă: cătuşele, care nu se mai folosiseră în ITL, cătuşe nichelate, strălucitoare, a căror fabricaţie în serie a fost începută în Uniunea Sovietică odată cu cea de a treizecea aniversare a revoluţiei din octombrie (erau făcute la un ştiu ce uzină de către muncitori cu mustăţi cărunte, proletarii exemplări ai

literaturii noastre, că doar nu le făceau Stalin şi Beria?). Aceste cătuşe erau cu atât mai grozave, cu cât puteau fi strânse mai mult sau mai puţin: erau prevăzute cu o lamă metalică dinţată, şi, după ce le puneau, le apăsau pe genunchii soldatului din escortă ca să intre cât mai mulţi dinţi în încuietoare şi să producă, astfel, dureri insuportabile. În felul acesta, cătuşele, din dispozitiv de siguranţă, care imobilizează mişcările, s-au transformat într-un instrument de tortură: ele presau palmele, producând o durere ascuţită continuă, şi erau ţinute aşa ore în şir. Bineînţeles mâinile fiind răsucite la spate. În mod special a fost elaborat un procedeu de a prinde în cătuşe cele patru degete, ceea ce producea o durere atroce la încheieturile degetelor.

În Berlag, cătuşele erau folosite cu mult zel. Pentru orice nimicuri, pentru că nu ţi-ai scos căciula în faţa supraveghetorului, de pildă, îţi puneau cătuşele (mâinile la spate) şi te plantau lângă postul de gardă.

Mâinile îţi amorţeau, înţepeneau, şi bărbaţi în toată firea izbucneau în plâns: „Cetăţene şef, nu mai fac! Scoateţi-mi cătuşele!” (în Berlag existau nişte rânduieli renumite, totul se făcea la comandă: fireşte, la comandă mergeau la cantină, dar tot la comandă intrau la masă, la comandă se aşezau, la comandă băgau lingura în zămârcă, la comandă se ridicau şi plecau.)

E uşor pentru cineva să ordone dintr-o trăsătură de condei: „Să fie create Lagărele speciale. Să mi se înainteze proiectul de regim disciplinar până la data de”. Şi nişte lucrători-carcerologi (şi cunoscători ai sufletelor şi ai vieţii de lagăr) trebuiau să chibzuiască punct cu punct: unde ar mai putea strânge şurubul ca să fie şi mai dezagreabil? Cu ce corvezi mai istovitoare să-i mai încarce? Cum să facă şi mai amară viaţa zekilor băştinaşi, despre care şi aşa nu se putea spune că este în vreun fel favorizată? Trecând de la ITL în Lagărele speciale, aceste dobitoace trebuiau să

simtă dintr-odată duritatea şi urgisirea, dar, mai înainte, cineva trebuie să născocească totul punct cu punct.

Fireşte, au intensificat măsurile de pază. În toate lagărele speciale au fost întărite suplimentar fâşiile zonale, au fost întinse, suplimentar, fire de sârmă ghimpată şi răspândite spirale de sârmă ghimpată pe terenul din jurul zonelor. Pe traseul urmat de coloanele muncitorilor, la toate intersecţiile şi cotiturile importante erau dinainte instalate mitraliere.

În fiecare lagăr exista o închisoare de piatră – BUR. Cei băgaţi la BUR erau, negreşit, dezbrăcaţi de pufoaice: tortura prin frig era una dintre particularităţile importante ale acestei închisori, însă şi fiecare baracă era o închisoare, pentru că ferestrele erau toate zăbrelite, noaptea erau introduse hârdaiele şi se încuiau uşile. Apoi, în fiecare zonă existau una-două barăci disciplinare, care dispuneau de pază întărită şi de o mică zonă specială înăuntrul zonei principale. Ele se încuiau îndată după venirea deţinuţilor de la lucru, aşa cum se proceda în ocnele timpurii. (Acestea erau de fapt BUR-urile, dar la noi se numeau rejimkfi) (1).

Apoi, cu totul făţiş, au preluat valoroasa experienţă hitleristă cu nume-rele: să înlocuiască numele deţinutului, „eul” deţinutului, personalitatea deţinutului cu un număr, astfel încât să nu se mai deosebească unii de alţii prin particularităţile lor umane, ci doar printr-o unitate în plus sau în minus într-un şir uniform. Această măsură poate deveni o măsură de opresiune, însă numai dacă este aplicată cu consecvenţă, până la sfârşit. Au încercat să facă asta. Fiecare nou-venit, după ce „cânta la pian” la secţia specială a lagărului (adică după ce îşi lăsa amprentele degetelor, cum se obişnuia în puşcării; în ITL nu se luau amprentele), i se trecea pe după gât o sfoară de care era agăţată o scândurică. Pe scândurică era alcătuit numărul lui, de pildă Şci-262 (în Oziorlag ajunseseră acum

la î; ce scurt este alfabetul! (2)) şi sub această înfăţişare era fotografiat de fotograful secţiei speciale. (Aceste fotografii se mai păstrează undeva. Cândva tot o să le vedem!)

Scândurică era scoasă de la gâtul deţinutului (căci doar nu e un câine).

O să-i spun în continuare BUR, cum ne-am obişnuit să-i spunem la ITL, deşi termenul nu este exact: aceasta era într-adevăr închisoare de lagăr.

dar i se dădeau în schimb patru (în alte lagăre – trei) petice albe de 8 x15 centimetri. El trebuia să-şi coase aceste cârpe în locurile stabilite, nu în toate lagărele la fel, dar de obicei pe spate, pe piept, deasupra frunţii – pe căciulă, şi încă pe picior sau pe mână, cum se vede într-o fotografie a mea. * Hainele vătuite erau deteriorate dinainte în acele locuri prestabilite: în atelierele lagărelor, anumiţi croitori erau specializaţi în deteriorarea hainelor noi: din materialul original era tăiat un pătrat mic, atât cât să descopere vata din interior. Se proceda astfel pentru ca, în caz de evadare, zekul să nu poată să-şi desprindă numărul şi să se dea drept lucrător angajat dintre oamenii liberi, în alte lagăre – şi mai simplu: numărul era gravat pe îmbrăcăminte cu clorură de var.

Supraveghetorii au primit ordin să-i strige pe deţinuţi numai pe numere, iar numele să nu-l ştie şi să nu-l ţină minte. Ar fi fost groaznic dacă izbuteau să respecte ordinul, dar n-au izbutit (rusul nu e ca neamţul), şi chiar din primul an au început să se încurce şi pe unii să-i strige pe nume, şi pe urmă din ce în ce mai mult. Pentru a le fi mai uşor supraveghetorilor, pe vagonaşe, în dreptul fiecărui loc de dormit, era fixată p tăbliţă de placaj, pe care scria numărul şi numele celui ce dormea acolo. În felul acesta, supraveghetorul, chiar dacă nu vedea numerele de pe îmbrăcăminte, putea întotdeauna să-l strige, iar dacă lipsea – să ştie al cui era patul celui indisciplinat.

Supraveghetorii aveau posibilitatea să mai desfăşoare şi altă activitate utilă: să descuie încet lacătul şi să intre pe nesimţite în baracă înainte de a suna deşteptarea şi să note-ze numerele celor care s-au sculat înainte de vreme, ori să dea năvală în baracă odată cu semnalul deşteptării şi să-i noteze pe cei care nu s-au sculat. În ambele cazuri putea să trimită numaidecât la carceră, dar de cele mai multe ori în Lagărele speciale erau utilizate notele explicative, şi asta când tocul şi cerneala erau interzise, iar hârtia – greu de procurat. Sistemul notelor explicative – greoi, plicticos, detestabil, nu era o invenţie proastă, cu atât mai mult, cu cât regimul de lagăr nu ducea lipsă de trântori şi de timp pentru examinare. Nu te pedepseau, pur şi simplu, numaidecât, ci îţi cereau să explici în scris: de ce pe patul tău nu este bine întins aşternutul; cum de ţi-ai permis ca tăbliţa cu numărul tău să atârne strâmb în cui; de ce este murdar numărul de pe pufoaica ta şi de ce nu ai luat măsuri la vreme; de ce ai intrat cu ţigara aprinsă în secţie; de ce nu ţi-ai scos căciula în faţa supraveghetorului.

Această fotografie a fost făcută când eram deja în exil. Dar şi pufoaica, şi numerele sunt autentice, din lagăr, precum şi procedeele de fixare. Aproape tot timpul cât am stat la Ekibastuz am purtat numărul Şci-232, dar în ultimele luni mi-au ordonat să-l schimb cu Şci-262. Aceste numere le-am scos în secret din Ekibastuz. Le mai păstrez şi astăzi.

Doroşevici (3) era mirat că în Sahalin deţinuţii îşi scoteau căciula în faţa comandantului închisorii. Noi eram obligaţi să ne-o scoatem ori de câte ori întâlneam un supraveghetor de rând.

Profunzimea acestor întrebări făcea ca răspunsul în scris să fie mai chinuitor pentru cei cu ştiinţă de carte decât pentru cei analfabeţi, însă refuzul de a scrie ducea la agravarea pedepsei. Din respect pentru Lucrătorii

Regimului Disciplinar, nota trebuia să fie scrisă ordonat şi clar, ea era adresată supraveghetorului de baracă, apoi era examinată de Subşeful Regimului Disciplinar sau de Şeful Regimului Disciplinar, care scriau pe ea pedeapsa stabilită. La fel şi în tabelele brigăzii, numerele erau scrise înaintea numelor – ori în locul numelor? Dar nu îndrăzneau să renunţe la nume! Oricum, numele era o coadă sigură, omul este legat pe veci de numele său, pe când numărul este ca o adiere de vânt, ai suflat şi s-a dus. Ei, dacă numerele ar putea fi înfierate ori crestate cu pumnalul în piele! Însă n-au izbutit să ajungă până acolo. Dar, în glumă, ar fi putut, nu mai rămăsese mult.

Jugul numerelor nu era atât de apăsător şi pentru că nu eram închişi în celule individuale şi nu-i auzeam doar pe supraveghetori, căci discutam şi între noi. Deţinuţii nu se adresau unul altuia pe numere, dar nu doar atât – nici nu le observau (deşi se pare că n-ai cum să nu observi aceste cârpe albe, stridente, pe fond negru. Când ne adunam mulţi la un loc – ca să plecăm la lucru, pentru inspecţie, abundenţa de numere sărea în ochi ca o tablă de logaritmi, dar numai pentru un ochi nou), nu le observau nici măcar pe cele ale prietenilor apropiaţi ori ale tovarăşilor de brigadă. Niciodată. Îl ştia fiecare pe al lui. (Printre „oploşiţi”, se aflau unii din categoria filfizonilor, care ţineau foarte mult ca numerele lor să fie cusute îngrijit, ba chiar cochet, cu marginile răsfrânte înăuntru şi cu tighel mărunt, să fie mai frumos. Eternul servilism! Eu şi prietenii mei, dimpotrivă, ne căzneam ca numerele noastre să arate cât mai hâd.)

Regimul Lagărelor speciale a fost calculat pentru izolare totală: de aici, nimeni nu se va plânge nimănui, nimeni nu va fi eliberat niciodată, nimeni nu va scăpa încotrova. (Nici Auschwitzul, nici Katynul nu i-au învăţat nimic pe stăpâni.) Iată de ce Lagărele speciale timpurii erau lagăre în care funcţiona bătaia cu bâtele. Cel mai

adesea nu supraveghetorii purtau bâtele (ei aveau cătuşele), ci zekii de încredere: comandanţi (4) şi brigadieri, dar de bătut băteau cu plăcere şi cu aprobarea deplină a conducerii. În Djezkazgan, înainte de plecarea la lucru, lângă uşile barăcilor se aşezau dispecerii cu bâtele în mână şi strigau ca şi odinioară: „Afară toată lumea, cu excepţia ultimului!! (Cititorul a înţeles demult de ce ultimul, presupunând că exista vreunul, numaidecât era ca şi cum n-ar fi fost.) * Iată de ce conducerea nu s-ar supăra prea tare dacă, să zicem, iarna, un convoi de la Karabas la Spassk – două sute de oameni – ar îngheţa pe drum, iar cei scăpaţi teferi ar umple până la refuz toate sălile

Totuşi, în Spassk. În 1949 ceva a trosnit. Brigadierii au fost chemaţi la „statul-major", unde li s-a ordonat să depună bâtele. Li s-a propus ca de acum înainte să se descurce fără ele.

şi coridoarele secţiei sanitare, ar putrezi de vii, emanând o duhoare infectă, şi doctorul Kolesnikov ar amputa zeci de mâini, picioare şi nasuri. Izolarea ar fi atât de garantată, încât faimosul şef de regim disciplinar, căpitanul Vorobiov, şi acoliţii lui mai întâi „au pedepsit-o" pe balerina mă-ghiară cu carcera, apoi cu cătuşele, după care, încătuşată, au violat-o.

Regimul disciplinar fusese conceput pe îndelete ca să poată pătrunde în cele mai mici amănunte. Aşa, de pildă, era interzis să ai vreo fotografie, nici a ta proprie (evadare!), nici a celor dragi. Toate erau luate şi distruse. Starostele barăcii feminine din Spassk, o femeie în vârstă, învăţătoare, a aşezat pe o măsuţă un mic portret al lui Ceaikovski, supraveghetorul i l-a confiscat şi i-a dat trei zile şi trei nopţi de carceră. „Dar ăsta-i portretul lui Ceaikovski!" „Nu ştiu al cui este, dar femeile din lagăr nu au voie să ţină portrete de bărbaţi". – În Kenghir era permis să primeşti arpacaş în pachete (de ce să nu primeşti?), dar la fel de strict era interzis să-l fierbi, şi

dacă zekul aţâţa undeva un foc pe două cără-mizi, supraveghetorul îi răsturna căldăruşa cu piciorul, iar pe vinovat îl punea să stingă focul cu mâinile. (Este adevărat că pe urmă au construit un mic şopron pentru gătit, dar peste două luni soba de gătit a fost damnată şi acolo au băgat porcii ofiţerilor şi calul agentului operativ Beliaev.)

Totuşi, introducând felurite noutăţi, responsabilii regimului disciplinar nu uitau nici experienţa valoroasă a ITL. În Oziorlag, căpitanul Mişin, şeful unui lagăr mai mic, pe cei care refuzau să meargă la lucru îi lega de o sanie şi aşa îi târa până la locul de muncă.

În general, regimul disciplinar s-a dovedit într-atât de mulţumitor, încât ocnaşii mai vechi, cei de la început, erau ţinuţi acum în Lagărele speci-ale, având aceleaşi drepturi cu toţi ceilalţi, în zonele comune, şi se deosebeau de aceştia numai pentru că aveau alte litere pe cârpele cu numere. (Da, poate cu deosebirea că atunci când nu le ajungeau barăcile, precum în Spassk, le repartizau, pentru locuinţe, şoproane şi graj-duri.)

Astfel, Lagărele speciale, care nu purtau oficial denumirea de ocnă, deveniseră succesorul şi moştenitorul ei de drept, s-au contopit cu ea.

Dar pentru ca regimul disciplinar să fie bine asimilat de puşcăriaşi, trebuie susţinut şi printr-o muncă corectă şi o hrană corectă.

Munca pentru lagărele speciale era aleasă dintre cele mai grele care existau în împrejurimile respective. Cum bine a remarcat Cehov: „În societate şi, parţial, în literatură s-a instaurat părerea că adevărata ocnă, cea mai grea şi cea mai dezonorantă, poate fi doar în mine. Dacă în

Acest doctor Kolesnikov a făcut parte dintre „experţii” care cu puţin înainte de asta semnaseră concluziile mincinoase ale Comisiei Katynului (cum că nu noi i-am ucis acolo pe ofiţerii polonezi). Pentru asta a fost trimis aici de Providenţa cea dreaptă. Dar de ce l-o fi trimis

puterea? Ca să nu trăncănească. Mai departe, Maurul devenise inutil.

poemul lui Nekrasov Femeile ruse (5), eroul... ar pescui şi ar doborî co-paci pentru închisoare, mulţi dintre cititori ar rămâne nemulţumiţi. (Numai că, Anton Pavlovici, de ce vă exprimaţi atât de dispreţuitor despre doborâtul copacilor? Este o treabă bună, se potriveşte.) Primele secţii al Steplag-ului, cu care el a început, au fost toate la extracţia de cupru (secţia întâi şi a doua – Rudnik, a treia – Kenghir, a patra – Djezkazgan). Forarea se făcea uscată, praful sterilului provoca silicoză galopantă şi tuberculoză. Deţinuţii care se îmbolnăveau erau expediaţi să moară în faimosul Spassk (lângă Karaganda), la „azilul unional al invalizilor" din Lagărele speciale.

Despre Spassk s-ar putea spune şi ceva special.

În Spassk erau trimişi invalizi, invalizi terminaţi, pe care refuzau să-i mai utilizeze în lagărele lor. Dar, uimitor, păşind în zona terapeutică din Spassk, invalizii se transformau dintr-odată în muncitori de valoare deplină, precum cei de la muncile comune. Colonelului Cecev, şeful întregului Steplag, lagărul-secţie din Spassk îi era cel mai drag. Venind cu avionul din Karaganda, punând să i se lustruiască cizmele la postul de gardă, acest om rău, robust, umbla prin zonă şi cerceta atent să vadă cine nu munceşte. Îi plăcea să spună: „În tot Spasskul, invalid nu este decât cel fără două picioare. Dar şi el poate face o muncă uşoară – munca de curier. Cei ologi de un picior erau folosiţi la munci care puteau fi executate şezând: sfărâmat de piatră, sortarea aşchiilor. Nici cârjele, nici faptul că erai ciung de o mână nu te împiedicau să munceşti în Spassk. Iată ce a născocit Cecev: să pună la targa patru ciungi de o mână (doi de mâna stângă, doi de mâna dreaptă). Tot el i-a pus pe muncitori să învârtă cu mâna strungurile din ateliere când nu este energie electrică. Lui Cecev i-a plăcut să aibă „profesorul lui" şi i-a

îngăduit biofizicianului Cijevski să instaleze în Spassk un „laborator” (cu mese goale). Când însă Cijevski, din materiale neutilizabile, a confecţionat o mască antisilicoză pentru muncitorii minelor din Djezkazgan, Cecev nu a îngăduit să fie pusă în fabricaţie. Lucrează şi fără mască, n-are rost să ne complicăm. Căci trebuie să ne reînnoim contingentul.

La sfârşitul anului 1948, în Spassk se aflau cincisprezece mii de zeki de ambele sexe. Era o zonă uriaşă, stâlpii ei când se ridicau pe coline, când se coborau în văi, şi turnuleţele triunghiulare ale posturilor de observa-ţie nu se vedeau între ele. Treptat-treptat se desfăşura munca de auto izolare: zekii construiau ziduri interioare pentru despărţirea zonei femeilor, a zonei de munci şi a zonei invalizilor (aşa era mai stânjeaitor pentru relaţiile din interiorul lagărului şi mai comod pentru stăpâni). Şase mii de oameni lucrau la construcţia unui dig aflat la doisprezece kilome

După o lege din 1886, muncile dăunătoare sănătăţii nu erau îngăduite nici chiar la cererea deţinuţilor.

tri. Cum toţi erau totuşi invalizi, făceau peste două ore la dus şi peste două ore la întoarcere. La asta trebuie să mai adăugăm cele unsprezece ore ale zilei de muncă. (Rar cine rezista două luni la această muncă.) Următoarea muncă importantă era la cariere. Ele se aflau chiar în interiorul zonelor (pe insulă existau propriile zăcăminte!), şi în cea a femeilor şi în cea a bărbaţilor. În zona bărbaţilor, cariera se afla pe un munte. Acolo, după ora stingerii, dinamitau piatra cu amonal, iar în timpul zilei invalizii spărgeau blocurile cu ciocanele. În zona femeilor nu se folosea amonalul, femeile săpau cu târnăcoapele până ajungeau la straturi, pe urmă sfărâmau piatra cu nişte ciocane mari. Ciocanele scăpau din mână, bineînţeles, cozile li se rupeau, iar pentru a le monta altele trebuiau duse în altă zonă. Cu toate acestea, fiecare femeie

trebuia să realizeze o normă de O, 9 metri cubi pe zi şi, întrucât nu puteau s-o îndeplinească, primeau multă vreme o raţie de pedeapsă – patru sute de grame, până când bărbaţii le-au învăţat ca, înainte de recepţie, să care piatra din stivele vechi, în cele noi. Să nu uităm că toată munca asta nu numai că era făcută doar de invalizi şi fără nici cel mai rudimentar mecanism, dar şi în condiţiile cumplitelor ierni de stepă (până la minus 30 – 35° cu vânt), şi, în plus, purtând îmbrăcăminte de vară, pentru că acelora care nu munceau (adică invalizilor) nu li se cuvenea îmbrăcăminte călduroasă pe timpul iernii. Estoniana P-i îşi aminteşte cum pe un astfel de ger, aproape despuiată, sfărâma piatra cu un ciocan uriaş. Câştigul pe care această muncă îl aducea în folosul Patriei se va vedea în mod clar mai ales dacă vom spune că piatra din cariera femeilor, nu se ştie de ce, s-a dovedit a nu fi bună pentru construcţii, şi în nu ştiu ce zi, un nu ştiu ce şef a dat ordin ca femeile să ducă acum înapoi în cari-eră piatra scoasă de ele în decurs de un an, să o acopere cu pământ şi să amenajeze un parc (la parc, fireşte, nu au ajuns). În zona bărbaţilor, piatra era bună, iar transportul la locul construcţiei se realiza astfel: după apel, întreaga formaţie (dintr-odată vreo opt mii de oameni, care mai erau vii în ziua aceea) era mânată în munte, şi nu aveau voie să se întoarcă decât cei cu pietre în spinare. În zilele libere, invalizii făceau această plimbare de două ori – dimineaţa şi seara.

După asta urmau şi astfel de lucrări: consolidarea zonei; construirea orăşelului pentru conducerea lagărului, pentru supraveghetori şi soldaţii din escortă (case de locuit, club, saună, şcoală); lucrul la câmp şi în grădinile de zarzavat

Recolta din acele grădini revenea tot celor liberi, iar zekii se alegeau cu frunzele de sfeclă. Le cărau cu căruţele şi camioanele, le descărcau în grămezi lângă bucătărie, acolo se înmuiau şi putrezeau, şi de acolo le luau

muncitorii de la bucătărie cu furcile şi le cărau la cazane. (Seamănă întrucâtva cu hrănirea vitelor domestice?)

Din aceste frunze de sfeclă era fiartă neschimbata zămârcă, la care se mai adăuga şi un polonic de caşă, o dată pe zi. Iată o scenă dintr-o grădină de zarzavat din Spassk: vreo sută cincizeci de zeki, înţelegându-se între ei, au năvălit toţi deodată într-o astfel de grădină, s-au culcat la pământ şi au început să ronţăie legume din straturi. Paznicii sosesc în fugă, îi lovesc cu bâtele, dar ei stau lungiţi şi mănâncă mai departe.

Invalizii care nu lucrau primeau 550 grame de pâine, cei care lucrau – 650.

În plus, Spasskul nu ştia ce sunt acelea medicamente (de unde să procuri pentru atâta mulţime de oameni? Şi oricum vor crăpa) şi lenjerie de pat. În unele barăci se alăturau vagonaşele şi pe scuturile alipite se culcau nu câte doi, ci câte patru, strânşi unul într-altul.

Şi mai era o muncă: în fiecare zi, o sută zece, o sută douăzeci de oameni ieşeau la săpat de morminte. Două Studebakere transportau ca-davrele în nişte lădoaie, din care atârnau mâinile şi picioarele. Chiar şi în lunile fericite din vara lui 1949 mureau câte şaizeci-şaptezeci de oameni pe zi, iarna – câte o sută (au numărat estonienii care lucrau la morgă).

(În alte Lagăre speciale mortalitatea nu era atât de mare, şi hrana era mai bună, dar se şi muncea vârtos, căci nu erau invalizi, cititorul poate să aprecieze singur.)

Toate acestea se petreceau în anul 1949 (o mie nouă sute patruzeci şi nouă), în cel de al treizeci şi doilea an al revoluţiei din octombrie, la patru ani după ce s-a sfârşit războiul şi necesităţile lui crunte, la trei ani după ce a luat sfârşit procesul de la Nürnberg, şi întreaga omenire a aflat de grozăviile lagărelor fasciste şi a răsuflat uşurată: „Asta nu se va repeta!”…”

Dacă la tot acest regim disciplinar mai adăugăm şi

faptul că, odată cu transferarea în Lagărul special, aproape s-au întrerupt legăturile tale cu cei din libertate, cu soţia care te aşteaptă, şi pe tine, şi scrisorile tale, cu copiii, pentru care te-ai transformat într-un mit (Două scrisori pe an, dar nici acestea nu erau expediate, în care ai pus tot ce ai strâns mai bun, mai important, în decurs de luni întregi. Cine îndrăzneşte să le controleze pe cenzoriţele de la MGB? Deseori, ele îşi uşurau munca arzând o parte din scrisori, ca să nu le mai controleze. Iar faptul că scrisoarea ta n-a ajuns poate fi trecut întotdeauna pe seama poştei. În Spassk au chemat într-o zi nişte deţinuţi să repare soba la serviciul de cenzură. Aceştia au găsit acolo sute de scrisori neexpediate, dar nici arse: uita

Prevăd îngrijorarea cititorului şi mă grăbesc să-l încredinţez: toţi aceşti Cecev, şi Mişin, şi Vorobiov, şi supraveghetorul Novgorodov trătesc bine. Cecev – la Karaganda, general în retragere. Niciunul dintre ei nu a fost judecat şi nu va fi. De ce să fie judecaţi? Ei doar nu au făcut altceva decât pur şi simplu să îndeplinească ordinele. Ei nu pot fi comparaţi cu naziştii care au îndeplinit ordinele pur şi simplu. Iar dacă au făcut ceva care a depăşit, ordinele, asta numai din puritate ideologică, din sinceritate, pur şi simplu fiindcă n-au ştiut că Beria „Tovarăş credincios al marelui Stalin”, a fost şi agent al imperialismului internaţional.

seră cenzorii să le dea foc. Să vă daţi seama care era atmosfera într-un Lagăr special: sobarii s-au temut să povestească despre asta prietenilor! Ghebiştii puteau să se răfuiască una-două cu ei... Oare aceste cenzoriţe de la MGB, care pentru comoditatea lor ardeau sufletul captivilor, oare erau ele mai umane decât acele SS-iste care colecţionau pielea şi părul celor ucişi?) Cât despre vizitele rudelor în Lagărele speciale nici nu se pomenea, adresa lagărului era cifrată şi nimeni nu primea aprobare să vină în lagăr.

Se mai poate adăuga că întrebarea lui Hemingway a avea sau a nu avea aproape că nici nu se punea în Lagărele speciale. Încă de la începuturile lor ea a fost rezolvată în favoarea lui a nu avea. Să nu ai bani şi să nu primeşti salariu (în ITL încă mai puteai câştiga câteva parale, aici – nicio copeică). Să nu ai încălţăminte ori haine de schimb, nimic să îmbraci pe dedesubt, ca să ţină cald sau uscat. Lenjeria de corp (şi ce mai lenjerie! mă îndoiesc că vreunul dintre calicii lui Hemingway ar consimţi să îmbrace aşa ceva) se schimba de două ori pe lună, hainele şi încălţările – de două ori pe an, limpede ca cristalul! (Nu în primele luni de lagăr, dar mai târziu au amenajat camera „veşnică" de păstrare a ba-gajelor – până în ziua „eliberării", era o abatere gravă să nu predai vreunul dintre lucrurile ce le puteai purta asupra ta: asta ţi se imputa ca pregătire de evadare, şi te alegeai cu carceră, cu anchetă.) Să nu ai niciun fel de alimente în noptieră (iar dimineaţa să stai la coadă la magazia de alimente ca să le predai, seara să le primeşti, şi în felul acesta erau folosite cu succes jumătatea de oră de dimineaţă şi cea de seară, singurele care mai rămâneau libere pentru minte şi suflet). Să nu ai nimic scris pe mână, să nu ai cerneală, să nu ai creioane chimice ori colo-rate, să nu ai hârtie albă mai mult decât un caiet de şcoală. În sfârşit – să nu ai cărţi, (În Spassk, cărţile proprii erau confiscate încă de la so-sirea deţinutului în lagăr. La început, nouă ni s-a permis să avem una, rareori două, dar, într-o zi, a apărut un ordin înţelept: toate cărţile personale să fie înregistrate la KVC, pe foaia de titlul să li se aplice: „Steplag. Lagărul Nr…" Toate cărţile fără ştampilă, de acum înainte, vor fi confiscate ca ilegale, iar cărţile cu ştampilă vor fi considerate ale bibliotecii şi nu mai aparţineau posesorului.)

Şi ne-am mai putea aminti că în Lagărele speciale se efectuau, mult mai stăruitor şi mai des decât în ITL, percheziţii (zilnice, amănunţite, la plecare şi la sosire;

percheziţiile planificate ale barăcilor, cu scoaterea pardoselii şi a grătarelor de la sobe, a scândurilor din cerdac; apoi percheziţiile generale, ca la închisoare, cu dezbrăcare, pipăire, descoa-serea căptuşelilor şi a pingelelor). Că mai târziu au început să dea foc la iarba din zonă, lăsând pământul gol („să nu ascundă arme în iarbă"). Că zilele libere erau ocupate cu lucrări gospodăreşti în zonă.

Amintindu-ţi de toate acestea poate nu te vei mai mira că purtarea numerelor nu era nici pe departe mijlocul cel mai sensibil ori cel mai batjocoritor fel de a leza demnitatea deţinutului. Când Ivan Denisovici spune că „numerele n-au nicio greutate", asta nu înseamnă nicidecum că şi-a pierdut simţul demnităţii, cum au reproşat nişte critici făloşi (care nu purtaseră numere şi nici nu suferiseră de foame), este doar o chestiune de bun-simţ. Necazul pe care ni-l pricinuiau numerele nu era de ordin psihologic ori moral (cum scontau stăpânii GULAG-ului), era doar un necaz de ordin practic, că de groaza carcerei trebuia să-ţi cheltuieşti timpul liber ca să-ţi coşi o margine descusută, să-ţi reînnoieşti cifrele la pictori, iar peticele rupte în timpul lucrului să le înlocuieşti pe de-antregul, să găseşti de unde-i şti altele noi.

Pentru unii, numerele erau, într-adevăr, cea mai diavolească invenţie de aici. Aceştia erau credincioşii cei mai zeloşi, femeile care se aflau în lagărul de femei din apropierea gării Suslovo (Kamâşlag): femeile condamnate pentru religie, aici, constituiau o treime din întreg efectivul. Căci totul era prezis în Apocalipsa 13, 16:

„Să primească un semn pe mâna dreaptă sau pe frunte".

Şi aceste femei au refuzat să poarte numere, fiindcă socoteau că sunt semnul Satanei! Refuzau de asemenea să dea semnătură (tot Satanei) pentru echipamentul statului. Administraţia lagărului (şeful Direcţiei – generalul

Grigoriev, şeful OLP-ului – maiorul Boguş) a dat dovadă de cea mai vrednică demnitate: a ordonat ca aceste femei să fie dezbrăcate, până la bluze, şi descălţate (supraveghetoarele-comsomoliste au făcut întocmai), pentru ca iarna să le ajute pe aceste fanatice absurde, obligându-le să accepte uniforma lagărului şi să-şi coasă numerele. Dar şi în ger femeile mergeau desculţe prin zonă şi doar în bluze, dar nu s-au învoit să-şi dea sufletul Satanei!

Şi în faţa acestui spirit (fireşte, reacţionar, căci noi, oameni luminaţi, nu am fi obiectat atâta împotriva numerelor) administraţia a cedat, a înapoiat femeilor lucrurile lor de purtare, şi ele le-au îmbrăcat fără numere! (Elena Ivanovna Usova n-a purtat timp de zece ani decât lucrurile ei, hainele şi lenjeria putreziseră, îi căzeau de pe umeri, dar contabilitatea nu-i putea elibera nimic fără semnătură.)

Aceste numere ne mai deranjau şi prin faptul că, mari fiind, puteau fi distinse uşor, de departe, de către soldatul din escortă. Escorta nu ne vedea, altfel, decât de la distanţa posibilă pentru a trage o rafală de automat. Pe niciunul dintre noi nu ne ştia, fireşte, după nume şi, fiind îmbrăcaţi la fel, nu ne-ar fi deosebit fără numerele noastre. Acum, însă, oamenii din escortă, observau cine vorbea în coloană, sau cine încur-case rândurile de cinci, sau nu ţinea mâinile la spate, sau lua ceva de jos – şi era de ajuns raportul şefului de escortă ca vinovatul să ajungă la carceră.

Escorta era încă o forţă care se străduia ca viaţa noastră să fie un infern. Aceşti „epoleţi roşii”, soldaţi din armata regulată, aceşti băieţandri cu automate erau o forţă obscură, care nu judeca, care nu ştia nimic despre noi, care nu accepta niciodată explicaţii. De la noi spre ei nimic nu putea trece, de la ei spre noi – strigătele de apostrofare, lătratul câinilor, zgomotul închizătoarelor de

la automat şi gloanţele. Şi întotdeauna aveau dreptate ei, nu noi.

În Ekibastuz, la rambleierea unui terasament de cale ferată, unde nu exista zonă, dar exista cordonul escortei, un zek a făcut câţiva paşi în perimetrul îngăduit ca să-şi ia pâinea din scurta aruncată la o parte, dar un soldat a ridicat arma, a tras şi l-a ucis. Şi, bineînţeles, el a avut dreptate. Şi nu putea primi decât mulţumiri. Şi, de bună seamă, nu se căieşte nici în ziua de azi. Iar noi nu ne-am exprimat prin nimic indignarea. Şi, fireşte, n-am scris nicăieri (oricum, nimeni n-ar fi expediat plângerea noastră).

La 19 ianuarie 1951, coloana noastră de cinci sute de oameni se apropia de obiectivul de muncă, ARM. În partea cealaltă se afla zona, acolo nu erau soldaţi. Dintr-o clipă într-alta trebuia să se deschidă porţile, să intrăm. Brusc, deţinutul Maloi [Micuţul] (în realitate – un zdrahon de flăcău lat în umeri), aşa, nitam-nisam a ieşit din formaţie şi parcă dus pe gânduri s-a îndreptat spre şeful escortei. Făcea impresia că nu era în apele lui, că nu-şi dă seama ce face. N-a ridicat mâinile, n-a schiţat niciun gest ameninţător, mergea pur şi simplu înainte gânditor. Şeful escortei, un nemernic de ofiţer cu aspect de filfizon, s-a speriat şi a început să fugă cu spatele înainte din faţa lui Maloi, strigând ceva cu voce piţigăiată, neputând în niciun chip să-şi scoată pistolul. Înspre Maloi s-a repezit un sergent cu automat şi de la câţiva paşi l-a secerat cu o rafală peste piept, retrăgându-se şi el încet-încet. Iar Maloi, înainte de a cădea, şi-a continuat mişcarea înceată încă vreo doi paşi; din spatele lui, din pufoaică, pe urmele gloanţelor nevăzute, ieşiră smocuri de vată. Dar cu toate că Maloi căzuse, iar noi, tot restul coloanei, nici nu ne mişcaserăm, şeful escortei era atât de speriat, încât a strigat soldaţilor o comandă de luptă, şi din toate părţile au început să păcănească automatele, trăgând un pic mai

sus de capetele noastre. S-a pornit să latre şi o mitralieră, instalată dinainte pe poziţie, şi pe mai multe glasuri, care mai de care mai isteric, ni se striga: „Culcat! Culcat! Culcat!” Şi gloanţele zburau mai jos şi mai jos, spre sârma ghimpată a zonei. Noi, cinci sute de oameni, nu ne-am aruncat asupra trăgătorilor, nu i-am dat peste cap. Cu toţii ne-am întins la pământ, cu faţa în zăpadă, rămânând în această poziţie ruşinoasă, neajutorată, în această dimineaţă de Bobotează, mai bine de un sfert de oră, ca oile. Pe toţi ar fi putut să ne împuşte, glumind, fără să dea socoteală – doar a fost o încercare de revoltă!

Iată ce robi mişei eram noi în primul şi în cel de-al doilea an de Lagăre speciale. Despre această perioadă s-a spus destul în Ivan Denisovici.

Cum s-a putut întâmpla una ca asta? De ce multele mii de dobitoace ale acestui scârnav Cincizeci şi Opt, totuşi politici, fir-ar să fie, iar acum separaţi din grămadă şi reuniţi la un loc, s-ar putea spune adevăraţi politici, de ce dar s-au comportat atât de mizerabil, atât de obedient?

Aceste lagăre nici nu puteau începe altfel. Şi asupriţii şi asupritorii proveneau din lagărele ITL, şi zeci de ani de tradiţie atât a robilor, cât şi a stăpânilor îi apăsau şi pe unii şi pe alţii. Felul de viaţă şi felul de a gândi s-a transmis odată cu oamenii vii. Ei îl încălzeau şi îl întreţineau unii în ceilalţi, deoarece din aceeaşi secţie de lagăr plecau împreună câteva sute de oameni. În locul cel nou ei aduceau cu sine convingerea generală, care li se insuflase, că în lumea lagărelor omul este pentru om şo-bolan şi canibal, şi altcumva nu poate fi. Ei au adus cu sine doar interesul pentru destinul lor şi o totală indiferenţă faţă de soarta comună. Ei veneau pregătiţi să dea o luptă necruţătoare pentru cucerirea funcţiilor de brigadieri, a locurilor călduţe, de „oploşiţi”, la bucătărie, la tăiat de pâine, la contabilitate şi KVC.

Când însă într-un loc nou pleacă un solitar, în

calculele sale de a se aranja acolo se poate bizui numai pe şansa şi pe lipsa lui de scrupule. Când faci parte dintr-un transport de lungă durată, călătoreşti două-trei-patru săptămâni în acelaşi vagon, te speli în aceleaşi închisori de tranzit, mergi în aceeaşi formaţie cu oameni care s-au frecat destul unii de alţii, care au apreciat bine, unul la altul, de multă vreme, pumnul de briga-dier, ştiinţa de a intra în voile şefilor, de a o coti „la stânga”, păcălindu-i pe truditorii de la muncile comune, aşa-zişii „pălmaşi”, când în acelaşi convoi se află o şleahtă de oploşiţi, vânători de locuri călduţe, privilegiate, care au şi devenit complici – este firesc ca ei să nu se lase furaţi de visuri de libertate, ci să preia împreună ştafeta robiei, să se înţeleagă cum vor pune mâna pe posturile cheie din noul lagăr, înlăturându-i pe oploşiţii din alte lagăre. Cât despre bieţii pălmaşi de la „comune”, care s-au împăcat cu soarta lor neagră, nenorocită, se înţeleg între ei cum să alcătuiască la noul loc o brigadă mai bună şi să nimerească la un brigadier suportabil.

Toţi aceşti oameni au uitat cu desăvârşire nu doar că fiecare dintre ei este om şi poarta în sine focul divin, şi este capabil de un destin mai înalt, dar au uitat până şi faptul că spinarea se poate îndrepta, că libertatea simplă constituie un drept al omului la fel ca aerul, că ei toţi sunt aşa-numiţii politici şi, iată, acum rămân între ei.

Este adevărat că printre ei se mai afla, totuşi, o părticică de hoţi şi de bandiţi: neştiind ce să mai facă pentru a-i reţine pe favoriţii lor de la desele evadări (articolul 82 al Codului penal dădea pentru evadare doar doi ani, iar hoţii acumulaseră deja zeci şi sute, de ce să nu evadeze, dacă nu avea cine să-i oprească?), autorităţile s-au hotărât să-i blagos-lovească pentru evadare cu 58 – 14, adică sabotaj economic.

Astfel de bandiţi, care să meargă în Lagărele speciale, în general erau foarte puţini în fiecare convoi – o

mână, dar, după codul lor, prea destui ca să se comporte cu insolenţă, să ocupe posturile de comandanţi cu bâte (precum acei azerbaidjeni din Spassk, care pe urmă au fost măcelăriţi) şi să ajute oploşiţilor să instaureze în noile insule ale Arhipelagului drapelul negru, dezgustător, al mârşavelor lagăre de exterminare prin muncă (6).

Lagărul din Ekibastuz a fost creat cu un an înainte de sosirea noastră, în 1949. Şi totul aici s-a constituit după modelul a ceea ce a fost înainte, aşa cum a fost adus în minţile, deţinuţilor şi ale şefilor. Exista un comandant, un comandant adjunct şi responsabilii de barăci, care îi brutalizau pe subordonaţii lor fie cu pumnii, fie cu denunţurile. Exista o baracă separată a oploşiţilor, unde, pe vagonaşe, la un pahar de ceai, se hotăra, prieteneşte, soarta unor obiective de lucru şi a unor brigăzi întregi. În fiecare baracă existau (mulţumită construcţiei speciale a barăcilor finlandeze) nişte „cabine" separate, care erau ocupate, după rang, de unul sau doi zeki privilegiaţi. Şi dispecerii care te pocneau după cea-fă, şi brigadierii care te plesneau peste faţă, iar supraveghetorii îţi administrau lovituri cu gârbaciul. Şi fuseseră aleşi nişte bucătari botoşi şi obraznici. Şi toate magaziile de alimente au intrat în stăpânirea cauca-zienilor iubitori de libertate. Iar funcţiile de şefi de lucrări ori şantiere le-a acaparat o clică de escroci care se dădeau, toţi, drept ingineri. Iar turnătorii îşi duceau conştiincioşi denunţurile la secţia operativă, fără să fie pedepsiţi de nimeni. Şi, cu un an în urmă, început cu nişte corturi, lag-ărul avea acum şi o închisoare de piatră – neisprăvită însă, şi din pricina asta – arhiplină: pentru carceră – cu ordin în regulă – trebuia să stai la rând câte o lună sau chiar două! Asta-i ilegalitate, nici mai mult, nici mai puţin: să stai la coadă pentru carceră! (Şi eu am fost osândit la carceră, dar n-am mai apucat să-mi vină rândul.)

Este drept că în acest an au mai scăzut acţiunile

hoţilor (mai exact ale acelora numiţi din, în măsura în care nu desconsiderau posturile din lagăr). Se simţea că nu le mai mergea ca altă dată, că treburile lor nu mai aveau anvergura de odinioară: le lipsea tineretul, nu mai aveau rezerve, nimeni nu le mai sărea înainte să-i linguşească. Ceva nu mai mergea. Comandantul Magheran, când şeful regimentului disciplinar l-a prezentat deţinuţilor din lagăr aliniaţi în front, încă mai încerca să lase impresia că ne priveşte cu o vioiciune sumbră; dar era stăpânit de nesiguranţă, şi curând steaua lui a apus în mod ruşinos.

Convoiul nostru, ca orice convoi nou, a fost supus presiunii încă de la baia de sosire. Băieşii, frizerii şi dispecerii erau încordaţi şi se aruncau grămadă asupra tuturor celor care încercau să aducă o sfioasă obiecţie referitoare la lenjeria ruptă, sau apa rece, sau la sistemul de dezinfecţie. De-abia aşteptau astfel de obiecţii şi se repezeau numaidecât câţiva, ca o haită de câini, intenţionat, şi strigau cât îi ţinea gura: „Aici nu sunteţi la tranzitul din Kuibîşev!”, şi îţi vârau sub nas pumnii de oameni bine hrăniţi. (Din punct de vedere psihologic avea efect. Un om despu-iat este de zece ori mai vulnerabil în faţa celor îmbrăcaţi. Şi dacă un convoi nou va fi speriat încă de la prima baie, acest lucru îl va marca pentru tot restul vieţii din lagăr.)

Volodia Gherşuni, şcolarul acela care îşi propunea ca odată ajuns în la-găr, după ce va vedea ce şi cum, să decidă „cu cine să meargă”, a fost pus chiar din prima zi să consolideze lagărul: să sape o groapă pentru stâlpii de iluminat. Dar era slab, nu şi-a făcut norma. Baturin, adjunctul cu materialele, care provenea dintre câini, şi el în curs de potolire, dar fără să se fi potolit pe de-a-ntregul, l-a numit „pirat” şi la pălmuit. Gher-şuni a azvârlit ranga şi a ieşit din groapă. S-a dus la comandament şi le-a zis: „Băgaţi-mă la carceră, eu nu mai lucrez câtă vreme «piraţii» voştri lovesc oamenii” (nefiind obişnuit, cuvântul

„pirat” l-a ofensat în mod deosebit). Nu au refuzat să-l bage la carceră, şi a făcut, în două reprize, optsprezece zile (iată cum se procedează: mai întâi prescriu cinci sau zece zile, dar, când termenul a expirat, deţinutul nu este eliberat, se aşteaptă ca el să înceapă să protesteze şi să înjure, după care, „în mod legal”, îi altoiesc o nouă repriză de carceră). După carceră, pentru scandal, i-au mai dat încă două luni de BUR, adică să stea în aceeaşi închisoare, să primească hrană caldă, raţia de pâine în funcţie de randament şi să meargă la lucru la cuptoarele de var. Văzând că se scufundă tot mai adânc, Gherşuni a încercat acum să se salveze prin infirmerie. El încă nu ştia câte parale face şefa ei, madam Dubinskaia. Credea că le va arăta platfusul lui şi îl vor scuti de drumurile lungi la cuptoarele de var. Însă au refuzat să-l ducă la infirmerie. BUR-ul din Ekibastuz nu avea nevoie de consultaţii la dispensar. Totuşi, ca să ajungă acolo, Gherşuni, ascultând o mulţime de sfaturi despre cum trebuie să protesteze, la apelul dinainte de plecarea la lucru, a rămas întins pe prici, numai în izmene. Supraveghetorii „Păzea” (un fost marinar, cam ţicnit) şi Konenţov l-au tras de picioare de pe prici, şi aşa, în izmene, l-au târât la apel. Ei îl târau, iar el se agăţa cu mâinile de pietrele depozitate pentru construcţia unui zid. Gherşuni era acum de acord să meargă la cuptoare şi striga: „Lăsaţi-mă să-mi îmbrac pantalonii!”, dar ei îl târau mai departe. La postul de gardă, întârziind plecarea la muncă a patru mii de oameni, acest băieţel slab striga: „Gestapoviştilor! Fasciştilor!” şi se zbătea, şi nu se lăsa să-i pună cătuşele. Totuşi Păzea şi Konenţov i-au apăsat capul până la pământ şi i-au pus cătuşele, iar acum îl împingeau să meargă. Ei şi şeful regimului disciplinar Macehovski nu erau câtuşi de puţin tulburaţi, tulburat era, nu ştiu de ce, tot Gherşuni: cum să meargă el prin localitate numai în izmene? Şi a refuzat să meargă. Alături stătea un soldat din escortă cu nasul cârn,

care ţinea în lesă un câine. Volodia îşi aminteşte că l-a auzit cum i-a spus în şoaptă: „De ce faci atâta zarvă? Intră în coloană. O să stai lângă foc, crezi că o să munceşti?” Şi a tras zdravăn de lesă. Câinele se smucea din mâinile lui spre gâtul lui Volodia, căci văzuse cum acest puştan se împotrivea epoleţilor albaştri! Volodia a fost luat şi dus îndărăt la BUR. Cătuşele care-i strângeau mâinile la spate îi provocau o durere atroce, iar gardianul, un kazah, îl apucase de beregată şi îl izbea cu genunchiul în coaie. Pe urmă l-au trântit pe pardoseală, cineva a spus pe un ton practic, de profesionist: „Să-l bateţi până se cacă pe el!” Şi au început să-l buşească pe unde nimereau (l-au nimerit şi în tâmplă) cu cizmele până şi-a pierdut cunoştinţa. A doua zi l-au chemat la oper, la agentul operativ, care i-a pus pe rol un dosar penal pentru încercare de terorism: când l-au târât, s-a agăţat cu mâinile de pietre! De ce?

La un alt apel de dimineaţă, tot aşa s-a împotrivit să meargă la muncă şi Tviordohleb, ba a declarat şi greva foamei: el nu va lucra pentru Satana! Greva lui fiind tratată cu dispreţ, a fost scos cu forţa, numai că dintr-o baracă simplă, şi Tviordohleb putea ajunge să spargă geamurile. Zăngănitul geamurilor sparte răsuna strident peste locul de adunare, acompaniind sumbru numărătoarea dispecerilor şi supraveghetorilor.

Acompaniind zvonul monoton al zilelor, săptămânilor, lunilor noastre, al anilor noştri.

Şi nu se întrevedea nicio geană de lumină. Nu fusese prevăzută în planul MVD-ului când au fost create aceste lagăre.

Noi, cei douăzeci şi cinci de nou-veniţi, în cea mai mare parte ucraineni din Ucraina de Vest, ne-am strâns într-o singură brigadă şi am izbutit să ne înţelegem cu dispecerii să ne aprobe un brigadier dintre ai noştri, pe acelaşi Pavel Baraniuk. Eram o brigadă liniştită, muncitoare (pe ucrai-nenii din vest, luaţi de curând de

lângă pământul încă necolectivizat, nu era nevoie să-i îndemni cu biciul, ci, poate, mai degrabă, să-i struneşti. Vreo câteva zile am fost socotiţi muncitori necalificaţi, dar, curând, printre noi s-au descoperit meşteri zidari. Ceilalţi s-au angajat să înveţe această meserie, şi astfel am devenit brigadă de zidari. Din mâna noastră ieşea lucru bun. Şefii au observat asta şi de pe un şantier de construcţii de locuinţe pentru cetăţenii liberi ne-a mutat în zonă. I-au arătat briga-dierului o grămadă de pietre lângă BUR – exact acelea de care se agăţase Gherşuni, şi au promis că vor aduce zilnic de la carieră. Apoi au explicat că acel BUR ce se vede este doar o jumătate de BUR, şi acum trebuie construită cea de a doua jumătate, şi asta o va face brigada zidarilor.

Astfel, spre ruşinea noastră, am început să ne construim propria închisoare!

Era o toamnă lungă, secetoasă. Toată luna septembrie şi jumătate din octombrie n-a picat niciun strop de ploaie. Dimineaţa vremea era cal-mă, pe urmă se pornea vântul, spre amiază se înteţea, spre seară se liniştea din nou. Uneori, acest vânt bătea necontenit, bătea subţire, apăsător şi te făcea mai ales să simţi această stepă apăsătoare, monotonă, care ni se deschidea chiar de pe schelele BUR-ului – nici orăşelul cu cele dintâi clădiri ale cuptoarelor de var, nici cartierul de locuinţe al militarilor din escortă, nici, cu atât mai mult, zona noastră împrejmuită de sârmă ghimpată nu ascundea de noi imensitatea, nemărginirea, uniformitatea perfectă şi disperarea acestei stepe, prin care doar primul rând al stâlpilor de telegraf abia cojiţi a pornit spre nord-est, spre Pavlodar. Uneori, vântul bătea aprig, într-o oră aducea frigul din Siberia, te silea să îmbraci pufoaica, şi bătea, bătea întruna, biciuindu-te cu nisip şi pietricele mărunte, măturate din stepă. Dar cred că este mai simplu să reproduc poezia pe care am scris-o în acele zile la zidirea

BUR-ului.

ZIDARUL

Şi iată-mă zidar! De la poet citire (7).
Din piatră dură clădesc o închisoare.
Nu vreun oraş, căci totu-i îngrădire.
Pe cer, atent, un uliu se roteşte.
Şuieră vântu-n stepă! Şi niciun trecător
Ca să mă-ntrebe ce-i cu edificiul?
— Sârmă ghimpată, câini şi puşcă, biciul – Dă-i prea puţin! În puşcărie, una mai nouă vor…
Şi folosesc mistria, domol, adormitor.
Şi lucrul merge parcă de la sine.
Vine ăl mare. Zidul creşte-ncet!…
— Ni se promite
Că vom fi primii locatari în ţintirim.
De-ar fi doar asta! Dar din limbuţia sa
Aflu că sunt bifat într-un dosar.
După denunţul unui anonim
Numele meu, precum şi-al altuia
Sunt prinse-n acoladă, înlănţuiţi să fim.
Ciocanele se-ntrec, sfărâmă, taie.
Zid după zid se-nalţă, şi-ntre pereţi – pereţi…
Glumim, fumăm – mortaru-şi face cale – Prinos de pâine vom primi şi terci.
Celulă de celulă-şi arată groapa sa.
Adâncul mut al suferinţei tale.
Singur, automobilul de lume ne mai leagă
Şi sârmele pe stâlpi, zbârnâitoare.
În noi e, Doamne, neputinţa-ntreagă!
Robi şi nevolnici suntem, târâtoare!”

Robi! Nu pentru că ne era frică de ameninţările maiorului Maximenko ne căzneam să zidim pietrele cât mai bine şi să nu facem economie de ciment, ca viitorii captivi să nu poată prea uşor să dărâme acest zid. Ci pentru că, într-adevăr, deşi nu îndeplineam norma sută la sută,

brigada

Versiunea românească a poemului aparţine poetului Adi Cusin.

care clădea închisoarea primea supliment de hrană, iar noi n-o azvârleam maiorului în faţă, ci o mâncam. Şi tovarăşul nostru Volodia Gher-şuni zăcea în aripa deja construită a BUR-ului. Iar Ivan Spasski, fără să fi săvârşit vreo abatere, Dumnezeu ştie pentru ce, zăcea la rejimka. Şi mulţi dintre noi aveau să stea în acest BUR, în aceste celule pe care noi le construiam atât de trainic şi conştiincios. Iată că într-o zi, chiar în timpul lucrului, când noi îi dădeam zor cu mortarul şi cu pietrele, pe neaşteptate în stepă au răsunat nişte împuşcături.

Curând, la postul de gardă al lagărului, aproape de noi, a oprit o dubă (dintre cele adevărate, aşa cum erau cele de la oraş, făcea parte din dotarea unităţii de escortă, doar că nu avea scris pe laturi, pentru proşti, „Beţi şampanie sovietică!”). Din dubă au aruncat afară patru inşi – bătuţi, însângeraţi; doi se poticneau, unul era târât; doar primul, Ivan Vorobiov, mergea mândru şi furios.

Astfel i-au condus pe fugari pe sub picioarele noastre, pe sub schelele noastre, şi i-au dus în aripa terminată a BUR-ului.

Iar noi zideam, punând piatră peste piatră…

O evadare! Ce îndrăzneală disperată! Fără veşminte civile, fără hrană, cu mâinile goale, să traversezi zona sub gloanţe şi să fugi în stepa deschisă, nesfârşită, goală, fără un strop de apă! Asta nici măcar nu se poate numi un proiect, asta e sfidare, un mijloc orgolios de sinucidere. Iată numai de ce împotrivire sunt capabili cei mai puternici şi cei mai curajoşi dintre noi.

Iar noi… punem piatră peste piatră.

Şi discutăm. Asta-i a doua evadare într-o lună. Nici prima n-a izbutit, dar aceea a fost o încercare prostească. Vasili Brâuhin (poreclit „Blüher” (8)), inginerul Mutianov şi

încă un fost ofiţer polonez au săpat în atelierele mecanice, sub încăperea în care lucrau, o groapă de un metru cub, unde s-au ascuns, asigurându-şi o rezervă de hrană. Naivi, credeau că seara, ca de obicei, din zona de lucra, garda va fi ridicată, apoi, ei vor ieşi din groapă şi vor pleca. Dar la încetarea lucrului, trei au fost lipsă la apel, iar sârma ghimpată din jur era neatinsă, aşa că au pus pază câteva zile şi nopţi. În vremea asta, sus, veneau şi plecau oameni, au adus şi un câine, dar cei ascunşi în groapă au pus în crăpături vată cu benzină şi au derutat câinele. Trei zile şi trei nopţi au stat acolo fără să discute, fără să se mişte, înghesuiţi, ca vai de lume, căci trei inşi într-un metru cub… Până la urmă n-au mai rezistat şi au ieşit.

Când brigăzile se întorc în zonă, povestesc cum a evadat grupul lui Vo-robiov: străpungând zona cu un camion.

A mai trecut o săptămână. Zidim, punem piatră peste piatră. Cea de-a doua aripă a BUR-ului se profilează foarte clar: iată micuţele şi conf ortabilele carcere, iată celulele individuale, iată tamburele, într-un volum destul de mic am îngrămădit o sumedenie de piatră, şi se aduce întruna de la carieră: piatra e pe gratis, mâna de lucru de asemenea, numai cimentul este al statului.

Şi mai trece o săptămână, destul timp pentru cei patru mii de puşcăriaşi ai Ekibastuzului să se convingă că evadarea este o nebunie şi nu duce la nimic. Şi, într-o zi la fel de însorită, din nou răsună împuşcături în stepă: evadare!!! Păi, asta-i un fel de epidemie: din nou apare duba celor de la escortă şi aduce doi (cel de-al treilea a fost ucis pe loc). Aceştia doi – Batanov şi încă unul foarte tânăr – plini de sânge, sunt conduşi pe lângă noi, pe sub schelele noastre, în aripa isprăvită, pentru ca acolo să le mai tragă o mamă de bătaie, şi, despuiaţi, să-i arunce pe pardoseala de piatra şi să nu le dea nici să mănânce, nici să bea. Ce simţi tu, robule, privindu-i pe aceşti oameni

omorâţi în bătaie, şi mândri? Nu cumva bucuria josnică, ticăloasă, că nu pe tine te-au prins, nu pe tine te-au snopit în bătăi, nu te-au sortit pieirii?

„Mai repede, trebuie să terminaţi mai repede aripa stângă!” ne strigă burduhănosul maior Maximenko.

Zidim. Seara o să primim suplimentul de casă.

Căpitanul de rangul doi Burkovski cară tencuială. Tot ce se construieşte este în folosul Patriei.

Seara auzim cum s-a întâmplat: şi Batanov a încercat să răzbească tot cu o maşină. Gloanţele au atins maşina.

Acum aţi înţeles, robilor, că a evada înseamnă sinucidere, că nimeni nu va izbuti să fugă mai departe de un kilometru, că ursita voastră este să munciţi şi să muriţi?!

Nici n-au trecut cinci zile, nimeni n-a mai auzit nicio împuşcătură, când dintr-odată, ca şi cum cerul ar fi fost din metal şi cineva a izbit în el cu o rangă uriaşă, a răbufnit ştirea: evadare!! Din nou o evadare!!! Şi de data asta reuşită!

Evadarea de duminică 17 septembrie a fost atât de bine pusă la punct, încât apelul de seară a trecut cu bine, socotelile vertuhailor (9) s-au potrivit la ţanc. Numai în dimineaţa lui 18 ceva începe să scârţâie, fiindcă plecarea la lucru este anulată şi se organizează un apel general. Câteva apeluri generale pe platforma de adunare, pe urmă – apeluri pe barăci, apeluri pe brigăzi, apel după dosare – căci dulăii se pricep numai să numere banii la casă. Mereu rezultatul era altul! Nu puteau să afle câţi au fugit? Cine anume? Când? Încotro? Cu ce?

Era luni seara, masa de prânz nu ni s-a servit (bucătarii au fost şi ei aduşi la locul de adunare ca să fie număraţi), dar noi nu suntem supăraţi, într-un fel ne bucurăm! Orice evadare izbutită constituie o mare bucurie pentru deţinuţi. Nu contează că pe urmă oamenii din escortă se comportă ca nişte turbaţi, că regimul devine

atroce, pentru noi toţi este o sărbătoare! Pe chipurile noastre se citeşte semeţia! Suntem mai inteligenţi ca voi, domnilor dulăi! Iată, am evadat! (Şi, privindu-i pe şefi în ochi, zicem în gândul nostru: numai de nu i-ar prinde! Numai de nu i-ar prinde!)

În plus, nici la muncă nu ne-au mai scos, şi ziua de luni a trecut pentru noi ca o a doua zi liberă. (E grozav că băieţii n-au şters-o sâmbătă: s-au gândit să nu ne strice duminica!)

Dar cine or fi?

Luni seara s-a aflat: Gheorghi Termo şi Kolka Jdanok.

Zidul închisorii se înalţă tot mai sus. Am făcut şi buiandrugii deasupra uşilor şi ferestruicilor, acum lăsăm lăcaşurile pentru căpriori.

Trei zile au trecut de la evadare. Şapte. Zece. Cincisprezece.

Nicio ştire!

Au reuşit!!

Capitolul 4

DE CE AŢI TOLERAT?

PRINTRE CITITORII MEI se află şi un Istoric-Marxist cultivat. Frunz arind, în fotoliul său moale, până în locul în care se arată cum construiam noi BUR-ul, el îşi scoate ochelarii, loveşte peste pagină cu ceva plat, cum ar fi o riglă, şi dă din cap aprobator:

— Da-da. Asta pot s-o cred. Însă chestia cu nu ştiu ce zefir al revoluţiei mi se pare o gogoriţă. Acolo, la voi, nu putea avea loc nicio revoluţie, deoarece pentru aşa ceva este necesară o legitate istorică. Iată, aţi fost aleşi câteva mii de aşa-zişi „politici” – şi ce-i cu asta? Nemaiavând înfăţişare omenească, demnitate, familie, îmbrăcăminte, hrană, – ce-aţi făcut? De ce nu v-aţi răzvrătit?

— Ne câştigam raţia de pâine. După cum aţi văzut – construiam o închisoare.

— Asta-i bine. Asta şi trebuia să faceţi, să construiţi.

Este în folosul poporului. Asta a fost singura decizie corectă. Dar, dragii mei, numai pentru atât nu vă puteţi numi revoluţionari! Pentru revoluţie trebuie să fii legat de singura clasă înaintată.

— Păi, atunci, eram cu toţii muncitori…

— Asta n-are nimic de-a face. Ăsta-i un chiţibuş obiectiv. Dumneata poţi să-ţi închipui ce este aceea o le-gi-ta-te?

La naiba, cred că pot. Pe cuvânt de onoare că pot. Îmi închipui că o dată ce lagărele cu multe milioane de oameni durează de patruzeci de ani, poftim – aceasta este o legitate istorică. Aici sunt prea multe milioane şi prea mulţi ani pentru ca totul să poată fi explicat printr-un capriciu al lui Stalin, prin perfidia lui Beria, prin credulitatea şi naivitatea partidului conducător, luminat neîntrerupt de raza învăţăturii înaintate. Dar n-o să îi fac reproşuri oponentului meu cu această legitate. El îmi va zâmbi cu drăgălăşenie şi îmi va spune că noi, în cazul respectiv, nu vorbim despre asta, eu mă abat de la subiect.

El vede că eu m-am încurcat, că îmi reprezint prost legitatea, şi îmi ex-plică:

— Vezi dumneata, revoluţionarii au venit şi au măturat ţarismul cu mătura. Foarte simplu. Păi să fi încercat ţarul Nicolae să-şi întemniţeze astfel revoluţionarii! Să fi încercat să le agaţe numere! Să fi încercat…

— Exact. El n-a-ncercat El n-a încercat, şi tocmai de aceea au scăpat teferi cei care au încercat după el.

— Păi, nici nu putea să încerce! Nu putea!

— Da, şi asta-i adevărat: nu numai că n-a vrut, dar nici n-a putut.

Conform interpretării cadeţilor (nu mai vorbesc de aceea a socialiştilor), toată istoria Rusiei este o succesiune de tiranii. Tirania tătarilor. Tirania cnejilor moscoviteni. Cinci secole de despotism naţional, de tip oriental, şi de

robie făţişă, adânc înrădăcinată. (Nici tu Zemski Sobor, nici comuna sătească, nici căzăcimea liberă ori ţărănimea din nord (1) Fie că vorbim de Ivan cel Groaznic (2), de Alexei cel Blajin (3), de Petru cel Crâncen (4) ori de Ecaterina de Catifea (5), ori chiar de Alexandru al Doilea (6), până la Marea Revoluţie din Februarie, toţi ţarii n-au ştiut, chipurile, decât un singur lucru: să strivească. Să-şi strivească supuşii ca pe nişte cărăbuşi, ca pe nişte omizi. Regimul îi oprima pe supuşi, revoltele şi răscoalele erau înăbuşite, strivite.

Bine, bine! I-au strivit, dar nu de tot! I-au strivit, dar nu în sensul tehnic înalt din zilele noastre. De pildă, soldaţii care s-au aflat în careul de-cembriştilor, la numai patru zile au fost iertaţi toţi până la unul. (Compară execuţiile soldaţilor noştri – care nu s-au răzvrătit, dar au refuzat să tragă în mulţimea neînarmată – la Berlin, în 1953, Budapesta 1956, Novocerkassk, 1962.) Iar dintre ofiţerii decembrişti care au participat la răscoală, au fost executaţi doar cinci – poţi să-ţi închipui aşa ceva în epoca sovietică? Credeţi că ar mai fi rămas măcar unul în viaţă?

Apoi – nici Puşkin, nici Lermontov nu au fost condamnaţi pentru literatura lor plină de temeritate. Pe Tolstoi, pentru subminarea făţişă a statu-lui, nu l-au atins cu un deget. „Unde te-ai fi aflat la 14 decembrie în Petersburg?” l-a întrebat Nicolae I pe Puşkin. Puşkin a răspuns sincer: „În Piaţa Senatului”. Şi a fost… lăsat să plece acasă. Apropo de asta, noi, cei care am încercat pe pielea noastră sistemul maşinii judiciare, precum şi amicii noştri, procurorii, înţelegem perfect cât valora răspunsul lui Puşkin: articolul 58, paragraful 2, insurecţie armată, în cel mai bun caz cu referire la articolul 19 (intenţie), şi să zicem că n-ar fi fost dus în faţa plutonului de execuţie, dar, oricum, cel puţin zece ani ar fi primit. Şi Puşkinii şi-ar fi primit fără să crâcnească pedepsele, ar fi fost trimişi în lagăre şi ar fi murit. (Gumiliov nici măcar n-a mai avut

nevoie să meargă în lagăr, a fost izbăvit de un glonţ cekist.)

Războiul Crimeii – dintre toate războaiele cel mai fericit pentru Rusia – n-a adus doar eliberarea ţăranilor şi reformele lui Alexandru (7). Odată cu ele s-a născut în Rusia o puternică opinie publică.

Aparent încă mai supura şi chiar se extindea ocna siberiană, se organizau, parcă, închisorile de tranzit, se expediau convoaie, se întruneau tribunalele să judece procese. Dar ce înseamnă asta? Tribunalele judecă, judecă, dar Vera Zasulici, care l-a rănit grav pe şeful poliţiei capitalei (!), a fost achitată??... (Uşurinţa cu care au eliberat-o pe Zasulici poate fi comparată cu uşurinţa cu care a fost construită Casa cea Mare (8) din Leningrad, chiar pe locul acela...) Şi Vera Zasulici nu şi-a cumpărat singură revolverul pentru a trage în Trepov (9). I l-au cumpărat, pe urmă i l-au schimbat cu altul de un calibru mai mare, pentru urşi, iar tribunalul nici măcar n-a pus întrebarea: cine l-a cumpărat? Unde se află acel om? Un astfel de complice, după legile ruseşti nu era considerat criminal. (După cele sovietice i-ar fi dat numaidecât pedeapsa capitală.)

De şapte ori au atentat la viaţa lui Alexandru II (Karakozov*; Solovi-ov (10); aproape de Alexandrovsk; lângă Kursk; explozia lui Halturin (11); bomba lui Tetiorka; Grânevitki). Alexandru II mergea (se înţelege – fără gardă) prin Petersburg, şi avea ochii plini de teamă, „ca o fiară hăituită” (mărturia lui Lev Tolstoi, care l-a întâluit pe ţar pe scara unei locuinţe particulare**). Şi? Credeţi că a pustiit şi a deportat jumătate de Petersburg, cum s-a întâmplat după asasinarea lui Kirov? Câtuşi de puţin, nici prin cap nu putea să-i treacă. A aplicat măsuri profilactice de teroare în masă? Teroarea generală, precum în 1918? A luat ostatici? Nici nu exista această noţiune. I-a arestat pe cei dubioşi? Cum ar fi putut face una ca asta?!... A

executat mii de oameni? Au fost executaţi cinci. În această perioadă n-au fost judecaţi nici măcar trei sute. (Dacă ar fi fost un singur atentat la viaţa lui Stalin – câte milioane de suflete ne-ar fi costat?)

Bolşevicul Olmiński scrie că în 1891 el era unicul politic din toată închisoarea Kresti. Transferat la Moscova, era, de asemenea, unicul de la Taganka. Doar la Butârki, înainte de pornirea convoiului, s-au adunat câteva persoane!... (Iar peste un sfert de secol, revoluţia din februarie a descoperit în puşcăria din Odessa şapte politici, la Moghiliov – trei.)

Cu fiecare an de cultură şi literatură liberă, invizibila, dar redutabila pentru ţari opinie publică creştea, iar ţarii nu mai ţineau în mână nici frâiele, nici coama, şi Nicolae II a avut parte să se ţină de crupa şi de coada calului.

El nu avea curajul acţiunii. Nici el, nici toţi guvernanţii lui nu mai aveau tăria să se lupte pentru puterea lor. Ei nu mai striveau, doar strângeau uşor şi apoi slăbeau iar. Tot timpul priveau în jur şi trăgeau cu urechea: ce va spune opinia publică?

Nicolae II a interzis organizarea unei agenturi de informaţii în armată, considerând că este o ofensă pentru militari. (Şi astfel, autorităţile habar n-aveau ce fel de propagandă se face în armată.) Şi printre revoluţionari infiltrau informatori slabi şi se hrăneau doar cu informaţiile lor sărace, deoarece guvernul se socotea constrâns de legalitate şi nu putea (ca în epoca sovietică) să se apuce pur şi simplu să aresteze pe toţi suspecţii, fără să se îngrijească să caute acuzaţii concrete.

Iată-l, de pildă, pe celebrul Miliukov (12), care şi după treizeci de ani de putere sovietică tot se mai fălea cum a dat el „semnalul de furtună al revoluţiei” (1 noiembrie 1916) – „prostie sau trădare?” Greşeala lui din

Fiindcă veni vorba, Karakozov avea un frate. Fratele celui care a tras în ţar! Apreciaţi cu măsurile noastre. A

fost pedepsit în felul următor: „I se ordonă ca de acum înainte să poarte numele de Vladimirov”. Şi nu a suferit niciun fel de constrângeri nici în privinţa averii, nici a domiciliului.

Lev Tolstoi v vospominaniiah sovremennikov (Lev Tolstoi în amintirea contemporanilor), GIHL. 1955. voil, p. 180.

anul 1900 este neînsemnată: profesor fiind, în cuvântul rostit la o întrunire studenţească (un profesor la întrunire!) a dezvoltat ideea (printre auditori – studentul Savinkov) că dinamica mişcării revoluţionare, din moment ce autorităţile nu-i cedează, duce în mod inevitabil la teroare. Asta însă nu-i instigare, nu-i aşa? Şi nici intenţie, care duce... Asta-i slăbiciunea pentru terorism a liberalilor radicali (câtă vreme nu era îndreptat împotriva lor). Şi Miliukov este închis în DPZ-ul de pe strada Şpalemaia. (Acasă i s-a confiscat proiectul unei noi constituţii.) La închisoare i s-au trimis imediat multe flori, dulciuri, bucate de la simpatizanţi. Şi, de bună seamă, îi este accesibilă orice carte de la Biblioteca Publică. O anchetă scurtă şi, ca un făcut, tocmai acum un student îl ucide pe ministrul învăţământului (trecuseră două luni de la întrunirea aceea), dar asta nu-i agravează câtuşi de puţin soarta lui Miliukov. Îşi va aştepta sentinţa în libertate, atâta doar că nu în Petersburg. Dar unde să locuiască? Păi la celălalt capăt al staţiei Udelnaia, care, chipurile, este în afara Petersburgului. Aproape în fiecare zi era la Petersburg: ba la Fondul Literar, ba la redacţia revistei „Russkoe bogatstro” (13). În aşteptarea verdictului a primit aprobarea să călătorească şi... în Anglia, în sfârşit, sentinţa: şase luni la închisoarea Kresti. (Nici aici n-a rămas niciodată fără narcise şi cărţi de la Biblioteca Publică. A executat însă doar trei luni: la demersurile lui Kliucevski („este necesar ştiinţei”), ţarul l-a eliberat (Pe acest ţar, Miliukov îl va numi mai târziu „despot bătrân” şi

îl va acuza fără temei de trădare a Rusiei.) Şi, curând, din nou i se dă voie să plece în Europa şi America: să creeze acolo un curent de opinie împotriva guvernului rus.

Ghimmer-Suhanov (14), una dintre figurile sinistre ale revoluţiei din februarie, a fost „surghiunit" astfel din Petersburg, în primăvara lui 1914, încât, sub propriul nume, a continuat să lucreze la ministerul agriculturii (nemaivorbind că deseori înnopta la el acasă).

Cum a fost ucis, în 1907, Maximovski, şeful Direcţiei generale a peni-tenciarelor? Sediul Direcţiei se afla într-o clădire cu locuinţe particulare şi aproape că nu era păzită. Seara, după orele de program, Maximovski a primit cu încredere o femeie care ceruse audienţă, şi aceasta l-a ucis.

Când Lopuhin, directorul departamentului poliţiei, a divulgat revoluţionarilor secretul lui Azef (15), în codul penal nu s-a găsit nici măcar un articol după care să-l osândească. Regimul nu era protejat nici împotriva divulgării secretelor de stat. (Totuşi s-a decis să-l condamne în virtutea unui articol asemănător, şi gurile aurite ale avocaţilor au ponegrit multă vreme pe urmă această judecată, considerând-o „o ruşine a regimului ţarist". După opinia liberalilor, nu aveau motiv să-l judece.)

Puterea îi irita şi întărită pe adversari tocmai prin atitudinea ei temătoare şi şovăielnică.

Eroii acelei perioade nu se aşteptau la nimic serios din partea regimului penitenciar, astfel încât Bogrov, care n-a şovăit să-l ucidă pe Stolîpin, creierul şi gloria Rusiei, când i s-au pus cătuşele a exclamat tare: „Mă doare!"

Cât era de slab regimul penitenciar se poate judeca după planul de evadare din 1907 al lui Iustin Juk (16), anarhist din Kiev (evadarea a eşuat din pricina unui denunţ, probabil al lui Bogrov): în timpul pauzei tribunalului (politic!), Juk (teroristul) va ieşi la closetul din curte, unde, fireşte (!) escorta nu-l va urma (îndeaproape).

Acolo îl va aştepta o bocceluţă cu haine civile şi un instrument ca să-şi scoată lanţurile (aşa ceva era posibil în curtea tribunalului!)

Autorităţile îi persecutau pe revoluţionari exact atât cât să aibă timp să se cunoască unul pe celălalt în puşcărie, să se călească şi să-şi creeze aureole în jurul capului. În prezent, având o riglă gradată autentică pentru a măsura proporţiile, putem afirma fără nicio teamă că guvernul ţarist nu i-a persecutat pe revoluţionari, ci i-a răsfăţat grijuliu, spre propria lui pieire. Caracterul şovăielnic, slăbiciunea guvernului ţarist sunt evidente pentru oricine a încercat pe pielea lui un sistem judiciar care funcţionează perfect.

Să examinăm, de pildă, biografia lui Lenin, binecunoscută tuturor. În primăvara anului 1887, fratele lui a fost executat pentru atentat împotriva ţarului Alexandru III. Ca şi fratele lui Karakozov, Lenin este fratele unui asasin de ţar. Ei şi? În toamna aceluiaşi au, Vladimir Uliauov intră la Universitatea imperială din Kazan, ba încă la Facultatea de drept. Nu este uimitor?

Este adevărat că, în cursul aceluiaşi an universitar, Vladimir Ulianov este exmatriculat din universitate. Dar este exmatriculat pentru organi-zarea unei întruniri studenţeşti antiguvernamentale. Deci, fratele mai mic al regicidului instigă studenţii la nesupunere? Ce pedeapsă ar fi primit în epoca noastră? În mod categoric moarte prin împuşcare (iar ceilalţi câte douăzeci şi cinci şi câte zece ani)! Iar pe el îl exmatriculează din universitate. Câtă cruzime! Ba îl mai şi exilează în... Sahalin? ** Nu, la moşia familiei din Kokuşkino, unde oricum mergea pe timpul verii. Vrea să lucreze, i se dă posibilitatea să... doboare copaci în taiga? Nu, să facă practică juridică la Samara, prilej ca să ia parte la activitatea unor cercuri ilegale (şi să lupte împotriva ajutorului social pentru victimele

În treacăt fie spus, în cursul anchetei judiciare s-a

stabilit că Anna Ulianova a primit de la Vilna [Vilnius] o telegramă cifrată: „Sora e grav bolnavă”, ceea ce însemna: „Armele sunt pe drum”. Anna nu s-a mirat, deşi nu avea nicio soră la Vilna, şi, nu se ştie de ce, i-a arătat telegrama fratelui Alexandr. E clar că ea a fost complice. În vremea noastră ar fi avut asigurată o condamnare de zece ani. Dar Anna nici măcar n-a fost pusă sub cercetare! Legat de acelaşi caz, s-a stabilit că altă Anna (Serdiukova), o institutoare din Ekate-rinodar, ştia sigur de atentatul împotriva ţarului, dar a tăcut. Ce ar fi aştepta-o în zilele noastre? Împuşcarea. Pe când atunci i-au dat... doi ani.

Fiindcă veni vorba, în Sahalin au fost politici. Dar cum s-o fi nimerit că n-a fost acolo niciun bolşevic (nici măcar un menşevic) mai de seamă?

foametei din anul 1891). După asta să-şi dea examenele ca extern la

Universitatea din Petersburg. (Cum rămâne însă cu chestionarele? Ce păzeşte Secţia specială?)

Şi iată că peste câţiva ani acest revoluţionar foarte tânăr este arestat pentru că a creat în capitală „Uniunea de luptă pentru eliberare” (17) – nici mai mult, nici mai puţin! A ţinut de nenumărate ori în faţa muncitorilor discursuri „instigatoare”, a scris manifeste. A fost torturat? Nu, i s-a creat un regim propice muncii intelectuale. La închisoarea pentru cei aflaţi sub urmărire penală din Petersburg, unde a stat un an şi unde i s-au adus zeci de cărţi de care avea nevoie, a scris cea mai mare parte a Dezvoltării capitalismului în Rusia. În plus, a trimis – legal, prin procuratură!

— Studiile economice la revista marxistă „Nevoie slovo” [” Cuvântul nou”]. În detenţie primea masă plătită, cu dietă la comandă, lapte, apă minerală de la farmacie, de trei ori pe săptămână – pachete de acasă. (La fel şi Troţki, la Petropavlovka (18), a putut să aştearnă pe hârtie primul proiect al teoriei revoluţiei permanente.)

Pe urmă totuşi l-au împuşcat, conform sentinţei dată de troica (19)? Nu, nici măcar nu i-au dat închisoare, ci doar l-au exilat în lakuţia, pe viaţă?? Nu, în ţinutul binecuvântat al Minusinskului, şi doar pentru trei ani. L-au dus acolo cu cătuşe, în vagon-zak? O, nu! El călătoreşte ca om liber. Încă trei zile umblă fără oprelişti prin Petersburg, pe urmă şi prin Moscova, trebuie să lase instrucţiuni conspirative, să stabilească legături, să ţină consfătuirea cu revoluţionarii rămaşi. Lui i s-a permis să meargă şi în exil pe cont propriu. Asta înseamnă: să călătorească laolaltă cu pasagerii liberi-Lenin n-a cunoscut niciodată nici convoi, nici închisorile de tranzit până în Siberia (fireşte, nici la întoarcere). Apoi, la Krasnoiarsk, el trebuie să mai lucreze două luni la bibliotecă, să isprăvească Dezvoltarea capitalismului… şi această carte, scrisă de un exilat, vede lumina tiparului fără niciun fel de oprelişti din partea cenzurii (comparaţi cu situaţia din zilele noastre)! Însă din ce mijloace o să trăiască el în acel sat îndepărtat, căci nu-şi va găsi de lucra? Păi a cerut să fie întreţinut pe spezele statului. I se plăteşte mai mult decât are nevoie (cu toate că şi mama lui este destul de înstărită şi îi trimite tot ce comandă). Nu se pot crea condiţii mai bune decât i s-au creat lui Lenin în unicul lui exil. Hrana săţioasă, extrem de ieftină, carnea din abundenţă (un berbec pe săptămână), laptele, legumele, plăcerea neîngrădită de a merge la vânătoare (nemulţumit de câinele său, ai lui sunt gata, în mod serios, să-i trimită un câine din Petersburg; fiindcă la vânătoare muşcă ţânţarii – îşi comandă mănuşi din piele de căprioară), au făcut să se tămăduiască de stomac şi de alte boli ale tinereţii şi să se îngraşe destul de repede. Niciun fel de obligaţii, serviciu ori alte angarale, şi chiar soţia şi soacra nu se oboseau prea tare: pentru două ruble şi jumătate pe lună, o ţărăncuţă de cincisprezece ani făcea toate treburile casei. Lenin nu avea nevoie să câştige bani din activitatea literară, a refuzat propunerile din

Petersburg de a se angaja într-o activitate literară plătită – scria şi tipărea numai ceea ce îi putea crea un nume literar.

Şi-a executat exilul (putea să şi „evadeze” fără dificultate, însă din precauţie n-a făcut-o). I l-au prelungit în mod automat? I l-au schimbat în exil pe viaţă? Nicidecum, aşa ceva era contrar legii. I s-a permis să locuiască la Pskov, însă nu avea voie să vină în capitală. Dar el merge la Riga, la Smolensk. Nu este urmărit. Atunci, împreună cu un prieten (Martov), duce un coş cu literatură ilegală în capitală, şi o duce chiar prin Ţarskoe Selo, unde se făcea un control drastic (el şi Martov au făcut pe grozavii). În Petersburg este înhăţat E drept că scăpase de coş, dar mai avea asupra lui o scrisoare către Plehanov, scrisă cu cerneală simpatică, dar nerevelată, care conţinea planul de creare a ziarului „Iskra” (20). Însă jandarmii nu se deranjează pentru astfel de fleacuri; trei săptămâni de arest la celulă, iar scrisoarea rămâne în mâinile lor nerevelată.

Cum se sfârşeşte această escapadă ilegală din Pskov la Petersburg? Cu douăzeci de ani de ocnă, ca la noi? Nu, cu aceste trei săptămâni de arest. După care este slobozit definitiv, acum poate să călătorească prin Rusia, să pregătească centrele de difuzare a „Iskrăi”, pe urmă şi în străinătate, să aranjeze editarea („poliţia nu vede niciun impediment” să-i elibereze paşaport pentru străinătate)!

Ce să mai vorbim. El şi din emigraţie va trimite în Rusia pentru enciclopedie („Granat” (21)) un articol despre Marx! Care va fi chiar tipă-rit în ea. Şi nu numai acesta.

În sfârşit, desfăşoară o intensă activitate subversivă dintr-o mică localitate austriacă din vecinătatea frontierei cu Rusia. Şi vă închipuiţi că n-a trimis nimeni nişte bravi agenţi secreţi să-l răpească şi să-l aducă în ţară viu. N-ar fi fost deloc dificil.

Uite aşa se poate urmări slăbiciunea şi lipsa de

fermitate a persecuţiilor ţariste – prin exemplul oricărui social-democrat important (al lui Stalin în mod deosebit, dar aci se strecoară nişte suspiciuni suplimentare (22). Lui Kamenev, la percheziţia de la Moscova, din 1904, i-a fost confiscată „corespondenţa compromiţătoare". La interogatoriu, el refuză să dea explicaţii. Şi cu asta, basta. Este exilat... la domiciliul părinţilor.

Este adevărat că eserii au fost persecutaţi mult mai aprig. Dar să vedem cum mai aprig? Oare era de mică importanţă infracţiunea lui Gher-şuni (arestat în 1903)? Sau a lui Savinkov (în 1906)? Ei au dirijat asasinatele celor mai importante personalităţi ale imperiului. Dar nu au fost executaţi. Cu atât mai mult nu s-au hotărât s-o execute pe Maria Spirido-nova, care n-a ucis decât un consilier de stat, trăgând în el de la câţiva

— Închipuiţi-vă că Marea Enciclopedie Sovietică ar publica un articol despre Berdiaev, scris de un emigrant!

metri (şi s-a stârnit mare tărăboi în apărarea ei, în toată Europa), ci doar au trimis-o la ocnă. Ce ar fi fost dacă la noi, în 1921, cel care a înăbuşit răscoala ţăranilor din Tambov (23) – (din nou Tambov!) ar fi fost asasinat de o liceană de şaptesprezece ani? Oare câte mii de liceeni şi intelectuali n-ar fi fost împuşcaţi numaidecât, fără judecată, în valul de „răspuns" al terorii roşii?

Pentru revolta de la o bază a flotei militare (Sveaborg), când au murit câteva sute de soldaţi nevinovaţi – au fost împuşcaţi opt, din opt sute de condamnaţi pe diferite termene. (Pe câţiva dintre ei revoluţia din februarie i-a eliberat din legendarele ocne de la Zerentul, unde în timpul revoluţiei au fost descoperiţi doar douăzeci şi doi de ocnaşi politici.)

Cum au fost pedepsiţi studenţii (pentru o mare demonstraţie din Petersburg în anul 1901), ne povesteşte Ivanov-Razumnik, care îşi aminteşte: închisoarea din Petersburg semăna cu un picnic studenţesc: hohote de râs,

coruri, deplasarea liberă dintr-o celulă într-alta. Ivanov-Razumnik a avut chiar neobrăzarea să-i ceară comandantului închisorii să-l lase la spectacolul Teatrului de Artă din Moscova, care se afla în turneu, căci pierdea biletul de pomană! Pe urmă a fost condamnat la „exil” în Simferopol – asta a fost alegerea lui – şi, cu rucsacul în spate, a colindat toată Crimeea.

Despre aceeaşi perioadă, Ariadna Târkova scrie: „Ancheta noastră era în curs de desfăşurare, dar regimul nu era prea sever”. Ofiţerii de jan-darmi le propuneau să comande prânzul la cel mai bun restaurant, al lui Dodon. Potrivit mărturiei neobositului şi mereu curiosului Burţev, „închisorile din Petersburg erau cu mult mai umane decât cele europene”.

Pe Leonid Andreev (24), fiindcă a scris apelul adresat muncitorilor din Moscova de a dezlănţui insurecţia armată (!) pentru răsturnarea (!) autocraţiei... l-au ţinut într-o celulă cincisprezece zile întregi! (Şi lui i se părea că e puţin şi adăuga: trei săptămâni.) Iată câteva însemnări din jurnalul lui, referitoare la acele zile**:

„Celula! Mda, nu-i chiar aşa de rău. Instalez patul, apropii taburetul, lampa, îmi aşez ţigările, o pară... Citesc, mănânc para – exact ca acasă... Şi mă simt vesel. Da, da, vesel”. – „Stimate domn! Stimate domn!” îl strigă de la ghişeu gardianul. Au sosit multe cărţi. Şi bileţele din celulele vecine.

— A eliberat-o din ocnă revoluţia din februarie. În schimb, începând din anul 1918, M. Spiridonova a fost arestată de CEKA de câteva ori. Ea a avut parte de îndelunga Marea Pasienţă a socialiştilor, a fost deportată la Sarnarkand, Taşkent, Ufa. Mai departe urma ei se pierde într-un izolator politic. A fost împuşcată (după unele zvonuri – în Oriol). În Occident a fost publicată o carte despre Spiridonova, are şi fotografii: toţi aceşti revoluţionari fervenţi în modesta sărăcie sovietică în

timpul exilului din Samarkand – oare de ce nu fug acum?...

După cartea lui V.L. Andreev – Detstro (Copilăria), Moscova, „Sovetski pisatei", 1966.

În general, Andreev a recunoscut că, în ceea ce priveşte încăperea şi hrana, a dus-o mai bine în celulă decât pe vremea când era student.

Tot atunci, Gorki, în Bastionul Trubetkoi – (25), a scris piesa Copiii soarelui.

După potolirea revoluţiei din 1905 – 1907, mulţi dintre activiştii ei, precum, bunăoară, un Diacikov-Tarasov, o Anna Rak, n-au aşteptat să fie arestaţi, ci au plecat pur şi simplu în străinătate. Şi iată-i, după Februarie, întorcându-se eroi, ca să cârmuiască viaţa cea nouă. Şi erau multe sute dintre aceştia.

Vârfurile conducătoare ale bolşevicilor au editat despre ele o autore-clamă cât se poate de deşănţată sub forma volumului al 41-lea al enci-clopediei „Granat": Oamenii politici ai URSS şi ai Revoluţiei din Octombrie.

— Autobiografii şi biografii. Ori pe care dintre acestea ai citi-o, rămâi uluit, comparând cu măsurile din zilele noastre, cât de puţină pedeapsă au îndurat pentru activitatea lor revoluţionară. Şi, în special, cât de favorabile au fost condiţiile lor de detenţie. De pildă, Krasin – (26): „Şederea la Taganka şi-o amintea întotdeauna cu mare plăcere. După primele interogatorii, jandarmii l-au lăsat în pace (oare de ce? – A.S.), şi el îşi dedica involuntarul timp liber unei activităţi tenace: studia limba germană. A citit în original aproape toate scrierile lui Schiller şi Goethe, s-a iniţiat în opera lui Schopenhauer şi Kant, a studiat logica lui Mill (27), psihologia lui Wundt (28) ... etc. Pentru exil, Krasin îşi alege Irkutsk, capitala Siberiei adică, oraş unde întâlneai civilizaţie şi cultură.

Radek în puşcăria din Varşovia, 1906: „Am stat şase luni la închisoare, pe care le-am petrecut excelent, studiind limba rusă, citindu-i pe Lenin, Plehanov, Marx. În

detenţie am scris primul articol... şi am fost grozav de mândru când am primit (în puşcărie) un număr din revista lui Kautsky (29) cu articolul meu".

Sau, dimpotrivă, Semaşko (30): „Detenţia (Moscova, 1895) a fost neobişnuit de grea": după trei luni de şedere în puşcărie – exilat pentru trei ani... în Eleţ, oraşul natal!

Faima de „cumplita Bastilie rusească" au creat-o în Occident oameni care s-au înmuiat în puşcărie, precum Pârvus (31), cu amintirile lui pompos-sentimentale înfrumuseţate, scrise pentru a se răzbuna pe ţarism.

Aceeaşi linie poate fi urmărită şi la personalităţi mai mărunte, în mii de biografii aparte.

Iată, am la îndemână o enciclopedie, e drept – nepotrivită, fiindcă e literară, şi mai e şi veche (anul 1932), „cu greşeli". Până când aceste „greşeli" vor fi corectate, să luăm la nimereală litera „K".

Karpenko-Karâi (32). Ca secretar la poliţia orăşenească (!) în Elizavet-grad, furniza revoluţionarilor carnete de identitate. (Să traducem pe limba noastră: un funcţionar al serviciului de evidenţă a populaţiei furniza carnete de identitate unei organizaţii clandestine.) Pentru asta a fost... spânzurat? Nu, exilat pentru... 5 (cinci) ani... în cătunul său de baştină, cum s-ar zice – în vilegiatură. A devenit scriitor.

Kirillov V.T. (33) A participat la mişcarea revoluţionară a marinarilor din Marea Neagră. A fost împuşcat? Ocnă pe viaţă? Nu, trei ani de exil în Ust-Sâsolsk. A devenit scriitor.

Kasatkin I.M. (34) În puşcărie scria povestiri, şi ziarele i le publicau. (La noi nici cel care şi-a ispăşit pedeapsa nu e publicat.)

Lui Karpov Evtihi (35), după două (!) exiluri i-au încredinţat direcţia Teatrului imperial Alexandriński şi a Teatrului Suvorin (36). (La noi, în primul rând, nu i-ar fi admis domiciliul în capitală, iar în al doilea rând, secţia

specială nu l-ar fi primit nici măcar ca sufleor.)

Krjijanovsk (37), în plină „dezlănţuire a reacţiunii stolâpiniste”, s-a întors din surghiun şi (rămânând membru al comitetului central clandestin), fără niciun fel de oprelişti, a început să-şi practice meseria de inginer. (La noi ar fi fost fericit dacă s-ar fi angajat lăcătuş la MTS.)

Cu toate că Krîlenko nu figurează în Enciclopedia literară, totuşi la litera „K” este drept să ne amintim şi de el. Pe întreg parcursul clocotului său revoluţionar, el de trei ori „a evitat cu succes arestul” *, şi arestat de şase ori, a efectuat în total paisprezece luni de închisoare. În anul 1907 (să nu uităm-an de reacţiune) a fost acuzat: de propagandă şi agitaţie în rândul trupelor şi de participare la o organizaţie militară, dar este achitat de tribunalul militar regional. În 1915 – „pentru că s-a sustras obligaţiunilor militare” (iar el este ofiţer şi e vreme de război!), acest viitor comandant suprem al forţelor armate (şi ucigaş al altui comandant suprem (38)) a fost pedepsit, fiind… trimis într-o unitate de pe front (care nici măcar nu era disciplinară)! (Uite aşa guvernul ţarist presupunea că o să-i înfrângă pe nemţi şi în acelaşi timp o să potolească revoluţia…) Şi la umbra aripilor lui de procuror peretezate au fost târâţi vreme de cincisprezece ani condamnaţii atâtor procese ca să-şi primească glonţul în ceafă.

În perioada aceleiaşi „reacţiuni stolâpiniste”, V.A. Staroselsk (39), guvernatorul din Kutaisi, care furniza în mod deschis carnete de identitate şi arme revoluţionarilor, le punea la dispoziţie planurile poliţiei şi ale trupelor guvernamentale, a scăpat, mi se pare, doar cu două săptămâni de recluziune.

Cine are destulă imaginaţie – să traducă pe limba noastră!

Tot în acest segment al „reacţiunii” apare în mod legal revista bolşevică, filosofică şi social-politică, „Mist” [” Gândirea”]. Iar „reacţionară” „Vehi” [” Jaloane”] (40) scrie

deschis: „autocraţie vetustă”, „răul despotismului şi al robiei” – nu-i nimic, daţi-i drumul, la noi se poate!

Aici şi mai departe, citat după autobiografia lui din Dicţionarul Enciclopedic al Institutului Bibliografic Rus Granat, Mosco va. voi. 41, partea 1. pp. 237 – 245.

Tovarăşul guvernator, „Novîi mir”, 1966, Jir. 2.

Măsurile drastice erau atunci insuportabile! Un retuşor de fotografii din Ialta, V.K. lanovski, a desenat execuţia marinarilor de pe nava „Oceakov” (41) şi a pus-o în vitrina sa (era ca şi cum astăzi ai pune într-o vitrină de pe strada Kuznetki Most din Moscova episoade cu înăbuşirea revoltei din Novo-cerkassk). Ce a făcut însă guvernatorul din Ialta? Din pricină că Livadia (42) era foarte aproape, a procedat cu deosebită străşnicie: în primul rând, a ţipat la lanovski! În al doilea rând, a distrus... nu, n-a distrus atelierul fotografic al lui lanovski şi nici desenul cu exe-cuţia, ci o copie a acestui desen. (Veţi spune: şmecher lanovski. Dar să notăm că nici guvernatorul n-a ordonat ca vitrina să fie spartă în faţa lui.) În cel de al treilea rând, lanovski a primit una dintre cele mai cumplite pedepse: rămânând în continuare la Ialta, să nu apară pe stradă... când trece familia imperială!

Burţev, într-o revistă din emigraţie, a terfelit până şi viaţa intimă a ţarului, întorcându-se în patrie (1914 – avânt patriotic). A fost împuşcat? Un an, nici acela întreg, de temniţă, cu privilegiul de a primi cărţi şi a avea condiţii de scris.

Abram Gotz (43), în timpul aceluiaşi război, era surghiunit în Irkutsk şi conducea un ziar care promova principiile Conferinţei de la Zimmer-wald (44), adică era împotriva războiului.

Toporul a fost lăsat slobod să taie. Şi el va tăia până la capăt

Când însă ştiapinkov, liderul „opoziţiei muncitoreşti”, vechi metalurgist, a fost, în 1929, deportat pentru prima

dată (la Astrahan), n-a avut „dreptul să întreţină legături cu muncitorii” şi chiar i s-a interzis să lucreze ca muncitor, cum şi-a dorit.

Menşevicul Zurabov, care a provocat scandal în cea de a Doua Dumă de Stat (a ponegrit armata rusă), nici măcar nu a fost dat afară din se-dinţă, în schimb, fiul lui, din 1927 n-a mai ieşit din lagărele sovietice. Iată care sunt proporţiile celor două epoci!

Când Tuhacevski a fost, cum se zice, „represat”, adică a căzut victimă terorii staliniste, nu doar întreaga lui familie a fost nimicită şi întemniţată (nu mai pun la socoteală că fiica lui a fost exclusă din facultate), dar au fost arestaţi şi cei doi fraţi ai lui cu soţii cu tot, cele patru surori cu bărbaţii lor, iar toţi nepoţii şi nepoatele au fost împrăştiaţi pe la casele de copii, schimbându-li-se numele în Tomaşevici, Rostov ş.a. Soţia lui a fost împuşcată într-un lagăr din Kazahstan, mama cerea de pomană pe străzile din Astrahan, apoi a murit. Acelaşi lucru se poate spune despre rudele altor sute de împuşcaţi celebri. Aşadar, vedeţi ce înseamnă persecuţia!

Am ales acest exemplu gândindu-mă la rude, la rudele nevinovate. Tuhacevski însuşi începe să devină acum obiectul unui cult nou, pe care eu nu am de gând să-l susţin. Conducând reprimarea Kronstadtului şi a răscoalei ţărăneşti din Tambov, el a cules ceea ce a semănat.

Particularitatea principală a persecuţiilor (nonpersecuţiilor) în epoca ţaristă a fost, poate, tocmai aceea că nu sufereau în niciun fel rudele revoluţionarilor. Natalia Sedova (soţia lui Troţki), în 1907, când Troţki era un criminal condamnat, se întoarce în Rusia fără a întâmpina vreo opreliştе. Oricare dintre membrii familiei Ulianov (care, în perioade diferite, aproape toţi au fost arestaţi) obţine când vrea aprobarea să plece în străinătate. Când Lenin era considerat „criminal căutat de jandarmi” pentru că instiga la răscoală armată, sora lui,

Anna, îi transfera în mod legal şi cu regularitate bani la Paris în contul lui de la „Creditul lyonez”. Şi mama lui Lenin, şi mama Nadejdei Krupskaia (45), soţia lui, primeau pensii destul de mari de la stat de pe urma soţilor decedaţi, şi ar fi ab-surd să creadă cineva că au avut neplăceri în această privinţă.

Tocmai în astfel de circumstanţe, Tolstoi şi-a format convingerea că nu este necesară libertatea politică, necesară e perfecţionarea morală.

De bună seamă, libertatea nu-i este necesară celui care deja o are. Cu asta suntem şi noi de acord: la urma urmelor, da! fondul chestiunii nu constă în libertatea politică. Scopul evoluţiei omenirii nu este o libertate goală. Nici chiar o rânduială politică fără cusur a societăţii, da! Problema constă, desigur, în temeiurile morale ale societăţii! Doar că asta-i la sfârşit, însă la început? La primul pas? În epocă, lasnaia Poliana (46) a fost un club de gândire deschis. Însă dacă ar fi fost pusă sub blocadă, precum apartamentul Annei Ahmatova, când i se cereau actele fiecărui vizitator, sau dacă ar fi îndurat tirania de care noi am avut parte sub Stalin, când trei inşi nu îndrăzneau să se întâlnească sub acelaşi acoperiş – atunci şi Tolstoi ar fi cerut libertate politică.

În perioada cea mai cruntă a „terorii stolâpiniste”, ziarul liberal „Ruşi” [” Rusia”] tipărea fără niciun impediment pe pagina întâi cu litere de-o şchioapă: „Cinci execuţii!… Douăzeci de execuţii la Herson!” Tolstoi bocea de mama focului, zicea că nu se mai poate trăi, că nu se poate închipui ceva mai cumplit.

Iată cifrele amintite din revista „Bâloe”: 950 de execuţii în şase luni.

Să examinăm acest număr din „Bâloe”. Să observăm că a fost editat (februarie 1907) chiar în toiul „justiţiei militare” stolâpiniste – care a durat opt luni (19 august 1906 – 19 aprilie 1907) – şi a fost alcătuit după datele

publicate de agenţiile de presă ruseşti. Este ca şi cum la Moscova, în 1937, ziarele ar fi tipărit listele celor împuşcaţi şi ar fi apărut un buletin centralizat, iar NKVD-ul ar clipi din ochi ca vegetarienii.

În cel de-al doilea rând, această perioadă de opt luni a „justiţiei militare”, care nici înainte, nici după n-a mai existat în Rusia, nu putea fi continuată, deoarece „nevolnica”, „obedienta” Dumă de Stat nu ar fi ratificat a

Lev Tolstoi în amintirea contemporanilor, GIHL, 1955. vol. 2, pp. 232 – 233.

** „Bâloe” (… Trecutul”), Nr. 2/14, februarie 1907.

ceastă justiţie (Stolîpin nu s-a hotărât nici măcar s-o supună dezbaterii în Dumă).

În cel de-al treilea rând, justificarea acestei „justiţii militare” consta în faptul că: în cursul ultimelor şase luni au avut loc „nenumărate asasina-te ale unor cadre poliţieneşti din considerente politice”, multe atacuri împotriva unor demnitari, că toată ţara este potopită de jafuri, asasinate, acte teroriste politico-penale şi pur şi simplu penale, până la explozia de pe insula Aptekarski, unde luptătorii pentru libertate au ucis şi au rănit grav dintr-odată şaizeci de oameni. Iar „dacă statul nu dă riposta cuvenită actelor teroriste, atunci statalitatea îşi pierde orice sens”. Şi iată că guvernul lui Stolîpin, grăbit şi supărat pe curtea cu juri, cu circumlocuţiile ei domoale, cu puternicul ei corp de avocaţi, dispunând de posibilităţi nelimitate (nu ca tribunalul nostru regional, sau cel de district, obedient la un simplu telefon), porneşte să-i înfrâneze pe revoluţionari (şi pe simplii bandiţi, care trăgeau în ferestrele trenurilor de pasageri şi ucideau oamenii pentru trei sau cinci ruble) prin laconicele curţi marţiale. (De altfel, cu unele restricţii: curtea marţială poate acţiona doar în locul care se află în stare de război sau de pază extraordinară. Se convoacă în cel mai scurt timp de la săvârşirea crimei, nu mai târziu de douăzeci şi

patru de ore, şi numai în cazul evidenţei faptei criminale.)

Dacă contemporanii erau atât de năuciţi şi indignaţi, înseamnă că era un lucru neobişnuit pentru Rusia!

În situaţia anilor 1906 – 1907, ni se pare nouă, vina pentru perioada „terorii stolâpiniste" trebuie să şi-o asume revoluţionarii terorişti.

După o sută de ani de la zămislirea terorismului revoluţionar rus, putem spune fără să mai stăm la îndoială că gândirea şi acţiunile teroriste au fost eroarea cumplită a revoluţionarilor, au fost năpasta Rusiei şi nu i-au adus altceva decât haos, jale şi victime fără număr.

Să mai dăm câteva pagini din acelaşi număr al revistei „Bâloe". Iată una dintre proclamaţiile lor de la început, din anul 1862, de la care a început totul:

„Ce vrem noi? Binele, fericirea Rusiei. Dobândirea unei vieţi noi, a unei vieţi mai bune, este imposibilă fără victime, pentru că noi nu avem timp să zăbovim, noi avem nevoie de o reformă rapidă, imediată!"**

Ce cale eronată! Aceşti zeloşi purtători de grijă nu aveau timp să zăbovească, iată de ce au aprobat ca prosperitatea generală să fie apropiată prin victime. Ei nu aveau vreme să zăbovească, şi iată, noi, strănepoţii lor, ne aflăm, după 115 ani, nu în acelaşi punct (eliberarea ţăranilor), ci hăt! mult mai îndărăt.

Să recunoaştem că teroriştii au fost partenerii, superiori însă, ai curţilor marţiale stolâpiniste.

Acelaşi articol din „Bâloe", p. 45, nu neagă aceste fapte.

** Nr. 2/14, 1907, p. 82.

Ceea ce face ca epoca stolâpinistă şi cea stalinistă să nu poată fi comparate este faptul că în vremea noastră represiunea a fost unilaterală: se tăiau capete doar pentru un oftat şi chiar mai puţin decât un oftat.

„Nu se poate închipui ceva mai cumplit!", a exclamat Tolstoi. Şi, totuşi, este atât de uşor să-ţi reprezinţi acest

mai cumplit. Mai cumplit nu este atunci când execuţiile au loc din când în când într-un oraş cunoscut de toată lumea, ci când au loc pretutindeni şi în fiecare zi, şi nu douăzeci, ci două sute, iar ziarele nu scriu nimic despre asta, nici cu litere de-o şchioapă, nici mai mărunte, scriu doar că „viaţa a devenit mai bună, viaţa a devenit mai veselă”.

După ce mutra ţi-au sluţit, ei îţi spun că aşa te-ai născut

Nu, nu aşa! Nici nu poate fi vorba, deşi statul rus era socotit încă de pe atunci ca fiind cel mai opresiv din Europa.

Anii douăzeci şi treizeci ai secolului nostru au aprofundat reprezentarea oamenilor despre diferitele grade de comprimare. Acel prag pământesc, acea consistenţă pământească, care părea strămoşilor noştri comprimată la limită, este explicată în prezent de fizicieni ca o sită găurită. Un grăuncior în mijlocul a o sută de metri de vid – acesta este modelul atomului. A fost descoperit monstruosul „ambalaj nuclear”: aceste grăuncioare-nucleu să fie strânse la un loc de pe toate sutele de metri de vid. Un degetar de grăuncioare astfel împachetate cântăreşte cât o locomotivă terestră. Dar şi acest pachet pare ca un fulg: din pricina protonilor, nucleul nu poate fi comprimat aşa cum trebuie. Însă dacă ar fi comprimaţi doar neutronii, un timbru poştal de „neutroni împachetaţi” va cântări cinci milioane de tone.

Uite aşa, fără măcar să se sprijine în vreun fel pe cuceririle fizicii, ne-au comprimat şi pe noi!

Stalin cu gura lui a îndemnat toată ţara, o dată pentru totdeauna, să renunţe la blândeţe! Iar Vladimir Dahl, în dicţionarul său, defineşte blândeţea [blagoduşie] ca fiind „bunătatea sufletului, calitatea lui de a iubi, de a fi caritabil, simpatia pentru binele general”. Iată, aşadar, la ce ne îndemnau bolşevicii să renunţăm, şi noi ne-am grăbit să renunţăm: la simpatia pentru binele general! Propria

noastră troacă ne era de ajuns.

La începutul secolului, opinia publică rusă constituia vântul de libertate al societăţii. Ţarismul nu a fost înfrânt în februarie, când s-a dezlănţuit Petrogradul, ci mult mai înainte. El a fost răsturnat fără putinţă de redresare atunci când în literatura rusă s-a statornicit ideea că a prezenta figura unui jandarm ori a unui sergent de stradă fie şi numai cu un dram de simpatie înseamnă linguşire ultrareacţionară. Când nu numai a le în

Declar cu tot curajul că şi în privinţa expediţiilor de represiune extrajudiciare (reprimarea ţăranilor în 1918 – 1919. Tamhovul până în 1921. Siberia Occidentală până în 1922, Kuha-nul şi Kazahstanul – 1930) epoca noastră a depăşit incomparabil anvergura şi tehnica represiunilor ţariste.

tinde mâna, a te cunoaşte cu ei ori a-i saluta din cap, dar chiar şi a-i atinge cu mâneca pe trotuar părea mare ruşine.

În vreme ce la noi, călăii deveniţi disponibili, primind însărcinare specială, conduc… literatura şi cultura. Ei poruncesc să fie proslăviţi ca eroi legendari. Şi asta la noi, nu ştiu de ce, se cheamă patriotism.

Opinia publică. Nu ştiu cum o definesc sociologii, dar pentru mine este clar că ea poate fi alcătuită numai din opinii individuale care se influenţează reciproc şi care sunt exprimate liber şi absolut independent de opinia guvernului sau a partidului, sau de vocea presei.

Şi câtă vreme în ţară nu va exista o opinie publică independentă, nu există nicio garanţie că nimicirea nemotivată a milioane de oameni nu se va repeta din nou, că ea nu va începe în orice noapte, în fiecare noapte – poftim, chiar în noaptea asta, prima după ziua de azi.

Învăţătura înaintată, cum am văzut, nu ne-a ferit de această molimă.

Dar bag de seamă că oponentul meu se strâmbă,

clipeşte din ochi, clatină din cap: în primul rând, ne aud duşmanii! În al doilea – de ce atât de extensiv? Căci întrebarea era mult mai restrânsă: nu – de ce ne-au întemniţat? Şi nici – de ce au suportat această ilegalitate cei rămaşi în libertate? Ei, cum se ştie, „nu aveau habar de nimic, pur şi simplu credeau în partid” (expresie foarte des folosită după congresul al XX-lea), că, din moment ce popoare întregi sunt deportate în douăzeci şi patru de ore, înseamnă că aceste popoare sunt vinovate. Dar întrebarea opo-nentului meu se referă la altceva: de ce, după ce am ajuns în lagăr, unde puteam să avem habar ce se petrece, de ce acolo am flămânzit, ne-am încovoiat spinările, am îndurat şi n-am luptat? Ei, care n-au mers sub escortă, care s-au bucurat de slobozenia mâinilor şi picioarelor, pot fi scuzaţi că n-au luptat: căci ei nu puteau să-şi sacrifice familiile, situaţia, salariul, onorariile. În schimb, acum, scriu şi tipăresc considerente critice şi ne reproşează de ce noi, când nu mai aveam nimic de pierdut, de ce ne-am agăţat de acea raţie de pâine şi nu ne-am luptat?

De altfel, şi eu vreau să răspund la această întrebare. Am îndurat în lagăre pentru că în libertate nu exista opinie publică.

Căci, în general, care sunt mijloacele de rezistenţă la care s-ar putea gândi un deţinut faţă de regimul la care este supus? Evident:

1. Protestul;
2. Greva foamei;
3. Evadarea;
4. Revolta.

Aşadar, după expresia favorită a Răposatului (47), „este clar pentru toată lumea” (iar cui nu-i este clar i se poate explica) că primele două mijloace sunt eficiente (şi temnicerii se tem de ele) numai datorită opiniei publice! Fără asta, la toate protestele şi grevele noastre ni se va râde în nas.

Este foarte impresionant, de pildă, să-ţi sfâşii cămaşa de pe tine în faţa şefilor închisorii, precum Dzerjinski, şi să ţi se îndeplinească revendicările. Asta însă doar în cazul când există opinie publică. Dar fără ea – căluşul în gură şi va trebui să plăteşti pentru cămaşa statului.

Să ne amintim cazul celebru de la ocnele de pe râul Kara de la sfârşitul veacului trecut. Politicii au fost anunţaţi că, de la data de vor fi supuşi pedepselor corporale. Nadejda Segheda (l-a pălmuit pe comandant… ca să-l silească să demisioneze!) trebuia biciuită prima. Ea înghite otravă şi moare, numai să nu fie bătută cu nuiaua. După ea se mai otrăvesc încă trei femei şi mor! În baraca bărbaţilor se oferă paisprezece volun-tari să se sinucidă, dar nu au toţi prilejul să o facă. Drept rezultat, pedepsele corporale sunt desfiinţate pentru totdeauna! Socoteala politicilor era să-i sperie pe şefii închisorii. Căci vestea despre tragedia de pe Kara va ajunge în Rusia, în toată lumea.

Dacă însă am transpune acest caz în condiţiile noastre, noi am vărsa doar lacrimi de dispreţ. Să pălmuieşti un comandant liber? Şi mai ales când nici măcar nu tu ai fost cel ofensat? Şi ce-i atât de cumplit dacă îţi tăbăcesc puţin şezutul? În schimb, rămâi în viaţă. De ce însă şi amicele se pun să înghită otravă? Şi de ce încă şi cei paisprezece bărbaţi? Căci viaţa ni se dă o singură dată! Şi important este rezultatul! Ni se dă să mâncăm, să bem – de ce să ne luăm adio de la viaţă? Apoi, poate că vor da vreo amnistie, vor face reduceri de pedeapsă?

Iată de la ce înălţime de puşcăriaş ne-am rostogolit. Iată cum am căzut.

Dar cum s-au ridicat temnicerii noştri! Nu, ăştia nu sunt nerozii de pe Kara. Nu, ei n-ar fi cerut unui deţinut să-i ancheteze! Chiar dacă astăzi ne-am scula brusc şi am reveni la înălţimea dinainte – şi cele patru femei, şi cei paisprezece bărbaţi – am fi cu toţii împuşcaţi înainte de a

ne procura otrava. (Şi pe urmă, de unde iei otravă într-o puşcărie sovietică?) Şi cel care ar izbuti să se otrăvească n-ar face decât să uşureze misiunea şefului. Iar ceilalţi şi-ar primi porţia de nuiele pentru că n-au denunţat. Şi, de bună seamă, zvonul despre cele întâmplate n-ar fi trecut dincolo de zonă.

Iată care-i problema, iată în ce constă forţa lor: zvonul n-ar fi trecut dincolo de zonă. Şi chiar dacă ar fi trecut, n-ar fi ajuns prea departe, es-tompat, neconfirmat de ziare, adulmecat de turnători, cu alte cuvinte – tot nimic. Nu s-ar fi stârnit niciun fel de indignare publică. Atunci de ce

Apropo, câteva amănunte care nu sunt lipsite de importanţă (E.N. Kovalskaia (48), Ocna femeilor, Biblioteca de istorie a revoluţiei, Gosizdat, 1920, pp. 8 – 9; G.R. Osmolovski, Tragedia de pe Kara, Moscova, 1920). Segheda l-a lovit şi l-a scuipat pe ofiţer fără absolut niciun motiv, doar din pricina „atmosferei chimico-nervoase" care domnea printre ocnaşi. După aceasta, ofiţerul de jandarmi (Masiukov) l-a rugat pe un ocnaş politic (Osmolovski) să întreprindă o anchetă în cazul lui. Şeful închisorii (Bobrovski), înainte de moarte, s-a căit, cerând ocnaşilor să-l ierte. (Eh, să fi avut şi noi astfel de temniceri scrupuloşi!)

să se teamă? De ce să-şi plece urechea la protestele noastre? Vreţi să vă otrăviţi? Otrăviţi-vă!

Zădărnicia grevelor foamei a fost prezentată suficient în Partea întâi.

Şi evadările! Istoria ne-a păstrat câteva povestiri despre nişte evadări serioase din temniţele ţariste. Să notăm că toate aceste evadări erau conduse şi înfăptuite din exterior, din libertate, de către alţi revoluţionari, din acelaşi partid cu evadaţii, şi cu ajutorul, pentru amănunte, al multor simpatizanţi. Ca şi în cazul evadării propriu-zise, şi în etapele ulterioare: tăinuirea şi transportarea

evadaţilor, participau multe persoane. („Aha! exclamă Istoricul-Marxist, crezând că m-a prins. Pentru că populaţia era pentru revoluţionari, şi viitorul era al lor!” „Dar poate – obiectez eu modest – şi pentru că acesta era un joc amuzant, fără urmări judiciare? Să fluturi batista la fereastră, să-l laşi pe fugar să înnopteze în dormitorul tău, să-l machiezi? Pentru aşa ceva nu erai judecat. Când a fugit din exil Piotr Lavrov (49), guvernatorul din Vologda (Homiński) a eliberat soţiei lui o adeverinţă de călătorie, ca să-şi ajungă din urmă iubitul... Şi pentru a-şi confecţiona acte de identitate erau exilaţi la propriul domiciliu. Oamenii nu se temeau – dumneavoastră, din experienţă, ştiţi ce înseamnă asta? Apropo, cum s-a întâmplat că pe dumneavoastră nu v-au luat!” „Ştiţi, asta era o loterie...” *)

De altfel, există şi mărturii de alt gen. În şcoală, toată lumea era obligată să citească Marna de Gorki şi poate că cineva mai ţine minteepi sodul despre obiceiurile închisorii din Nijni-Novgorod: revolverele gardienilor ruginiseră, băteau cu ele cuie în perete, nu era nicio dificultate să reazemi o scară de zidul închisorii şi să pleci liniştit în lumea liberă. Iată ce scrie un înalt funcţionar de poliţie, Rataev: „Surghiunul exista doar pe hârtie. Închisoarea nu exista defel. Cu regimul disciplinar de atunci, cel care ajungea la închisoare îşi continua fără oprelişti activitatea dinainte... Comitetul revoluţionar din Kiev, care se afla în formaţie completă la închisoarea din Kiev, conducea greva din oraş şi redacta apeluri”.

Explicaţia lui I. Ehrenburg.

Revista „Bâloe”, Nr. 2/24, 1917, scrisoarea lui L.A. Rataev adresată lui N.P. Zuev. Mai departe se referă la întreaga situaţie din Rusia, din libertate: „Nicăieri (în afară de cele două capitale) nu exista o reţea de agenţi secreţi ori «iscoade» angajate dintre civili. În ultimă instanţă urmărirea se realiza de către subofiţeri de jandarmi, care,

deghizându-se în haine civile, uitau uneori să-şi scoată pintenii… în astfel de condiţii, revoluţionarul nu avea decât să-şi mute câmpul de activitate în afara capitalei, pentru ca… (acţiunile lui) să rămână pentru departamentul poliţiei o taină de nepătruns. În felul acesta au fost create autentice cuiburi revoluţionare şi răsadniţe de propagandişti şi agitatori…” Cititorii noştri vor sesiza uşor cât de diferit este totul de epoca sovietică. Egor Sazonov (50), deghizat în birjar, a stat o zi întreagă, cu bomba sub acoperişul birjei, lângă poarta Departamentului de poliţie. (!!), aşteptând să-l ucidă pe ministrul Plelive (51), şi nimeni nu i-a dat nicio atenţie, nimeni nu l-a întrebat nimic! Kaliaev (52), şi mai neîndemânatic şi încordat, a aşteptat o zi întreagă lângă casa lui Plelive de pe Fontanka, încredinţat că va fi arestat, dar nu s-a atins nimeni de el!… O, vremuri de pe când trăia Krîlov!… în felul acesta – să tot faci revoluţie.

Nu am acum posibilitatea să strâng date despre cum erau păzite locurile cele mai importante ale ocnei ţariste, dar despre astfel de evadări disperate, cu şanse una la o sută de mii, cum erau cele din ocna noastră, eu n-am auzit. De bună seamă că ocnaşii nu simţeau nevoia să rişte: nu erau ameninţaţi de moartea prematură prin epuizare la munci grele, nu erau ameninţaţi că li se va mări pedeapsa fără să aibă vreo vină; cea de a doua jumătate a anilor de pedeapsă trebuiau să-i execute în surghiun, şi amânau pentru atunci evadarea.

Din surghiunul ţarist se pare că doar leneşii nu fugeau. De bună seamă că vizele la poliţie erau rare, supravegherea slabă, niciun post de control pe drum. Nicio obligaţie, cât de cât poliţistă, de a te prezenta zilnic la locul de muncă; banii nu lipseau (sau puteau fi trimişi), locurile de surghiun nu erau foarte departe de fluvii şi de marile drumuri. Şi, repetăm, nimic nu-i ameninţa pe cei care îl ajutau pe evadat, şi chiar evadatul însuşi nu era

ameninţat, în caz că era prins, nici că va fi împuşcat ori bătut, nici că va primi douăzeci de ani muncă silnică, precum la noi. Cel prins, de obicei, era readus la vechiul loc, rămânându-i aceeaşi pedeapsă. Şi atât. Un joc fără pierderi. Plecarea lui Fas-tenko în străinătate (Partea întâi, cap. 5) este tipică pentru astfel de întreprinderi. Poate, însă, şi mai tipică este evadarea din ţinutul Turuhan-skului a anarhistului A.P. Ulanovski. În cursul evadării, la Kiev, i-a fost de ajuns să intre într-o sală de lectură studenţească şi să ceară Ce este progresul de Mihailovski (53), că studenţii l-au hrănit, i-au oferit culcuş şi bani pentru bilet. Iar ca să fugă în străinătate ce credeţi că a făcut? Pur şi simplu a urcat pasarela unui vapor străin – căci acolo nu se afla nicio patrulă a MVD-ului! – şi s-a aciuat lângă sala maşinilor. Dar şi mai ciudat este faptul că în 1914, în timpul războiului, s-a întors de bunăvoie în Rusia – în exilul din Turuhansk! Spion străin? Să fie împuşcat? Spune, canalie, cine te-a recrutat? Nu. Sentinţa judecătorului de pace: pentru absenţa de trei ani, petrecuţi în străinătate – ori trei ruble amendă, ori o zi de arest! Trei ruble erau bani mulţi, şi Ulanovski a preferat o zi de închisoare.

Helphand-Parvus, autorul nimicitorului Manifest financiar (decembrie 1905), conducătorul efectiv al Sovietului de Deputaţi ai Muncitorilor din Petersburg în 1905... a fost sfâşiat în patru? Nu, condamnat la 3 (trei) ani de surghiun în ţinutul Turuhansk, şi putea să evadeze încă din Kras-noiarsk (deţinuţii erau învoiţi în oraş „să-şi facă rezerve de alimente", Lev Deici (54) nu s-a mai întors, dar Pârvus a mai zăbovit). A străbătut dramul până la Eniseisk şi doar acolo l-a îmbătat pe unicul soldat din escortă şi dus a fost. A trebuit să străbată, la întoarcere, o bucată de drum pe Enisei, deghizat în haine de ţăran. Nu putea să sufere tovărăşia ţăranilor, murdăria şi puricii. Pe urmă a trăit la Petersburg, de unde a plecat în străinătate.

Însă evadările noastre, începând cu cele din Solovki,

într-o barcă şubredă peste mare, sau într-o cală plină cu buşteni, şi sfârşind cu salturile sinucigaşe, disperate, nebune, din lagărele stalinismului târziu (cărora, în continuare, le vor fi dedicate câteva capitole – aşadar, evadările noastre erau tentativele unor giganţi, ale unor giganţi sortiţi pieirii. Atâta cutezanţă, atâta ingeniozitate, atâta voinţă nu s-au cheltuit niciodată pentru evadările din anii prerevoluţionari, dar acele evadări izbândeau cu uşurinţă, ale noastre aproape niciodată.

— Pentru că evadările voastre, prin esenţa lor de clasă, erau reacţionare.

Oare să fie reacţionară dorinţa omului de a nu mai fi rob şi animal?…

N-au reuşit pentru că succesul unei evadări în stadiile finale depinde de starea de spirit a populaţiei. Iar populaţia noastră se temea să ajute ori chiar îi vindea pe fugari – din interes ori din convingeri ideologice.

Poftim, aceasta-i opinia publică!… (55)

În ceea ce priveşte revoltele deţinuţilor, aşa, de vreo trei, cinci, opt mii de oameni, istoria revoluţiilor noastre nu pare să fi cunoscut vreuna. Noi, însă, am cunoscut.

Dar, datorită aceluiaşi blestem, cele mai mari eforturi şi sacrificii duceau la cele mai neînsemnate rezultate.

Fiindcă societatea nu era pregătită. Pentru că fără opinia publică, revol-ta, chiar într-un lagăr uriaş, nu are nicio posibilitate de dezvoltare.

Astfel încât la întrebarea: „De ce aţi tolerat?” a sosit vremea să răspundem: noi nu am tolerat! Veţi citi şi veţi vedea că n-am tolerat câtuşi de puţin. În Lagărele speciale am înălţat stindardul politicilor şi am devenit politici!

Capitolul 5

(I) POEZIA SUB LESPEDE, ADEVĂRUL SUB BOLOVAN

LA ÎNCEPUTUL VIEŢII mele de lagăr am dorit din tot sufletul să scap de muncile comune, dar n-am izbutit.

Sosind la Ekibastuz în cel de al şaselea an de detenţie, dimpotrivă, mi-am propus numaidecât să-mi purific mintea de feluritele supoziţii, conexiuni şi combinaţii în legătură cu lagărul, care nu-i îngăduiau să se ocupe cu nimic altceva mai profund. Astfel n-am tărăgănat prea mult existenţa temporară de muncitor necali-ficat, cum, vrând-nevrând, fac oamenii cu carte, aşteptând mereu o şansă şi trecerea în categoria oploşiţilor, în posturi privilegiate, dar aici, la ocnă, m-am hotărât să învăţ o meserie manuală.

În brigada lui Baraniuk am avut ocazia (eu şi Oleg Ivanov) să deprindem o astfel de meserie – meseria de zidar. La una din cotiturile destinului meu am fost un timp şi muncitor turnător.

La început – teamă şi ezitări: oare fac bine? Voi rezista? Fiinţe cerebrale şi neadaptate, nouă şi la o cantitate de muncă egală ne este mai greu decât tovarăşilor de brigadă, însă tocmai din acea zi când în mod conştient m-am lăsat la fund şi l-am simţit zdravăn sub picioare – acel fund comun, tare, de cremene – au început anii cei mai importanţi ai vieţii mele, care au imprimat caracterului meu trăsăturile definitive. Astăzi, oricum m-ar purta viaţa – în sus ori în jos – eu rămân fidel concepţiilor şi deprinderilor căpătate acolo.

Aveam nevoie ca mintea să-mi fie purificată de nelinişti, pentru că de doi ani scriam un poem. Acest poem mă recompensa nespus de mult, ajutându-mă să nu observ ce făceau cu trupul meu. Uneori în mijlocul coloanei abătute, în strigătele soldaţilor din escortă, simţeam cum mă năpădesc avalanşe de versuri şi imagini, care parcă mă purtau deasupra coloanei, prin văzduh – mai repede, acolo pe şantier, undeva, într-un colţ, să scriu. În astfel de clipe eram şi liber, şi fericit.

Dar cum să scrii într-un Lagăr special? Korolenko povesteşte că el scria şi în puşcărie, însă ce rânduieli domneau acolo? Scria cu creionul (de ce nu i-l vor fi

confiscat, desfăcându-i cusăturile hainelor?), pe care îl ascundea în părul cârlionţat (de ce nu-l tundeau la zero?), scria în zgomot (să zică mulţumesc că avea unde să se aşeze şi să-şi întindă picioare

Totul depinde de măsura cu care măsori! Iată. s-a scris despre Vasili Kurocikin (1) că nouă ani din viaţă, după interzicerea revistei „lskra" au fost pentru el „ani de adevărată agonie": a rămas fora organul său de presă! Iar noi, care nici nu îndrăznim să visam la un organ al nostru de presă, nu putem pricepe nici în ruptul capului: avea o cameră, linişte, masă. cerneală, hârtie, şi nu-l percheziţiona nimeni, şi nimeni nu-i confisca ce a scris, – atunci de unde până unde agonie?

le). Şi mai era avantajat că putea să păstreze manuscrisele şi să le trimită în lumea liberă (vedeţi? asta nu poate înţelege deloc un contemporan de-al nostru!).

La noi nu poţi să scrii aşa, nici chiar în lagăre. (Chiar şi inventarul de nume pentru un viitor roman era foarte periculos: listele cu membrii organizaţiei? Eu îmi notam doar rădăcinile lor în formă de substantive sau transformându-le în adjective.) Memoria – ea este unica tainiţă unde poţi să ţii cele scrise, unde poţi să le treci prin şiruri de percheziţii şi să le porţi prin călătorii în convoaie. La început nu prea credeam în posibilităţile memoriei şi, astfel, m-am decis să scriu în versuri. Asta însemna, de bună seamă, să violezi genul. Mai târziu am descoperit că şi proza poate fi destul de bine înregistrată în adâncimile secrete a ceea ce noi purtăm în cap. Eliberată de poverile unor cunoştinţe deşarte, netrebuincioase, memoria deţinutului impresionează prin volumul său şi poate să se extindă necontenit. Credem prea puţin în memoria noastră!

Dar înainte de a memora ceva, vrei să-l scrii, să-l aşterni pe hârtie. În la-găr poţi să ai creion şi hârtie albă, dar nu poţi să ai ceva scris (doar dacă nu este un poem

despre Stalin*). Şi dacă nu te „aranjezi” la infirmerie sau ca lingău la KVC, dimineaţa şi seara trebuie să suporţi percheziţia de la postul de gardă. Hotărâsem să scriu fragmente mici, câte douăsprezece – douăzeci de rânduri. După ce le-am finisat – să le memorez, şi să le ard. Îmi stabilisem ca principiu să nu mă încred în simpla rupere a hârtiei în bucăţele.

În puşcărie, compunerea şi cizelarea versurilor trebuia făcută în minte. Pe urmă luam beţe de chibrituri, le aranjam în portţigaret pe două rânduri – zece pentru unităţi şi zece pentru zeci, şi, rostind versurile în gând, după fiecare rând – mutam un chibrit la o parte. Când mutam zece unităţi, mutam apoi şi un chibrit de la zeci. (Dar şi această treabă trebuia s-o faci cu băgare de seamă: această mutare nevinovată de chi-brituri, dacă mai era însoţită şi de mişcarea buzelor sau de o expresie deosebită a feţei, ar fi putut atrage atenţia turnătorilor. Mă căzneam să îmi deplasez chibriturile cu o expresie distrată.) Fiecare al cincizecilea vers şi la o sutălea le memoram în mod special, cu titlu de control. O dată pe lună repetam tot ce am scris. Dacă în timpul acestei operaţii pe locul cincizeci sau o sută nu ieşea versul special, repetam iarăşi şi iarăşi până ce prindeam versurile care îmi scăpau.

La închisoarea de tranzit din Kuibîşev am văzut cum catolicii (lituanienii) îşi confecţionau mătănii. Le făceau din pâine înmuiată în apă şi apoi fră

Un caz de asemenea gen de „creaţie” descrie Diakov: Dinitrievski şi Celverikov expun şefilor subiectul unui roman şi primesc aprobare. Agentul operativ (operul) are grijă să nu fie trimişi la munci comune. Apoi sunt scoşi, în taină, din zonă („ca să nu-i sfâşie banderoviştii”). Acolo ei continuă. Şi acesta este un caz de poezie sub lespede. Dar unde este acest roman?

mântată, după care le vopseau (în negru – cu cauciuc ars, în alb – cu pastă de dinţi, în roşu – cu streptocid roşu),

le înşirau în stare umedă pe fire de aţă răsucită şi dată prin săpun, apoi le puneau la fereastră să se usuce. M-am alăturat lor şi le-am spus că vreau şi eu să mă rog cu ajutorul mătăniilor, dar credinţa mea cere să am în şirag o sută de mărge-luţe (mai târziu mi-am dat seama că erau de ajuns douăzeci, ba e chiar mai comod, şi mi-am făcut singur din dopuri), fiecare a zecea trebuia să nu fie biluţă, ci un cubuleţ, apoi a cincizecea şi a o sută, trebuiau să se deosebească la pipăit. Lituanienii erau uimiţi de zelul meu religios (cei mai evlavioşi dintre ei nu aveau mai mult de patruzeci de mărgele), dar m-au ajutat cu sinceră simpatie să-mi confecţionez astfel de mătănii, pe cea de a o sută făcând-o în formă de inimioară de culoare roşu-închis. De acest dar minunat nu m-am despărţit pe urmă niciodată, le număram şi le pipăiam în mănuşa mea de iarnă, largă, cu un singur deget: la apelul de plecare, în timp ce ne deplasam dintr-un loc într-altul, întotdeauna când aşteptam, stând în picioare, şi nici gerul nu mă împiedica.

Şi prin percheziţii le treceam tot cu mănuşa vătuită, căci nu se simţeau la pipăit. De câteva ori le-au descoperit supraveghetorii, dar şi-au dat seama că sunt pentru rugăciune şi mi le-au înapoiat. Până la sfârşitul sorocului (când mi se strânseseră douăsprezece mii de versuri), apoi în exil, acest colier m-a ajutat să scriu şi să memorez.

Nici asta însă nu este un lucru atât de simplu. Pe măsură ce creşte cantitatea scrisă, în fiecare lună creşte, la fel, şi numărul de zile pe care ţi le consumă repetiţiile. Însă aceste repetiţii sunt dăunătoare prin faptul că tot ce ai scris îţi devine prea familiar şi nu mai poţi deosebi ce este bun, viguros, de ceea ce e slab. Prima variantă, aprobată de tine în grabă, ca să arzi cât mai repede textul, rămâne unica. Nu poţi să-ţi permiţi luxul să o laşi la o parte pentru câteva luni, să o uiţi, apoi să o revezi cu ochi proaspăt şi critic. Din pricina asta nu poţi să scrii cu adevărat bine.

Cu peticele de hârtie nearse nu puteai să tărăgănezi. De trei ori am fost prins cu ele şi am scăpat numai datorită faptului că, niciodată, cele mai periculoase cuvinte nu le scriam pe hârtie, ci le înlocuiam cu liniuţe. Odată, stăteam întins pe iarbă, la o parte de ceilalţi, foarte aproape de gardul de sârmă ce împrejmuia zona (ca să am linişte), şi scriam, ascunzând peticul de hârtie într-o cărţulie. Supraveghetorul şef, Tătarul, s-a fu-rişat din spate pe nesimţite şi a reuşit să remarce că nu citesc, ci scriu.

— Dă-o-ncoace! mi-a cerat el hârtiuţa.

Am îngheţat. M-am sculat şi i-am dat hârtia. Pe ea scria:

Tot ce-a fost al nostru se va reîntregi, Ni se vor înapoia toate drepturile. Ţin minte că cinci zile-n şir, am mers Pe jos, din Osterode-n Brodni-ca, (2) Minaţi de/escorta/k/azahilor/şi t/ătarilor/.

Dacă „escortă” şi „tătari” ar fi fost scrise întregi, Tătarul m-ar fi târât la oper, la agentul operativ, unde aş fi fost sfâşiat în bucăţi. Dar liniuţele erau mute:

Mânaţi de – ieşi t.

Fiecare om are un mod propriu de a gândi. Eu eram îngrijorat pentru poem, iar el credea că eu schiţam planul zonei împrejmuite şi pregătesc o evadare. Totuşi a citit şi ceea ce a găsit, încreţindu-şi fruntea. „Mânaţi de „parcă îi spunea ceva. Însă ceea ce a determinat creierul lui să lucreze cu toată intensitatea a fost „cinci zile-n şir”. Eu nici nu mă gândisem în ce asociaţie vor fi receptate: cinci zile – păi asta era o locuţiune standard, aşa se dădea ordinul pentru carceră.

— Pentru cine cinci zile? Despre cine-i asta? a început să mă descoasă posomorât

Cu greu l-am convins (cu denumirile Osterode şi Brodnica) că eu rememorez poezia cuiva de pe front, dar nu pot să-mi amintesc toate cuvintele.

— Păi de ce să-ţi aminteşti? Nu-i voie să-ţi aminteşti!

m-a avertizat el morocănos. Dacă te mai culci vreodată aici – băgă de sea-amă!…

Acum când povesteşti, ţi se pare o întâmplare lipsită de importanţă. Atunci însă, pentru un rob neînsemnat ca mine, asta constituia un eveniment: am pierdut favoarea de a mă culca pe iarbă, departe de zgomot, şi dacă Tătarul mă mai prindea şi altă dată cu niscai versuri, puteau prea bine să-mi deschidă o anchetă şi să întărească supravegherea.

Şi să mă las de scris nu mai puteam!…

Altă dată mi-am schimbat regula şi am scris, la lucru, şaizeci de rânduri dintr-o piesă (Ospăţul învingătorilor). Dar foaia asta n-am ascuns-o cum trebuie la intrarea în lagăr. E drept că şi aici multe cuvinte erau înlocuite cu liniuţe. Supraveghetorul, un flăcău cam naiv, cu nasul borcănat, îşi privea cu uimire prada:

— Scrisoare? a întrebat el.

(O scrisoare dusă la locul de muncă nu mirosea decât a carceră. Căci această „scrisoare” ar fi devenit foarte bizară, dacă ar fi fost predată agentului operativ!)

— Asta-i pentru spectacolul de amatori, am zis eu cu tupeu, îmi rea-mintesc o piesă. O să fie jucată la serbare, să veniţi s-o vedeţi.

S-a uitat flăcăul ce s-a uitat la hârtia aceea apoi s-a uitat la mine şi a zis:

— Om în toată firea, dar prost de dă în gropi!

Şi a rupt hârtiuţa mea în două, în patru, în opt. M-am speriat că o va arunca jos – bucăţelele erau încă destul de mari. Aici, lângă postul de gardă, putea da peste ele comandantul, fireşte, mai vigilent, ba chiar şeful regimului disciplinar Macehovski, care, la câţiva paşi mai încolo, supraveghea percheziţia. Însă, pesemne, primiseră ordin să nu facă murdărie în faţa postului de gardă, ca să nu trebuiască să măture ei, şi supraveghetorul mi-a pus bucăţelele de hârtie în palmă, ca într-o urnă. Am trecut de

poartă şi m-am grăbit să le arunc în sobă.

A treia oară încă nu arsesem o bucată măricică dintr-un poem, dar, lucrând la construcţia BUR-ului, nu m-am putut abţine şi am scris Zidarul. Atunci nu ieşeam în afara zonei şi, prin urmare, nu ne percheziţionau personal în fiecare zi. Zidarul împlinise trei zile, eu am ieşit afară, în noapte, chiar înainte de verificare, să-l repet pentru ultima dată şi apoi să-l ard numaidecât. Căutam linişte şi singurătate, deci aproape de marginea zonei, şi am uitat definitiv că mă aflam nu departe de locul unde, nu demult, Termo trecuse pe sub sârmă. Supraveghetorul probabil, stătea la pândă, că m-a apucat pe neaşteptate de guler şi, prin întuneric, m-a dus în clădirea BUR-ului. Folosindu-mă de întuneric, am mototolit Zidarul cu prudenţă, în buzunar, şi l-am aruncat în spate, la nimereală. Bătea vântul, şi supraveghetorul n-a auzit fâşâitul hârtiei când am mototolit-o.

Însă uitasem cu totul că mai aveam o bucată de hârtie. În BUR m-au percheziţionat şi, spre norocul meu, au găsit un fragment de pe front (Nopţile prusiene), aproape deloc compromiţător.

Şeful gărzii, un sergent-major cu bună ştiinţă de carte, a citit.

— Ce-i asta?

— Tvardovski! am răspuns eu ferm. Vasili Tiorkin (3).

(Astfel s-a intersectat drumul meu, pentru prima oară, cu drumul lui Tvardovski!)

— Tvardo-ovski! a făcut sergentul cu respect. Dar ce faci cu el?

— Păi, cum cărţi nu există… Mi l-am adus aminte, citesc din când în când. Mi-au confiscat arma – o jumătate de lamă de ras, dar poemul mi l-au înapoiat. După asta mi-ar fi dat drumul şi aş fi tras o fugă să-mi ca-ut Zidarul. Dar în vremea asta controlul se terminase, nu mai era voie să umbli prin zonă, şi supraveghetorul m-a condus chiar el la

baracă şi m-a încuiat acolo.

Am dormit prost în noaptea aceea. Afară se dezlănţuise un vânt de ura-gan. Oare încotro putea să-mi rostogolească ghemotocul Zidarului meu? În pofida tuturor liniuţelor sensul poeziei rămânea evident. Şi din text reieşea clar, că autorul face parte din brigada care construieşte BUR-ul. Iar printre ucrainenii occidentali nu era o problemă să dea peste mine.

Şi astfel truda mea de mai mulţi ani, săvârşită, dar mai mult concepută, se zbuciuma prin stepă – un cocoloş de hârtie neajutorat. Şi am început să mă rog. Când suntem la ananghie, nu ne este ruşine de Dumnezeu. Ne ruşinăm de El doar când ne este bine.

Dimineaţa, după deşteptare, la ora cinci, biciuit de rafalele de vânt, m-am dus în locul acela. Vântul mătura până şi pietricele mărunte şi ţi le arunca în faţă. N-avea niciun rost să caut, era zadarnic! Din locul acela vântul bătea înspre baraca direcţiei, apoi înspre rejimka (unde, de asemenea, forfotesc adeseori supraveghetorii şi de jur-împrejur zac mormane de sârmă ghimpată). Pe urmă dincolo de zonă, în uliţa aşezării muncitoreşti. Un ceas întreg înainte de revărsatul zorilor am colindat încovoiat, dar degeaba. Nu mai aveam nicio speranţă. Însă când s-au ivit zorile, am zărit ghemotocul alb la trei paşi de locul unde îl aruncasem! Vântul îl rostogolise într-o parte şi s-a înţepenit între nişte scânduri aruncate acolo.

Şi acum socotesc că asta a fost o minune.

Aşa scriam. Iarna – în camera de încălzit, primăvara şi vara pe schele, chiar pe zidul de piatră. În răstimpul care se scurgea de când isprăveam o targă de mortar şi până mi se aducea alta, aşezam hârtia pe cărămidă şi cu un crâmpei de creion (ferindu-mă de vecini) notam rândurile zămislite în timp ce turnam mortarul din targa anterioară. Trăiam ca în vis, în sala de mese şedeam aplecat deasupra sfintei zămârci şi nu-i simţeam

întotdeauna gustul, nu-i auzeam pe cei din jur, eram într-un necontenit du-te-vino printre versurile mele, potrivindu-le aşa cum potriveşti cără-mizile într-un zid. Mă percheziţionau, mă numărau, mă mânau cu coloa-na prin stepă, dar eu aveam dinaintea ochilor o scenă din piesa mea, culoarea cortinelor, aranjamentul mobilierului, petele de lumină ale proiectoarelor şi toate mişcările şi gesturile actorilor.

Băieţii au străpuns sârma ghimpată cu o maşină, s-au târât pe sub ea, au răzbit prin nămeţi pe timp de viscol, dar pentru mine gardul de sârmă ghimpată parcă nu exista, tot timpul eu pluteam în lunga şi îndepărtata mea evadare, însă supraveghetorii nu puteau s-o descopere numărând oamenii unul câte unul.

Îmi dădeam seama că nu eram eu unicul care atinsese Taina cea mare, această taină care se coace ascunsă în nişte cutii toracice solitare identice, împrăştiate prin insulele Arhipelagului, pentru ca vreodată în anii ce or să vină, poate când noi nu vom mai fi, să fie descoperită şi să se verse în viitoarea literatură rusă. (În anul 1956, în Samizdat, care exista încă de pe atunci, am citit cel dintâi volumaş de versuri al lui Varlam Şalamov şi am tresărit, de parcă aş fi întâlnit un frate:

Eu ştiu că ăsta nu-i un joc.
Că asta-i moartea. Dar chiar de dragul vieţii.
Ca Arhimede, nu voi scăpa condeiul.
Nu voi boţi caietul în faţa mea deschis.

Şi el tot despre lagăr scria! Ferindu-se de toţi şi slobozind în bezna adâncă acel strigăt solitar, fără ecou:

Căci doar o amintire am:
Un lung şir de morminte.
Unde şi eu m-aş aşeza
Far de veşminte, dar am jurat
Să cânt, să plâng pân’ la sfârşit.
Cu orice preţ, în orice chip…

De parcă-n viaţa unui mort
A fost şi-un început…

Câţi oameni de acest fel erau în Arhipelag? Sunt convins că mult mai mulţi decât au ieşit la suprafaţă în aceşti ani tranzitorii. Nu le-a fost dat tuturor să trăiască îndeajuns şi odată cu ei a pierit tot ce creaseră şi păstraseră în minte. Unii au scris şi au ascuns sticla cu hârtia în pământ, fără să spună cuiva în ce loc anume. Alţii au încredinţat spre păstrare, dar uneori unor mâini neglijente, alteori prea prevăzătoare.

Şi chiar pe mica noastră insulă Ekibastuz, puteam noi oare să ne recunoaştem unul pe celălalt? Să ne îmbărbătăm? Să ne susţinem? Căci ne ascundeam de toţi, ca lupii, şi, prin urmare, şi unii de alţii. Dar şi în astfel de condiţii am avut prilejul să cunosc vreo câţiva în Ekibastuz.

Pe neaşteptate, prin intermediul baptiştilor, am făcut cunoştinţă cu poetul religios Anatoli Vasilievici Silin. Pe atunci era trecut de patruzeci de ani. Faţa lui nu părea prin nimic deosebită. Tot părul lui, şi cel de pe cap, şi cel din barbă, era roşcat, ba chiar şi sprâncenele băteau într-o nuanţă roşcată. În fiecare zi era cu toată lumea îngăduitor, blând, dar rezervat. Numai după ce am stat de vorbă temeinic şi în duminicile nelucrătoare ne-am plimbat ceasuri întregi prin zonă, şi el mi-a recitat lungi-le sale poeme religioase (le scria tot aici, în lagăr, ca şi mine), pentru a nu ştiu câta oară m-am minunat cât de amăgitor sunt ascunse într-o figură ordinară sufletele cele mai extraordinare.

Copil părăsit, crescut la casa de copii, ateist, în captivitatea germană a descoperit cărţile religioase şi a fost cucerit de ele. De atunci a devenit nu numai credincios, dar şi filosof şi teolog! Şi cum tocmai „de atunci” el a stat fără întrerupere la închisoare ori în lagăr, a fost nevoit să parcurgă de unul singur acest drum teologic, descoperind încă o dată pentru sine, poate

bâjbâind, ceea ce fusese descoperit mai înainte fără el, căci nici cărţi, nici povăţuitori „de atunci” n-a mai avut. Acum lucra ca muncitor necalificat şi săpător, se căznea să-şi îndeplinească norma cu neputinţă de îndeplinit, se întorcea de la lucru cu genunchii îndoiţi, braţele îi tremurau, dar fie zi, fie noapte, în capul lui dănţuiau iambii poemelor, toţi iambi cu patru picioare (4), cu aşezarea liberă a rimelor, totul compus de la un cap la altul în minte. Cred că pe atunci memorase aproape douăzeci de mii de versuri. Şi el folosea diferite modalităţi de a le memora, de a le spune altora.

Felul lui de a percepe lumea era foarte mult înfrumuseţat şi încălzit de existenţa, de el simţită, a Palatului Naturii. Aplecându-se deasupra ierbii rare, care crescuse ilegal pe pământul sterp al zonei noastre, exclamă:

— Ce frumoasă este iarba pământului! Chiar şi pe ea i-a dat-o Creatorul omului drept aşternut. De câte ori ar trebui să fim noi mai frumoşi!

— Cum rămâne atunci cu: „Să nu iubiţi lumea şi nici pe cine este în lume”? (O frază des repetată de sectanţi.)

El surâdea în semn de scuză. Cu acest surâs ştia să aducă împăcarea:

— Păi, chiar şi în iubirea pământească, trupească se manifestă năzuinţa noastră supremă spre Unire!

Teodiceea, adică justificarea existenţei răului în lume, era formulată de el în felul următor:

Spiritul Perfecţiunii
Admite imperfecţiunea
Şi suferinţa sufletelor:
Căci fără ele n-ar şti preţul fericirii.

E aspră legea, însă doar prin ea Muritorii pot să atingă Marea şi veşnica pace.

Suferinţele lui Hristos în trup de om le explica temerar nu numai prin necesitatea de a ispăşi păcatele

oamenilor, dar şi prin dorinţa lui Dumnezeu de a resimţi suferinţele pământeşti. Silin afirma cutezător:

— Dumnezeu a ştiut întotdeauna de aceste suferinţe, dar înainte nu le-a simţit niciodată!

La fel şi despre Antihrist, care:

În sufletul liber al omului
A alterat năzuinţa spre lumină
Şi a limitat-o la lumina secolului.

Silin găsea cuvinte omeneşti, proaspete:

Marele înger a refuzat.
Fericirea care i-a fost dată.
Când precum oamenii n-a suferit.
Fără durere, nici chiar iubirea lui
N-a cunoscut perfecţiunea.

Având el însuşi o gândire atât de liberă, Silin găsea în inima lui largă adăpost pentru toate nuanţele creştinismului:

…Esenţa lor constă în faptul.
Că şi-n a lui Hristos doctrină
Original e orice geniu.

Apropo de nedumerirea vehementă a materialiştilor în legătură cu întrebarea cum a putut spiritul să creeze materia, Silin nu făcea decât să surâdă:

— Ei nu vor să-şi pună întrebarea: dar cum a putut materia grosolană să zămislească Spiritul? În această ordine – oare nu este vorba de o minune? Asta ar fi o minune şi mai mare!

Creierul meu era arhiplin de propriile-mi versuri şi doar nişte mici fărâme am izbutit să reţin din poemele auzite de la Silin, temându-mă că el însuşi, poate, nu va reţine nimic, într-unul dintre poeme, eroul lui îndrăgit, care purta un nume din Grecia Antică (l-am uitat), rostea un discurs închipuit în adunarea Organizaţiei Naţiunilor Unite: un program spiritual pentru întreaga omenire. Cu numărul său, cusut în patru locuri, un rob epuizat, sortit

pieirii, acest poet avea în pieptul său multe de spus celor vii, mai multe decât întreaga turmă a celor ce s-au consolidat prin reviste, edituri, la radio (care în Uniune, care în Occident) şi care nu sunt necesari nimănui, ci numai propriilor persoane.

Înainte de război Anatoli Vasilievici Silin a absolvit facultatea de literatură de la un institut pedagogic. Acum, şi lui, ca şi mie, ne mai rămâneau în jur de trei ani până la „eliberarea" în exil. Unica lui specialitate era predarea literaturii în şcoală. Ni se părea puţin probabil că noi, foşti deţi-nuţi, vom fi lăsaţi să mai predăm în şcoală. Şi dacă, totuşi?

— N-am să mă apuc să spun copiilor minciuni! O să le spun adevărul despre Dumnezeu, despre viaţa Spiritului.

— Dar or să vă dea afară chiar de la prima lecţie! Silin a lăsat capul în jos şi a răspuns încet:

— N-are importanţă.

Şi se vedea că nu tremură. El nu-şi va călca pe conştiinţă pentru a ţine în mână catalogul clasei, în loc să ţină târnăcopul.

Mă uitam cu milă şi încântare la acest om roşcovan, atât de puţin chipeş, care nu şi-a cunoscut părinţii, care n-a avut îndrumători, căruia viaţa i-a fost mereu povară, ca şi cum ai învârti cu lopata în solul pietros al Ekibastuzului.

Silin mânca din aceeaşi gamelă cu baptiştii, împărţea cu ei pâinea şi zămârca. Fireşte, el avea nevoie de ascultători recunoscători, avea nevoie de cineva împreună cu care să citească şi să comenteze Evanghelia, şi chiar să o ascundă. Însă pe pravoslavnicii propriu-zişi fie că nu i-a căutat (bănuind că o să-l respingă pentru erezie), fie că nu i-a găsit: în lagărul nostru, în afară de ucrainenii occidentali, aceştia erau puţini la număr ori nu se remarcau printr-un comportament consecvent. Baptiştii însă păreau că îl respectă pe Silin, îl ascultau, l-au inclus chiar în comunitatea lor. Dar nici lor nu le plăceau ereziile

lui, sperau să-l transforme treptat într-unul de al lor. Când vorbea cu mine în prezenţa lor, Silin era palid, fără ei înflorea, devenea de nerecunoscut, îi venea greu să se dea după credinţa lor – prea îngustă ori sărăcită, deşi credinţa lor era foarte fermă, pură, ardentă. I-a ajutat să îndure ocna, să nu stea în cumpănă şi să nu-şi piardă sufletul. Toţi sunt cinstiţi, blânzi, harnici, miloşi, devotaţi lui Hristos.

Tocmai de aceea sunt exterminaţi cu atâta fermitate. În anii 1948 – 1950, numai pentru faptul de a aparţine comunităţii baptiste, multe sute dintre ei au primit câte douăzeci şi cinci de ani de închisoare şi au fost expediaţi în Lagărele speciale (căci comunitatea este o organizaţie!).

* * *

În lagăr nu este ca în libertate, în viaţa liberă fiecare se străduieşte în mod imprudent să se pună în evidenţă şi să se exprime exterior. Este mai uşor de remarcat cine şi la ce pretinde. În detenţie, dimpotrivă, toţi sunt depersonalizaţi: aceeaşi tunsoare, aceleaşi bărbi nerase, aceleaşi căciuli, aceleaşi scurte. Expresia spirituală este denaturată de vânt şi de

În epoca lui Hruşciov, prigoana baptiştilor a mai slăbit doar în privinţa duratei pedepsei, dar nu şi în ceea ce priveşte esenţa problemei (vezi Partea a Şaptea).

soare, de murdărie şi de munca istovitoare. Pentru ca, prin înfăţişarea depersonalizată, umilă, să poţi desluşi lumina sufletului, îţi trebuie de-prindere.

Însă luminiţele spiritului involuntar cutreieră şi îşi croiesc drum una către cealaltă. Se produce o apropiere, o întâlnire inconştientă, a celor ce se aseamănă.

Cel mai repede şi cel mai bine poţi să cunoşti un om dacă ai posibilitatea să afli un crâmpei din biografia lui. Iată, de pildă, nişte săpători. A început să ningă cu fulgi deşi şi mari. Poate şi pentru că se apropia pauza, brigada a intrat în bordei. Unul însă a rămas afară, în picioare. Sprijinindu-se în cazma, la marginea şanţului, stă absolut

nemişcat, de parcă se simte bine aşa, ca o statuie. Şi exact ca pe o statuie, ninsoarea i se aşterne pe cap, pe umeri, pe mâini. Îi este indiferent? Sau îi place? Prin această vânzoleală a fulgilor de nea, el priveşte zona, priveşte stepa albă. Ciolănos, umeri largi, faţă mare, acoperită cu păr blond, aspru şi des. Întotdeauna este serios, domol, foarte calm. A rămas aici, în picioare, să contemple lumea şi să mediteze. El nu este aici, e în altă parte.

Eu nu-l cunosc, însă Redkin, prietenul lui, mi-a povestit despre el. Acest om este un tolstoian (5). El a crescut în ideea retrogradă că este oprit să ucizi (chiar şi în numele învăţăturii înaintate) şi în consecinţă este oprit să pui mâna pe armă. În 1941 a fost mobilizat. El a aruncat arma şi, lângă Kuşka, unde fusese trimis, a trecut frontiera afghană. Aici nu erau niciun fel de nemţi şi nici nu erau aşteptaţi, şi ar fi putut să fie în serviciu tot timpul războiului fără să tragă într-o fiinţă vie, dar convingerile lui nu-i îngăduiau nici măcar să poarte în spate această bucată de fier. El se bizuia pe faptul că afghanii îi vor respecta dreptul de a nu ucide oameni şi îl vor lăsa să treacă în toleranta Indie. Însă guvernul afghan, ca toate guvernele, s-a dovedit lipsit de scrupule. El se temea de mânia vecinului atotputernic şi l-a ferecat pe fugar în butuci. Şi exact aşa, în butucii care îi striveau picioarele, fără să se mişte, l-a ţinut trei ani în temniţă, aşteptând să vadă de partea cui va fi biruinţa. Au câştigat Sovietele, şi afghanii le-au înapoiat servili dezertorul. Şi de-abia de aici începe sorocul condamnării lui.

Şi iată-l, stă nemişcat sub ninsoare, ca o părticică a acestei naturi. Oare statul să fie cel care l-a adus pe lume? Atunci de ce statul şi-a atribuit dreptul de a hotărî cum să trăiască acest om?

A fi compatriot cu Lev Tolstoi este un lucru pe care nu-l respinge nimeni la noi, este un lucru de marcă. Se poate emite şi o marcă poştală. Şi pe strămi putem să-i

ducem în vizită la lasnaia Poliana. Şi înghiţim toate braşoavele despre cum s-a ridicat el împotriva ţarismului şi cum a fost anatemizat (aici crainicului chiar îi tremură vocea). Dacă însă cineva, vreun compatriot, l-a luat pe Tolstoi în serios, dacă la noi a crescut un tolstoian adevărat, atunci – păzea – să nu nimereşti sub şenilele noastre!

…Uneori, pe şantier, ţi se întâmplă să ceri unui deţinut cu condamnare de zece ani un metru pliant – trebuie să masori cât ai zidit. El ţine tare mult la metrul ăsta, iar pe tine nu te cunoaşte după figură – aici sunt multe brigăzi –, dar, nu ştiu de ce, numaidecât, cu un gest dezarmant, îţi întinde comoara lui (după uzanţele din lagăr, asta-i pur şi simplu o prostie). Iar când îi şi înapoiezi acest metru, el îţi mulţumeşte foarte mult. Cum poate acest om ciudat să fie în lagăr cu o condamnare de zece ani? Vorbeşte cu accent. A, pare-se că e polonez, îl cheamă Iuri Ven-gherski (Jerzy Wiengierski). O să mai auzim de el.

…Uneori mergi în coloană şi vrei să prefiri mătăniile în mănuşă ori să te gândeşti la strofele următoare, dar s-a nimerit să ai un vecin de rând foarte interesant, un chip nou. O brigadă nouă a fost repartizată să lucreze pe şantierul vostru. Era un evreu în vârstă, simpatic, cu figură de intelectual, cu o expresie inteligentă, ironică. Numele lui era Masamed, a absolvit Universitatea… care? Care? Din Bucureşti, facultatea de biopsihologie. Printre alte specialităţi, este şi fizionomist şi grafolog, în plus – este yoghin, şi e gata, chiar de mâine, să înceapă cu tine un curs de hatha-yoga. (Ce păcat însă că ni se dau soroace prea scurte în această universitate! Sunt copleşit! N-am timp să cuprind totul!)

Pe urmă îl observ în zona de lucru şi în cea de locuit. Compatrioţii i-au propus să se aranjeze pentru o muncă de birou, dar n-a acceptat: pentru el este important să arate că şi un evreu poate să lucreze la comune. Şi la cei

cincizeci de ani ai săi, loveşte zdravăn cu târnăcopul. Ce-i drept e drept, ca un yoghin veritabil, îşi stăpâneşte corpul: la zece grade Celsius, se dezbracă şi îi roagă pe tovarăşii lui să-l stropească bine cu furtunul de incendiu. El nu mănâncă aşa cum mâncăm noi, ceilalţi: să înghiţim totul cât mai repede, ci, întorcându-se, concentrat, încet, cu înghiţituri mici, cu o linguriţă mică, specială.

…Astfel se întâmplă deseori, în timpul deplasării în marş, să legi o nouă şi interesantă cunoştinţă. Dar, în general, în coloană nu poţi întotdeauna să te manifeşti: strigă escorta, te bodogăne vecinii („din cauza voastră… şi pe noi!…”), la lucru mergem moleşiţi, iar când ne întoarcem – ne grăbim, şi vântul ar putea să ne azvârle ceva în faţă, aşa că nu prea vorbim. Când deodată… – ei, ăsta „nu-i un caz tipic”, cum ar spune maeştrii realismului socialist. Un caz ieşit din comun.

În rândul din margine merge un omuleţ cu o barbă neagră şi deasă (ultima oară a fost arestat cu barbă şi, fiind fotografiat cu ea, în lagăr nu i-au ras-o). Păşeşte sprinten, având conştiinţa demnităţii lui. Sub braţ duce un sul de hârtie de desen, legat cu sfoară. Este vreo propunere de raţionalizare sau vreo invenţie, oricum o noutate, de care este mândru.

Cu toate acestea, în scurtă vreme, va sfârşi ca un muritor de rând dintr-un simplu atac de cord.

A făcut asta la locul de muncă, a adus-o în lagăr s-o arate cuiva, acum o duce iar la locul de muncă. Dar, brusc, vântul păcătos îi smulge sulul de sub braţ şi i-l rostogoleşte aiurea. În mod firesc, Arnold Rappoport (cititorul îl cunoaşte) face, în direcţia sulului, un pas, doi, trei, dar sulul se rostogoleşte mai departe printre doi soldaţi din escortă, trece dincolo de cordon! Aici Rappoport ar trebui să se oprească, fiindcă „un pas la dreapta, un pas la stânga… fără somaţie!”, dar ruloul de hârtie… iată-l! Rappoport aleargă după el încovoiat, cu braţele întinse

înainte – crunta fatalitate voia să-i piardă invenţia tehnică! Arnold a întins braţele, palmele ca o greblă – barbarele să nu te atingi de schiţele mele! Coloana privea, a încetinit mersul, apoi s-a oprit de la sine. Automatele au fost ridicate în sus, s-a auzit zgomotul închizătoarelor. Deocamdată totul e tipic, iată însă că de aici începe atipicul: nu s-a găsit niciun neghiob! Nimeni nu trage! Barbarii au înţeles că nu-i vorba de o evadare! Chiar şi creierele lor greoaie au înţeles această imagine: un autor care aleargă după creaţia sa gonită de vânt. Alergând încă vreo cincisprezece paşi dincolo de linia escortei, Rappoport prinde ruloul, se îndreaptă şi, foarte mulţumit, se întoarce în formaţie. Se întoarce de pe lumea cealaltă…

Deşi Rappoport a înghiţit mai mult decât o porţie medie de lagăr (după o condamnare de copil [cinci ani] şi după alta de zece ani, a urmat surghiunul, iar acum încă zece ani), este viu, sprinten, cu ochi strălucitori, iar ochii lui, deşi întotdeauna veseli, dar creaţi pentru suferinţă, sunt nişte ochi foarte expresivi. Se mândreşte că anii de puşcărie nu l-au îmbătrânit câtuşi de puţin, nu l-au frânt. De altfel, fiind inginer, el lucrează tot timpul ca „angajat” în producţie şi poate să-şi dea curaj. Îşi face treaba cu însufleţire, dar, totodată, este purtătorul unor creaţii pentru suflet.

Este genul de caracter plurivalent, care ar vrea să cuprindă totul. Cându-vă intenţiona să scrie o carte de genul celei ce o scriu eu acum: totul despre lagăre, dar nu s-a apucat niciodată de ea o altă lucrare a lui constituie obiectul glumelor noastre, ale prietenilor lui: Arnold lucrează de câţiva ani, cu răbdare, la alcătuirea unul ghid tehnic universal, care cuprinde toate ramificaţiile tehnicii contemporane şi ale ştiinţelor naturii (şi feluritele tipuri de lămpi radio, şi greutatea medie a elefantului) şi care trebuie să fie… de buzunar. Având experienţa glumelor noastre, o altă lucrare dragă sufletului său Rappoport mi-o

arată în secret, într-un caiet cu coperţi învelite în muşama neagră – un tratat Despre dragoste, un tratat nou, căci cel al lui Stendhal nu-l mai satisface absolut deloc. Deocamdată este vorba doar de nişte însemnări nedefinitivate şi fără legătură între ele. Însă pentru un om care şi-a petrecut jumătate de viaţă în lagăre – câtă neprihănire! Iată câteva pasaje*:

De atunci au trecut mulţi ani, Rappoport a abandonat tratatul său, şi eu profit de îngăduinţa lui.

— Să posezi o femeie pe care n-o iubeşti – este soarta nefericită a celor săraci cu trupul şi cu duhul. Şi bărbaţii se făles cu aşa ceva, ca şi cum ar fi o mare „izbândă”.

— Posedarea, nepregătită prin evoluţia organică a sentimentului, nu aduce bucurie, ci ruşine, repulsie. Bărbaţii secolului nostru, care îşi cheltuiesc întreaga energie pentru realizarea de câştiguri, pentru serviciu, pentru putere, au pierdut gena iubirii supreme. Dimpotrivă, pentru infailibilul instinct feminin, posedarea constituie doar treapta dintâi a adevăratei apropieri. Numai după ea femeia începe să-i spună „tu”. Chiar o femeie care s-a dăruit întâmplător simte un aflux de tandreţe recunoscătoare.

— Gelozia este amorul propriu ofensat. O iubire adevărată „care nu găseşte răspuns, nu va fi cuprinsă de gelozie, ea moare, amorţeşte.

— Alături de ştiinţă, artă şi religie stă dragostea, şi ea este un mijloc de cunoaştere a lumii.

Întrunind în sine atâtea interese contradictorii, Arnold Lvovici cunoaşte tot felul de oameni. Îmi face cunoştinţă cu un om pe lângă care aş fi trecut fără să-l observ: la prima vedere pare unul gata să dea ortul popii, un distrofic. Claviculele îi ieşeau în afară ca la un mort. La cât e de înalt, slăbiciunea lui impresionează în mod deosebit. Este oacheş şi de la natură, dar capul lui ras era pârlit şi de soarele Kazahstanului. El încă se mai târăşte

dincolo de zonă, încă se mai ţine de targă, să nu cadă. Este un grec, şi poet! Încă unul! Volumul lui de versuri, în neogreacă, a fost editat la Atena. Dar întrucât el nu este captiv atenian, ci sovietic (şi supus sovietic), ziarele noastre nu varsă lacrimi după el.

Este de vârstă medie, dar moartea îi este aproape. Încerc cu stângăcie, lamentabil, să-i alung aceste gânduri. El surâde ca un înţelept şi nu în cea mai bună limbă rusă îmi explică mie că în moarte nu moartea este cea care te înspăimântă, nu, ci numai pregătirea morală pentru venirea ei. De acum el a trăit şi teama, şi amărăciunea, şi regretul, a isprăvit cu jelitul, şi iată a supravieţuit morţii sale inevitabile, şi este pe deplin pregătit. Aşteaptă doar ca trupul să i se stingă încet-încet.

Ce de poeţi exista printre oameni! Atât de mulţi, că nici nu-ţi vine să crezi. (Uneori, acest lucru mă descumpăneşte.) Grecul aşteaptă moartea, dar doi tineri, iată, nu aşteaptă decât sfârşitul sorocului şi viitoarea celebritate literară. Ei sunt poeţi-declaraţi, nu se ascund. Amândoi au ceva comun, un fel de luminozitate, de puritate. Amândoi – studenţi cu studiile neîncheiate. Kolia Borovikov – admiratorul lui Pisarev (6) (în con-secinţă – duşmanul lui Puşkin), lucrează ca felcer la infirmerie. Iurocika Kireev, originar din Tver – admiratorul lui Blok (7) şi imitatorul lui, lucrează în afara zonei, la biroul atelierelor mecanice. Prietenii lui (şi ce mai prieteni – cu douăzeci de ani mai în vârstă şi taţi de familie) râd de el, că într-un lagăr ITL din Nord, o româncă accesibilă tuturor i s-a oferit, dar el n-a priceput şi i-a scris nişte sonete. Când te uiţi la mutrişoara lui neprihănită, nu poţi să nu crezi povestea aceea. Blestemul virginităţii tinereşti, care acum trebuie târâtă prin lagăre.

…Pe unii oameni îi observi tu, alţii te observă ei pe tine. În baraca asta mare, în care domneşte neorânduiala şi unde trăiesc, umblă de colo-colo şi stau întinşi patru

sute de oameni, după cină şi în timpul anostului control de seară, eu citesc volumul al doilea al dicţionarului lui Dahl (8) – singura carte pe care am izbutit s-o aduc până în Ekibastuz, unde am fost silit s-o sluţesc cu ştampila „Steplag. KVC”. N-o răsfoiesc niciodată, pentru că în acea mică frântură din seară de-abia izbutesc să citesc o jumătate de pagină. Astfel, după control, stau sau mă plimb cu privirea fixată într-un singur loc din carte. M-am obişnuit ca toţi cei noi să mă întrebe ce carte e asta şi să se mire de ce dracu’ o citesc.

— Este lectura cea mai inofensivă, glumesc eu. Cu ea nu capeţi o condamnare nouă.

Dar ce nu e periculos să citeşti în Lagărul special? Alexandr Stotik, economist la secţia din Djezkazgan, seara, citea pe ascuns Tăunul (9). Şi totuşi l-a pârât cineva. La percheziţie a venit însuşi şeful secţiei şi o şleahtă de ofiţeri: „Îi aştepţi pe americani?” L-au silit să citească englezeşte cu glas tare. „Câţi ani ţi-au mai rămas din pedeapsă?” „Doi ani”. „Or să fie douăzeci!” Ba i-au mai găsit şi versuri: „Te interesează dragostea?... Să-i creaţi astfel de condiţii, încât nu numai engleza, dar şi rusa să-i zboare din cap!” (Robii-oploşiţi murmurau împotriva lui Stotik: „O să ne bagi şi pe noi în belea! Or să ne dea pe toţi afară!”)

Însă multe cunoştinţe interesante se înnoadă şi datorită acestei cărţi. Iată, se apropie de mine un om mic de statură, care semăna cu un cocoş, cu un nas impetuos, cu o privire ascuţită, ironică, şi mă întreabă, cu felul lui specific, melodios, de a rosti accentuat toate sunetele „o” (10):

— Îmi permiteţi să vă întreb ce carte este asta?

Cuvânt de cuvânt, apoi duminică de duminică, lună de lună, în acest om dinaintea mea se deschide un microunivers, unde este condensată istoria de o jumătate de veac a ţării mele. Vasili Grigorievici Vlasov (da, chiar

acela din procesul de la Kadâi (11), care deja lăsase în urmă paisprezece ani de lagăr din cei douăzeci) se consideră economist şi activist politic, dar habar n-are că el este artist al cuvântului, al cuvântului oral. Fie că îţi vorbeşte de cositul fânului, de prăvălia unui negustor (unde a lucrat când era mic), despre un detaşament al Armatei Roşii, despre un conac vechi, despre un călău de la Serviciul gubernial de urmărire a dezertorilor ori despre o muiere nesăţioasă dintr-o mahala – totul era atât de plastic modelat, încât mi s-a întipărit neobişnuit de durabil în minte, ca şi cum ar fi făcut parte din experienţa mea. Îmi venea să notez totul imediat, dar era imposibil! Şi tot imposibil să-ţi aminteşti vorbă cu vorbă peste zece ani!…

Bag de seamă că adeseori se uită la mine şi la cartea mea, dar nu îndrăzneşte să intre în vorbă un tânăr uscăţiv, deşirat, cu nas lung, care nu avea apucături de om trecut prin lagăr, ba era chiar sfios. Facem cunoştinţă. Vorbeşte cu voce scăzută, timidă, îşi găseşte cu greu cuvintele ruseşti şi face nişte greşeli – să te prăpădeşti de râs, nu alta! – pe care le răscumpără cu un surâs. Aflu că este ungur şi îl cheamă János Rozsas. Îi arăt dicţionarul lui Dahl, şi el aprobă, înclinându-şi faţa uscată de epuizare cum au toţi deţinuţii din lagăr: „Da, da, trebuie să îţi îndrepţi atenţia spre lucruri de altă natură, să nu te gândeşti doar la mâncare”. Nu are decât douăzeci de ani, dar din obrajii lui a dispărut roşeaţa tinereţii; pielea sa fină, uscată de vânturi, parcă era trasă direct pe oasele înguste, alungite ale craniului. Îl dor încheieturile – reumatism articular căpătat în Nord la tăiatul pădurilor.

Aici, în lagăr, mai sunt doi-trei compatrioţi de-ai lui, dar care, zilnic, sunt preocupaţi de un singur lucru: cum să supravieţuiască? Cum să mănân-ce pe săturate. János însă mănâncă fără să cârtească ceea ce i-a hărăzit birgadierul şi, mereu pe jumătate flămând, nu-şi îngăduie să mai caute nimic altceva. El priveşte cu atenţie, ascultă, vrea să

înţeleagă. Ce să înţeleagă?... Pe noi vrea să ne înţeleagă, pe noi, ruşii!

— Soartă al meu personal a devenit cenuşiu de tot când am cunoscut oamenii de aici. Eu extrem de uimit. Căci ei şi-au iubit poporul, şi pentru asta ei ajuns la ocnă. Dar eu cred că asta vine de la haos de după războiu, nu-i aşa? (El pune întrebarea asta în anul 1951! Dacă până acum e tot după războiu, nu cumva e după Primul Războiu Mondial?...)

În 1944, când ai noştri l-au înhăţat în Ungaria, nu avea decât optsprezece ani (şi nu era în armată) ...Atunci încă nu izbutisem să fac la oameni nici bine, nici rău, zâmbeşte el. Nu fost la ei de folos, dar nici dăunător nu fost". Ancheta lui János s-a desfăşurat în felul următor: anchetatorul nu pricepea nicio boabă ungureşte, iar János niciuna ruseşte. Uneori erau aduşi nişte huţuli care traduceau foarte prost. János a semnat şaisprezece pagini de procese-verbale fără să priceapă măcar despre ce era vorba în ele. Şi tot aşa, când un ofiţer necunoscut i-a citit ceva după o hârtie, multă vreme după aceea n-a priceput că era vorba de verdictul OSO. Şi l-au trimis în Nord, la tăiat de păduri, unde, din pricina hranei proaste şi a muncii grele, a ajuns în stare să dea ortul popii, şi astfel a nimerit la spital.

Până acum Rusia se întorsese către el doar cu o singură parte, aceea pe care se aşază, dar acum s-a întors cu cealaltă. În micul spital de lagăr al OLP-ului din Sâm, lângă Solikamsk, lucra ca infirmieră Dusia în vârstă de patruzeci şi cinci de ani. Era o infractoare de drept comun, cu o condamnare de cinci ani, posesoare a unui permis de liberă trecere.

După moartea lui Stalin, când János a fost reabilitat, se zice că tare îl împingea curiozitatea să ceară o copie în ungureşte a verdictului, ca să afle de ce a făcut el nouă ani de lagăr? Dar n-a îndrăznit: „Or să creadă cine ştie ce, şi

ce nevoie am eu de asta? Nu-mi este de cine ştie ce folos…” El a înţeles spiritul nostru: în fond, acum de ce să mai afle?…

În munca pe care o făcea, nu se gândea numai la ea, cum să profite, şi să treacă mai repede sorocul (lucru obişnuit la noi, pe care însă candidul János n-avea de unde să-l ştie), ci chibzuia cum să-i îngrijească pe aceşti muribunzi, de care nu mai avea nimeni nevoie. Dar cu ceea ce le oferea spitalul de lagăr nu-i putea salva. Şi infirmiera Dusia lua raţia ei de dimineaţă – trei sute de grame de pâine – şi o schimba pe o jumătate de litru de lapte, şi cu acest lapte îl hrănea pe János (şi înainte de el pe altcineva) ca să-l pună pe picioare. * Pentru asta, János a îndrăgit-o pe tuşa Dusia şi ţara noastră, şi pe noi toţi. Şi a început să înveţe cu râvna în lagăr limba escortei şi a gardienilor lui – marea, puternica limbă rusă (12). A stat nouă ani în lagărele noastre, a văzut Rusia doar din vagoanele puşcăriaşilor, din mici cărţi poştale ilustrate şi din lagăr. Şi a îndrăgit-o.

János făcea parte dintre aceia a căror sămânţă este tot mai rară în secolul nostru: cei care în copilărie nu cunosc altă pasiune decât cititul. Această înclinaţie nu l-a părăsit nici la maturitate, nici în lagăr, în lagărele din Nord, iar acum în Lagărul special din Ekibastuz, nu scăpa niciun prilej să procure cărţi noi şi să le citească. În perioada cunoştinţei noastre, îi cunoştea şi îi iubea pe Puşkin, Nekrasov, Gogol. Eu i l-am prezentat pe Griboedov, însă mai mult decât pe oricare, poate chiar mai mult decât pe Petőfi (13) sau Arany (14), l-a îndrăgit pe Lermontov, pe care îl citise de curând pentru prima dată în captivitate. (Ştiu de la mai mulţi străini că Lermontov le este mai drag decât toţi poeţii ruşi.) János se contopise în special cu Mţâri (15), care era tot un captiv, la fel de tânăr şi sortit să piară. Învăţase multe versuri din acest poem, şi, ani în şir, mărşăluind cu mâinile la spate, într-o coloană de oameni

străini, pe pământ străin, el, într-o limbă străină, murmură pentru sine:

Şi, vag, am înţeles atunci că niciodată-n ţara mea
N-o să mai calc…

Prietenos, blând, cu ochii azurii lipsiţi de apărare – aşa era János Roz-sas în lagărul nostru nemilos. Se aşeza lângă mine pe vagonaş, uşurel, chiar pe margine, ca şi cum sacul meu cu rumeguş ar fi putut fi murdărit mai rău ori deformat sub greutatea lui – şi îmi spunea cu glas sincer, duios:

— Oare cui aş putea să-i spun tainele visurilor mele? …

Şi nu se plângea niciodată de nimic.

— Să – îmi explice mie cineva: în ce ideologie se înscrie acest comportament? (Comparaţi infirmeria comunistă, descrisă de Diakov: „Ce, te dor dinţii, javră banderovistă?”)

După moartea lui Stalin, toţi ungurii au fost eliberaţi şi trimişi acasă, iar János a evitat destinul lui Mţâri, pentru care era pe deplin pregătit.

Au trecut doisprezece ani, între ei – şi 1956. János este contabil în orăşelul Nagykanizsa, unde nimeni nu ştie rusa şi nu citeşte cărţi ruseşti. Ce-mi scrie el în prezent? „Acum, după

Printre deţinuţii lagărului te deplasezi ca pe un teren minat. Cu razele intuiţiei îi faci fiecăruia radiogafia, ca să nu explodeze. Şi chiar cu această precauţie generală, câţi oameni-poeţi mi s-au desluşit sub cutia craniană rasă, sub scurta neagră a zekului?

Şi câţi s-au stăpânit să nu fie descoperiţi?

Şi pe câţi, de mii de ori, nici nu-i voi fi întâlnit vreodată?

Şi câţi nu vei fi sugrumat tu în aceste decenii, blestematule Leviathan?!?

* * *

În Ekibastuz exista şi un centru oficial de relaţii culturale, deşi era foarte periculos: secţia cultural-educativă – KVC, unde se puneau ştampilele negre pe cărţi şi ni se reînnoiau numerele.

O figură importantă şi foarte pitorească a KVC-ului nostru era pictorul, în trecut arhidiacon şi aproape secretar al patriarhului-Vladimir Rud-ciuk. Undeva, în regulile de funcţionare a lagărelor, există un punct care nu a fost anulat: feţele bisericeşti să nu fie tunse. Fireşte, acest punct nu este făcut cunoscut în mod public şi preoţii care nu ştiu de existenţa lui sunt tunşi. Dar Rudeiuk îşi cunoştea drepturile şi astfel şi-a păstrat pletele blonzi, ondulate, puţin mai lungi decât se obişnuieşte la bărbaţi. Erau bine îngrijite, ca de altfel întreaga lui figură. Chipeş, înalt, bine clădit, cu o voce plăcută de bas, ţi-l puteai închipui perfect la o slujbă solemnă într-o biserică impunătoare. Drozdov, un ctitor, care a venit odată cu mine, l-a recunoscut imediat pe arhidiacon: slujise la catedrala din Odessa.

Felul cum arăta şi cum trăia el aici nu semăna cu al unui om din lumea noastră, a zekilor. El făcea parte din acea categorie de indivizi dubioşi, care au intrat sau au fost integraţi în sânul ortodoxiei, de îndată ce ea a ieşit din starea de dizgraţie. Ei au avut o contribuţie însemnată la discreditarea Bisericii. Cum a ajuns Rudeiuk la închisoare – era o poveste cam tenebroasă. Nu ştiu de ce tot arăta o fotografie (care iar nu toate evenimente, afirm cu toată sinceritate că nu aş renunţa la trecutul meu. Am cunoscut, cu toată duritate, ceea ce altor nu este accesibil…

Când fost eliberat, făgăduit tovarăşilor care rămas că n-am s-o uit niciodată poporul rus, şi nu pentru suferinţe îndurate, ci pentru inima lui bună… Oare de ce urmăresc cu interes ştiri despre fosta mea «patrie»?… Operă al clasicilor ruşi – un etajeră întreg în biblioteca mea şi în ruseşte patruzeci şi unu de volum, iar în ucraineană patru

(Şevcenko (16) ... Alţii citesc pe ruşi ca pe englezi, ca şi pe germani, dar eu citesc pe ruşi altfel. Mie Tolstoi mai aproape decât Thomas Mann, iar Lermontov mult mai aproape decât Goethe.

Nici nu-ţi dai seama ce dor îmi e, în taină, de o mulţime de lucruri. Uneori sunt întrebat: Ce fel de om eşti tu? Ce văzut acolo bun? Ce te atrage la ruşi?... Cum să le explic că eu petrecut acolo toată tinereţe, iar viaţa nu este decât veşnic adio de la zilele care se duc... Cum se întorc spatele ca băieţel ofensat, când nouă ani soarta meu a fost identic cu al vostru? Cum se explic de ce tresare inima, când aud la radio melodie populară rusă? Îngân şi eu cu jumătate voce: «Zboară ca vântul troica semeaţă...» – şi me doare că n-am putere se cânt mai departe. Copiii roagă se-i învăţ ruseşte. Aveţi răbdare, copii, pentru cine adun eu cărţi ruseşti?..."

se ştie de ce nu-i fusese confiscată) unde era el şi mitropolitul ortodocşilor din străinătate, Anastasie, pe o stradă din New York. În lagăr el locuia într-o „cabină" separată. Întorcându-se de la locul de adunare, se apuca să scrie în silă numerele noastre pe căciuli, pufoaice şi pantaloni, îşi petrecea ziua trândăvind, uneori pictând copii de pe tablouri vulgare. Avea un volum gros (nu-i fusese interzis!) cu reproduceri de la Galeria Tretiakov, pentru care, de fapt, m-am şi dus la el: voiam să le mai văd, poate pentru ultima oară în viaţă. El primea în lagăr „Buletinul Patriarhiei din Moscova" şi uneori povestea, plin de importanţă, despre marii mucenici ori îşi dădea cu părerea despre unele detalii ale liturghiei, însă totul părea artificial, nesincer. Mai avea şi o chitară, şi doar asta părea neprefăcut la el când cânta cu voce plăcută, acompaniindu-se singur:

„Sălbatică-i stepa baiacală...", transmiţând prin felul cum se legăna cât este el de cuprins de trista aure-olă de ocnaş.

Cu cât omul trăieşte mai bine în lagăr, cu atât suferinţa lui este mai delicată…

În vremea aceea eram prudent la puterea a douăzeci şi treia. Nu l-am mai vizitat pe Rudeiuk, nu i-am povestit nimic despre mine şi astfel eu, vierme neimportant şi inofensiv, am evitat chipul lui ager, de vultur. Iar ochiul lui Rudeiuk era un ochi iscoditor. În general, care dintre vechii de-ţinuţi nu ştia că secţia cultural-educativă colcăia de turnători şi era, se pare, cel mai puţin potrivit pentru întâlniri şi contacte? Fireşte, în lagărele generale ITL erai atras să mergi la KVC, pentru că acolo se întâlneau bărbaţi cu femei. Dar într-un lagăr de ocnaşi de ce să te duci?

S-a dovedit însă că şi un KVC de ocnă, plin de denunţători, putea fi folosit în interesul libertăţii! Acest lucru m-au învăţat Gheorghi Termo, Piotr Kişkin şi Jenia Nikişin.

La KVC m-am întâlnit cu Termo şi am ţinut minte această unică întâlnire scurtă pentru că am reţinut figura lui Termo. Era un bărbat chipeş, înalt, de constituţie sportivă. Nu ştiu de ce încă nu-l dezbrăcaseră de tunica şi pantalonii lui de marinar (la noi nu se obişnuia să-ţi porţi hainele proprii mai mult de o lună). Şi cu toate că în locul epoleţilor de căpitan de rangul doi avea prins ici-colo numărul SH-520, chiar acum dacă ar fi urcat de pe uscat pe navă n-ai fi zis că nu-i ofiţer de marină. Când făcea vreo mişcare, braţele, acoperite de păr roşcat, i se dezveleau până mai sus de palmă, şi pe unul dintre ele, în jurul unei ancore, avea tatuat: „Liberty!”, iar pe celălalt – „Do or die”. Termo nu putea în niciun fel să îşi închidă ochii ori să-şi escamoteze privirea pentru a-şi ascunde mândria şi agerimea. Nu putea să-şi ascundă zâmbetul care îi lumina buzele mari. (Atunci eu însă nu ştiam că acest zâmbet însemna: planul evadării

Libertate!

— Să făptuieşti ori să mori! (engl.).

a fost alcătuit!)

Iată lagărul nostru – un teren minat! Eu şi Termo, amândoi, eram şi nu eram aici, eu – pe drumurile Prusiei Orientale (17), el, în viitoarea, a nu ştiu câta, lui evadare. Amândoi purtam în noi potenţialul unor proiecte secrete, dar nicio scânteioară nu trebuia să licărească între palmele noastre când ne strângeam mâna, în ochii noştri – când schimbam între noi cuvinte fără importanţă. După câteva asemenea vorbe superficiale eu mă cufundam în cititul ziarului, iar el începea să discute despre activitatea artistică de amatori cu Turnarenko, un ocnaş cu cincisprezece ani, care, cu toate acestea, era şeful secţiei cultural-educative, un om destul de complicat, bănuit că ar fi denunţător. Însă poate degeaba, după felul cum se purta era posibilă şi o altă versiune psihologică, mai complexă.

Îţi vine să şi râzi: pe lângă acest KVC al lagărului funcţiona şi un cerc de artişti amatori, mai exact – de-abia se înfiinţase. Acest cerc era lipsit de privilegiile din lagărele ITL, nu se bucura de nicio favoare, încât doar nişte entuziaşti incorigibili puteau accepta să activeze în el. Unul dintre aceştia s-a dovedit a fi Termo, deşi, după aspect, ai fi putut crede lucruri mai bune despre el. Mai mult, chiar din prima zi când a venit la noi în Ekibastuz a fost închis la rejimka, şi chiar de acolo s-a cerut la KVC! Conducerea a interpretat asta ca semn de îndreptare şi i-a permis să frecventeze secţia culturală.

În schimb, Petia Kişkin nu era deloc unul dintre susţinătorii KVC, dar, cu toate acestea, era omul cel mai cunoscut din lagăr. Întregul Ekibastuz îl cunoştea. Şantierul pe care lucra se mândrea cu el, acolo nimeni nu se plictisea. Kişkin făcea pe smintitul, dar nu era deloc smintit; făcea pe prostul, dar la noi despre el se spunea: „Kişkin este mai deştept ca toţi!” Iar de prost nu era mai prost decât mezinul Ivanuşka din poveste (18). Kişkin era un fenomen rusesc, de-al nostru, străvechi: celor puternici

şi răi le spunea adevărul în gura mare, poporului îi arăta cum este, şi totul într-o formă inofensivă, sub această mască de prostănac.

Unul dintre numerele lui preferate era să îmbrace o jiletcă de clovn şi să adune castroanele murdare de pe mese. Asta o făcea, în primul rând, ca să arate că: iată, omul cel mai popular din lagăr adună castroanele ca să nu crape de foame. În al doilea rând, făcea asta pentru că, adunând castroanele, ţopăind, scălâmbăindu-se, tot timpul în centrul atenţiei, se învârtea printre deţinuţi şi semăna idei rebele.

Uneori, pe neaşteptate, lua castronul cu caşa încă neatinsă din faţa unui deţinut care îşi mai soarbe zămârca. Deţinutul tresare şi întinde mâna apucând castronul, iar Kişkin se depărtează zâmbind (avea o faţă ca luna, dar nu lipsită de severitate):

— Până nu se atinge cineva de caşa voastră, nu puneţi mâna pe nimic. Şi se îndepărta cu teancul de castronane în pas de dans.

Astăzi nu doar în brigada asta băieţii vor relua ultima glumă a lui Kişkin.

Altă dată se apleacă spre o masă, şi toţi îşi îndreaptă privirile spre el. Rotindu-şi ochii ca un motan de catifea, cu o figură de idiot perfect, Kişkin întreabă:

— Băieţi! Dacă tatăl e un tâmpit, iar mama o prostituată, copiii vor fi sătui sau flămânzi?

Şi fără să mai aştepte răspunsul, destul de evident, arată cu degetul spre masa cu oase de peşte:

— Să-mi împărţiţi şapte-opt miliarde puduri pe an la două sute de milioane!

Şi a dispărut. Iar ideea este atât de simplă! Oare de ce n-am împărţit până acum? Demult s-a raportat că URSS recoltează opt miliarde de puduri de cereale pe an, deci, pe cap de locuitor, chiar şi pentru prunci, revin pe zi două kilograme de pâine coaptă! Dar unde or fi kilogramele

noastre, că suntem bărbaţi sănătoşi, care săpăm pământul cât e ziulica de mare?

Kişkin diversifică formele. Uneori, tot această idee o începe de la celălalt capăt – „de la lecţia despre sporul la coacerea pâinii”. Răstimpul când coloana staţionează la postul de gardă al lagărului ori al locului de muncă, când se poate sta de vorbă, el îl foloseşte pentru discursuri. Una dintre lozincile lui permanente: „Dezvoltaţi-vă feţele!” „Băieţi, când merg prin zonă, mă uit şi văd că toţi aveţi nişte feţe tare subdezvoltate. Nu vă gândiţi decât la budincă de arpacaş, la nimic altceva”.

Alteori, pe neaşteptate, fără nicio legătură şi fără nicio explicaţie, strigă în faţa mulţimii zekilor: „Dardanel! Vânatul!” Parcă nu se înţelege nimic. Dar strigă o dată, de două ori, şi toţi încep brusc să înţeleagă cine este acest Dardanel, şi pare atât de amuzant şi de nimerit, încât vezi cum apar pe această faţă şi mustăţile lui Stalin: Dardanel!

Încercând şi el, din partea lui, să-l ridiculizeze pe Kişkin, şeful îl întreabă cu glas tare lângă postul de gardă: „Hei, Kişkin, de ce eşti aşa pleşuv? Probabil fiindcă eşti un malahist destoinic, nu-i aşa?” Fără să zăbovească nicio clipă, Kişkin îi răspunde tare, să audă toată mulţimea: „Da’ ce, Vladimir Ilici [Lenin] era şi el malahist, da?”

Câteodată, Kişkin trece prin sala de mese şi anunţă că, astăzi, după strângerea castroanelor, o să-i înveţe pe cei cu un picior în groapă să danseze charleston.

Într-o zi – minunea-minunilor: au adus cinematograful! Şi seara, în sala de mese, fără ecran, direct pe peretele alb au început să proiecteze filmul. Venise puhoi de lume, şedeau şi pe bănci, şi pe mese, şi unii peste alţii. Dar filmul nici nu începuse bine că au şi oprit aparatul. Fasci-culul de lumină goală înţepeneşte pe perete şi noi putem vedea că au venit câţiva supraveghetori care îşi căutau locuri cât mai comode. Au pus ochii pe o bancă şi ordonă deţinuţilor care şedeau pe

ea s-o elibereze. Aceştia se hotărăsc să nu se ridice. Nu mai văzuseră un film de ani de zile şi tare mult doreau să vadă! Vocile supraveghetorilor devin tot mai ameninţătoare, unul dintre ei zice: „la notează-le numerele!” Totul e pierdut. Vor trebui să cedeze. Deodată însă, în sala cufundată în beznă, răsună glasul ca de pisică, batjocoritoare, al lui Kişkin:

— Aşa e, băieţi, supraveghetorii nu mai au unde să vadă şi ei un film, haideţi, să plecăm!

O explozie de râs general. O, râsul ăsta! Ce forţă! Supraveghetorii aveau toată puterea în mână, dar ei, fără să noteze vreun număr, se retrag ruşinaţi.

— Unde-i Kişkin? strigă ei.

Kişkin însă nu mai dă glas, a dispărut!

Supraveghetorii pleacă, filmul continuă.

A doua zi, Kişkin este chemat la şeful regimului disciplinar. O să încaseze negreşit cinci zile! Nu, s-a întors zâmbind. A scris următoarea notă explicativă: „În timpul discuţiei dintre supraveghetori şi deţinuţi pentru locuri la cinematograf, eu i-am îndemnat pe deţinuţi să cedeze, cum se cuvine, şi să plece”. De ce să-l închidă la carceră?

Această pasiune absurdă a deţinuţilor pentru spectacole, când sunt în stare să uite de sine, de năpasta lor, de umilinţa lor pentru o bucăţică de film ori de spectacol, unde în bătaie de joc, toate sunt prezentate doar în culori trandafirii, este de asemenea ridiculizată cu pricepere de Kişkin. Înaintea unui astfel de concert sau film se adună întotdeauna o turmă de doritori să intre. Iată însă că multă vreme uşa rămâne încuiată, îl aşteaptă pe supraveghetorul şef, care va introduce, după listă, cele mai bune brigăzi, aşteaptă, şi, mai bine de jumătate de oră se înghesuie, lovindu-se unul de altul. În spatele mulţimii, Kişkin îşi dă jos încălţările şi, cu ajutorul vecinului, sare pe umerii celor din ultimul rând, şi, desculţ, aleargă sprinten pe umerii celor din mulţime, iarăşi şi iarăşi, mereu, până

ajunge la uşa mult dorită! Bate în ea şi îşi şerpuieşte tot trupul său scurt de Patachon, arătând cât de mult îl mistuie dorinţa de a intra. Apoi, la fel de repede, din umăr în umăr, aleargă îndărăt şi sare jos. La început, mulţimea râde. Dar numaidecât este cuprinsă de ruşine: într-adevăr, stăm aici ca nişte animale. Mare scofală! O să murim dacă nu vedem?

Şi se împrăştie. Când soseşte supraveghetorul cu lista, aproape că nu mai are pe cine băga înăuntru, nimeni nu mai dă năvală, doar dacă îi aduni cu băţul.

Altă dată în spaţioasa sală de mese începe un spectacol. Toţi sunt aşezaţi. Kişkin nu boicotează spectacolul, îmbrăcat în jiletca lui verde, cară scaune dintr-o parte într-alta, ajută să se tragă cortina. Fiecare apariţie a lui stârneşte aplauze şi aprobări în sală. Brusc dă fuga în avanscenă, de parcă îl aleargă cineva şi, agitându-şi mâna în semn de avertisment, strigă: „Dardanel! Vânatul!” Hohote de râs. Iată însă că spectacolul întârzie: cortina e trasă, scena pustie, nimeni. Dar numaidecât Kişkin dă năvală în scenă. Apariţia lui stârneşte râsul, însă îndată se face linişte: figu-ra lui nu mai este comică, ba mai mult – este înnebunită, ochii holbaţi, ţi-e teamă să te uiţi la el. Începe să declame în ucraineană, tremurând, aruncând încolo şi-ncoace priviri confuze:

Mă uit şi ochii mei ce văd?
Jandarmii bat, sângele curge prăpăd.
Cadavrele – grămezi laolaltă.
Fiul cade ucis alături de tată!

Asta o spusese pentru ucraineni, care umpleau jumătate din sală! Pentru nişte oameni aduşi de curând din vârtejul luptelor de partizani – a fost precum sarea pe o rană proaspătă! Au început să urle! Un supraveghetor s-a repezit pe scenă spre Kişkin. Dar faţa tragică a lui Kişkin s-a destins într-un zâmbet de clovn. El a început să strige,

acum pe ruseşte:

— Este o poezie despre Nouă Ianuarie (19), am învăţat-o când eram în clasa a patra!

Şi a fugit de pe scenă, şchiopătând caraghios.

Jenia Nikişin era un flăcău simplu, plăcut şi sociabil, cu o faţă deschisă, plină de pistrui. (Astfel de băieţi erau mulţi la sate, înainte de distruge-rea lor. Acum, acolo, predomină expresiile ostile.) Jenia avea o voce micuţă, însă cânta cu plăcere pentru prieteni în baracă şi chiar pe scenă.

Şi, într-o zi, s-a anunţat:

— Urmează Soţie-soţioară! Muzica – Mokrousov (20), versurile – Isakov-ski (21). Interpretează Jenia Nikişin, cu acompaniament de chitară.

Din chitară s-a revărsat o melodie simplă şi tristă. Iar Jenia, în faţa unei săli imense, a început să cânte duios, arătând că sufletul nostru nu s-a abrutizat şi n-a îngheţat de tot, că mai poartă în el căldură şi tandreţe: Soţie – soţioară.

Pe tine doar, mereu.

Te voi purta în sufletul meu!

Pe tine doar!

Deasupra scenei a pălit lozinca lungă, lipsită de har, despre planul de producţie. În întunericul albăstriu al sălii s-au stins anii de lagăr – mulţi trăiţi, mulţi rămaşi. Pe tine doar! Nu vina imaginară faţă de putere, nu socoteala noastră cu ea. Şi nici grijile noastre de lup… Pe tine doar! …

Scumpa mea, mândra mea.

În orice colţ de lume.

O alta n-aş găsi mai dragă ca tine.

Era un cântec despre o despărţire fără sfârşit. Despre ceva dispărut fără urmă, pierdut poate pentru totdeauna. Cât de bine se potrivea! Dar nicio aluzie directă la puşcărie. Totul putea fi raportat şi la anii lungi de

război.

Şi simţul meu de poet clandestin m-a trădat: n-am înţeles atunci că de pe scenă răsunau versurile încă unui poet clandestin (oare câţi or fi?!), dar mult mai maleabil decât mine, mult mai adaptat ieşirii în public.

Şi ce puteau să-i facă? Să-i ceară partitura în lagăr, să verifice la Isa-kovski şi Mokrousov? Ar fi spus, desigur, că a învăţat cântecul după ureche.

L-am văzut pe Turnarenko: stătea în spatele scenei, şi pe chipul lui strălucea reţinut un surâs triumfător.

În întunericul albăstriu se aflau stând jos, ori în picioare, vreo două mii de oameni. Neclintiţi, neauziţi, ca şi cum nici n-ar fi existat. Duri, cruzi, împietriţi, au fost atinşi în inimă. Şi se pare că lacrimile încă şiroiau, nu uitaseră drumul…

Soţie – soţioară!

Pe tine doar, mereu!

Te voi purta în sufletul meu!…

Capitolul 6

Secţiune 2.06 UN EVADAT CONVINS

Când Gheorghi Pavlovici Termo povesteşte despre evadările din trecut – ale sale, ale tovarăşilor lui ori cele pe care le ştie numai din auzite, despre cei mai înverşunaţi şi mai perseverenţi fugari: Ivan Vorobiov, Mihail Haidarov, Grigori Kudia, Hafiz Hafizov, el zice în semn de laudă: „Era un evadat convins!”

Un evadat convins!

Un evadat convins este acela care nu se îndoieşte nicio clipă că omul nu poate trăi după gratii! Nici chiar în calitate de cel mai privilegiat „oploşit”, nici chiar la contabilitate, nici la KVC, nici ca tăietor de pâine! Este acela care, ajungând în detenţie, cât e ziulica de mare se gândeşte la evadare, şi noaptea în somn visează evadarea. Acela care a semnat să fie intransigent şi toate acţiunile sale sunt subordonate unui singur scop: evadarea! Care

nici o singură zi nu stă în lagăr pur şi simplu: în fi-ecare zi ori se pregăteşte de evadare, ori tocmai evadează, ori este prins, bătut şi drept pedeapsă zace în puşcăria lagărului.

Un evadat convins este acela care ştie ce riscă! Acela care a văzut şi cadavrele fugarilor împuşcaţi, expuse pentru luare-aminte lângă platfor-mă de adunare. Care a văzut şi pe cei aduşi vii: vineţi, scuipând sânge, purtaţi prin barăci şi obligaţi să strige: „Deţinuţi! Uitaţi-vă ce am păţit eu! Aşa veţi păţi şi voi!” Care ştie că foarte adesea cadavrul evadatului este prea greu pentru a fi cărat în lagăr. Şi din acest motiv îi aduc în lagăr doar capul sau (ceea ce-i mai sigur după regulament) şi mâna dreaptă, tăiată din cot, pentru ca Secţia specială să-i poată verifica amprentele degetelor şi să-l şteargă pe om din scripte.

Un evadat convins este acela împotriva căruia şefii lagărului zăbrelesc ferestrele; împotriva căruia împrejmuiesc zona cu zeci de fire de sârmă ghimpată, înalţă turnuri de pază, garduri, palisade, aşază capcane, ambuscade, hrănesc câini cenuşii cu carne purpurie.

Un evadat convins mai este şi acela care respinge reproşurile moleşitoare ale filistinilor din lagăr: din pricina celor care evadează, ceilalţi o vor duce mai rău! Vor înăspri regimul disciplinar! Zece controale pe zi! Zămârcă lungă! Care respinge nu doar şoaptele celorlalţi deţinuţi despre smerenie („şi în lagăr se poate trăi, mai ales cu pachete”), dar până şi cele despre proteste ori despre greva foamei, fiindcă asta nu-i luptă, ci autoamăgire. Dintre toate mijloacele de luptă, el nu vede decât unul singur, nu crede decât într-unul singur, nu se dedică decât unuia singur – evadarea!

Pur şi simplu nu poate altfel! Aşa este el creat. Precum pasărea nu poate să renunţe la migraţia sezonieră, tot astfel evadatul convins nu poate să nu fugă.

În răstimpul dintre două evadări eşuate, pe Gheorghi Termo îl întrebau deţinuţii paşnici ai lagărului: „De ce n-ai

astâmpăr şi nu poţi sta locului? De ce fugi mereu? Ce poţi găsi afară, mai ales acum?” „Cum ce? se mira Termo. Libertate! Să stai o zi şi o noapte în taiga fără lanţuri – asta-i libertate!”

Astfel de oameni ca el, ca Vorobiov, GULAG-ul şi Organele n-au cunoscut în epoca lor de mijloc – epoca mieluşeilor. Asemenea deţinuţi n-au existat la începutul epocii sovietice, iar pe urmă – numai după război.

Aşa este Termo. În fiecare lagăr nou (şi el a fost deseori transferat), la început, era abătut, trist, până când ticluia un nou plan de evadare. Când planul se închega, Termo se lumina tot, şi pe buzele lui apărea un surâs triumfător.

Şi când, îşi aminteşte el, a început revizuirea generală a dosarelor şi re-abilitările, s-a pierdut cu firea: simţea că speranţa în reabilitare îi submina voinţa de evadare.

* * *

Viaţa lui dificilă, complicată, nu ar încăpea în această carte. Însă fibra de fugar a avut-o din naştere. Copil fiind, a fugit din internatul din Bri-ansk „în America”, adică într-o barcă pe râul Desna; de la Casa de copii din Piatigorsk, iarna, doar în lenjerie de corp, s-a căţărat peste poarta de fier şi a fugit la bunica. Însă iată ce este interesant: în viaţa lui, linia marinei se împleteşte cu linia circului. A absolvit o şcoală de navigaţie, a fost marinar pe un spărgător de gheaţă, şef de echipaj pe un trauler, navigator în flota comercială. Apoi a absolvit Institutul militar de limbi străine. Războiul l-a făcut în Flota de Nord, ca ofiţer de transmisiuni pe escortoare engleze. A călătorit în Islanda şi în Anglia, însă tot din copilărie s-a ocupat cu acrobaţia, a apărut în spectacole de circ în perioada NEP-ului şi mai târziu, în intervalele dintre călătoriile pe mare. A fost antrenor de haltere. S-a produs cu numere de „mnemotehnică”, de „memorare” a numeroase cifre şi

cuvinte, de „ghicire” a gândurilor la distanţă. Circul şi viaţa porturilor l-au adus cât de cât în contact cu lumea hoţilor şi bandiţilor: prinsese ceva din limbajul lor, din spiritul lor de aventură, din dârzenia şi temeritatea lor. Stând apoi împreună cu ei prin diferite aresturi disciplinare, de fiecare dată mai preia câte una, câte alta de la ei. Totul prinde bine unui fugar convins.

Întreaga experienţă a omului se cristalizează în om, aşa ne formăm noi.

În anul 1948 a fost pe neaşteptate demobilizat. Acesta era un semnal venit din lumea cealaltă (ştie limbi străine, a navigat pe un vas englezesc, iar pe deasupra mai e şi estonian, ce-i drept – din Petersburg), dar toţi nutrim speranţe de mai bine. În Ajunul Crăciunului din acel an, la Ri-ga, unde Crăciunul este simţit ca o mare sărbătoare, a fost arestat şi dus într-un subsol de pe strada Amatu, alături de Conservator. Intrând în prima sa celulă, nu s-a abţinut şi, nu se ştie de ce, s-a apucat să-i explice unui gardian nepăsător şi taciturn:

„Exact la ora aceasta eu şi soţia aveam bilete la Contele de Monte Cristo. El a luptat pentru libertate, nici eu n-o să mă resemnez”.

Însă era prea devreme să înceapă lupta. Căci întotdeauna suntem stăpâniţi de ideea că totul este o eroare. Închisoarea? Pentru ce? Cu neputinţă! îşi vor da seama! O să se clarifice totul! Înainte de a-l transfera la Moscova, a fost liniştit şi i s-au dat asigurări (asta se face pentru siguranţa transportului), şeful serviciului de contrainformaţii, colonelul Morşcinin, a venit personal să-l conducă la gară, i-a strâns mâna şi i-a urat: „Drum bun!” Cu escorta specială erau patru şi călătoreau într-un compartiment separat de clasa întâi. Maiorul şi locotenentul-major, după ce au discutat cât de vesel vor petrece la Moscova Anul Nou (poate pentru astfel de deplasări sunt născocite escortele speciale?), s-au culcat

pe cuşetele de sus şi se pare că au adormit. Pe cealaltă cuşetă de jos se întinsese plutonierul. Se mişca ori de câte ori cel arestat deschidea ochii. În plafon ardea un beculeţ albastru. Sub capul lui Termo se afla cel dintâi şi cel din urmă pachet de la soţie: o buclă din părul ei şi un baton de ciocolată. El stătea întins şi se gândea. Vagonul ţăcănea plăcut. Suntem liberi să acordăm acestui ţăcănit orice sens dorim, să-l umplem cu orice prezicere vrem. Termo îl umplea cu speranţa: „Îşi vor da seama. O să se clarifice totul!” Din acest motiv nu s-a gândit serios să fugă. Încerca să vadă cum ar fi posibil aşa ceva. (Pe urmă îşi va aminti de multe ori această noapte şi nu va face decât să scrâşnească din dinţi de necaz. Niciodată nu va mai fi atât de uşor să fugă, niciodată libertatea nu va mai fi atât de aproape!)

În timpul nopţii, Termo a ieşit de două ori la toaletă pe coridorul pustiu, însoţit de plutonier. Pistolul acestuia atârna de o curea lungă, cum se obişnuieşte la marinari. S-a înghesuit împreună cu arestatul în toaletă. Ca practicant de judo şi lupte, pentru Termo ar fi fost o nimica toată să-l imobilizeze aici, să-i ia pistolul, să-i ordone să tacă şi să coboare liniştit la următoarea oprire.

A doua oară, plutonierul s-a temut să mai intre în acel loc strâmt şi a rămas la uşă. Uşa însă era închisă, putea să rămână acolo cât timp voia. Putea să spargă geamul şi să sară pe terasament. Era noapte! Trenul nu mergea repede, era în 1948, făcea opriri dese. Este adevărat că era iarnă, Termo nu avea palton, iar în buzunar – doar cinci ruble, dar încă nu-i luaseră ceasul.

Luxul escortei speciale a luat sfârşit în Moscova, la gară. Au aşteptat până ce au coborât toţi pasagerii, şi în vagon a urcat un plutonier cu epoleţi albaştri, care ieşise dintr-o dubă: „Unde este?”

Primirea la închisoare, privarea de somn, boxele, mereu boxe. Soli-citarea plină de naivitate de a fi chemat

cât mai repede la anchetator. Gardianul i-a spus căscând: „O să ai destul timp, o să te saturi”.

Iată-l şi pe anchetator. „Hai, povesteşte despre activitatea ta criminală”. „Eu nu sunt vinovat de nimic!” „Numai papa Pius nu e vinovat de nimic”.

În celulă – numai cloşca. Acesta îşi dă de gol intenţiile prost mascate: dar ce a fost în realitate? Câteva interogatorii şi totul devine limpede; nu îşi vor da seama de nimic, nu vor clarifica nimic, nu-l vor elibera. Prin urmare, trebuie să evadeze!

Faima universală a puşcăriei Lefortovo nu-l descurajează pe Termo. Poate este precum un novice pe front, care, netrecând încă prin nimic, nu se teme de nimic? Planul evadării i-l sugerează anchetatorul-Ana-toli Levşin. I-l sugerează prin faptul că este tot mai plin de răutate şi de ură.

Şi oamenii, şi popoarele au criteriile lor de măsură. Câte milioane n-au îndurat bătaia între aceste ziduri fără măcar să numească aşa ceva tortură. Pentru Termo însă ideea că poate fi bătut nevinovat este insuportabilă. Asta-i batjocură, şi atunci mai bine să mori. Şi când Levşin, după ameninţări verbale, se apropie pentru prima oară şi ridică mâna să lo-vească, Termo sare într-o parte şi-i răspunde, tremurând de furie: „Ia seama, eu tot o să mor! Dar să ştii că un ochi sau doi îţi scot numaidecât! Mă pricep!”

Şi anchetatorul se retrage. Nu-i convine să schimbe ochiul lui cel bun pe viaţa prăpădită a unui arestat Acum îl chinuieşte pe Termo cu car-cerele ca să-l epuizeze. Pe urmă înscenează că femeia care urlă de durere în cabinetul vecin este soţia lui Termo, şi dacă el nu mărturiseşte, ea va fi chinuită şi mai mult.

Din nou el n-a luat seama peste cine a dat. Precum lovitura cu pumnul, la fel şi interogatoriul soţiei Termo nu-l putea îndura. Deţinutului îi era din ce în ce mai clar că va trebui să-l ucidă pe acest anchetator. Asta se lega cu

planul de evadare! maiorul Levşin purta şi el uniformă de marinar, era şi el de statură înaltă, şi tot blond. Pentru portarul de la intrarea în clădirea secţiei de anchetă, Termo putea foarte uşor să treacă drept Levşin. E drept că acesta avea o faţă plină, cu pielea ne-tedă, iar Termo slăbise. (Deţinutului nu-i este uşor să se vadă în oglin-dă. Chiar dacă de la interogatoriu te ceri la toaletă, acolo oglinda este acoperită cu o perdea neagră. Doar dacă ai noroc să dai la o parte perdeaua dintr-o mişcare: o, ce istovit şi ce palid! Te apucă mila de tine însuţi!)

În vremea asta l-au luat din celulă pe turnătorul inutil. Termo studiază patul acestuia. Bara metalică transversală, în locul unde era fixată de piciorul patului, era ruginită, rugina erodase o parte din grosime, nitul se ţinea prost. Lungimea barei era de vreo şaptezeci de centimetri. Cum să o rupi?

Mai întâi trebuie... să deprinzi numărătoarea ritmică a secundelor. Pe urmă să socoteşti la fiecare gardian care este intervalul ce se scurge între două uitături prin vizor. Este un interval de la patruzeci şi cinci de secunde la şaizeci de secunde.

Într-un astfel de interval, te opinteşti o dată, şi bara pârâie la capătul ruginit. Celălalt capăt este întreg, este mai dificil să-l rupi. Trebuie să te urci pe el cu amândouă picioarele, însă va cădea cu zgomot pe pardoseală. Prin urmare, într-un interval trebuie să izbuteşti: să pui perna pe pardoseala de ciment, să te urci cu picioarele, să rupi bara, să pui perna la loc, iar bara s-o ascunzi, deocamdată în patul tău. Şi tot timpul să numeri secundele.

S-a rupt. Gata!

Asta însă nu-i o soluţie: vor intra, vor găsi bara, vei pieri la carceră. Douăzeci de zile de carceră înseamnă pierdere de forţe nu numai pentru evadare, dar nu te vei mai putea apăra nici de anchetator. A, da: să descoşi cusătura saltelei. Din saltea să scoţi puţină vată. Cu vata

să înveleşti capetele barei şi să o fixezi la locul dinainte. Să numeri secundele. Gata, e la loc!

Nici asta însă nu ţine multă vreme. O dată la zece zile este zi de baie şi în vremea asta se face percheziţie în celulă. Şi stricăciunea ar putea fi descoperită, înseamnă că trebuie acţionat mai repede. Cum să duci ba-ra la interogatoriu?... La ieşirea din clădirea închisorii nu te percheziţionează. Te pipăie doar la întoarcerea de la interogatoriu, şi atunci doar coapsele şi pieptul-părţile cu buzunarele. Caută lame, se tem de sinucideri.

Termo, sub tunica de marinar, poartă flanela tradiţională, care încălzeşte trupul şi sufletul. „Departe, pe mare, nu-s clipe amare!” A cerut gardianului un ac (din când în când gardianul îţi dă pentru o vreme un ac), chipurile să coasă nişte nasturi făcuţi din pâine. S-a descheiat la tunică şi la pantaloni, a scos marginea flanelei şi pe dinăuntru a cusut un tiv, care a ieşit ca un buzunar mic (pentru capătul de jos al barei). Încă dinainte rupsese un şnur de la izmene. Acum, prefăcându-se că prinde nasturele la tunică, a cusut acest şnur în dosul flanelei, la piept – acesta va fi ca un laţ, care orientează bara.

Acum flanela se îmbracă de-a-ndoaselea, cu gura la spate, şi zi de zi încep antrenamentele. Varga metalică este fixată la spate, sub flanelă: este trecută prin laţul de sus şi sprijinită în buzunăraşul de jos. Capătul de sus al vergii ajunge la nivelul gâtului, sub gulerul tunicii. Iată în ce consta antrenamentul: în intevalul dintre două uitături ale gardianului prin vizor să ducă mâna la ceafă, să apuce capătul barei, să-şi îndoaie trunchiul spre spate, să se îndrepte cu o aplecare înainte precum coar-da unui arc, scoţând concomitent bara şi cu o mişcare bruscă să-l lo-vească pe anchetator în cap. Şi din nou totul la loc! Privire prin vizor. Deţinutul frunzăreşte o carte.

Mişcarea devenea din ce în ce mai rapidă, bara şuiera prin aer. Chiar dacă lovitura nu va fi mortală,

anchetatorul se va prăbuşi fără cunoştinţă. Dacă aţi arestat şi soţia – nu mi-e milă de voi, de niciunul!

Se mai pregătesc două ghemotoace mici de vată, tot din saltea. Ele pot fi introduse în gură, după dinţi, ca să te împlinească la faţă.

Fireşte, în ziua aceea trebuie să fii bărbierit, şi doar o dată pe săptămână vin să te radă cu un brici neascuţit. Care va să zică, alegerea zilei este importantă.

Dar cum să obţii roşeaţa din obraji? Să-ţi mânjeşti uşor obrajii cu sânge. Cu sângele lui.

Un fugar care se pregăteşte de evadare nu poate să privească şi să asculte „pur şi simplu" ca ceilalţi oameni. El trebuie să privească şi să asculte fără să scape din vedere scopul său – evadarea. Şi să nu treacă pe lângă niciun amănunt fără să-i dea o interpretare. Fie că este dus la interogatoriu, la plimbare, la toaletă – picioarele lui numără paşii, picioarele lui numără treptele (nu va fi nevoie de toate astea, totuşi numără); trunchiul său notează cotiturile; ochii capului său aplecat la comandă examinează pardoseala: din ce e făcută, dacă e întreagă. Ei se rotesc până la limitele accesibile ale circumferinţelor şi cercetează toate uşile, cele duble şi cele simple, ce clanţe şi ce încuietori au, în ce parte se deschid; capul apreciază destinaţia fiecărei uşi; urechile ascultă şi compară: acest sunet se aude şi din celula mea, iată dar ce înseamnă!

Celebra clădire în formă de „K" de la închisoarea Lefortovo, cu deschidere spre toate etajele, galerii metalice şi agent de circulaţie cu fanioa-ne. Trecerea spre clădirea secţiei de anchetă. Interogatoriile se desfăşoară în cabinete diferite – cu atât mai bine! Asta îţi dă posibilitatea să studiezi amplasarea tuturor coridoarelor şi uşilor pavilionului de anchetă. Oare cum ajung aici anchetatorii din exterior? Pe lângă această uşă cu ferestruică pătrată. Verificarea principală a legitimaţiilor nu se face, fireşte, aici, ci la postul de gardă de afară, dar sunt notaţi sau

observaţi şi aici cumva. Atenţie, iată unul care coboară şi îi spune altuia de sus: „Aşadar, eu am plecat la minister!” Perfect, această frază îi prinde bine unuia care evadează.

Cum ajung mai departe la postul de gardă – va trebui să ghiceşti, să porneşti corect, fără ezitări. Există probabil o cărăruie bătătorită prin zăpadă. Ori asfaltul trebuie să fie mai închis la culoare şi mai murdar. Şi cum trec pe la postul de gardă? Prezintă legitimaţia? Sau când intră, o lasă la portar, iar acum îşi spun numele şi o primesc înapoi? Sau îi cunosc pe toţi după figură, şi va fi o greşeală să-ţi spui numele, trebuie doar să întinzi mâna?

Poţi afla multe răspunsuri, dacă nu vei adânci întrebările absurde ale anchetatorului, ci îl urmăreşti temeinic. Ca să-şi ascută creionul, el scoate o lamă de ras din nu ştiu ce legitimaţie din buzunarul de la piept Dintr-odată apar întrebările:

— Ăsta nu-i permis de intrare. Permisul o fi la postul de gardă? carnetul semăna foarte bine cu permisul de şofer. Deci, vine cu automobilul? Înseamnă că are cheia la el? îşi parchează oare maşina în faţa porţii de la intrare? Va trebui aici, fără să iasă din cabinet, să citească numărul pe talonul tehnic, ca să nu se încurce afară.

Nu au garderobă. Mantaua marinărească şi căciula şi le agaţă aici, în cabinet. Cu atât mai bine.

Nu trebuie uitat nimic, nu trebuie scăpat din vedere niciun lucru important, şi să te încadrezi în patru-cinci minute. Când el va zăcea doborât la pământ:

1. să dezbrace tunica şi să îmbrace tunica anchetatorului, mai nouă şi cu epoleţi;

2. să scoată şireturile de la ghetele lui şi să le pună la ale sale, care îi scăpau din picioare – asta va lua cam mult timp;

3. să pună lama lui de ras într-un loc special, dinainte pregătit. În tocul de la gheată (dacă îl vor prinde şi îl vor arunca în prima celulă – să-şi taie venele);

4. să-i cerceteze actele, să ia pe cele necesare;

5. să memoreze numărul automobilului şi să găsească cheia;

6. În servieta groasă a anchetatorului să-şi vâre propriul dosar penal şi s-o ia cu sine;

7. să-i ia ceasul;

8. să-şi înroşească obrajii cu sânge;

9. corpul să-l târască în spatele biroului de scris sau după perdea, pentru ca persoanele care vor intra să creadă că a ieşit şi să nu pornească urmărirea;

10. să răsucească vata în ghemotoace şi s-o plaseze sub obraji;

11. să îmbrace mantaua şi să-şi pună căciula anchetatorului;

12. să taie firele de la comutator. Dacă la scurtă vreme o să intre cineva, găseşte întuneric, răsuceşte comutatorul şi o să creadă că s-a ars becul şi, probabil, anchetatorul s-a dus în alt cabinet. Şi chiar dacă vor schimba becul, n-or să-şi dea prea repede seama despre ce este vorba.

Uite aşa s-au strâns douăsprezece operaţii, cea de a treisprezecea fiind însăşi evadarea... Toate astea trebuie puse în aplicare la un interogatoriu de noapte. Va fi mai rău dacă se va dovedi că acel carnet nu este permis de conducere. Atunci, înseamnă că el vine şi pleacă de fiecare dată cu autobuzul anchetatorilor (sunt transportaţi special, căci este pe timp de noapte!), şi celorlalţi anchetatori li se va părea ciudat că Levşin n-a aşteptat să se facă patru-cinci dimineaţa şi a plecat în plină noapte pe jos.

Încă un lucru: trecând pe lângă ferestruica pătrată, să-şi ducă batista la faţă, ca şi când şi-ar sufla nasul; şi concomitent să se uite la ceas; şi, pentru liniştirea santinelei, să strige în sus: „Perov! – (prietenul lui). Eu am plecat la minister! vorbim mâine!”

Fireşte, sunt foarte puţine şanse, deocamdată doar

trei-cinci la sută. Nicio speranţă, niciun element cunoscut în privinţa postului de gardă exterior. Dar nu poţi să mori aici ca un rob! Să slăbeşti într-atât, încât să te laşi călcat în picioare! Dar lama de ras va fi în tocul ghetei!

Şi la unul dintre interogatoriile nocturne îndată după bărbierit, Termo a venit cu bara de fier ascunsă la spate. Anchetatorul conducea interoga-toriul, înjura, ameninţa, iar Termo se uita la el şi se mira: oare cum de nu simte ca ceasurile-i sunt numărate?

Era ora unsprezece seara, Termo conta că va fi ţinut până la două din noapte. Pe la această oră anchetatorii, uneori, încep să plece, aranjându-şi „o noapte scurtă”.

Trebuie ales momentul potrivit: fie când anchetatorul îi aduce filele procesului-verbal la semnat, cum face întotdeauna, să se prefacă brusc că se simte rău, să împrăştie filele pe jos, să-l facă să se aplece pentru o clipă şi… Sau, fără niciun proces-verbal – să se ridice şi, clătinându-se, să-i spună că se simte rău şi să-i ceară apă. Acela îi aduce o căniţă emailată (paharul şi-l ţine pentru el). Termo bea şi o scapă pe jos. În acel moment va duce mâna dreaptă la ceafă, de parcă i se învârte capul, asta va părea ceva firesc. Anchetatorul se va apleca negreşit să vadă ce-i cu cănită căzută şi…

Inima îi bătea să-i spargă pieptul. Era ajunul unei sărbători. Sau ajunul execuţiei.

Însă totul a luat o altă întorsătură. Pe la douăsprezece noaptea, în cabinet a intrat zorit un alt anchetator şi a început să-i şoptească lui Levşin ceva la ureche. Levşin a început să se grăbească, a apăsat pe buton, chemând gardianul să vină după deţinut.

Şi astfel s-a sfârşit totul… Termo s-a întors în celulă, a pus bara la locul ei.

Altă dată, anchetatorul l-a chemat nebărbierit (nu avea niciun sens să ia bara).

A urmat un interogatoriu de zi. Şi totul s-a desfăşurat

într-un mod ciudat: anchetatorul n-a răcnit, l-a descurajat cu prezicerea că va primi între cinci şi şapte ani, n-are de ce să dispere. Şi parcă nu mai avea atâta ură ca să-i crape capul. Ura lui Termo nu era statornică.

Punctul culminant trecuse. l se părea că există prea puţine şanse, cu aşa ceva nu te poţi juca.

Starea de spirit a unui viitor evadat este, poate, chiar mai capricioasă decât a unui artist.

Şi toată această pregătire îndelungată s-a dus pe apa sâmbetei…

Dar un fugar trebuie să fie pregătit şi pentru o astfel de eventualitate. El lovise de peste o sută de ori cu bara prin aer, omorâse peste o sută de anchetatori. De zece ori trăise propria evadare în cele mai mici amă-nunte: în cabinetul anchetatorului, lângă ferestruica pătrată, înainte de postul de gardă, după postul de gardă!

— Această evadare îl vlăguise, şi s-a dovedit că el nici n-o începuse!

Curând i s-a schimbat anchetatorul, a fost transferat la Lubianka. Aici Termo n-a mai pus la cale nicio evadare (cursul anchetei i s-a părut mai încurajator şi parcă îi lipsea tăria de a evada), însă el observa fără contenire şi elabora planuri de antrenament.

Să evadezi de la Lubianka? Da’, în general, oare e cu putinţă aşa ceva?… însă, dacă stai să te gândeşti bine, poate este mai uşor decât de la Lefortovo. Curând începi să te descurci printre aceste coridoare lungi-lungi pe care te duc la interogatoriu. Uneori, pe câte un coridor, întâlneşti săgeţi: „Spre intrarea principală nr. 2”, „Spre intrarea principală nr. 3”. (Te apucă regretul că ai fost atât de nepăsător când erai liber şi n-ai făcut înconjurul Lubiankăi dinainte şi n-ai văzut unde se aflau intrările principale.) Însă ceea ce face ca lucrurile să fie mai simple este faptul că aici nu e teritoriul închisorii, ci ministerul, unde există o mulţime de anchetatori şi alţi funcţionari, pe

care santinelele nu-i cunosc după figură. Şi, prin urmare, intrarea şi ieşirea se face numai pe bază de permis, iar permisul se află în buzunarul anchetatorului. Iar dacă anchetatorul nu este cunoscut după figură, atunci nici nu este important să semeni cu el leit, ci doar cât de cât. Noul anchetator nu are uniformă de marinar, ci una kaki. Care va să zică, ar trebui să te îmbraci în uniforma lui. Nu-i mare pagubă că n-ai bară metalică, important e să ai tărie, să fii hotărât. În cabinetul anchetatorului există multe alte obiecte, cum ar fi, de pildă, un prespapier de marmură. Şi apoi, nici nu-i obligatoriu să-l ucizi – să-l buimăceşti pentru vreo zece minute şi este de ajuns că să poţi pleca!

Însă raţiunea şi nişte speranţe vagi în mila nu ştiu cui fac ca voinţa lui Termo să fie tulburată. Doar la Butârki această povară dispare: prin peticul de hârtie al OSO este înştiinţat că a primit douăzeci şi cinci de ani de lagăr! El semnează şi simte că i s-a luat o piatră de pe inimă, surâsul i-a înflorit pe buze şi cât de uşor îl poartă picioarele în celula celor condamnaţi la douăzeci şi cinci de ani. Acest verdict îl eliberează de umilinţă, de compromisuri, de supunere, de slugărnicie, de cei cinci-şapte ani prăpădiţi care îi fuseseră promişi: douăzeci şi cinci de ani, mama cui v-a făcut??? Deci nu am ce aştepta de la voi, deci – să fugim!!

Ori moartea. Dar oare moartea este mai rea decât un sfert de secol de robie. Simpla tunsoare la zero după judecată – o simplă tunsoare – pe cine deranja ea?

— Termo a trăit-o ca pe o insultă, ca pe un scuipat în plină faţă.

Acum trebuie să găsească aliaţi. Şi să studieze istoria altor evadări, în această lume, Termo este un novice. Oare n-a evadat nimeni, niciodată?

De câte ori am trecut toţi, în urma gardianului, prin aceşti pereţi despărţitori de fier care taie coridoarele de la Butârki, dar oare mulţi dintre noi au observat ceea ce

Termo vede dintr-o ochire: că uşile acestor despărţituri au încuietori duble, însă gardianul descuie doar una, şi despărţitura se deschide. Iar cea de a doua încuietoare înseamnă că, deocam-dată, nu funcţionează: trei drugi care pot ieşi din perete ca să intre în uşa de fier.

În celulă, fiecare se ocupă ba cu una, ba cu alta, Termo însă caută povestiri despre evadări şi pe participanţii la aceste evadări. S-a găsit chiar unul care a avut de-a face cu aceşti trei drugi de fier: Manuel García. Totul se întâmplase cu câteva luni mai înainte. Deţinuţii dintr-o celulă au ieşit să meargă la budă, l-au înhăţat pe gardian (el era, în pofida regulamentului, singur, doar de ani de zile nu se întâmplase nimic, se obişnuiseră cu supusenia), l-au dezbrăcat, l-au legat, l-au lăsat la toaletă, iar un deţinut a îmbrăcat uniforma lui. Băieţii au luat cheile şi au dat fuga să deschidă toate celulele de pe coridor (pe acest coridor se aflau şi condamnaţi la moarte, asta cădea nu se poate mai bine!) Au început să răsune strigăte, urlete de bucurie, chemări să meargă să slobozească şi alte coridoare şi să pună stăpânire pe întreaga închisoare. Au uitat de prudenţă! În loc să se pregătească în linişte de evadare, şi pe coridor să-l lase numai pe cel îmbrăcat în gardian, au năvălit cu toţii afară făcând mare larmă. Auzind zgomotul, prin vizorul peretelui despărţitor (pereţii sunt instalaţi în ambele direcţii) s-a uitat gardianul din coridorul vecin şi a apăsat pe butonul de alarmă. La această alar-mă, de la postul central de pază se blochează şi al doilea rând de încuietori de la pereţii despărţitori, şi gardienii nu au în legăturile lor cheile respective. Coridorul rebel a fost izolat. Au fost aduşi mulţi gardieni. Aşezaţi pe două rânduri i-au pus pe răzvrătiţi să treacă printre ei, unul câte unul, lovindu-i care mai de care; au aflat cine au fost instigatorii şi i-au ridicat. Aveau câte douăzeci şi cinci. Li s-au mai adăugat încă pe atâta? Au fost împuşcaţi?

Expedierea în lagăr. „Căsuţa” de la gara Kazan cunoscută deţinuţilor, izolată, fireşte, ferită de ochii lumii. Deţinuţii aduşi cu dubele, încărcaţi în vagon-zakuri, înainte ca acestea să fie cuplate la trenuri. Soldaţii din escortă, încordaţi, înşiruiţi de o parte şi de alta. Câinii care se smulg să sară la beregată. Comanda: „Escortă – gata de luptă!” – şi clănţănitul ce dă fiori de moarte al închizătoarelor. Aici nu se glumeşte. Peste linii sunt duşi tot cu câinii. Să fugi? Câinele te ajunge.

Dar un evadat convins, aruncat mereu pentru evadări din lagăr în lagăr, din puşcărie în puşcărie, va avea parte de multe asemenea gări şi de escortări peste linii ferate. Va fi escortat şi fără câini. Dacă te prefaci şchiop, bolnav, de-abia te târăşti, de-abia îţi târăşti săculeţul cu merinde, scurta – escorta va fi liniştită. Şi dacă pe linii vor fi multe garnituri de trenuri, poţi uşor să-ţi pierzi urma printre ele! Aşadar: să-ţi arunci lucrurile, să te apleci şi s-o zbugheşti pe sub vagoane! Însă când te apleci, acolo, dincolo de garnitură, zăreşti cizmele în mişcare ale escortei de rezervă… Totul este prevăzut. Şi nu-ţi mai rămâne decât să te prefaci că ai căzut din pricina slăbiciunii şi ai scăpat lucrurile pe jos. Ce bine ar fi dacă ai avea norocul ca pe alături să treacă un alt tren în viteză! Să traversezi linia chiar pe sub nasul locomotivei: nicio escortă nu va alerga după tine! Tu rişti pentru libertate, dar el? Şi până trece trenul, tu ai dispărut! Însă pentru asta îţi trebuie un noroc dublu: un tren la momentul potrivit şi să nu-ţi rămână picioarele sub roţi.

De la „tranzitul” din Kuibîşev, deţinuţii sunt duşi la gară cu camioanele: se formează un eşalon „roşu”. În tranzit, de la un borfaş de prin partea locului, „cu mare respect pentru cei care evadează”, Termo primeşte două adrese la care poate apela pentru prim ajutor. El comunică aceste adrese celor doi amatori de evadare şi se înţelege cu ei: toţi să se străduiască şi să se aşeze în ultimul rând,

iar când maşina va micşora viteza la cotitură (şi coastele lui Termo n-au călătorit degeaba aici de la gară în duba întunecoasă, ele au marcat această cotitură, deşi, cu ochii, el nu ar recunoaşte-o), să sară toţi trei deodată! – la dreapta, la stânga şi îndărăt! Pe lângă soldaţii din escortă, chiar doborându-i! Vor trage, dar nu-i vor nimeri pe toţi trei. Şi nu se ştie dacă vor trage, căci pe străzi sunt oameni. O să-i urmărească? Nu, nu-i pot părăsi pe cei din maşină. Deci vor striga, vor trage în aer. Cine ar putea să-i oprească? Oamenii, trecătorii, poporul nostru sovietic. Ar trebui speriaţi, să creadă că avem un cuţit în mână! (N-aveau niciun cuţit.)

La percheziţie, cei trei fac manevre şi fac în aşa fel să nu urce în maşină înainte de a se însera, ca să poată urca în ultima. Vine şi ultima, dar nu este un camion de trei tone cu marginile joase, ca şi celelalte, ci un Studebaker cu borduri înalte. Chiar şi Termo, aşezat, este cu o jumătate de cap mai jos. Studebakerul merge repede. Cortina! Termo se uită la tovarăşii lui – feţele lor sunt îngrozite. Nu, ei nu vor sări. Nu, ăştia nu sunt fugari convinşi. (Dar tu însuţi ai devenit convins?…)

În bezna nopţii, la lumina lanternelor, într-un amestec de lătrături, urle-te, înjurături şi zăngănit de arme, are loc îmbarcarea în vagoanele de vite. Acum, Termo nu-şi poate ţine cuvântul: nu izbuteşte să cerceteze exteriorul vagonului său (un fugar convins trebuie să vadă totul la timp, nu-i este permis să scape ceva!).

În timpul opririlor escorta „ascultă” vagoanele, lovindu-le cu ciocanele de lemn. Ascultă fiecare scândură. Înseamnă că se tem de ceva? Să nu taie scândurile cu ferăstrăul. Deci – trebuie să tăiem!

S-a găsit (la hoţi) o bucăţică de ferăstrău de mână. Au hotărât să taie o scândură din fundul vagonului de sub priciul de jos. Când trenul o să încetinească, se vor strecura prin gaură, îşi vor da drumul pe şine şi vor

rămâne întinşi până va trece şi ultimul vagon. Este adevărat, cunoscătorii spun că la sfârşitul trenului, de obicei, este ataşată o dragă – un fel de râzătoare metalică, ai cărei dinţi coboară până deasupra traverselor, agaţă corpul evadatului, îl târăşte pe traverse, şi, curând, evadatul moare.

Toată noaptea, vârându-se pe rând sub prici, ţinând acea bucăţică de ferăstrău de câţiva centimetri, învelită într-o cârpă, taie tenace scândura. E greu. Totuşi s-a făcut prima crăpătură. Scândura începe să se mişte încetişor. Când au dat-o la o parte – se făcuse deja dimineaţă – au văzut în spatele vagonului nişte scânduri albe, nerindeluite. De unde? A, da! Asta înseamnă că la vagonul lor au construit o platformă suplimentară pentru escortă. Aici, deasupra tăieturii se află o santinelă. Scândura nu poate fi tăiată până la capăt.

Evadările captivilor, ca şi oricare altă activitate omenească, au o istorie a lor, precum şi o teorie a lor. Nu e rău să le cunoşti înainte de a încerca tu însuţi.

Istoria – reprezintă evadările care au avut loc. Despre tehnologia lor, ce-kiştii de la secţia operativă nu editează broşuri de popularizare, acumulează experienţă doar pentru ei. Istoria o poţi învăţa de la alţi evadaţi, care au fost prinşi. Experienţa lor este foarte valoroasă, a fost dobândită cu sânge, cu suferinţe, uneori cu riscul vieţii. Dar să descoşi un evadat, trei, cinci, să-i pui să-ţi relateze amănunţit, pas cu pas, evadările lor, acesta nu-i un lucru nevinovat, este deosebit de primejdios. Nu este mai puţin periculos decât a întreba: care ştie prin cine se poate intra într-o organizaţie clandestină? Povestirile voastre îndelungi le pot asculta şi denunţătorii. Şi, lucru nu lipsit de importanţă – povestitorii înşişi, când au fost schingiuiţi după evadare şi au fost puşi să aleagă: moartea ori viaţa, puteau să cedeze, să se lase recrutaţi, şi acum să fie momeală, şi nu complice. Una dintre principalele sarcini

ale cumetrilor era să stabilească dinainte cine priveşte cu simpatie evadările, cine se interesează de ele şi, devansându-l pe prezumtivul fugar, să-l noteze în dosar, ajungând astfel într-o brigadă disciplinară, de unde îi va fi cu mult mai greu să evadeze.

Însă din puşcărie în puşcărie, din lagăr în lagăr, Termo îi chestionează cu ardoare pe evadaţi. El însuşi săvârşeşte evadări, este prins, iar în puşcăriile din lagăr este închis împreună cu alţi fugari, pe care poate să-i iscodească în voie. (Nu însă fără erori. Stepan**, un erou al evadărilor, îl vinde operului Beliaev, agentul operativ din Kenghir, care îi repetă lui Termo toate întrebările puse de el.)

Cât despre teoria evadărilor – este foarte simplă: cum te pricepi. Ai eva-dat – înseamnă că ştii teoria. Ai fost prins – înseamnă că nu ţi-ai însuşit-o îndeajuns. Iar principiile de bază sunt următoarele: se poate evada de la locul de muncă şi se poate evada din zona locativă. De la locul de muncă este mai uşor: sunt multe, iar garda nu este prea sigură de ea, şi cel care evadează dispune de o unealtă. Poţi să evadezi de unul singur: este mai greu, dar nu te vinde nimeni. Se poate evada în grup, e mai uşor, dar totul depinde dacă vă potriviţi unul cu altul. În teorie mai există un principiu: trebuie să cunoşti geografia în aşa fel, încât harta să-ţi lumineze permanent dinaintea ochilor. Însă nicio hartă n-o să vezi în la-găr. (Fiindcă veni vorba, hoţii habar n-au de geografie, ei socotesc că nordul este ultima închisoare de tranzit unde au suferit de frig.) Şi încă un principiu: să cunoşti oamenii de pe traseul evadării. Mai există şi o indicaţie metodologică: trebuie, clipă de clipă, să pregăteşti evadarea după un plan, dar în orice moment să fii gata să evadezi când s-a ivit prilejul.

Iată, de pildă, ce înseamnă când s-a ivit prilejul. Într-o zi toţi deţinuţii aflaţi la închisoarea din Kenghir au fost scoşi la făcut chirpici. Brusc s-a stârnit o furtună de praf,

cum se întâmplă adesea în Kazahstan: totul se întunecă, soarele dispare, valuri de praf şi pietricele mărunte îţi biciuiesc dureros faţa, şi nu poţi să ţii ochii deschişi. Nimeni nu era pregătit să evadeze atât de neprevăzut, însă Nikolai Krîkov a fugit înspre zonă, a aruncat pufoaica peste sârma ghimpată, a sărit, zgâriindu-se tot, de partea cealaltă şi dus a fost. Furtuna a trecut. După pufoaica rămasă în sârma ghimpată şi-au dat seama că a evadat. Au trimis o poteră călare: călăreţii aveau şi câini în zgardă. Însă furtuna rece a spulberat orice urmă. Cât timp a fost căutat de poteră, Krîkov s-a ascuns într-o grămadă de gunoi, însă a doua zi trebuia să plece! L-au prins maşinile împrăştia-te prin stepă.

Cel dintâi lagăr al lui Termo a fost Novorudnoe, lângă Djezkazgan. Aici era principalul loc unde erai hărăzit pieirii. Tocmai de aici trebuia să fugi! Jur-împrejur deşert, când terenuri saline şi dune de nisip, când iarbă sălbatică şi ciulini. Prin unele locuri din această stepă pribegesc kazahii cu turmele lor, prin altele nu trece nimeni. Râuri nu există, şi este aproape imposibil să dai peste o fântână. Perioada cea mai bună pentru evadări este aprilie şi mai, pe ici, pe colo se mai întâlnesc bălţi de la zăpada topită. Dar acest lucru îl ştiu foarte bine şi paznicii. În această perioadă se înăspresc percheziţiile celor care ies la lucru, şi nu te lasă să iei cu tine nicio bucăţică şi nicio cârpă în plus.

În toamna anului 1949, trei evadaţi – Slobodianiuk, Bazicenko şi Kojin – au riscat s-o apuce spre sud: credeau că vor putea merge de-a lungul râului Sarî-Su spre Kzâl-Orda. Dar râul secase definitiv. I-au prins aproape morţi de sete.

Ţinând seama de experienţa lor, Termo a hotărât că nu va evada toamna. El frecventează cu regularitate KVC, căci el nu este fugar, nu este rebel, el face parte dintre acei deţinuţi cu judecată, care nădăjduiesc că spre

sfârşitul condamnării lor de douăzeci şi cinci de ani se vor îndrepta. Ajută cu ce poate, promite să participe la spectacolele de amatori cu acrobaţii, mnemotehnică, dar până una-alta, răsfoind tot ce exista în KVC, dă peste o hartă prăpădită a Kazahstanului, pe care cumătrul o scăpase din vedere. Bun. Există un drum vechi de caravane spre Djusalî, trei sute cincizeci de kilometri. S-ar putea să întâlneşti şi vreo fântână. La nord, spre Işim – patru sute, e posibil să întâlneşti lunci. Iar spre lacul Balhaş – cinci sute de kilometri de pustiu-pustiu, Bet-Pak-Dala. Dar în această direcţie este puţin probabil să trimită potere.

Acestea sunt distanţele. Acestea alternativele…

Câte nu-i pot trece prin cap unui fugar iscoditor! Uneori, în lagăr, îşi face apariţia o cisternă de vidanjare cu tulumbă. Orificiul tulumbei este foarte gros, Termo ar putea foarte bine să intre prin el în cisternă şi să stea încovoiat, şi după asta şoferul poate să adune murdării lichide, numai să nu umple cisterna până sus. Vei fi cufundat în necurăţenii, pe drum se poate întâmpla să şi înghiţi, să te îneci, să te sufoci, dar toate astea nu i se par lui Termo a fi atât de dezgustătoare, precum ispăşirea pedepsei în robie. Se verifică pe sine: oare este pregătit? Este pregătit. Dar şoferul? Acesta e unul de drept comun, pe termen scurt, cu permis de liberă trecere. Termo fumează cu el, îl studiază. Nu, nu este omul potrivit. El nu-şi va risca permisul ca să ajute pe altul. Are psihologia celor din lagărele de reeducare prin muncă: cine ajută pe alţii este un prost.

În iarna asta, Termo elaborează planul şi totodată îşi alege patru tovarăşi. Dar în vreme ce, conform teoriei, se desfăşoară cu răbdare pregătirile după plan, într-o zi, cu totul întâmplător este dus la un loc de lucru care doar ce fusese deschis: cariera de piatră. Cariera se afla într-un loc deluros, nu se vedea din lagăr. Acolo nu sunt încă nici

turnuri de pază, nici zonă: doar nişte pari înfipţi şi câteva rânduri de sârmă ghimpată. Într-un loc, sârma este întreruptă, aici este „poarta”. Şase soldaţi din escortă stau în afara acestei zone mici, dar pe nicio ridicătură.

Dincolo de ei, mai departe – stepa de aprilie, îmbrăcată încă în iarbă verde şi incendiată de lalele, puzderie de lalele! Inima unui fugar nu poate să suporte aceste lalele şi aerul de aprilie! Poate că acesta e Prilejul? … Câtă vreme încă nu eşti suspectat, câtă vreme nu eşti la rejimka – poate acum este momentul să evadezi!

În această perioadă, Termo a cunoscut mulţi oameni din lagăr, şi acum formează repede o echipă din patru: Misa Haidarov (a fost în infanteria marină sovietică din Coreea de Nord; ca să scape de tribunalul militar a trecut de partea cealaltă a paralelei 38. Dorind să-şi păstreze relaţiile bune, trainice, în Coreea, americanii l-au trimis înapoi – douăzeci şi cinci de ani); Jazdik, un şofer polonez din armata lui Anders (îşi expune biografia în mod sugestiv, arătându-şi cele două cizme desperecheate: „cizmele mele – una de la Hitler, una de la Stalin”) şi Serghei, muncitor la căile ferate din Kuibîşev.

Tocmai atunci a sosit un camion cu stâlpi adevăraţi şi bobine de sârmă ghimpată pentru viitoarea zonă, exact la începutul pauzei de masă. Echipa lui Termo, mare amatoare de muncă silnică, şi, mai ales, nerăbdătoare să consolideze zona, s-a oferit voluntară să descarce maşina în pauză. Au urcat în benă. Cum însă era totuşi vremea prânzului, de-abia se mişcau şi discutau între ei. Şoferul se îndepărtase. Toţi deţinuţii erau întinşi care şi pe unde, se încălzeau la soare.

Evadăm sau nu? N-aveau nimic cu ei: nici cuţit, nici echipament, nici hrană, nici plan. De altfel, din moment ce vor merge cu maşina, Termo ştie, după harta cea mică: trebuie să meargă spre Djezdi, apoi spre Ulutau. Băieţii s-au înflăcărat: e un prilej! Un prilej!

De aici spre „poartă”, spre santinelă, terenul coboară în pantă. Curând drumul o coteşte după o colină. Dacă merg cu viteză, n-o să-i nimerească gloanţele. Iar santinele n-o să-şi părăsească postul!

Au descărcat, pauza încă nu se terminase. Camionul o să-l conducă Jazdik. A sărit jos şi a început să se plimbe pe lângă maşină. În vremea asta, cei trei s-au lăsat alene pe fundul benei, nu se mai vedeau, poate că nu toate santinelele au băgat de seamă unde au dispărut. Jazdik s-a întors cu şoferul: nu te-am întârziat cu descărcatul, poţi să-mi dai şi mie o ţigară. Şi-au aprins câte o ţigară. Porneşte motorul. Şoferul a urcat în maşină, dar motorul, parcă înadins, nu vrea să pornească. (Cei trei din camion nu ştiu planul lui Jazdik şi cred că totul a eşuat.) Jazdik s-a apucat să dea la manivelă. Nici aşa nu porneşte. Jazdik a obosit şi îi propune şoferului să facă schimb. Acum Jazdik este în cabină. Şi, brusc, motorul a început să huruie! Şi camionul a pornit pe pantă spre santinela de la poartă! (Mai târziu, Jazdik povestea că a întrerupt alimentarea cu benzină cât timp a fost el la manivelă) Şoferul nu s-a grăbit să urce în cabină, credea că Jazdik va opri. Dar maşina a trecut de „poartă” în viteză.

De două ori „stai”! Maşina nu se opreşte. Santinelele trag – mai întâi în aer, prea seamănă a greşeală. Poate şi în maşină – fugarii nu ştiu, ei stăteau culcaţi. Cotitură. După colină au scăpat de tirul santinelelor! Cei trei de sus nu se ridică în picioare. Camionul mergea cu viteză îi zdrun-cina puternic. Şi, brusc, se opreşte – Jazdik scoate un strigăt de disperare… n-a nimerit drumul! S-au trezit la poarta minei, unde era zona lor, cu turnurile ei de pază.

Împuşcături. Soldaţii din escortă vin în goană. Fugarii se rostogolesc la pământ, cu faţa în jos, şi îşi acoperă capul cu mâinile. Escorta îi loveşte cu piciorul, străduindu-se înadins să nimerească în cap, în ureche, în tâmplă şi, deasupra, în şira spinării.

Regula general umană de salvare – „nu loveşti în cel căzut la pământ” – nu este valabilă în ocnele staliniste! La noi tocmai pe cel căzut îl lovesc. Iar pe cel care stă în picioare îl împuşcă.

Dar la interogatoriu s-a dovedit că n-a avut loc nicio evadare! Da! Băieţii susţin într-un glas că aţipiseră în maşină, maşina a pornit şi, deodată, au început să răsune împuşcături, era prea târziu să mai sară jos, puteau fi nimeriţi de gloanţe. Dar Jazdik? Lipsit de experienţă, a scăpat maşina de sub control. Şi doar n-a condus înspre stepă, ci spre mina vecină. Aşa au scăpat numai cu bătaia!

Misa Haidarov va mai săvârşi multe evadări. Chiar în perioada cea mai blândă a lui Hruşciov, când cei ce vor să evadeze stau în banca lor, aşteptând să fie eliberaţi legal, el şi amicii lui (care nu mai sperau să fie iertaţi) au încercat să evadeze din lagărul disciplinar unional Andzioba-307: complicii lor aruncă grenade artizanale sub turnurile de pază, pentru a distrage atenţia. Până ce fugarii vor tăia cu topoarele sârma ghimpată de la zona interzisă. Vor fi însă opriţi de tirul automatelor.

O evadare după plan se pregăteşte de la sine. Se confecţionează o busolă: o cutie de plastic, pe care se pun carturile. O bucăţică de andrea magnetizată se fixează pe un flotor de lemn. Apoi se toarnă apă. Asta-i busola. Apa de băut va fi mai comod să fie turnată într-o cameră de roată de automobil. În timpul evadării poate fi cărată ca mantaua în bandulieră. Toate aceste lucruri (şi alimentele, şi îmbrăcămintea) sunt cărate treptat la DOK (Combinatul de prelucrare a lemnului), de unde au de gând să fugă, şi acolo sunt ascunse într-o groapă de lângă joagăr. Un şofer dintre angajaţii liberi le vinde o cameră de cauciuc. Plină cu apă, se află şi ea în groapă. Uneori, noaptea, soseşte câte o garnitură de tren. Pentru descărcat se lasă în zona de lucru deţinuţi pe timpul nopţii. Acesta este momentul când trebuie să evadezi! Unul dintre anga-jaţii liberi,

pentru un cearşaf adus din lagăr (preţurile noastre!), a tăiat deja două fire de sârmă ghimpată vizavi de joagăr, şi era foarte aproape noaptea cu descărcatul buştenilor! S-a găsit însă un deţinut kazah, care le-a descoperit groapa-ascunzătoare şi i-a denunţat.

Arestare, bătăi, interogatorii. Pentru Termo prea multe coincidenţe semănând a evadare. Când i-au expediat la închisoarea din Kenghir, şi Termo stătea cu faţa la perete şi cu mâinile la spate, a trecut pe acolo şeful KVC, un căpitan. În dreptul lui Termo s-a oprit, exclamând:

— Grozav, n-am ce zice! Ba ai mai făcut parte şi din echipa artistică de amatori!

Cel mai mult îl miră faptul că un răspânditor de cultură s-a dovedit a fi un fugar! În ziua spectacolului a primit o porţie suplimentară de caşă, iar el a evadat! Ce le-o mai fi trebuind?...

La 9 mai 1950, la cea de a cincea aniversare a Victoriei, Termo, marinar combatant, a intrat într-o celulă din faimoasa puşcărie a Kenghiralui. În această încăpere aproape întunecată, cu o mică ferestruică în partea de sus, nu era aer, dar mişunau ploşniţele. Toţi pereţii erau mânjiţi de sângele celor strivite. În această vară s-a instalat o arşiţă de 40 – 50 de grade. Toţi stau întinşi despuiaţi. Sub prici e mai răcoare, dar, într-o noapte, doi au sărit de acolo, ţipând: fuseseră invadaţi de păianjeni.

În puşcăria din Kenghir se strânsese o societate aleasă, colectată din felurite lagăre. În toate celulele – evadaţi cu experienţă, o colecţie rară de vulturi. În sfârşit, Termo a nimerit printre evadaţi convinşi.

Se afla aici şi Ivan Vorobiov, căpitan, Erou al Uniunii Sovietice. În timpul războiului a luptat ca partizan în regiunea Pskov. Om hotărât, fire independentă. Are la activ câteva evadări neizbutite, şi va mai avea. Spre nenorocirea lui, nu poate deprinde culoarea puşcăriaşului, felul de a fi, limbajul, legile şi tradiţiile celor condamnaţi pentru hoţie

şi banditism, care ajută mult unui evadat. El şi-a păstrat simplitatea omului de pe front. Are un şef de stat-major. Împreună schiţează planul terenului şi se consfătuiesc, stând întinşi pe prici. Nu este în stare să se adapteze la specificul lagărului: disimularea şi perfidia, şi este mereu vândut de turnători.

Le-a trecut prin cap ideea: să-l imobilizeze pe gardianul care distribuie mâncarea de seară, dacă va fi singur. Cu cheile lui să deschidă toate celulele. Să năvălească la ieşirea din închisoare şi să pună stăpânire pe ea. Apoi, deschizând uşa închisorii, să se repeadă ca o avalanşă spre postul de gardă al lagărului. Să atace prin surprindere santinele şi să iasă în afara zonei când se lasă întunericul.

Când i-au scos să lucreze la construcţii de locuinţe, a apărut planul să evadeze prin tuburile de canalizare.

Dar planurile n-au ajuns să fie înfăptuite. În aceeaşi vară, toată această societate aleasă a fost încătuşată şi dusă, Dumnezeu ştie de ce, în Spassk. Acolo au fost instalaţi într-o baracă separată, bine păzită. În cea de a patra noapte, evadaţii convinşi au scos grilajul de la fereastră, au ieşit în curtea cu materiale. Acolo au ucis fără zgomot un câine şi de aci, pe acoperiş. Trebuiau să treacă în imensa zonă comună, însă acoperişul de tablă se îndoia sub tălpile lor, şi, în liniştea nopţii, a început să bubuie ca tunetul. Supraveghetorii au dat alarma. Însă când au venit în baracă, toţi dormeau liniştiţi, şi grilajul era la locul său.

Supraveghetorilor li s-a năzărit, pur şi simplu!

Nu le-a fost sortit, nu le-a fost sortit să stea prea mult pe loc! Evadaţii convinşi, ca şi olandezii zburători, sunt mânaţi mai departe de ursita lor zbuciumată. Şi dacă n-au evadat, atunci sunt transferaţi. Acum, întreagă această companie sfredelitoare este transferată, cu cătuşe la mâini, la închisoarea lagărului din Ekibastuz. Aici le sunt alăturaţi evadaţii ghinionişti locali – Brâuhin şi Mutianov.

Ca vinovaţi, ca beneficiari ai regimului disciplinar, ei sunt scoşi să lucreze la vărărie. Varul nestins îl descarcă din camioane pe vânt, şi varul se stinge în ochii lor, în gură, în trahee. La descărcatul cuptoarelor, trupurile lor goale, transpirate sunt îmbibate cu pulbere de var stins. Această otrăvire zilnică, inventată pentru îndreptarea lor, îi determină doar să dea zor cu evadarea.

Planul se impunea de la sine: varul este cărat cu camioanele, vor evada cu un camion. Vor străpunge zona, aici este făcută numai din sârmă ghimpată. Trebuie să ia o maşină cu rezervorul de benzină cât mai plin. Printre fugari se află un şofer de elită – Kolia Jdanok, partenerul lui Termo în evadarea eşuată de la joagăr. S-a convenit că va conduce maşina. S-a convenit, dar Vorobiov este un tip prea hotărât, este tot numai acţiune, ca să se lase pe mâna altuia. Şi când au făcut rost de maşină (în cabină, din ambele părţi, urcă doi fugari cu cuţite, şoferul, palid de spaimă, rămâne între ei participant involuntar la evadare) – locul şoferului îl ocupă Vorobiov.

Minutele sunt numărate! Trebuie să sară toţi în camion şi să pornească. Termo îl roagă: „Ivan, cedează!” Dar Ivan Vorobiov nu poate să cedeze! Neavând încredere în priceperea lui, Termo şi Jdanok rămân. Acum sunt doar trei evadaţi: Vorobiov, Salopaev şi Martirosov. Deodată, ca din pământ, vine în goană Redkin, matematician, intelectual, un om ciudat. El nu era un evadat, a ajuns la rejimka pentru altceva. Acum însă era pe aproape, a observat, şi-a dat seama şi, ţinând în mână o bucată de săpun, nu de pâine, sare în camion:

— Spre libertate? Merg şi eu cu voi!

(Ca şi cum ar fi sărit într-un autobuz: „Ăsta merge la Răzguliai?”)

Virând, maşina a pornit cu viteză mică pentru ca primele fire de sârmă să le rupă cu bara de protecţie, următoarele revenind motorului şi cabinei. În zona

interzisă va trece printre stâlpi, dar pe linia principală a zonei va trebui să doboare stâlpii pentru că sunt aşezaţi în forma tablei de şah. Şi camionul, în viteza întâi, doboară un stâlp!

Santinelele din turnurile de pază au încremenit: cu câteva zile mai înainte s-a întâmplat că pe un alt şantier, un şofer beat a doborât un stâlp din zona interzisă. Poate şi ăsta o fi beat?… Santinelele gândesc astfel cincisprezece secunde. Dar în vremea asta a fost doborât stâlpul, camionul a intrat în viteza a doua şi, fără să-şi înţepe cauciucurile, a pornit peste sârma ghimpată. Acum trebuie să tragă! Dar n-au în ce să tragă: protejând santinelele de vânturile din Kazahstan, turnurile de pază au fost bătute în scânduri dinspre exterior.

Soldaţii nu pot să tragă decât în direcţia zonei sau oblic. Camionul nu se mai vede, a ieşit în stepă, ridicând nori de praf. Turnurile de pază trag neputincioase în aer.

Drumurile sunt toate libere, stepa este întinsă, peste cinci minute camionul lui Vorobiov ar fi ajuns la orizont! – dar absolut întâmplător trece pe aici duba divizionului de escortă, în drum spre autobază, pentru repa-raţii. Soldaţii sunt îmbarcaţi numaidecât, şi duba porneşte în urmărirea lui Vorobiov. Şi evadarea a luat sfârşit… la capătul a douăzeci de minute. Fugarii, bătuţi, printre ei şi matematicianul Redkin, simţind cu toată gura însângerată această umiditate cu gust sărat a libertăţii, se îndreaptă, clătinându-se, spre închisoarea lagărului.

În noiembrie 1951, Ivan Vorobiov mai evadează o dată de pe un şantier de lucru cu o basculantă, în total şase oameni. Peste câteva zile au fost prinşi. Din auzite, în anul 1953, Vorobiov a fost unul dintre capii răzvrătiţilor din Norilsk, după care a fost închis în centrala din Alexandrovsk.

Probabil că viaţa acestui om remarcabil, începând cu tinereţea lui antebelică şi lupta la partizani, ne-ar explica

multe lucruri din epocă.

Totuşi, prin lagăr s-a răspândit zvonul: au străpuns – extraordinar! I-au prins – întâmplător! Şi numai după zece zile, Batanov, fost cursant la şcoala de aviaţie, cu încă doi prieteni, repetă manevra: pe un alt şan-tier, ei străpung zona şi încep să gonească! Însă nu gonesc pe drumul cel bun. În graba mare au greşit şi nimeresc sub tirul turnului de pază de la vărărie. A fost nimerit un cauciuc şi camionul s-a oprit. Soldaţii, înarmaţi cu automate, i-au înconjurat: „Afară!” Să iasă? Ori să aştepte până ce îi vor scoate de ceafă? Unul dintre cei trei – Pasecinik, a executat comanda, a ieşit din maşină şi numaidecât a fost secerat cu rafale furioase.

În vreo lună de zile, în Ekibastuz au avut loc trei evadări, dar Termo nu evadează! El suferă. Imitaţia zeloasă îl roade. Din afară toate greşelile se văd mai bine şi întotdeauna ţi se pare că tu ai fi făcut mai bine. De pildă, dacă la volan ar fi fost Jdanok, nu Vorobiov, îşi zice Termo, ar fi putut scăpa şi de dubă. Îndată ce camionul lui Vorobiov a fost oprit, Termo şi Jdanok s-au apucat să discute cum trebuie să evadeze ei.

Jdanok este un tip oacheş, mic de statură, foarte sprinten, cu apucături de borfaş. Are douăzeci şi şase de ani, e bielorus, a fost dus în Germania. La nemţi a lucrat ca şofer. Pedeapsa lui – tot douăzeci şi cinci de ani. Când se înflăcărează este plin de energie, se consumă pe de-a-ntregul în muncă, într-un elan, într-o bătaie, într-o evadare. Îi lipseşte, de bună seamă, stăpânirea de sine, dar aşa ceva are, pentru doi, Termo.

Totul le sugerează că trebuie să fugă de la vărărie. Dacă nu vor putea cu maşina, de maşină vor face rost în afara zonei, însă înainte ca acest proiect să fie zădărnicit de escortă ori de agentul operativ, Lioşka Ţiga-nul (Navruzov), brigadierul lor, un câine, un slăbănog, dar care a băgat groaza în toţi şi a ucis în viaţa lui de lagăr zeci de

oameni (ucidea cu uşurinţă pentru pachete cu alimente, chiar şi pentru un pachet de ţigări), îl trage deoparte pe Termo şi îl avertizează:

— Eu sunt fugar şi îi iubesc pe fugari. Priveşte, corpul meu este ciuruit de gloanţe, asta-i evadarea din taiga. Ştiu că şi tu ai vrut să evadezi cu Vorobiov. Dar să nu evadezi de la locul de muncă: aici eu sunt răspunzător, mă vor condamna din nou.

Îi iubeşte pe fugari, dar pe sine de două ori mai mult! Lioşka Ţiganul este mulţumit de viaţa lui de câine şi nu va lăsa pe nimeni să i-o strice. Iată ce înseamnă „dragostea de libertate" pentru un hoţ.

Poate că, într-adevăr, evadările din Ekibastuz au devenit prea monoto-ne? Toţi evadează din zonele de lucru, nimeni din zona locativă. Să se încumete? Zona locativă este deocamdată împrejmuită tot numai cu sâr-mă ghimpată, până acum niciun gard.

Într-o zi, la vărărie s-a stricat cablul de la malaxor. A fost chemat un electrician dintre angajaţii liberi. Termo îl ajută la reparaţie. În vremea asta Jdanok îi fură din buzunar cleştele de tăiat sârmă. Electricianul îşi dă seama că i-a dispărut cleştele! Să anunţe garda? Nu e bine, o să-l certe pentru neglijenţă. Să-i roage pe hoţi să i-l înapoieze? Hoţii vor zi-ce că nu i l-au luat ei.

Tot acolo, la vărărie, fugarii îşi pregătesc două cuţite: le taie cu pilele din nişte lopeţi, le ascut la fierărie, le călesc. În nişte forme de lut le toarnă nişte plasele din cositor. Cuţitul lui Termo este „turcesc", nu numai că este practic, dar, cu vârful lui încovoiat, înspăimântă, şi ăsta-i lucrul cel mai important. Căci ei nu au de gând să ucidă, ci doar să sperie.

Şi cleştele, şi cuţitele le-au trecut în zona locativă, în izmene, lângă glezne, apoi le-au vărât sub temelia barăcii.

Cheia principală a evadării trebuie să fie din nou KVC-ul. Câtă vreme se confecţionează şi se transportă

armele, la rândul său, Termo anunţă că el şi Jdanok doresc să ia parte la spectacolul artiştilor amatori. În Eki-bastuz nu mai organizaseră niciunul. Acesta era primul, şi este grăbit, cu nerăbdare de conducere: trebuiau să bifeze un punct din lista de acţiuni menite să distragă deţinuţii de la răzvrătire. În plus era amuzant să vadă cum se vor schimonosi deţinuţii pe scenă după unsprezece ore de muncă de ocnaş. Şi iată că lui Termo şi Jdanok li se permite să plece din baraca disciplinară după încuierea ei, când toată zona mai trăieşte şi se mai mişcă încă două ore. Ei hoinăresc prin zona din Ekibastuz, pe care n-o cunosc încă, observă cum şi când se schimbă escorta în turnurile de pază; care sunt locurile cele mai potrivite ca să te târăşti spre zonă. La KVC, Termo citeşte cu atenţie ziarul regional din Pavlodar, se străduieşte să memoreze denumirile raioanelor, sovhozurilor, colhozurilor, numele preşedinţilor, secretarilor şi fruntaşilor în producţie. Mai departe el spune că numărul lor va fi un scheci şi pentru asta le trebuie costumele civile de la magazie şi o servietă. (O servietă la evadare? Asta-i ceva neobişnuit!) Aprobarea a fost obţinută. Tunica de marinar este pe Termo, el îşi mai ia şi costumul islandez, amintire de pe escortorul marin. Jdanok ia din geamantanul prietenului costumul belgian de culoare gri, atât de elegant, încât ţi se pare ciudat să vezi aşa ceva în lagăr. Un leton a păstrat printre lucruri şi o servietă – o iau şi pe ea. Şi şepci adevărate, în locul caschetelor din lagăr.

Scheciul are nevoie de foarte multe repetiţii, încât nu le ajunge timpul până sună stingerea generală. Astfel, o noapte, ba se pare chiar două, Termo şi Jdanok nu se mai întorc deloc în baraca disciplinară, înnoptează în baraca unde se află KVC. Aşa îi obişnuiesc pe supraveghetorii de la rejimka. (La evadare trebuie să câştige măcar o noapte.)

Care este momentul cel mai potrivit pentru evadare? Controlul de seară. Când în faţa barăcilor se formează

cozi, toţi supraveghetorii sunt ocupaţi cu numărătoarea, iar zekii se uită la uşă cu gândul să se culce mai repede. Nimeni nu urmăreşte partea cealaltă a zonei. Ziua se micşorează, şi trebuie să nimereşti când controlul se face după asfinţitul soarelui, când amurgeşte, dar înainte de instalarea câinilor în jurul zonei. Trebuie surprinse acele cinci-zece minute, pentru că este imposibil să te târăşti în prezenţa câinilor.

Au ales ziua de duminică 17 septembrie. Era comod, va fi o duminică nelucrătoare, vor putea să acumuleze puteri pentru seara, să facă pe îndelete cele din urmă pregătiri.

Ultima noapte înainte de evadare! Cât o să poţi dormi? Gânduri, gânduri... Oare voi mai fi viu peste douăzeci şi patru de ore?... Poate că nu. Mai bine în lagăr? Moartea lentă a celor care de-abia se mai târăsc lângă groapa de gunoi?... Nu, nu trebuie să-ţi permiţi nici măcar să te obişnuieşti cu gândul că eşti un neputincios.

Problema se pune aşa: eşti pregătit de moarte? Pregătit, înseamnă că eşti pregătit şi pentru evadare.

Zi însorită de duminică. De dragul scheciului, amândoi au fost sloboziţi pentru toată ziua din rejimka. Când se aştepta mai puţin, Termo găseşte la KVC o scrisoare de la mama lui. Da, tocmai în această zi. Câte asemenea coincidenţe fatale îşi pot aminti deţinuţii?... O scrisoare tristă, dar, poate, care te căleşte: soţia este încă la închisoare, nici până acum n-au trimis-o în lagăr. Iar soţia fratelui îi cere soţului să întrerupă orice legătură cu trădătorul de patrie.

Fugarii stau foarte prost cu mâncarea: ei sunt pe raţie disciplinară, colectarea pâinii ar da de bănuit. Ei contează însă pe o deplasare rapidă, cu maşina pe care şi-o vor procura din orăşelul muncitoresc unde îşi au locuinţele şefii şi militarii din escortă. Dar tot astăzi, Termo a primit de la mama şi un pachet: binecuvântarea maternă pentru

evadare. Tablete de glucoză, macaroane, fulgi de ovăz – astea în servietă. Ţigări – vor fi schimbate pe mahorcă. Un pachet – felcerului la infirmierie. Şi Jdanok este deja înscris pe lista celor scutiţi pentru astăzi. Iată pentru ce. Termo se duce la KVC: Jdanok al meu s-a îmbolnăvit, astă-seară nu vom face repetiţie, nu venim. Iar la rejimka, supraveghetorului şi lui Lioşka Ţiganul: astă-seară mergem la repetiţie, nu ne întoarcem la baracă.

Trebuie să mai procure o „Katiuşa" – cremene cu fitil într-un tub. În timpul evadării este mai bună decât chibriturile. Mai trebuie să-i facă o ultimă vizită lui Hafiz la baracă. Un fugar cu experienţă, tătarul Hafiz trebuia să evadeze împreună cu ei. Dar, chibzuind, a zis că el este bătrân şi într-o astfel de evadare nu va fi decât o povară. Acum el este unicul om din lagăr care ştie de evadarea lor. Stă aşezat pe vagonaşul lui cu picioarele sub el. Şopteşte: „Să vă ajute Dumnezeu. O să mă rog pentru voi". Mai şopteşte ceva în tătară şi îşi trece palmele peste faţă.

În Ekibastuz, Temio mai are un fost coleg de celulă de la Lubianka – Ivan Kovercenko. El nu ştie de evadare, dar este un tovarăş bun. El face parte dintre „oploşiţi", locuieşte într-o cabină separată. La el au adunat fugarii toate lucrurile pentru scheci. Fireşte, la el vor fierbe şi crupele sosite cu modestul pachet al mamei. Vor fierbe şi cifra. (1) Stau la masă în faţa acestui mic ospăţ doi musafiri bucuroşi şi emoţionaţi de ceea ce îi aşteaptă şi gazda – pur şi simplu pentru că era o duminică frumoasă, şi deodată au zărit pe fereastră cum de la postul de control duceau spre morgă un sicriu din scânduri grosolan geluite.

Era pentru Pasecinik, împuşcat zilele trecute.

— Da, oftează Kovercenko, evadarea este inutilă… (Dacă ar şti el!…)

Parcă intuind ceva, Kovercenko se ridică, ia în mână servieta lor plină-doldora, se plimbă cu o mină importantă prin cabină şi rosteşte cu severitate:

— Anchetatorul ştie tot! Voi vă pregătiţi de evadare! Glumeşte. Vrea să joace rolul de anchetator… Bună glumă!

(Dar poate că el face o aluzie subtilă: eu bănuiesc, fraţilor. Dar nu vă sfătuiesc!?)

Când Kovercenko pleacă, fugarii îmbracă costumele pe sub hainele care le aveau pe ei. Apoi descos numerele şi le prind uşor ca să poată fi smulse dintr-o mişcare. Şepcile fără numere le vâră în servietă.

Duminica ia sfârşit. Soarele auriu asfinţeşte. Termo cel voinic şi domol şi Jdanok cel micuţ şi sprinten îşi mai aruncă şi pufoaicele pe umăr, îşi iau servieta (cei din lagăr se obişnuiseră cu înfăţişarea lor ciudată) şi se îndreaptă spre platforma lor de plecare dintre barăci, pe iarbă, aproape de zonă, chiar vizavi de turnul de pază. Pentru celelalte două turnuri erau ascunşi de barăci. Nu este decât această singură santinelă dina-intea lor. Îşi aştern pufoaicele, se aşază pe ele şi joacă şah, ca să se obişnuiască santinela.

Amurgeşte. Semnalul pentru control. Zekii se îndreaptă spre barăci. S-a înserat de-a binelea, şi santinela din turn n-ar trebui să-i mai desluşească pe cei doi care au rămas întinşi pe iarbă. Schimbul lui se apropie de sfârşit, acum nu mai este prea atent. Este întotdeauna mai uşor să fugi înainte de schimbarea santinelelor.

Au stabilit să taie sârma ghimpată nu undeva în acest sector, ci chiar aici, lângă turnul de pază. Cu siguranţă că santinela priveşte mai mult dincolo de zonă, departe, decât la picioarele sale.

Capetele lor sunt chiar la nivelul ierbii. În plus, s-a înserat, nu mai văd traseul pe care se vor târî numaidecât. Dar el fusese bine reperat dinainte: imediat dincolo de zonă era săpată o groapă pentru un stâlp, în ea se vor putea ascunde câteva clipe. Ceva mai departe – nişte movile de zgură; şi pe acolo trece drumul de la garnizoana escortei spre orăşelul muncitoresc.

Planul era următorul: numaidecât să facă rost de o maşină. S-o oprească şi să-i spună şoferului: vrei să câştigi nişte bani? Trebuie să aducem din vechiul Ekibastuz două lăzi de vodcă. Care şofer nu e amator de băutură?! Poate se vor târgui: vrei o jumătate de litru? Un litru? Bine, dă-i drumul, dar – nimănui nicio vorbă! Apoi, pe drum, stând cu el în cabină, să-l imobilizeze, să-l scoată în stepă şi să-l lase acolo legat. Iar ei să gonească toată noaptea până la Irtîş. Acolo să abandoneze maşina, să traverseze Irtîşul cu barca şi de acolo – spre Omsk.

S-a mai întunecat puţin, în turnurile de pază s-au aprins reflectoarele, ele luminează totul de-a lungul zonei, fugarii stau întinşi în sectorul de umbră. Acum e momentul! Curând se va face schimbul, vor aduce şi vor instala câinii pentru noapte.

În barăci se aprind becurile, se vede cum zekii sunt introduşi după control. E bine în baracă? E cald, plăcut… Iar pe tine, iată, acum te vor se-cera cu automatul, culcat, întins pe spate – şi asta e cel mai supărător!

Numai de nu l-ar apuca pe vreunul tuşea ori strănutul când vor ajunge sub turnul de pază.

Păziţi, păziţi, dulăi de pază! Treaba voastră e să păziţi, a noastră să fugim!

Mai departe să povestească Termo însuşi.

Capitolul 7

MOTĂNELUL ALB (Povestirea lui Gheorghi Termo)

Eu sunt mai în vârstă decât Kolia, deci eu voi porni primul. Cuţitul în teacă – la brâu, cleştele de sârmă – în mână. „Când voi tăia sârma la zona interzisă, să mă ajungi din urmă!”

Mă târăsc lipit de pământ. Aş vrea să fiu una cu pământul. Să mă uit ori să nu mă uit la santinelă? Dacă mă uit, înseamnă să văd primejdia sau chiar să atrag cu privirea mea privirea lui. Aşa mă împinge să mă uit! Nu, nu mă uit!

Mai aproape de turn. Mai aproape de moarte. Aştept să mă secere rafa-lele. Vor începe să ţăcănească dintr-o clipă într-alta… Poate că mă vede perfect, dar stă şi se distrează, vrea să mă mai lase încă puţin, să mă mai târăsc?…

Iată şi zona interzisă! M-am întors, aşezându-mă în lungul ei. Tai primul fir. Eliberată din strânsoare, sârma tăiată a zbârnâit puternic. Acum rafala?… Nu. Poate că doar eu am auzit acest sunet. Totuşi foarte puternic. Tai al doilea fir. Tai al treilea. Trec un picior, al doilea. Mi s-au agăţat pantalonii de mustăţile firelor tăiate. I-am desfăcut.

Mă târăsc vreo câţiva metri pe pământ arat. În spate – un foşnet. Este Kolia, însă de ce aşa de tare? A, asta-i servieta care zgârie pământul.

Iată şi micile taluzuri ghimpate ale zonei principale. Ele sunt încrucişate. Am tăiat vreo câteva. Acum urmează spirala ghimpată. Am tăiat-o de două ori, am curăţat drumul. Tai firele fâşiei principale. Noi, pesemne, nici nu mai respirăm. Santinela nu trage. Se gândeşte la casa părintească? Sau astăzi se duce la dans?

M-am rostogolit de cealaltă parte a zonei. Acolo încă o spirală ghimpată în asta m-am încurcat. Tai. Să nu uit şi să nu mă încurc: aici trebuie să mai fie nişte fâşii exterioare înclinate. Iată-le… Tai.

Acum mă târăsc spre groapă. Groapa nu ne-a amăgit, este aici. Mă las în ea. Se lasă şi Kolia. Ne tragem răsuflarea. Repede mai departe! Uite-acum se schimbă santinelele, uite-acum vin cu câinii.

Ieşim din groapă, ne târâm spre movilele de zgură. Nici acum nu ne hotărâm să privim înapoi. Kolia e nerăbdător – mai repede! Se ridică în patru labe. Îl apăs din nou la pământ.

Lipiţi de pământ, am depăşit prima movilă de zgură. Aşez cleştele sub o piatră.

Iată şi drumul. Lângă el ne ridicăm.

Nu trage nimeni.

Am pornit clătinându-ne, fără grabă. Acum venise momentul să ne prefacem că suntem dintre cei „fără escortă” (1), baraca lor este aproape. Ne smulgem numerele de pe piept, de pe genunchi, şi, brusc, din întuneric, ne ies înainte doi inşi. Vin din garnizoană şi se îndreaptă spre orăşelul muncitoresc. Sunt soldaţi. Şi noi avem încă numerele pespa te!! Zic tare:

— Vania! Ce-ai zice de-o juma de vodcă?

Mergem încet, nu chiar pe drum, ci spre el. Mergem încet ca să treacă ei înainte, dar înspre ei, şi nu ne ferim feţele. lată-i, trec la doi paşi de noi. Ca să nu ne întoarcem cu spatele spre ei, aproape ne oprim. Ei merg şi discută de-ale lor, iar noi ne smulgem unul altuia numerele din spate!

N-am fost observaţi?!... Suntem liberi?! Acum repede în orăşelul muncitorilor după maşină.

Dar ce-i asta?? Deasupra lagărului ţâşneşte o rachetă! A doua! A treia!...

Ne-au descoperit! Acum o să înceapă urmărirea! Să fugim!

Şi noi nu ne gândim să mai analizăm, să mai reflectăm, să mai chibzuim, excelentul nostru plan a fost complet dat peste cap. Ne repezim spre stepă, să fim pur şi simplu cât mai departe de lagăr! Ne sufocăm, ne poticnim şi cădem la denivelări, sărim, iar acolo rachetele ţâşnesc întruna! După cum am procedat la celelalte evadări, noi suntem încredinţaţi că acum vor organiza o poteră călare şi cu câini de-a lungul şi de-a latul stepei. Şi toată mahorca noastră preţioasă o presarăm pe urme şi facem salturi cât mai mari.

Întâmplarea! Întâmplarea ca şi duba de rândul trecut! Întâmplarea imposibil de prevăzut! În viaţă, ne pândesc la fiecare pas întâmplări favorabile şi ostile. Dar numai într-o evadare, numai pe creasta riscului,

cunoaştem deplina lor greutate. Absolut întâmplător, la trei-cinci minute de la mersul târâş al lui Termo şi Jdanok se stinge lumina în zonă şi numai din această cauză au început să tragă din turnuri cu rachete, mai cu seamă că în acel an aveau din belşug la Ekibastuz. Dacă fugarii ar fi început să se târască cinci minute mai târziu, santinelele, acum cu atenţia, încordată, ar fi putut să-i observe şi să-i împuşte. Dacă fugarii ar fi putut, sub cerul puternic luminat, să se stăpânească, să examineze zona cu calm şi să vadă că s-au stins felinarele şi reflectoarele din zonă, ei ar fi plecat liniştiţi să caute maşina şi evadarea lor s-ar fi desfăşurat cu totul altfel. Dar în situaţia lor – de-abia terminaseră cu târâtul şi, brusc, rachete deasupra zonei – n-aveau cum să se îndoiască, să creadă că totul nu este pentru ei, pentru capetele lor. O scurtă întrerupere în reţeaua, de iluminat şi toată evadarea lor a fost dată peste cap, s-a ales praful de ea.

Acum trebuie să ocolim orăşelul muncitoresc, descriind un mare arc de cerc prin stepă. Asta ne ia multă vreme şi multă trudă. Kolia începe să se îndoaiscă, nu crede că am ales drumul cel bun. Îmi pare rău.

Iată însă şi terasamentul căii ferate spre Pavlodar. Ne-am bucurat. De aici, de pe terasament, Ekibastuzul uimeşte cu luminile sale împrăştiate şi pare atât de mare cum nu l-am văzut niciodată.

Am făcut rost de o bâtă. Ţinându-ne de ea, am pornit unul pe o şină, celălalt pe cealaltă. O să treacă trenul, şi câinii n-or să mai ia urma pe şine.

Am mers aşa vreo trei sute de metri, apoi am făcut câteva salturi şi – în stepă!

Şi doar atunci am simţit că respirăm uşor, într-un fel cu totul nou! Ne venea să cântăm, să strigăm! Ne-am îmbrăţişat. Suntem într-adevăr liberi! Şi cât respect faţă de noi înşine că ne-am hotărât să evadăm, că am realizat evadarea şi am păcălit haita de crini!

Şi cu toate că încercările vieţii în libertate de-abia încep, ai totuşi impresia că principalul a fost săvârşit.

Cerul este senin. Albastru-întunecat şi plin de stele, cum din lagăr nu se vede niciodată din pricina becurilor. Călăuzindu-ne după Steaua Polară am apucat-o spre nord-nord-est. Pe urmă o s-o luăm mai spre dreapta şi vom ajunge la Irtîş. În prima noapte trebuie să ne căznim să ajungem cât mai departe. Asta va extinde la pătrat zona circulară pe care potera va trebui s-o ţină sub control. Amintindu-ne cântece vesele, pline de vioiciune, în diverse limbi, mergem repede, cam opt kilometri pe oră. Însă, pentru că luni în şir am zăcut în puşcărie, se pare că picioarele noastre s-au dezvăţat să mai meargă şi obosesc. (Am prevăzut asta, dar noi credeam că vom merge cu maşina.) Începem să ne aşezăm cu picioarele în sus în formă de cort. Apoi iar pornim. Şi iar ne aşezăm. Ciudat de multă vreme rămân nestinse în spatele nostru luminile Ekibastuzului. Mergem de câteva ceasuri şi luminile continuă să se vadă pe cer.

Însă noaptea se isprăveşte, răsăritul începe să pălească. Ziua, în stepa netedă, deschisă, nu numai că nu putem merge, dar nici să ne ascundem nu ne este uşor: nici tufişuri, nici iarbă înaltă ca lumea, şi, e lucru ştiut, ne vor căuta şi cu avionul.

Şi iată, luăm cuţitele şi săpăm o groapă (pământul e tare, pietros, e greu de săpat). Iată de o jumătate de metru, adâncă de vreo treizeci de centimetri, ne culcăm în ea unul cu capul la picioarele celuilalt, acoperindu-ne cu ciulini galbeni şi uscaţi. Acum, e timpul să dormim, să ne refacem forţele! Este însă imposibil să adormi. Să stai culcat în această poziţie neputincioasă, ziua, peste douăsprezece ore, este cu mult mai greu decât ai merge toată noaptea. Şi gândurile te năpădesc întruna… Soarele fierbinte de septembrie te arde nemilos, şi n-ai ce bea şi nici nu vei avea. Noi am încălcat regula evadărilor din

Kazahstan: trebuie să evadezi primăvara, nu toamna… Însă noi credeam că vom eva-da cu o maşină… Ne chinuim de la cinci dimineaţa până la opt seara. Ne-a amorţit corpul, dar nu putem să ne schimbăm poziţia: dacă ne ridicăm puţin şi mişcăm ciulinii, un călăreţ ne poate observa de la mare distanţă. Îmbrăcaţi cu două costume, amândoi murim de căldură. Răbdaţi.

Şi doar când se lasă întunericul – atunci e vremea evadaţilor!

Ne-am ridicat. De-abia ne ţinem pe picioare, ne dor toate mădularele. Am pornit încet, căznindu-ne să ne dezmorţim. Forţele sunt puţine: o zi întreagă am ronţăit macaroane şi tablete de glucoză. Ne era sete.

Chiar şi în bezna nopţii astăzi trebuie să fii pregătit pentru ambuscadă: căci, nu încape îndoială, au anunţat preţutineni la radio, au trimis maşini în toate părţile, mai ales înspre Omsk. Interesant: oare cum şi când au găsit pufoaicele noastre pe pământ şi şahul? După numere vor şti numaidecât că noi suntem şi nu va mai fi nevoie să strige apelul după cartotecă.

Dar iată cum a fost: nişte deţinuţi de la munci comune au găsit pufoai-cele reci, era clar că înnoptaseră afară. Au smuls numerele şi le-au şterpelit pentru ei – o pufoaică este lucru mare! Supraveghetorii nici nu le-au văzut. Iar firele de sârmă ghimpată tăiate le-au observat de-abia luni către seară. O zi întreagă au încercat să afle, după cartotecă, cine a evadat. Fugarii puteau încă de dimineaţă să meargă deschis, fără să se ferească! Iată ce înseamnă să nu-şi dea seama de rostul rachetelor.

Dar când în lagăr au recompus treptat imaginea evadării din seara de duminică, şi-au adus aminte că s-a stins lumina şi au exclamat: „Ce şmecheri! Ce dibaci! Cum or fi reuşit să stingă lumina?” Şi mulţi vor crede lungă vreme, că lumina stinsă i-a ajutat.

Nu mergem cu mai mult de patru kilometri la oră.

Deseori ne întindem să ne odihnim. Apă, apă! Toată noaptea n-am făcut mai mult de douăzeci de kilometri. Şi din nou trebuie să căutăm unde să ne ascundem şi să ne culcăm pentru chinul de peste zi.

Ni s-a părut că zărim nişte construcţii. Ne-am târât prudenţi către ele. Ceva neobişnuit în stepă: stânci eratice. Oare n-o fi apă prin scobiturile lor? Nu... Sub una dintre stânci era o crăpătură. Or fi scobit-o şacalii. Era greu să te întinzi în ea. Şi dacă stânca se prăvăleşte? Te striveşte de te face lipie, şi nici nu mori imediat. S-a făcut frig. Până dimineaţă nu am putut dormi. Nici peste zi n-am dormit. Am scos cuţitele şi am început să le ascuţim pe piatră: se tociseră când am săpat groapa la popasul trecut.

Pe la jumătatea zilei, undeva aproape, se aude un zgomot de roţi. E rău, suntem lângă drum. Chiar pe lângă noi a trecut un kazah. A mormăit ceva. Să ieşim şi să-l ajungem din urmă? Poate are apă? Dar cum să te apropii de el fără să cercetezi împrejurimile: dacă ne văd niscai oameni?

Numai de n-ar trece pe acest drum şi potera în căutarea noastră. Am ieşit cu prudenţă, am cercetat totul din poziţia culcat. La vreo sută de metri se afla o construcţie năruită. Ne-am târât într-acolo. Nimeni. Un puţ!! Nu. Era părăsit, plin de gunoaie. Într-un colţ – nişte pleavă de grâu. Să ne culcăm aici? Ne-am întins. Nu ne ia somnul. E-ei, dar ne muşcă puricii! Puricii?! Da, nişte purici mari, şi mulţi! Sacoul belgian gri-deschis al lui Kolia devenise negru de purici. Ne scuturăm, ne curăţăm. Ne-am târât îndărăt în gaura de şacal. Vremea trece, trec şi puterile noastre, dar nu ne mişcăm.

În amurg ne ridicăm. Suntem foarte slăbiţi. Ne chinuieşte setea.Hotărî în s-o luăm mai spre dreapta, ca să ieşim mai repede la Irtîş. Noapte senină, cer negru-înstelat. Din constelaţiile Pegas şi Perseu în ochii mei se profilează un taur cu capul aplecat, care merge plin de

dârzenie înainte, încurajându-ne. Mergem şi noi.

Deodată, în faţa noastră ţâşnesc nişte rachete! Acum sunt înainte! Încremenim. Observăm terasamentul căii ferate. Nu mai ţâşnesc alte rachete, însă în lungul şinelor – lumina unui proiector, raza lui se apleacă într-o parte şi în alta. Este o drezină care cercetează stepa. Acum o să ne observe şi – gata... Stupidă neputinţă: să stai întins în fasciculul de lumină şi să aştepţi să fii observat.

A trecut, nu ne-au observat. Ne ridicăm dintr-un salt. Nu puteam să fugim, dar ne îndepărtăm cât mai repede de calea ferată. Cerul se umple repede cu nori, iar noi, cu aruncările noastre la dreapta şi la stânga, am pierdut direcţia cea bună. Facem puţini kilometri şi poate că nu sunt decât un zigzag inutil.

O noapte ratată!... Se luminează din nou. Din nou strângem ciulini. Trebuie să săpăm iar o groapă, dar cuţitul meu turcesc, încovoiat – ia-l de unde nu-i! L-am pierdut când am stat culcat ori când am sărit brusc de lângă terasament. Mare belea! Ce se face un fugar fără cuţit? Am săpat groapa cu cuţitul lui Kolia.

Un singur lucru bun: mi se prezisese cândva că o să mor la treizeci şi opt de ani. Pentru un marinar este greu să nu fie superstiţios. Dar în această dimineaţă de douăzeci septembrie este ziua mea de naştere. Astăzi împlinesc treizeci şi nouă. Prezicerea nu mă mai interesează. O să trăiesc!

Şi din nou stăm înghesuiţi în groapă, fără nicio mişcare, fără apă... Ah, dacă am putea să adormim! Dar nu putem. Dacă ar ploua! Evadarea noastră durează prea mult. Nu e bine. Se sfârşeşte cea de a treia zi de evadare, şi n-am pus o picătură de apă în gură, înghiţim zilnic câte cinci tablete de glucoza. Şi am înaintat puţin – poate doar o treime din drumul până la Irtîş. Iar prietenii din lagăr se bucură pentru noi, că am fost eliberaţi de procurorul verde (2) ...

Amurg. Stele. Direcţia nord-est. Ne târâm cu greu picioarele. Deodată auzim un strigăt în depărtare: „Va-va-va-va!” Ce-o fi asta? După cum povestea Kudia, un fugar cu experienţă, aşa alungă kazahii lupii de la oi.

O oaie! Ne trebuie o oaie şi suntem salvaţi! În condiţii de libertate nu ne-am fi gândit vreodată să bem sânge. Aici însă – numai de-am avea!

Ne furişăm. Ne târâm. Nişte construcţii. Nu se vede niciun puţ. Să intrăm în casă este periculos, întâlnirea cu oamenii înseamnă să lăsăm o urmă. Ne furişăm spre un saivan de chirpici. Da, cea care striga să alunge lupii era o kazahă. Sărim în saivan, unde zidul este mai puţin înalt, eu ţin cuţitul între dinţi. Târâş, începem vânătoarea oii. Iată, o aud, răsuflă alături. Dar oile se trag îndărăt, se feresc de noi! Ne târâm din nou, din două părţi. Cum să fac s-o apuc de un picior? Fug! (Mai târziu mi se va explica în ce a constat greşeala noastră. Noi ne târam, şi oile ne-au luat drept fiare. Trebuia să ne apropiem în picioare, ca gospodarul, şi oile s-ar fi lăsat cu uşurinţă.)

Kazaha simte ceva în neregulă, se apropie, scrutează întunericul. N-are nicio lumină cu ea, dar ridică bulgări de jos şi azvârle cu ei, l-a nimerit pe Kolia. Vine drept spre mine, acum va călca peste ruine! M-a văzut ori m-a simţit, că a început să ţipe: „Şeitanul! Şeitanul!” şi a zbughit-o de lângă noi, şi noi de lângă ea, peste zid, şi ne-am culcat la pământ. Glasuri de bărbaţi. Calme. Probabil zic: i s-a năzărit muierii.

Înfrângere. Ce să-i faci, ne târâm mai departe.

Silueta unui cal. Frumosule! Tocmai ce ne trebuia. Ne apropiem. Stă. L-am bătut cu palma pe greabăn, i-am petrecut cureaua după gât. L-am urcat pe Jdanok, dar eu, de slab ce sunt, n-am putere să mă caţăr. Mă agăţ cu mâinile, apăs cu burta, dar nu pot să azvârl picioarele. Calul se roteşte. A ţâşnit cu Jdanok, l-a trântit. Bine că i-a rămas cureaua în mână, n-am lăsat o urmă, să rămână

totul pe seama şeitanului.

Ne-a scos sufletul calul ăsta. Acum ne e şi mai greu să mergem. Am dat peste pământ arat, brazde. Ne împotmolim, abia ne mai târâm picioarele. Dar, pe de o parte, asta e şi bine: unde-i arătură – acolo sunt oameni, unde sunt oameni – acolo e apă.

Mergem, ne clătinam, ne târâm. Din nou nişte siluete. Din nou ne culcăm şi ne târâm. Stoguri de fin! Grozav – luncă? Irtîşul e aproape? (Vai, cât de departe este încă…) Cu ultimele puteri ne-am urcat în vârful unui stog şi ne-am vârât în fân.

Abia acum am dormit şi noi toată ziua! Cu noaptea nedormită dinaintea evadării, aveam cinci nopţi fără somn.

Ne trezim la sfârşitul zilei. Auzim un tractor. Dăm cu grijă fânul la o parte, scoatem un pic capul. Se apropiau două tractoare. O izbă prăpădită. Se înserează.

O idee! Un tractor are apă pentru răcirea motorului! Când tractorişti se vor culca, noi o s-o bem.

S-a întunecat. Se împlineau patru zile şi patru nopţi de la evadare. Ne târâm spre tractoare.

Bine că măcar nu e niciun câine. Am ajuns încetişor la orificul de scurgere, am înghiţit – nu, apa e cu gaz. Scuipăm, n-o putem bea.

Ei au de toate aici: şi apă, şi mâncare. N-ar trebui decât să batem la uşă şi să cerem pomană în numele Domnului nostru Iisus Hristos: „Fraţilor! Oameni buni! Ajutaţi-ne! Suntem puşcăriaşi, am evadat din închisoare!” Ca în secolul al nouăsprezecelea: la marginea cărărilor din taiga oamenii puneau oale cu caşă, haine, bănuţi de aramă.

Ţărăncile pâine mi-au dat.

Mahorcă – flăcăii din sat (3).

Pe dracu’! S-au dus vremurile alea. Ne vor vinde. Fie din convingere, fie să nu dea ei de belea. Fiindcă pentru complicitate se pot pricopsi şi ei cu un sfertuleţ. În secolul trecut nu le-a dat prin minte să emită un articol politic

pentru nişte pâine şi apă.

Şi ne târâm mai departe. Ne târâm toată noaptea. Aşteptăm Irtîşul, adulmecăm semnele râului. Dar degeaba. Ne mânăm fără întrerupere pe noi înşine, fără cruţare. Spre dimineaţă dăm iar peste o claie de fân. Şi mai greu decât ieri ne căţărăm pe ea. Adormim. E bine şi atât.

Ne trezim spre seară. Oare cât poate îndura un om? Avem cinci zile şi cinci nopţi de când am evadat. Nu departe de noi zărim o iurtă. Lângă ea un fel de şopron. Ne furişăm încetişor într-acolo. O grămadă cu boabe de mei. Umplem servieta, încercăm să ronţăim, da' nu putem să înghiţim – atât de uscată ne este gura. Deodată, lângă iurtă am zărit un samovar uriaş, de vreo două vedre. Ne-am târât înspre el. Am deschis robinetul – e gol blestematul! Când l-am înclinat, am obţinut câte două înghiţituri.

Şi am pornit din nou. Abia ne mai târam picioarele. Ne poticneam şi cădeam. Când stai întins parcă respiri mai uşor. Nu mai putem să ne ridicăm de pe spate. Ca să ne ridicăm, trebuie mai întâi să ne întoarcem pe burtă. Pe urmă să ne ridicăm în patru labe. Pe urmă, clătinându-ne, în picioare. Şi gâfâim din greu. Am slăbit atât de rău, încât burta parcă s-a lipit de şira spinării. Spre ziuă parcurgem fără oprire vreo două sute de metri, nu mai mult şi ne întindem.

Dimineaţa nici măcar n-am mai dat peste un stog de fân. O groapă săpată de un animal sălbatic. Am stat culcaţi în ea o zi întreagă, dar n-am putut închide ochii. În această zi s-a făcut frig, şi pământul era rece. Ori poate sângele nu ne mai încălzeşte? Încercăm să ronţăim macaroane.

Şi deodată observ că spre noi se îndreaptă un lanţ de soldaţi! Epoleţi roşii? Ne înconjoară! Jdanok mă zgâlţâie: ţi se pare, este o herghelie de cai.

Da, mi s-a năzărit. Iar ne întindem. Ziua parcă nu se mai sfârşeşte. La un moment dat a apărat un şacal, venise

la vizuina lui. I-am pus nişte macaroane şi ne-am dat la o parte, să-l ademenim, să-l prindem şi să-l mâncăm. Dar nu s-a lăsat ispitit. A plecat.

Ceva mai încolo, într-o parte, începea o pantă. La poalele ei – terenuri saline de la un lac secat, iar pe celălalt mal – o iurtă din care ieşea un fir de fum.

Trecuseră şase zile şi şase nopţi. Am ajuns la limită; mi s-au năzărit soldaţii cu epoleţii roşii, limba nu se mai mişcă în gură, urinăm rar şi cu sânge. Nu! În noaptea asta, orice ar fi, trebuie să facem rost de hrană şi de apă, cu orice preţ! Să mergem acolo, în iurtă. Dacă ne vor refuza – să luăm cu de-a sila. Mi-am adus aminte că bătrânul fugar Grigori Kudia avea un strigăt: mahmadera! (Ceea ce înseamnă: s-a terminat cu înduplecările, pune mâna şi ia!) Aşa m-am înţeles cu Kolia: am să strig „mahmadera!”

Prin întuneric ne-am furişat uşor spre iurtă. Există un puţ! Dar n-are găleată. În apropiere se află un conovăţ, de el era legat un cal înşeuat. Ne-am uitat prin crăpătura uşii. Înăuntru, la lumina unei gazorniţe – un kazah şi o kazahă, copii. Batem la uşă. Am intrat. Zic: „Salam!” (4) Şi totul se învârte cu mine – de n-aş cădea. O masă rotundă joasă (şi mai joasă decât în stilul nostru modern) pentru beşbarmak (5). De jur-împrejurul iurtei – laviţe aşternute cu pâslă. Un cufăr mare ferecat în fier.

Kazahul mormăie ceva drept răspuns, se uită pe sub sprâncene. Nu e deloc bucuros. Pentru a-mi da importanţă (dar trebuie să-mi păstrez şi puterile), m-am aşezat şi am pus servieta pe masă. „Sunt şeful unei ex-pediţii de prospecţiuni geologice, iar el este şoferul meu. Maşina a rămas în stepă cu oamenii, cam la cinci-şapte kilometri de aici: curge radiatorul, s-a scurs toată apa. Noi n-am mâncat nimic de trei zile, suntem flămânzi. Aksakal (6), dă-ne ceva de băut şi de mâncat. Şi ce ne sfătuieşti să facem?”

Kazahul ne scrutează cu ochii mijiţi, dar nu ne

pofteşte să mâncăm şi să bem. Întreabă: „Da’ care-i nume la şef?”

Aveam totul pregătit, da capul îmi vâjâia, am uitat. Răspund: „Ivanov. (E stupid, fireşte.) Hai, aksakal, vinde-ne ceva alimente!” „Nu. Du-te la vecin”. „Stă departe?” „Doi kilometri”. Eu stau demn, dar Kolia nu s-a putut abţine, a luat de pe masă o lipie şi încearcă să mămnce, dar se vede că îi vine greu. Şi deodată kazahul ia biciul – o coadă scurtă şi curea lungă de piele împletită – şi se repede să-l lovească pe Jdanok. Eu mă ridic: „Halal oameni! Asta-i ospitalitatea voastră?!” Iar kazahul, cu coada biciului, îl înghiontește pe Jdanok în spate, îl alungă din jurtă. Dau comanda: „Mahmadera!” Scot cuţitul şi îl îndrept spre kazah: „În colţ! Culcat!” Kazahul s-a repezit după un polog. Eu după el: poate că are vreo armă acolo şi acum o să tragă? Dar el se trântise pe pat şi striga: „Ia totul, n-o să zic nimic!” Câine spurcat! Ce-mi trebuie mie „totul” tău? De ce nu mi-ai dat mai înainte puţinul care ţi l-am cerut?

Îi strig lui Kolia: „Percheziţie”. Eu stau cu cuţitul în mână lângă uşă. Femeia kazahului ţipa, copiii plângeau. „Spune-i nevestei că nu ne vom atinge de nimeni. Noi vrem să mâncăm. Carne – bar? „lok” (7). Şi îşi desface mâinile a neputinţă. Dar Kolia scotoceşte prin iurtă şi iată că scoate din cămară pastrama de berbec. „De ce ai minţit?!” Kolia scoate şi un lighean, iar în lighean-baursaki – bucăţi de aluat prăjite în grăsime. Acum îmi dau seama: pe masă, în piale (8), se afla cumâs! Am băut împreună cu Kolia. Cu fiecare înghiţitură parcă se întorcea viaţa în noi! Grozavă băutură! Capul a început să mi se învârtă, dar ameţeala face să ne fie mai uşor, puterile sporesc. Kolia îi prinsese gustul, îmi întinde banii. Erau vreo douăzeci şi opt de ruble. În ascunzătoarea lui sigur mai are şi alţii. Pastrama o vârâm într-un săculeţ, în altul punem baursaki, lipii, nişte bomboane, nişte pernuţe murdare. Kolia mai scoate şi un castron cu fripturi de berbec. Cuţitul! – da, ăsta ne trebuie.

Ne străduim să nu uităm nimic: linguri de lemn, sare. Săculeţul îl duc eu. Mă întorc, iau găleata cu apă. Iau o pătură, un frâu de rezervă, biciul. (Kazahul mârâie, nu-i place: se vede că avea de gând să pornească pe urmele noastre.)

„Uite ce e, îi zic kazahului, ia aminte: trebuie să fii mai bun cu oamenii care îţi calcă pragul! Ţi-am căzut în genunchi pentru o găleată de apă şi zece baursaki. Noi nu facem rău oamenilor buni. Iată ultimele indicaţii: stai aici şi nu te mişca! Să ştii că nu suntem singuri”.

Îl las pe Kolia lâugă uşă, afară, şi duc restul prăzii la cal. Ar trebui să ne grăbim, dar eu chibzuiesc liniştit. Am dus calul la puţ şi l-am adăpat. Că şi pe el îl aşteaptă treabă grea: să meargă toată noaptea supraîncărcat. Am mai băut şi eu apă. A băut şi Kolia. Tocmai atunci au apărut nişte gâşte. Kolia are o mare slăbiciune pentru păsări. Zice: „Hai să prindem gâştele! Le sucim capetele, ce spui?” „Fac multă larmă. Nu pierde timpul”. Am lăsat în jos scările de la şa, am strâns chinga. Dincolo de şa, Jdanok a pus pătura şi, ajutându-se de ghizdul puţului, a urcat pe cal. A luat în braţe găleata cu apă. Am legat cele două săculeţe şi le-am trecut peste cal. Eu am urcat în şa. Apoi, călăuzindu-ne după stele, am pornit spre răsărit, ca să derutăm potera.

Calul este nemulţumit că l-au încălecat doi călăreţi, şi, pe deasupra, străini. Încearcă să se întoarcă acasă, îşi învârteşte capul. Dar l-am stăpânit. A pornit la trap. Într-o parte se văd nişte luminiţe. Le ocolim. Kolia îmi cântă la ureche:

Grozav e calare prin şesul nesfârşit.
Să respiri aerul libertăţii.
Cal bun doar să aibă cow-boy-ul! (9)

„Eu, zice el, i-am văzut carnetul de identitate”. „De ce nu i l-ai luat? Aşa ceva prinde bine întotdeauna. Chiar şi numai dacă îl arăţi de departe”.

Pe drum, fără să coborâm de pe cal, foarte des mâncam şi beam apă. Altă dispoziţie! Acum, că suntem călare, să străbatem o distanţă cât mai mare!

Deodată am auzit strigăte de păsări. Un lac. Să-l ocolim – e prea mare distanţă, e păcat să pierdem vremea. Kolia a coborât şi a condus calul printr-un batardou mocirlos. Am trecut Dar am băgat de seamă că nu mai aveam pătura. Alunecase… Am lăsat o urmă…

Asta e foarte rău. De la kazah, în toate părţile, sunt numai drumuri, dar după pătura găsită, dacă acest punct se adaugă la iurta kazahului, vor ghici drumul nostru. Să ne întoarcem s-o căutăm? N-avem timp. Şi oricum îşi vor da seama că mergem spre nord

Am făcut un popas. Ţin calul de căpăstru. Mâncam şi beam fără oprire. Apă ne mai rămăsese puţină, pe fundul găleţii – ne şi mirăm.

Direcţia – nord. La trap, calul nu va rezista, dar la pas iute poate să facă vreo opt-zece kilometri pe oră. Dacă timp de şase nopţi am făcut cam o sută cincizeci de kilometri – în noaptea asta vom mai face şaptezeci. Dacă n-am făcut zigzaguri – ar trebui să fim aproape de Irtîş.

Se luminează de ziuă. Nu avem unde să ne adăpostim. Am mai mers puţin. De-acum este periculos să mai mergem. Am zărit o văgăună adâncă. Am coborât cu cal cu tot, am mai mâncat şi am mai băut. Deodată, foarte aproape, a răsunat păcănitul unei motociclete. E rău, înseamnă că drumul este aproape. Trebuie să ne ascundem undeva mai bine. Am ieşit din văgăună, ne-am uitat de jur-împrejur. Nu foarte departe se zărea un aul (10) mort, părăsit. Ne-am îndreptat într-aco-lo. Descărcăm totul între trei pereţi ai unei case năruite. Am împiedicat calul şi i-am dat dramul să pască.

Dar în ziua asta nu ne-a furat deloc somnul: ne muncea gândul că am lăsat urme – kazahul şi pătura.

Seară. Şapte zile şi şapte nopţi. Calul păştea în

depărtare. Ne-am dus după el, vrem să-l prindem – sare îndărăt şi se smulge. Kolia l-a prins de coamă, calul a zvâcnit şi l-a trântit. S-a despiedicat, acum nu-l mai poţi prinde. Am alergat trei ceasuri după el, ne-a scos sufletul, l-am abătut înspre ruine, am făcut un laţ din curele, dar degeaba! Ne muşcăm buzele de ciudă şi părere de rău, dar a trebuit să renunţăm. Ne-a rămas frâul şi biciul.

Am mâncat şi am băut ultimele picături de apă. Am luat în spinare săculeţele cu merinde şi găleata goală. Am pornit. Astăzi suntem în puteri.

Dimineaţa următoare ne-a surprins astfel, încât a trebuit să ne ascundem în nişte tufişuri nu departe de un drum. N-am dormit nici în ziua asta.

Când s-au împlinit opt zile am pornit din nou. Am mers noi ce am mers şi, deodată, simţim sub picioare pământ moale: aici este arătură. Mergem mai departe – faruri de maşini pe drum. Atenţie!

Printre nori – lună nouă. Din nou un aul kazah mort, distrus. Mai departe – luminiţele unui sat, şi dintr-acolo răzbate până la noi cântecul

Deshămaţi, flăcăi, căluţii!…

Săculeţele le-am lăsat printre ruine, am luat găleata şi servieta şi am pornit spre sat. Cuţitele – în buzunar. Iată prima casă – guiţă un purcel. De te-ai fi nimerit cu noi în stepă! În întâmpinarea noastră vine un flăcău pe bicicletă. „Ascultă, fecioraş, suntem cu o maşină, cărăm grâu, de unde să luăm nişte apă să turnăm în radiator?” Băiatul a coborât de pe bicicletă, ne-a condus şi ne-a arătat. La marginea satului se afla un re

Sunt multe asemenea aule în Kazahstan. rămase aşa din anii 1930 – 1933. Mai întâi a trecut peste ele Budionnîi cu cavaleria lui (până astăzi în Kazahstan niciun colhoz nu poartă numele lui, nicăieri nu întâlneşti portretele lui), pe urmă – foametea.

zervor, pesemne că vitele beau din el. Am umplut

găleata şi am plecat, n-am băut. Când ne-am despărţit de băiat, ne-am aşezat şi ne-am pus pe băut. O jumătate de găleată dintr-odată! (astăzi ne era mai mult sete, fiindcă eram sătui).

Parcă se simte umezeală. Sub picioare – iarbă adevărată. Trebuie să fie un râu! Trebuie să-l căutăm. Pornim să-l căutăm. Iarbă înaltă, tufişuri. O salcie! Salcia este întotdeauna lângă un râu. Trestii! Şi apă!!… Pesemne un golf al Irtîşului. Hei, acum să ne bălăcim, să ne spălăm! Trestii de doi metri! Raţele zboară de sub picioarele noastre. Aici să tot trăieşti! Aici n-ai cum să te prăpădeşti!

Şi iată de-abia când, după opt zile, stomacul a descoperit pentru întâia oară că funcţionează. După opt zile de inacţiune – ce chinuri groaznice! Aşa sunt, probabil, şi chinurile facerii…

Ne-am întors din nou în aulul părăsit. Am făcut focul între ziduri, am fiert pastrama de oaie. Ar trebui să folosim noaptea pentru deplasare, dar ne este foame, mereu, nu ne putem sătura. Am mâncat atât de mult, că de-abia ne mai mişcăm. Şi, satisfăcuţi, am pornit să căutăm Irtîşul. Ce n-am avut timp de opt zile, s-a întâmplat acum, la răscruce: o dispută. Eu zic la dreapta, Jdanok la stânga. Eu simt că trebuie, exact, la dreapta, dar el nu vrea să asculte. Iată ce primejdie îl mai paşte pe fugar – discordia. Într-o evadare, în mod obligatoriu, cineva trebuie să aibă ultimul cuvânt. Altfel este nenorocire. Ca să-mi impun punctul de vedere, am apucat-o la dreapta. Am mers vreo sută de metri, nu se aude niciun pas din urmă. Mă doare sufletul. Căci nu e bine să ne despărţim. M-am aşezat lângă un stog de fân, mă uit îndărăt… Vine Kolia! L-am îmbrăţişat. Am pornit alături de parcă nu se întâmplase nimic.

Din ce în ce mai multe tufişuri, tot mai multă răcoare. Am ajuns pe malul povârnit. Jos plescăie, susură, suflă umed spre noi Irtîşul… Bucuria se revarsă peste margini!

Găsim o claie de fân şi ne vârâm în el. Hei, câinilor,

unde sunteţi, pe unde ne căutaţi? Au-u-u! Şi am adormit buştean.

Şi… ne-am trezit la un foc de armă. Şi lătrat de câini la doi paşi!…

Cum? Gata? Ăsta-i sfârşitul libertăţii?…

Ne-am strâns unul într-altul, ne ţinem respiraţia. Pe lângă noi a trecut un om. Cu un câine. Era un vânător… Am adormit şi mai şi, nu ne-am trezit toată ziua! Şi astfel am petrecut cea de a noua zi.

Odată cu întunericul am pornit de-a lungul râului. Lăsasem urme acum trei zile. În prezent câinii ne caută numai pe lângă Irtîş. Ei îşi dau seama că noi ne tragem spre apă. Mergând de-a lungul malului, e pe deplin posibil să cădem într-o ambuscadă. Şi este incomod să mergi astfel: trebuie să ocoleşti coturile, golfurile, stufărişurile. E nevoie de o barcă!

O luminiţă. O căsuţă pe mal. Plescăit de vâsle, pe urmă linişte. Ne-am ascuns şi aşteptăm îndelung. Luminiţa din căsuţă s-a stins. Ne coborâm încetişor. Iată şi barca. Şi o pereche de vâsle. Grozav! (Stăpânul ar fi putut să le ia acasă.)

„Departe, pe mare – viaţa nu-i amară!” Stihia dragă! La început încetişor, fără plescăit. Când am ieşit în mijloc, am apăsat cu toată puterea pe vâsle.

Plutim pe Irtîş în jos. De după o cotitură ne vine în întâmpinare un vapor luminat. Câte lumini! Toate ferestrele sunt luminate, pe tot vaporul răsună muzică de dans. Pasagerii liberi şi fericiţi, fără să-şi dea seama de fericirea lor şi fără măcar să-şi simtă libertatea, se plimbă pe punte, stau în restaurant. Şi ce plăcut este în cabinele lor!…

Şi coborâm astfel peste douăzeci de kilometri. Alimentele sunt pe terminate. Cât este încă noapte, ar fi înţelept să le completăm. Se aud nişte cocoşi, tragem la mal, şi urcăm încetişor. O căsuţă. Nu este niciun câine. Un

staul. O vacă şi un viţel. Găini. Lui Jdanok îi plac păsările, dar eu zic: să luăm viţelul, îl dezlegăm. Jdanok îl duce spre barcă, iar eu, în sensul cel mai adevărat, şterg urmele: altfel, pentru poteră nu va fi greu să-şi dea seama că ne deplasăm pe râu în jos.

Până la mal, viţelul a mers liniştit, dar n-a vrut să urce în barcă, se proptea pe picioarele dinainte. De-abia l-am suit şi l-am culcat Jdanok s-a lăsat peste el, acoperindu-l cu trupul lui, eu am început să vâslesc – ne desprindem, pe urmă o să-l tăiem. Dar asta a fost o greşeală, să-l ducem viu. Viţelul s-a ridicat, l-a răsturnat pe Jdanok şi a intrat în apă cu picioarele dinainte.

Tot echipajul pe punte! Jdanok ţine de viţel, eu ţin de Jdanok, şi cu toţii ne-am aplecat într-o parte, iar barca ia apă. Asta mai lipsea – să ne înecăm în Irtîş. Totuşi am tras viţelul îndărăt! Dar barca se cufundase mult în apă, trebuie să scoatem apa. Însă mai întâi trebuie să tăiem viţelul. Iau cuţitul şi vreau să-i tai tendoanele la grumaz, pe undeva pe aici se află locul acela. Dar nu găsesc locul ori cuţitul nu taie. Viţelul tremură, se zbate, se agită – mă agit şi eu. Încerc să-i tai beregata – nici asta nu merge. Mugeşte, dă din picioare, acum sare din barcă sau ne răstoarnă în apă. El vrea să trăiască! Dar şi noi vrem să trăim!!

Tai – şi nu pot să-i vin de hac. Clatină barca încolo şi încoace, bez-meticul, şi acum o să se scufunde! Şi pentru că este atât de rău şi îndă-rătnic, mă cuprinde o ură cumplită, ca faţă de cel mai mare duşman al meu şi, mânat de o furie oarbă, încep să împlânt cuţitul în el la întâmplare! * Sângele ţâşneşte din el, ne stropeşte. Viţelul mugeşte, se zbate şi dă din picioare disperat. Jdanok îl strânge de bot, barca se clatină, iar eu îl lovesc întruna cu cuţitul. Înainte îmi era milă şi de un şoricel, şi de o gâză!

În sfârşit, a încremenit. Ne-am apucat să scoatem apa din barcă – cu ispolul, cu nişte cutii, la patru mâini. Şi

să vâslim.

Oare nu sunt la fel şi prigonitorii noştri: nu-i destul că ne omoară, ne mai şi urăsc?!

Curentul apei ne-a dus pe un braţ al râului. Înainte – o insulă. Trebuie să ne ascundem acolo, curând se luminează de ziuă. Am tras barca în adâncul stufărişului. Am târât viţelul pe mal şi toată avuţia noastră, barca am acoperit-o cu trestii. N-a fost uşor să târâm viţelul de picioare pe panta abruptă. Sus-iarbă până la brâu şi pădure. Fantastic! De câţiva ani trăim în pustiu. Am şi uitat cum arată pădurea, iarba, râul…

Se luminează. Mi se pare că viţelul are o figură supărată. Dar mulţumită lui, bietului animal, o să putem rezista pe insulă. Ascuţim cuţitul cu cremenea de la „Katiuşa”. Înainte n-am avut niciodată prilejul să tai un animal, dar învăţ. Am făcut o tăietură pe burtă, am jupuit pielea, am scos măruntaiele. În adâncul pădurii am făcut focul şi am pus la fiert carne de viţel cu fulgi de ovăz. O găleată întreagă.

Un adevărat ospăţ! Important e că suntem liniştiţi. Şi suntem liniştiţi pentru că suntem pe insulă. Insula ne desparte de oamenii răi. Printre oameni se află şi dintre cei buni, dar nu prea se nimeresc în calea fugarilor, numai dintre cei răi…

O zi însorită, călduroasă. Nu trebuie să ne chircim într-o vizuină de şa-cal. Iarba este deasă, suculentă. Cine o calcă zilnic în picioare nu-i cunoaşte preţul, nu ştie ce înseamnă să te cufunzi cu pieptul şi cu faţa în ea.

Hoinărim prin insulă. Este plină de tufe de măceş, şi măceşele s-au copt. Nu ne mai saturăm mâncând. Apoi mâncăm din nou supă. Şi fier-bem iar carne de viţel. Fierbem caşă cu rinichi.

Ne simţim extraordinar, sufletul e uşor. Ne amintim drumul nostru greu şi găsim destule lucruri de care să râdem. Cum or fi aşteptat scheciul nostru. Cum or fi

înjurat, cum or fi dat socoteală la Direcţie. Ne închipuim figurile lor. Râdem în hohote!…

Pe un trunchi gros, răzuind coaja, am ars cu o sârmă înroşită în foc: „Aici, în drum spre libertate, în octombrie 1950, au găsit adăpost nişte oameni condamnaţi pe nedrept la ocnă pe viaţă”. Să rămână o urmă. În pustietatea asta nu va fi de folos poterei, dar oamenii o vor citi cândva.

Am hotărât să nu ne grăbim. Lucrul pentru care am evadat îl avem: libertatea. (Când vom ajunge la Omsk ori la Moscova, este puţin probabil că ea va mai fi deplină.) Aici încă mai sunt zile însorite, aer curat, verdeaţă, timp liber. Şi carne îndeajuns. Doar pâine nu avem şi tare mult ne lipseşte.

Şi astfel am trăit pe insulă aproape o săptămână: din ziua a zecea, şi am început-o pe cea de a şaisprezecea. În desişul pădurii am construit o colibă uscată. Noaptea este frig şi în ea, e drept, dar mai dormim şi ziua. În toate zilele astea am avut parte de soare. Bem multă apă, încercăm, precum cămila, să facem rezerve. Stăm liniştiţi şi printre ramuri privim la viaţa de acolo, de pe mal. Acolo circulă maşini. Oamenii cosesc iarbă – a doua coasă. Pe noi nu ne deranjează nimeni.

Pe neaşteptate, într-o zi, când moţăiam în iarbă, încălziţi de ultimele raze de soare, auzim în insulă zgomot de topor. Ne ridicăm puţin şi vedem că nu departe un om tăia cioturi de lemn şi, încet-încet, se apropie de noi.

Într-o jumătate de lună îmi crescuse o barbă sălbatică, n-aveam cu ce ne rade, arătam a evadat tipic. Lui Jdanok nu-i creşte nimic, e ca un puştan.

Astfel eu mă prefac adormit şi pe el îl trimit să meargă degrabă, să ceară o ţigară, să spună că noi suntem turişti din Omsk, să afle de unde este el. În caz de nevoie – eu sunt pregătit.

Kolia s-a dus, şi au stat de vorbă. Şi-au aprins câte o

ţigară. Era un kazah dintr-un colhoz vecin. Puţin după aceea: a luat-o pe mal, s-a suit în barcă şi, fără să-şi ia cioturile tăiate, a început să vâslească.

Ce însemană asta? Se grăbeşte să dea ştire despre noi? (Sau poate, dimpotrivă, s-o fi speriat că îl denunţăm, fiindcă şi pentru tăiat lemne din pădure poţi fi condamnat. Aşa-i viaţa acum: toată lumea se teme de toată lumea.) „Ce i-ai zis despre noi?” „Că suntem alpinişti”. Şi de râs şi de plâns – Jdanok încurcă întotdeauna câte ceva. „Eu ţi-am spus – turişti! De unde până unde alpinişti în stepă întinsă?”

Nu, nu mai putem rămâne aici! S-a isprăvit cu fericirea Am cărat totul în barcă şi am pornit. Deşi e încă ziuă, trebuie să pornim cât mai repede. Kolia s-a culcat pe fundul bărcii, nu poate fi văzut, şi astfel, de departe, pare un singur om în barcă. Vâslesc, ţinându-mă pe mijlocul Irtîşului.

Prima problemă – să cumpărăm pâine. A doua – cum o să ajungem în locuri locuite de oameni, va trebui să mă bărbieresc neapărat. La Omsk socotim să vindem un costum, să plecăm cu trenul, urcându-ne în el cu câteva staţii mai departe.

Către seară am ajuns la căsuţa unui supraveghetor de geamanduri. Am urcat. Acolo era o femeie singură. S-a speriat, a început să se agite: „Îl chem îndată pe soţul meu!” Şi a plecat undeva. Eu după ea, o urmăresc. Deodată, Jdanok mă strigă îngrijorat: „Jora! (11) (Dracu’ să te ia, cu limba ta păcătoasă cu tot. Doar ne-am înţeles că eu sunt Viktor Alexandrovici.) Mă întorc. Doi bărbaţi – unul dintre ei cu armă de vânătoare. „Cine sunteţi?” „Turişti din Omsk. Vrem să cumpărăm alimente. (Şi ca să risipim orice bănuială:) Da să intrăm în casă, de ce ne primiţi atât de prost?” Şi, într-adevăr, ei se destind: „Noi nu avem nimic. Poate la sov-hoz. Doi kilometri mai jos”.

Mergem la barcă şi coborâm încă douăzeci de

kilometri. Era o seară cu lună. Urcăm pe malul povârnit. O căsuţă. Nu arde nicio lumină. Batem la poartă. Iese un kazah. Şi acesta este primul om care ne vinde o jumătate de pâine, un sfert de sac de cartofi. Cumpărăm şi un ac cu aţă (asta, probabil, a fost o imprudenţă), îl întrebăm şi de un brici de bărbiert, dar el nu se rade, lui nu-i creşte barba. Totuşi era cel dintâi om bun. Noi prindem gust şi îl întrebăm dacă n-are ceva peşte. S-a ridicat soţia, ne aduce doi peşti şi zice: „Beş denga” (12). Asta-i peste orice aşteptări, ne dă peştele fără bani. Într-adevăr, nişte oameni tare buni! Eu bag peştele în săculeţ, el îl trage înapoi. „Beş denga, cinci ruble”, explică stăpânul. Ah, aşa stau lucrurile! Nu, nu-l luăm, e scump.

Vâslim tot restul nopţii. A doua zi, cea de a şaptesprezecea zi de la evadare, ascundem barca în tufişuri, iar noi dormim în fân. La fel şi în cea de a optsprezecea şi de a nouăsprezecea zi, căznindu-ne să nu ne întâlnim cu oameni. Avem de toate: apă, foc, carne, cartofi, sare, găleată. Pe malul drept, abrupt, sunt păduri de foioase, pe cel stâng – lunci şi mult fân. Ziua facem focul în tufişuri, fierbem ciorbă, dormim.

Curând însă vom ajunge la Omsk şi, inevitabil, vom ieşi în lume. Prin urmare, am nevoie de un brici de bărbierit. Neputinţă totală: fără brici şi fără foarfece nu poţi născoci nimic care să te ajute să scapi de păr. Poate doar să-l smulgi fir cu fir.

Într-o noapte cu lună am zărit o movilă înaltă pe malul Irtîşului. Ne-am zis: să fie oare vreun turn de pază de pe vremea lui Ermak (13)? Ne-am urcat să vedem. Şi la lumina lunii am văzut un misterios oraş mort, cu case de chirpici. Probabil tot de la începutul anilor treizeci… Ce arde – au ars, casele de chirpici le-au dărâmat, pe oameni i-au legat de cozile cailor. Aici, turiştii n-au ce căuta…

În aceste două săptămâni n-a plouat niciodată. Nopţile, însă, deveniseră foarte friguroase. Pentru viteză

vâsleam mai mult eu, iar Jdanok şedea la cârmă şi îngheţa. Şi iată că în cea de a douăzecea noapte a început să mă roage să facem focul şi să se încălzească bând apă fiartă. L-am pus să vâslească, dar el tremura scuturat de friguri şi mă ruga mereu să fac focul.

Tovarăşul de evadare nu putea să-i refuze acest foc – Kolia trebuia să înţeleagă şi să renunţe el. Dar Jdanok aşa era el, nu putea să lupte cu dorinţa lui: ca atunci când a luat lipia de pe masă; sau cum l-au ispitit gâştele şi găinile…

Tremura şi cerea foc. Însă de-a lungul Irtîşului, pretutindeni, probabil că ne aşteptau cu atenţia încordată. Este uimitor că până acum nu ne-am încrucişat cu soldaţii din escortă. Că în nopţile cu lună, în mijlocul Irtîşului, nu ne-au observat şi nu ne-au oprit.

La un moment dat am observat pe malul cel înalt o luminiţă. Kolia, în loc de foc, a început să mă roage să intrăm şi să ne încălzim. Era şi mai primejdios. Nu puteam fi de acord. Să înduri atâta, să parcurgi atâta drum – şi pentru ce? Dar nu puteam să-l refuz, poate s-a îmbolnăvit. Iar el nu renunţa de bunăvoie.

La lumina unei gazomiţe dormeau un kazah şi o kazahă. Au sărit în sus speriaţi. Eu le explic: „Vedeţi, acest om s-a îmbolnăvit, lăsaţi-ne să ne încălzim. Noi suntem în delegaţie, de la Zagotzerno (14). Am trecut cu barca din partea cealaltă”. Zice kazahul: „Culcaţi-vă”. Kolia s-a culcat pe o pătură de pâslă, m-am aşezat şi eu, cum se zice, de ochii lumii. Era primul nostru acoperiş de la începutul evadării, dar nu aveam linişte din pricina lui. Nu numai că nu puteam să dorm, dar nici să mă întind nu puteam. Aveam senzaţia că ne-am trădat singuri, că ne-am vârât singuri într-o capcană.

Bătrânul a ieşit doar în cămaşă şi izmene (altfel m-aş fi dus după el) şi nu s-a întors multă vreme. De după polog se aud şoapte în kazahă. Ăştia sunt cei tineri, întreb: „Cine

sunteţi? Supraveghetori la geman-duri?” „Nu, noi suntem din sovhozul zootehnic Abai (15), primul pe Republică”. Ah, ce locşor ne-am ales, mai rău nici că se poate! Unde-i sovhoz – acolo-s autorităţile şi miliţia. Ba încă şi primul pe Republică! Înseamnă că se străduiesc…

Îi strâng mâna lui Kolia: „Mă duc la barcă, vino după mine. Cu servieta”. Iar cu glas tare: „Degeaba am lăsat merindele pe mal”. Ies în tindă, împing uşa care dă afară, dar este încuiată. Da, e clar. Mă întorc, îl zgâlţâi pe Kolia ca să-l fac atent şi mă duc iar la uşă. Uşa a fost făcută de nişte tâmplări proşti. Jos o scândură e mai scurtă, pe acolo vâr mâna şi mă întind zdravăn… aha, e proptită cu un par pe dinafară, îl dobor.

Ies. Fuga spre mal. Barca e la locul ei. În lumina lunii pline stau şi aştept Dar Kolia nu se vede. Ah, ce năpastă! Înseamnă că n-are putere să se scoale. Se mai încălzeşte vreo câteva clipe. Ori l-au prins. Trebuie să mă duc să-l ajut

Urc din nou povârnişul. Din casă, spre mine, vin patru, printre ei – Jdanok. Foarte aproape unul de altul (sau îl ţin?). Strigă: „Jora! (Din nou „Jora!”) Vino încoace! Ne cer actele!” Dar servieta n-o are în mână, cum îi poruncisem.

Mă apropii. Cel nou, cu accent kazah, zice: „Actele dumneavoastră!” Mă ţin cât se poate de calm: „Dar dumneata cine eşti?” „Eu sunt comandantul”. „Foarte bine, zic eu încurajator, să mergem. Actele pot fi oricând verificate. Acolo în casă, e şi lumină mai multă”. Am intrat în casă.

Ridic încet servieta de jos, mă aproapii de gazomiţă şi chibzuiesc cum să mă apropii mai bine şi să sar, iar în vremea asta vorbesc întruna: „Actele, mă rog, întotdeauna… Actele trebuie verificate acolo unde este nevoie. Vigilenţa nu strică. La noi, la Zagotzerno, a fost un caz…” Apucasem încuietoarea ca să deschid servieta. Toţi

se strânseseră în jurul meu. Şi-i fac comandantului un vânt cu umărul spre stânga, el cade peste bătrân şi amândoi se prăvălesc la pământ. Celui tânăr – o directă de dreapta în falcă. Ţipete, strigăte! Eu: „Mahmadera!” şi cu servieta în mână sar pe o uşă, pe a doua. Din tindă, Kolia mă strigă: „Jora! Mă ţin, nu mă lasă!” Se apucase de tocul uşii, iar ei îl trăgeau înăuntru. L-au apucat de mână, dar nu-l pot trage. Atunci m-am proptit cu piciorul în toc, şi l-am smucit cu atâta putere, încât Kolia a zburat peste mine, iar eu am căzut. Numaidecât peste mine s-au prăvălit doi. Nu înţeleg cum am ieşit de sub ei. Preţioasa noastră servietă a rămas acolo. Am fugit direct spre povârniş, în salturi! Din spate aud în rusă: „Cu toporul! Cu toporul!” Probabil ca să mă sperie, altfel ar fi zis în kazahă. Simt că sunt gata să mă apuce cu mâinile. Mă poticnesc, gata-gata să cad! Kolia ajunsese la barcă Strig: „Împinge barca. Sări în ea!” El o împinge, iar eu intru până la genunchi în apă, apoi sar în barcă. Kazahii nu îndrăznesc să intre în apă, aleargă pe mal: „Gâr, gâr, gâr!” Le strig: „Hei? Ne-aţi prins, tică-loşilor?”

Bine că n-au avut nicio armă. Am împins barca pe firul apei. Ei urlă şi aleargă pe mal, însă un mic golfuleţ le stăvileşte drumul. Mi-am scos cele două perechi de pantaloni, cei marinăreşti şi cei de costum, îi storc, şi-mi clănţăne dinţii în gură. „Ce zici, Kolia, ne-am încălzit?” Tace…

E limpede că trebuie acum să ne luăm adio de la Irtîş. În zori trebuie să ieşim la mal şi să ajungem la Omsk cu vreo maşină de ocazie. Nu mai avem mult. În servietă rămăsese „katiuşa” şi sarea. Unde să găsim un brici de ras, nu mai vorbesc unde să ne uscăm? Iată, lângă mal, o barcă, o căsuţă. E clar, un supraveghetor de geamanduri. Coborâm pe mal, batem la uşă. Nu se aprinde nicio lumină. O voce groasă de bărbat: „Cine-i acolo?” „Lăsaţi-ne să ne încălzim! Era să ne înecăm, ni s-a răsturnat barca”. După

multă zăbavă, în sfârşit uşa se deschide. În tin-dă, în semiîntuneric, într-o parte a uşii – un bătrân voinic, rus, cu mâinile amândouă ridicase toporul asupra noastră. Dacă-l loveşte pe cel dintâi – nu-l mai opreşti! „Nu vă fie teamă, caut eu să-l înduplec. Noi suntem din Omsk. Am fost în delegaţie în sovhozul Abai. Am vrut să ajungem cu barca în raionul vecin, dar mai sus de dumneata sunt nişte praguri şi nişte plase, noi am făcut o mişcare greşită şi – ne-am răsturnat". Se uită la noi încă bănuitor, fără să lase toporul. Unde l-am mai văzut, în ce tablou? Un bătrân din poveşti – coamă căruntă, capul cărunt. În sfârşit, dă glas: „Care va să zică, vă duceţi la Jelezianka?" Ce bine, am aflat şi unde suntem. „Sigur, la Jelezianka. Însă ce-i mai rău – ne-a căzut servieta în apă şi aveam în ea o sută cincizeci de ruble. Am cumpărat nişte carne de la sovhoz, acum nu ne mai arde de carne. Poate vrei s-o cumperi dumneata?" Jdanok s-a dus după carne. Bătrânul m-a lăsat să intru în odaia lui. Acolo ardea o lampă de gaz, pe perete – o puşcă de vânătoare. „Acum o să vă verificăm actele". Mă străduiesc să vorbesc cât mai firesc, convingător: „Actele le avem totdeauna cu noi, bine că le ţinem în buzunarul de la piept şi nu s-au udat. Eu sunt Stoliarov Viktor Alexandrovici, împuternicitul direcţiei regionale zootehnice". Acum trebuie să iau cât mai repede iniţiativa. „Dar dumneata cine eşti?" „Supraveghetorul geamandurilor". „Şi numele dumitale?" Tocmai atunci a intrat Kolia şi bătrânul n-a mai adus vorba de acte. A zis că n-are bani pentru carne, dar poate să ne ofere un ceai.

Am rămas la el cam un ceas. Ne-a încălzit ceai la flacără de aşchii, ne-a dat pâine şi chiar ne-a tăiat câteva felii de slănină. Am vorbit despre şenalul Irtîşului, de preţul care l-am dat pe barcă, unde putem s-o vindem. Vorbea mai mult el. Se uita la noi cu o privire inteligentă de bătrân, şi mi s-a părut că înţelege totul acest om adevărat. La un moment dat chiar am vrut să mă destăinui.

Dar asta nu ne-ar fi ajutat cu nimic: brici nu avea, era evident, părul lui crescuse cum creşte totul în pădure. Şi pentru el era mai bine să nu ştie, altfel – articolul „ai ştiut şi n-ai spus”.

I-am lăsat din carnea noastră de viţel, şi el ne-a dat chibrituri, a venit să ne conducă şi ne-a explicat pe ce parte trebuie să vâslim. Ne-am desprins de mai, am început să vâslesc repede, să ne depărtăm cât mai mult în această ultimă noapte. Ne-au prins pe malul drept, acum ne ţineam mai mult pe lângă cel stâng. Luna trecuse de malul nostru, dar cerul era senin, şi observam cum de-a lungul malului drept, povârnit şi acoperit cu păduri, tot pe firul apei coboară o barcă, doar că noi suntem mai iuţi.

Nu cumva o fi o grupă operativă?... Înaintăm paralel. Am hotărât să fiu obraznic, am apăsat pe vâsle şi m-am apropiat. „Hei, consătene! încotro?” „La Omsk”. „De unde?” „Din Pavlodar”. „Ce cauţi aşa departe?” „Mă mut acolo, definitiv”.

Pentru un oper, graiul lui, rostind peste tot numai „o”, părea cam simpluţ, răspunde cu plăcere şi, evident, este chiar bucuros de întâlnire. Nevastă-sa doarme în barcă, iar el, cu vâslele, face noaptea mai scurtă. Scormonesc cu privirea: asta nu-i barcă, ci adevărată haraba, plină cu calabalâc, peste tot numai boccele.

Chibzuiesc cu repeziciune, în ultima noapte, în ultimele ore pe râu – o astfel de întâlnire! Dacă se mută definitiv, înseamnă că au şi mâncare, şi bani, şi acte de identitate, şi haine, şi chiar brici de bărbierit. (Nimeni, nicăieri, n-o să observe dispariţia lor. El este unul, noi suntem doi, nevasta n-o punem la socoteală. Eu voi călători cu carnetul lui de identitate, Kolia se va travesti şi se va da drept femeie: mic, spân la faţă, îi vom confecţiona o figură. Şi vom găsi, desigur, ungeamăn tan – pentru înfăţişarea noastră de călători. Şi orice şofer, chiar în dimineaţa asta ne duce până la Omsk.

Când nu s-a jefuit pe râurile ruseşti? Când soarta ţi-e potrivnică, oare ce poţi să faci? După ce lăsasem urme pe râu – asta era unica şansă şi ultima. Îmi pare rău să iau lucrurile creştinului, dar de noi cui i-a părut rău? Sau cui o să-i pară rău?

Toate astea ne trec fulgerător prin minte, şi mie, şi lui Jdanok. Şi doar îl întreb încet: „Îhî-m-m?” Şi el încet de tot: „Mahmadera”.

Mă apropii tot mai mult şi acum împing barca lor spre malul drept, spre pădurea întunecată, mă grăbesc să nu ajungem la cotul râului. Acolo poate că pădurea ia sfârşit îmi compun o voce de comandant şi ordon:

— Atenţie! Suntem grupa operativă a ministerului de interne. Trageţi barca la mal. Controlul actelor!

Vâslaşul a azvârlit vâslele: ori se speriase, ori poate era chiar bucuros – nu sunt bandiţi, ci o grupă operativă.

— Poftiţi, rosteşte el în felu-i specific, puteţi să le controlaţi şi aici, pe apă.

— Am spus la mal – la mal să fie! Şi repede.

Am ajuns. Suntem aproape bord lângă bord. Noi am sărit, el se strecoară cu greutate printre boccele, şchioapătă. Nevasta s-a trezit: „Mai este mult?” Flăcăul îmi întinde carnetul de identitate. „Şi livretul militar?” „Eu sunt invalid, am fost rănit, m-au reformat. Uite adeverinţa…” Bag de seamă că la prora bărcii lor luceşte ceva – un topor, îi fac semn lui Kolia – se confiscă. Kolia s-a repezit, prea brusc, şi a luat toporul. Femeia a început să bocească, simţea ceva. Eu, sever: „Ce-nseamnă asta. Gata cu plânsul. Noi căutăm nişte fugari. Criminali. Şi toporul este socotit ar-mă”, S-a mai liniştit. – îi ordon lui Kolia:

— Locotenent! Du-te la postul de observaţie. Acolo trebuie să fie căpitanul Vorobiov.

(Şi gradul, şi numele mi-au venit în minte de la sine, şi iată de ce: amicul nostru, căpitanul Vorobiov, şi el fugar, a rămas să zacă în BUR-ul din Ekibastiiz.)

Kolia a înţeles: să vadă sus dacă nu e cineva, dacă putem să acţionăm. Şi a urcat coasta, în vremea asta eu pun întrebări şi cercetez cu privirea. Invalidul îmi luminează servil cu chibriurile lui. Citesc carnetele de identitate şi certificatele. Se potriveşte şi vârsta – invalidul n-are încă patruzeci. A lucrat ca geamandurist Acum au vândut casă, vaca. (Fireşte, are toţi banii cu el.) Se duc să-şi caute norocul. Nu le ajungea o zi, au plecat noaptea.

Este o ocazie excepţională, o ocazie rară, tocmai pentru că nimeni, nicăieri, n-o să bage de seamă dispariţia lor. Dar ce vrem noi? Avem nevoie de vieţile lor? Nu, eu n-am ucis oameni şi nici nu vreau să ucid. Pe anchetator sau pe oper, când mă schingiuiesc, da, însă n-am să pot ridica mâna asupra unor oameni nevinovaţi. Să le luăm banii? Doar foarte puţini. Cum puţini?

Păi, pentru două bilete până la Moscova. Şi pentru mâncare. Şi poate câte ceva din boarfe. Asta n-o să-i ruineze. Şi dacă nu le vom lua actele, nici barca şi ne vom înţelege să nu ne denunţe? E greu de crezut? Şi noi cum o să ne descurcăm fără acte?

Dar dacă o să luăm actele, nu le rămâne altceva de făcut decât să ne denunţe. Iar ca să nu ne denunţe, trebuie să-i legăm aici. Să-i legăm astfel, încât să avem o rezervă de două-trei zile.

Dar asta ar însemna pur şi simplu să…?

S-a întors Kolia, mi-a făcut semn că sus totul este în ordine. Aşteaptă de la mine „mahmadera!” Ce-i de făcut?

Ekibastuzul robilor, Ekibastuzul ocnaşilor îmi răsare dinaintea ochilor. Şi să ne întoarcem acolo?… Oare să nu avem dreptul?…

Şi deodată – deodată ceva foarte uşor mi-a atins picioarele. M-am uitat: ceva mic, alb. M-am aplecat, şi ce văd? Un motănel alb. A sărit din barcă, cu coada ridicată, toarce şi se freacă de picioarele mele.

El nu-mi ştie gândurile.

Şi din pricina atingerii acestui pisoiaş, am simţit că voinţa mea s-a frânt. Încordată de douăzeci de zile, începând cu târâtul pe sub sârma ghimpată, acum parcă a plesnit. Am simţit că, orice mi-ar zice Kolia acum, eu n-aş putea să le iau – nu viaţa, dar nici banii lor câştigaţi cu sudoarea frunţii.

Păstrându-mi tonul sever:

— Aşteptaţi aici, o să ne dumirim îndată. Urcăm coasta malului, ţin în mână actele lor. Îi spun lui Kolia ce gândesc. El tace. Nu este de acord, dar tace.

Uite-aşa sunt toate rânduite: ei pot să ne ia la toţi libertatea, şi n-au mustrări de conştiinţă. Dacă vrem să ne luăm îndărăt libertatea noastră naturală, pentru asta ei ne cer viaţa, a noastră şi a tuturor celor pe care îi întâlnim în cale.

Ei îşi permit totul, noi – nu. Iată de ce ei sunt mai puternici decât noi. Fără să convenim ceva, coborâm. Lângă barcă este doar şchiopul. „Unde îţi este nevasta?” „S-a speriat şi a fugit în pădure”.

— Luaţi-vă actele. Puteţi să vă continuaţi drumul. Mulţumeşte. Strigă spre pădure:

— Mă-aria! Vino îndărăt! Sunt oameni buni. Hai să plecăm.

Ne desprindem de mai. Vâslesc din toate puterile. Şontorogul îşi aduce aminte şi îmi strigă din urmă:

— Tovarăşe şef! Ştiţi, ieri am văzut doi – bandiţi în toată regula! Dacă ştiam, îi reţineam pe ticăloşi!

— Ţi-a fost milă, nu? întreabă Kolia. Nu zic nimic.

* * *

Din noaptea asta – de când am intrat să ne încălzim, ori de la întâlnirea cu motănelul alb, evadarea noastră a început să meargă prost. Nu ştiu ce, dar parcă pierduserăm ceva: siguranţa? Îndemânarea? Capacitatea de a chibzui? Unitatea opiniilor? Acum, când eram atât de aproape de Omsk, am început să facem greşeli şi să nu ne

mai înţelegem. Astfel de fugari nu ajung prea departe.

Spre dimineaţă am abandonat barca. Ziua am dormit într-un stog, dar destul de agitaţi. S-a întunecat. Mi se făcuse foame. Ar trebui să fier-bem nişte came, dar găleata am pierdut-o în timpul retragerii. Am hotărât s-o frigem. Am găsit un scaun de tractor – el va fi tigaia. Cartofii o să-i coacem.

Alături se afla o colibă înaltă de fân – o făcuseră cosaşii. În acea eclipsă a minţii în care intrasem astăzi, nu ştiu de ce am socotit că e mai bine să fac focul înăuntrul colibei: n-o să fie văzut de nicăieri. Kolia nu vrea niciun fel de cină: „Să mergem mai departe!” A apărut disensiunea, nimic nu merge.

Am făcut totuşi focul în colibă, însă am pus prea multe vreascuri. A luat foc toată coliba, abia am izbutit să ies afară. Focul s-a întins la stog, cel în care ne petrecusem toată ziua. Mi s-a făcut dintr-odată milă de acest fân înmiresmat, care fusese atât de bun cu noi. Am început să-l împrăştii, să mă rostogolesc pe pământ, încercând să sting focul, să nu se întindă mai departe. Kolia stă deoparte, e supărat, nu mă ajută.

Ce urmă am lăsat! Ce văpaie! Vizibilă de la mai mulţi kilometri. Asta se mai cheamă şi diversiune. Pentru evadare or să ne dea acelaşi sfer-tuleţ, pe care îl mai avem. Dar pentru „diversiune” cu fânul colhozului, la dorinţă îţi pot da şi pedeapsa capitală.

Mai grav este că fiecare greşeală creează posibilitatea apariţiei unor greşeli noi, îţi pierzi siguranţa, capacitatea de a aprecia situaţia.

Coliba a ars, dar cartofii s-au copt. Cenuşă în loc de sare. Am mâncat.

Am pornit la drum de noapte. Am ocolit un sat mare. Am găsit o lopată. Am luat-o pentru orice eventualitate. Ne-am dat mai aproape de Irtîş. Şi am nimerit într-un golf. Să ocolim din nou? E păcat Am căutat şi am găsit o barcă

fără vâsle. Nu-i nimic, lopata în locul vâslelor. Am traversat golfuleţul. Aici mi-am legat lopata cu cureaua în spate, cu coada în sus, să pară ca un pat de armă. În întuneric păream vânători.

Curând ne-am întâlnit cu nişte oameni. Am sărit într-o parte. Unul zice: „Petro!” „Ai greşit, nu sunt Petro!”

Am mers toată noaptea. Din nou am dormit într-un stog. Ne-a trezit sire-na unui vapor. Am scos capul – nu prea departe era un debarcader. Aici se cărau harbuji cu camioanele. Omskul este aproape, este aproape. E timpul să mă bărbieresc şi să facem rost de bani. Kolia mă sâcâie întruna: „Suntem pierduţi. De ce trebuia să mai evadăm dacă ştiai că o să-ţi fie milă? Era în joc soarta noastră, şi ţie ţi-a fost milă. Acum suntem pierduţi”.

Are dreptate. Acum totul pare extrem de absurd: n-avem brici, n-avem bani, şi totul a fost în mâinile noastre, dar nu am luat nimic. Trebuia să tânjeşti atâţia ani după evadare, să pui în joc atâta şiretenie, să te târăşti pe sub sârma ghimpată şi să aştepţi rafala în spinare, să nu bei şase zi-le apă, să traversezi deşertul în două săptămâni – şi să nu iei ceea ce ai în mână! Cum să intru în Omsk nebărbierit? Cu ce o să plecăm din Omsk mai departe?…

O zi întreagă stăm întinşi într-un stog de fân. Fireşte, nu putem să dormim. Pe la cinci seara Jdanok zice: „Hai să mergem acum să ne orientăm pe lumină”. Eu: „Pentru nimic în lume!” El: „Curând o să se împlinească o lună!

Îţi păzeşti pielea exagerat de mult! O să ies şi mă duc singur”. Îl ameninţ: „Ia seama, cuţitul e făcut şi pentru tine!” Însă, fireşte, n-o să împlânt cuţitul în el.

S-a potolit. Stă culcat. Brusc se rostogoleşte din stog şi pleacă. Ce să fac? Să ne despărţim aşa? Am sărit şi eu, am pornit după el. Mergem la lumina zilei, pe un drum de-a lungul Irtîşului. Ne-am aşezat lângă un stog şi chibzuim: dacă ne întâlnim acum cu cineva, va trebui să nu-i dăm drumul până nu se face întuneric, ca să nu ne denunţe.

Kolia a ieşit imprudent – o fi liber drumul? – şi numaidecât l-a văzut un flăcău. A trebuit să-l cheme: „Apropie-te, prietene, să aprindem o ţigară de necaz!” „Da ce necaz aţi păţit?” „Păi, uite, am plecat cu cumnatul meu în concediu cu barca. Eu sunt din Omsk, iar el din Pavlodar, este lăcătuş la şantierul de reparaţii navale. Într-o noapte, barca s-a desfăcut şi dusă a fost, am rămas doar cu ce am avut pe mal. Da’ tu ce eşti?” „Eu sunt geamăn-durist”. „N-ai zărit pe nicăieri barca noastră? Poate prin stufăriş?” „Nu”. „Şi unde-i postul tău? „Uite colo”, zice, arătând spre o căsuţă. „Păi, hai să mergem la tine, fierbem nişte carne, ne bărbierim”.

Mergem. Căsuţa pe care o văzusem era a unui alt geamandurist, vecin, a geamanduristului nostru – la vreo trei sute de metri mai departe. Dar nu e singur. De-abia am intrat în casă, şi vecinul vine la noi pe bicicletă, cu armă de vânătoare. Se holbează la barba mea, mă întreabă despre viaţa la Omsk. Pe mine, un ocnaş, să mă întrebi de viaţa din libertate! Bălmăjesc ceva la nimereală, în general că stăm prost cu locuinţele, cu alimentele, cu produsele industriale de asemenea, aici sigur nu dai greş. El se strâmbă, obiectează, se pare că este cadru de partid. Kolia fierbe supa, trebuie să mâncăm bine şi să facem şi rezerve, poate nu mai avem prilejul până la Omsk.

Chinuitor trece timpul până se lasă întunericul. Nu trebuie să-i lăsăm să plece nici pe unul, nici pe celălalt. Şi dacă va veni şi al treilea? Iată însă că amândoi se pregătesc să plece să aprindă luminile la geamanduri. Ne oferim să-i ajutăm. Membrul de partid refuză: „Eu n-am decât două lumini de aprins şi trebuie să mă duc în sat, să duc nişte vreascuri acasă. Dar mai trec eu pe aici”. Îi fac semn lui Kolia să nu-l scape din ochi pe membrul de partid. Dacă observă ceva – în tufiş. Îi arăt locul de întâlnire. Eu mă duc cu al nostru. Din barcă cercetez împrejurimile, întreb câţi kilometri sunt de colo până dincolo. Ne

întoarcem în acelaşi timp cu vecinul. Asta mă linişteşte: n-a avut încă timp să ne denunţe. Curând, într-adevăr, revine cu căruciorul lui cu vreascuri. Da nu pleacă mai departe, s-a aşezat să guste din supa lui Kolia. Nu pleacă. Ce-i de făcut? Să-i imobilizăm pe amândoi? Unul în beci, celălalt în propriul pat?... Amândoi au acte, celălalt are bicicletă şi armă? Asta-i viaţa de evadat: nu-ţi este de ajuns simpla ospitalitate, trebuie să mai iei şi cu forţa...

Deodată – zgomot de furcheţi. Mă uit pe fereastră – într-o barcă trei. Asta înseamnă cinci la doi. Stăpânul nostru iese, dar se întoarce numaidecât după bidoane. Zice: „Şeful a adus gazul. Ciudat că a venit chiar el, că astăzi e duminică".

Duminică! Uitaserăm să ţinem socoteala zilelor săptămânii, noi le distin-geam altfel. Păi noi am fugit într-o duminică seara. Care va să zică, trei săptămâni de la evadare! Ce-o fi acolo, în lagăr? Potera este disperată că n-a pus mâna pe noi. În trei săptămâni, dacă o ştergeam cu maşina, am fi putut de mult să ne aranjăm undeva prin Karelia, prin Bielorusia, să avem acte de identitate, să muncim. Cu puţin noroc, poate şi mai la vest... Şi nu e păcat să te predai acum, după trei săptămâni?!

„Ce zici, Kolia, după ce ne-am făcut plinul, n-ar fi cazul să ne şi uşurăm gospodăreşte?" Ieşim în tufişuri şi urmărim: gazda noastră ia gazul de la barca sosită, membrul de partid s-a apropiat şi el. Vorbesc ceva, dar noi nu auzim.

Au plecat. Pe Kolia, îl trimit rapid în casă, să nu-i lase pe geamandurişti să vorbească singuri despre noi. Eu mă duc încet la barca gazdei. Ca să nu fac zgomot cu lanţul, mă căznesc şi scot ţăruşul cu totul. Socotesc timpul: dacă şeful geamauduriştilor s-a dus să raporteze despre noi, are şapte kilometri până în sat, deci – patruzeci de minute. Dacă epoleţii roşii sunt în sat, până se adună, cu maşina, fac încă vreo cincisprezece minute.

Mă duc în casă. Vecinul tot nu pleacă, face conversaţie. Foarte ciudat, înseamnă că va trebui să-i luăm pe amândoi deodată. „Ce zici, Kolia, mergem să ne spălăm înainte de culcare?” (trebuie să ne înţelegem.) Numai ce am ieşit, şi în liniştea serii auzim tropăit de cizme. Ne aplecăm şi la lumina cerului senin (luna încă nu răsărise) vedem cum pe lângă tufişuri aleargă oameni unul după altul, înconjoară căsuţa.

Îi şoptesc lui Kolia: „La barcă!” Fug spre râu, pe pantă alunec, cad şi, iată, am ajuns la barcă. Viaţa se numără în secunde, dar Kolia nu apare! Unde-o fi dispărut? Nu pot să-l părăsesc.

În sfârşit, de-a lungul malului, cineva fuge prin întuneric direct spre mine. „Kolia, tu eşti?” O flacără! Un foc de armă drept în faţă! Cu o săritură de cascador (cu mâinile înainte) sar în barcă. Dar pe coastă – rafale de automat. Strigă: „L-am terminat pe unul”. Se apleacă: „Este rănit?” Gem. Mă scot din barcă, mă duc undeva. Şchiopătez (dacă sunt schilo-dit, mă vor bate mai puţin). În beznă, pe neobservate, arunc în iarbă două cuţite.

Sus, epoleţii roşii mă întreabă numele. „Stoliarov”. (Poate, cine ştie, mă descurc cumva. Nu-mi vine deloc să spun numele meu, asta înseamnă sfârşitul libertăţii.) Mă lovesc peste faţă: „Numele!” „Stoliarov”. Mă târăsc într-o izbă, mă dezbracă până la brâu, îmi leagă mâinile la spate cu sâr-mă, sârma îmi intră în piele, îmi proptesc baionetele în pântece. De sub una ţâşneşte o şuviţă de sânge. Miliţianul, locotenentul-major Sabotajnikov, care m-a prins, îmi vâră pistolul în faţă cu siguranţa trasă. „Numele!” Este inutil să mă mai împotrivesc. Îi spun. „Unde-i al doilea?” îşi agită revolverul, baionetele se înfig şi mai adânc: „Unde-i al doilea?” Mă bucur pentru Kolia şi afirm: „Am fost împreună, probabil a fost ucis”.

A venit operul cu găitane albastre, un kazah. M-a împins aşa legat pe pat şi pe jumătate aşezat a început să

mă lovească ritmic peste faţă: cu dreapta, cu stânga, cu dreapta cu stânga, de parcă ar înota. La fiecare lovitură, capul mi se loveşte de perete. „Unde-i arma?” „Care armă?” „Aţi avut o armă, aţi fost văzuţi într-o noapte”. Ăsta a fost acel vânător de noapte – şi el ne-a vândut... „A fost o lopată, n-a fost nicio armă!” Nu crede şi loveşte. Brusc m-am simţit mai bine: leşinasem. Când mi-am re-venit: „Ia seama, dacă unul de-ai noştri o să fie rănit, tu o să fii curăţat pe loc!”

(Parcă simţiseră – Kolia a avut într-adevăr o armă! Asta s-a lămurit mai târziu – când i-am zis lui Kolia „La barcă!” el a fugit în direcţie opusă, în tufişuri. Mi-a explicat că n-a înţeles... Dar nu, toată ziua tânjise să se despartă, iată dar că s-a despărţit. Nu uitase nici bicicleta. Auzind împuşcăturile, s-a depărtat cât mai mult de râu şi s-a târât îndărăt, acolo de unde veniserăm aici. Se întunecase de-a binelea, şi câtă vreme toată haita tăbărâse pe mine, el s-a ridicat în picioare şi a fugit. Fugea şi plângea: credea că m-au ucis. Aşa a ajuns la cea de a doua căsuţă, a vecinului. A spart fereastra cu piciorul şi a început să caute arma. Pipăind, a găsit-o atârnată de perete, de asemenea – un săculeţ cu cartuşe. A încărcat. Gândul lui, zice, era următorul: „Să mă răzbun? Să trag în ei pentru Jora?” S-a răzgândit însă. A găsit bicicleta şi toporul. Dinăuntru a spart cu toporul uşa, a pus nişte sare în săculeţ (i s-a părut lucrul cel mai important sau n-a avut vreme să chibzuiască) – şi a plecat mai întâi pe un drum vicinal, apoi prin sat, chiar pe lângă soldaţi. Lor nici nu le-a trecut prin minte că poate fi el.)

Pe mine, legat, m-au pus într-o căruţă. Doi soldaţi s-au aşezat peste mine şi m-au dus aşa la sovhoz, vreo doi kilometri. Aici era telefonul de la care pădurarul (era în barcă împreună cu şeful geamanduriştilor) i-a chemat pe epoleţii roşii. Iată de ce au venit ei aşa de repede, pentru că au fost anunţaţi prin telefon, nici nu m-am gândit la

asta.

Cu acest pădurar, aici, a avut loc o mică scenă, despre care, într-un fel, nu-mi face plăcere să povestesc, însă pentru unul care tocmai a fost prins este caracteristică: trebuia să merg la budă pentru o nevoie mică, dar cineva trebuia să mă ajute într-un fel foarte intim, pentru că mâinile mele erau răsucite la spate. Pentru a nu fi umiliţi soldaţii, i-au ordonat pădurarului să iasă cu mine. În întuneric ne-am depărtat puţin de solda-ţii cu automate şi el, asistându-mă, mi-a cerat iertare pentru că m-a trădat: „Aşa-i funcţia mea. Nu puteam altfel”.

Eu n-am răspuns. Cine poate judeca asta? Ne-au trădat şi oameni cu funcţii şi fără funcţii. Toţi ne-au trădat pe drum, în afară de acel bătrân antic cu coama căruntă.

Într-o izbă la drumul mare, eu stau dezbrăcat până la brâu, legat. Mi-e tare sete, dar nu-mi dau să beau. Epoleţii roşii mă privesc ca nişte fiare. Fiecare face ce face ca să mă înghiontească una-două cu patul armei, însă aici nu ucid cu una, cu două: pot să ucidă numai când sunt puţini, când nu există martori. (Se poate înţelege de ce sunt atât de răi. Câte zile, fără pic de odihnă, au mers unul după altul prin apă în stufăriş şi au mâncat doar conserve, fără nimic cald).

În izbă se află o familie întreagă. Copiii mici mă privesc cu curiozitate, dar se tem să se apropie, chiar tremură. Locotenentul de miliţie şade şi bea vodcă împreună cu stăpânul, mulţumit de ispravă şi de răsplata ce va să vie. – „Tu ştii cine-i ăsta? se laudă el către stăpânul izbei. Ăsta-i colonel, un cunoscut spion american, mare bandit. A fugit la ambasada americană. Aceştia, pe drum, ucideau oameni şi îi mâncau”.

Poate chiar şi el crede. MVD-ul răspândea astfel de zvonuri despre noi pentru a ne prinde mai uşor, ca toată lumea să ne denunţe. Nu le era destul avantajul puterii, al armelor, al vitezei de mişcare, aveau nevoie şi de sprijinul

calomniei.

(În vremea asta pe drumul ce trecea pe lângă izba noastră, ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic, trece Kolia pe bicicletă, cu arma peste umăr. El vede izba puternic luminată, în pridvor – soldaţii zgomotoşi fumând, în faţa ferestrei – pe mine despuiat. Şi învârte din pedale spre Omsk. Iar acolo unde m-au prins pe mine, în jurul tufişurilor, toată noaptea, vor străjui soldaţii, iar dimineaţă vor pieptăna toate împrejurimile. Nimeni încă nu ştie că geamanduristului vecin i-a dispărut bicicleta şi arma, şi el, pesemne, s-a grăbit să meargă la băutură şi să se laude.)

Delectându-se cu succesul său, neobişnuit la scară locală, locotenentul de miliţie dă ordin să fiu dus în sat. Din nou mă aruncă în căruţă şi mă duc la KPZ: peste tot sunt, la fiecare soviet sătesc! Doi soldaţi cu auto-mate fac de gardă în coridor, doi sub fereastră! Doar eram colonelul spion american! Mi-au dezlegat mâinile, dar mi-au poruncit să mă culc pe pardoseală, în mijloc, să nu mă rezem de niciun perete. Şi astfel, gol până la brâu, îmi petrec noaptea de octombrie.

Dimineaţa vine un căpitan, mă fulgeră cu privirea, îmi aruncă tunica (celelalte haine le şi băuseră). Încet şi uitându-se spre uşă, îmi pune o întrebare ciudată:

— De unde mă cunoşti?

— Nu vă cunosc.

— De unde ai ştiut atunci că eu, căpitanul Vorobiov, am fost însărcinat cu căutările? Ticălosule, îţi dai seama în ce situaţie m-ai pus?

El este Vorobiov! Şi căpitan! Acolo, noaptea, când ne-am dat drept gru-pă operativă, l-am pomenit pe căpitanul Vorobiov: şchiopul pe care l-am cruţat a denunţat totul de-a fir a păr. Şi acum căpitanul are neplăceri. Dacă şeful poterei are legături cu evadatul, ce să ne mai mirăm că de trei săptămâni nu pot să-l prindă!…

Mai vine şi o haită de ofiţeri, strigă la mine, mă

întreabă şi de Vorobiov. Le spun că este o pură întâmplare.

Mi-au legat din nou mâinile cu sârmă, mi-au scos şireturile de la bocanci şi ziua-n amiaza mare m-au plimbat prin sat. În cordon – vreo douăzeci de soldaţi cu automate. A dat năvală întregul sat, muierile dau din cap, copiii aleargă în urmă şi ţipă:

— Au adus un bandit! Să-l împuşte!

Sârma îmi taie mâinile, la fiece pas bocancii îmi ies din picioare, dar am ridicat capul sus şi privesc deschis, mândru, la oameni, să vadă că sunt un om cinstit.

Plimbarea asta a fost demonstrativă, ca muierile astea şi copiii să ţină bine minte (vreme de douăzeci de ani se vor povesti legende). În capul satului mă aruncă într-un camion gol, cu caroseria din scânduri vechi, negeluite. Cinci soldaţi cu automate se aşază lângă cabină ca să fie cu ochii pe mine.

Şi iată că toţi kilometrii de care noi ne bucuram atât, toţi kilometrii care ne depărtau de lagăr, trebuie acum să-i parcurg îndărăt. Pe traseul maşinilor, cu toate ocolişurile, se adunau cinci sute. Îmi pun cătuşele la mâini, sunt strânse la limită. Mâinile mi le-au răsucit la spate şi n-am cu ce să-mi apăr faţa. Şi nu stau întins ca un om, ci ca un buştean. Ei chiar aşa ne şi spun-buşteni.

Şi drumul era stricat, plouă, plouă necontenit, maşina se hurducă prin hârtoape. Fiecare zdruncinătură şterge cu capul meu, cu faţa mea, podeaua caroseriei. Mă zgârie, în piele mi se înfig aşchiuţe. Iar mâinile nu numai că nu pot veni în ajutorul fetei, dar ele însele parcă sunt tăiate la cea mai mică zguduitură, parcă cineva îmi taie palmele cu cătuşele, precum cu ferăstrăul. Încerc să mă târăsc în genunchi spre un oblon şi să mă aşez, sprijinindu-mă de el cu spatele. Zadarnic! N-am de ce să mă ţin şi cea dintâi scuturătură mai puternică mă zvârle de colo-colo, şi eu mă târăsc cum dă Dumnezeu. Astfel, uneori mă aruncă şi mă izbeşte de scândurile obloanelor, încât simt că zboară

măruntaiele din mine. Pe spate nu pot să stau din pricina palmelor. Mă las pe o parte – e rău. Mă întorc pe burtă – rău. Mă căznesc să îndoi gâtul şi să ridic capul astfel, încât să-l feresc de lovituri. Dar gâtul oboseşte, capul cade şi se izbeşte cu faţa de scândura oblonului.

Şi cei cinci soldaţi din escortă privesc nepăsători la chinurile mele.

Această călătorieintră în instrucţia lor sufletească.

Locotenentul Iakovlev, care merge în cabină, la popasuri coboară, se uită la mine şi mijeşte: „Ei, n-ai evadat încă?” Îl rog să mă lase să-mi fac nevoile, el slobozeşte un râs strident: „Fă-ţi-le în pantaloni, noi nu te împiedicăm!” ÎI rog să-mi scoată cătuşele, el râde: „Ai avut noroc că n-ai căzut în mâna acelui băiat pe sub turnul căruia te-ai târât. Acum n-ai mai fi în viaţă”.

În ajun mă bucurasem că nu mă bătuseră încă „după merit”. De ce să-şi strice însă pumnii, dacă totul poate să facă bena camionului? Pe tot corpul meu nu rămăsese un loc nelovit, care să nu mă doară. Mâinile parcă îmi sunt încontinuu retezate cu ferăstrăul. Capul îmi plesneşte de durere. Faţa îmi este vânătă de izbituri, toată înţepată de scânduri, pielea zdrelită.

În plus, Termo suferea de hemofilie. Accepta toate riscurile evadărilor când o singură zgârietură l-ar fi putut costa viaţa.

Mergem o zi întreagă şi aproape toată noaptea.

Când am încetat să mă mai lupt cu bena camionului şi cu totul în nesimţire mă izbeam cu capul de scânduri, un ostaş din escortă n-a mai suportat – mi-a pus rucsacul sub cap, mi-a slăbit pe neobservate cătuşele şi, aplecându-se deasupra mea, mi-a şoptit: „Nu-i nimic, mai rabdă, o să ajungem curând”. (De unde o fi luat aşa ceva acest flăcău? Cine l-o fi crescut? Cine l-o fi educat? Putem spune cu siguranţă că nu Maxim Gorki şi nici politrucul companiei sale.)

Ekibastuz. Lanţ de trăgători cu automate. „Jos!” Nu pot să mă ridic. (Dacă m-aş fi ridicat, m-ar fi luat toţi cu bucurie la dezmorţit.) Au desfăcut oblonul din spate, m-au rostogolit pe pământ. S-au strâns şi suprav eghetorii – să privească, să se hlizească. „Aha, agresorul!” a strigat unul dintre ei.

M-au târât pe la postul de gardă în puşcărie. Nu m-au vârât într-o boxă individuală, ci, dintr-odată, într-o celulă comună, ca să mă vadă toţi amatorii de libertate.

În celulă m-au ridicat cu grijă pe braţe şi m-au aşezat pe priciul de sus. Doar că n-aveau nimic de mâncare până la raţia de dimineaţă.

Iar Kolia, în noaptea aceea, a mers mai departe spre Omsk. De fiecare maşină, observând farurile, se depărta cu bicicleta în stepă şi acolo se culca la pământ. Pe urmă, într-o gospodărie singuratică, a intrat în poiata păsărilor unde şi-a împlinit visul de evadat: a sucit gâtul la trei găini şi le-a băgat în traistă. Şi, cum celelalte începuseră să cârâie şi să cotcodăcească, a pornit mai departe.

Acea nesiguranţă, care ne clătinase pe noi după marile greşeli, acum, după ce pe mine mă prinseseră, pusese stăpânire şi mai tare pe Kolia. Nestatornic, emotiv, şi-a continuat evadarea mai mult de disperare, fără a-şi da prea bine seama ce trebuie să facă. El nu putea să înţeleagă lucrul cel mai simplu: că dispariţia armei şi a bicicletei a fost, bineînţeles, descoperită şi ei nu mai fac un secret din asta, iar el trebuia să le arunce încă de dimineaţă, ca fiind prea săritoare în ochi. Şi că de Omsk nu trebuie să se apropie din partea asta, şi nu pe şosea, ci oco-lind oraşul pe departe, prin locuri virane şi curţi dosnice. Arma şi bici-cleta ar fi trebuit să le vândă numaidecât – iată cum ar fi făcut rost de bani. El însă a stat o jumătate de zi în tufişurile de lângă Irtîş, dar, din nou, n-a avut răbdare până se înnopta şi a pornit de-a lungul râului pe poteci. Era foarte posibil ca prin postul de

radio local să-i fi transmis semnalmentele. În Siberia nu prea se jenează de asemenea lucruri, precum în partea europeană.

Când a trecut pe lângă o căsuţă, a intrat. Înăuntru era o femeie bătrână şi fata ei de vreo treizeci de ani. În casă aveau un radio. Printr-o coincidenţă uimitoare, o voce cânta:

Din Sahalin fugit-a vagabondul Pe-a fiarelor cărare-ngusţă…

Kolia s-a înduioşat, l-a podidit plânsul. „Care ţi-e necazul?” l-au întrebat femeile. Compasiunea lor l-a făcut să plângă de-adevăratelea. Ele s-au repezit să-l liniştească. El le-a explicat: „Sunt singur pe lume. Toţi m-au părăsit” „Atunci însoară-te, mai în glumă, mai în serios, i-a zis bătrână. Uite, nici fata mea nu e măritată”. Kolia s-a înduioşat şi mai tare şi a început să-şi examineze mireasa. Aceasta a trecut la lucruri practice: „Bani de vodcă ai?” Kolia s-a scotocit, a scos ultimele rublişoare, nu erau de ajuns. „Completez eu”. Şi a plecat. „Da, şi-a adus aminte Kolia, am vânat nişte potârnichi. Mamă soacră, pregăteşte un ospăţ de sărbătoare”. Bătrână le-a luat: „D-apăi astea-s găini!” „Înseamnă că le-am încurcat pe întuneric, când le-am împuşcat”. „Dar de ce au gâturile sucite?”

Kolia a cerut o ţigară, baba îi cere ginerelui bani pe tutun. Kolia şi-a scos şapca, bătrâna s-a speriat: „Nu cumva eşti puşcăriaş, ai părul tuns? Pleacă, du-te cât mai eşti întreg. Dacă vine fiică-mea, te dăm pe mâna miliţiei!”

Şi tot timpul pe Kolia îl chinuia întrebarea: de ce pe Irtîş nouă ne-a fost milă de oamenii liberi, iar oamenii liberi n-au pic de milă faţă de noi? A luat dintr-un cui bătut în perete o scurtă modernă, ca la Moscova (afară se făcuse frig, iar el era doar în costum), a îmbrăcat-o – îi venea ca turnată. Baba strigă: „Te dau pe mâna miliţiei!” Iar Kolia vede pe fereastră că fata babei venea însoţită de cineva pe bicicletă. Deci a şi de – nunţat!

Prin urmare – „mahmadera!” A luat arma şi zice către babă: „În colţ! Culcat!” S-a tras lângă perete, i-a lăsat pe cei doi să intre pe uşă şi ordonă: „Culcat!” Apoi bărbatului: „Ia să-mi faci cizmele tale cadou de nuntă! Scoate-le pe rând!” Convins de arma îndreptată asupra lui, acela şi-a scos cizmele, Kolia le-a încălţat, aruncând scâlcieturile din lagăr, şi a ameninţat că de va ieşi cineva după el îl va împuşca.

Şi a pornit pe bicicletă. Dar bărbatul a pornit să-l ajungă cu bicicleta lui. Kolia a descălecat, a dus puşca la umăr: „Stai! Lasă bicicleta! Dă-te la o parte!” După ce acela s-a dat îndărăt, el s-a apropiat, a rupt spiţele de la bicicletă, i-a înţepat anvelopa cu cuţitul, apoi a plecat.

Curând a ieşit la şosea. În faţă era Omskul. A pornit drept înainte. Iată şi staţia de autobuz. Prin grădini, femeile scoteau cartofi. În urma lui a apărut o motocicletă cu ataş. În ea – tineri muncitori îmbrăcaţi cu pufoaice. A mers ce a mers şi, deodată s-a repezit spre Kolia şi la doborât cu ataşul. Cei trei au sărit de pe motocicletă, s-au năpustit asupra lui şi au început să-l lovească în cap cu revolverul.

Femeile din grădini s-au pornit pe ţipat: „Ce-aveţi cu el? Ce v-a făcut?!”

Într-adevăr – ce le-a făcut el?

Dar nu ai posibilitatea să explici oamenilor cine şi cui a făcut şi încă va mai face rău. Sub pufoaice, toţi cei trei aveau uniforme militare (grupa operativă a străjuit zi de zi la intrarea în oraş). Şi li s-a răspuns femeilor: „Este un ucigaş”. Foarte simplu. Şi femeile, credincioase Legii, s-au dus la cartofii lor.

Primul lucru pe care l-a făcut grupa operativă a fost să-l întrebe pe sărmanul evadat dacă are bani. Kolia a răspuns cinstit că nu. L-au căutat şi, într-unul din buzunarele scurtei lui „moscovite”, au găsit cincizeci de rable. Confiscându-i, au mers la un bufet unde au mâncat

şi au băut. De altfel, i-au dat şi lui Kolia să mănânce.

Astfel am acostat în puşcărie pentru multă vreme. Procesul era fixat de-abia în iulie anul viitor. Nouă luni am zăcut în puşcăria lagărului. Din când în când ne târau la anchetă. Ancheta era condusă de şeful regimului disciplinar Macehovski şi de agentul operativ Weinstein. Ancheta urmă-rea să stabilească: cine ne-a ajutat dintre deţinuţi? Care dintre cei liberi, „în înţelegere cu noi", a întrerupt lumina în momentul evadării? (Noi nu le-am explicat că planul era altul şi că stingerea luminii doar ne-a deru-tat) Unde se afla locul de întâlnire la Omsk? Ce frontieră urma să trecem în continuare? (Ei nu puteau să admită că oamenii voiau să rămână în patrie.) „Voiam să mergem la Moscova, la Comitetul Central, să povestim despre arestările criminale, şi atât!" Nu ne cred.

Fără să obţină nimic interesant, ne-au blagoslovit cu obişnuitul buchet al evadaţilor: 58 – 14 (sabotaj contrarevoluţionar); 59 – 3 (banditism); de-cretul „patru pe şase", articolul „unu-doi" (furt săvârşit de o bandă de hoţi); acelaşi decret, articolul „doi-doi" (tâlhărie combinată cu violenţă, primejdioasă pentru viaţa oamenilor); articolul 182 (confecţionare şi port de arme albe).

Dar tot acest şirag fioros de articole nu ne ameninţa cu lanţuri mai grele decât cele pe care le aveam. Represiunea judiciară, care depăşise de mult orice limită raţională, ne făgăduia după aceste articole aceiaşi douăzeci şi cinci de ani, care i se puteau da şi unui baptist pentru rugăciunea lui şi pe care noi îi şi aveam fără nicio evadare. Numai că acum, la apel, noi va trebui să spunem că „sfârşitul pedepsei" este în 1975, nu în 1973. Ca şi când în 1951 noi puteam simţi această diferenţă!

În anchetă a fost o singură întorsătură ameninţătoare: când ne-au făgăduit că ne vor judeca în calitate de indivizi care au torpilat economia. Acest cuvânt nevinovat era mai primejdios decât uzatele „sabotor,

bandit, tâlhar, hoţ”. Acest cuvânt decidea calea pentru pedeapsa cu moartea, introdusă cu un an înainte.

Noi intram în această categorie de indivizi pentru că torpilaserăm economia statului. Cum ne-au explicat anchetatorii, prinderea noastră a costat o sută două mii de ruble; pe unele şantiere nu s-a lucrat câteva zile (deţinuţii nu au fost scoşi la lucru pentru că escorta a fost mobilizată pentru poteră); douăzeci şi trei de maşini cu soldaţi au colindat zi şi noapte prin stepă şi în trei săptămâni au consumat plafonul anual de benzină; grupe operative au fost trimise în toate oraşele şi orăşelele muncitoreşti apropiate; s-a dat ordin să fim căutaţi în toată ţara şi pentru asta au fost expediate în toate colţurile Uniunii patru sute de fotografii cu chipul meu şi patru sute – cu chipul lui Kolia.

Toată această enumerare am ascultat-o cu mândrie…

Aşadar, ne-au dat o pedeapsă de câte douăzeci şi cinci de ani. Când cititorul va lua în mână această carte, probabil, soroacele noastre încă nu se vor fi isprăvit…

Până când să ia cititorul această carte în mână, Gheorghi Termo, atlet şi chiar teoretician al atletismului, a murit la 22 octombrie 1967, doborât pe neaşteptate de un cancer galopant. După ce a căzut la pat, de-abia i-au mai ajuns zilele să citească aceste capitole şi să le îndrepte cu degetele deja înţepenite. Nu astfel şi-a închipuit şi a făgăduit prietenilor că va fi moartea sa! Precum odinioară, când făcea un plan de evadare, se înflăcăra atât de tare la gândul că va muri în luptă. Zicea că, murind, va trage după sine vreo zece asasini, şi primul dintre ei va fi Viacik Karzubâi (16) (Molotov), şi, negreşit, Hvat (anchetatorul în cazul lui Vavilov). Ăştia nu trebuie omorâţi, ăştia trebuie schingiuiţi, dacă legile statului îi apără pe ucigaşi. „După ce ai tras primele focuri, viaţa ta este răscumpărată, zice Termo, dar îţi depăşeşti bucuros planul”. Însă l-a doborât pe neaşteptate boala, fără să-i dea posibilitatea să caute o

armă şi luându-i puterile. (Dar parcă putea el să ucidă? Precum în cazul cu motănelul alb?...) Bolnav deja, Termo a distribuit, pe la diferite cutii poştale din Moscova, scrisorile mele adresate congresului scriitorilor. Şi-a exprimat dorinţa să fie îrmormântat în Estonia. Pastorul era şi el un vechi deţinut – şi al lagărelor hitleriste, şi al celor staliniste.

Molotov a rămas să răsfoiască netulburat ziarele vechi şi să-şi scrie memoriile de gâde. Iar Hvat – să-şi cheltuiască liniştit pensia în casa de la numărul 41 de pe strada Gorki.

În plus, după evadarea lui Termo (pentru scheciul cu ghinion), activitatea artistică de amatori a KVC a fost interzisă pentru un an.

Deoarece cultura este un lucru bun. Însă cultura trebuie să servească oprimării, nu libertăţii.

Capitolul 8

EVADĂRI ÎNTÂMPLĂTOARE ŞI EVADĂRI PREGĂTITE INGINEREŞTE

EVADĂRILE DIN ITL, dacă nu ţinteau cumva Viena sau ţinuturile de dincolo de strâmtoarea Bering, erau privite, evident, de suveranii şi instrucţiunile GULAG-ului cu înţelegere. Ei le considerau un fenomen sti-hinic, rea gospodărire, inevitabilă într-o gospodărie prea mare, cum ar fi epizootia la vite, desfacerea plutelor pe râu, jumătăţile de cărămidă în locul cărămizilor întregi.

Nu se întâmpla acelaşi lucru şi în Lagărele speciale. Îndeplinind voinţa specială a Părintelui Popoarelor, aceste lagăre au fost înzestrate cu pază în repetate rânduri intensificată, cu armament la nivelul infanteriei motorizate (acele contingente care nu trebuie dezarmate chiar în cazul celei mai generale dezarmări). Aici nu mai ţineau pe cei „socialmente apropiaţi”, a căror evadare nu însemna mare pagubă. Aici nu mai începeau scuze că sunt chit. Chiar de la înfiinţarea Lagărelor speciale s-a prevăzut în

instrucţiunile lor de funcţionare că din aceste lagăre în general nu pot exista evadări, fiindcă orice evadare a unui deţinut de aici este considerată a fi totuna cu trecerea frontierei de stat de către un mare spion. Asta este considerată o pată politică pe obrazul administraţiei lagărului şi al comandametului trupelor de escortă.

Şi tocmai din acest moment, condamnaţii, în virutea lui Cincizeci şi Opt au început să nu mai primească decari, ci doar sferturi, adică plafonul maxim al codului penal. Astfel, această înăsprire uniformă şi absurdă purta în sine şi slăbiciunea ei: cum pe ucigaşi nu-i reţinea nimic de la săvârşirea unor noi omoruri (de fiecare dată decarul lor era doar uşor re-înoit), la fel acum şi politicii nu mai erau reţinuţi de codul penal de la evadare.

Şi oamenii expediaţi în aceste lagăre nu mai erau dintre aceia care chibzuiau cum să justifice, în lumina Unicei Teorii Adevărate, arbitrarul conducerii lagărului, ci băieţi zdraveni şi puternici, care au făcut tot războiul, ale căror degete nu s-au îndreptat cum trebuie după ce au ţinut atâta vreme în mână grenadele. Gheorghi Termo, Ivan Vorobiov, Vasili Brâuhin, tovarăşii lor şi mulţi asemenea lor din alte lagăre s-au dovedit şi dezarmaţi demni de tehnica de infanterie motorizată a noilor trupe regulate aparţinând escortei.

Şi cu toate că evadările din Lagărele speciale erau ca număr mai puţine decât cele din ITL (Lagărele speciale fiinţau totuşi de mai puţini ani), ele erau mai dure, mai grele, mai ireversibile, mai disperate şi, din această pricină, se bucurau de faimă mai mare.

Povestirile despre aceste evadări ne ajută să vedem cât de răbdător şi cât de supus a fost poporul nostru în aceşti ani.

Iată câteva.

Una dintre ele a avut loc cu un an înainte de evadarea lui Termo şi i-a servit de model. În septembrie

1949, din Secţia la Steplag-ului (Rudnik, Djezkazgan) au evadat doi ocnaşi: Grigori Kudia – un bătrân viguros, cumpătat, om cu judecată, ucrainean (dar când se înfierbânta, se transforma în cazac zaporojean, se temeau de el până şi bandiţii), şi Ivan Duşecikin, un bielorus blând de vreo treizeci şi cinci de ani. În mina unde lucrau, într-o galerie veche au găsit un puţ astupat, care, sus, în vârf, era prevăzut cu un grătar. Acest grătar, când erau în schimbul de noapte, l-au zgâlţâit până l-au clintit, iar între timp au adus în puţ pesmeţi, cuţite, un termofor, furat de la infirmerie. În noaptea evadării, coborând în mină, fiecare în parte a anunţat brigadierul că nu se simte bine, că nu poate să lucreze şi că se culcă. Noaptea, în subterană nu sunt supraveghetori, brigadierul are toată puterea. Dar el nu trebuie să strângă şuru-bul prea tare, pentru că şi el poate fi găsit cu capul spart. Fugarii au turnat apă în termofor, şi-au luat rezervele şi s-au dus în puţ. Au smuls grătarul şi au început să se târască. Ieşirea era aproape de turnurile de pază, dar dincolo de zonă. Au plecat neobservaţi.

Din Djezkazgan au luat-o prin deşert spre nord-vest. Ziua stăteau ascunşi, noaptea mergeau. Nicăieri n-au dat peste apă, şi, după o săptămână, Duşecikin nu voia să se mai scoale. Kudia l-a ridicat cu speranţa că după dealurile din faţa lor s-ar putea să găsească apă. S-au târât, dar prin văgăunile de acolo n-au găsit decât noroi. Şi Duşecikin a spus: „Eu oricum nu mai merg. Înjunghie-mă şi bea sângele meu”.

Hei, moraliştilor! Care este decizia cea corectă? Şi Kudia vede negru înaintea ochilor. Căci Duşecikin va muri – de ce să piară şi Kudia?... Şi dacă va găsi curând apă, cum îşi va aminti pe urmă de Duşe-cikin?... Kudia a hotărât aşa: încă mai merg înainte, dacă până dimineaţă nu mă întorc cu apă, îl eliberez de chinuri, de ce să piară doi? Kudia a mers cu greu până la un deluşor, a zărit o groapă

şi, ca în cele mai ne-verosimile romane, în ea – apă! Kudia s-a rostogolit spre ea şi aşa, culcat, a început să bea şi să bea! (De-abia dimineaţa a observat în ea mormoloci şi alge.) S-a întors la Duşecikin cu termoforul plin: „Ţi-am adus apă!” Duşecikin nu credea, bea şi nu credea (în decursul acestor ore i se năzărise de multe ori că bea apă…) S-au târât până la acea groa-pă şi au rămas acolo să bea.

După ce au băut li s-a făcut foame. În noaptea următoare însă au trecut peste o creastă şi au coborât într-o vale a făgăduinţei: un râu, iarbă, tufişuri, cai, viaţă. Odată cu întunericul, Kudia s-a furişat la cai, a ucis unul dintre ei, I-au băut sângele direct din rană. (Partizani ai păcii! (1) în acel an aţi avut întruniri zgomotoase la Viena sau Stockholm, iar cocteilul îl sorbiţi din pahar cu paiul. Nu vă trecea prin cap că nişte compatrioţi ai stihuitorului Tihonov (2) şi ai jurnalistului Ehrenburg (3) sug sânge de cal? Ei nu v-au explicat că acesta este modul sovietic de a înţelege pacea?)

Carnea calului au fript-o pe foc, au mâncat îndelung şi au plecat. Au ocolit Amangheldi pe Turgai, dar la drumul mare nişte kazahi dintr-un camion le-au cerut actele şi iau ameninţat că-i dau pe mâna miliţiei.

Mai departe au întâlnit adesea pâraie şi lacuri. Kudia a prins şi a tăiat un berbec. Trecuse o lună de când evadaseră! Era sfârşit de octombrie, se făcuse frig. În prima pădurice întâlnită au găsit un bordei şi s-au instalat în el: nu se îndurau să plece din acest ţinut bogat. În această oprire, în faptul că nu simţeau chemarea meleagurilor natale, că ele nu le făgăduiau o viaţă mai liniştită, evadarea lor şi-a arătat lipsa de ţintă, ceea ce o făcea să fie sortită eşecului.

Noaptea săvârşeau incursiuni în satul din vecinătate de unde, odată, au şterpelit o căldare, altă dată, distrugând lacătul de la o cămară – făină, sare, un topor,

vase. (Evadatul, ca şi partizanul, înconjurat de viaţa paşnică a celorlalţi oameni, în mod inevitabil devine repede hoţ...) Altă dată au luat din sat o vacă şi au tăiat-o în pădure. Dar când se aşteptau mai puţin, a nins, şi ca să nu lase urme, trebuiau să stea nemişcaţi în bor-dei. Şi nici n-a ieşit bine Kudia să ia nişte vreascuri, că l-a şi văzut pădurarul, care a început să tragă numaidecât. „Voi sunteţi hoţii? Voi aţi furat vaca?" Lângă bordei au găsit urme de sânge. Au fost duşi în sat, şi închişi sub lacăt. Oamenii strigau: să fie ucişi pe loc, fără milă! Însă anchetatorul de la raion a venit cu fişa din care reieşea că prinşii erau căutaţi la nivel unional şi le-a spus sătenilor: „Bravo! N-aţi prins nişte hoţi, ci nişte mari bandiţi politici!"

Şi totul a luat altă întorsătură. Nu mai striga nimeni. Stăpânul vacii – acesta era un cecen (4) – le-a adus arestaţilor pâine, păstramă de oaie şi chiar bani, strânşi de ceceni. „Eh, a zis el, să fi venit să-mi spui cine eşti, ţi-aş fi dat singur de toate!... (Putem să nu ne îndoim de asta, căci o spune un cecen.) Şi Kudia a izbucnit în plâns. După atâţia ani de înrăire, inima nu mai suportă compasiunea.

Arestaţii au fost duşi în Kustanai. Acolo, în KPZ-ul căilor ferate, nu numai că li s-a luat tot ce le dăduseră cecenii, dar nu li s-a dat nimic de mâncare! (Şi Korneiciuk (5) nu v-a povestit despre asta la Congresul Păcii?) Înainte de ai porni, pe peronul gării din Kustanai i-au pus în genunchi, cu mâinile la spate încătuşate. Şi i-au ţinut aşa să-i vadă toată lumea.

Dacă asta s-ar fi petrecut pe un peron din Moscova, Leningrad, Kiev sau din oricare oraş prosper, pe lângă acest bătrân încătuşat şi îngenuncheat, coborât parcă dintr-un tablou de Repin, toţi ar fi trecut fără să observe şi fără să se întoarcă: şi colaboratorii editurilor beletristice, şi regizori de filme progresiste, şi lectori de umanism, şi ofiţeri de armată, nu mai vorbesc de activiştii sindicali şi de partid. Şi toţi cetăţenii de rând, care nu se remarcau

prin nimic, care nu ocupau niciun fel de posturi, s-ar fi străduit de asemenea să treacă, fără să observe, pentru ca escorta să nu-i întrebe şi să nu le noteze numele – pentru că tu, vezi Doamne, ai buletin de Moscova. La Moscova sunt magazine bune, nu poţi risca… (Şi încă ai putea să înţelegi anul 1949 – dar parcă în 1956 ar fi fost altfel? Ori parcă tinerii voştri evoluaţi s-ar fi oprit să intervină pe lângă escortă pentru bătrânul cărunt în genunchi şi cu cătuşe la mâini?)

Dar locuitorii Kustanaiului n-aveau mare lucru de pierdut, toţi erau fie afurisiţi, fie deterioraţi (6), fie exilaţi. Ei au început să se strângă lângă arestaţi, să le arunce mahorcă, ţigări, pâine. Palmele lui Kudia erau înlănţuite la spate, şi el s-a aplecat să apuce pâinea cu gura de jos, dar soldatul din escortă i-a şutat pâinea din gură. Kudia s-a rostogolit, s-a târât din nou să muşte, dar escorta i-a şutat pâinea şi mai departe! (Voi, regizori de filme progresiste, poate veţi ţine minte cadrul cu acest bătrân?) Lumea a început să se apropie şi mai mult şi să vocifereze: „Daţi-le drumul! Lăsaţi-i!” A venit o patrulă de miliţieni. Patrula era mai puternică decât oamenii, şi i-a împrăştiat. A sosit trenul, fugarii au fost îmbarcaţi pentru puşcăria din Kenghir.

Evadările din lagărele Kazahstanului sunt monotone ca şi stepa din această ţară. Dar poate că tocmai în această monotonie poate fi înţeles mai lesne esenţialul?

Tot dintr-o mină, tot din Djezkazgan, dar în anul 1951, printr-un puţ vechi, trei inşi au ieşit la suprafaţă noaptea şi au mers cale de trei nopţi. Setea i-a răzbit serios, şi văzând câteva iurte kazahe, doi dintre ei au propus să meargă şi să ceară apă la kazahi, iar cel de al treilea, Stepan, a refuzat şi a privit de pe o colină. A văzut cum tovarăşii lui au intrat în iurtă, iar de acolo au ieşit fugind, urmăriţi de mulţi kazahi, care i-au prins numaidecât. Stepan, scund şi pirpiriu, a mers prin vâlcele

şi şi-a continuat fuga de unul singur, neavând cu el nimic, în afară de un cuţit. S-a străduit să ţină drumul spre nord-vest, dar făcea întotdeauna ocoluri, ferindu-se de oameni, preferând fiarele. Şi-a confecţionat un cio-mag, vâna popândăi şi şoareci-săritori: azvârlea de departe cu ciomagul în ei, când stăteau pe labele dinapoi şi fluierau lângă vizuină, şi astfel îi omora, încerca să le sugă sângele, iar pe ei îi frigea pe foc.

Dar focul l-a trădat. Odată, Stepan a observat că spre el se îndreaptă un călăreţ cu un malahac (7) mare, roşcat. El abia a avut timp să-şi ascundă şaşlâcul, să nu priceapă kazahul ce fel de mâncare era. Kazahul s-a apropiat, l-a întrebat cine şi de unde este. Stepan i-a explicat că a lucrat la mina de mangan din Djezak (acolo lucrau şi oameni liberi) şi se duce la sovhoz, unde se află soţia lui, vreo sută cincizeci de kilometri de aici. Kazahul l-a întrebat cum se numeşte acel sovhoz. Stepan a ales numele cel mai probabil: „Stalin”.

Fiu al stepelor! mai bine ţi-ai fi văzut de drumul tău! Ce rău ţi-a făcut acest om nenorocit? Nu! Kazahul a spus amenințător: „Tu la puşcăria stăteam! Mergeam cu mine!” Stepan a tras o înjurătură şi a plecat în drumul său. Kazahul călărea alături şi îi ordona să meargă după el. Pe urmă s-a depărtat puţin, a dat din mână, chemându-i pe ai săi. Dar stepa era pustie. Fiu al stepelor! De ce nu-l laşi în pace? Nu vezi că n-are decât un ciomag şi merge cu el prin stepă cale de sute de verste, fără merinde? Oricum el va pieri. Sau tu ai nevoie de un kilogram de ceai?

În timpul acestei săptămâni, trăind în rând cu fiarele, Stepan s-a obişnuit cu foşnetele şi zgomotele deşertului. Şi brusc, a simţit în aer un şuierat nou şi nu şi-a dat seama, dar lăuntrul său de animal a simţit primejdia şi a sărit într-o parte. Asta l-a salvat! Căci kazahul aruncase arcanul, dar Stepan s-a eschivat.

Vânătoare de biped! Un om ori un kilogram de ceai.

Înjurând, kazahul şi-a tras arcanul îndărăt. Stepan a pornit mai departe, chibzuind şi căznindu-se să nu-l scape pe kazah din vedere. Acela a venit mai aproape, şi-a pregătit arcanul şi l-a aruncat din nou. Şi doar l-a aruncat, căci Stepan s-a repezit spre el şi, cu o lovitură de ciomag în cap, l-a doborât de pe cal. (Puterile lui erau puţine, dar aici era vorba de viaţă şi de moarte.) „Primeşte-ţi kalâmufi (8), babai! (9) – şi, nelăsându-l să se dezmeticească, Stepan a început să-l lovească cu toată furia, aşa cum un animal sfâşie cu colţii un alt animal, însă, văzând sânge, s-a oprit. I-a luat kazahului arcanul şi biciul, şi a încălecat pe cal. Iar pe cal se afla o desagă cu de-ale gurii.

Evadarea lui a durat încă mult – vreo două săptămâni, dar Stepan a evitat pretutindeni cu stricteţe pe inamicii săi principali – oamenii, compatrioţii săi. S-a despărţit şi de cal şi a traversat nu ştiu ce râu (nu ştia să înoate, şi a făcut o plută din stuf, ceea ce, de asemenea, nu ştia), şi a vânat, şi a dispărut în întuneric din faţa unui animal mare, parcă un urs. Şi odată îl chinuia atât de tare setea, foamea şi oboseala, dorinţa de a mânca o mâncare caldă, încât s-a hotărât să intre într-o iurtă izolată şi să ceară ceva. În faţa iurtei se afla o curticică cu un gard de chirpici, şi prea târziu, tocmai când se apropia de gard, Stepan a zărit acolo doi cai înşeuaţi şi pe un tânăr kazah, îmbrăcat cu o tunică plină de decoraţii, cu pantaloni de călărie, care îi ieşise în întâmpinare. Era prea târziu să mai fugă, Stepan şi-a dat seama că e pierdut. Dar kazahul acesta ieşise să se uşureze. Era beat turtă şi s-a bucurat nespus de apariţia lui Stepan, fără să observe parcă înfăţişarea lui zdrenţăroasă, aproape neomenească. „Intră, intră, eşti oaspetele nostru!” În iurtă se afla un bătrân – tatăl şi încă un kazah la fel de tânăr şi cu decoraţii pe piept: erau doi fraţi foşti combatanţi pe front, acum nişte oameni importanţi la Alma-Ata, care veniseră să-şi omagieze părintele (de la colhoz luaseră doi cai şi cu ei

ajunseseră la iurtă). Aceşti băieţi gustaseră din plin războiul şi de aceea erau oameni, apoi mai erau şi foarte beţi şi bunătatea de om beat îi făcea largi la inimă (acea bunătate pe care se angajase s-o stârpească şi până la urmă n-a stârpit-o Marele Stalin). Şi pentru ei era o mare bucurie că la ospăţul lor mai lua parte un om, chit că era un muncitor simplu de la mină, care merge la Orsk, unde nevasta lui trebuie să nască. Ei nu i-au cerut actele, ci i-au dat să bea şi să mănânce şi i-au făcut patul să se culce. Iată că se mai întâmplă şi de-alde astea… (Oare beţia este mereu duşmanul omului? Chiar şi atunci când descoperă ce este mai bun în el?)

Stepan s-a trezit înaintea gazdelor. Temându-se totuşi de o capcană, a ieşit. Nu, caii stăteau cum stătuseră, şi pe unul dintre ei ar putea să dispară acum. Dar nici el nu putea să-i obijduiască pe aceşti oameni buni – şi a plecat pe jos.

A mai mers încă vreo câteva zile, întâlnea acum maşini. De fiecare dată izbutea să se ferească, zbughind-o într-o parte. Şi iată că a ajuns la calea ferată, şi, mergând de-a lungul ei, în aceeaşi noapte s-a apropiat de gara Orsk. Mai rămânea să se urce în tren! A biruit! A săvârşit o minune: cu un cuţit confecţionat de el însuşi şi cu un ciomag a traversat un deşert uriaş de unul singur, şi iată-l ajuns la ţintă.

Însă la lumina felinarelor a văzut că printre liniile din gară se plimbă soldaţi. Atunci a pornit pe un drum de ţară de-a lungul căii ferate. Dimineaţa nu s-a mai ascuns: acum era în Rusia, în Patrie! Din faţă venea o maşină, stârnind nori de praf, şi pentru prima dată Stepan nu s-a mai ferit din calea ei. Din această maşină de-a noastră a sărit un miliţian de-al nostru: „Cine eşti? Actele, te rog”. Stepan i-a explicat: tractorist, caută de lucru. În maşină se întâmplase să fie şi un preşedinte de colhoz: „Lasă-l în pace, eu am mare nevoie de tractorişti! Câţi din sat au

acte?!”

Au mers o zi întreagă, s-au tocmit, au băut şi au mâncat, dar, înainte de a se însera, Stepan nu s-a putut abţine şi a fugit spre pădure, până unde nu erau decât vreo două sute de metri. Miliţianul însă era un tip destoinic – a tras un foc, al doilea! A trebuit să se oprească. L-au legat.

Probabil că i se pierduse urma şi îl considerau mort, iar soldaţii din gara Orsk nu-l aşteptau pe el, pentru că miliţianul înclina să-i dea drumul, iar la secţia raională a MVD-ului, la început, mai că nu-i făceau temenele: i-au oferit ceai cu sandvişuri, ţigări „Kazbek”. L-a interogat însuşi comandantul (dracu-i ştie pe spionii ăştia, mâine îl duc la Moscova şi, mai ştii? Te pomeneşti că se plânge) şi i se adresa numai cu „dumneavoastră”. „Unde este emiţătorul dumneavoastră radio? Ce serviciu v-a parașutat aici?” „Serviciu? s-a mirat Stepan. Eu n-am lucrat la prospecţiuni geologice (10), am lucrat mai mult la mină”.

Însă evadarea asta s-a sfârşit mai rău decât cu sandvişuri şi mai rău chiar decât cu capturarea corpului. La întoarcerea în lagăr l-au bătut îndelung şi necruţător. Şi epuizat de puteri, şi înfrânt, Stepan a căzut şi mai jos decât starea lui dinainte, şi-a dat semnătura, obligându-se faţă de operul din Kenghir, Beliaev, să-l ajute să-i descopere pe cei care pun la cale vreo evadare. Devenise ca momeala pentru raţele sălbatice. Toată această evadare el a relatat-o unui coleg de celulă, pe urmă altuia, aşteptând ecouri. Şi dacă exista vreun ecou, dacă cineva îl ruga să repete, Stepan raporta cumătrului.

Aceleaşi trăsături de cruzime care marchează fiecare evadare dificilă au luat proporţii neobişnuite în evadarea stupidă şi sângeroasă tot din Djezkazgan, tot din vara anului 1951.

Cei şase fugari care plănuiseră să evadeze noaptea din mină l-au ucis pe cel de al şaptelea, considerat de ei

turnător. Apoi, printr-un puţ, au ieşit la suprafaţă, în stepă. Cei şase deţinuţi erau oameni foarte diferiţi, astfel încât, de la început, n-au vrut să meargă împreună. Aşa ceva ar fi fost corect, dacă ar fi existat un plan inteligent.

Dar unul dintre ei s-a dus numaidecât în orăşelul muncitorilor liberi, care era chiar acolo, lângă lagăr, şi a bătut la fereastra unei ibovnice. El nu avea de gând să se ascundă la ea, să aştepte o vreme în beci ori în pod (ceea ce ar fi fost un lucru foarte înţelept), ci să petreacă împreună puţină vreme (recunoaştem aici profilul unui condamnat pentru banditism). A chefuit cu ea o noapte şi o zi, iar în seara următoare a îmbrăcat costumul fostului ei soţ şi s-au dus amândoi la club, la cinematograf. Supraveghetorii din lagăr, care se aflau acolo, l-au recunoscut şi numaidecât l-au legat burduf.

Alţi doi, nişte georgieni nechibzuiţi şi înfumuraţi, s-au dus la gară şi au plecat cu trenul spre Karaganda. Însă din Djezkazgan spre lumea exterioară, în afară de potecile păstorilor şi cărările evadaţilor, nu există alte drumuri, numai cel spre Karaganda, cu trenul. Şi de-a lungul acestui drum se înşiruie lagărele, şi la fiecare gară se află posturi operative. Astfel, înainte de a ajunge la Karaganda, şi ei au fost legaţi burduf.

Ceilalţi trei au luat-o spre sud-vest – drumul cel mai greu. Pe aici nu există nici oameni, nu există nici apă. Un ucrainean în vârstă, Proko-penko, fost combatant pe front, care poseda o hartă, i-a convins să aleagă acest drum şi le-a spus că el va găsi apă. Însoţitorii lui erau un tătar din Crimeea, bun cunoscător al felului de viaţă al hoţilor şi bandiţilor, şi un hoţ jigărit, din categoria câinilor. Au petrecut fără mâncare şi fără apă patru zile şi patru nopţi. Nemaiputând suporta, tătarul şi hoţul i-au zis lui Prokopenko: „Am hotărât s-o sfârşim cu tine”. El n-a înţeles: „Cum asta, fraţilor? Vreţi să ne despărţim?” „Nu, să-ţi luăm zilele. Toţi n-o să ajungem la capăt”. Prokopenko

a început să-i implore. Şi-a descusut şapca, a scos de acolo fotografia nevestei şi a copiilor, sperând să-i înduioşeze. „Fraţilor! Fraţilor! Am plecat împreună spre libertate! Eu o să vă duc până la capăt. Curând trebuie să găsim un puţ! Vom avea apă negreşit! mai răbdaţi puţin! Fie-vă milă!”

Ei însă l-au înjunghiat, sperând să-i bea sângele. I-au tăiat venele, dar sângele n-a curs, s-a închegat numaidecât!…

Încă un cadru de film. Doi în stepă, aplecaţi deasupra celui de al treilea. Sângele nu vrea să curgă…

Uitându-se unul la celălalt cu ochi de lup, pentru că acum unul dintre ei urma să fie sacrificat, au pornit mai departe, în direcţia pe care le-o arătase „nenea”, şi peste două ore au găsit un puţ cu apă!…

A doua zi însă au fost reperaţi din avion şi înhăţaţi.

La interogatoriu au mărturisit, şi totul s-a aflat în lagăr. Deţinuţii au hotărât să-i înjunghie pe amândoi pentru Prokopenko. Însă au fost ţinuţi într-o celulă separată, apoi luaţi şi judecaţi în alt loc.

Zici să nu crezi că totul depinde de steaua sub care a început evada-rea! Cât de amănunţit şi de îndelung a fost calculat totul şi iată că în clipa fatală se stinge lumina în zonă şi cade punctul cu procurarea camionului. Iar altă evadare a început dintr-un elan, fără nicio pregătire, iar împrejurările parcă fuseseră alese – tot una şi una.

În vara anului 1948, în aceeaşi secţie nr. 1 din Djezkazgan (atunci încă nu era Lagăr special), într-o dimineaţă, o basculantă a fost trimisă la o carieră de nisip îndepărtată să încarce nisip şi să-l ducă la betonărie. Cariera de nisip nu făcea parte dintre obiectivele lagărului, adică nu era păzită, şi trebuiau să-i ducă în basculantă şi pe încărcători: trei condamnaţi pe termen lung – unul cu decar şi doi cu sferturi. Escorta era compusă dintr-un fruntaş şi doi soldaţi, şoferul era un drept comun neescortabil. O întâmplare! Dar trebuie să ştii să foloseşti

întâmplarea, la fel de repede precum se iveşte. Ei trebuiau să se hotărască şi să se înţeleagă de faţă cu soldaţii din escortă, care stăteau alături în timp ce încărcau nisipul. Biografiile celor trei erau asemănătoare, cum pe atunci erau mi-lioane: la început frontul, apoi lagărele germane, evadările din ele, capturarea, lagărele de concentrare disciplinare, eliberarea la sfârşitul războiului şi, drept mulţumire pentru totul – închisoarea la ai noştri. Şi de ce să nu evadezi acum, în ţara ta, când nu ţi-a fost frică s-o faci în Germania? Au încărcat. Fruntaşul a urcat în cabină. Cei doi soldaţi cu automate s-au aşezat în partea din faţă a basculantei, cu spatele spre cabină şi cu automatele îndreptate spre zeki, care şedeau pe nisip în partea din urmă a basculantei. Îndată ce au pornit de la carieră, zekii, la un semn, au aruncat concomitent nisip în ochii soldaţilor şi s-au aruncat asupra lor. Le-au luat automatele şi prin geamul din spatele cabinei, cu patul armei, l-au năucit pe fruntaş. Maşina s-a oprit, şoferul tremura de spaimă. I-au spus: „Nu-ţi fie teamă, nu ne vom atinge de tine, tu doar nu eşti câine! Descarcă!” Motorul a început să duduie, şi nisipul, nisipul preţios, mai preţios decât aurul, cel care le-a adus lor libertatea, s-a risipit pe pământ.

Şi aici, ca aproape în toate evadările – istoria să nu uite asta! robii s-au dovedit mai mărinimoşi decât păzitorii: ei nu i-au ucis, nu i-au bătut, doar le-au poruncit să se dezbrace, să se descalţe, şi le-au dat drumul desculţi şi numai în lenjerie de corp. „Tu, şoferule, cu cine eşti?” „Cu voi, cu cine altcineva”, s-a hotărât şoferul.

Pentru a-i deruta pe străjerii desculţi (preţul clemenţei!), ei au apucat-o mai întâi spre apus (stepa este plată, cu maşina mergi în ce direcţie pofteşti). Acolo unul s-a îmbrăcat în fruntaş, ceilalţi în soldaţi şi au pornit-o spre nord. Toţi aveau arme, şoferul permis – nimic suspect! Totuşi inter-sectându-se cu liniile telefonice, le-au rupt pentru a întrerupe legăturile. (Le trăgeau în jos, mai

aproape, cu o funie care avea la capăt o piatră, care era lansată ca un arcan, pe urmă le rupeau cu un cârlig.) Pierdeau timp cu asta, dar câştigul era mai mare. Au mers toată ziua cu toată vite-za până ce kilometrajul a indicat vreo trei sute de kilometri, iar benzina era la zero. Au început să ia seama la maşinile ce veneau din sens opus. O „Pobeda”. Au oprit-o „Lertaţi-ne, tovarăşe, dar ăsta-i serviciul, permiteţi să vă controlăm actele”. S-a dovedit că erau nişte granguri! Conducerea raională de partid, care se duce fie să controleze (10), fie să-şi însufleţească propriile colhozuri, ori pur şi simplu aşa la un beş-barmak. „Ia poftim afară! Dezbrăcarea!” Grangurii îi imploră să nu-i împuşte. I-au dus în stepă doar în lenjerie de corp, i-au legat, le-au luat actele, banii, costumele şi au pornit cu „Pobeda”. (Iar soldaţii, dezbrăcaţi în cursul dimineţii, doar către seara au ajuns până la mina cea mai apropiată. Santinela din tumul de pază: „Stai pe loc!” „Suntem de-ai voştri, prieteni!” „Cum de-ai noştri doar în flanele şi izmene?”)

„Pobeda” n-a avut rezervorul plin. Au parcurs vreo două sute de kilome-tri – gata benzina, şi încă o canistră întreagă. Au zărit nişte cai care păşteau şi i-au prins uşor, fără căpestre, au încălecat fără şa – şi la drum! Însă şoferul a căzut de pe cal, vătămându-şi piciorul. I-au propus să încalece pe al doilea. El a refuzat: „Nu vă fie teamă, băieţi, n-o să vă de – nunţ!” I-au dat bani, carnetul de conducere de pe „Pobeda” şi au pornit la galop. Acest şofer a fost ultimul om care i-a văzut, nimeni nu i-a mai văzut de atunci! Nici în lagărul lor nu i-au mai adus vreodată. Astfel, băieţii au lăsat în seiful secţiei speciale bancnotele lor de douăzeci şi cinci şi de zece fără rest. Procurorului verde îi plac cei cutezători!

Şi, într-adevăr, şoferul nu i-a denunţat. El s-a aranjat într-un colhoz de lângă Petropavlovsk şi a trăit liniştit patru ani. Dar l-a nenorocit dragostea de artă. Cânta

frumos la baian (11), a apărut în spectacole la clubul său, pe urmă a mers la concursul formaţiilor de amatori pe raion, apoi pe regiune. Începuse să uite viaţa dinainte, însă din public l-a recunoscut un supraveghetor din Djezkazgan şi l-au arestat chiar acolo, în culi-se, şi acum i-au trântit douăzeci şi cinci de ani în virtutea articolului 58. L-au dus din nou în Djezkazgan.

* * *

O categorie specială o formează evadările care nu sunt pornite nici din elan, nici din disperare, ci beneficiază de o bună pregătire tehnică şi de nişte mâini de aur.

În Kenghir a fost pusă la cale faimoasa evadare într-un vagon de cale ferată. La unul din şantiere aduceau mereu la descărcat o garnitură de tren cu ciment ori cu azbest. Trenul era descărcat în zonă, de unde pleca gol. Cinci zeki au pregătit următoarea evadare: au confecţionat un perete fals din şipci de lemn pentru un vagon de marfă tip Pullmann. Acest perete era pliant, prins în balamale ca un paravan, astfel încât atunci când îl vor duce spre vagon să pară că este doar o planşă mai mare, bună de cărat, în loc de roabă. Făcuseră următorul plan: cât timp se descărca vagonul, stăpânii lui erau zekii; să introducă paravanul în vagon şi să-l deplieze, să-l bată în cuie ca să-l transforme în perete fix. Toţi cinci să se aşeze cu spatele la peretele vagonului şi cu ancore de sfoară să ridice şi să fixeze peretele-paravan. Tot vagonul este plin de pulbere de azbest, la fel şi peretele lor. Este greu să apreciezi din ochi diferenţa de adâncime a vagonului. Există însă o complicaţie în calcula-rea timpului. Descărcarea trenului trebuie efectuată până în momentul plecării. Câtă vreme zekii sunt încă pe şantier, nu se pot urca dinainte. Trebuie să se convingă că vor pleca numaidecât. Şi doar atunci în ultima clipă s-au aruncat cu cuţitele şi cu alimentele. Dar pe neaşteptate, unul dintre fugari a călcat într-un macaz şi şi-a rupt piciorul. Asta i-a întârziat – ei n-au izbutit până la

controlul escortei să isprăvească montarea peretelui. Astfel au fost descoperiţi. Pentru această încercare de evadare s-a făcut proces.

Aceeaşi idee, însă într-o evadare solitară, a folosit-o aviatorul-cursant Batanov. La DOK-ul (Combinatul de prelucrare a lemnului) din Ekibas-tuz se confecţionau tocuri pentru uşi, care erau transportate pe şantie-rele de construcţii. Dar la DOK se lucra non-stop, şi santinela nu cobora niciodată din turn. În vreme ce la sectoarele de construcţie escorta păzea numai ziua. Cu ajutorul prietenilor, Batanov a fost ascuns într-un cadru de uşă – bătut în scânduri – a fost apoi încărcat în camion şi descărcat pe şantier. La DOK au încurcat socoteala schimburilor, şi în seara aceea n-au descoperit lipsa lui. La şantierul de construcţii, el s-a eliberat din cutie, a ieşit şi… a luat-o la picior.

Însă în aceeaşi noapte a fost prins pe drumul spre Pavlodar. (Această evadare a lui a fost cu un an mai târziu după cea făcută cu camionul când le-au spart cauciucurile.)

Din pricina evadărilor eşuate, unele chiar de la început; din pricina altor evenimente de care nu ducea lipsă pământul zonei; datorită însemnărilor profunde ale agentului operativ; datorită refractarilor la muncă şi multor altor recalcitranţi, în Ekibastuz creştea şi se umplea întruna Bri-gada cu regim disciplinar intensificat. Ea nu mai încăpea în cele două aripi de piatră ale închisorii, nici în rejimka (baraca nr. 2, de lângă cea a conducerii). Au mai înfiinţat o rejimka (baraca nr. 8), în special pentru banderovişti.

Cu fiecare evadare nouă şi cu fiecare eveniment care semăna a răzvră

Colegul meu de salon din pavilionul canceroşilor de la spitalul din Taşkent, un soldat de escortă uzbek, mi-a povestit despre această evadare, dimpotrivă, ca despre

una reuşită şi, fără să vrea, pe un ton admirativ.

fire, regimul disciplinar din cele trei rejimki devenea tot mai dur. (Pentru istoria celor condamnaţi pentru banditism, să notăm că în BUR-ul din Ekibastuz câinii bombăneau nemulţumiţi: „Ticăloşilor! E timpul să sfârşiţi cu evadările. Din cauza evadărilor voastre or să ne sufoce cu regimul disciplinar… Pentru aşa ceva într-un lagăr de drept comun te burduşesc în bătaie”. Adică spuneau cea ce îi interesa pe şefii lagărului.)

În vara anului 1951 baraca-rejimka nr. 8 a pus la cale o evadare în bloc. Ea se afla la vreo treizeci de metri depărtare de zonă şi a hotărât să sape un tunel. Dar se vorbea prea mult despre asta, flăcăii ucraineni discutau aproape deschis între ei – ei considerau că un banderovist nu poate fi turnător, dar erau destui turnători printre ei. Însă n-au apucat să sape decât vreo câţiva metri liniari, că au şi fost trădaţi.

Liderii barăcii-rejimka nr. 2 au fost foarte supăraţi din pricina acestei iniţiative zgomotoase, nu pentru că s-ar fi temut de represalii, precum câinii, ci pentru că şi ei se aflau tot la treizeci de metri de zonă, şi chiar înainte de baraca 8 s-au gândit şi au început să sape un tunel de înaltă clasă. Acum ei se temeau că din moment ce aceeaşi idee le-a trecut prin cap deţinuţilor din ambele rejimki putea fi ghicită şi apoi verificată şi de haita străjerilor. Dar patronii Ekibastuzului, speriaţi mai mult de evadările cu maşinile, şi-au propus ca scop principal să înconjoare toate şantierele de lucru şi zona locativă cu şanţuri adânci de un metru, care ar fi barat drumul oricărei maşini care ar fi vrut să iasă. Ca şi în evul mediu, zidurile nu erau de ajuns, erau necesare şi şanţurile.

Excavatorul săpa curat şi fără cusur şanţ după şanţ, împrejurul tuturor zonelor.

Baraca-rejimka nr. 2 era o zonă mică împrejmuită cu sârmă ghimpată în interiorul zonei celei mari din

Ekibastuz. Poarta ei era permanent încuiată cu lacăt. În afară de timpul petrecut la vărărie, locatarii barăcii aveau voie să se plimbe prin curticica din jurul barăcii doar douăzeci de minute. Tot restul timpului erau încuiaţi în baraca lor. Prin zona comună treceau doar când mergeau la locul de adunare şi înapoi. Ei nu erau admişi niciodată la cantina comună, bucătarii le aduceau mâncarea în bidoane.

Considerând vărăria doar ca o posibilitate de a ieşi la soare şi a respira aer curat, deţinuţii din această rejimka nu dădeau în brânci să ia la caz-mă varul vătămător. Iar când la sfârşitul lui august 1951, acolo a avut loc şi o crimă (banditul Aspanov l-a ucis cu ranga pe Anikin – un fugar care a trecut de sârma ghimpată printr-un troian viscolit de viforniţă, dar a fost prins după o zi, din pricina asta se afla la rejimka; tot despre el – vezi Partea a Treia, Capitolul 14), trustul a renunţat la asemenea „muncitori", şi toată luna septembrie rejimka nu a fost scoasă nicăieri, aflându-se în regim de închisoare.

Acolo se aflau mulţi „evadaţi convinşi", şi peste vară, unul câte unul, s-a înjghebat un grup de evadare din doisprezece oameni (Mahomet Hagiev, căpetenia musulmanilor din Ekibastuz; Vasili Kustarnikov; Vasili Brâuhin; Valentin Râjkov; Mutianov; un ofiţer polonez, amator de galerii subterane; şi alţii). Acolo toţi erau egali, dar Stepan Konovalov, un ca-zac din Kuban, era totuşi omul cel mai important. S-au legat prin jurământ: cine va sufla o vorbă, chiar unei singure persoane, s-a zis cu el, trebuie să-şi pună capăt zilelor, sau îl vor înjunghia alţii.

În perioada asta, zona Ekibastuzului era împrejmuită cu un gard compact înalt de patru metri. De-a lungul lui o fâşie arată, cu lăţimea de patru metri – antezona – dincolo de gard, pe o rază de cincisprezece metri, fusese delimitată zona interzisă, care se sfârşea cu o tranşee de un metru. S-a hotărât ca întreagă această fâşie de apărare

să fie străbătută de un tunel, care însă trebuie să fie atât de sigur, încât, pentru nimic în lume, să nu fie descoperit dinainte.

Însă prima explorare a arătat că fundamentul nu era prea adânc, spaţiul subteran al întregii barăci era atât de mic, încât nu vor avea unde să depună pământul săpat. Acesta părea un obstacol de netrecut. Deci – să nu mai evadeze?... Şi careva a făcut o propunere: podul este, în schimb, spaţios, prin urmare, să urce pământul în pod! Asta părea însă de neconceput. Să urci pe furiş în pod, zi de zi, ceas de ceas, multe zeci de metri cubi de pământ prin spaţiul locuibil al barăcii, supravegheat şi controlat, şi pe deasupra să nu risipeşti niciun firicel, să nu laşi nici cea mai mică urmă!

Însă când au născocit cum să facă asta au jubilat şi evadarea a fost hotărâtă definitiv. Hotărârea a venit odată cu alegerea secţiei, adică a camerei. Această baracă finlandeză, destinată muncitorilor liberi, a fost asamblată din greşeală în zona lagărului. Alta la fel nu mai găseai în tot lagărul: aici erau camere mici, în care nu erau înghesuite şapte vagonaşe, ca peste tot, ci trei, adică pentru douăsprezece persoane. Şi au pus ochii pe o astfel de secţie, unde locuiau deja câţiva din duzina lor. Prin diferite mijloace, schimbând locurile de bunăvoie şi debarasându-se prin râs şi glume de cei care îi stinghereau (tu sforăi, tu... tragi cam multe vânturi), i-au mutat pe cei străini în alte secţii şi i-au adus pe ai lor.

Cu cât deţinuţii cu regim disciplinar erau mai izolaţi de zonă, mai pedepsiţi şi oprimaţi, cu atât devenea mai mare importanţa lor morală în la-găr. O comandă din partea celor aflaţi la rejimka era prima lege a lagărului, şi acum dacă aveau nevoie de ceva de ordin tehnic – comandau, undeva, pe unul din şantierele de lucra, se confecţiona, era trecut cu tot riscul prin percheziţia din lagăr, şi cu cel de al doilea risc se transmitea

destinatarilor: în zămârcă, cu pâinea ori cu medicamentele.

Întâi şi-ntâi au fost comandate şi primite cuţitele şi pietrele de ascuţit. Pe urmă: cuie, şuruburi, chit, ciment, var stins, cablu electric, bandă izolatoare.

Cu ajutorul cuţitelor au tăiat cu grijă lambele a trei scânduri din pardoseală, au scos plinta care le ţinea strivite, au scos cuiele de la capetele acestor scânduri lângă perete şi cuiele care le fixau de grinda de la mijlocul camerei. Cele trei scânduri eliberate au fost fixate într-un panou, pe partea de jos, cu o stinghie transversală, iar cuiul principal a fost bătut în această stinghie de sus în jos. Măciulia lui mare a fost acoperită cu chit de culoarea duşumelii şi presărată cu praf. Panoul se îmbina perfect cu duşumeaua, nu aveai de ce să-l prinzi şi niciodată nu a fost ridicat introducând toporul într-o crăpătură. Era ridicat în felul următor: se scotea plinta, se înfăşură o sârmă pe micul rost lăsat sub măciulia cuiului şi se trăgea de ea. Ori de câte ori se schimbau săpătorii scoteau şi puneau din nou la loc plinta. În fiecare zi „spălau duşumeaua”: udau scândurile cu apă, ca să se umfle şi să nu aibă crăpături. Problema intrării era una dintre problemele principale. În general, încăperea unde se desfăşurau lucrările la tunel era menţinută într-o cură-ţenie deosebită. Nimeni nu se culca pe vagonaş încălţat, nimeni nu fumă, obiectele nu erau împrăştiate, nicio firimitură în dulăpioare. Oricine venea în inspecţie, întârzia foarte puţin aici. „Civilizat!” Şi pleca mai departe.

Cea de a doua era problema ascensorului, de jos până în pod. În secţia tunelului, ca şi în toate celelalte, exista o sobă. Între ea şi perete rămânea un spaţiu îngust, unde abia ar fi putut să încapă un om. Descoperirea consta în faptul că acest spaţiu trebuia astupat, zidit, să fie transformat din spaţiu locuibil în spaţiu afectat tunelului. Într-una din încăperile nelocuite au demontat definitiv un

vagonaş. Cu scândurile lui au astupat golul, şi numaidecât l-au bătut în şipci, l-au tencuit şi l-au vopsit în culoarea sobei. Puteau oare supraveghetorii regimului disciplinar să ţină minte în care dintre cele douăzeci de cămăruţe ale barăcii soba se uneşte cu peretele şi în care este separată? De altfel, nici măcar n-au remarcat dispariţia vagonaşului. Supraveghetorii ar fi putut observa doar tencuiala umedă în primele zile, dar pentru asta trebuiau să ocolească soba şi să se aplece peste vagonaş. În plus – aici era o secţie model! Dar şi dacă i-ar fi prins, asta n-ar fi însemnat căderea tunelului, ci doar o muncă pentru înfrumuseţarea camerei: gaura aceea mereu prăfuită o urâţea.

Numai când tencuiala şi zugrăveala s-au uscat, au fost tăiate duşumeaua şi tavanul în locul spaţiului astupat. Acolo a fost pusă o scară, confecţionată din acelaşi vagonaş demontat, şi astfel subsolul cel scund a fost unit cu vastele încăperi ale podului. Acesta era o mină, ascunsă privirilor supraveghetorilor şi prima mină, de mulţi ani, în care aceşti bărbaţi tineri şi puternici ardeau de nerăbdare să lucreze!

Este oare posibil să existe în lagăr o muncă, o activitate care să se contopească cu visul, care să-ţi cucerească tot sufletul, să-ţi ia somnul? Da, una singură: munca în vederea evadării!

Problema următoare era săpatul. Să sapi cu ajutorai cuţitelor şi să le ascuţi, este clar, dar aici există multe alte probleme. Calculele topografului miner (inginerul Mutianov): să sapi în adâncime până a fi în siguranţa, dar nu mai mult decât trebuie; să alegi pentru lucrări calea cea mai scurtă; să determini secţiunea cea mai optimă pentru tunel; să ştii întotdeauna unde te afli; şi să stabileşti cu exactitate locul pentru ieşire. Organizarea schimburilor: să sapi cât mai multe ceasuri în douăzeci şi patru de ore, dar schimburile să nu fie prea dese, şi întotdeauna întregul efectiv să se prezinte ireproşabil la controlul de dimineaţă

şi de seară. Apoi hainele de lucru şi spălatul: cel mânjit de pământ nu poate ieşi astfel la suprafaţă! apoi iluminatul: cum să execuţi un tunel de şaizeci de metri în beznă? Au întins un fir în subsol şi în tunel (să mai şi iz-buteşti să-l conectezi pe neobservate!), în sfârşit, semnalizarea: cum să îi chemi pe săpători din fundul galeriei, dacă în baracă apar pe neaşteptate supraveghetorii? Ori cum pot ei înşişi să dea de ştire că trebuie să iasă neîntârziat?

Dar în duritatea regimului disciplinar se afla şi slăbiciunea lui. Supraveghetorii nu puteau să se furişeze şi să intre în baracă neobservaţi, ei trebuiau întotdeauna să meargă pe unul şi acelaşi drum, printre împletiturile ghimpate, spre poartă, să descuie lacătul, apoi să vină spre baracă, să descuie uşa, zăngănind cu zăvorul, şi toate acestea puteau fi uşor observate de la fereastră. E drept că nu din secţia tunelului, ci din „cabina” goală de la intrare – trebuia doar să ai acolo un observator. Semnalele, în galerie, erau luminoase: două clipiri – atenţie, pregăteşte-te pentru ieşire; clipiri intermitente – semnal de alarmă! repede înapoi!

Coborând în subsol, se dezbrăcau la piele, toată îmbrăcămintea o aşezau sub perne, sub saltea. După trapă, treceau printr-o crăpătură îngustă, dincolo de care nici nu puteai să-ţi închipui că există o încăpere largă, unde ardea permanent un bec şi se aflau scurtele şi pantalonii de lucru. Alţi patru, murdari şi despuiaţi (schimbul), urcau în cameră şi se spălau minuţios (lutul se întărea în biluţe pe părul de pe corp, trebuia muiat ori smuls cu păr cu tot).

Toate aceste lucrări se desfăşurau când a fost descoperită galeria săpată cu neglijenţă de la baraca nr. 8. Este lesne de înţeles nu numai ciuda, dar şi ofensa simţită de creatori pentru născocirea lor. Însă totul s-a terminat cu bine.

La începutul lui septembrie, după o şedere de aproape un an în puşcărie, au fost transferaţi (reîntorşi) în

această rejimka Termo şi Jdanok. Nici n-a răsuflat bine aici, şi Termo a început să fie cuprins de nelinişte: trebuie să pregătească o evadare! Dar nimeni dintre deţinuţii cu regim disciplinar, nici cei mai convinşi şi mai disperaţi fugari n-au răspuns la reproşurile lui, că trece vremea cea mai bună pentru evadări, că nu poţi sta fără să faci nimic! (Tunelarii aveau trei schimburi a câte patru oameni şi nu aveau nevoie de un al treisprezecelea.) Atunci Termo le-a propus direct să sape o galerie! I-au răspuns însă că s-au gândit şi ei, dar fundamentul este prea la suprafaţă. (Asta era, fireşte, o cruzime: să te uiţi la faţa iscoditoare a unui evadat încercat şi să clatini alene din cap este totuna cu a interzice unui câine inteligent şi antrenat să adulmece prada.) Termo însă îi cunoştea prea bine pe aceşti băieţi ca să creadă în indiferenţa lor generală. Ei nu puteau să se strice toţi dintr-odată!

Şi, împreună cu Jdanok, a instituit un regim de observaţie invidios şi competent, de care n-ar fi fost în stare supraveghetorii. Termo a observat că băieţii se duc deseori să fumeze în una şi aceeaşi „cabină” de la intrare şi întotdeauna doar câte unul, fără companie (observatorul). Că ziua, uşa secţiei este închisă cu cârligul. Când baţi – nu-ţi deschid numaidecât, şi întotdeauna câţiva oameni dorm adânc, de parcă nu le ajungea noaptea. Ori Vaska Brâuhin iese din încăperea cu hârdăul ud tot. „Ce-i cu tine?” „Ce să fie, mi-a venit chef să mă spăl”.

Sapă, nu încape nicio îndoială! Dar unde? De ce tac? … Şi Termo se ducea de la unul la altul şi încerca să-i prindă: „Săpaţi imprudent, băieţi, imprudent! Bine că am fost eu cel care a observat, dar dacă era un turnător?”

În sfârşit, au organizat o adunare şi au hotărât să-l primească pe Termo împreună cu încă trei fugari destoinici. I-au propus să cerceteze camera şi să găsească urme. Termo a pipăit şi adulmecat fiecare scândură şi, spre încântarea lui şi a băieţilor, n-a găsit nimic. Tremurând de

bucurie, s-a vârât sub duşumea să lucreze pentru sine!

Schimbul din subterană era repartizat astfel: unul, culcat, săpa pământul în galerie; altul, chircit în spatele lui, încărca pământul săpat în nişte săculeţe cusute special din pânză de doc; cel de al treilea căra, târâş, sacii (cu chinga petrecută după umeri), înapoi prin tunel, apoi prin subsol îi ducea la puţul de mină şi, unul câte unul, agăţa aceste săculeţe de un cârlig coborât din pod. Cel de al patrulea stătea în pod. El arunca îndărăt săculeţele golite, le ridica apoi pe cele pline, le căra, călcând uşor, prin tot podul şi golea pământul, întinzându-l într-un strat subţire. Iar la sfârşitul schimbului, peste acest pământ presăra zgură, care se găsea din belşug în pod. Pe urmă, în cadrul aceleiaşi echipe, se schimbau între ei, dar nu întotdeauna, pentru că nu toţi puteau să execute bine şi repede cele mai grele, pur şi simplu epuizante, munci: săpatul şi căratul.

La început cărau câte două, pe urmă câte patru săculeţe deodată. Pentru asta au sustras de la bucătari o tavă de lemn pe care puneau săculeţele şi o trăgeau cu chinga. Chinga venea dinapoi, era petrecută mai întâi pe după gât, apoi pe sub mâini. Pielea gâtului ţi se rodea, umerii te dureau, genunchii îţi înţepeneau. După o singură cursă, omul era tot numai spumă, după un schimb întreg putea să dea ortul popii.

Săpatul se făcea dintr-o poziţie foarte incomodă. Aveau o lopată cu coada scurtă, pe care o ascuţeau în fiecare zi. Trebuiau tăiate nişte fante verticale adânci cât lopata, pe urmă culcat pe jumătate, sprijinindu-te cu spatele de pământul săpat să desprinzi bucăţi de pământ şi să le arunci peste umăr. Solul era când de piatră, când numai de lut moale. Pietrele cele mai mari trebuiau ocolite, ceea ce crea curburi pe linia tunelului. În opt-zece ore cât ţinea un schimb nu înaintau mai mult de doi metri, uneori chiar mai puţin de un metru.

Lucrul cel mai greu de suportat era lipsa de aer din

tunel: aveau ameţeli, leşinau, li se făcea greaţă. Au trebuit să rezolve şi problema ventilaţiei. Orificiile de ventilaţie puteau fi forate numai în sus – în fâşia cea mai periculoasă, supravegheată în permanenţă – în apropierea zonei, însă fără ele nu se mai putea respira. Au comandat o plăcuţă de oţel ca „elice”, i-au ataşat o tijă transversală, au obţinut ceva ca un sfredel, şi astfel au scos la lumină primul orificiu îngust. Numaidecât a apărut tirajul şi s-a putut respira mai uşor. (Când galeria a ajuns dincolo de gard, au făcut un al doilea orificiu.)

Se sfătuiau în permanenţă – cum să facă mai bine o anumită lucrare. Au calculat cât au înaintat.

Galeria sau tunelul se scufunda sub fundaţii, apoi se abătea de la direcţie numai din pricina pietrelor mari ori din pricină că s-a săpat greşit. Avea o lăţime de o jumătate de metru, înălţimea – nouăzeci de centimetri şi o boltă semicirculară. După calcule, plafonul se găsea la un metru treizeci-un metru patruzeci de la suprafaţa solului. Laturile tunelului erau consolidate cu scânduri. De-a lungul lui, pe măsură ce înaintau, cablul electric se lungea şi se instalau becuri noi.

Când te uitai de la celălalt capăt, ziceai că-i un metrou – metroul lagărului.

Tunelul înaintase cu câteva zeci de metri, săpau acum dincolo de zonă. Deasupra se auzea clar tropotul gărzilor care se schimbau, ca şi lătratul şi scheunatul câinilor.

Şi deodată… şi deodată, într-o zi, după controlul de dimineaţă, când schimbul de zi încă nu coborâse şi (conform legii severe a fugarilor) nimic criticabil nu se vedea din afară, au zărit o haită de supraveghetori care se îndreptau spre baracă în frunte cu micul şi impulsivul locotenent Macehovski, şeful regimului disciplinar. Inimile fugarilor s-au făcut cât un purice: au descoperit? Am fost trădaţi? Sau controlează la întâmplare?

A răsunat comanda:

— Strângeţi lucrurile personale! Toată lumea afară!

Comanda a fost executată. Toţi deţinuţii au fost alungaţi în curticica de plimbare, unde s-au aşezat pe sacii cu lucrurile personale. Dinăuntrul barăcii se aud trosnete înăbuşite: aruncă scândurile vagonaşelor. Mace-hovski strigă: „Aduceţi încoace uneltele!” Şi supraveghetorii cară înăuntru răngi şi topoare!” Se aude scârţâitul nefiresc ale scândurilor smulse din cuie.

Asta-i soarta fugarilor! Atâta inteligenţă, atâta trudă, speranţe, însufleţire – şi totul degeaba! Dar nu numai atât, din nou carcera, bătăi, interogatorii, noi condamnări…

Şi totuşi! Nici Macehovski, niciunul dintre supraveghetori nu dau fuga afară, agitându-şi braţele cu o bucurie plină de furie. Ies asudaţi, scuturându-se de murdărie şi de praf, pufnind nemulţumiţi că au transpirat de pomană. „Câte unul v-apro-pi-i-aţi i „a răsunat o comandă dezamăgită. Începe percheziţia lucrurilor personale. Deţinuţii se întorc în baracă. Ce prăpăd! În câteva locuri (acolo unde scândurile erau prost bătute în cuie sau aveau crăpături între ele), duşumeaua fusese desfăcută, în camere totul era aruncat claie peste grămadă, şi chiar vagonaşele răsturnate cu duşmănie. Doar în secţia civilizată nu fusese atins nimic!

Cei care nu ştiau de evadare erau furioşi:

— De ce dracu’ nu şi-or fi găsind locul, ticăloşii?! Ce-or fi căutând?

Fugarii acum îşi dau seama cât de înţelept au procedat că n-au depozitat pământul sub duşumea: ar fi putut fi descoperit când au desfăcut scândurile din cuie. Dar în pod nu s-au urcat, din pod trebuie să ai aripi ca să zbori! De altfel, şi în pod totul fusese cu grijă acoperit de zgură.

N-a descoperit nimic haita de câini, nu i-a dus capul! Ah, ce bucurie. Dacă munceşti cu râvnă, dacă te

supraveghezi cu severitate, nu poţi să nu obţii roade! Acum să terminăm de săpat! Au mai rămas doar vreo şase-opt metri până la tranşeea înconjurătoare. (Ultimii metri trebuie săpaţi cât mai exact posibil, pentru a ieşi pe fundul tranşeei, nici mai sus, nici mai jos.)

Şi ce va fi mai departe? Konovalov, Mutianov, Hagiev şi Termo elaboraseră un plan, care fusese aprobat de toţi şaisprezece. Evadarea va avea loc seara, în jurul orei zece, când se va sfârşi controlul de seară în tot lagărul, supraveghetorii vor pleca acasă ori se vor retrage în baraca şefilor, şi când gărzile se vor schimba în turnuri.

Toţi vor coborî unul câte unul la intrarea subterană. „Ultimul va supraveghea zona din „cabină”; pe urmă, împreună cu penultimul, va fixa ermetic de scândurile trapei partea, până atunci detaşabilă, a plintei, astfel încât, când vor coborî trapa, plinta va reveni la locul ei. Pironul cu măciulia mare va fi tras până la refuz în jos, şi, pe dedesubt, vor pregăti nişte zăvoare prin care trapa va fi fixată definitiv şi nu se va clinti chiar dacă ar trage de ea în sus.

Şi încă ceva: înainte de evadare vor scoate grilajul de la una din ferestrele coridorului. Descoperind la controlul de dimineaţă că lipsesc şaisprezece oameni, supraveghetorii nu-şi vor da seama numaidecât că este vorba de tunel şi de evadare, ci vor da fuga să caute prin zonă, crezând că disciplinarii s-au dus la o răfuială cu turnătorii, îi vor căuta şi în alt lagpunkt, în altă filială a lagărului: nu cumva au sărit peste zid acolo? Lucrare îngrijită! Tunelul nu-i de găsit, sub fereastră nu există urme, şaisprezece oameni au fost luaţi de îngeri în cer!!

Apoi vor ieşi în tranşeea împrejmuitoare, pe urmă se vor târî câte unul pe fundul tranşeei cât mai departe de turnul de pază (ieşirea din tunel este prea aproape de el); tot câte unul vor ieşi la drum; între grupurile de patru să facă pauză ca să nu stârnească bănuieli şi să aibă timp să

se orienteze. (Ultimul, iarăşi, avea de înfăptuit o măsură de precauţie: el va astupa gura galeriei din afară cu un capac de lemn pregătit dinainte, mânjit cu lut, îl va aşeza la capătul galeriei şi îl va propti cu spatele, apoi îl va acoperi cu pământ, pentru ca dimineaţa nici din tranşee să nu fie descoperit tunelul!)

Prin orăşel să meargă în grup, spunând fără fereală glume şi râzând tare. Dacă cineva încearcă să-i reţină – vor riposta cu toţii, folosind chiar şi cuţitele.

Punctul de adunare – pasajul de nivel de la calea ferată, pe unde trec multe maşini. Pasajul se arcuieşte peste drum, toţi se vor culca la pământ în apropiere şi nu vor fi văzuţi. Acest pasaj de nivel nu este în stare bună (au trecut peste el la lucru şi au văzut), scândurile sunt aşezate ca vai de lume, camioanele cu cărbuni şi cele goale traversează cu vi-teză redusă. Doi trebuie să ridice mâinile, să oprească maşina imediat după trecerea de nivel, să se apropie de cabină din două părţi. Se vor ruga să fie luaţi în maşină. Noapte, şoferul este cu siguranţă singur. Apoi, numaidecât, vor scoate cuţitele, îl vor imobiliza pe şofer şi îl vor aşeza la mijloc. Valka Râjkov se va aşeza la volan, toţi ceilalţi vor sări în camion şi gata – direcţia Pavlodar! O sută treizeci – o sută patruzeci de kilometri vor putea, probabil, să-i străbată în câteva ceasuri, înainte de a ajunge la podul plutitor – s-o cotească spre cursul superior al râului (când ne-au adus încoace, ochii noştri au reţinut câte ceva), să-l lege pe şofer, să-l ascundă în tufişuri, să abandoneze maşina, să treacă Irtîşul cu bar-ca, să se împartă în grupuri şi s-o apuce care încotro! Este perioada colectării cerealelor – toate drumurile sunt pline de maşini.

Lucrările trebuiau isprăvite pe 6 octombrie. Cu două zile înainte, pe 4 octombrie, doi participanţi, Termo şi Volodka Krivoşcin, un hoţ, au fost luaţi pentru a fi transferaţi cu convoiul în alt lagăr. Ei au vrut să-şi facă

mostîrka (12), pentru a rămâne, cu orice preţ, însă operul s-a jurat că-i duce încătuşaţi chiar dacă ar fi pe moarte! Au hotărât să nu mai insiste, ca să nu dea de bănuit. Şi s-au supus, sacrificându-se pentru prieteni.

Astfel că Termo nu a profitat de insistenţa lui a de a participa la săparea tunelului. Nu el a fost al treisprezecelea, ci protejatul lui, introdus de el, indisciplinatul şi prea hăituitul Jdanok. Stepan Konovalov şi prietenii lui au cedat şi s-au destăinuit lui Tenuo într-un ceas rău.

Au isprăvit de săpat, au ieşit cu galeria aşa cum şi-au propus, Mutianov n-a greşit. Dar a nins şi au amânat până se va topi zăpada.

Pe 9 octombrie, seara, au făcut totul exact cum plănuiseră. Primul cvartet a ieşit cu bine: Konovalov, Râjkov, Mutianov şi polonezul, colaboratorul lui permanent la evadările cu pregătire inginerească.

Pe urmă a fost rândul ghinionistului, micuţului Kolia Jdanok să iasă în tranşee. Fireşte, nu din vina lui, s-au auzit undeva aproape, deasupra, nişte paşi. El însă trebuia să se stăpânească, să stea culcat, să se facă una cu pământul, iar când paşii se vor depărta să se târască mai departe. Dar, dintr-un exces de zburdălnicie, a ridicat capul. Voia să vadă cine trece!

Păduchele prea sprinten cade primul în pieptene! Dar acest păduche prost a nenorocit un grup de fugari deosebit de rar prin solidaritatea lui şi prin forţa de concepţie: paisprezece vieţi lungi, complexe, ale căror linii s-au intersectat în această evadare. Pentru fiecare dintre ele evadarea avea o importanţă foarte mare, care dădea un tâlc trecutului şi viitorului lor. De fiecare mai depindeau undeva nişte oameni, femei, copii şi prunci care nu s-au născut încă, iar păduchele a ridicat capul – şi totul s-a dus pe apa sâmbetei.

Cel care trecea era, se pare, comandantul adjunct al

gărzilor, a văzut păduchele, a strigat şi a tras. Şi străjerii, care nu erau vrednici de acest proiect grandios, căci n-au putut să-l descopere, au devenit mari eroi. Iar cititorul meu, Istoricul-Marxist, lovind cu o riglă peste carte, îmi strecoară îngăduitor:

— Da-a-a… Da dumneata de ce n-ai evadat?… Dumneata de ce nu te-ai răzvrătit?…

Şi toţi fugarii, care coborâseră în galerie, care scoseseră grilajul, care fixaseră plinta trapei, acum s-au târât îndărăt – îndărăt – îndărăt!

Cine a băut până la fund această disperare care te umple de ciudă? Acest dispreţ faţă de propriile eforturi?

S-au întors, au stins lumina în tunel, au introdus la loc grilajul ferestrei din coridor.

Foarte curând, rejimka a fost invadată de ofiţerii lagărului, ofiţerii divizionului de gardă, de soldaţii din escortă, de supraveghetori. A început controlul după dosare şi toţi au fost duşi în puşcăria de piatră, însă n-au descoperit intrarea din cameră în tunel! (Cât ar mai fi căutat, dacă totul reuşea conform planului?!) Lângă locul unde îl rosese curiozitatea pe Jdanok au găsit o gaură pe jumătate dărâmată. Însă chiar dacă au ajuns prin tunel sub baracă, nu şi-au putut da seama de unde coborau oamenii şi ce au făcut cu pământul.

Doar că, iată, din camera „civilizată” lipseau patru oameni, şi pe cei opt acum îi snopeau în bătaie fără milă, singurul mijloc prin care tâmpiţii puteau obţine adevărul.

Dar acum ce rost avea să mai tăinuiască?…

În acest tunel, pe urmă, s-au organizat excursii cu toată garnizoana şi cu toţi supraveghetorii. Maiorul Maximenko, şeful burduhănos al lagărului din Ekibastuz, se lăuda mai târziu la Direcţie faţă de alţi şefi de lagăre:

— Ştiţi, la mine au săpat un tunel, da!! Metrou, nu altceva! Dar noi… vigilenţa noastră…

Când, în realitate, un păduche prăpădit…

Fireştre, s-a dat alarma, şi asta nu a permis nici primilor patru să ajungă la trecerea de nivel de la calea ferată. De tot planul s-a ales praful. Ei au escaladat gardul unei zone de lucru pustii de partea cealaltă a drumului, au traversat zona, au sărit încă o dată gardul şi au apucat-o spre stepă. N-au mai îndrăznit să rămână în orăşelul muncitoresc să prindă o maşină, pentru că orăşelul era deja înţesat de patrule.

Precum Termo cu un an în urmă, ei au pierdut numaidecât rapiditatea şi probabilitatea de a scăpa.

Au pornit spre sud-est, spre Semipalatinsk. Nu aveau nici alimente pentru un drum pe jos, nu mai aveau nici puteri – şi le epuizaseră în ultimele zile, sfârşind lucrul la tunel.

În ziua a cincea a evadării au intrat într-o iurtă şi au cerut unor kazahi de mâncare. Fireşte, vă puteţi uşor închipui că aceştia au refuzat să le dea şi au tras în ei cu puşca de vânătoare. (Oare aceasta este în tradiţia acestui popor de păstori din stepă? Şi dacă nu este în tradiţie, atunci tradiţia de unde vine?...)

Stepan Konovalov a sărit cu cuţitul împotriva puştii, l-a rănit pe kazah, i-a luat puşca şi mâncarea. Au pornit mai departe. Dar kazahii i-au urmărit călare, i-au descoperit aproape de Irtîş şi au chemat o grupă operativă.

Pe urmă au fost înconjuraţi, bătuţi până i-a podidit sângele, mai departe, totul, totul este cunoscut...

Dacă în prezent poate cineva să-mi menţioneze nişte evadări ale revoluţionarilor ruşi din secolul al XIX-lea ori al XX-lea, care să presupună atâtea dificultăţi, lipsă de sprijin din afară, atitudine ostilă a mediului, pedeapsă ilegală pentru cei prinşi – să-mi spună care sunt acelea!

Şi după toate astea, să mai spună cineva că nu ne-am luptat.

Capitolul 9

(I) BĂIEŢAŞII CU AUTOMATE

AU STRĂJUIT gardieni în mantale lungi cu manşete negre. Au străjuit ostaşi ai Armatei Roşii. Au străjuit membrii formaţiunilor de autoapărare. Au străjuit bătrânii rezervişti. În sfârşit, au venit băieţii tineri şi voinici, născuţi în primul cincinal, care n-au văzut războiul, au luat în mână automatele noi şi s-au pus să ne străjuiască.

De două ori pe zi, câte un ceas de fiecare dată, ne târâm uniţi printr-o legătură tăcută, de moarte: oricare dintre ei este liber să-l ucidă pe oricare dintre noi. În fiecare dimineaţă, noi pe drum ei pe lângă drum, ne târâm alene acolo unde nu avem treabă nici noi, nici ei. În fiecare seară, ne grăbim plini de râvnă: noi în ţarcul nostru, ei în ţarcul lor. Şi întrucât nu avem o casă adevărată, aceste ţarcuri ne servesc drept case.

Noi mergem şi nu ne uitam deloc la scurtele lor îmblănite, la automatele lor – ce ne trebuie nouă? Ei merg şi tot timpul se uită la rândurile noastre negre. Conform regulamentului, ei trebuie să se uite tot timpul la noi, aşa li se ordonă, în asta constă serviciul lor. Ei trebuie să suprime cu o rafală orice mişcare a noastră şi orice pas.

Oare ce impresie le facem noi, în scurtele noastre negre, în căciulile noastre cenuşii din blană stalinistă (1), în pâslarii noştri hidoşi, la a treia folosinţă şi la a patra reparaţie, pătaţi cu toţii de peticele numerelor, cum să poată ei să ne socotească oameni adevăraţi?

Oare trebuie să ne mirăm că aspectul nostru stârneşte repulsie? Păi tocmai pentru asta este calculat. Locuitorii liberi ai aşezării, îndeosebi şcolarii şi institutoarele, privesc cu frică de pe cărările trotuarelor coloanele noastre conduse pe strada cea largă. Ni se relatează: ei se tem că noi, complici ai fascismului, pe neaşteptate ne vom arunca în toate părţile, vom nimici escorta şi ne vom năpusti să jefuim, să violăm, să ardem, să ucidem. Căci, pesemne, numai asemenea dorinţe sunt accesibile unor făpturi atât de asemănătoare cu fiarele

sălbatice. Şi escorta este aceea care îi apără pe locuitorii aşezării muncitoreşti de aceste fiare. Nobila escortă. La club, pe care noi l-am construit, un sergent din escortă se poate simţi pe deplin cavaler invitând o învăţătoare la dans.

Aceşti băieţi se uită tot timpul la noi şi din cordon, şi din turnurile de pază, dar nu le este dat să ştie nimic despre noi, le este dat doar un drept: să tragă fără somaţie.

O, dacă ar putea să vină seara la noi, în barăcile noastre, să se aşeze pe vagonaşele noastre şi să asculte: de ce se află în lagăr acest bătrân ori acest bunicuţ. Ar rămâne pustii aceste turnuri de pază şi n-ar mai trage automatele.

Însă toată perfidia şi forţa sistemului constă în faptul că legătura de moarte care ne uneşte se bazează pe necunoaştere. Simpatia lor pentru noi este pedepsită precum trădarea de patrie, dorinţa lor de a vorbi cu noi – ca încălcare a jurământului sfânt. Şi de ce să vorbească ei cu noi, când, la ora stabilită după grafic, va veni politrucul şi va discuta cu ei despre chipul moral şi politic al duşmanilor poporului pe care îi străjuiesc? Le va explica amănunţit şi le va repeta cât de dăunătoare şi ce povară pentru stat sunt aceste sperietori. (Este cu atât mai ispititor să fie verificate în calitate de ţinte vii.) El va aduce la subsuoară nişte mape şi va spune că de la secţia specială a lagărului i s-au dat pentru o seară dosarele lor. El va scoate de acolo nişte hârtii bătute la maşină şi va citi despre fărădelegile lor, pentru care sunt prea puţine cuptoarele Auschwitzului, şi le va atribui acelui electrician, care repară lumina în vârful unui stâlp, sau acelui tâmplar, căruia nişte tovarăşi de rând, imprudenţi, au vrut să-i comande o noptieră.

Politrucul nu se încurcă, nu greşeşte. El nu va povesti niciodată băieţilor că oamenii stau în lagăr pur şi simplu şi

pentru credinţa în Dumnezeu, şi pentru setea de adevăr, şi pentru dragostea de dreptate. Precum şi pentru absolut nimic.

Toată forţa sistemului constă în faptul că un om nu poate pur şi simplu să stea de vorbă cu alt om, ci doar prin intermediul unui ofiţer şi al poli-trucului.

Toată forţa acestor băieţi rezidă în neştiinţa lor.

Toată forţa acestor lagăre stă în aceşti băieţi, în aceşti epoleţi roşii. Ucigaşii din turnurile de pază şi vânătorii de evadaţi.

Iată un exemplu de o asemenea discuţie politică, cum şi-o aminteşte un soldat de escortă din acea perioadă (Nâroblag): „Locotenentul Samutin este un tip lung, cu umeri înguşti, cu capul turtit la tâmple. Seamănă cu un şarpe. Alb complet, aproape fără sprâncene. Ştim că înainte a împuşcat cu mâna lui. În prezent, la învăţământul politic, ne vorbeşte monoton: «Duşmanii poporului pe care voi îi păziţi sunt tot nişte fascişti, nişte lepădături. Noi reprezentăm forţa şi paloşul răzbunător al Patriei şi trebuie să fim fermi. Niciun fel de sentimente, niciun pic de milă»”.

Şi, iată, aşa se formează băieţii, care pe evadatul căzut se străduiesc să-l lovească, desigur, cu piciorul şi neapărat în cap. Aceia care cu piciorul îi şutează pâinea de la gură bătrânului cărunt, cu cătuşe la mâini. Aceia care privesc nepăsători cum se izbeşte evadatul încătuşat de scândurile aşchioase ale obloanelor camionului: faţa îi sângerează, capul aşijderea – ei privesc nepăsători. Căci doar sunt paloşul răzbunător al Patriei.

După moartea lui Stalin, exilat pe viaţă, zăceam într-o clinică obişnuită, „liberă”, din Taşkent. Deodată aud cum un tânăr uzbek, bolnav, povesteşte vecinilor despre serviciul său în armată. Unitatea lor păzea căluţi şi fiare sălbatice. Uzbekul a recunoscut că nici escorta nu mânca pe săturate, că îi apuca furia, fiindcă deţinuţii, ca mineri,

primesc o raţie de pâine (asta pentru 120 %, bineînţeles) cu puţin mai mică decât raţia lor soldăţească stabilită. Şi îi mai înfuria faptul că ei, escorta, trebuie să îngheţe iarna în turnurile de pază (e adevărat, în cojoace lungi până la călcâie), iar duşmanii poporului, intrând în zona de lucru, chipurile, se risipesc prin încăperile de încălzit (din turn, el putea să vadă că nu era aşa) şi acolo dorm toată ziua (îşi închipuia cu toată seriozitatea că statul nu le făcea decât bine duşmanilor săi).

Ce prilej interesant! Să priveşti un Lagăr special prin ochii unui soldat din escortă! l-am întrebat ce fel de ticăloşi erau aceia şi dacă uzbekul meu a vorbit cu ei personal. Atunci el mi-a povestit că toate astea le ştia de la politruci, că le citeau chiar din „dosarele" lor la seminarele politice. Şi această furie nedesluşită a lui pentru faptul că deţinuţii dorm toată ziua s-a consolidat în el cu contribuţia binevoitoare a ofiţerilor.

O, voi, care i-aţi ispitit pe aceşti copii!... Mai bine nu vă mai născteaţi!...

Uzbekul a mai povestit şi despre faptul că un soldat al MVD primeşte 230 de ruble pe lună (de 12 ori mai mult decât un soldat din armată! De unde această generozitate? Sau poate serviciul lui este de 12 ori mai greu?), iar dincolo de Cercul Polar chiar şi 400 de ruble, asta pentru serviciu în termen şi cu tot echipamentul gratuit.

A mai povestit fel de fel de cazuri. De pildă că unui camarad de-al lui care mergea în cordonul însoţitor i s-a năzărit că cineva vrea să fugă din coloană. A apăsat pe trăgaci şi cu o rafală a ucis cinci deţinuţi. Şi fiindcă pe urmă toată escorta a mărturisit că toată coloana mergea liniştită, soldatul a fost aspru pedepsit: pentru cinci morţi i-au dat cincisprezece zile de arest (într-un arest încălzit, bineînţeles).

Şi câte asemenea cazuri nu cunosc şi nu povestesc toţi indigenii Arhipe-lagului!... Câte n-am cunoscut în ITL:

la muncile unde nu există zonă, ci doar linia nevăzută a cordonului, răsună un foc de armă şi un deţinut cade mort: a trecut linia, se spune. Poate că nu a trecut-o câtuşi de puţin, căci doar linia este invizibilă, şi nimeni nu se duce acum s-o ve-rifice, ca să nu fie culcat alături. Şi nicio comisie nu va veni să controleze unde se află picioarele celui ucis. Dar poate că o fi şi trecut, pentru că doar escorta supraveghează linia nevăzută, iar deţinutul munceşte. Şi acest glonţ îl primeşte tocmai acel deţinut care munceşte cinstit şi se lasă furat de muncă. La gara Novociunka (Oziorlag), la strâns de fân, deţinutul vede că la doi-trei paşi mai este nişte fân, şi inima de gospodar nu-l lasă – hai să-l strâng şi să-l arunc în căpiţă şi – poc, un glonţ! Şi soldatul primeşte o lună permisie.

Se întâmplă că uneori tocmai acel soldat din escortă poartă ură tocmai pe acel deţinut (nu i-a îndeplinit o comandă, o rugăminte), şi atunci glonţul înseamnă răzbunare. Uneori intră în acţiune perfidia: soldatul îi ordonă deţinutului să ia şi să aducă nu ştiu ce de dincolo de linie. Şi când acesta, încrezător, se duce – trage. Poate să-i arunce acolo o ţigară: na, fumează! Deţinutul se duce şi după o ţigară, aşa este el, o fiinţă demnă de dispreţ.

De ce trag? Nu poţi să înţelegi întotdeauna. De pildă în Kenghir, în ca-drul zonei, ziua-n amiaza mare, unde nu miroase nicidecum a evadare, o fată, Lida, din Ucraina de Vest, a izbutit să-şi spele şi ciorapii, cum se spune – printre picături, şi i-a pus la uscat pe taluzul antezonei. Soldatul din turn a luat-o la ochi şi a ucis-o pe loc. (Circula o poveste confuză că, pe urmă, el a vrut să-şi pună capăt zilelor.)

De ce? Omul cu arma! Puterea necontrolată a unui om de a-l ucide sau nu pe un altul.

Să nu mai punem la socoteală că este şi avantajos. Şefii sunt întotdeauna de partea ta. Nu pedepsesc niciodată pentru crimă. Dimpotrivă, te laudă, te

recompensează, şi dacă i-ai făcut de petrecanie mai devreme, încă la jumătatea primului pas, vigilenţa ta este mai mare şi recompensa ta va fi mai mare! Primă – solda pe o lună. Permisie – o lună. (Puneţi-vă în situaţia Comandamentului: dacă divizionul nu are la activ cazuri de manifestare a vigilenţei – ce divizion mai este şi ăsta? Ce fel de comandanţi are? Ori zekii sunt atât de paşnici că paza trebuie redusă? Sistemul de pază odată creat cere morţi.)

Şi printre puşcaşii escortei apare chiar un spirit de întrecere: tu ai ucis, şi cu prima ţi-ai cumpărat unt, dar o să ucid şi eu şi o să-mi cumpăr şi eu unt. Vrei să te duci acasă să-ţi pipăi iubita? Păi – împuşcă o fiinţa din asta cenuşie şi poţi pleca pentru o lună.

Toate aceste cazuri le ştiam foarte bine în ITL. Dar în Lagărele speciale au apărut alte noutăţi: să tragi în coloană, precum camaradul acestui uzbek. Ca la postul de gardă din Oziorlag la 8 septembrie 1952. Sau în zonă, din turnul de pază.

Aşadar, vedeţi cum erau pregătiţi. Aceasta era lucrarea politrucilor.

În mai 1953, în Kenghir, aceşti băieţi cu automate au tras fără niciun motiv o rafală neaşteptată într-o coloană care ajunsese la poarta lagărului şi aştepta percheziţia de intrare. Au fost şaisprezece răniţi, însă de-ar fi fost răniţi pur şi simplu! Au tras cu gloanţe explozive, interzise demult de toate convenţiile capitaliştilor şi socialiştilor. Gloanţele ieşeau din corpuri formând cratere, răscoleau măruntaiele, zdrobeau fălcile şi membrele.

De ce escortele Lagărelor speciale sunt înarmate tocmai cu gloanţe ex-plozive? Cine a aprobat aşa ceva? Nu vom afla niciodată…

Şi totuşi ce supărată a fost lumea gărzilor şi escortelor când au citit în romanul meu că deţinuţii îi poreclesc „papagali”. Iată, acum repet pentru lumea

întreagă! Nu, deţinuţii trebuiau să-i iubească şi să-i numească îngeri păzitori!

Unul dintre aceşti băieţi, este adevărat unul dintre cei buni, nu s-a supărat, dar vrea să apere adevărul: Vladilen Zadomâi, născut în anul 1933, care a făcut serviciul la VSO (Garda de infanterie militarizată) a MVD-ului în Nâroblag de la vârsta optsprezece la douăzeci de ani. El mi-a scris câteva scrisori:

„Băieţii nu s-au dus acolo că au vrut ei, au fost convocaţi de comisariatul militar. Comisariatul i-a pus la dispoziţia MVD-ului. Băieţii au fost învăţaţi să tragă şi să facă de gardă. Băieţii îngheţau şi plângeau nopţile – ce mama dracului trebuinţă aveau ei de Nâroblag şi de tot ce conţinea el! Băieţii nu trebuie învinuiţi, ei erau soldaţi, erau în serviciul Patriei şi, cu toate că în acest serviciu absurd şi cumplit nu totul era înţeles (dar ce era înţeles?… Ori totul, ori nimic – A.S.), ei depuseseră jurământul, şi serviciul nu era uşor”.

Sincer, te pune pe gânduri. I-au împrejmuit cu pari pe bieţii flăcăi: jurământul! Serviciul Patriei! Sunteţi soldaţi!

Dar se vede treaba că fundamentul general uman era slab în ei, sau poate nu exista deloc, dacă n-au putut rezista în faţa unui jurământ şi a seminariilor de învăţământ politic. Nu din toate generaţiile şi nici din toate popoarele se pot modela astfel de băieţi.

Oare nu aceasta este problema principală a secolului al XX-lea: e admisibil să îndeplineşti ordinele, încredinţând altora propria conştiinţă? Este oare posibil să nu ai propriile-ţi reprezentări despre bine şi rău şi să le culegi din instrucţiunile tipărite şi indicaţiile orale ale şefilor? Jurământul! Aceste invocaţii solemne rostite cu tremur în glas şi ca sens destinate apărării poporului de răufăcători – cât de uşor este să le pui în slujba răufăcătorilor împotriva poporului!

Să ne amintim ce se pregătea Vasili Vlasov să-i spună

călăului său încă în 1937: tu singur! Tu singur eşti vinovat că oamenii sunt ucişi! Moartea mea să apese doar pe conştiinţa ta, să trăieşti cu povara asta! Că de nu ar fi călăi, n-ar fi nici execuţii.

N-ar mai fi nici trupe de escortă, n-ar mai fi nici lagăre.

Fireşte, nici contemporanii, nici istoria nu vor scăpa prilejul de a stabili o ierarhie a vinovăţiei. Fireşte, este clar pentru toată lumea că ofiţerii lor sunt mai vinovaţi; agenţii lor operativi – şi mai vinovaţi: cei care scriau ordinele şi instrucţiunile – şi mai vinovaţi; iar cei care dădeau indicaţii să fie scrise – mai vinovaţi decât toţi.*

Dar cei care trăgeau, care străjuiau, care ţineau automatele în cumpănire nu erau acei oameni, ci băieţii! Totuşi băieţii erau cei care îi izbeau cu cizmele în cap pe cei căzuţi!…

Şi mai scrie Vladilen:

„Ne vârau în cap, ne obligau să tocim USO-43 ss – regulamentul gărzii de infanterie din anul 1943, strict secret**, un regulament drastic şi bar

Asta nu înseamnă că ei vor fi judecaţi. Important este să se verifice dacă sunt mulţumiţi de pensiile şi de vilele lor.

** Apropo de asta, oare observăm noi îndeajuns şuierul lugubru în viaţa noastră al acestui „es-es”, ba într-o abreviere, ba în alta, începând cu KPSS şi deci cu kapesesiştii? Iată însă că a existat şi un regulament „es-es” (ca şi tot ce este prea secret este şi el „es-es”), deci, alcătuitorii lui i-au înţeles ticăloşia, i-au înţeles-o şi totuşi l-au elaborat. Şi în ce moment: tocmai îi respinseserăm pe nemţi la Stalingrad! Încă unul din roadele acestei victorii naţionale.

bar, în plus Jurământul. Apoi supravegherea pe care o exercitau agenţii operativi şi locţiitorii politici. Pârele, denunţurile. Acţiunile intentate infanteriştilor înşişi…

Despărţiţi de garduri şi sârma ghimpată, oamenii în scurte negre şi oamenii în mantale erau în egală măsură deţinuţi – unii pentru douăzeci şi cinci de ani, alţii pentru trei ani”.

Este exprimat viguros că puşcaşii ar fi tot un fel de condamnaţi, doar că nu de un tribunal militar, ci de un comisariat militar. Dar egalitatea nu există! Pentru că oamenii în mantale îi secerau perfect din automate pe oamenii în scurte negre, şi chiar la grămadă, cum vom vedea curând. Şi Vladilen ne mai explică:

„Băieţii erau de toate felurile. Erau slujbaşi mărginiţi, care îi urau orbeş-te pe zeki. Cei mai zeloşi erau, apropo de asta, recruţii din minorităţile naţionale: başkirii, buriaţii, iakuţii. Pe urmă veneau indiferenţii, ei erau cei mai mulţi, îşi făceau slujba liniştiţi, fără să crâcnească. Cel mai mult le plăcea calendarul cu foi detaşabile şi când venea poşta. Şi, în sfârşit, erau flăcăii de treabă, care îi compătimeau pe zeki, ca pe nişte oameni peste care s-a abătut năpasta. Şi majoritatea dintre noi îşi dădeau seama că serviciul nostru nu este prea popular printre oameni. Când plecam în permisie, nu purtam uniforma”.

Cel mai bine însă Vladilen îşi susţine ideea cu propria poveste. Deşi oameni ca el erau extrem de puţini.

Pe el l-au trecut la trupele de escortă din neatenţia şi indolenţa secţiei speciale. Tatăl lui vitreg, Voinino, un vechi activist sindical, a fost arestat în 1937. Pentru asta – mama a fost exclusă din partid. Tatăl lui bun, comandant de brigadă la VCEKA, membru de partid din anul 1917, n-a întârziat să se dezică şi de fosta soţie, şi, concomitent, de fiul său (şi-a păstrat carnetul de partid, dar a pierdut totuşi un grad la NKVD). Mama lui şi-a spălat păcatele ca donator de sânge în timpul războiului. (Nu s-a întâmplat nimic că sângele ei l-au primit atât membrii, cât şi nemembrii de partid.) Băiatul: „am detestat chipiele albastre încă din copilărie, şi s-a nimerit să-mi pună şi mie unul pe cap… S-a întipărit prea puternic în memoria mea

de copil noaptea cumplită, când oameni în uniforma tatălui au răscolit fără pic de jenă pătuţul meu de copil”.

„N-am fost un bun soldat de escortă: intram în vorbă cu zeki, le îndeplineam rugăminţile. Lăsându-mi carabina lângă foc, mă duceam să le cumpăr câte ceva de la bufet sau să le pun scrisori la cutia poştală. Cred că la OLP-urile Promejutocinaia, Mâsakort, Parma îşi mai aminteau de puşcaşul Volodia (2). Un brigadier zeka mi-a zis într-o zi: «Uită-te la oameni, ascultă-le necazul, atunci vei înţelege…» Dar eu şi aşa în

Deşi demult ne-am obişnuit cu toate, uneori te mai cuprinde totuşi mirarea: a fost arestat al doilea soţ al soţiei pe care ai părăsit-o, şi pentru asta trebuie să te lepezi de fiul de patru ani? Şi asta un comandant de brigadă VCEKA?

fiecare politic îi vedeam pe bunicul, pe unchiul, pe mătuşa… Pe comandanţii mei îi uram pur şi simplu. Cârteam, mă revoltam, le spuneam puşcaşilor: «Aceştia sunt adevăraţii duşmani ai poporului!» Pentru asta, pentru nesupunere directă («sabotaj»), pentru legăturile cu ze-ka, mi s-a deschis anchetă… Deşiratul Samutin… mă plesnea peste obraji, mă lovea cu prespapierul peste degete pentru că n-am semnat mărturisirile despre scrisorile ze-ka. Limbricul ăsta ar fi fost un cadavru, eu am categoria a doua la box, îmi făceam semnul crucii cu o halteră de două puduri, dar doi supraveghetori mă ţineau de braţe… Însă anchetatorilor nu le ardea de mine: în 1953, MVD-ul începuse să fie bântuit de şovăieli… Nu m-au condamnat, mi-au dat un carnet de identitate deteriorat – articolul 47-G: «Destituit din organele MVD-ului pentru indisciplină crasă şi încălcări grosolane ale regulamentului MVD». Şi de la arestul divizionului, burduşit în bătaie şi îngheţat de frig, m-au aruncat afară ca să plec acasă… Arsen, nu brigadier eliberat, m-a îngrijit pe drum”.

Să ne imaginăm că ar fi vrut să-şi arate îngăduinţa

faţă de deţinuţi un ofiţer de escortă. El însă n-ar fi putut face asta decât numai de faţă cu soldaţii şi prin intermediul soldaţilor. Deci, dată fiind înrăirea şi ura reciprocă, acest lucru i-ar fi fost imposibil, ba chiar şi „penibil”. Apoi, cineva l-ar fi denunţat numaidecât.

Acesta era sistemul!

Capitolul 10

(II) CÂND ÎN ZONĂ ARDE PĂMÂNTUL

NU, NU TREBUIE să ne mirăm că în lagăre n-au fost revolte şi răzmeri-te, ci, dimpotrivă, că totuşi ele au avut loc.

Ca tot ce este indezirabil în istoria noastră, adică trei sferturi din ceea ce s-a petrecut cu adevărat, aceste revolte au fost decupate cu grijă, cusute cu tiv dublu şi netezite, participanţii lor nimiciţi, martorii depărtaţi, speriaţi, rapoartele celor ce au condus represaliile au fost arse ori ascunse în seifuri cu douăzeci de pereţi, şi ele, toate aceste mişcări, chiar de acum s-au transformat în mituri, când n-au trecut de la unele decât cincisprezece, iar de la altele doar zece ani. (Oare mai trebuie să ne mirăm când se spune: nici Hristos, nici Buddha, nici Mahomed n-au existat? De atunci au trecut milenii…)

Când asta nu va mai deranja pe nimeni dintre cei vii, istoricii vor avea acces la restul de hârtii, arheologii vor scormoni pe undeva cu lopata, vor arde ceva în laborator, şi se vor preciza date, locuri, contururile acestor răscoale şi numele căpeteniilor.

Atunci vor apărea şi cele dintâi răbufniri, cum este cea a lui Retiunin, din ianuarie 1942, de la misiunea OŞ-Kuria, lângă Ust-Usa. Se spune că Retiunin era un angajat liber, poate chiar şeful acestei misiuni. El a lansat un apel Cincizeci şi Opţilor şi celor socialmente dăunători (7 – 35), a strâns vreo două sute de voluntari, au dezarmat escorta formată din de-linevenţi de drept comun şi membri ai formaţiunilor de autoapărare şi, încălecând pe cai, s-au

retras în pădure să lupte ca partizani. Au fost nimiciţi treptat. În primăvara lui 1945 încă mai arestau pentru „cazul Retiunin” oameni care nu fuseseră amestecaţi

Poate atunci vom afla – nu, nu vom fi noi aceia – despre legendara răscoală din anul 1948 de pe şantierul 501 de construcţie a căii ferate şi-vaia Maska-Salehard. Legendară pentru că în lagăre toţi şuşotesc despre ea fără să ştie cineva ceva sigur. Legendară pentru că nu a izbucnit în Lagărele speciale, unde terenul şi starea de spirit erau pregătite, ci în lagărele ITL, unde oamenii sunt învrăjbiţi de turnători, sunt striviţi de hoţi şi de bandiţi, unde le este batjocorit până şi dreptul de a se numi politici şi unde nici prin cap nu i-ar fi putut trece cuiva că ar fi posibilă o revoltă a deţinuţilor.

După zvonuri, totul a fost opera foştilor (recenţi!) militari. Nici nu putea fi altfel. Fără ei, beneficiarii articolului Cincizeci şi Opt n-ar fi fost decât o turmă fără niciun adăpost şi fără nicio speranţă, însă aceşti băieţi (aproape niciunul nu era trecut de treizeci de ani), ofiţeri şi soldaţi din armata noastră combatantă. Şi tot ei, dar în chip de foşti prizonieri de război; şi încă din aceia care au fost la Vlasov ori Krasnov, sau în detaşamentele naţionale (1); care, acolo, au luptat unul împotriva altuia, dar aici erau uniţi de oropsirea comună. Acest tineret, care a trecut prin toate fronturile războiului mondial, care stăpânea la perfecţie tehnica luptei moderne de infanterie, a camuflajului şi a capturării patrulelor – acest tineret, acolo unde nu fusese împrăştiat, în jurul anului 1948 îşi mai păstra încă inerţia războiului şi încrederea în sine, şi în pieptul lui nu putea să încapă gândul pentru care aceşti băieţi, batalioane întregi, trebuie să moară fără să crâcnească? Chiar evadarea era pentru ei o jalnică jumătate de măsură, precum dezertarea solitară, în loc să accepte lupta toţi laolaltă.

Totul a fost pus la cale şi s-a dezlănţuit într-una

dintre brigăzi. Se spune că în fruntea lor era fostul colonel Voronin (sau Voronov), care îşi pierduse un ochi. Mai este pomenit şi locotenentul-major Sakurenko de la trupele blindate. Brigada a ucis escorta (pe atunci escorta, spre deosebire de mai târziu, era formată din rezervişti). Pe urmă s-au dus şi au mai eliberat o brigadă, apoi încă una. Au atacat locuinţele gărzii, apoi, din exterior, propriul lagăr. Au capturat santinelele din turnurile de pază şi au deschis zona. (Aici, numaidecât, s-a produs dezbinarea obligatorie: porţile erau deschise, dar majoritatea zekilor n-au vrut să iasă. Aici erau condamnaţii pe termene scurte, care nu intenţionau să se revolte. Aici se aflau şi condamnaţi la zece şi la cincisprezece ani în virtutea decretelor „şapte pe opt" şi „patru pe şase" (2), dar ei nu intenţionau să primească articolul 58. Aici se aflau şi Cincizeci şi Opt, dar dintre aceia care preferau să moară ca supuşi, în genunchi, numai nu în picioare! Cât despre cei care au dat năvală pe poartă, nu era deloc obligatoriu să meargă şi să-i ajute pe răsculaţi: au fugit dincolo de zonă şi hoţii, ca să jefuiască aşezările libere.)

Însuşindu-şi armamentul celor din gardă (înmormântaţi pe urmă în cimitirul din Kocimas), insurgenţii s-au dus şi au ocupat lagărul vecin. Cu forţe reunite au hotărât să pornească asupra oraşului Vorkuta! Se afla doar la 60 kilometri distanţă. Dar n-a fost să fie! Din avioane s-a paraşutat desant care le-a barat calea spre Vorkuta. Pe urmă au fost împrăştiaţi şi împuşcaţi din avioanele de vânătoare în zbor razant.

Pe urmă i-au judecat, au mai împuşcat dintre ei, i-au condamnat la câte douăzeci şi cinci şi la câte zece ani. (Totodată au mai „împrospătat" condamnările multora care n-au participat la operaţie, ci au rămas în zonă.)

Revolta lor nu avea evident, nicio şansă din punct de vedere militar. Dar cine va spune că ai mai multe şanse aşteptând să te sfârşeşti puţin câte puţin?

Curând după aceea au fost create Lagărele speciale şi au fost umplute cu cea mai mare parte dintre Cincizeci şi Opt. Şi?

În 1949, în Berlag, în secţia Nijni Aturiah, a început aproape la fel: au dezarmat escorta, au pus mâna pe şase-opt automate; au atacat lagărul din exterior, au anihilat garda, au tăiat firele de telefon; au deschis lagărul. Acum, în lagăr erau numai oameni cu numere, stigmatizaţi, hărăziţi morţii, care nu mai trăgeau nicio nădejde.

Şi?

Zekii n-au ieşit în poartă…

Cei care au început totul şi nu aveau ce pierde, au transformat răzmeriţa în evadare: s-au îndreptat în grup spre Mâlga. La Elghen-Toskan, drumul le-a fost barat de trupe cu tanchete (operaţia a fost condusă de generalul Semionov).

Toţi au fost ucişi.

Ce este cel mai iute pe lume? întreabă o ghicitoare. Răspuns: gândul!

Este şi nu este aşa. Căci gândul este şi încet, ah ce încet! Cu greu şi târziu omul, oamenii, societatea îşi dau seama ce s-a întâmplat cu ei. Care este situaţia lor adevărată.

Adunându-i pe Cincizeci şi Opt în Lagărele speciale, Stalin aproape că se amuza cu puterea lui. Şi fără asta erau ţinuţi în destulă siguranţă, dar el a vrut să se întreacă pe sine, ca totul să fie şi mai bine. Credea că astfel o să fie şi mai de temut. Dar a ieşit tocmai pe dos.

Întregul sistem de reprimare elaborat în timpul lui se baza pe despărţirea, pe izolarea celor nemulţumiţi. Trebuia ca ei să nu se privească unul pe celălalt în ochi, să nu se poată număra, să ştie câţi sunt. Trebuia să li se insufle tuturor, chiar şi celor nemulţumiţi, că nemulţumiţi nu există de niciun fel, că există doar puţini furioşi izolaţi sortiţi pierzaniei, cu sufletul pustiu.

Dar în Lagărele speciale nemulţumiţii se întâlneau cu miile. Şi s-au numărat. Apoi şi-au dat seama că sufletul lor nu este deloc pustiu, ci e plin de concepţii despre viaţă mult mai înalte decât ale temnicerilor; ale trădătorilor; ale teoreticienilor care veneau să le explice de ce trebuie să putrezească în lagăr.

La început, aproape nimeni n-a observat această noutate a Lagărului special. Aparent, totul mergea astfel, încât puteai zice că este o continuare a ITL. Doar că foarte repede şi-au pierdut curajul hoţii şi bandiţii, stâlpii regimului disciplinar şi ai conducerii lagărului. Însă cruzimea supraveghetorilor şi suprafaţa sporită a BUR-ului au înlocuit, se pare, această pierdere.

Dar să vedeţi: hoţii s-au dezumflat, iar în lagăr a dispărut hoţia. Acum puteai să-ţi laşi în noptieră raţia de pâine. Puteai să nu-ţi mai pui ghetele sub căpătâi pe timpul nopţii, puteai să le arunci pe duşumea, şi dimineaţa le găseai acolo. Puteai să laşi peste noapte punga cu tutun în noptieră, să n-o mai freci toată noaptea în buzunar.

Toate astea par mărunţişuri? Nu, dimpotrivă! A dispărut hoţia, şi oamenii au început să-şi privească vecinii cu simpatie, fără suspiciune.

Auziţi, băieţi, poate că, într-adevăr, noi suntem din ăştia… politici…

Nu pretind că am expus exact povestea acestor răscoale. Voi fi recunoscător tuturor celor care mă vor corecta.

Păi, dacă suntem politici, atunci putem să vorbim ceva mai liber între două vagonaşe şi lângă focul de brigadă. Să ne uităm şi să vedem cine se află alături. Căci, la urma urmelor, n-au decât să ne deschidă alte do-sare, sfertul îl avem, ce pot să ne mai facă?

Începe să dispară şi psihologia de lagăr dinainte: „astăzi mori tu, mâine e rândul meu”. Oricum, nu ţi se va face niciodată dreptate; aşa a fost, aşa va fi”. Dar de ce să

nu ţi se facă?... Dar de ce „va fi”?...

În brigadă încep să se audă discuţii domoale nu despre raţia de pâine, nu despre casă, nicidecum, ci despre nişte treburi despre care nici în libertate nu auzi – şi din ce în ce mai liber, tot mai liber, mai liber!! Şi brusc, brigadierul încetează să mai simtă omnipotenţa pumnului său. Pumnul unor brigadieri încetează să se mai ridice, al altora se ridică mai rar şi este mai uşor. Brigadierul însuşi, în loc să se ridice în ochii celorlalţi, se aşază să asculte, să discute. Şi membrii brigăzii încep să-l privească altfel, ca pe un camarad: e şi el tot de-al nostru.

Brigadierii vin la PPCE, la contabilitate, cu tot felul de probleme mărunte – cui să-i reducă raţia de pâine şi cui nu, pe cine să excludă şi unde să-l trimită – „oploşiţii”, de asemenea, preiau de la ei această atmosferă nouă, acest spirit de seriozitate, de răspundere, de nu ştiu ce semnificaţie nouă.

Totul se transmite şi „oploşiţilor”, deocamdată doar unora dintre ei. Au venit aici ahtiaţi de dorinţa de a ocupa posturi şi, iată, le-au ocupat, şi de ce să nu trăiască la fel de bine ca în ITL: să se încuie în cabina lor, să prăjească în tigaie cartofi cu slănină, să trăiască între ei, separându-se de „pălmaşi”? Nu! Se pare că nu ăsta e lucrul principal. Cum, dar ce este principal?... Devine indecent să te lauzi că trăieşti pe seama altora, ca vampirii, cum era în ITL. Şi „oploşiţii” îşi găsesc prieteni printre lucrătorii de rând şi, aşternând pe pământ pufoaicele lor noi alături de cele murdare ale acestora, stau cu ei şi discută cu plăcere toată duminica.

Şi împărţirea principală a oamenilor nu mai este atât de grosolană cum era în ITL: „oploşiţii” – „pălmaşi”, cei de drept comun – Cincizeci şi Obţii, ci mai complexă şi mult mai interesantă: locul de baştină, grupuri religioase, oameni cu experienţă, oameni de ştiinţă.

Conducerea lagărului nu va observa şi nu va înţelege

prea curând ceva din toate astea. Iar dispecerii nu mai poartă bâte şi nu mai răcnesc ca altă dată. Se adresează amical brigadierilor: cred că e timpul să mergem la adunare, Komov. (Nu pentru că sufletul dispecerilor ar fi fost impresionat, ci fiindcă în aer se simţea ceva nou, neliniştitor.)

Toate astea se petrec însă încet. Luni, luni întregi trec până ce au loc aceste schimbări. Ele sunt mai lente decât schimbările anotimpurilor. Ele nu îi ating pe toţi brigadierii, nici pe toţi „oploşiţii", doar pe aceia care în străfunduri, sub obroc şi cenuşă, mai păstrează nişte resturi de conştiinţă şi fraternitate. Iar cui îi place să rămână canalie poate să rămână cu deosebit succes. Dar o mutaţie adevărată de conştiinţă – mutaţie prin zdruncinare, mutaţie eroică – nu s-a produs încă. Şi, ca mai înainte, lagărul rămâne lagăr, şi noi suntem oropsiţi şi neputincioşi, şi nu ne rămâne altceva decât să ne târâm, iată, pe sub sârma ghimpată şi să fugim în stepă, seceraţi de rafalele automatelor şi hăituiţi de câini.

Un gând cutezător, un gând disperat, un gând de alt grad: cum să facem ca nu noi să fugim de ei, ci ei să fugă de noi?

Ar fi de ajuns să pui această întrebare unui anumit număr de oameni ca să cugete, să ajungă la o concluzie şi să o pui unui anumit număr de oameni care să asculte răspunsul lor, şi în lagăr ar lua sfârşit epoca evadărilor. Şi ar începe epoca răscoalelor.

Dar cum s-o începi? De unde s-o începi. Căci noi suntem încătuşaţi, suntem imobilizaţi de tentacule, nu avem libertate de mişcare – de unde să începem?

În viaţă lucrul cel mai simplu este departe de a fi simplu. Se pare că şi în ITL unii au ajuns la concluzia că trebuie ucişi turnătorii. Chiar şi acolo se putea aranja ca un buştean, rostogolindu-se din stivă, să doboare un turnător în apele umflate ale râului. Nici aici nu e greu să

ghiceşti care anume tentacule trebuie să le tai mai întâi. Se pare că era uşor de înţeles pentru toată lumea. Dar nimeni n-a înţeles.

Pe neaşteptate – o sinucidere. În baraca-rejimka nr. 2 au găsit un spânzurat. (Toate stadiile procesului le voi prezenta după exemplul Ekibas-tuzului. Dar, să luăm aminte: în alte Lagăre speciale toate stadiile erau identice!) Pentru şefi n-a fost mare nenorocire, l-au scos din ştreang şi l-au dus la groapa de gunoi.

Dar în brigadă a început să circule un zvon: ăsta era un turnător. Nu s-a spânzurat singur. A fost spânzurat.

De luat aminte!

În lagăr sunt mulţi ticăloşi, însă, dintre toţi, cel mai îmbuibat, cel mai brutal şi mai obraznic era şeful cantinei, Timofei S… (nu-i ascund nume-le, nu mi-l amintesc). Garda lui – bucătarii ghiftuiţi, cu mutre rotofeie, şi o haită de călăi-plantoane, ţinuţi pe mâncare. El însuşi, precum şi toţi aceşti slugoi îi lovesc pe zeki cu pumnii şi cu bâtele. Într-o zi, printre alţii, cu totul pe nedrept, l-a lovit pe un „băieţel” oacheş. Dar el nici nu se uita pe cine bate. Însă băieţelul ăsta, după rânduielile actuale din Lagărele speciale, nu era un băieţel pur şi simplu, ci un musulman. Şi în lagăr erau destui musulmani. Ei nu pot fi comparaţi cu hoţii şi bandiţii, înainte de asfinţit pot fi văzuţi, în partea de vest a zonei, cum se roagă (în ITL ar fi râs de ei, la noi – nu), ridicându-şi braţele sau atingând pământul cu fruntea. Ei au şefi, şi, în noua atmosferă, au şi un fel de sfat. Şi iată hotărârea lor: răzbunare!

Într-o duminică, dis-de-dimineaţă, victima şi un inguş (3) mai în vârstă se strecoară în baraca „oploşiţilor” când aceia încă mai leneveau în pat, intră în camera în care se afla S… şi din două lovituri de cuţit îi fac felul matahalei de şase puduri.

Dar câtă lipsă de maturitate! Ei nu încearcă deloc să-şi ascundă feţele şi nici să fugă. De lângă cadavru, cu

cuţitele însângerate, cu calmul datoriei împlinite, ei se duc direct la baraca supraveghetorilor şi se predau. Vor fi judecaţi.

Toate astea nu sunt decât căutări pe bâjbâite. Toate astea, probabil, se puteau întâmpla şi în ITL. Însă gândirea civică lucrează mai departe: oare nu aceasta este veriga principală prin care trebuie să rupem lanţul?

„Moarte turnătorilor!” – asta-i veriga. Cuţitul în pieptul turnătorului! Să facem cuţite şi să-i spintecăm pe turnători! Asta e!

Acum, când scriu acest capitol, şiruri de cărţi umaniste atârnă deasupra mea pe poliţele bibliotecii, cu cotoarele lor vechi, care scânteiază palid, licăresc dojenitor ca stelele printre nori: nimic în lume nu se poate ţine prin violenţă. Luând în mână sabia, cuţitul, carabina, devenim egalii călă-ilor şi opresorilor noştri. Şi nu va mai fi sfârşit…

Nu va mai fi sfârşit… Aici, la masa de lucru, având tot confortul, sunt întru totul de acord cu asta.

Dar trebuie să primeşti douăzeci şi cinci de ani pentru nimic, să prinzi pe hainele tale patru numere, să ţii mereu mâinile la spate, să fii percheziţionat dimineaţa şi seara, să fii epuizat de muncă, să fii târât la BUR în urma unui denunţ, să intri în pământ definitiv, pentru ca de acolo, din această groapă, toate discursurile marilor umanişti să pară flecăreală de oameni liberi bine hrăniţi.

Nu va mai fi sfârşit!… Dar oare un început va mai fi? Va mai fi ori nu va mai fi o rază de lumină în viaţa noastră?

Şi a dedus poporul împilat: cu milostivire nu vii de hac silniciei.

Turnătorii sunt şi ei oameni?… Supraveghetorii merg din baracă în baracă şi ne aduc la cunoştinţă, pentru intimidarea noastră, un ordin dat pe întregul lagăr zis al Nisipurilor: într-unul din lagărele de femei, două fete (după anii de naştere se vede cât erau de tinere) au purtat

discuţii antisovietice. Tribunalul compus din…

Oare pe aceste fete, care şuşoteau pe vagonaş şi care aveau condamnări de câte zece ani, ce scârbă, ce canalie le-a turnat, căci şi ea era tot o condamnată?! Vedeţi ce turnători sunt oamenii?!

Nu era nicio îndoială. Şi totuşi primele lovituri n-au fost uşoare.

Nu ştiu cum s-a petrecut în altă parte (înjunghierile au început să apară în toate Lagărele speciale, chiar şi în Spasskul invalizilor!), dar la noi a început după venirea unui convoi din Dubovka, în cea mai mare parte OUN – oviști, ucraineni din vest. Pentru toată această mişcare, ei au făcut foarte mult, pretutindeni, ei au urnit căruţa din loc. Convoiul din Dubov-ka ne-a adus microbul răzvrătirii.

Băieţi tineri, puternici, luaţi direct de pe cărările războiului de partizani, ei au privit în jurul lor şi s-au înspăimântat de această amorţeală, de această robie, şi au pus mâna pe cuţit.

La Dubovka, totul s-a terminat repede: rebeliune, incendiu, dizolvare, însă patronii lagărului, încrezuţi şi plini de orbire (vreme de treizeci de ani nu întâmpinaseră nicio împotrivire, se dezobişnuiseră), nici măcar nu au avut grijă să-i izoleze de noi pe insurgenţii aduşi. I-au împrăştiat prin lagăr, prin brigăzi. Acesta era un procedeu folosit în ITL: acolo, împrăştierea înăbuşea protestele. Dar în mediul nostru purificat, împrăştierea nu făcea decât să ajute ca flacăra să cuprindă toată masa de-ţinuţilor.

Nou-veniţii ieşeau cu brigăzile la muncă, dar nu se atingeau de nimic, nici măcar nu se făceau că muncesc, ci stăteau tolăniţi la soare (era vară) şi discutau încet între ei. Din afară, în asemenea momente, ei semănau cu hoţii de mare autoritate, după lege (4), cu atât mai mult, cu cât erau la fel de tineri, bine hrăniţi, laţi în spate.

Da, ieşise la iveală şi legea, dar o lege nouă, uimitoare: „În noaptea asta să moară cine nu are

conştiinţa curată!”

Acum crimele au început să fie mai dese decât evadările în perioada lor cea mai bună. Ele erau săvârşite cu siguranţă şi autorii rămâneau ano-nimi: nimeni nu se ducea să se predea cu cuţitul însângerat. Cuţitul şi stăpânul lui erau păstraţi pentru altă treabă. În momentul preferat – ora cinci dimineaţa, când barăcile erau descuiate de câte un singur supraveghetor, care mergea să descuie mai departe, iar deţinuţii, aproape toţi, încă mai dormeau – răzbunătorii, mascaţi, intrau încet în camera destinată, se apropiau de vagonaşul destinat şi ucideau fără greş pe trădătorul care nu se trezise încă sau care se trezise şi ţipa ca din gură de şarpe. Verificând, ca să se convingă că a murit, ei se retrăgeau apoi cu îndemânare.

Erau mascaţi, şi numerele lor nu se vedeau, erau descusute sau acoperite, însă chiar dacă vecinii celui ucis îi recunoscuseră după alură, aceştia nu numai că nu se grăbeau să raporteze ei înşişi, dar nici la interogatorii, nici dacă erau ameninţaţi de cumetri nu cedau, ci repetau: nu, nu, nu ştiu, n-am văzut. Şi acesta nu era pur şi simplu vechiul adevăr însuşit de toţi cei oprimaţi: „Cine nu ştie nimic doarme liniştit, cine ştie prea multe nu sfârşeşte bine”, aceasta era propria salvare! Pentru că acela care vorbea era ucis la ora cinci în dimineaţa următoare, şi bunăvoinţa agentului operativ nu i-ar fi ajutat la nimic.

Iată că asasinatele (deşi deocamdată nu avuseseră loc nici zece) deveniseră o normă, un fenomen obişnuit. Când mergeau dimineaţa la spălat ori când îşi primeau raţia de pâine, deţinuţii întrebau: astăzi au mai ucis pe careva? În acest sport sinistru, urechile deţinuţilor surprindeau gon-gul subteran ai dreptăţii.

Aceasta se făcea cu totul clandestin. Cineva (recunoscut ca autoritate), undeva, doar arăta cuiva: uite, pe acesta. Nu era grija lui cine îl va uci de la ce dată, de unde vor lua cuţitele. Iar executanţii, care aveau asta în

grijă, nu-l cunoşteau pe judecătorul a cărui sentinţă trebuiau s-o execute.

Trebuie să recunoaştem, deşi ne lipseşte confirmarea documentară a turnătorilor, că acest tribunal neconstituit, ilegal şi invizibil, judeca mult mai precis şi cu mult mai puţine erori decât toate tribunalele, troicile, colegiile militare şi OSO pe care le cunoaştem.

Tocătoarea, cum era denumită la noi, care mergea fără cusur, a început să funcţioneze fără întrerupere, şi ziua, devenind aproape publică. Pe „responsabilul unei barăci", mic şi pistruiat, un fost grangur enkavedist din Rostov, ticălos cunoscut, l-au ucis într-o duminică, ziua-n amiaza mare, în odaia cu hârdăul. Temperamentele deveniseră atât de aprige, încât toţi au dat năvală să privească cadavrul în sânge.

Altă dată, când au pornit vânătoarea trădătorului care i-a vândut pe săpătorii galeriei ce pornea pe sub zona de la baraca disciplinară nr. 8 (conducerea lagărului, dându-şi seama, i-a strâns acolo pe deţinuţii importanţi din Dubovka, dar tocătoarea funcţiona perfect şi fără ei), răzbunătorii l-au hăituit cu cuţitele prin zonă în plină zi, turnătorul s-a refugiat în baraca şefilor, ei după el. El în cabinetul şefului lagărului, grasul maior Maximenko-ei tot acolo. Tocmai atunci, frizerul lagărului îl bărbierea pe maior în fotoliul lui. Conform regulamentului, maiorul nu era înarmat, întrucât în zonă nu se cade să poarte armă. Zărindu-i pe aşa-sini, maiorul, speriat, a sărit de sub briciul frizerului şi a început să-i implore, crezând că o să-l spintece numaidecât. Dar a constatat cu uşurare că sub ochii lui este spintecat un turnător. (De maior nu s-a atins nimeni. Directiva mişcării care începuse era: să-i taie numai pe turnători, de supraveghetori şi şefi să nu se atingă.) Totuşi maiorul a sărit pe fereastră, numai pe jumătate bărbierit, cu cearşaful la gât, a început să alerge spre postul de gardă, strigând ca disperatul: „Tumule, foc!

Turnule, foc!” Dar turnurile de pază n-au tras niciun foc…

S-a întâmplat odată că turnătorul n-a murit, s-a smuls din mâinile lor şi, rănit, a fugit la spital. Acolo l-au operat şi l-au bandajat. Dar dacă maiorul s-a speriat de cuţite, putea oare să-l salveze pe turnător spitalul? Peste două-trei zile l-au tăiat definitiv pe patul de spital…

La cinci mii de oameni au fost ucişi cam o duzină, dar cu fiece lovitură de cuţit cădeau întruna tentaculele care ne copleşiseră din toate părţile. Adia un aer extraordinar! Aparent eram ca şi mai înainte deţinuţi şi continuam să trăim în interiorul zonei lagărului, dar în realitate eram liberi, liberi, fiindcă pentru prima oară în toată viaţa noastră, de când o ţineam minte, începuserăm să vorbim deschis, cu voce tare, tot ce gândeam! Cel care n-a trecut prin transformarea asta – acela nu-şi poate imagina!

Iar turnătorii nu mai turnau…

Până nu demult, secţia operativă putea să oprească pe oricine, ziua, în zonă, să discute ore întregi cu el: să primească denunţuri? Să dea noi misiuni? Să afle numele unor deţinuţi ieşiţi din comun, care încă nu făcuseră nimic, dar puteau să facă? Sau să fie suspectaţi ca viitoare centre de rezistenţă?

Seara venea brigada şi îi punea colegului întrebarea: „De ce te-au chemat?” Şi întotdeauna, spunând adevărul sau ascunzându-se cu tupeu în spatele lui, acesta răspundea: „Mi-au arătat nişte fotografii…”

Într-adevăr, în anii postbelici, multor deţinuţi li se arătau fotografiile unor persoane pe care ei ar fi putut să le întâlnească în timpul războiului. Dar nu puteau, n-avea rost să le arate la toţi. Însă toţi apelau la ele – şi cei nevinovaţi şi trădătorii. Printre noi se insinuase suspiciunea şi ne obliga pe fiecare să ne închidem în noi.

Acum însă aerul era purificat de suspiciune. Acum, dacă cekiştii de la secţia operativă ordonau cuiva să rămână în zonă, să nu se prezinte la locul de adunare,

acesta nu rămânea! De necrezut! Fără precedent în toţi anii de existenţă ai CEKA-GPU-MVD! Cel convocat de ei, în loc să se târască cu inima bătând, să dea fuga cu paşi mărunţi şi cu mutră servilă, a refuzat mândru să se ducă (căci toţi tovarăşii de brigadă se uitau la el)! O balanţă invizibilă se legăna în aer, deasupra locului de adunare. Pe unul dintre talere se îngrămădiseră fantomele cunoscute: cabinetele anchetatorilor, pumnii, bâtele, nopţile în picioare fără somn, boxele în picioare, carcerele umede şi reci, şobolanii, ploşniţele, tribunalele, a doua şi a treia condamnare. Dar toate astea nu s-au petrecut momentan, totul a fost o moară care macină oasele, care nu putea să-i înghită dintr-odată pe toţi şi să-i prelucreze într-o singură zi. Şi după această moară totuşi oamenii au continuat să trăiască, fiindcă toţi care sunt aici au trecut prin ea.

Iar pe cel de al doilea taler al balanţei se afla doar un cuţit, dar acest cuţit ţi-a fost destinat ţie, care ai cedat! A fost destinat să fie înfipt în pieptul tău, şi nu cândva, ci mâine în zori, şi toate forţele CEKGB nu te pot scăpa de el. Nici nu era prea lung, dar tocmai atât cât să-ţi intre sub coaste. Nu avea nici mâner adevărat, ci o bandă izolatoare înfăşurată în partea neascuţită, tocmai bună ca să nu alunece cuţitul din mână.

Şi această ameninţare înviorătoare a cântărit mai greu! Ea dădea tuturor celor slabi forţă să smulgă de pe sine lipitorile şi să treacă mai departe, în pas cu brigada. (Ea le dădea şi o justificare bună pe urmă: noi am fi rămas, cetăţene şef! Dar ne-a fost teamă de cuţit... pe dumneavoastră nu vă ameninţă, nici nu vă puteţi închipui...)

Ba mai mult decât atât. Nu doar că au încetat să răspundă la chemările agenţilor operativi şi ale altor stăpâni ai lagărului, dar acum se fereau să pună vreun plic ori vreo foaie scrisă în cutia poştală din zonă ori în cutiile pentru reclamaţii la instanţele superioare. Înainte de a

pune scrisoarea sau cererea, rugau pe careva: „Na citeşte şi vezi că nu-i denunţ. Hai împreună s-o aruncăm la cutie”.

Şi acum conducerea era oarbă şi era surdă! Fireşte, şi burtosul maior, şi adjunctul lui, tot burtos, şi toţi supraveghetorii umblau liberi prin zonă, unde nu-i ameninţa nimic, circulau printre noi, ne priveau, dar nu vedeau nimic! Pentru că, fără denunţători, omul în uniformă nu poate vedea şi auzi nimic. Înainte de apropierea lui toţi tac, se întorc într-o parte, se ascund, pleacă. Undeva alături informatorii fideli ardeau de dorinţa de a-şi vinde tovarăşii, dar niciunul nu îndrăznea să facă nici măcar un semn secret.

Iată că încetase să mai funcţioneze acel aparat informativ pe care decenii de-a rândul se bizuise gloria atotputernicelor şi atotştiutoarelor Organe.

S-ar zice că aceleaşi brigăzi mergeau la lucru pe aceleaşi şantiere (în plus, ne-am înţeles între noi să ne împotrivim şi escortei, să nu le mai permitem să modifice rândurile noastre de cinci sau să ne numere în marş şi am reuşit! Îndată ce n-am mai avut turnători printre noi, au fost cuprinşi de slăbiciune şi soldaţii din escortă cu automate). Munceam ca să ne achităm de corvoadă. Ne întorceam şi permiteam supraveghetorilor să ne percheziţioneze, ca şi mai înainte (cuţitele nu erau descoperite niciodată!). Dar, în realitate, acum nu brigăzile, alcătuite în mod artificial de administraţie, ci cu totul alte formaţii îi legau pe oameni, şi înainte de toate – naţiunile. Au luat naştere şi s-au consolidat centrele naţionale inaccesibile turnătorilor: ucrainean, musulman unificat, estonian, lituanian. Nimeni nu le-a ales, însă ele au fost constituite atât de just, ţinându-se seama de vârstă, de înţelepciune, de suferinţele îndurate, încât autoritatea lor pentru naţiunea respectivă nu era tăgăduită. A apărut şi un organ consultativ unificator, cum s-ar zice un „Soviet al naţionalităţilor”. (5)

Aici este momentul să facem nişte menţiuni. Nu totul a fost atât de curat şi de lin cum apare când expun curentul principal. Au existat grupuri ri-vale: „moderaţi” şi „extremişti”. S-au strecurat, desigur, şi simpatii şi antipatii personale, precum şi jocul amorului propriu la cei care ardeau de dorinţa de a fi „lideri”. Tinerii tăuraşi „executanţi” erau departe de a avea o conştiinţă politică largă; unii dintre ei înclinau să ceară pentru „munca” lor hrană suplimentară. Pentru asta puteau să ameninţe direct pe bucătarul de la cantina spitalului, adică să-i ceară să fie hrăniţi pe seama raţiei bolnavilor, iar în caz de refuz – să-l ucidă pe bucătar fără acordul nici unui judecător moral: căci de deprindere nu duc lipsă, iar măştile şi cuţitele se află în mâinile lor. Într-un cuvânt, în acelaşi nucleu sănătos au început să apară cariile – particularitate imuabilă, deloc nouă, omniprezentă pe întregul parcurs al istoriei mişcărilor revoluţionare!

Odată, pur şi simplu, s-a produs o greşeală: un turnător viclean l-a convins pe un om cumsecade dintre pălmaşi să schimbe paturile, şi, spre dimineaţă, acesta a fost înjunghiat.

Dar cu toate aceste abateri, direcţia generală era menţinută cu toată precizia, imposibil să te încurci. Efectul produs asupra obştei era cel necesar.

Brigăzile rămăseseră aceleaşi, aceleaşi şi ca număr, dar iată ce era ciudat: în lagăr începuse să fie criză de brigadieri! Un fenomen ne-maiîntâlnit în GULAG. La început, dispariţia lor era normală: unul se internase în spital, altul trecuse la depozitul de materiale, celuilalt îi venise sorocul să se elibereze. Întotdeauna însă dispecerii aveau în rezervă o masă lacomă de amatori: în schimbul unei bucăţi de slănină, în schimbul unui pulover – să obţină postul de brigadier. Acum nu doar că nu erau amatori, dar erau astfel de brigadieri care zilnic se perindau pe la PPCE cerând să fie schimbaţi cât mai curând.

Venise o perioadă când vechile metode folosite în brigăzi – trimiterea „pălmaşului” la groapă! – au căzut pentru totdeauna, iar pentru a născoci altele noi, nu oricine avea chemare. Şi, curând, problema brigadierilor a devenit atât de acută, încât dispecerii veneau în baraca brigăzilor, fumau, trăncăneau, apoi îi rugau pur şi simplu pe lucrători: „Băieţi, zău, nu se poate fără brigadier, este inadmisibil! Hai, alegeţi voi pe cineva, noi o să-i dăm numaidecât numirea”.

Asta a început mai cu seamă atunci când brigadierii au început să fugă în BUR, să se ascundă în puşcăria de piatră! Nu doar ei, ci şi şefii de şantier – vampirii, de felul lui Adaskin. Turnătorii, în ajunul demascării sau cum simţeau că urmează la rând, tresăreau brusc şi – o luau la sănătoasa! Încă ieri se semeţeau printre oameni, încă ieri se purtau şi vorbeau astfel de parcă aprobau ceea ce se petrecea (iar acum să încerci numai să vorbeşti printre zeki altfel!). Încă noaptea trecută ei au dormit în baraca brigăzii (au dormit ori au stat încordaţi, gata să se apere, jurându-se că asta-i ultima noapte de acest fel) – iar astăzi au dispărut! Şi plantonul primeşte dispoziţie: lucrurile lui cutare să fie duse la BUR.

Asta era o epocă nouă, o epocă sinistră şi veselă în viaţa Lagărului special. Totuşi nu noi am fugit! Ei au fugit, purificându-ne pe noi de prezenţa lor! O perioadă fără precedent, imposibilă pe pământ: omul care nu are conştiinţa curată nu poate dormi liniştit! Răzbunarea nu vine pe lumea cealaltă sau la judecata istoriei, răzbunarea vie, palpabilă, o săvârşeşte asupra ta cuţitul în zori. Acest lucru poate fi imaginat doar într-un basm: sub picioarele celor cinstiţi, pământul zonei este moale şi cald, sub picioarele trădătorilor – înţeapă şi arde. Aşa ceva ar fi de dorit spaţiului de dincolo de zonă, spaţiului care se află în libertate, care n-a cunoscut niciodată o astfel de perioadă şi poate că nici nu va cunoaşte.

Clădirea sumbră, de piatră, a BUR-ului, extinsă şi terminată demult, cu ferestruici mici, cu botniţe, umedă, rece şi întunecată, împrejmuită cu gard solid făcut din scânduri groase, bătute în caplama, acest BUR pregătit cu atâta drag de patronii lagărului pentru recalcitranţii care nu voiau să iasă la lucru, pentru fugari, pentru îndărătnici, pentru protestatari, pentru toţi oamenii curajoşi, a început brusc să se transforme în casă de odihnă pentru turnători, vampiri şi zbiri.

Nu poţi să zici că n-a avut haz cel care s-a gândit primul să dea fuga la cekişti şi, pentru îndelungata şi credincioasa slujbă, să le ceară să-i pună la adăpost de mânia maselor de deţinuţi în puşcăria de piatră. Să te duci şi să ceri să fii băgat într-o temniţă solidă, să nu fugi din, ci în puşcărie, să consimţi de bunăvoie să nu mai respiri aer curat, să nu mai vezi lumina soarelui – aşa ceva cred că nu s-a mai pomenit în istorie.

Şefilor şi agenţilor operativi le-a fost milă de cei dintâi şi i-au adăpostit: erau ai lor, totuşi. Le-au pus la dispoziţie cea mai bună celulă a BUR-ului (mucaliţii din lagăr au numit-o camera de bagaje (6)), le-au dat saltele, au poruncit să fie mai bine încălzită, le-au asigurat o oră de plimbare.

Însă după primii şugubeţi au pornit şi alţii, mai puţini spirituali, dar care, la fel, doreau cu ardoare să trăiască. (Unii dintre turnători care dădeau bir cu fugiţii, voiau să-şi păstreze faţa: cine ştie, poate va trebui cândva să se întoarcă şi să trăiască printre zeki. Arhidiaconul Rudeiuk şi-a înscenat fuga în BUR: după ora stingerii, supraveghetorii au venit în baracă, au jucat scena unei percheziţii dure, cu scuturatul saltelei, „l-au arestat” pe Rudeiuk şi l-au dus. De altfel, curând, în lagăr s-a aflat, din sursă sigură că mândrul arhidiacon, iubitor al penelului şi chitarei, stă în aceeaşi strâmtă „cameră de bagaje”.) Iată că numărul lor a trecut de zece, de cincisprezece, de

douăzeci! (Au început să-i spună „brigada Macehovski” – după numele şefului regimului disciplinar.) Trebuie acum să le pregătească încă o celulă, reducând suprafeţele productive ale BUR-ului.

Însă turnătorii sunt necesari şi utili doar câtă vreme circulă prin mulţime şi nu sunt demascaţi. Iar un turnător demascat nu mai face nici cât o ceapă degerată, el nu mai poate să-şi facă treaba în acest lagăr. Şi trebuie să-l mai ţii şi pe hrană gratuită în BUR, iar el nu lucrează în producţie, nu se justifică. Nu, filantropia MVD-ului trebuie să aibă şi ea limite!

Şi torentul celor ce implorau salvare a fost întrerupt. Cine a întârziat trebuia să rămână în blană de oaie şi să aştepte cuţitul.

Denunţătorul este ca barcagiul: e necesar un ceas şi apoi – bun rămas.

Grija conducerii erau contramăsurile ce trebuiau luate pentru a opri această mişcare ameninţătoare şi a o înfrânge. Primul lucru, de care s-au apucat şi cu care erau obişnuiţi, a fost să scrie ordine.

Deţinătorii trupurilor şi sufletelor noastre mai puţin decât orice voiau să recunoască în mişcarea ce se pornise o mişcare politică. În ordinele lor ameninţătoare (supraveghetorii mergeau prin barăci şi le citeau), tot ce ea ce începuse era denumit banditism. Astfel le era mai simplu, mai uşor de înţeles, mai drag, la urma urmelor. Oare trecuse mult de când bandiţii erau trimişi la noi sub eticheta de „politici”? Şi iată că acum politicii – pentru prima oară politici! – au devenit „bandiţi”. Destul de nesigur ni se anunţa că bandiţii vor fi descoperiţi (deocamdată niciunul) şi (cu şi mai multă nesiguranţă) împuşcaţi. În acele ordine se făcea apel la masa deţinuţilor să-i osândească pe bandiţi şi să lupte împotriva lor!…

Deţinuţii ascultau şi se împrăştiau râzând. În faptul că ofiţerii regimului disciplinar se temeau să numească

politicul politic (deşi de treizeci de ani sarcina oricărei anchete consta în atribuirea „politicii”) noi am simţit slăbiciunea lor.

Şi era, într-adevăr, slăbiciune! A numi această mişcare banditism era stratagema lor: în felul acesta cădea răspunderea de pe umerii administraţiei lagărului – cum de a îngăduit o mişcare politică în lagăr? Acest avantaj şi această necesitate s-au extins şi mai sus: la direcţiile regionale al MVD-ului, la GULag şi până la minister. Sistemul care se teme în permanenţă de informaţie se complace în a se autoamăgi. Dacă ar fi ucis personalul de supraveghere şi pe ofiţerii regimului disciplinar le-ar fi venit greu să evite articolul 58 – 8, terorism, însă atunci le-ar fi fost uşor să recurgă şi la pedeapsa cu moartea, însă numaidecât ei au putut beneficia de posibilitatea seducătoare de a prezenta cele ce se petreceau în Lagărele speciale drept un război al câinilor, care zguduia, tot în această perioadă, ITL-urile şi care fusese pus la cale de conducerea GULag-ului.

„Războiul câinilor” ar fi meritat un capitol separat în această carte, dar pentru asta ar fi trebuit să mai căutăm mult material. Trimitem cititorul la studiul lui Varlam Şalamov Schiţe din lumea crimei, deşi nici el nu este complet.

Pe scurt. „Războiul câinilor” s-a dezlănţuit aproximativ în anul 1949 (fără a mai pune la socoteală anumite cazuri permanente de măceluri între hoţi – hoţi care nu acceptau altă lege decât cea a lumii interlope – şi „câini” – hoţi care acceptă să colaboreze cu autorităţile). În anii 1951 – 1952 războiul era în toi. Lumea hoţilor era împărţită în numeroase fracţiuni: în afară de hoţii şi „câinii” propriu-zişi, mai erau hoţii nelimitaţi sau „fără limită” (nu aparţineau nici unei fracţiuni de hoţi); „mahnovişti” (7) (care nu recunoşteau legile lumii interlope); îndărătnicii (care perseve-rau în a aplica până

la capăt legea lumii interlope): pivovaroviştii; „scufiţa roşie”; „rangă la cingătoare” şi încă altele.

În această perioadă, conducerea GULag-ului, dezamăgită de teoriile infailibile privind reeducarea hoţilor, a hotărât probabil să scape de această povară, jucându-se de-a diviziunea, susţinând când o grupare, când alta şi prin intermediul cuţitelor acestora distrugând altele. Măcelurile aveau loc în mod deschis, masiv.

Pe urmă, hoţii ucigaşi s-au adaptat: fie să nu ucidă cu mâinile lor, fie, în caz că ucideau, să oblige pe altul să ia vina asupra lui. Astfel, tinerii delincvenţi de drept comun sau foşti soldaţi şi foşti ofiţeri, ameninţaţi cu moartea, luau asupra lor crima altora, primeau douăzeci şi cinci de ani pentru banditism, articolul 59 – 3, şi mai sunt şi astăzi în lagăr. Iar hoţii-căpetenii de grupuri au ieşit curaţi ca lacrima datorită „amnistiei dată de Voroşilov” în 1953 (dar nu trebuie să ne pierdem speranţa: de atunci au mai fost închişi de vreo câteva ori).

Când în zilele noastre au fost din nou la modă povestirile sentimentale pe tema „reeducării”, în coloanele gazetelor a fost strecurată şi informaţia – fireşte foarte vagă şi falsă – privind masacrele din lagăre; cu acest prilej au fost confundate înadins (pentru ochii istoriei) „războiul câinilor” cu „tocătoarea” din Lagărele speciale, şi în general orice fel de măcel, indiferent care. Tema lagărelor, interesează pe toată lumea, astfel de articole sunt citite cu lăcomie, dar nu poţi înţelege nimic din ele (pentru asta şi sunt scrise). Iată, de pildă, un ziarist pe nume Galici a ţipărit în iulie 1959 în „Izvestia” o nuvelă „documentară” suspectă despre un anume Kosân, care, din lagăr, ar fi înduioşat Sovietul Suprem cu o scrisoare de optzeci de pagini dactilografiate (1. De unde a luat maşina de scris? De la agentul operativ? 2. Cine ar fi citit optzeci de pagini, acolo, la Sovietul Suprem, căci după o pagină îi apucă numaidecât căscatul). Acest Kosân avea o pedeapsă de

douăzeci şi cinci de ani, dintr-o a doua condamnare primită în lagăr. Ce fel de condamnare, pentru ce, în acest punct Galici – o trăsătură caracteristică, a ziaristului nostru-şi-a pierdut numaidecât limpezimea vorbirii. Nu poţi să-ţi dai seama dacă acest Kosân a omorât un „câine" sau un turnător, săvârşind astfel o crimă politică. Dar, lucru caracteristic, dacă priveşti din punct de vedere istoric înapoi, totul este aruncat în aceeaşi grămadă şi numit banditism. Iată cât de ştiinţific este explicat acest lucru în ziarul central: „Acoliţii lui Beria (dă vina pe mort, mortul suportă orice!) manipulau atunci (dar înainte? dar acum?) lagărele. Severitatea legii era înlocuită cu actele ilegale ale persoanelor (Cum? În pofida instrucţiunilor unice? Dar cine ar fi îndrăznit?) care trebuiau să le aplice în practică. Ei aţâţau în toate chipurile vrajba (sublinierea mea. Asta-i adevărat – A.S.) între diferitele grupuri de ze-ka ze-ka. (Folosirea turnătorilor se încadrează în această formulare...) o vrajbă sălbatică, stimulată artificial, fără milă".

Să opreşti asasinatele din lagăr cu condamnări de douăzeci şi cinci de ani, pe care oricum asasinii le aveau, s-a dovedit, bineînţeles, imposibil. Şi iată că în anul 1961 a fost emis decretul pedepsei cu moartea pentru asasinat în lagăr, inclusiv pentru, uciderea unui turnător, bineînţeles. Doar acest decret al lui Hruşciov mai lipsea Lagărelor speciale staliniste.

În felul acesta se dezvinovăţeau. Dar în acelaşi timp erau privaţi de dreptul de a-i împuşca pe ucigaşii din lagăr, şi, deci, erau privaţi de contramăsuri eficiente. Şi nu erau în stare să anihileze mişcarea ce lua mereu amploare.

Ordinele nu ajutau. Masa deţinuţilor n-a acceptat, în locul stăpânilor săi, să condamne şi să lupte. Şi următoarea măsură a fost: trecerea întregului lagăr pe regim disciplinar! Aceasta însemna: tot timpul liber din zilele de lucru, în afară de cele când lucram, şi toate

duminicile fără întrerupere, trebuia să stăm sub lacăt, ca la închisoare, să folosim hâr-dăul şi chiar hrana s-o primim la baracă. Au început să ne aducă zămâr-ca şi caşa, în cazane mari, la baracă, cantina era pustie.

Era un regim greu, dar nu a durat mult. Am început să lucrăm fără tragere de inimă, şi trustul cărbunelui a început să ţipe. Dar mai important era că o povară de patru ori mai mare cădea pe umerii supraveghetorilor, care acum trebuiau, fără întrerupere, să alerge cu cheile ba să descuie ori să încuie după plantoanele ce cărau hârdăul, ba să aducă mâncarea, ba să escorteze grupurile la infirmerie şi de la infirmerie.

Obiectivul conducerii era să ne facă viaţa cât mai grea, ca să ne revoltăm împotriva asasinatelor şi să-i trădăm pe asasini. Noi, însă, eram de acord cu toţii să suferim, să rezistăm, căci merita! Un alt obiectiv era să nu rămână baraca deschisă, ca să nu poată veni ucigaşi din alte barăci, căci într-o baracă este mai uşor să găsească victima. Iată însă că din nou a avut loc o crimă, şi din nou n-au găsit pe nimeni, din nou toţi „nu au văzut” şi „nu ştiau”. Mai mult, unuia i-au spart capul pe un şantier de lucru: de asta nu te poţi apăra nicicum încuind barăcile.

Regimul disciplinar a fost anulat. În locul lui şi-au pus în gând să construiască „marele zid chinezesc”. Ăsta era un zid gros cât două cărămizi de chirpici şi înalt de vreo patru metri, pe care îl ridicaseră în mijlocul zonei, de-a curmezişul, pregătindu-se să împartă lagărul în două părţi, lăsând deocamdată o gaură. (Proiect comun pentru toate Lagărele speciale. O astfel de separare a zonelor mari în altele mai mici a avut loc în multe alte lagăre.) Dar întrucât trustul nu putea finanţa această lucrare – pentru orăşelul muncitoresc ea nu avea niciun sens, toată greutatea – şi pregătirea cărămizilor de chirpici, şi uscarea lor, şi căratul până la zid, şi chiar ziditul – cădea tot pe umerii noştri, pe duminicile şi serile noastre (de vară,

luminoase) după venirea de la lucru. Nu puteam suferi zidul acela, era clar că şefii lagărului pregătesc vreo ticăloşie, dar am fost nevoiţi să-l construim. Ne eliberaserăm foarte puţin: capul şi gura, dar eram cufundaţi încă până la umeri, ca şi înainte, în mlaştina robiei.

Toate aceste măsuri: ordinele ameninţătoare, regimul disciplinar, zidul, erau brutale, cu totul în spiritul gândirii penitenciare. Dar ce-i asta? Când nu se aştepta nimeni, o brigadă, două, trei sunt chemate în camera fotografului, la fotografiat, dar politicos, nu cu numărul-zgardă pe piept, nu cu capul într-o anumită poziţie, ci stai cum îţi este mai comod, cum îţi place. Şi din fraza imprudentă a şefului KVC-ului, deţinuţii vor afla că sunt „fotografiaţi pentru acte de identitate".

Pentru care acte? Ce acte de identitate pot să aibă deţinuţii?... Credulii sunt cuprinşi de emoţie: poate că pregătesc permise pentru a ne scoate de sub escortă? Sau poate... sau poate...

Într-o zi, un supraveghetor s-a întors din concediu şi-i povestea altuia cu glas tare (erau de faţă şi deţinuţii) că pe drum a văzut eşaloane întregi de deţinuţi eliberaţi: cu lozinci, cu ramuri verzi, se duceau acasă.

Doamne, cum îţi bate inima! Păi de mult ar fi timpul! Cu asta ar fi trebuit să înceapă după război! Oare să fi început?

Se spune că unul a primit scrisoare de acasă: vecinii lui au fost eliberaţi, sunt la casele lor!

Într-o zi, una dintre brigăzile fotografiate este chemată la comisie. Să intre câte unul! La o masă cu învelitoare roşie, sub portretul lui Stalin, stau de-ai noştri, din lagăr, dar şi vreo doi necunoscuţi: un kazah, un rus, care nu mai fuseseră văzuţi prin lagărul nostru. Atmosferă de lucru, uşor veselă, completează un formular: numele, prenumele, patroni-micul, anul naşterii, locul naşterii, iar

mai departe, în locul ştiutelor articole, al duratei condamnării, al datei când ia sfârşit condamnarea – situaţia familială, amănunţit: soţia, părinţii, dacă ai şi copii – ce vârstă au, unde locuiesc, locuiesc împreună ori separat. Şi totul este notat!… (Când unul, când altul din comisie îi atrage atenţia celui care scrie: notează şi asta, şi asta.)

Ciudate întrebări, dureroase şi plăcute totodată! Şi deţinutul cu sufletul cel mai împietrit se simte înduioşat şi-l podidesc lacrimile. Ani de-a rândul n-a auzit decât cuvinte sacadate, ca un lătrat: articolul? Ce pedeapsă? Cine te-a condamnat? Şi deodată, iată, ai în faţă nişte ofiţeri cumsecade, serioşi, omenoşi, care fără grabă şi cu simpatie, da, cu simpatie, te întreabă nişte lucruri păstrate în străfunduri, că nici tu nu îndrăzneşti să le atingi. Uneori mai povesteşti câte ceva vecinului de prici, sau nici atât… Şi aceşti ofiţeri (ai uitat ori acum îl ierţi pe acest locotenent-major, care, data trecută, în ajunul aniversării revoluţiei din octombrie – ţi-a luat fotografia familiei şi a rupt-o…) – aceşti ofiţeri, auzind că soţia ta s-a măritat cu altul, iar tatăl e foarte bolnav, nu mai trage nădejde să-şi mai vadă fiul, plescăie trist din buze, se uită unul la celălalt, clatină din cap.

Da, nu sunt răi, şi ei sunt oameni, doar că au un serviciu de câine… Şi, după ce au notat totul, pun tuturor următoarea întrebare:

— Şi unde ai vrea să locuieşti!… Acolo unde locuiesc părinţii sau unde ai locuit înainte?…

— Poftim? zice zekul, holbând ochii. Păi, eu… în baraca şapte…

— Ştim asta! râd ofiţerii. Te întrebăm unde ai vrea să locuieşti? Uite, să zicem că vei fi eliberat, în acest caz pentru ce localitate să-ţi facă acte-le?

Şi lumea întreagă se învârteşte în faţa ochilor deţinutului, crâmpeie de soare, raze de curcubeu… Cu

capul ei înţelege că ăsta-i un vis, un basm, că aşa ceva este imposibil, că pedeapsa lui este de douăzeci şi cinci sau de zece ani, că nu s-a schimbat nimic, el este plin de noroi şi mâine va merge tot acolo – dar câţiva ofiţeri, doi maiori, şed, fără să se grăbească şi insistă cu simpatie:

— Deci, unde, unde? Spune.

Şi cu inima bătând să spargă pieptul, scăldat de valuri de căldură şi recunoştinţă, roşu ca un băieţandru, deţinutul rosteşte numele fetei, trădând taina inimii lui, unde ar vrea să-şi trăiască paşnic restul zilelor, dacă n-ar fi un ocnaş blestemat, stigmatizat de patru numere…

Şi ei notează! Şi îl roagă să-l cheme pe următorul. Iar primul sare ca un nebun în coridor la băieţi şi le povesteşte cum a fost.

Deţinuţii din brigadă intră unul câte unul şi răspund la întrebările ofiţerilor prietenoşi. Şi din cincizeci se găseşte unul care răspunde în derâdere:

— Aici, în Siberia, totul este grozav, doar clima este prea fierbinte. Nu s-ar putea dincolo de Cercul Polar?

Sau:

— Scrieţi aşa: în lagăr m-am născut, în lagăr voi muri, alt loc mai bun nu cunosc.

Au discutat astfel cu două-trei brigăzi (în lagăr sunt două sute). Lagărul a fost tulburat vreo câteva zile, aveam ce vorbi, deşi jumătate dintre noi nu s-ar putea spune că ar fi crezut: trecuse de mult vremea celor creduli! Dar comisia, nu s-a mai întrunit. Fotografiatul nu-i costa scump: apăsau pe declanşator, însă aparatul era gol. Dar să stea aşa, cu toţii, şi să-i chestioneze atât de cordial pe aceşti mişei – n-au mai avut răbdare. Dacă n-au mai avut, nici n-a ieşit nimic din această iniţiativă sfruntată.

(Dar să recunoaştem totuşi – ce succes! În anul 1949 sunt create – fireşte pe vecie – lagăre cu regim crunt. Iar în 1951 stăpânii sunt nevoiţi să joace acest spectacol de cordialitate. Ce altă dovadă a succesului nostru vă mai

trebuie? De ce în ITL n-au avut prilejul să dea asemenea spectacole?)

Şi din nou au strălucit lamele cuţitelor.

Şi patronii au hotărât să aresteze. Fără turnători, ei nu ştiau exact cine erau oamenii care le trebuiau, totuşi aveau unele bănuieli şi nişte idei (poate că cineva, în taină, restalibise calea de a denunţa).

Şi iată că, într-o zi, doi supraveghetori, au venit în baracă, seara, după lucru, cum o făceau deseori, şi au zis: „Pregăteşte-te, mergi cu noi”.

Dar zekul s-a uitat la băieţi şi a zis:

— Nu merg!

Şi într-adevăr, în această simplă, obişnuită ridicare sau arestare, la care nu ne împotriveam niciodată şi pe care ne obişnuiserăm s-o acceptăm ca pe voia sorţii, în ea, deci, există şi această posibilitate: nu merg! Capetele noastre eliberate acum înţelegeau asta!

— Cum nu mergi? l-au asaltat supraveghetorii.

— Uite-aşa, nu merg! a răspuns zekul ferm. Mi-e bine şi aici.

— Da’ unde trebuie să meargă?... Şi de ce trebuie să meargă?... Noi nu-l lăsăm să plece!... Nu vi-l dăm!... Plecaţi! au început să strige din toate părţile.

Supraveghetorii s-au sucit, s-au răsucit, şi au plecat.

Au încercat în altă baracă, şi tot aşa.

Şi au înţeles lupii că noi nu mai suntem oile dinainte. Că de acum pot să te aresteze ori prin înşelăciune, ori la postul de control, ori de unul singur cu un detaşament întreg. Din mulţime, acum nu mai iei pe nimeni.

Eliberaţi de scârnă, izbăviţi de ochii care ne supravegheau şi de urechile care ne ascultau, ne-am întors şi am văzut că noi suntem mii! Că noi suntem politici! Că noi putem să ne împotrivim!

Cât de bine a fost aleasă veriga de care trebuie să tragi lanţul ca să se rupă – turnătorii! pârâtorii şi

trădătorii! Fraţii noştri şi nu ne lăsau să trăim! Şi, precum pe altarele antichităţii, sângele lor a fost vărsat ca să ne elibereze de blestemul care apăsa greu asupra noastră.

Revoluţia se intensifica. Briza ei, care parcă încetase să mai adie, acum a năvălit ca un uragan în plămânii noştri!

Capitolul 11

(III) LANŢURILE NI LE RUPEM PE DIBUITE

ACUM, când şănţuleţul care ne despărţea de supraveghetori s-a prăvălit şi a devenit ditamai şanţul, şi ei, şi noi stăteam pe cele două margini abrupte şi ne măsurăm din priviri: ce va fi mai departe?…

Fireşte, „stăteam” este o imagine. Căci noi mergeam zilnic la lucru cu brigadierii cei noi (fie cu cei aleşi în secret, convinşi să lucreze pentru cauza comună, fie cu aceiaşi, dinainte, dar care deveniseră de nerecunoscut: săritori, binevoitori, grijulii). Nu întârziam dimineaţa la adunare, nu ne trăgeam pe sfoară unii pe alţii, nu aveam recalcitranţi care refuzau să meargă la lucru şi aduceam de la locul de producţie mărturii că s-a muncit destul de bine – şi, pare-se şefii lagărului puteau să fie pe deplin mulţumiţi de noi. Noi, de asemenea, puteam fi mulţumiţi de ei: se dezvăţaseră de tot să mai strige, să amenințe, nu ne mai băgau la car-ceră pentru nimicuri şi nu observau că noi încetaserăm să mai scoatem căciulile în faţa lor. Dimineaţa, maiorul Maximenko dormea când noi ne adunam pentru plecare, dar seara îi plăcea să întâmpine coloanele la postul de gardă şi, ceva vreme zăboveau aci, să spună câte o glumă. Ne privea cu bunăvoinţă de om ghiftuit, precum, odinioară, un moşier ucrainean de prin Taurida putea să-şi privească turmele-i nenumărate întorcându-se din stepă. În câte o duminică ne aduceau şi filme. Şi doar ca înainte – ne mâncau zilele cu construcţia „marelui zid chinezesc”.

Cu toate acestea, şi noi, şi ei ne gândeam cu

încordare: ce va fi mai departe? Căci nu se putea să rămână aşa: ar fi fost insuficient şi pentru noi, şi pentru ei. Cineva trebuia să dea lovitura.

Dar ce puteam noi să obţinem? Acum vorbeam în gura mare, fără să privim în jur, tot ce voiam, tot ce ne stătea pe suflet (să experimentezi libertatea cuvântului chiar şi numai în această zonă, chiar şi atât de târziu în viaţă – era un lucru plăcut!) Puteam însă noi să sperăm să răspândim această libertate dincolo de zona noastră sau să ne ducem noi cu ea acolo? Nu, desigur. Ce revendicări politice am fi putut să prezentăm? Nici măcar nu puteam să le imaginăm. Fără să mai spunem că n-avea niciun rost, că totul era fără speranţă – nici măcar nu puteam să le imaginăm! Nu puteam cere în lagărul nostru nici ca ţara să se schimbe, nici ca ea să renunţe la lagăre: ar fi aruncat cu bombe din avioane peste noi.

Ar fi fost firesc să cerem să ni se revizuiască dosarele, cazurile noastre, să ne scape de povara pedepselor date pe nedrept. Dar şi asta părea fără nicio speranţă. În acea miasmă de teroare care plutea densă deasupra ţării, majoritatea cazurilor şi sentinţelor noastre părea pe deplin justă în ochii judecătorilor, dar se pare că şi pe noi ne convinseseră de acest lucru! Şi, apoi, revizuirea cazurilor nu este ceva material, palpabil, pentru mulţime. La revizuire putem fi cel mai uşor înşelaţi: făgăduieli, amânări, anchete reluate – toate astea pot dura ani de zile. Şi chiar dacă pe careva l-au declarat eliberat şi l-au dus, de unde putem noi să ştim că nu l-au dus în faţa plutonului de execuţie, în altă puşcărie, să-i dea o altă condamnare?

Oare spectacolul Comisiei nu ne-a arătat cum toate aceste lucruri pot fi montate şi jucate ca pe scenă? Şi fără revizuire se pregătesc să ne dea drumul acasă…

Cu ce au căzut toţi de acord şi nu puteau exista dubii – a fost să înlă-ture lucrurile cele mai umilitoare: să nu ne

mai încuie noaptea în barăci şi să ne lipsească de hârdaie; să nu ne mai oblige să purtăm numerele; munca noastră să nu fie total neplătită; să ni se permită să scriem douăsprezece scrisori pe an. (Dar toate astea, toate astea, şi chiar douăzeci şi patru de scrisori pe an le-am avut în ITL – dar parcă acolo se putea trăi?)

Iar în privinţa obţinerii zilei de lucru de opt ore, aici nici măcar n-am avut unanimitate… Atât ne-am dezobişnuit de libertate, încât parcă nici nu mai năzuim la ea…

Am chibzuit şi la mijloacele care trebuie adoptate: cum să procedăm? ce să facem? Era limpede că numai cu mâinile goale nu avem nicio şansă împotriva unei armate moderne, astfel încât calea noastră nu este insurecţia armată, ci greva. În timpul grevei am putea de pildă să ne smulgem singuri numerele.

Şi totuşi în noi încă mai curgea sânge de rob. Smulgerea generală a acestor numere mizerabile ni se părea un pas la fel de cutezător, de ire-vocabil, cum ar fi, să zicem, ieşirea cu mitraliera în stradă. Iar cuvântul „grevă” suna atât de cumplit în urechile noastre, încât ne căutam sprijin în greva foamei: dacă începeam greva generală odată cu greva foamei, asta parcă ne ridica drepturile morale de a intra. În grevă. S-ar părea că pentru greva foamei avem ceva drepturi, dar pentru o grevă obişnuită, de lucru? Generaţie după generaţie noi am crescut cu conştiinţa că acest cuvânt teribil de primejdios şi, desigur, contrarevoluţionar: „grevă”, la noi se află în acelaşi rând cu „Antanta, Denikin, sabotaj chia-buresc, Hitler”.

Astfel, acceptând de bunăvoie greva foamei absolut inutilă, noi acceptam dinainte subminarea de bunăvoie a propriilor forţe fizice în luptă. (Din fericire, după noi, se pare, niciun alt lagăr n-a repetat greşeala celor din Ekibastuz.)

Ne-am gândit şi la detaliile acestei asocieri posibile a

grevei obişnuite cu greva foamei. Regimul disciplinar general, care nu se aplicase recent, ne învăţase drept răspuns, de bună seamă ne vor încuia în barăci. Cum o să mai comunicăm între noi? Cum o să ne transmitem hotărârile privind cursul ulterior al grevei? Cineva trebuie să inventeze şi să pună de acord între barăci un sistem de semnalizare, şi de la care anume ferestre vor fi date şi receptate semnalele.

Despre toate acestea se vorbea ba ici, ba colo, într-un grup sau în altul. Ceea ce puneam la cale ni se părea inevitabil şi de dorit, dar totodată, din neobişnuinţă, şi întrucâtva imposibil. Nu ne puteam închipui ziua aceea când, pe neaşteptate, ne vom strânge, vom cădea de acord, ne vom hotărî şi…

Însă paznicii noştri, organizaţi deschis într-o ierarhie militară, obişnuiţi mai mult să acţioneze şi riscând mai puţin să piardă în acţiune decât în inacţiune, deci paznicii au dat cei dintâi lovitura.

Apoi totul a pornit de la sine.

Am întâmpinat în pace şi destul de plăcut, pe vagonaşele noastre obişnuite, în brigăzile, barăcile, secţiile şi colţişoarele noastre obişnuite, anul nou 1952. Iar pe 6 ianuarie, în Ajunul Crăciunului ortodox (1), când ucrainenii din Ucraina de Vest se pregăteau să-l sărbătorească toţi cât mai plăcut, să fiarbă kutiia (2), să postească până la răsăritul stelelor şi pe urmă să cânte colinde – dimineaţa, după apel ne-au încuiat şi apoi nu au mai deschis uşile barăcilor.

Nimeni nu se aştepta! Totul fusese pregătit în secret, cu perfidie! De la fereastră am văzut că din baraca vecină au scos vreo sută de zeki şi îi mână, cu lucruri cu tot, spre postul de gardă.

Un transfer?…

Iată-i că vin şi la noi. Supraveghetorii. Ofiţerii cu fişele personale. Şi după fişe încep să strige… Afară cu

lucruri cu tot... şi cu saltelele, aşa cum sunt, umplute!

A, deci asta era! O nouă sortare! La gaura din zidul chinezesc au pus o santinelă. Mâine va fi zidită. Pe noi ne scot dincolo de postul de gardă şi ne mână cu sutele – cu saci şi cu saltele, ca pe nişte sinistraţi, în jurul lagărului şi prin celălalt post de gardă – în zona cealaltă. Iar din zona cealaltă veneau alţii în întâmpinarea noastră.

Toate minţile încep cu presupunerile: pe cine au luat? Pe cine au lăsat, ce rost are această redistribuire? Şi intenţia patronilor se lămureşte foarte repede: într-o jumătate (filiala nr. 2 a lagărului) au rămas doar ucrainenii get-beget, vreo două mii de oameni, în jumătatea unde ne-au băgat pe noi şi care se va numi filiala nr. 1 a lagărului, erau vreo trei mii din celelalte naţiuni: ruşi, estonieni, lituanieni, letoni, tătari, caucazieni, georgieni, armeni, evrei, polonezi, moldoveni, nemţi şi câteva exemplare din alte popoare, capturate de pe câmpurile de luptă din Europa şi Asia. Într-un cuvânt: „Unică şi indivizibilă”. (Curios. Ideea MVD-ului, care trebuia să fie luminată de învăţătura socialistă şi extranaţională, urmează aceeaşi veche cale: divizarea naţiunilor.)

Vechile brigăzi au fost dezmembrate, se formează altele, ele vor merge pe alte şantiere de lucru, vor locui în barăci noi – un adevărat cadril! Ca să te descurci îţi trebuie nu o duminică, ci o săptămână întreagă. Multe legături au fost rupte. Oamenii au fost amestecaţi, şi greva, care, pare-se, era coaptă a fost zădărnicită... Bine lucrat!

În lagărul ucrainenilor a rămas spitalul, cantina şi clubul. Nouă, în loc de toate astea, ne-a rămas BUR-ul. Ucrainenii, banderoviştii, cei mai periculoşi rebeli să fie izolaţi de BUR, cât mai departe. Dar de ce?

Curând vom afla de ce. Prin lagăr circulă un zvon demn de crezare (transmis de lucrătorii care transportă zămârca la BUR), că turnătorii, în „camera lor de bagaje”,

se obrăzniciseră: împreună cu ei sunt băgaţi şi cei bănuiţi a fi dintre răzbunători (au ridicat doi-trei de ici de colo), şi turnătorii îi torturează în celula lor, îi strangulează, îi bat, îi silesc să mărturisească, să dezvăluie nume: cine sunt spintecătorii?? Iată când intenţia a ieşit întreagă la iveală: torturează! Nu torturează haita câinilor de pază (probabil, n-au aprobare, ar putea să aibă neplăceri), au încredinţat această misiune turnătorilor: căutaţi-vă singuri asasinii! Nu este nevoie să le injectezi zel. Şi, astfel, trântorii îşi justifică pâinea. Iar pe bande-rovişti tocmai de aceea i-au depărtat de BUR, ca nu cumva să se strecoare în puşcărie. În noi au mai multă încredere: noi suntem oameni supuşi, din neamuri diferite, nu ne vom putea înţelege. Iar rebelii sunt acolo. Şi între cele două filiale de lagăr se înalţă zidul de patru metri.

Există mulţi istorici serioşi, multe cărţi inteligente, dar această aprindere misterioasă a sufletelor oamenilor, această zămislire misterioasă a ex-ploziilor sociale nimeni nu poate să le prezică, nici măcar să le explice ulterior.

Uneori sub o stivă de lemne vâri o grămadă de câlţi aprinşi; vâri întruna, dar stiva nu ia foc. Alteori, o singură scânteie zboară din horn spre cer şi un sat întreg arde până la temelii.

Cele trei mii de oameni din lagărul nostru nu se pregătiseră de nimic, nu erau pregătiţi pentru nimic, dar, seara, când au venit de la muncă, brusc, în baraca de lângă BUR, deţinuţii au început să-şi demonteze vagonaşele, au luat stinghiile mai lungi şi elementele în cruce şi, în semiîntuneric (dintr-o parte a BUR-ului, locul este în penumbră) au fugit şi au început să izbească în gardul solid dimprejurul puşcăriei cu stinghiile şi crucile aduse cu ei. Nu aveau nici topoare, nici răngi, pentru că nu se găsesc în zonă.

Loviturile semănau cu cele care se aud când lucrează o brigadă de dulgheri. Scândurile au cedat cele dintâi.

Atunci au început să tragă de ele – şi toată zona a început să răsune de scârţâitul cuielor de doisprezece centimetri. Normal nu prea era ora de lucru a dulgherilor, dar zgomotele păreau zgomote de lucru şi nu le-au acordat numaidecât atenţie nici santinelele din turnuri, nici supraveghetorii şi nici deţinuţii din alte barăci. Activitatea de seară îşi urma cursul: unele brigăzi mergeau la cină, altele ieşeau de la cină, răspândindu-se care la infirmerie, care la magazie, care să-şi ridice pachetul.

Totuşi, supraveghetorii s-au alarmat, au dat fuga spre BUR, spre zidul aflat în penumbră, au văzut ce se petrece şi au rupt-o la fugă spre baraca şefilor. Un deţinut s-a luat cu o bâtă după un supraveghetor. Numaidecât, ca să fie tacâmul complet, cineva a început să azvârle cu pietre ori să dea cu bâtele în geamurile de la baraca şefilor. Geamurile se spărgeau zăngănind vesel şi totodată ameninţător!

Intenţia băieţilor nu era să dezlănţuie o rebeliune şi nici să cucerească BUR-ul, asta nu era lucru uşor, ei nu voiau decât să toarne benzină pe fereastră în celula turnătorilor şi să dea foc: atenţie, ăştia suntem noi, lăsaţi-o mai încet! O duzină de oameni pătrunseseră prin gaura din gardul BUR-ului. Au început să se agite: care celulă o fi, or fi nimerit fereastra, trebuie să dea jos botniţa, să se aşeze în scară, să dea căldarea din mână în mână, dar au început să latre mitralierele din turn, aşa că n-au izbutit să dea foc.

Supraveghetorii din lagăr şi şeful regimului disciplinar Macehovski (şi după el au alergat cu cuţitul în mină, dar a fugit pe acoperişul magaziei de materiale spre turnul din colţ strigând: „Turnul! Nu trageţi! Prieteni!” – şi a urcat prin antezonă) * au alarmat divizionul de escortă. Iar divizionul (unde să aflăm acum numele comandanţilor?!) a ordonat prin telefon turnurilor din colţuri să deschidă foc de mitralieră asupra celor trei mii de oameni neînarmaţi, care nu ştiau nimic de cele

petrecute. (Brigada noastră, de pildă, era la cantină, şi aceste rafale le-am auzit de acolo complet nedumeriţi.)

Ironia sorţii a făcut că toate acestea să se petreacă pe data de 22 ianuarie stil nou, care pe stil vechi corespundea cu 9 ianuarie – (3), zi în care încă înainte de anul acela era marcată în calendarul aniversărilor funebre ca duminica sângeroasă. La noi a ieşit marţea sângeroasă, şi a fost mult mai spaţioasă pentru călăi decât la Petersburg: aici nu era o piaţă, ci stepa largă, şi fără martori, fără ziarişti, fără străini.

În beznă, la nimereală, mitralierele au început să tragă în direcţia zonei. E drept că n-au tras multă vreme, o mare parte din gloanţe poate că au trecut pe deasupra, însă au trecut destule şi pe jos, şi câte trebuie pentru un om? Gloanţele au străpuns pereţii subţiri ai barăcilor şi au rănit, cum se întâmpla întotdeauna, nu pe cei care au asaltat puşcăria, ci pe cei care n-au avut niciun amestec, dar acum ei trebuiau să-şi ascundă rănile, să nu meargă la infirmerie, ci să se vindece precum câinii. După răni, puteau fi luaţi drept participanţi la rebeliune, căci pe cineva trebuiau să reţină din această masă uniformă! În baraca nr. 9 a fost ucis pe patul său un bătrân paşnic, care tocmai îşi încheiase condamnarea de zece ani: peste o lună trebuia să se elibereze. Fiii lui mai mari ser-veau în aceeaşi armată care ne împroşca din turnuri cu gloanţe.

Atacatorii au părăsit curticica închisorii şi s-au împrăştiat pe la barăcile

Până la urmă a fost şi el înjunghiat, dar nu de noi, ci de hoţii care ne-au luat locul la Ekibastuz, în anul 1954. Era dur, dar şi curajos, asta nu i-o poţi contesta…

lor (trebuiau să monteze la loc vagonaşele, ca să nu ofere niciun indiciu). Mulţi alţii, auzind împuşcăturile, au socotit că trebuie să stea în baracă. O a treia categorie, dimpotrivă, s-au năpustit afară agitaţi, umbl ând de colo-colo prin zonă, căutând să înţeleagă ce s-a întâmplat.

În acest timp nu mai rămăsese niciun supraveghetor în zonă. Baraca în care se afla sediul conducerii rânjea înfricoşător cu geamurile sparte, părăsită de ofiţeri. Turnurile amuţiseră. Prin zonă bântuiau curioşii şi căutătorii de adevăr.

Şi numaidecât s-au deschis cât erau de largi porţile lagărului nostru şi puşcaşii din escortă au intrat, un pluton întreg, cu automatele în cumpănire, trăgând rafale la nimereală. S-au desfăşurat în evantai, iar în urma lor veneau supraveghetorii înfuriaţi, cu ţevi de fier în mână, cu bâte, cu ce nimeriseră.

Se apropiau în valuri de toate barăcile scotocind zona. Pe urmă, automatele au tăcut, pistolarii s-au oprit, iar supraveghetorii au ţâşnit înainte, prinzându-i pe cei care se ascundeau, răniţi sau încă teferi, izbindu-i fără milă.

Toate acestea s-au limpezit pe urmă, dar la început am auzit doar rafa-lele dese din zonă, dar în semiîntuneric nu vedeam şi nu înţelegeam nimic.

La intrarea în baraca noastră s-a format o busculadă periculoasă: zekii voiau să intre cât mai repede şi din pricina asta nu putea să intre nimeni (nu pentru că scândurile subţiri ale barăcii ne-ar fi salvat de gloanţe, ci pentru că înăuntru omul înceta să mai fie rebel). Eram şi eu acolo, lângă pridvor. Ţin bine minte starea mea de spirit: o nepăsare greţoasă faţă de soarta mea, o nepăsare momentană privind salvarea sau pieirea mea. Blestemaţi să fiţi, de ce v-aţi legat de noi. De ce suntem noi atât de vinovaţi faţă de voi că ne-am născut pe acest pământ nenorocit şi trebuie să stăm veşnic în puşcăriile voastre? Toată greaţa acestei ocne îmi invadase pieptul cu linişte şi cu dezgust. Nici măcar frica mea permanentă pentru poemul şi piesa ce le purtam în mine, nescrise încă nicăieri, nici măcar pe ea n-o mai simţeam. Şi în faţa morţii, a acelei morţi care se apropia de noi în mantale, nu

m-am înghesuit câtuşi de puţin la uşă. Iată dar care era starea de spirit dominantă a ocnaşului la care ne aduseseră.

Uşa s-a eliberat, am intrat printre ultimii. Şi numaidecât, amplificate de rezonanţa încăperii, au bubuit câteva împuşcături. Au tras trei gloanţe pe uşă în urma noastră, şi ele s-au înfipt unul lângă altul în tocul uşii. Cel de al patrulea a nimerit mai sus şi a lăsat în geamul uşii o gaură mică, rotundă, într-un nimb de fisuri mărunte.

Urmăritorii n-au năvălit peste noi în barăci, îi prindeau şi îi băteau pe cei ce nu izbutiseră să fugă în baracă. Răniţi şi bătuţi erau vreo douăzeci. Unii au izbutit să se ascundă şi să-şi camufleze rănile, alţii au fost trimişi deocamdată la infirmerie, iar mai departe îi aştepta închisoarea şi ancheta pentru participare la rebeliune.

Toate acestea însă au fost aflate pe urmă. Noaptea barăcile au fost încuiate. În dimineaţa următoare, pe 23 ianuarie, n-au lăsat ca diferite barăci să se întâlnească la cantină şi să se lămurească în privinţa celor întâmplate. Şi unele barăci înşelate, în care nimeni n-a avut de suferit în mod vizibil, fără să ştie nimic de cei ucişi, au ieşit la lucru. Inclusiv a noastră.

Noi am ieşit, dar după noi n-au mai scos pe nimeni pe poarta lagărului: linia era pustie, nici urmă de adunare. Ne-au înşelat!

A fost mizerabil în ziua aceea la lucru, în atelierele noastre mecanice. Băieţii mergeau de la o maşină la alta, şedeau şi discutau: ce s-a întâmplat ieri? şi până când ne vom speti muncind şi vom suporta? Dar oare se poate să nu suportăm? obiectau deţinuţii cu vechime în lagăr, care fuseseră înfrânţi pe vecie. Oare cândva a scăpat cineva să nu fie înfrânt? (Asta era filosofia contingentului 1937. (4))

Când ne-am întors de la lucru pe întuneric, zona lagărului nostru era pustie. Dar mesagerii au dat fuga la ferestrele celorlalte barăci. Şi am aflat că baraca nr. 9, în

care se aflau doi uciși și trei răniți, și cele vecine cu ea astăzi n-au ieșit la lucru. Stăpânii le-au vorbit despre noi și sperau că mâine îi vor scoate și pe ei. Dar acum totul era clar: mâine nu vom ieși nici noi.

În legătură cu asta au fost aruncate câteva bileţele peste zid. Ia ucraineni, ca să ne susţină.

Greva, asociată cu greva foamei, nepregătită, nici măcar în proiect definitivată cum trebuie, a început, acum la un semn din cap, fără un comitet, fără un sistem de semnalizare.

Ulterior, în alte lagăre, unde au pus stăpânire pe depozitele de alimente, dar n-au ieșit la lucru, au procedat, firește, mai inteligent. La noi, deși nu a fost prea înțelept, a fost mai impresionant: trei mii de oameni au refuzat dintr-odată să mănânce și să lucreze.

Dimineaţa, nicio brigadă n-a trimis om să ridice raţia de pâine. Nicio brigadă n-a mers la cantină să mănânce zămârca și caşa deja pregătite. Supraveghetorii nu înţelegeau nimic: au intrat a doua, a treia, a patra oară plini de însufleţire în barăci să ne cheme, apoi să ne amenințe, apoi să ne invite cu blândeţe: deocamdată la cantină să ridicăm pâinea, de adunare pentru a pleca la lucru – nici vorbă.

Dar nimeni nu s-a dus. Toţi stăteau tolăniţi, îmbrăcaţi, încălţaţi, fără să scoată o vorbă. Doar noi, brigadierii (în acest an fierbinte, devenisem brigadier), le mai răspundeam câte ceva, pentru că ni se adresau numai nouă. Şi noi stăteam tolăniţi şi, mormăiam morocănoşi:

— Geaba, şefule, n-o să iasă nimic…

Şi această paşnică şi unanimă nesupunere faţă de putere, puterea care niciodată n-a iertat nimănui nimic, nesupunere îndărătnică, prelungită în timp, părea mai cumplită decât să fugi şi să strigi cât te ţine gura sub gloanţe.

În sfârşit, au încetat să ne mai convingă şi au încuiat

barăcile.

În zilele care au urmat din barăci n-au ieşit decât plantoanele: scoteau hârdaiele, aduceau apă de băut şi cărbuni. Doar celor care erau internaţi la infirmerie obştea le-a îngăduit să nu participe la greva foamei. Şi doar medicilor şi infirmierilor – să lucreze. Bucătăria a gătit o zi – a aruncat, a gătit încă o dată şi iar a aruncat, apoi a încetat să mai gătească.

„Oploşiţii”, în prima zi, s-au prezentat şefilor, au explicat că ei n-au cum să lucreze şi au plecat.

Şi mai mult stăpânii n-au putut să ne mai vadă, să privească în sufletele noastre, între supraveghetori şi robi s-a aşternut o prăpastie.

Niciunul dintre participanţi n-o să uite niciodată aceste trei zile şi trei nopţi din viaţa noastră. Nu i-am văzut pe tovarăşii noştri din celelalte barăci şi n-am văzut nici cadavrele care zăceau acolo neîngropate, însă toţi eram uniţi printr-o legătură de oţel care trecea prin zona pustie a lagărului.

Greva foamei n-o declaraseră nişte oameni sătui cu rezerve de grăsime sub piele, ci nişte oameni slabi, vlăguiţi, ani de-a rândul chinuiţi de foame, care cu mare greutate au realizat un oarecare echilibru în corpul lor, şi dacă le lipsea chiar şi numai o sută de grame de pâine se simţeau deranjaţi. Intraseră în greva foamei, la rând cu toţi, şi cei ajunşi la limita puterilor, cei cu un picior în groapă, deşi trei zile de foame puteau să le grăbească iremediabil moartea. Mâncarea pe care acum o refuzaserăm, pe care o socoteam întotdeauna de mizerie, acum, în visele noastre aţîţate de foame, ni se părea mai mult decât îndestulătoare.

Declaraseră greva foamei oameni care decenii întregi fuseseră educaţi în legea lupească: „Mori tu astăzi, eu o să mor mâine!” Dar iată că au renăscut, au ieşit din mlaştina lor împuţită şi au acceptat să moară mai bine cu toţii azi,

decât să trăiască şi mâine tot aşa.

În camerele barăcilor, între deţinuţi se instauraseră nişte relaţii solem-ne, afectuoase. Dacă vreunuia îi rămânea ceva de mâncare, mai ales celor care primeau pachete, duceau totul într-un loc comun, pe o bucată de pânză, iar pe urmă, prin hotărârea colectivă a camerei, o parte de hrană se împărţea, alta se punea deoparte pentru a doua zi. (La magazia cu alimente personale, cei care primeau pachete poate că mai aveau încă destulă mâncare, dar, în primul rând, la magazie nu se putea ajunge prin zonă, iar, în al doilea rând, nu toţi erau dispuşi să-şi aducă aici rezervele: fiecare dintre ei conta să se restabilească după greva foamei. Iată de ce greva foamei era o încercare inegală. Ca de altfel în orice puşcărie, şi de adevărată bravură dădeau dovadă cei care nu aveau nimic în rezervă şi nicio speranţă să se întremeze pe urmă.) Dacă aveau crupe, le fierbeau la gura sobei şi le împărţeau cu lingura. Pentru ca focul să fie mai iute băgau în sobă bucăţi de scânduri de la vagonaşe. N-o să le pară rău de patul lagărului, când nu se ştie dacă vor mai fi în viaţă până mâine!

Nimeni nu putea să prevadă ce vor face stăpânii. Se aşteptau să tragă din nou cu mitralierele din turnuri asupra barăcilor. Ne aşteptam cel mai puţin la concesii. Niciodată n-am obţinut nimic de la ei, şi dinspre greva noastră adia amărăciunea disperării.

Dar în această disperare era şi o mulţumire. Da, au făcut un pas inutil, disperat, el nu se va sfârşi bine – perfect! Burta noastră a flămânzit, inimile ne-au durut, dar ne-am satisfăcut o altă necesitate, o necesitate superioară. În aceste lungi zile, şi seri, şi nopţi de foame, trei mii de oameni meditau la cele trei mii de condamnări ale lor, la cele trei mii de familii, ori nefamilii – cei care nu aveau, la tot ce s-a întâmplat cu fiecare, ce se va mai întâmpla; şi cu toate că în această multitudine de cutii tora-cice,

sentimentele circulau în direcţii diferite – unii regretau deschis, alţii erau chiar disperaţi – totuşi, marea majoritate gândea: aşa trebuie! Să le facem în ciudă! Este rău – foarte bine că e rău!

Iată încă o lege nestudiată, legea elanului comun al unui sentiment de masă, în pofida a ceea ce dictează raţiunea. Acest elan l-am trăit foarte clar pe pielea mea. Îmi mai rămăsese doar un an de pedeapsă. Ar fi trebuit să-mi pară rău, să sufăr că m-am băgat în această ciorbă din care îmi va fi greu să ies fără o nouă condamnare. Şi totuşi nu-mi părea rău de nimic. Degeaba, n-aveţi decât să-mi mai daţi o condamnare!…

A doua zi am văzut pe fereastră cum un grup de ofiţeri trece de la o baracă la alta. Mai mulţi supraveghetori au deschis uşa, au pornit pe coridor şi, băgând capul pe uşa camerei chemau (dar într-un fel nou, nu ca înainte, când parcă se adresau unor dobitoace): „Brigadierii la raport!”

Au început discuţiile. Nu hotărau brigadierii, ci brigăzile. Mergeau din cameră în cameră şi se sfătuiau. Poziţia tuturor era dublă: turnătorii fuseseră stârpiţi din mediul nostru, însă unii mai erau bănuiţi, alţii erau cu siguranţă, ca de pildă alunecosul Mihail Gheneralov, brigadierul reparatorilor auto, care se ţinea foarte semeţ. Simpla experienţă de viaţă ne sugera că mulţi dintre greviştii de astăzi, care făceau foamea în numele libertăţii, mâine se vor scinda în numele răposatei robii. De aceea, cei care dirijau greva (ei existau, bineînţeles), nu s-au deconspirat, n-au ieşit din clandestinitate. Ei nu luau puterea în mod deschis, dar briga-dierii renunţau pe faţă la a lor. În felul acesta părea că greva noastră pluteşte dusă de valuri, necondusă de nimeni.

În sfârşit, undeva, în mod invizibil, s-a elaborat o hotărâre. Noi, briga-dierii, vreo şase-şapte oameni, am ieşit în tindă la şefii care ne aşteptau răbdători (era tinda

chiar acelei barăci nr. 2, până de curând rejimka, de unde a început săparea tunelului-metrou, a cărui gură începea la câţiva metri de locul întâlnirii noastre de acum). Ne-am rezemat de pereţi, am lăsat ochii în jos şi am încremenit, parcă eram de piatră. Am lăsat ochii în jos pentru că nimeni nu mai voia să-i privească slugarnic pe stăpâni, iar să-i priveşti ca un răzvrătit, ar fi fost o nesocotinţă. Stăteam ca nişte şcolari-huligani inveteraţi, convocaţi la consiliul pedagogic: ţinută dega-jată, mâinile în buzunare, capetele aplecate într-o parte – needucabili, impenetrabili, irecuperabili.

În schimb din ambele coridoare, spre tindă, a dat năvală mulţimea ze-kilor, şi ascunzându-se după cei din faţă, cei din spate strigau tot ce voiau: şi revendicările noastre, şi răspunsurile noastre.

Ofiţerii cu găitane albastre la epoleţi (printre cei cunoscuţi – şi alţii noi, pe care nu-i mai văzuserăm) formal nu-i vedeau decât pe brigadieri şi nu le vorbeau decât lor. Se adresau reţinut. Nu ne ameninţau, dar nici nu adoptau un ton de egalitate. Ziceau că este în interesul nostru, chipurile, să încetăm cele două greve, în acest caz ni se va da nu doar raţia de astăzi, ci şi – lucru nemaipomenit în GULAG – cea de ieri. (Cât erau de obişnuiţi că pe cei flămânzi îi poţi cumpăra!) Nu se spunea nimic nici de pedepse, nici de revendicările noastre, ca şi când n-ar fi existat.

Supraveghetorii stăteau pe margine, ţinând mâna dreaptă în buzunar.

Din coridor strigau:

— Să fie judecaţi cei vinovaţi că s-a tras!

— Jos lacătele de la barăci!

— Jos numerele!

În alte barăci au mai cerut şi revizuirea proceselor judecate de OSO în procese publice.

Iar noi stăteam precum şcolarii-huligani în faţa

directorului – oare când o să ne lase în pace?

Stăpânii au plecat, şi baraca a fost din nou încuiată.

Deşi foamea îi istovise pe mulţi, capetele erau tulburi, grele. În baracă însă n-a crâcnit niciun glas că ar trebui să cedăm. Nimeni nu şi-a expri-mat regretul cu voce tare.

Se făceau presupuneri cât de sus va ajunge ştirea despre rebeliunea noastră. Ministerul Afacerilor Interne, fireşte, ştia ori va afla astăzi, dar Mustafa? (5) Căci acest măcelar nu se va da înapoi să ne împuşte pe toţi, cinci mii.

Spre seară, undeva în apropiere, s-a auzit vuietul unui avion. Deşi era vreme noroasă, timpul nu era bun de zbor. Presupuneam că a venit cineva şi mai de sus.

Un zek cu experienţă, fiu al GULAG-ului, pe nume Nikolai Hlebunov, amic al brigăzilor noastre, care acum, după nouăsprezece ani ispăşiţi, se aranjase undeva la bucătărie, trecea în ziua aceea prin zonă şi a izbutit (nu s-a temut să ne aducă şi să ne arunce pe fereastră o jumătate de pud de crupe de mei. L-am împărţit între cele şapte brigăzi şi, pe urmă, l-am fiert noaptea, ca să nu ne surprindă supraveghetorii.

Hlebunov ne-a transmis şi o veste cumplită: dincolo de zidul chinezesc, filiala nr. 2 a lagărului, ucrainenii, nu ne-au susţinut. Şi ieri, şi astăzi, ucrainenii au ieşit la lucru ca şi cum nu se întâmplase nimic. Nu există nicio îndoială că primiseră bileţelele noastre şi auziseră tăcerea noastră de două zile, iar din macaraua-turn de pe şantier pot să vadă pustietatea care domneşte în zona noastriă de două zile. După tirul mitrali-erelor din noaptea trecută, au văzut că n-au întâlnit în câmp coloanele noastre. Şi cu toate acestea – nu ne-au susţinut... (Cum am aflat pe urmă, căpeteniile lor – băieţi tineri, care încă nu erau iniţiaţi în politica adevărată – au considerat că Ucraina are soarta ei, alta decât a muscalilor. Ei, care începuseră atât de aprig, acum se dădeau la o parte, ne lăsau singuri.) Prin urmare –

nu eram cinci mii, ci doar trei.

Şi în a doua noapte, a treia dimineaţă şi a treia zi, foamea ne sfâşia stomacul cu ghearele.

Când însă a treia zi de dimineaţă cekiştii, şi mai numeroşi, i-au chemat din nou pe brigadieri în tindă, şi noi ne-am dus din nou fără tragere de inimă şi impenetrabili, strâmbând din nas – hotărârea comună era: nu cedăm! îşi făcuse apariţia inerţia luptei.

Şi stăpânii n-au făcut decât să ne sporească forţele. Gradul nou venit ne-a spus aşa:

— Direcţiunea Lagărului Nisipurilor îi roagă pe deţinuţi să accepte mâncarea. Direcţia va primi toate plângerile. Ea va analiza şi va înlătura cauzele conflictului dintre administraţie şi deţinuţi.

Oare n-am auzit bine? Ne roagă să acceptăm mâncarea! Şi despre lucru nici măcar o vorbă? Noi am atacat închisoarea, am spart geamurile şi felinarele, am alergat după supraveghetori cu cuţitele şi asta se pare că n-a fost câtuşi de puţin rebeliune, ci un conflict între părţi egale: administraţie şi deţinuţi!

A fost de ajuns să ne unim doar două zile şi două nopţi pentru ca proprietarii sufletelor noastre să schimbe tonul! Niciodată, în toată viaţa, nu numai ca deţinuţi, dar ca oameni liberi, ca membri de sindicat, n-am auzit din partea stăpânilor atâtea vorbe de tămâiere!

Însă, fără să scoatem o vorbă, am început să ne împrăştiem, căci nimeni nu putea hotărî aici. Şi nu putea nici măcar să promită că va hotărî. Brigadierii au plecat fără să ridice capetele, fără să se uite înapoi, deşi şeful OLP-ului ne spunea la toţi pe nume.

Acesta a fost răspunsul nostru.

Şi baraca a fost încuiată.

Din afară, ea părea stăpânilor la fel de mută şi inaccesibilă. Dar înăuntru, în camere, au început discuţii aprinse. Ispita era prea mare! Blândeţea tonului i-a

înduioşat pe zekii nepretenţioşi mai mult decât orice ameninţare. Au răsunat voci – să cedăm. La urma urmelor – mai mult ce voiam să obţinem?…

Eram obosiţi! Ne era foame! Acea lege misterioasă care sudase simţămintele noastre şi ne purtase în sus, acum începuse să bată încet din aripi şi să se lase în jos.

S-au deschis însă nişte guri care au stat închise decenii întregi, care au tăcut toată viaţa, şi, poate, ar fi tăcut până la moarte. Ele sunt, de bună seamă, ascultate şi de către turnătorii care scăpaseră teferi. Aceste apeluri ale gurii care îşi recăpătase graiul pentru câteva minute (în camera noastră – Dmitri Panin) vor trebui plătite pe urmă cu o nouă condamnare, cu un laţ de gâtul care a tremurat de libertate. N-are importanţă, coardele gâtului şi-au îndeplinit pentru prima oară misiunea pentru care au fost create.

Să cedăm acum? Asta înseamnă să ne predăm pe cuvânt de onoare. Pe al cui cuvânt de onoare? Al temnicerilor, al haitei de câini a lagărului? Câte puşcării există şi câte lagăre există, oare când şi-au ţinut – măcar o dată – cuvântul?!

S-a ridicat pâcla veche a suferinţelor, obidirilor, batjocurilor. Pentru prima dată am păşit pe calea cea dreaptă şi acum să şi cedăm? Pentru prima oară ne-am simţit oameni şi trebuie să capitulăm atât de repede? Un vârtej zglobiu şi răutăcios a suflat peste noi şi ne-a înfiorat: să continuăm! Să continuăm! Or să stea altfel de vorbă cu noi! Or să cedeze! (Dar când şi cum vom putea avea încredere în ei? Asta, oricum rămânea neclar. Asta-i soarta celor oropsiţi: este inevitabil să avem încredere şi să cedăm…)

Şi din nou, se pare, au fâlfâit aripile vulturului – vulturul a două sute de sentimente contopite într-unul! Şi a zburat i

Ne-am culcat, ca să ne păstrăm forţele, încercând să

ne mişcăm cât mai puţin şi să nu discutăm despre fleacuri. Ne rămăsese destulă treabă – să ne gândim.

Nu mai aveam de mult nicio fărâmă de mâncare. Nimeni nu mai fierbea nimic şi nu mai împărţea nimic. În tăcerea şi nemişcarea generală se auzeau doar vocile tinerilor observatori, care se lipiseră de ferestre: ei ne relatau tot ce se petrecea prin zonă. Noi admiram acest tineret de douăzeci de ani, elanul lui aprig, luminos, hotărârea lui de a muri în pragul unei vieţi încă neîncepute – dar să nu se predea! Ne era ciudă că adevărul intrase cu întârziere în capetele noastre, iar coloana noastră vertebrală începuse să se anchilozeze într-o atitudine arcuită.

Cred că acum pot să-i numesc pe Ianek Baranovski, pe Volodia Trofi-mov.

Şi, deodată, când începea amurgul zilei a treia, când soarele asfinţea pe cerul senin, observatorii au strigat cu necaz:

— Baraca a noua!... A noua s-a predat!... A noua se duce la cantină!

Am sărit cu toţii. Locatarii camerelor de pe partea cealaltă au venit în fugă la noi. Prin zăbrele, de pe paturile de jos şi de sus ale vagonaşelor. În patru labe, peste umerii celorlalţi priveau încremeniţi această procesiune dezolantă.

Două sute cincizeci de figuri jalnice, şi aşa întunecate, dar acum şi mai negre în lumina apusului de soare, se târau de-a curmezişul zonei într-un şir lung, supus, umilit. Mergeau, luminaţi de soare, în lanţ întins, şovăitor, nesfârşit, ca şi când cei din urmă regretau că primii, din faţă, au pornit, de parcă n-ar fi vrut să-i urmeze. Pe unii, pe cei mai slăbiţi, îi susţineau de braţ sau îi ţineau de mână, şi cum mergeau aşa, clătinându-se, aveai impresia că multe călăuze conduc mulţi orbi. Un mare număr dintre ei aveau în mâini gamele sau căni, şi aceste

vase de lagăr mizerabile aduse în speranţa unei cine prea îmbelşugate pentru a încăpea în stomacul lor contractat, aceste vase întinse înainte, cum fac cerşetorii când cer de pomană, erau ceva deosebit de jignitor, deosebit de umil şi deosebit de înduioşător.

Am simţit că mă podideşte plânsul. Ştergându-mi lacrimile, m-am uitat în jur: tovarăşii mei plângeau.

Cuvântul barăcii nr. 9 era hotărâtor. La ei zăceau cadavrele celor ucişi, de patru zile, din seara zilei de marţi.

Mergeau la cantină, şi prin asta parcă voiau să spună că pentru raţia de pâine şi caşă au hotărât să-i ierte pe asasini.

Baraca nr. 9 era o baracă înfometată. În ea erau numai brigăzi de sala-hori. Rareori când cineva dintre ei primea vreun pachet. Erau şi mulţi dintre cei socotiţi că se aflau cu un picior în groapă. Poate că au cedat tocmai pentru a nu mai avea şi alte cadavre?…

Am plecat de la ferestre tăcuţi.

Şi atunci am înţeles eu ce înseamnă mândria poloneză şi în ce a constat esenţa răscoalelor pline de abnegaţie ale polonezilor. Inginerul acela polonez, Jerzy Wiengierski, era acum în brigada noastră, îşi executa ultimul an, al zecelea. Chiar şi când era şef de şantier, nimeni nu l-a auzit să ridice vocea vreodată, întotdeauna era liniştit, politicos şi blând.

Acum faţa lui era schimonosită. A întors capul cu mânie, cu dispreţ, cu durere, să nu mai vadă acest cortegiu de cerşetori, s-a îndreptat şi cu voce rea şi răsunătoare a strigat:

— Brigadiere! Să nu mă treziţi la cină! Eu nu merg!

S-a căţărat pe patul de sus al vagonasului, s-a întors cu faţa la perete şi – nu s-a sculat! El nu primea pachete, el era singur, întotdeauna flămând – şi nu s-a sculat. Vederea caşei aburinde nu putea să-i ecraneze imateriala Libertate!

Dacă toţi am fi fost la fel de mândri şi de fermi – care

tiran ar fi rezistat?

Ziua următoare, 27 ianuarie, era duminică. Dar nu ne-au scos la lucru – să recuperăm (cu toate că şefii erau îngrijoraţi pentru realizarea planu-lui), ci doar ne-au dat să mâncăm, ne-au dat pâinea pentru zilele din urmă şi ne-au lăsat să hoinărim prin zonă. Ne-am dus cu toţii de la o baracă la alta, ne-am povestit cum au trecut aceste zile, şi la unii, şi la alţii, şi toţi aveam o dispoziţie sărbătorească de parcă noi câştigaserăm, nu pierduserăm. („Ospăţul învingătorilor", a glumit Panin, care cunoştea piesa mea.) Iar blânzii stăpâni ne-au făgăduit încă o dată că toate cererile legitime (dar: cine ştia şi determina ce este legitim?...) vor fi satisfăcute.

Şi cu toate acestea – un amănunt fatal: un anume Volodka Ponomariov, un câine, care în toate zilele grevei a fost cu noi, a ascultat multe discuţii şi a văzut mulţi ochi, – a fugit la postul de gardă. Asta înseamnă că a fugit să trădeze şi să scape de cuţit dincolo de zonă.

Această fugă a lui Ponomariov exprimă esenţa lumii hoţilor şi bandiţilor. Aparenta lor nobleţe a sufletului nu este decât o obligaţie a unuia faţă de celălalt în interiorul casei lor. Dar, nimerind în vârtejul revoluţiei, ei se vor comporta negreşit ca nişte ticăloşi. Ei nu sunt în stare să înţeleagă niciun fel de principiu, numai forţa.

Era neîndoios că vor pregăti arestarea instigatorilor. Ne-au anunţat însă că, dimpotrivă, au sosit comisii din Karaganda, din Alma-Ata, din Moscova şi vor analiza situaţia. Pe un ger puternic, au pus o masă în mijlocul lagărului, pe locul de adunare. La masă s-au aşezat nişte ofiţeri în scurte îmblănite, albe, şi cu pâslari şi au propus să vină deţinuţii cu plângerile. Mulţi s-au dus, au vorbit. Au notat.

Marţi, după stingere, i-au adunat pe brigadieri „pentru prezentarea plângerilor". În realitate această consfătuire a fost încă o ticăloşie, o formă de anchetare:

ştiau că deţinuţii aveau multe pe suflet şi i-au lăsat să-şi spună păsul, ca apoi să-i aresteze cu mai multă siguranţă.

Asta a fost ultima mea zi de brigadier: aveam o tumoare neglijată care se dezvolta cu repeziciune. Amânasem operaţia pentru un moment, cum se spune în lagăr, „favorabil”. În ianuarie şi mai ales în zilele fatale ale grevei foamei tumoarea a hotărât în locul meu că acum este momentul favorabil şi creştea văzând cu ochii. Îndată ce au deschis barăcile, am fost la doctor, care m-a programat pentru operaţie. Acum m-am târât la această ultimă adunare.

O convocaseră în vestiarul băii, o încăpere spaţioasă. De-a lungul scaunelor de frizerie au aşezat o masă încăpătoare pentru prezidiu. La ea s-au aşezat un colonel de la MVD, câţiva locotenenţi-colonei, ceilalţi mai mărunţi, iar şefii lagărului nostru se pierdeau undeva în rândul al doilea, în spatele lor. Tot acolo, în spatele lor, şedeau cei ce notau – tot timpul adunării ei au scris fără întrerupere, iar cei din primul rând le repetau numele celor care luau cuvântul…

Se evidenţia un locotenent-colonel de la secţia specială sau din partea Organelor – un nelegiuit sprinten, inteligent, ager, cu cap prelung şi îngust, şi cu agerimea gândirii, şi cu îngustimea feţei parcă nu aparţinea tagmei obtuze a funcţionarilor.

Brigadierii luau cuvântul în silă, aproape că trebuiau extraşi dintre rândurile strânse ca să se ridice. Nici nu începeau bine să vorbească, că numaidecât erau întrerupţi şi invitaţi să explice: de ce sunt înjunghiaţi oamenii! Ce scopuri urmărea greva? Şi dacă nefericitul brigadier încerca să răspundă cumva la aceste întrebări de ce sunt înjunghiaţi unii şi care sunt revendicările, asupra lui se năpustea haita întreagă: de unde aveţi cunoştinţă de asta? Înseamnă că aveţi legături cu bandiţii? Atunci spuneţi-le numele!!

Ca să vedeţi cu câtă eleganţă şi în ce condiţii de egalitate elucidau ei „legitimitatea” revendicărilor noastre…

Se străduia în mod deosebit să-i întrerupă pe cei care vorbeau nelegiu-itul locotenent-colonel cu capul prelung. Era foarte bun de gură şi, faţă de noi, avea avantajul că el nu putea fi sancţionat. Cu întreruperile lui categorice i-a dat gata pe toţi vorbitorii şi începea să se creeze impresia că pe noi ne învinuiau de toate, iar noi ne justificam.

Simţeam cum se ridică în mine dorinţa de a răsturna toate acestea. Am cerut cuvântul, mi-am spus numele (ca un ecou, l-au repetat pentru cel care scria). M-am ridicat de pe bancă, ştiind că, dintre oamenii strânşi aici, nu există, cu siguranţă, altul capabil să scoată repede din gură o frază încheiată din punct de vedere gramatical. Un singur lucru mă neliniştea: nu aveam habar despre ce aş putea să le vorbesc. Să le povestesc tot ce am consemnat în aceste pagini, tot ce am trăit şi am gândit în toţi anii de ocnă şi în zilele grevei foamei – ar fi fost ca şi cum aş fi vorbit unor urangutani. Ei se socoteau încă ruşi şi încă mai puteau înţelege unele fraze mai simple, ca, de pildă, „permiteţi să intru!”, „permiteţi să vă întreb!” Însă când şedeau uite-aşa, la o masă lungă, unul lângă altul, expunându-şi fizionomiile uniforme, albe, prospere, pe care nu puteai citi vreodată expresia vreunui gând, deveneau atât de clar că degeneraseră demult într-un alt tip biologic, şi ultima legătură verbală dintre noi se rupe definitiv şi nu rămâne decât cea a gloanţelor.

Numai cap-lung nu se transformase încă în urangutan, el auzea şi înţelegea perfect. Chiar de la primele vorbe a încercat să mă întrerupă, începuse, în liniştea generală, un schimb de replici fulgerătoare:

— Da’ unde lucraţi? (Te întrebi: are vreo importanţă unde lucrez?)

— La atelierele mecanice! îi arunc eu peste umăr şi-

mi continuu cu şi mai mare viteză fraza principală.

— Acolo unde se fac cuţitele! mă pocneşte el direct.

— Nu, i-o retez eu din voleu, acolo unde se repară excavatoarele mobi-le! (Nu-mi dau seama de unde-mi vine ideea atât de limpede şi atât de clară.)

Şi-i dau drumul mai departe, mai departe, ca să se înveţe să tacă şi să asculte.

Dar limbutul se pitise la masa lui şi, deodată, ca dintr-un salt, muşcă de jos în sus:

— Ai venit aici delegat de bandiţii

— Nu, invitat de dumneavoastră! i-o retez eu triumfător, peste umăr, şi îmi continuu discursul.

Mai sare în sus de vreo două ori şi amuţeşte definitiv, respins de fiecare dată. Am învins.

Am învins, dar pentru ce! Un an! Un an mi-a mai rămas şi mă apasă. Şi limba mea nu cutează să le spună ce ar merita. Puteam să rostesc azi un discurs nemuritor, şi să fiu împuşcat mâine. Şi l-aş fi rostit oricum dacă ar fi fost transmis în toată lumea! Nu, auditoriul era prea mic.

Şi nu le spun că lagărele noastre sunt lagăre de tip fascist, ba chiar le întrec în unele privinţe. Mă mulţumesc să le trec pe la nasurile etalate miros de gaz. Aflasem că se află aici, la masă, şeful trupelor de escortă, şi, iată, eu deplâng comportarea soldaţilor din escortă, care şi-au pierdut ţinuta de ostaşi sovietici, care sunt complici la furturile din producţie şi pe deasupra bădărani şi asasini. Apoi îi prezint pe supraveghetori: o şleahtă de profitori hrăpăreţi, care îi silesc pe zeki să fure pentru ei de pe şantierele de construcţii (aşa este, doar că trebuia început cu ofiţerii care şed aici, la masă). Şi ce acţiune educativă poate avea asta asupra deţinuţilor care doresc să se îndrepte?

Nu-mi place deloc discursul meu, întregul lui avantaj constă în câştigarea ritmului.

În liniştea instalată se ridică brigadierul T. Şi rar,

aproape ca un bâlbâit (din pricina emoţiei puternice sau din născare), începe să vorbească:

— Înainte… când au vorbit ceilalţi deţinuţi… am fost de acord că noi trăim ca nişte câini…

Limbutul din prezidiu a ciulit urechile. T. îşi frământă căciula în mâini, un ocnaş tuns, urât, cu faţa înăsprită, strâmbă, îi este tare greu să găsească vorbele potrivite…

— …Dar acum observ că n-am avut dreptate.

Limbutul se înseninează.

— Noi trăim mult mai rău decât câinii! o întoarce T. cu vigoare şi repeziciune, şi toţi brigadierii din sală îşi încordează atenţia. Câinele are un singur număr pe zgardă, noi avem patru. Câinele este hrănit cu carne, noi cu oase de peşte. Câinele nu este băgat la carceră! În câine nu trage nimeni din turn! Câinele nu încasează douăzeci şi cinci de ani!

Acum n-au decât să-l întrerupă, ce era important a spus.

Se ridică Ciomogorov, se recomandă ca fost erou al Uniunii Sovietice, se mai ridică un brigadier, vorbeşte cu îndrăzneală şi înflăcărare. În prezidiu este repetat insistent şi apăsat numele lor.

Poate că asta va însemna pieirea noastră, băieţi… Poate că numai aceste lovituri cu capul vor dărâma zidul blestemat.

Adunarea se termină remiză.

Câteva zile este linişte. Comisia n-a mai fost văzută, şi în lagăr totul este atât de liniştit, de parcă nu se întâmplase nimic.

Sunt condus sub escortă la spital, în filiala ucraineană a lagărului. Eu sunt primul dus acolo după greva foamei, primul mesager. Chirurgul lancenko, care trebuie să mă opereze, mă cheamă la consultaţie, dar întrebările lui şi răspunsurile mele nu se referă la tumoare. El nu dă atenţie tumorii mele şi eu sunt bucuros că o să am

un medic atât de destoinic. El mă chestionează întruna. Suferinţa noastră comună îi întunecă faţa.

O, cum unul şi acelaşi lucru, în alte vieţi însă, le percepeam la dimensiuni diferite! Iată, de pildă, tumoarea asta, probabil canceroasă – ce lo-viturâ ar fi însemnat ea în libertate, cât zbucium, lacrimi din partea celor apropiaţi. Aici însă, când capetele sunt despărţire atât de uşor de trunchiuri, această tumoare nu este decât un prilej de a sta culcat, mă gândesc foarte puţin la ea.

În spital, eu zac alături de cei răniţi şi schilodiţi în noaptea aceea sângeroasă. Unii deţinuţi au fost bătuţi cu atâta sălbăticie de către supraveghetori, încât trupul lor este tot numai rană, ei n-au pe ce să se aşeze, totul e făcut ferfeniţă. A bătut cu deosebită sălbăticie un supraveghetor înalt şi voinic, lovea cu o ţeavă de fier (Ah, memoria! Nu-mi mai amintesc numele). Unul a murit din pricina rănilor.

Noutăţile vin una după alta: în filiala „rusească" a lagărului a început răfuiala. Au fost arestaţi patruzeci de oameni. Temându-se de o nouă re-beliune, au procedat astfel: până în ultima zi totul a fost blând ca şi mai înainte. Asta trebuia să dea de gândit că stăpânii analizează să vadă cine sunt vinovaţii. În ziua fixată, când brigăzile trecuseră de poartă, au băgat de seamă că sunt preluaţi de escorte duble şi triple. A fost gândit ca victimele să fie luate astfel încât nimic să nu le poată ajuta, să nu se poată ajuta unul pe celălalt şi nici pereţii barăcilor sau ai altor construcţii să nu le fie de vreun ajutor. Scoţând brigăzile din lagăr şi conducându-le în stepă, înainte de a ajunge la locul de muncă, şefii escortelor au dat comanda: „Stai! De luptă pregătiţi arm! Deţinuţi – aşezat! Număr până la trei, apoi deschid focul! Jos! Toată lumea!"

Şi din nou, ca şi anul trecut de Bobotează, robii neputincioşi şi înşelaţi sunt imobilizaţi în zăpadă. Apoi, ofiţerul a desfăcut o hârtie şi a început să citească numele şi numerele celor care trebuiau să se ridice şi să iasă din

turma neputincioasă dincolo de cordon. Şi acest grup de câţiva rebeli, era dus înapoi cu escortă separată, sau venea după ei o dubă. Iar turma, eliberată de germenii fermentaţiei, au ridicat-o şi au mânat-o la muncă.

Aşa ne-au explicat educatorii noştri, oare vom putea cândva crede ceva din cele spuse de ei?

I-au scos ca să-i ducă în puşcărie şi în mijlocul zonei, pustie în timpul zilei, a lagărului. Şi peste zidul de patru metri, peste care greva n-a iz-butit să se rostogolească, arestările au sărit uşor şi au început să ciu-gulească în lagărul ucrainean. Ca un făcut, în ajunul operaţiei mele, l-au arestat şi pe chirurgul lancenko şi l-au dus tot la închisoare.

Arestările sau luările pentru transfer – era greu de făcut deosebirea – continuau acum fără precauţiunile iniţiale. Au expediat undeva vreo câteva convoaie mici, de douăzeci-treizeci de oameni. Şi brusc, pe 19 februarie, au adunat un convoi uriaş de vreo şapte sute de oameni. Convoi cu regim special: la ieşirea din lagăr, deţinuţilor li se puneau că-tuşe la mâini. Răzbunarea destinului! Ucrainenii, care se feriseră să dea ajutor muscalilor, fuseseră luaţi în acest convoi în număr mult mai mare decât noi.

Este adevărat, înainte de plecarea lor, au salutat greva noastră eşuată. Noul combinat de prelucrare a lemnului, nu ştiu de ce construit şi el cu totul din lemn (în Kazahstan, unde păduri nu există, dar există piatră din belşug!), din cauze neelucidate (ştiu sigur că s-a pus foc), s-a aprins deodată din mai multe locuri, şi în două ceasuri au ars trei milioane de ruble. Pentru cei pe care îi duceau în faţa plutonului de execuţie a fost, într-un fel, o înmormântare cum se făcea pe vremea vikingilor: conform unui vechi obicei scandinav, împreună cu eroul era arsă şi luntrea lui.

Eu zac în sala postoperatorie. Sunt singur în toată

încăperea: este o harababură atât de mare, încât n-au mai internat pe nimeni, spitalul era mort. În continuarea camerei mele, care ocupă latura mică a barăcii, se află căsuţa morgii, în care zace ucis, de cât timp oare? doctorul Kom-feld: nimeni nu are timp să-l îngroape. (Dimineaţa şi seara, supraveghetorul, ajungând la sfârşit cu controlul, se opreşte în faţa salonului meu şi, ca să simplifice socoteala, cu un gest cuprinzător din mână dinspre salon spre morgă zice: „Şi aici doi”. Şi scrie pe planşetă.)

În acel convoi mare fusesem inclus şi eu. Şefa secţiei sanitare, Dubin-skaia, şi-a dat acordul să fiu trimis cu acest convoi, când cusăturile încă nu mi se vindecaseră. Eram pregătit şi aşteptam, când vor veni – voi refuza să plec: împuşcaţi-mă pe loc! Totuşi nu m-au luat.

Pavel Baraniuk, luat şi el în convoiul celor transferaţi, îşi face loc prin toate cordoanele şi vine să mă îmbrăţişeze de rămas-bun. Nu numai lagărul nostru, ci întreg universul ni se pare zguduit de furtună. Aruncaţi dintr-o parte în alta, noi nu putem asculta ce se petrece dincolo de zonă, că totul este ca înainte, liniştit. Ne simţim duşi de nişte valuri gigantice. Ceva se îneacă sub picioarele noastre, şi dacă ne vom mai vedea vreodată, asta se va întâmpla într-o cu totul altă ţară. Dar pentru orice eventualitate: adio prietene! Adio prieteni!

* * *

Epuizant şi searbăd s-a scurs acest an, ultimul meu an la Ekibastuz şi ultimul an stalinist al Arhipelagului. Dar puţini, după ce au fost ţinuţi la închisoare fără să li se găsească probe, au fost readuşi în zonă. Dar pe mulţi, pe foarte mulţi, pe care în aceşti ani noi i-am cunoscut şi i-am îndrăgit, i-au dus: pe unii la o nouă anchetă şi judecată; pe alţii la izolare, căci aveau un semn ce nu se ştergea din dosar (deşi deţinutul devenise demult un înger); o altă categorie – la minele din Djezkazgan; ba a fost transferat şi un convoi cu „deficienţe psihice”: l-au aruncat aici pe

Kişkin – clovnul, iar medicii l-au aranjat şi pe Volodia Gherşuni.

În schimbul celor plecaţi, s-au strecurat de la „camera de bagaje”, unul câte unul, turnătorii: la început privind temători în toate părţile, apoi din ce în ce mai obraznici. A revenit în zonă „câinele vândut” Volodka Ponomariov şi în loc de simplu strungar a devenit şeful magaziei de pachete. Distribuirea firimiturilor preţioase, adunate de familiile năpăstuite, a fost încredinţată de vechiul cekist Maximenko unui hoţ inveterat.

Agenţii operativi chemau din nou în cabinetele lor câţi voiau şi pe cine voiau. Era o primăvară înăbuşitoare. Cine avea coarne sau urechile ieşeau prea în afară, se grăbeau să se aplece ca să le ascundă. Nu m-am mai întors la funcţia de brigadier (din nou brigadierii erau de ajuns). Am început să lucrez ca auxiliar la turnătorie. În anul acela a trebuit să muncim mult şi iată de ce: ca singură concesie după nimicirea revendicărilor şi speranţelor noastre, Direcţia lagărului ne-a acordat hozrasciotul, adică un sistem conform căruia munca efectuată de noi nu mai era înghiţită pur şi simplu de gâtlejul insaţiabil al GULag-ului, ci era estimată, şi 45 % din ea era socotită salariul nostru (restul mergea la stat). Din acest „salariu”, 70 % lua lagărul pentru întreţinerea escortei, a câinilor, a sârmei ghimpate, a BUR-ului, a agenţilor operativi, a ofiţerilor – disciplinari, cenzori şi educatori, toate cele fără de care noi n-am putea trăi. În schimb restul între treizeci şi zece la sută erau totuşi înregistrate în contul personal al deţinutului şi chiar dacă nu toţi aceşti bani, o parte din ei (dacă n-ai greşit nimic, n-ai întârziat, n-ai fost bădăran, nu ţi-ai dezamăgit şefii) puteai, făcând cerere cu o lună înainte, să-i converteşti în noua valută a lagărului – bonurile, iar aceste bonuri să le cheltuieşti. Şi sistemul era astfel conceput, încât, cu cât asudai mai mult şi vărsai sânge, ajungeai foarte aproape de cei 30 %, iar dacă nu-ţi

încovoiai spinarea îndeajuns, toată munca ta intra în contul lagărului, iar tu nu te ale-geai cu nicio para chioară.

Şi majoritatea – o, această majoritate a istoriei noastre, mai ales când este pregătită în spiritul confiscărilor! – majoritatea a fost teribil de bucuroasă de această concesie a stăpânilor şi acum îşi zdruncina sănătatea la muncă doar ca să-şi cumpere de la bufet lapte condensat, margarină, nişte bomboane scârboase, iar de la cantina „comercială”, încă o cină. Şi cum calculul muncii se făcea pe brigăzi, cine nu voia să-şi zdruncine sănătatea pentru margarină trebuia să şi-o pericliteze pentru ca tovarăşii de brigadă să câştige.

Mult mai des decât înainte, în zonă au început să aducă filme. Cum se proceda întotdeauna în lagăre, la sate, în cătune uitate de lume, din dispreţ faţă de spectatori, nu se anunţa dinainte titlul filmului – doar nici porcilor nu li se spune dinainte ce li se va turna în troacă. Oricum, deţi-nuţii – oare erau aceiaşi care în iarnă susţinuseră în mod eroic greva foamei?! – acum se înghesuiau şi ocupau locuri cu un ceas înainte de a se acoperi ferestrele, fără să se întrebe dacă filmul merită asta.

Pâine şi jocuri de circ! Formulă atât de veche, încât este jenant s-o mai repeţi…

Nu puteai să le reproşezi oamenilor că, după atâţia ani de foame, acum vor să mănânce pe săturate. Dar în vreme ce noi ne săturam burţile aici, acei tovarăşi ai noştri care au născocit lupta, sau care în zilele din ianuarie strigau în barăci: „Nu ne predăm!”, sau care nu fuseseră amestecaţi în nimic, acum erau judecaţi undeva. Unii erau împuşcaţi, alţii erau duşi ca să-şi înceapă o nouă condamnare în izolatoare închise, în vreme ce o a treia categorie este chinuită cu noi şi noi anchete şi, pentru impresionare, introdusă în celulele împestriţate cu cruci ale celor condamnaţi la moarte, şi vreun şarpe de maior,

intrând în celula lor, zâmbea promiţător: „A, Panin! Da, da, îmi amintesc. Figuraţi în acţiunea noastră, figuraţi! O să vă facem formalităţile!”

Minunat cuvânt – formalităţi! Formalităţi pot fi făcute ca să fii trimis pe lumea cealaltă, sau pentru douăzeci şi patru de ore la carceră, sau pentru eliberarea unei perechi de pantaloni ponosiţi tot trebuie făcute formalităţi! Dar uşa s-a închis, balaurul a plecat zâmbind misterios, iar tu trebuie să stai şi să ghiceşti, să nu dormi o lună de zile, o lună de zile să te dai cu capul de pietre – să-ţi dai seama ce formalităţi se pregătesc să-ţi facă?…

Aceste lucruri sunt uşor doar de povestit.

Într-o zi, în Ekibastuz au alcătuit încă un mic convoi – vreo douăzeci de oameni. Un convoi cam ciudat. L-au alcătuit pe îndelete, fără duritǎţi, fără izolare – aproape ca atunci când sunt adunaţi cei care se eliberează. Dar nici unuia dintre ei nu-i venise sorocul. Şi printre ei nu se afla niciun zek înrăit, pe care stăpânii să-l îmblânzească prin intermediul car-cerelor şi barăcilor disciplinare. Nu, toţi erau nişte deţinuţi buni, bine văzuţi de conducere: acelaşi Mihail Mihailovici Gheneralov, brigadier alunecos şi plin de el, şi şmecheraşul absolut Belousov, brigadierul de la maşini-unelte, şi inginerul tehnolog Gultiaev, şi foarte pozitivul şi cumpătatul Leonid Raikov, fost constructor din Moscova, cu figură de om de stat; şi prea simpaticul strungar „al tău până la moarte” Jenka Mi-liukov, cu faţa lucitoare ca o clătită; şi încă un strungar, georgianul Kokki Kocerava, mare iubitor de adevăr, apărător înflăcărat ai dreptăţii în faţa mulţimilor.

Unde vor să-i ducă? După componenţă este clar că nu într-un lagăr disciplinar. „O să vă ducă într-un loc bun! O să vă scoată de sub escortă!” li se spunea. Dar nici unuia dintre ei nici măcar pentru o clipă nu i-a strălucit bucuria în ochi. Ei dădeau trist din cap, îşi strângeau lucrurile în silă, parcă erau gata să le lase aici, ce mai! Aveau o

înfăţişare de câine bătut, prăpădit. Este posibil să fi îndrăgit atât de mult agitatul Ekibastuz? Şi când şi-au luat rămas-bun parcă au făcut-o cu nişte buze lipsite de viaţă, cu nişte intonaţii neverosimile.

I-au dus.

Dar nu ne-au lăsat timp să-i uităm. Peste trei săptămâni un zvon – i-au adus înapoi! Înapoi? Da. Pe toţi? Da… Numai că ei stau în baraca şefilor şi nu vor să se ducă la barăcile lor.

Doar această liniuţă mai lipsea pentru ca greva celor trei mii din Ekibas-tuz să fie încheiată – greva trădătorilor. Iată de ce nu voiau ei să plece! În cabinetele anchetatorilor, când îi vindeau pe prietenii noştri şi semnau procesele verbale ale lui Iuda, ei sperau că totul o să rămână în secret. Căci aşa este la noi de zeci de ani: denunţul politic este considerat document indiscutabil, şi persoana colaboratorului secret nu este niciodată dezvăluită. Însă a fost ceva în greva noastră – necesitatea de a se justifica în faţa superiorilor? – ceva, care i-a determinat pe stăpâni să organizeze tocmai la Karaganda un mare proces juridic. Şi, iată, pe aceşti flăcăi i-au adunat într-o singură zi, şi, privindu-se unul pe celălalt în ochii neliniştiţi, au aflat despre sine şi despre alţii că merg ca martori la proces. Dar procesul nu era o problemă, însă ei cunoşteau o dispoziţie gulagovistă de după război: deţinutul care a fost convocat undeva din necesităţi temporare trebuie readus în lagărul dinainte. Lor însă, ca o excepţie, li s-a promis că vor fi lăsaţi la Karaganda. Şi li s-a eliberat un ordin, dar nu cel care trebuia, şi Karaganda a refuzat să-i primească.

Au călătorit trei săptămâni. Din vagon-zak în puşcării de tranzit, din ele – îndărăt în vagon-zak. Li s-a strigat „culcat la pământ!”, au fost percheziţionaţi, li s-au luat lucrurile, au fost mânaţi la baie, li s-a dat să mănânce scrumbie sărată şi nu li s-a dat apă – tot tacâmul pentru

istovirea zekilor de rând, nu a celor bine dispuşi. Pe urmă au fost duşi la proces sub escortă, i-au privit încă o dată în faţă pe cei pe care i-au denunţat. Acolo au bătut cuiele la sicriele lor, au atârnat lacăte la celulele lor de izolare, au adăugat kilometri întregi de ani pe noile lor bobine (6), apoi, din nou, prin toate puşcăriile de tranzit, au fost aduşi şi, demascaţi, au fost aruncaţi în lagărul dinainte.

Acum nu mai aveau nevoie de ei. Denunţătorul este ca luntraşul…

Dar oare lagărul n-a fost potolit? N-au fost duşi de aici aproape o mie de oameni? Oare îi mai împiedică cineva să meargă în cabinetul cumă-truluil Ei însă nu vor să plece din baraca direcţiei. Au declarat grevă, nu vor să meargă în zonă. Singur Kocerava îndrăzneşte să joace cu imper-tinenţă pe iubitorul de adevăr dinainte. Vine la brigadă şi zice cu accentul lui caucazian:

— Nu ştim de ce ne-au dus! Ne-au dus până acolo şi ne-au adus îndărăt…

Dar impertinenţa i-a ajuns doar pentru o noapte, până în zori. A doua zi a fugit în camera de la direcţie, la ai lui.

E-e, înseamnă că nu degeaba s-a întâmplat, ce s-a întâmplat, şi nu degeaba au căzut şi au fost închişi tovarăşii noştri. Aerul lagărului nu mai poate fi readus în starea apăsătoare dinainte. Ticăloşia a fost resta-urată, dar destul de precar. În barăci se vorbeşte liber despre politică. Şi niciun dispecer, şi niciun brigadier nu îndrăzneşte să bată din picior ori să ridice mâna asupra unui zek. Fiindcă acum toţi au aflat cât de uşor se confecţionează cuţitele şi cât de uşor se înfig sub coastă.

Insuliţa noastră s-a cutremurat şi s-a desprins de Arhipelag…

Dar asta se simţea la Ekibastuz, puţin probabil şi la Karaganda. La Moscova însă cu siguranţă nu se simţea, începuse prăbuşirea sistemului Lagărelor speciale – într-

unul, două, trei locuri – însă Părintele şi învăţătorul habar n-avea de toate astea. Fireşte, lui nu i-au raportat (de altfel n-ar fi fost în stare să renunţe la ceva, şi la ocnă nu ar fi renunţat până ce scaunul de sub el n-ar fi luat foc). Dimpotrivă, probabil în vede-rea unui nou război, în anul 1953 el plănuia un nou şi mare val de arestări, şi în acest scop, în 1952 a extins sistemul Lagărelor speciale. Şi s-a hotărât ca lagărul din Ekibastuz, secţie a Steplag-ului [Lagărul Stepelor] ori a Pesceanlag-ului [Lagărul Nisipurilor], să fie transformat în secţia principală a marelui Lagăr special din bazinul Irtîşului (deocam-dată denumit convenţional-Dallag – Lagărul îndepărtat). Şi astfel, pe lângă numeroşii stăpânitori de sclavi existenţi, în Ekibastuz şi-a făcut apariţia o nouă Direcţie de trântori, a căror întreţinere trebuia, de asemenea, s-o acoperim prin munca noastră.

Noii deţinuţi promiteau să nu se lase nici ei aşteptaţi.

* * *

În vremea asta, molima libertăţii se răspândea, unde putea să dispară din Arhipelag? Precum cândva cei din Dubovka ne-o aduseseră nouă, acum ai noştri au dus-o mai departe. În primăvara aceea, în toate clo-setele închisorilor de tranzit din Kazahstan era scris, zgâriat, cioplit: „Salut luptătorilor din Ekibastuz!”

Şi cea dintâi prelevare dintre „şefii rebeliunii”, vreo patruzeci de oameni, şi din marele convoi din februarie, două sute cincizeci – cei mai „înrăiţi”, au fost expediaţi la Kenghir (orăşelul Kenghir, dar gara Djezkazgan), secţia nr. 3 a Steplag-ului, unde se afla şi Direcţia Steplag-ului şi însuşi burduhănosul colonel Cecev. Ceilalţi deţinuţi din Ekibastuz au fost împărţiţi între secţiile nr. 1 şi nr. 2 ale Steplag-ului (Rudnik).

Pentru intimidarea celor opt sute mii de zeki ai Kenghirului s-a anunţat că au fost aduşi bandiţi. De la gară şi până la noua clădire a puşcăriei din Kenghir au fost duşi

în cătuşe. Astfel, încătuşată de legendă, mişcarea noastră a intrat în Kenghirul înrobit, ca să-l trezească şi pe el. Precum în Ekibastuz cu un an în urmă, aici încă mai domneau pumnul şi denunţul.

După ce un sfert de mie dintre ai noştri au fost ţinuţi la închisoare, şeful lagărului din Kenghir, sublocotenentul Fedotov, a socotit că au fost intimidaţi îndeajuns şi a dat ordin să fie scoşi la muncă. În dotare, ei aveau o sută douăzeci şi cinci de perechi de cătuşe nichelate, nou-nouţe – ultimul model comunist – şi, dacă încătuşau câte doi de o mână, ajungeau exact pentru două sute cincizeci de oameni (probabil că acesta a fost factorul care a determinat porţia primită de Kenghir).

Cu o mână liberă se poate trăi! În coloană se aflau mulţi băieţi cu experienţa închisorilor de lagăr. Aici se aflau şi fugari versaţi (aici era şi Termo, ataşat acestui convoi), care cunoşteau toate chiţibuşurile cătuşelor, şi ei le-au explicat vecinilor de coloană că, având o mână liberă, este o nimica toată să-ţi scoţi aceste cătuşe – cu un ac sau chiar fără ac.

Când au sosit la zona de lucru, supraveghetorii au început să scoată cătuşele deţinuţilor din mai multe locuri ale coloanei, ca să înceapă cât mai grabnic ziua de lucru. Şi meşterii cei iscusiţi au profitat de prilej, scoţând la iuţeală cătuşele lor şi ale vecinilor şi ascunzându-le sub pulpana hainelor: „Nouă ni le-a scos alt supraveghetor!” Supraveghetorilor nu le-a trecut prin cap să numere cătuşele înainte ca deţinuţii să rupă rândurile, şi la intrarea în şantierul de lucru nu erau percheziţionaţi niciodată.

Astfel, chiar în prima dimineaţă, băieţii noştri au sustras douăzeci şi trei de perechi de cătuşe din o sută douăzeci şi cinci! Aici, în zona de lucru, s-au pus să le distrugă cu pietre şi ciocane, însă, repede, le-a venit o idee mai năstruşnică: le-au învelit în hârtie unsuroasă, ca să se

păstreze mai bine, şi le-au zidit în temeliile şi în pereţii clădirilor la care lucrau în ziua aceea (cvartalul de locuinţe nr. 20, vizavi de Palatul Culturii din Kenghir), însoţindu-le cu bileţele necenzurate din punct de vedere ideologic: „Urmaşi! Aceste case au fost construite de robi sovietici Priviţi ce cătuşe purtau!”

Supraveghetorii i-au blestemat, i-au înjurat pe bandiţi, dar pentru întoarcere au adus totuşi nişte cătuşe vechi, ruginite: la intrarea în zona locativă băieţii au şterpelit încă şase. Şi încă la două ieşiri la muncă – au mai dispărut câteva. Şi fiecare pereche valora 93 de ruble.

Şi stăpânii Kenghirului au renunţat să-i mai ducă pe băieţi în cătuşe.

În luptă îţi dobândeşti drepturile!

Pe la începutul lui mai, deţinuţii aduşi din Ekibastuz au început să fie transferaţi din închisoare în zona comună.

Acum venise timpul să-i înveţe minte pe cei din Kenghir. Pentru început au făcut următoarea demonstraţie: pe un oploşit, care a vrut să cumpere ceva de la chioşc fără să stea la coadă – el avea dreptul! – l-auînghes uit şi l-au sufocat într-atât, în cât erau cât pe ce să-l omoare. Asta a fost de ajuns ca să se răspândească zvonul: o să fie ceva nou! Cei nou-sosiţi sunt altfel decât noi! (Nu se poate spune că înainte de asta în cui-bul lagărelor din Djezkazgan nu s-au atins câtuşi de puţin de turnători, dar asta n-a devenit o tendinţă. În 1951, în puşcăria din Rudnik, într-o zi, i-au smuls cheile gardianului, au deschis celula care le trebuia şi l-au ucis pe Kozlauskas.)

Acum au fost create şi în Kenghir Centre clandestine: ucrainean şi „panrus”. Au fost pregătite cuţite şi măşti pentru tocătoare şi toată po vestea a început din nou.

Voinilovici „s-a spânzurat” de zăbrele în celulă. Au fost ucişi brigadierul Belokopât şi turnătorul conformist Lifschitz, membru al consiliului militar revoluţionar în timpul războiului civil pe frontul împotriva lui Dutov (7).

(Lifschitz era bibliotecarul reputat al KVC-ului secţiei-lagăr Rudnik, dar faima i-o luase înainte, şi în Kenghir a fost înjunghiat chiar în ziua în care a venit.) Un ungur – comandant – a fost tăiat cu toporul lângă baie. Şi, deschizând calea spre „camera de bagaje”, cel dintâi s-a adăpostit acolo Sauer, fost ministru al Estoniei sovietice.

Dar şi stăpânii lagărului ştiau ce să facă. Ziduri între cele patru filiale ale lagărului construiseră demult aici. Iar acum s-au gândit să înconjoare fiecare baracă, una câte una, cu zidurile ei, şi opt mii de oameni, în timpul lor liber, s-au apucat să transpună în practică această iniţiativă. Şi au separat fiecare baracă în patru secţii fără comunicare între ele. Şi toate aceste mici zone şi fiecare secţie erau încuiate. (Totuşi, ideal era să despartă lumea întreagă în celule individuale!)

Şeful închisorii din Kenghir, un plutonier, fusese boxer profesionist şi îşi exersa pumnii pe deţinuţi ca pe un sac de antrenament, în puşcăria lui se inventase bătaia cu ciocanul prin placaj, ca să nu lase urme. (Oameni practici lucrătorii MVD-ului, ei ştiau că fără bătaie şi fără omoruri reeducarea nu este posibilă; şi orice procuror cu spirit practic ar fi fost de acord cu ei. Dar putea să dea peste ei un teoretician! Şi din pricina venirii puţin probabile; a acestui teoretician au trebuit să introducă placajul.) Un ucrainean din Ucraina de Vest, epuizat de torturi şi temându-se să nu-şi trădeze prietenii – s-a spânzurat. Alţii se comportau şi mai rău. Şi ambele Centre s-au dus pe copcă!

În plus, printre „executanţi” se aflau şi escroci, care nu doreau izbânda mişcării, ci doar binele lor. Cereau să li se aducă suplimente de la bucătărie şi să li se facă parte „din pachete”. Şi asta a contribuit la defăimarea şi curmarea mişcării.

Acest lucru, probabil, este inevitabil printre cei ce au ales caleaviolenţ ei. Cred că spărgătorii lui Kamo (7),

predând casieriei partidului banii je-fuiţi de la bănci, nu rămâneau nici ei cu buzunarele goale. Ori Koba, care era conducătorul lor, să rămână fără bani pentru vin? Când pe vremea comunismului de război pe întreg teritoriul Rusiei Sovietice fusese interzis consumul de băuturi, el ţinea, pentru sine, la Kremlin, o pivniţă, de vinuri, fără să se jeneze câtuşi de puţin.

Şi parcă au curmat-o. Dar de la această primă repetiţie s-au astâmpărat şi turnătorii. Totuşi atmosfera Kenghirului s-a limpezit. Sămânţa fusese aruncată. Dar nu i-a fost dat să răsară şi să crească dintr-odată, ci puţin mai târziu şi altfel.

* * *

Deşi ni se explică mereu că personalitatea, chipurile, nu este făuritoare de istorie, mai cu seamă dacă ea se opune evoluţiei progresiste, iată însă că o astfel de personalitate ne-a făcut să jucăm cum ne-a cântat ea, iar noi n-am îndrăznit să zicem nici pâs. În prezent se spune: nimeni nu înţelegea nimic – nici coada nu înţelegea, nici avangarda, ci doar garda cea mai veche, dar ea a preferat să se otrăvească într-un colţ, să-şi tragă un glonţ în cap acasă, să-şi sfârşească liniştită zilele la pensie, numai să nu strige pentru noi de la tribună.

Şi acest destin eliberator ne-a revenit nouă celor mai tineri.

Iată, la Ekibastuz, de pildă, vârând cinci mii de umeri sub aceste bolte şi opintindu-ne, am izbutit totuşi să producem o fisură. N-are importanţă că este mică şi că de departe nu poate fi observată, şi că noi ne-am sleit de puteri, căci de la fisuri începe prăbuşirea peşterii.

Au existat tulburări şi fără noi, fără Lagărele speciale, dar tot acel trecut sângeros a fost atât de netezit, de estompat şi atât de frecat de mături, încât acum nu-mi este cu putinţă să fac nici măcar o enumerare sărăcăcioasă, incompletă a acelor tulburări. Am aflat

întâmplător că în 1951, în lagărul ITL Vahruşevo din Sahalin a avut loc o grevă a foamei declarată de cinci sute de oameni, care a stârnit mare agitaţie şi a dus la arestări, numai pentru că trei evadaţi au fost spintecaţi cu baionetele la postul de gardă. Este cunoscută puternica revoltă de la Oziorlag după uciderea unui deţinut în coloană lângă postul de gardă la 8 septembrie 1952.

Este evident că la începutul anilor ’50 sistemul stalinist al lagărelor, şi mai ales al Lagărelor speciale, întrunea toate condiţiile unei crize. Încă din timpul vieţii Atotputernicului, indigenii lagărelor au început să-şi rupă lanţurile.

Greu de spus cum ar fi evoluat lucrurile dacă el mai trăia, însă, brusc – nu în virtutea legilor economiei ori societăţii – a încetat să mai curgă sângele gros, bătrân şi murdar în vinele personalităţii de statură mică şi pistruiate.

Şi potrivit Teoriei înaintate asta nu trebuia să producă nici cea mai mică schimbare; chipiele albastre nu se temeau de asta, deşi au plâns la 5 martie (9) dincolo de posturile de gardă; iar pufoaicele negre nu îndrăzneau să spere, cu toate că au zdrăngănit la balalaică, aflând (în ziua aceea nu i-au scos afară din zonă) că se transmit marşuri funebre şi au fost arborate drapele în doliu; şi totuşi ceva necunoscut a început să se zguduie, să se mişte în subterană.

Este adevărat că amnistia de la sfârşitul lui martie 1953, numită „amnistia lui Voroşilov” (10), prin spiritul ei, era întru totul fidelă răposatului: îi menaja pe hoţi şi îi sugruma pe politici. Căutându-şi popularitatea la pleava societăţii, ea a împrăştiat-o ca pe şobolani prin întreaga ţară, propunând locuitorilor să sufere, să pună gratii ferestrelor libere, iar miliţiei – să-i înhaţe din nou pe toţi, pe cei pe care îi mai înhăţase şi înainte. Pe Cincizeci şi Opt însă i-a eliberat în proporţia obişnuită: în fliliala nr. 2 a

lagărului din Kenghir, din trei mii de oameni au fost eliberaţi… trei.

Această amnistie putea să-i convingă pe ocnaşi de un singur lucru: moartea lui Stalin nu schimba nimic. Ei n-au aflat şi nici nu vor afla îndurare. Şi dacă vor să trăiască pe pământ trebuie să lupte!

Şi în anul 1953 tulburările din lagăre au continuat în diferite locuri: revolte mai puţin importante, ca, de pildă, cea de la secţia nr. 12 a Karlag-ului; şi marea răscoală din Gorlag (Norilsk), despre care am fi scris un capitol separat, dacă am fi avut cât de cât material. Dar nu avem. De niciun fel.

Totuşi moartea tiranului n-a fost degeaba. Nu se ştie de ce şi cum, ceva ascuns undeva s-a pus în mişcare şi, înaintând cu iuţeală, brusc, cu mare zgomot, ca de găleată goală de tinichea, a doborât încă o personalitate (11), care s-a rostogolit din chiar vârful scării până în mlaştina plină de scârboşenii.

Şi acum toţi – şi avangarda, şi coada, chiar şi băştinaşii Arhipelagului, care nu mai sperau nimic, au înţeles că au venit vremuri noi.

Aici, în Arhipelag, ştirea căderii lui Beria s-a abătut ca un trăsnet: el era marele Patron şi Viceregele Arhipelagului! Ofiţerii MVD erau îngrijoraţi, tulburaţi, descumpăniţi. Când vestea s-a transmis la radio, şi nu mai aveai cum să introduci îndărăt în difuzor această grozăvie, ci trebuia să profanezi şi să dai jos portretele acestui Ocrotitor de pe pereţii Direcţiei Steplag-ului, colonelul Cecev a rostit cu buze tremurânde: „Totul s-a sfârşit”. (Dar a greşit Credea că a doua zi vor fi cu toţii judecaţi.) Ofiţerii şi supraveghetorii au început să manifeste nesiguranţă, erau chiar dezori-entaţi, ceea ce n-a scăpat ochiului ager al deţinuţilor. Şeful regimului disciplinar al filialei nr. 3 a lagărului din Kenghir, la care zekii nu văzuseră vreodată o privire de om cumsecade, a venit pe neaşteptate în zona de

lucru a brigăzii disciplinare, s-a aşezat şi a început să ofere ţigări celor pedepsiţi. (El trebuia să observe ce fel de scântei ţâşnesc în această stihie tulbure şi la ce pericol te poţi aştepta de la ei.) „Cum e? l-au întrebat în zeflemea. Şeful dumneavoastră cel mare a fost duşmanul poporului?” „Da, aşa se vede treaba”, a răspuns amărât ofiţerul. „Păi doar era mâna dreaptă a lui Stalin! rânjeau deţinuţii pedepsiţi, înseamnă că nici Stalin n-a observat nimic?” „Da-a-a… a îngăimat amical ofiţerul. Păi, acum, s-ar putea să vă elibereze, băieţi, aşteptaţi…”

Beria a căzut, dar pata berianismului a lăsat-o moştenire Organelor lui fidele. Dacă până în prezent niciun deţinut, niciun om liber nu cuteza, fără riscul morţii, nici măcar cu gândul să se îndoiască de puritatea de cristal a oricărui ofiţer MVD. Acum era de ajuns să-i lipeşti nemernicului eticheta de „berianist” şi era pierdut!

În Recilag (Vorkuta), marea agitaţie produsă de înlocuirea lui Beria a coincis cu sosirea convoaielor de răzvrătiţi din Karaganda şi Taişet (în cea mai mare parte ucraineni din Ucraina de Vest). În perioada asta, Vorkuta era încă rău înrobită, şi zekii nou-veniţi i-au uimit pe cei localnici cu înverşunarea şi cutezanţa lor.

Şi întregul drum pe care noi l-am parcurs în luni nesfârşite, aici a fost străbătut într-o lună. La 22 iulie au intrat în grevă fabrica de ciment, şantierul TEŢ-2, minele nr. 7, nr. 29 şi nr. 6. De la un loc de muncă la

Cum a remarcat Kliucevski, a doua zi după eliberarea nobililor (Ucazul privind privilegiile, din 18 februarie 1762) i-au eliberat şi pe ţărani (19 februarie 1861), dar numai după 99 de ani!

altul se vedea cum se întrerup lucrările, cum se opresc roţile turnurilor de extracţie. N-au mai repetat greşelile celor din Ekibastuz – au renunţat la greva foamei. Supraveghetorii au fugit numaidecât din zone, totuşi – dă-ne raţia şefuţule! – în fiecare zi aduceau în zone alimente

şi le aruncau peste poartă. (Cred că numai căderea lui Beria i-a făcut atât de conştiincioşi, altul i-ar fi lăsat să-i învingă prin foame!) În zonele aflate în grevă s-au format comitete de grevă, s-a instaurat „ordine revoluţionară”, cantina a încetat numaidecât să fure şi, din aceeaşi raţie, mâncarea s-a îmbunătăţit simţitor. La mina nr. 7 au arborat steagul roşu, la nr. 29, în partea aproape de calea ferată… au atârnat portretele membrilor Biroului Politic. Ce puteau să atârne?… Şi ce să revendice?… Au cerut să li se scoată numerele, zăbrelele şi lacătele, dar singuri nu le scoteau, nu le smulgeau. Au cerut corespondenţă liberă cu cei de acasă, vizite libere, revizuirea dosarelor.

Au încercat să-i înduplece pe greviştii doar în prima zi. Pe urmă, o săptămână n-a mai venit nimeni, dar în turnurile de pază au instalat mitra-liere şi au înconjurat zonele greviste cu avanposturi. Probabil că şefii au făcut un drum la Moscova şi îndărăt. Nu le era uşor, în noile circum-stanţe, să ştie cum e mai bine. Peste o săptămână au început să dea ocol zonelor generalul Maslenni (12) şeful Recilag-ului generalul Dere-vianko, procurorul general Rudenko (13) – însoţiţi de numeroşi ofiţeri (în jur de patruzeci). Pentru a întâmpina acest alai strălucitor toată lumea a fost adunată pe platforma lagărului. Deţinuţii erau aşezaţi pe jos, generalii stăteau în picioare şi îi admonestau pentru sabotaj şi pentru „fărădelegi”. Dar au făcut şi menţiunea că „unele revendicări nu sunt lipsite de temei” („numerele puteţi să le scoateţi”, în privinţa zăbrelelor – „s-a dat ordin”). Dar să se înceapă neîntârziat lucrul: „Ţara are nevoie de cărbune!” La mina nr. 7, cineva, din spate a strigat: „Iar noi avem nevoie de libertate, du-te-u…!” – şi deţinuţii au început să se ridice şi să se împrăştie, lăsându-i singuri pe generali.

Numaidecât şi-au smuls numerele şi au început să scoată zăbrelele. Dar s-a produs sciziunea, le-a scăzut entuziasmul: poate este de ajuns? Poate mai mult nu vom

obţine. Schimbul de noapte a ieşit la lucru parţial, cel de dimineaţă – integral. Roţile turnurilor de extracţie au început să se învârtească şi, urmând exemplul unul altuia, toate obiectivele au reluat lucrul.

Însă mina 29 se află după un munte şi ea nu le vedea pe celelalte. I s-a dat de ştire că toate celelalte au reluat lucrul, dar mina 29 n-a crezut. Fireşte, nu constituie cine ştie ce greutate să ia nişte delegaţi de aici şi

După alte relatări, undeva au atârnat chiar un afiş: „Libertate pentru noi, cărbune pentru patrie!” „Libertate pentru noi!” înseamnă răzvrătire, dar se grăbesc să adauge pentru a fi scuzaţi: „cărbune pentru Patrie”.

să-i ducă pe la celelalte mine. Însă asta ar fi fost umilitor, însemna să le caute deţinuţilor prea mult în coarne, apoi şi generalii ardeau de nerăbdare să verse sânge: fără sânge nu există victorie, fără sânge aceste vite n-or să aibă învăţare de minte.

La 1 august, unsprezece camioane cu soldaţi s-au dus la mina 29. Deţinuţii au fost convocaţi pe platformă, cu faţa la poartă. De cealaltă parte a porţii au fost comasaţi soldaţii. „Ieşiţi la lucru ori vom lua măsuri drastice!”

Fără să mai dea explicaţii – ce fel. Priviţi automatele. Tăcere. Mişcare a moleculelor umane în mulţime. De ce să murim? Mai ales cei cu terme-ne scurte… Cei care nu mai au decât un an-doi se împing înainte. Dar mai iute decât ei se strecoară alţii, şi în rândul din faţă, apucându-se de mâini, formează un cordon împotriva spărgătorilor de grevă. Mulţimea şovăie. Un ofiţer încearcă să rupă cordonul, dar este lovit cu o vargă de fier. Generalul Derevianko se dă la o parte şi comandă „foc!” Asupra mulţimii.

Trei salve, între ele – rafale de mitralieră. Au fost ucişi şaizeci şi şase de oameni. (Cine sunt cei ucişi? Cei din primele rânduri: cei mai neînfricaţi şi cei care s-au speriat primii. Aceasta-i o lege cu un câmp larg de aplicare, se

întâlneşte şi în proverbe.) Ceilalţi fug. Garda se aruncă pe urmele lor, lovindu-i cu bastoane şi cu bâte, şi îi alungă din zonă.

Trei zile (1 – 3 august) se fac arestări în toate cele trei secţii ale lagărului. Dar ce să facă acum cu ei? Organele se simţeau slăbite după pierderea susţinătorului lor, nu se mai lansează în anchetă. Din nou convoaie, din nou să-i trimită undeva, să împrăştie molima mai departe. Arhipelagul devine neîncăpător.

Pentru cei rămaşi – regim disciplinar.

Pe acoperişurile barăcilor minei 29 au apărat multe petice de şindrilă: au fost astupate găurile făcute de gloanţele soldaţilor, trase pe deasupra mulţimii. Soldaţi anonimi care n-au vrut să devină asasini.

Dar au fost destui şi cei care au tras în ţintă.

Lângă halda minei 29, cineva, în vremea lui Hruşciov, a pus o cruce pe mormântul comun, înaltă cât un stâlp de telegraf. Pe urmă au doborât-o. Cineva a ridicat-o din nou.

Nu ştiu dacă mai este şi astăzi. Probabil nu.

Capitolul 12

(IV) CELE PATRUZECI DE ZILE ALE KENGHIRULUI

DAR CĂDEREA lui Beria a mai însemnat şi altceva pentru Lagărele speciale: a dat speranţe şi prin asta a derutat, a tulburat şi a slăbit ocna. Au înmugurit speranţele în schimbări neîntârziate, şi ocnaşilor le-a scăzut pofta să mai vâneze turnători, să şadă pentru ei la puşcărie, să facă grevă, să se revolte. Le trecuse înverşunarea. Şi fără asta, pare-se, totul mergea spre bine, trebuia chiar să mai aştepte.

Şi a mai însemnat ceva: epoleţii cu găitane albastre (dar fără păsărica aviatorilor (1)), până acum cei mai onoraţi, cei mai siguri din toate Forţele Armate, s-au văzut dintr-odată marcaţi parcă de pecetea unui defect, şi nu doar în ochii deţinuţilor ori ai rudelor acestora (naiba să-i ia), dar, pare-se, şi ai guvernului!

În acel an fatal 1953, ofiţerilor MVD li s-a retras cel de al doilea salariu („pentru steluţe”), adică au început să nu mai primească decât o singură leafă, cu sporul de vechime şi pentru condiţii climaterice dificile, şi bineînţeles – primele. Asta a fost o lovitură puternică pentru buzunar, dar şi mai mare pentru viitor: care va să zică, devenim inutili.

Tocmai pentru că a căzut Beria, ministerul securităţii trebuia grabnic şi concret să-şi dovedească devotamentul şi utilitatea. Dar cum?

Şi acele rebeliuni, care până acum li se păruseră celor de la securitate o ameninţare, acum licăreau ca o lumină salvatoare: mai multe tulburări, dezordini, ca să fie nevoie să se ia măsuri. Şi nu vor mai fi reduceri nici de personal, nici de salariu.

În mai puţin de un an, escortele din Kenghir* au tras de câteva ori în oameni nevinovaţi. Cazurile prea au venit unul după altul, nu puteau să fie fără premeditare.

Au împuşcat-o pe fata aceea, Lida, de la betonieră, care şi-a pus cio-rapii la uscat în antezonă.

Au tras într-un chinez bătrân – nimeni în Kenghir nu-i ştia numele, aproape că nu ştia o boabă ruseşte. Toată lumea îi cunoştea figura cu mersul legănat, cu pipa între dinţi şi cu faţă de duh al pădurilor. Santinela l-a chemat spre turn, i-a aruncat un pachet de mahorcă chiar lângă antezonă şi, când chinezul s-a întins să-l ia, a tras şi l-a rănit.

Un caz asemănător cu o santinelă care a aruncat din turn nişte cartuşe: i-a ordonat unui deţinut să le adune şi l-a împuşcat.

Apoi cazul cunoscut când s-a tras cu gloanţe explozive asupra coloanei care se întorcea de la fabrica de îmbogăţire a minereurilor, când au fost şaisprezece răniţi, (Şi încă vreo douăzeci cu răni uşoare, care s-au ferit

Evident, aceeaşi viteză sporită au imprimat

evenimentelor şi conducerile din alte lagăre, de pildă cea din Norilsk.

să fie înregistraţi, căci puteau fi pedepsiţi.)

Aici zekii n-au tăcut, s-a repetat povestea din Ekibastuz: filiala 3 a Ken-ghirului n-a ieşit trei zile la lucru (dar a acceptat mâncarea), cerând să fie judecaţi vinovaţii.

A venit o comisie şi i-a convins că vinovaţii vor fi judecaţi (ca şi când ze-kii ar fi chemaţi la judecată şi ar putea verifica!...). Şi au ieşit la lucru.

Dar în februarie 1954, la Combinatul de prelucrare a lemnului, a mai fost împuşcat unul – „evanghelistul", cum îl ştia întregul Kenghir (se pare: Alexandr Sâsoev). Acest om executase din pedeapsa lui de zece ani – nouă ani şi nouă luni. Munca lui consta în ungerea electrozilor de sudură, treabă pe care o făcea într-o gheretă din apropierea antezonei. A ieşit să-şi facă nevoile lângă gheretă şi a fost împuşcat din turn. De la postul de gardă au venit în fugă soldaţi şi au vrut să-l tragă pe cel ucis spre antezonă, ca şi cum el ar fi fost vinovat. Zekii n-au mai suportat, au apucat târnăcoape, lopeţi, şi i-au alungat pe ucigaşi de lângă victimă, (în tot acest timp, lângă zona Combinatului de prelucrare a lemnului s-a aflat calul înşeuat al agentului operativ Beliaev „Negel", poreclit astfel pentru negul de pe obrazul stâng. Căpitanul Beliaev era un sadic energic şi era perfect în spiritul lui să pună la cale o astfel de crimă.)

Toată lumea din zonă a fost tulburată. Deţinuţii au spus că-l vor duce pe cel ucis în lagăr pe umeri. Ofiţerii lagărului n-au permis. „De ce l-aţi ucis?" li s-a strigat. Stăpânii aveau explicaţia pregătită: vinovat este cel ucis, el a început primul să arunce cu pietre în turn. (Oare avuseseră timp să citească măcar fişa personală a victimei? Că îi mai rămăseseră trei luni şi că era evanghelist?...)

Întoarcerea în zonă a fost sumbră şi parcă voia să

spună că nu e de glumă. Ici-colo, prin zăpadă erau întinşi mitraliorii pregătiţi să tragă (deţinuţii din Kenghir ştiau că erau mai mult decât pregătiţi…). Mitraliorii făceau de gardă şi pe acoperişurile clădirilor din orăşelul trupelor de escortă.

Totul se întâmpla la aceeaşi secţie nr. 3 a lagărului, care mai avusese şaisprezece răniţi dintr-odată. Şi cu toate că acum nu era decât un mort, sentimentul de a fi fără apărare, sortiţi pieirii, într-o situaţie fără ieşire, luase amploare: trecuse aproape un an de la moartea lui Stalin, iar dulăii lui nu s-au schimbat defel. Şi în general nu s-a schimbat nimic.

Seara, după cină, au procedat în felul următor: într-una din încăperile barăcii s-a stins lumina, şi, din uşa de la intrare, cineva nevăzut a început să vorbească: „Fraţilor! Până când o să construim ca să primim doar gloanţe în schimb? Mâine nu ieşim la lucru!” Şi tot aşa cameră după cameră, baracă după baracă.

A fost aruncat un bilet şi în celălalt lagpunkt, cea de a doua filială a lagărului. Aveau deja experienţă, şi înainte chibzuiseră de multe ori, iz-butiseră să anunţe şi acolo. În filiala nr. 2, multinaţională, predominau cei cu zece ani şi mulţi se apropiau de sfârşitul pedepsei. Totuşi s-au alăturat şi ei.

Dimineaţa, filialele 3 şi 2 de bărbaţi n-au ieşit la lucru.

Obiceiul de a face grevă, dar de a nu renunţa la raţia de pâine şi la zămârcă, începea să fie tot mai mult pe înţelesul deţinuţilor, dar tot mai puţin pe înţelesul stăpânilor. Aceştia ce-au făcut? Au trimis supraveghetorii şi soldaţii din escortă, fără arme, în lagărele greviştilor, în bărăci şi, în echipe de câte doi, apucau un zek, îl trăgeau şi-l îmbrânceau afară din baracă. (Sistemul este prea uman, aşa obişnuiau să-i dădăcească pe hoţi, nu pe duşmanii poporului, însă, după executarea lui Beria, niciun

general şi niciun colonel nu se încumeta să dea primul ordinul să tragă cu mitralierele asupra zonei.) Aceste eforturi, însă, nu se justificau: deţinuţii se duceau la toaletă, hoinăreau prin zonă, numai la muncă nu.

Au rezistat astfel două zile.

Ideea simplă de a-l pedepsi pe acel soldat care l-a ucis pe evanghelist nu li se părea stăpânilor câtuşi de puţin simplă şi nici corectă. În loc de asta, în noaptea dintre cea de a doua şi a treia zi de grevă, un colonel din Karaganda, cu o suită numeroasă, a pornit din baracă în baracă, încredinţat că nu va păţi nimic, şi a început să-i trezească pe toţi fără prea multe fasoane: „Hei, când aveţi de gând să terminaţi cu trândăveala?” * Şi, la întâmplare, fără să cunoască pe cineva, a început să arate cu degetul: „Tu! Afară!… Tu! Afară!… Tu! Afară!” Şi destoinicul comandant i-a trimis pe aceşti oameni la închisoare, considerând că este cel mai raţi-onal răspuns la „trândăveala”. Will Rosenberg, un leton, văzând această răfuială absurdă, i-a zis colonelului: „Mă duc şi eu!” „Du-te!” a consimţit numaidecât colonelul. El nici măcar n-a priceput, probabil, că ăsta era un protest, împotriva cui puteai să protestezi aici?

În aceeaşi noapte s-a comunicat că democraţia cu hrana a luat sfârşit, şi cei care nu ies la lucru vor primi raţie disciplinară. Dimineaţa, filiala 2 a ieşit la lucru. Filiala 3 n-a ieşit nici în a treia dimineaţă. Au aplicat şi la ei tactica îmbrâncelii, dar cu forţe sporite: au fost mobilizaţi toţi ofiţerii care îşi aveau serviciul în Kenghir sau care veniseră aici să dea o mână de ajutor ori cu diverse comisii. Ofiţerii intrau cu grămada în baraca indicată, orbindu-i pe deţinuţi cu reflexele căciulilor caucaziene şi cu strălucirea epoleţilor, se strecurau, aplecându-se, printre vagonaşe şi, fără să le fie silă, se aşezau cu pantalonii lor curaţi pe pernele umplute cu talaş ale deţinuţilor: „Hai, dă-te mai încolo, doar vezi, eu sunt

loco-tenent-colonel!” Şi mai departe tot aşa, avansând puţin câte puţin, cu mâinile în şolduri, îl împingeau pe posesorul saltelei în culoarul de trecere, unde îl prindeau de mânecă supraveghetorii şi îl îmbrânceau mai depar

Cuvântul „trândăveală” a început să fie foarte des folosit în limbajul oficial după tulburările de la Berlin din iunie 1953 (2). Dacă nişte oameni simpli, undeva în Belgia, obţin un spor de salariu, asta se cheamă „mânia justă a poporului”, dacă nişte oameni simpli de la noi încearcă să-şi obţină pâinea lor neagră – asta-i „trândăveala”.

departe până pe platforma de adunare, iar pe cei care şi aici se în contrau – la puşcărie. (Volumul limitat al celor două închisori îi încurca mult pe şefii lagărului – nu încăpeau mai mult de cinci sute de oameni.)

Astfel, greva a fost înfrântă fără să fie cruţate onoarea şi privilegiile ofiţereşti. Acest sacrificiu a fost determinat de ambiguitatea vremurilor. Nimeni nu ştia cum e mai bine, şi exista pericolul să greşească! Făcând exces de zel şi trăgând în mulţime, se puteau trezi că sunt acoliţi ai lui Beria. Dar şi dacă nu se străduiau şi nu-i determinau în mod energic să iasă la lucru, riscau să fie consideraţi acoliţi ai aceluiaşi. În plus, prin participarea personală masivă la înăbuşirea grevei, ofiţerii MVD, ca niciodată, au demonstrat atât utilitatea epoleţilor cu găitane albastre pentru apărarea ordinii sfinte, şi inviolabilitatea statelor de personal şi bărbăţie individuală.

Au fost aplicate şi toate mijloacele verificate mai înainte. În martie-aprilie au expediat câteva convoaie în alte lagăre. (Molima s-a întins mai departe!) Vreo şaptezeci de persoane (printre aceştia şi Termo) au fost expediaţi în puşcării închise cu formula clasică: „Toate măsurile de reeducare au fost epuizate, influenţă demoralizatoare asupra deţinuţilor, nu este potrivit pentru viaţa de lagăr”. Listele celor trimişi în puşcării închise, au fost afişate în lagăr pentru intimidare. Şi pentru ca hozras-ciotul, ca un

NEP de lagăr, să înlocuiască şi mai bine libertatea şi dreptatea deţinuţilor, la chioşcuri – până atunci destul de sărace – au introdus un sortiment larg de produse. Şi chiar – o, asta nu se poate! – le-au dat deţinuţilor un avans, ca să-şi poată cumpăra acele produse. (GULag-ul dădea cu împrumut deţinutului! Aşa ceva nu s-a mai văzut!)

Astfel, pentru a doua oară, ceea ce crescuse aici, în Kenghir, dădea înapoi, fără să ajungă la maturizare.

Însă, aici, stăpânii au sărit peste cal. Au întins mâna după bâta lor de nădejde împotriva Cincizeci şi Opţilor, adică după hoţi şi bandiţi, (într-adevăr, de ce să-şi mânjească mâinile şi epoleţii, când există cei socialmente apropiaţi?)

În ajunul sărbătorilor de întâi mai, renunţând singuri la principiile Lagărelor speciale, recunoscând că este imposibil să-i ţii pe politici neamestecaţi şi lăsându-i să se înţeleagă ei înşişi, stăpânii au adus şi au instalat, în filiala rebelă nr. 3, 650 de hoţi. O parte erau şi de drept comun (inclusiv mulţi minori). „Soseşte un contingent sănătos i-au prevenit ei pe Cincizeci şi Opt cu o bucurie răutăcioasă. Acum n-o să mai sufle unul!”

Colonelul Cecev, de pildă, n-a rezistat la această bătaie de cap. După evenimentele din februarie care au avut loc în Kenghir, a plecat în concediu, apoi i se pierde urma, şi îi descoperim pensionar, cu pensie personală, la Karaganda. Nu ştim cât de repede a plecat din Oziorlag şeful lui, colonelul Evstigneev… Conducător remarcabil… tovarăş modest”, el a devenit adjunctul directorului Hidrocentralei de la Bratsk, (Evtuşenko [în poemul Hidrocentrala Bratsk, 1965] nu se referă deloc la trecutul lui.

mai sufle unul!” Iar hoţilor nou-sosiţi: „O să faceţi puţină ordine aici, la noi!”

Şi stăpânii ştiau bine de unde trebuiau hoţii să înceapă această ordine: să fure, să trăiască pe seama

altora, şi astfel se instaura o dezbinare generală. Şi zâmbeau şefii prietenos, cum ştiu să zâmbească numai hoţilor, când aceştia, auzind că alături este un lagăr de femei, au şi început să se milogească în stilul lor degajat: „Arată-ne şi nouă muierile, şefuleţule!”

Dar ca să vezi cum este cursul greu de prevăzut al sentimentelor umane şi al mişcărilor sociale. Injectând în lagărul nr. 3 din Kenghir o doză de cal din această otravă cadaverică încercată, stăpânii n-au obţinut un lagăr cuminţit, ci revolta cea mai mare din toată istoria Arhipelagului GULAG!

* * *

Oricât de izolate, oricât de risipite, aparent, ar fi insuliţele Arhipelagului, prin închisorile de tranzit ele respiră acelaşi aer şi prin vinele lor curge aceeaşi vlagă. Astfel că măcelărirea turnătorilor, greva foamei, grevele de lucru, tulburările din Lagărele speciale nu au rămas necunoscute pentru hoţi. Şi, iată, se spune că prin anul 1954 în puşcăriile de tranzit s-a putut observa că hoţii au început să-i respecte pe ocnaşi.

Dacă-i aşa, ce ne-a împiedicat să obţinem „respectul” hoţilor mai înainte? Întreaga perioadă a anilor douăzeci, treizeci, patruzeci, noi, alde Mărar Pătrunjelovici şi Naiv Naivovici, atât de preocupaţi de propria valoare universală şi de conţinutul traistei noastre de merinde, şi de bocancii sau de pantalonii noştri încă neconfiscaţi, am adoptat faţă de hoţi o atitudine de personaje umoristice: când aceştia îi jefuiau pe vecinii noştri, şi ei intelectuali de marcă universală, noi întorceam privirea ruşinaţi şi ne strângeam în colţişorul nostru; iar când aceşti suboameni începeau răfuiala cu noi, bineînţeles că nu aşteptam, la rândul nostru, ajutor de la vecini, dădeam îndatoritori acestor dihănii totul, numai să nu ne muşte de cap. Da, minţile noastre erau preocupate de alte lucruri, inimi-le noastre erau pregătite pentru altceva! Noi nu ne aşteptam şi la

acest duşman josnic şi feroce. Pe noi ne frământau meandrele istoriei ruse, şi nu eram pregătiţi decât pentru o moarte publică, frumoasă, în faţa lumii întregi şi doar spre a salva întreaga omenire. Când, de fapt, poate că pentru înţelepciunea noastră ar fi fost de ajuns cel mai simplu dintre toate lucrurile simple. Poate că de la primul pas în prima celulă din prima puşcărie de tranzit ar fi trebuit, toţi, câţi eram acolo, să fim pregătiţi să primim lovitura de cuţit între coaste şi să ne prăvălim în colţul umed, în mâzga din jurul hârdăului igienic, în încăierarea cu aceşti guzgano-oameni, cărora Albaştrii ne-au aruncat ca să ne ronţăie. Şi atunci poate că am fi avut mult mai puţine pierderi şi ne-am fi ridicat mult mai devre-me, mai sus, şi, de mână chiar cu aceşti hoţi, am fi prefăcut în ţăndări la-gărele staliniste?! Într-adevăr, de ce ar fi trebuit, hoţii să ne respecte!…

De bună seamă, hoţii sosiţi în Kenghir auziseră multe şi se aşteptau să găsească la ocnaşi spirit combativ. Dar înainte ca ei să ia seama, să vadă cum stau lucrurile, şi înainte de a se linge cu stăpânii, la vătafi au venit nişte băieţi serioşi, cu umeri laţi, s-au aşezat să discute de-ale vieţii şi le-au spus aşa: „Noi suntem reprezentanţii. Aţi auzit ce tocătoare funcţionează în Lagărele speciale. Dacă n-aţi auzit – vă povestim noi. Acum ne pricepem şi noi să facem cuţite, la fel de bune ca şi ale voastre. Voi sunteţi şase sute de oameni, noi două mii şase sute. Gândiţi-vă şi alegeţi. Dacă nu ne daţi pace – vă tăiem beregata”.

Da, acesta era un pas plin de înţelepciune şi trebuia făcut demult: să se întoarcă împotriva hoţilor şi bandiţilor cu toată fermitatea! Să vadă în ei pe principalii lor inamici!

Fireşte, Albaştrii doar atât aşteptau, să înceapă încăierarea. Dar hoţii au cumpănit şi au tras concluzia că nu merită să meargă – unu la patru – împotriva Cincizeci şi Opţilor, care prinseseră curaj. Protectorii sunt totuşi dincolo de zonă, şi la ce te poţi aştepta de la aceşti

protectori? Oare i-au respectat hoţii vreodată? Iar alianţa pe care le-o propuneau băieţii părea o aventură veselă, nemaiîntâlnită, şi pare-se le deschidea şi calea, peste gard, în zona femeilor.

Şi au răspuns hoţii: „Nu, noi ne-am făcut mai deştepţi. Noi vom fi la un loc cu bărbaţii!”

Această conferinţă n-a fost înregistrată de istorie, şi numele participanţilor nu s-au păstrat în procesele-verbale. Păcat. Băieţii erau inteligenţi.

Încă din primele zile, în barăcile de carantină, contingentul sănătos şi-a marcat mutarea în locuinţă nouă, făcând focuri pe pardoseala de ciment cu scânduri din noptiere şi vagonase; fumul ieşea pe fereastră. Iar dezacordul cu încuierea barăcilor şi l-au exprimat astupând cu aşchii orificiile încuietorilor.

Două săptămâni hoţii s-au comportat de parcă se aflau într-o staţiune balneară: ieşeau la lucru, se bronzau, nu lucrau nimic. Fireşte, stăpânii nu se gândeau să le introducă raţia disciplinară, dar, în pofida speranţelor ce şi le puseseră în ei, nu aveau din ce să le asigure salariile. Cu toate acestea, hoţii îşi procuraseră bonuri, veneau la chioşc şi făceau cumpărături. Şefii au început să tragă nădejde că hoţii vor începe totuşi să fure. Dar, fiind prost informaţi, ei greşeau: politicii au făcut o chetă pentru întrajutorarea hoţilor (asta era, probabil, o parte din convenţie, altfel pentru ei nu era interesant), de unde şi bonurile. Era un caz ne-maiîntâlnit pentru ca stăpânii să-şi poată da seama!

Pesemne că noutatea şi caracterul neobişnuit al jocului îi amuza mult pe bandiţi, mai ales pe minori: aşa, pe neaşteptate, să fie politicoşi cu „fasciştii”, să nu intre fără permisiune în camerele lor, să nu se aşeze pe vagonaşe fără a fi invitaţi.

Parisul din secolul trecut îi numea pe hoţii lui (şi, probabil, avea destui), – reuniţi într-o gardă – mobili.

Foarte potrivit! Această naţie este atât de mobilă, încât rupe învelişul searbăd al vieţii de zi cu zi. Ea nu poate să se integreze în această viaţă în linişte. S-a stabilit să nu mai fure, să muncească scrupulos pentru lagăr – nu era etic, totuşi ceva trebuiau să facă! Tineretul hoţilor se distra smulgând chipiele supraveghetorilor în timpul apelului de seară, făceau acrobaţii pe acoperişurile barăcilor şi peste zidul înalt din filiala 3 în 2, încurcau numărătoarea, fluierau, huiduiau. Noaptea speriau santinelele din turnuri. Ar fi trecut şi mai departe în lagărul femeilor, însă li se inter-puneau în cale clădirile intendenţei, care erau păzite.

Când ofiţerii regimului disciplinar, sau educatorii, sau agenţii operativi veneau în vizită în barăcile hoţilor pentru o convorbire prietenească, micii pungaşi îi jigneau în sentimentele lor cele mai bune, căci, profitând de discuţii, le sustrăgeau din buzunare carneţelele de însemnări, port-moneele, ori, de pe paturile de sus, întorceau chipiul cumătrului cu co-zorocul la ceafă – atitudine nemaiîntâlnită în GULAG! – dar şi conjunctura era neobişnuită. Şi înainte hoţii îi socoteau pe părinţii lor din GULAG idi-oţi întotdeauna îi dispreţuiau cu atât mai mult, cu cât aceştia credeau cu tărie în succesele reeducării, îi dispreţuiau până la bătaie de joc când ieşeau la o tribună sau luau microfonul închipuit şi începeau să povestească despre începutul unei vieţi noi cu roaba în mâini. Însă până acum nu trebuiau să se certe cu ei. Acum, convenţia cu politicii orienta forţele eliberate ale hoţilor împotriva stăpânilor.

Astfel, înzestraţi cu slabă judecată administrativă şi lipsiţi de raţiune umană superioară, autorităţile gulagoviste au pregătit ele însele explozia din Kenghir: mai întâi, prin faptul că au pus să se tragă fără niciun sens în deţinuţi, apoi prin vărsarea gazului hoţilor în această atmosferă supraîncinsă.

Evenimentele se apropiau inevitabil. Politicii nu puteau să nu propună hoţilor război sau alianţă. Hoţii nu puteau să refuze alianţa. Iar alianţa încheiată nu putea să stagneze – s-ar fi destrămat şi apoi s-ar fi dezlănţuit un război intestin.

Trebuia să înceapă ceva, dar să înceapă! Însă, întrucât iniţiatorii, dacă sunt Cincizeci şi Opt, vor sfârşi pe urmă cu ştreangul de gât, iar dacă sunt hoţi – vor fi doar dojeniţi la discuţiile politice, hoţii au propus aşa: noi începem, iar voi ne susţineţi!

Să reţinem ca întregul lagăr din Kenghir reprezenta un dreptunghi unic cu zonă exterioară comună, înăuntrul căreia, transversal, au fost parcelate zonele interioare: întâi filiala nr. 1 (lagărul pentru femei), pe urmă intendenţa (de puterea ei industrială am vorbit (3)), apoi filialele nr. 2 şi 3, iar la urmă-zona penitenciară, unde se aflau două închisori: cea veche şi cea nouă, care adăposteau nu numai deţinuţi din lagăr, dar şi oameni liberi din orăşel.

Primul obiectiv firesc era ocuparea intendenţei, unde se aflau toate magaziile de alimente ale lagărului. Operaţia a început ziua, în duminica nelucrătoare din 16 mai 1954. Mai întâi, toţi mobilii s-au căţărat pe acoperişurile barăcilor lor şi au umplut zidul dintre lagărele 3 şi 2. Pe urmă, la comanda vătafilor, care au rămas pe înălţimi, au sărit, cu bâte în mâini, în lagărul 2. Acolo s-au încolonat şi astfel, în formaţie, au pornit în lungul liniei. Iar linia ducea prin axa lagărului 2 spre poarta de fier a intendenţei în care se sfârşea.

Toate aceste acţiuni, executate deschis, au luat ceva timp, în care supraveghetorii au izbutit să se organizeze şi să primească instrucţiuni. Şi iată lucrul cel mai interesant! Supraveghetorii au început să alerge prin barăcile politicilor cu Cincizeci şi Opt şi să-i implore pe ei, care de treizeci de ani erau striviţi ca cei din urmă oameni: „Băieţi! Priviţi! Hoţii se duc să atace zona femeilor! Se duc să

violeze femeile şi fiicele voastre! Săriţi în ajutor! Să-i respingem!” Dar convenţia e convenţie, iar cei care s-au repezit, neştiind de ea, au fost opriţi. Deşi era destul de probabil că, la vederea cotletelor, cotoii nu vor mai respecta condiţiile convenţiei, supraveghetorii nu şi-au găsit susţinători la Cincizeci şi Opt.

Nu se ştie cum ar fi apărat supraveghetorii zona femeilor, însă ei trebuiau să apere, în primul rând, de favoriţii lor depozitele intendenţei. Şi poarta intendenţei s-a deschis, şi în întâmpinarea atacatorilor a ieşit un pluton de soldaţi fără arme, pe care-i comanda din spate Beliaev-Negel, care, fie din exces de zel, fie că era de serviciu, se nimerise să fie duminică în zonă. Soldaţii au început să-i împingă pe mobili, le-au stricat coloana. Fără să facă uz de bâte, hoţii au început să se retragă spre lagărul lor, nr. 3, şi să se caţere pe zid, iar de pe zid, rezervele lor azvârleau în soldaţi cu pietre şi chirpici, acoperindu-le retragerea.

Bineînţeles, în rândul hoţilor nu s-a operat nicio arestare. Continuând să vadă în asta doar o ştrengărie zburdalnică, şefii au lăsat duminica lagărului să curgă liniştită până la semnalul de stingere. Prânzul a fost distribuit fără peripeţii, iar seara, odată cu întunericul, lângă cantina lagărului 2, ca într-o grădină de vară, au început să ruleze filmul Rimski-Korsakov (4).

Însă bravul compozitor nici n-a izbutit să-şi dea demisia de la conservator, protestând împotriva prigonirii libertăţii, că au început să zăngăne felinarele din zonă: mobilii trăgeau în ele cu praştia, stingând lumina din zonă. Lagărul nr. 2 era plin de hoţi, ei forfoteau încolo şi-ncoace prin întuneric, şi fluierăturile lor mlădioase, şfichiuiau aerul necontenit. Cu o bârnă, au forţat poarta intendenţei şi au năvălit cu toţii, iar de acolo, cu o şină de cale ferată au făcut o spărtură spre zona femeilor. (Se aflau cu ei şi tineri Cincizeci şi Opt.)

La lumina rachetelor de luptă, lansate din turnurile

de pază, acelaşi oper, căpitanul Beliaev, a pătruns la intendenţă din afară, pe la postul de gardă, cu un pluton de puşcaşi cu automate şi – pentru prima oară în istoria GULAG-ului! – a deschis focul asupra celor socialmente apropiaţi. Au fost morţi şi câteva zeci de răniţi. Din spate veneau în fugă epoleţii roşii care îi terminau pe răniţi cu baionetele. Iar şi mai din urmă, conform metodei diviziunii muncii de pedepsire, aplicată la Ekibastuz, şi la Norilsk, şi la Vorkuta, veneau în fugă supraveghetorii cu răngi de fier lovindu-i mortal pe cei răniţi. (În noaptea aceea la spitalul lagărului 2 a ars tot timpul lumina în sala de operaţii, unde opera chirurgul-deţinut, spaniolul Fuster.)

Intendenţa era acum ocupată temeinic de forţele de pedeapsă, mitra-liorii s-au instalat şi ei. Lagărul nr. 2 (mobilii şi-au cântat uvertura, acum intrau în scenă politicii) a ridicat spre intendenţă o baricadă. Lagărele 2 şi 3 comunică între ele printr-o spărtură în zid, şi în ele nu mai existau supraveghetori, nu mai exista puterea MVD-ului.

Ce s-a întâmplat însă cu cei care au izbutit să se strecoare în lagărul femeilor şi acum se aflau izolaţi acolo? Evenimentele au aruncat peste margini acel dispreţ dezinvolt cu care hoţii tratează muierile. Când la intendenţă au răsunat împuşcăturile, cei care au răzbătut la femei nu mai erau vânători lacomi, ci tovarăşi de destin. Femeile i-au ascuns. În căutarea lor au venit soldaţi neînarmaţi, pe urmă şi cu arme. Femeile îi împiedicau să caute şi îi respingeau. Soldaţii le loveau pe femei cu pumnii şi cu patul armelor, le târau la închisoare (în zona femeilor exista, pentru orice eventualitate, o închisoare proprie), iar în unii bărbaţi trăgeau.

Simţind că efectivul de pedeapsă nu este suficient, comandamentul a introdus în zona femeilor, „epoleţii negri” – soldaţi din batalionul de construcţii, care staţiona în Kenghir. Dar soldaţii de la construcţii au refuzat să

îndeplinească o misiune nesoldăţească! Au trebuit să-i ducă de acolo.

Însă tocmai aici, în zona femeilor se găsea principala justificare politică, prin care pedepsitorii se puteau apăra în faţa superiorilor. Ei nu erau deloc nişte prostănaci. Fie că au citit undeva, fie că au născocit ei, dar luni au introdus în zona femeilor fotografi şi vreo două-trei namile dintre oamenii lor, deghizaţi în deţinuţi. Mutrele false au început să chinuie femeile, iar fotografii să fotografieze. Vedeţi la ce samavolnicii au fost supuse bietele femei? Noroc cu căpitanul Beliaev, care a fost nevoit să deschidă focul ca să le salveze!

În ceasurile dimineţii de luni deasupra baricadei şi deasupra porţii spar-te a intendenţei tensiunea devenise foarte încordată. În curtea intendenţei zăceau cadavrele neridicate. Mitraliorii stăteau lungiţi în spatele mitralierelor îndreptate spre aceeaşi poartă. În zonele eliberate ale bărbaţilor, deţinuţii rupeau vagonaşele ca să-şi facă arme, din scânduri şi din saltele confecţionau scuturi. Pe deasupra baricadei strigau către călăi, iar aceia răspundeau. Ceva trebuia să se urnească, situaţia era prea instabilă. Zekii de pe baricadă erau gata să pornească ei atacul. Câţiva slabi ca moartea şi-au scos cămăşile, s-au suit pe baricadă şi, arătându-se mitraliorilor, strigau: „Hai, trageţi, ce mai staţi! Trageţi în părinţii voştri! Omorâţi-i!”

La un moment dat, un ostaş a adus ofiţerului de la intendenţă un bileţel. Ofiţerul a ordonat să fie ridicate cadavrele şi, odată cu ele, epoleţii roşii au părăsit intendenţa.

Vreo cinci minute pe baricadă a domnit tăcerea şi neîncrederea. Pe urmă, lekii din faţă s-au ridicat şi, prudenţi, s-au uitat în curtea intendenţei. Era pustie, doar ici-colo se vedeau şepcile negre de lagăr ale celor ucişi, cu peticele numerelor.

(Mai târziu au aflat că ordinul să cureţe curtea

intendenţei l-a dat ministrul afacerilor interne al Kazahstanului, care tocmai sosise cu avionul de la Alma-Ata. Cadavrele au fost duse în stepă şi îngropate, ca să înlăture posibilitatea unei expertize, dacă va cere cineva.)

Cu strigăte de „Ura-a-a!… Ura-a-a…” au dat năvală în zona intendenţei şi, mai departe, în zona femeilor. Au mărit spărtura. Acolo au eliberat închisoarea, şi totul a fost unit! Totul era liber în interiorul zonei principale! Numai filiala nr. 4, penitenciară, a lagărului a rămas închisoare.

În toate turnurile urcaseră câte patru soldaţi cu epoleţi roşii. Avea acum cine să asculte insultele. În faţa turnurilor s-au strâns deţinuţi şi au început să strige (iar femeile mai abitir): „Sunteţi mai răi ca fasciştii!… Vampirilor!… Asasinilor…”

Fireşte, în lagăr a fost descoperit şi un preot, ba chiar vreo câţiva, şi la morgă au ţinut o slujbă de îngropăciune pentru cei ucişi şi pentru cei morţi din cauza rănilor.

Ce fel de sentimente pot să fie acelea care sfâşie pieptul a opt mii de oameni ce au fost robi despărţiţi dintotdeauna, până de curând şi, iată, acum s-au unit şi s-au eliberat, chiar dacă nu de-adevăratelea, dar măcar în dreptunghiul acestor pereţi din privirile acestor santinele al căror număr s-a împătrit?! Chiar şi greva foamei din Ekibastuz, zăcând în barăcile încuiate, se simţea ca atingere a libertăţii. Dar aici era revoluţie în toată regula! Atât de mult reprimată, iată, fraternitatea oamenilor ţâşneşte! Şi noi îi iubim pe hoţi, şi hoţii ne iubesc pe noi!! (Orice ai zice, alianţa au pecetluit-o cu sânge. Şi s-au abătut şi de la legea lor!) Dar şi mai mult le iubim pe femei, care, iată, sunt din nou alături de noi, aşa cum se cuvine în viaţă, şi surorile noastre întru ale destinului.

La cantină – proclamaţii: „Înarmează-te cu ce poţi şi atacă cel dintâi trupele!” Pe bucăţi de ziare (altă hârtie nu există). Cu litere negre sau colorate, cei mai înfierbântaţi

şi-au zugrăvit lozincile lor: „Băieţi, loviţi-i pe cekişti!”, „Moarte turnătorilor, slugoii cekiştilor!” Într-un loc, două, trei din lagăr – încearcă să ajungi peste tot – se organizaseră mitinguri, apăruseră oratorii! Şi fiecare vine cu propunerile sale! Gândeşte-te, acum îţi este permis să gândeşti – cu cine eşti? Ce revendicări să pretindem? Ce vrem noi? Beliaev să fie judecat! Fireşte. Ucigaşii să fie judecaţi! Bineînţeles. Dar mai departe?... Să nu se mai încuie barăcile, să fie scoase numerele! Şi mai departe?

Mai departe – cel mai cumplit: de ce au început toate astea şi ce vrem noi? Noi vrem, fireşte, libertate, doar libertate! Dar cine ne-o va da? Căci tribunalele care ne-au condamnat se află la Moscova. Şi câtă vreme suntem nemulţumiţi de Steplag ori de Karaganda, cu noi mai stau de vorbă, însă dacă vom spune că suntem nemulţumiţi de Moscova... ne vor îngropa în stepa asta pe toţi.

Dar atunci ce vrem? Să dărâmăm zidurile? Să ne răspândim în stepă?...

Ore de libertate! Puduri de lanţuri au căzut de pe mâinile şi de pe umerii noştri. Nu, oricum, n-are de ce să-ţi pară rău! Ziua aceasta merita!

La sfârşitul zilei de luni, în lagărul dezlănţuit soseşte o delegaţie din partea conducerii. Delegaţia este foarte binevoitoare, membrii ei nu arată a fiare sălbatice, sunt fără automate, dar trebuie să spunem că ei nu mai sunt acoliţii sângerosului Beria. Aflăm că din Moscova au sosit cu avio-nul nişte generali: unul gulagovist – Bocikov, şi procurorul general adjunct Vavilov. (Ei fuseseră şi sub Beria, însă de ce să răscolim trecutul?) Acum consideră că revendicările noastre sunt pe deplin îndreptăţite. (Noi exclamăm surprinşi: îndreptăţite? Atunci nu suntem răzvrătiţi? Nu-nu, pe deplin îndreptăţite.) „Cei vinovaţi că s-a tras în deţinuţi vor fi traşi la răspundere”. „Dar de ce le-au bătut pe femei?” „Le-au bă-tut pe femei? se arată uimită delegaţia. Asta nu se poate”. Ania Miha-levici aduce

un şir de femei bătute. Comisia este impresionată: „Vom cerceta, vom clarifica”. „Fiarelor!” strigă către general Liuba Berşad-skaia. Alţii strigă: „Să nu se mai încuie barăcile!” „N-o să le mai încuiem”. „Să fie scoase numerele!” „Le vom scoate negreşit”, ne încredinţează un general, pe care nu-l văzuserăm niciodată la faţă (şi nici nu-l vom mai vedea). „Spărturile dintre zone să rămână aşa! ne obrăznicim noi. Avem nevoie de comunicare!” „Bine, bine, comunicaţi între voi! consimte generalul. Spărturile să rămână aşa”. Aşadar, fraţilor, ce ne mai trebuie? Căci am învins, nu-i aşa?! O singură zi ne-am dezlănţuit, ne-am bucurat, ne-am agitat – şi am învins! Şi cu toate că printre noi sunt unii care clatină din cap şi zic – minciună, minciună! – noi credem, îi credem pe şefii noştri, care în general nu sunt răi. Credem, fiindcă astfel ne este mai uşor să ieşim din această situaţie…

Dar ce altceva le mai rămâne celor oropsiţi decât să creadă? Să fie înşelaţi şi apoi din nou să creadă.

Şi în ziua de marţi 18 mai toate filialele lagărului din Kenghir au ieşit la lucru, împăcându-se cu morţii lor.

Şi încă în dimineaţa asta totul se putea sfârşi în linişte. Dar importanţii generali, care s-au adunat în Kenghir, ar fi considerat acest sfârşit o înfrângere, căci nu puteau să recunoască în mod serios că deţinuţii aveau dreptate! Nu puteau în mod serios să-i pedepsească pe militarii MVD! Judecata lor de nivel inferior n-a tras din aceste evenimente decât o singură învăţătură: n-au fost îndeajuns de bine Consolidate zidurile dintre zone. Acolo trebuie instalate puncte de foc!

Şi în această zi, conducerea zeloasă a înhămat la muncă pe aceia care de ani şi zeci de ani se dezobişnuiseră să mai muncească: ofiţerii şi supraveghetorii şi-au pus şorţuri: cine ştia cum s-o facă a pus mâna pe mistrie; soldaţii eliberaţi din turnuri cărau cu roaba şi cu targa; invalizii rămaşi în zonă aduceau şi ridicau chirpici. Spre

seară, spărturile au fost astupate, au fost reparate felinarele sparte, de-a lungul zidurilor ulterioare au fost trasate fâşii interzise şi la capete – puse santinele, care primiseră comanda să deschidă foc!

Şi seara, când coloanele deţinuţilor, care dăruiseră statului ziua lor de muncă, intrau din nou în lagăr, au fost trimişi degrabă la cină, ca să nu aibă timp să-şi dea seama şi să fie cât mai repede încuiaţi. Conform dispoziţiilor înalţilor generali, trebuia câştigată această primă seară – seara înşelăciunii prea evidente după promisiunile de ieri, apoi se vor obişnui cumva şi lucrurile vor intra pe făgaşul lor.

Dar înainte de a se însera, au început să răsune aceleaşi fluierături mlădioase, tâlhăreşti, ca şi duminică. Erau semnalele de comunicare între zona 3 şi 2. Parcă te aflai la o mare petrecere huligănească (aceste fluierături au fost încă o contribuţie reuşită a hoţilor la cauza comună). Şi supraveghetorii s-au înfiorat, nu şi-au mai isprăvit obligaţiile şi au fugit din zone. Un singur ofiţer a scrântit-o (locotenentul-major de la serviciul de intendenţă – Medvejonok): reţinut de treburi, a fost luat prizonier până dimineaţă.

Lagărul era în mâinile zekilor, însă ei erau despărţiţi. Turnuriledeschi deau foc de mitralieră asupra celor care se apropiau de zidurile interioare. Pe câţiva i-au omorât, pe câţiva i-au rănit. Lampadarele au fost din nou sparte cu praştia, dar turnurile luminau cu rachetele. Aici, lagărului nr. 3 i-a prins bine ofiţerul de la intendenţă. Cu un epolet rupt, l-au legat de capătul unei mese şi l-au împins spre zid (dinspre latura lor nu făcuseră antezonă), şi el ţipa din întuneric către ai săi: „Nu trageţi, sunt eu, Medvejonok! Sunt eu, nu trageţi!” Cei din turnuri îi răspundeau cu înjurături: altă dată să nu mai cazi pe mâna duşmanilor. Până la urmă, zekii s-au milostivit de el şi l-au slobozit, cu necaz.

Cu nişte mese lungi izbeau în sârma ghimpată, în ţăruşii proaspeţi ai antezonei. Dar sub tirul turnurilor nu puteau nici să dărâme zidul, nici să sară peste el: prin urmare trebuiau să sape pe dedesubt. Ca întotdeauna, în zonă nu existau lopeţi, în afară de cele de incendiu. Atunci au intrat în funcţiune cuţitele de bucătărie şi castroanele de metal.

În noaptea aceea de 18 spre 19 mai, oameni neînarmaţi, sub tirul mitralierelor, au străpuns cu galerii şi spărturi toate zidurile şi au reunit din nou toate filialele lagărului şi intendenţa. Acum turnurile încetaseră să mai tragă. La intendenţă aveau unelte din plin. De toată munca de peste zi a zidarilor cu epoleţi s-a ales praful şi pulberea. La adăpostul nopţii au străpuns antezonele, au lărgit spărturile din ziduri ca să nu devină capcană (în celelalte zile le-au lărgit cam de douăzeci de metri).

Tot în aceeaşi noapte au străpuns zidul în filiala nr. 4, penitenciară. Efectivele gardienilor care păzeau închisorile au rupt-o la goană care spre postul de gardă, care spre turnurile de pază, de unde le-au fost coborâte scări. Deţinuţii închisorilor au distrus cabinetele de anchetă. Au fost eliberaţi din închisoare şi cei care, mâine urmau să se pună în fruntea răscoalei: Kapiton Kuzneţov, fost colonel în Armata Roşie (absol-vent al Academiei Frunze (5), om trecut de vârsta tinereţii. După război, comanda un regiment în Germania şi unul dintre ai lui a fugit în cea Occidentală: pentru asta a şi fost condamnat. În puşcăria lagărului şedea „pentru defăimarea realităţii din lagăr”. În scrisorile expediate prin muncitorii liberi); Gleb Slucenkov, fost locotenent-major în Armata Roşie (el a fost prizonier la nemţi, după spusele unora – chiar vlasovist).

În puşcăria „cea nouă” îşi ispăşeau pedeapsa locuitorii orăşelului Ken-ghir, condamnaţi de drept comun. La început ei au înţeles că în ţară avea loc o revoluţie generală, şi au primit cu entuziasm libertatea neaşteptată.

Dar, aflând repede că revoluţia are un caracter prea local, s-au întors loiali în celulele lor şi, fără nicio gardă, au rămas cinstit acolo pe toată durata răscoalei. Se duceau doar după mâncare la cantina zekilor răzvrătiţi.

Zekilor răzvrătiţi! Care de trei ori se căzniseră să respingă şi această revoltă, şi această libertate. Ei nu ştiau cum să manevreze aceste daruri şi mai mult se temeau de ele decât le doreau. Dar aşa cum valurile mării se izbesc fără contenire de ţărm, şi ei erau azvârliţi neîncetat în această revoltă.

Ce le mai rămăsese? Să creadă în promisiuni? O să-i înşele din nou, asta au dovedit-o proprietarii de robi ieri, dar şi mai înainte. Să îngenuncheze? Dar toţi anii aceştia n-au stat decât în genunchi şi tot n-au aflat milă. Să ceară chiar astăzi să fie pedepsiţi? Dar pedeapsa astăzi, ca şi după o lună de viaţă liberă, va fi la fel de necruţătoare din partea acelora ale căror tribunale funcţionează automat: dacă e să fie sferturi, atunci să fie pentru toţi, fără excepţie.

Evadatul fuge ca să guste măcar o zi de viaţă în libertate. Astfel şi aceşti opt mii de oameni au stârnit nu atât revoltă, cât mai ales au fugit spre libertate, chit că nu pentru multă vreme! Opt mii de oameni din robi au devenit brusc oameni liberi, aveau posibilitatea să trăiască! Feţele de obicei îndârjite, se îmblânziseră într-atât, încât puteai citi pe ele şi un zâmbet de bunătat. Femeile au văzut bărbaţii, şi bărbaţii le-au luat de mână. Cei care corespondaseră pe căi secrete, subtile, şi nu se văzuseră niciodată unul cu celălalt, acum s-au cunoscut. Acele lituaniene, ale căror căsătorii fuseseră oficiate de preoţii catolici prin perete, acum şi-au văzut soţii consfinţiţi de pravila bisericii: căsătoria lor a coborât de la Dumnezeu pe pământ! Pe cei credincioşi pentru prima dată în viaţa lor nimeni nu-i împiedica să se adune şi să se roage. Risipiţi prin toate zonele, străinii solitari se găseau unii pe alţii şi

vorbeau în limba lor despre această ciudată revoluţie asiatică Toate rezervele alimentare ale lagărului se aflau în mâinile deţinuţilor. Nimeni nu-i mâna pe platforma de adunare şi apoi să muncească unsprezece ore pe zi.

Deasupra lagărului tulburat, care nu dormise toată noaptea şi îşi smulsese numerele mizerabile, răsăriseră zorile zilei de 19 mai. De sârma ghimpată atârnau stâlpii cu felinarele sparte. Zekii circulau liber din zonă în zonă, folosindu-se de trecerile prin tranşee sau prin alte spărturi. Mulţi îşi îmbrăcaseră hainele din libertate, luate de la magazie. Unii dintre flăcăi şi-au pus pe cap căciulile caucaziene sau cele căzăceşti, din Kuban. (Curând vor apărea şi cămăşile brodate, asiaticii îşi vor pune halatele şi turbanele colorate, lagărul cenuşiu şi negru va înflori.)

Din baracă în baracă treceau plantoanele şi chemau deţinuţii în cantina cea mare pentru alegerea Comisiei: comisia pentru tratativele cu şefii lagărului şi pentru autoconducere (vedeţi cât de modest şi de temător era numele pe care şi l-a dat).

Poate că o alegeau doar pentru câteva ceasuri*, dar i-a fost hărăzit să devină pentru patruzeci de zile guvernul lagărului din Kenghir.

* * *

Dacă toate acestea s-ar fi petrecut cu doi ani mai înainte, numai din teama ca Jupânul să nu afle, stăpânii Steplag-ului n-ar fi tărăgănat nicio clipă, ci ar fi tras din turnuri în această mulţime îngrămădită între ziduri. Şi dacă ar fi trebuit să-i răpună pe toţi opt mii sau numai patru mii, nimic n-ar fi tresărit în ei, pentru că pe ei nimic nu-i face să tresară.

Însă complexitatea conjuncturii din anul 1954 i-a obligat să şovăie. acelaşi Vavilov şi acelaşi Bocikov simţeau că la Moscova se manifestau unele tendinţe noi... Aici au fost împuşcaţi destul de mulţi, şi acum ei se străduiau să găsească pentru cele săvârşite o aparenţă legală. Şi astfel

s-a creat o pauză, prin urmare – timp pentru rebeli să-şi înceapă noua viaţă independentă.

Chiar din primele ore trebuia definită linia politică a revoltei, care va să zică a existenţei sau nonexistenţei ei. Oare trebuia să pornească încotro chemau acele inocente manifeste scrise deasupra coloanelor de ziar: „Băieţi, loviţi-i pe cekişti”?

Abia ieşit din închisoare şi numaidecât – prin forţa împrejurărilor, prin perspicacitatea-i de militar, prin sfaturile prietenilor ori dintr-o pornire interioară – ajungând să ia conducerea, Kapiton Ivanovici Kuzneţov a luat de la început partea şi a adoptat modul de a vedea lucrurile al puţin numeroşilor comunişti-ortodocşi, izolaţi la Kenghir: „Să se pună capăt acestor plăsmuiri (manifestele), să se pună capăt spiritului antisovietic şi contrarevoluţionar al celor care vor să profite de evenimentele noastre!” (Citez aceste expresii după însemnările unui alt membru al Comisi

Acest lucru a fost remarcat de răuvoitorul Makeev.

ei – A.F. Makeev, referitoare la o convorbire restrânsă desfăşurată în magazia de îmbrăcăminte a lui Piotr Akoev. Ortodocşii îi făceau semne lui Kuzneţov. „Pentru aceste manifeste o să ne alegem toţi cu noi condamnări”.)

Chiar din primele ceasuri, era încă noapte, făcând ocolul tuturor barăcilor şi vorbind până a răguşit, pe urmă, dimineaţa, la adunarea de la cantină şi mai târziu încă de vreo câteva ori, colonelul Kuzneţov, întâlnind stări de spirit extreme şi îndârjirea unor existenţe într-atât călcate în picioare, încât păreau că nu mai au nimic de pierdut, repeta şi tot repeta neobosit:

— Antisovietismul ar fi moartea noastră. Dacă noi, acum, ieşim înainte cu lozinci antisovietice, ne vor strivi neîntârziat. Ei doar atâta aşteaptă – un pretext ca să ne strivească. Aceste manifeste le vor da justificarea deplină ca să deschidă focul asupra noastră. Salvarea noastră

constă în loialitate. Trebuie să stăm de vorbă cu reprezentanţii de la Moscova aşa cum se cuvine unor cetăţeni sovietici!

Şi pe urmă ceva mai tare: „Nu voi admite o astfel de atitudine din partea anumitor provocatori!” (De altminteri, în vreme ce el ţinea aceste discur-suri, pe vagonaşe destule perechi se sărutau zgomotos. Nu prea ascultau cu atenţie discursurile lui.)

Asta este ca şi când trenul nu te-ar duce în direcţia în care doreşti şi te-ai decis să sari din el – trebuie să sari în direcţia mersului, nu în direcţia opusă, în aceasta constă inerţia istoriei. Nici pe departe nu vo-iau toţi aşa ceva, dar raţiunea acestei lumi a fost numaidecât înţeleasă şi a biruit. Foarte repede prin lagăr au fost atârnate lozinci de mari dimensiuni, care puteau fi citite cu uşurinţă din turnuri şi de la posturile de gardă:

„Trăiască Constituţia Sovietică!”

„Trăiască Prezidiul Comitetului Central!”

„Trăiască puterea sovietică!”

„Cerem venirea unui membru al Comiterului Central şi revizuirea dosarelor noastre!”

„Jos cu acoliţii lui Beria!”

„Soţii ale ofiţerilor din Steplag! Nu vă este ruşine să fiţi soţiile unor asasini?”

Deşi pentru majoritatea deţinuţilor din Kenghir era absolut limpede că milioanele de acţiuni represive, mai îndepărtate sau mai apropiate, au avut loc sub soarele mlăştinos al acestei consilituţii şi aprobate de acest Birou Politic, lor nu le mai rămăsese altceva decât să scrie – trăiască această constituţie şi acest Birou Politic. Iar acum, recitind lozincile, de-ţinuţii rebeli au simţit sub picioare tăria legalităţii şi au început să se liniştească: mişcarea lor nu era lipsită de orice speranţă.

Deasupra cantinei, unde tocmai avuseseră loc alegerile, a fost înălţat un drapel, care putea fi văzut de

întregul orăşel. A fluturat acolo multă vreme: fond alb, bordură neagră, în mijloc – o cruce roşie. Conform codului maritim internaţional acest cod semnifica:

„Naufragiu. Femei şi copii la bord”.

În Comisie au fost aleşi vreo doisprezece oameni în frunte cu Kuzneţov. Comisia s-a specializat numaidecât şi a creat subcomisii:

— Agitaţie şi propagandă (condusă de lituanianul Knopkus, un pedepsit disciplinar venit din Norilsk după revolta care a avut loc acolo).

— Viaţa cotidiană şi gospodărire.

— Alimentaţie.

— Securitate internă (Gleb Slucenkov).

— Militară şi

— Tehnică, pesemne cea mai uimitoare în acest guvern de lagăr.

Fostului maior Makeev i s-au încredinţat contactele cu conducerea lagărului. Din componenţa comisiei făcea parte şi un vătaf de hoţi, conducea şi el ceva. Erau şi femei (evident: Şahnovskaia, economist, membră de partid, deja căruntă; Suprim, o învăţătoare din teritoriile subcar-patice, Liuba Berşadskaia).

Or fi intrat oare în această Comisie principalii şi adevăraţii inspiratori ai răscoalei? Fără îndoială – nu. Centrele, mai cu seamă cel ucrainean (în tot lagărul, ruşii nu erau mai mulţi de un sfert), continuau de bună seamă să existe de sine stătător. Mihail Keller, un partizan ucrainean, care din 1941 a luptat când împotriva nemţilor, când împotriva sovieticilor, iar în Kenghir a înjunghiat public un turnător, participa la şedinţe ca observator tăcut din partea celuilalt stat-major.

Comisia lucra deschis în cancelaria lagărului femeilor, dar subcomisia militară şi-a stabilit comandamentul (statul-major de campanie) în baia lagărului nr. 2. Subcomisiile s-au apucat de lucru. Primele

zile au fost, în special, pline de însufleţire: totul trebuia născocit şi pus la punct.

Întâi şi-ntâi, trebuiau să se consolideze. (Makeev, care se aştepta la o inevitabilă intervenţie militară, era împotriva creării oricărei apărări. O susţineau insistent Slucenkov şi Knopkus.) Se adunaseră multe cără-mizi de chirpici de la spărturile largi efectuate în zidurile interioare. Din aceşti chirpici au construit baricade vizavi de toate posturile de gardă, toate ieşirile în afară (şi intrările din afară), care rămăseseră în puterea trupelor de gardă şi indiferent care, în orice clipă, putea să se deschidă şi să lase să intre detaşamentele de pedeapsă. La intendenţă s-au găsit din belşug bobine de sârmă ghimpată. Din ea au confecţionat spirale şi le-au aruncat în direcţiile ameninţate. N-au scăpat din vedere să pună din loc în loc tăbliţe cu inscripţii: „Atenţie! Minat!”

Asta a fost una dintre primele iniţiative ale Subcomisiei tehnice. În junii lucrărilor subcomisiei s-a creat o atmosferă de mare mister. La intendenţă, Subcomisia tehnică a amenajat nişte încăperi secrete, deasupra intrărilor cărora au desenat un craniu, două oase încrucişate şi au scris: „Tensiune 100.000 de volţi”. În aceste încăperi aveau acces doar câţiva oameni care lucrau acolo. Nici măcar deţinuţii nu ştiau cu ce se ocupă Subcomisia tehnică. Foarte curând s-a răspândit zvonul că pregăteşte o armă secretă în domeniul chimiei. Cum şi zekii, şi stăpânii ştiau prea bine ce ingineri valoroşi se aflau aici, în lagăr, n-a fost greu să se împrăştie convingerea superstiţioasă că ei pot orice, şi chiar să inventeze o astfel de armă care nici la Moscova n-a fost inventată. Atunci de ce să nu facă nişte prăpădite de mine, folosind reactivii găsiţi în magaziile intendenţei? Aşa că tăbliţele „Minat” erau luate în serios.

A mai fost născocită încă o armă: lăzi cu sticlă pisată la intrare în fiecare baracă (ca să arunce trăgătorilor cu

automate în ochi).

Toate brigăzile s-au postat aşa cum au fost, dar au început să se numească plutoane, barăcile – detaşamente, şi au fost desemnaţi comandanţii de detaşamente, subordonaţi Subcomisiei militare. Comandantul gărzilor a devenit Mihail Keller. Conform unui grafic exact, toate locurile ameninţate erau ocupate de pichete, întărite pe timp de noapte. Luând în consideraţie acea trăsătură a psihologiei bărbăteşti că de faţă cu o femeie bărbatul n-o să dea bir cu fugiţii şi, în general, toţi se vor arăta mai viteji, au fost alcătuite pichete mixte. Iar în Kenghir erau multe femei care erau nu doar bune de gură, dar şi curajoase, în special printre ucrainence, care în lagărul femeilor constituiau majoritatea.

Fără să mai aştepte bunul plac al stăpânului, au început să scoată zăbrelele de la ferestrele barăcilor. Primele două zile până ce patronii şi-au dat seama şi au deconectat reţeaua electrică a lagărului, la intendenţă încă au funcţionat maşinile, şi din barele zăbrelelor au confecţionat o mulţime de lănci, rotunjindu-le şi ascuţindu-le la capete. În general fierăria şi strungarii, în aceste prime zile, au confecţionat fără întrerupere ar-me: cuţite, halebarde – baltage şi săbii, care erau îndrăgite în special de hoţi (la mânere atârnaseră ciucuri din piele colorată). Unii au fost văzuţi purtând ghioage.

Cu lăncile pe umăr, pichetele se duceau să-şi ocupe posturile de noapte. Şi plutoanele de femei, care veneau pe timpul nopţii în zona bărbaţilor, în camerele repartizate lor, pentru ca la cea dintâi alarmă să iasă buluc înaintea atacatorilor (exista presupunerea naivă că ucigaşii se vor jena să atace femeile), mergeau cu lăncile ridicate, semănând cu nişte arici.

Toate acestea n-ar fi fost posibile, totul s-ar fi năruit sub povara bătăii de joc sau a desfrâului, dacă n-ar fi fost învăluit în aerul sever şi pur al revoltei. Lăncile şi săbiile

erau pentru secolul nostru nişte jucării, dar pentru aceşti oameni închisoarea din trecut şi închisoarea din viitor nu erau o jucărie. Lăncile erau nişte jucării, dar ele fuseseră trimise de soartă: cea dintâi posibilitate de a-ţi apăra libertatea. În aerul puritan de la începutul unei revoluţii, când prezenţa femeii pe baricadă devine, de asemenea, o armă, bărbaţii şi femeile de aici au rămas demni, şi-au purtat cu demnitate lăncile îndreptate cu vârful spre cer.

Dacă în aceste zile cineva se bizuia pe senzualitatea primară, aceştia erau stăpânii cu epoleţi albaştri de dincolo de zonă. Ei socoteau că, lăsaţi de capul lor o săptămână, deţinuţii se vor sufoca în desfrâu. Şi chiar aşa prezentau locuitorilor orăşelului, că deţinuţii s-au revoltat pentru dezmăţ. (Fireşte, ce altceva putea să le lipsească deţinuţilor, care de altfel duceau o viaţă îndestulată?) *

Conducerea lagărului conta mai ales pe faptul că hoţii vor încerca să violeze femeile, politicii vor sări în ajutorul lor, şi astfel va începe măcelul. Dar şi aici s-au înşelat psihologii MVD! Şi asta merită uimirea noastră. Toţi atestă că hoţii s-au comportat ca oamenii, dar nu în sensul lor, tradiţional, al cuvântului, ci în al nostru. Drept răspuns – politicii şi femeile înseşi se purtau faţă de ei evident prietenos, cu încredere. Iar ce era ascuns dincolo de asta – nu ne priveşte. Poate că hoţii aveau tot timpul dinaintea ochilor victimele lor însângerate din prima duminică.

Dacă rebeliunii din Kenghir i se poate atribui o anumită forţă, această forţă era aceea oferită de unitate.

Hoţii nu s-au atins nici de magazia de alimente, ceea ce pentru cunoscători nu este mai puţin uluitor. Deşi în magazie erau alimente pentru mai multe luni, Comisia, consfătuindu-se, a hotărât să menţină normele de mai înainte la pâine şi la merinde. Teama supuşilor de a mânca prea mult din proviziile statului, ca să nu fie apoi acuzaţi de risipă şi delapidare! Ca şi cum statul nu era dator deţinuţilor pentru atâţia ani de înfo-metare! Şi să vedeţi ce

întorsătură, aproape comică: toată conducerea lagărului, rămasă în afara zonei, trebuia să fie aprovizionată de la intendenţă, cum altfel! – şi, la rugămintea lor, Comisia permitea intrarea la intendenţă a locotenentului-major Boltuşkin (era inofensiv, fost combatant pe front), care încărca cu regularitate alimente pentru conducere, de pildă fructe uscate, din normele calculate pentru angajaţii liberi.

Contabilitatea lagărului elibera alimente în cadrul normelor dinainte, bucătăria le primea, le gătea, dar în noua atmosferă revoluţionară, ea nu mai fura şi nu se mai prezenta solul hoţilor cu indicaţia de a pune deoparte pentru oameni. Astfel încât „oploşiţii" nu mai primeau un polonic în plus. Şi s-a văzut că, din aceeaşi normă, mâncarea era considerabil mai multă!

Şi dacă hoţii vindeau lucruri (adică din cele jefuite înainte şi în altă parte), nu veneau imediat, după obiceiul lor, să le ia îndărăt. „Acum nu-i vremea pentru asta", ziceau ei.

Chiar şi chioşcurile ORS-ului local continuau să vândă în zone. Încasatoarei, statul-major i-a făgăduit că-i asigură securitatea. Era lăsată să

După rebeliune, stăpânii nu s-au sfiit să efectueze un control medical general femeilor. Şi, descoperind multe fete virgine, se arătau miraţi: Cum? Ce-ai păzit? Atâta vreme împreună!…

Ei judecau evenimentele la nivelul lor.

Intre în zonă fără supraveghetori şi aici, însoţită de două fete, dădea ocol tuturor chioşcurilor şi strângea încasările – bonurile. (Dar bonurile, fireşte, s-au terminat, şi nici stăpânii n-au mai permis aducerea altor mărfuri în zonă.)

În mâinile stăpânilor rămăseseră încă electricitatea, apa, medicamentele. De aer, cum se ştie, nu dispuneau ei. Medicamente, timp de patruzeci de zile, n-au dat în zonă

de niciun fel, nicio picătură de iod, nicio pilulă. Electricitatea au deconectat-o peste vreo două-trei zile. Conducta de apă au lăsat-o în pace.

Subcomisia tehnică a început bătălia pentru lumină. Mai întâi s-au gândit să arunce cu putere peste linia de înaltă tensiune din exteriorul zidului lagărului nişte cârlige agăţate de un cablu foarte fin – şi astfel au furat curent câteva zile, până ce cârligele-tentacule au fost descoperite şi tăia-te. În vremea asta Subcomisia tehnică a izbutit să experimenteze un motor eolian şi să renunţe la el, apoi s-a apucat să monteze la intendenţă (într-un loc care să nu poată fi observat din turnuri sau din avioanele U-2, care zburau jos) o centrală hidroelectrică, ce funcţiona cu apă de la… un robinet. Un motor de la intendenţă a fost transformat în generator şi astfel au început să alimenteze reţeaua telefonică a lagărului, corpurile de iluminat ale statului-major şi… radio-emiţătorul! În barăci luminau cu facle… Această centrală hidroelectrică unică a funcţionat până în ultima zi a rebeliunii.

La începutul revoltei, generalii veneau în zonă ca stăpânii (fireşte, nu erau prea dezinvolţi în zona propriu-zisă, se fereau). Este adevărat, nu s-a pierdut cu firea nici Kuzneţov. La cele dintâi tratative a ordonat să fie aduşi de la morgă cei ucişi şi a comandat cu glas tare: „Toată lumea – capul descoperit!” Zekii şi-au descoperit capul, şi generalii, de asemenea, au trebuit să-şi scoată caschetele militare în faţa victimelor proprii. Dar iniţiativa a rămas de partea generalului gulagovist Bocikov. Aprobând alegerea comisiei („. nu se poate să discuţi cu toţi deodată”), el a cerut ca delegaţii la tratative să-şi prezinte mai întâi propriul caz penal (şi Kuzneţov a început să şi-l expună pe al său îndelung şi, poate, cu plăcere); când iau cuvântul, zekii să se ridice negreşit în picioare. Când cineva a spus: „Deţinuţii cer…”, Bocikov a obiectat cu sensibilitate: „Deţinuţii nu pot decât să roage, nu să ceară!” Şi s-a stabilit

această formulă: „Deţinuţii roagă”.

La rugăminţile deţinuţilor, Bocikov a răspuns printr-o lecţie despre construcţia socialismului, despre avântul nemaiîntâlnit al economiei naţiona-le, despre succesele revoluţiei chineze. Această înfigere oblică, plină de sine, a şurubului în creier, din care cauză slăbim întotdeauna şi amuţim… A venit în zonă să explice de ce folosirea armelor de către gardă a fost corectă (curând vor declara că de fapt nu s-a tras asupra zonei, asta-i o minciună de-a bandiţilor, şi nici bătăi n-au fost). El s-a arătat pur şi simplu uimit că ei îndrăznesc să-l roage să încalce „instrucţiunile privind detenţia în locuri diferite a ze-ka ze-ka”. (Aşa vorbesc ei de instrucţiunile lor, ca şi cum acestea ar fi nişte legi care există dintotdeauna, dinaintea începutului începuturilor.)

Curând au aterizat cu nişte „Douglas”-uri nişte generali noi şi mai importanţi: Dolghin (pe atunci parcă şeful GULag-ului) şi Egorov (ministru adjunct al MVD al URSS). A fost convocată o adunare la cantină, unde s-au adunat aproape două mii de deţinuţi. Kuzneţov a dat comanda: „Atenţie! Ridicaţi-vă! Drepţi!” Şi, cu respect, i-a invitat pe generali să ia loc în prezidiu, iar el, ca subordonat, a rămas deoparte, în picioare. (Cu totul altfel s-a comportat Slucenkov. Când careva dintre generali s-a scăpat, pomenind de duşmanii de aici, Slucenkov le-a răspuns tare cu vocea lui sonoră: „Dar care dintre voi nu s-a dovedit duşman? Iagoda – duşman, Ejov – duşman, Abakumov – duşman, Beria – duşman. De unde ştim noi că Kruglov este mai bun?)

Makeev, judecând după însemnările lui, a redactat un proiect de acord, conform căruia conducerea lagărului ar fi promis să nu transfere pe nimeni şi să nu aplice nimănui represalii, să nu deschidă anchete. În schimb zekii consimţeau să iasă neîntârziat la lucru, însă când el şi adepţii lui au pornit din baracă în baracă şi au propus să

fie acceptat proiectul, zekii i-au ocărit, numindu-i „comsomolişti chelboşi”, „dăbilari” şi „slugoi ai cekiştilor”. Deosebit de ostil au fost primiţi în lagărul femeilor. Pentru zeki era mai mult decât inacceptabil să consimtă acum la separarea zonei femeilor de zona bărbaţilor, (înfuriat, Makeev le răspundea astfel celor ce îi obiectau: „Dacă ai ciupit-o pe Paraska de ţâţe, crezi că s-a isprăvit cu puterea sovietică? Puterea sovietică, oricum, îşi impune punctul de vedere!”)

Zilele se scurgeau. Fără să-şi ia ochii de la zonă – ochii soldaţilor din turnurile de pază, ai supraveghetorilor – tot de acolo (supraveghetorii, fiindcă îi cunoşteau pe zeki la faţă, trebuiau să-i recunoască şi să memoreze ce face fiecare) – generalii au trebuit să conchidă cu amărăciune că în zonă nu există nici masacre, nici pogromuri, nici violenţe, lagărul nu se prăbuşeşte, şi nu există niciun motiv să ceară ajutorul trupelor.

Lagărul era în picioare, şi tratativele şi-au schimbat caracterul. Epoleţii aurii continuau să meargă, în diverse combinaţii, în zonă pentru a discuta şi a convinge. Îi lăsau pe toţi să intre, dar pentru asta toţi trebuiau să ţină în mână un steag alb, iar după postul de gardă al intendenţei, acum intrarea principală în lagăr, înainte de baricadă, să suporte o percheziţie, timp în care o fetişcană ucraineancă în pufoaică pipăia buzunarele generalilor, să se convingă că n-au pistoale sau grenade. În schimb, statul-major al rebelilor le garanta securitatea personală!…

Generalii erau conduşi acolo unde se putea (fireşte, nu prin zona secretă a intendenţei), şi îi lăsau să discute cu zekii şi convocau adunări mari în filialele lagărului. Cu epoleţii lor strălucitori, stăpânii se aşezau şi aici în prezidiu ca şi înainte, ca şi cum nimic nu s-ar fi întâmplat.

Deţinuţii îşi desemnau oratorii lor. Dar cât de greu le era să vorbească! Nu doar pentru că prin acest cuvânt fiecare îşi scria viitoarea sentinţă, ci şi pentru că prea erau

diferite cunoştinţele şi reprezentările despre adevăr ale cenuşiilor şi ale albaştrilor, şi aproape cu nimic nu puteai să răzbeşti şi să luminezi aceste matahale burduhănoase şi prospere, aceste capete lucioase ca nişte pepeni. Se pare că i-a supărat foarte tare un bătrân muncitor din Leningrad, comunist şi participant la revoluţie. El i-a întrebat ce fel de comunism va fi ăsta, dacă ofiţerii pasc la intendenţă, din plumbul furat de la fabrica de îmbogăţire a minereurilor, pun să li se facă alice pentru braconaj; dacă grădinile lor de zarzavat sunt lucrate de puşcăriaşi; dacă pentru şeful lagărului, când se spală la baie, se aştern covoare şi cântă orchestra?

Pentru a stârni mai puţine asemenea strigăte ilogice, aceste convorbiri luau şi forma unor tratative directe după cel mai înalt model diplomatic. În iunie, în zona femeilor, într-o zi, a fost adusă de la cantină o masă lungă de o parte a căreia, pe bancă, s-au aşezat epoleţii aurii, iar în spatele lor, în picioare, soldaţii cu automate, admişi pentru a-i păzi. De cealaltă parte a mesei s-au aşezat membrii Comisiei, şi aveau şi ei gardă: stătea foarte serios, înarmată cu săbii, lănci şi praştii. Mai departe se îmbulzeau zekii, să asculte ce se discuta la consfătuire, şi să strige în semn de aprobare sau nu. (Pe masă se aflau pentru trataţie castra-veţi proaspeţi, aduşi de la sera intendenţei, şi cvas – de la bucătărie. Epoleţii aurii ronţăiau castraveţi fără să se jeneze…)

Şi a mai avut loc o consfătuire, s-ar zice secretă, a Comisiei lagărului cu cinci generali MVD în căsuţa de la postul de gardă al filialei 3.

Revendicările-rugăminţi ale rebelilor fuseseră formulate încă din primele două zile şi acum erau repetate la nesfârşit:

— Să fie pedepsit ucigaşul evanghelistului;

— Să fie pedepsiţi toţi cei vinovaţi de crimele săvârşite de duminică până luni la intendenţă;

— Să fie pedepsiţi cei ce au bătut femei;

— Să fie readuşi în lagăr acei camarazi care, pentru grevă, au fost trimişi ilegal în puşcării închise.

— Să nu se mai aplice numerele, să nu se mai pună zăbrele la bараci, să nu se mai încuie barăcile;

— Să nu se mai refacă zidurile interioare între filialele lagărului;

— Ziua de lucru de opt ore, precum muncitorii liberi;

— Sporirea retribuţiei pentru muncă (nu s-a pus problema egalităţii cu muncitorii liberi);

— Corespondenţă liberă cu rudele şi uneori vizite;

— Revizuirea dosarelor judiciare.

Şi cu toate că niciuna dintre revendicări nu zguduia orânduirea din temelii şi nu contravenea constituţiei (iar multe nu ar fi fost decât o revenire la vechea situaţie), stăpânilor le era imposibil să accepte chiar şi pe cea mai mică dintre ele, fiindcă aceste cefe grase şi tunse, aceste chelii şi chipie se dezvăţaseră demult să-şi recunoască greşeala sau vina. Şi adevărul era pentru ei dezgustător şi de nerecunoscut dacă nu se manifesta în instrucţiunile secrete ale instanţelor superioare, ci ieşea din gura norodului prost.

Totuşi acest asediu prelungit al celor opt mii de oameni arunca o pată asupra reputaţiei generalilor, putea să dăuneze carierei lor, astfel încât ei făgăduiau. Făgăduiau că aceste revendicări, aproape toate, pot fi îndeplinite, doar că, iată (pentru verosimilitate) va fi greu să lase deschisă zona femeilor, asta nu se cuvine (de parcă în ITL, douăzeci de ani, a fost altfel), dar că vom mai vedea, vom reflecta, s-ar putea organiza nişte întâlniri. Iată însă că generalii au fost numaidecât de acord să înceapă în zonă activitatea comisiei de anchetă (privind circumstanţele în care s-a deschis focul asupra deţinuţilor). (Dar Slucenkov şi-a dat seama de intenţiile lor şi a insistat să nu se întâmple ca sub pretextul mărturiilor,

turnătorii să profite şi să-şi facă denunţurile despre tot ce se petrece în zonă.) Revizuirea dosarelor? Desigur, şi dosarele vor fi revizuite, doar că trebuie să mai aştepte, însă ce nu mai suportă câtuşi de puţin amânare – este ieşirea la lucru: trebuie să ieşiţi la lucru, la lucru, la lucru!!!

Dar zekii cunoşteau asta: împărţirea pe coloane, apoi aşezarea la pământ sub ameninţarea armelor şi arestarea instigatorilor!

Nu, au răspuns ei din partea cealaltă a mesei şi de la tribună. Nu! au răspuns din mulţime. Direcţia Steplag-ului a avut o atitudine provocatoare! Nu avem încredere în conducerea Steplag-ului! Nu avem încredere în MVD!

— Nici în MVD nu aveţi încredere? a întrebat ministrul adjunct, ştergându-şi fruntea uluit că aude asemenea vorbe rebele. Da cine v-a inspirat atâta ură faţă de MVD?

Mister.

— Un membru al Prezidiului CC! Să vină un membru al Prezidiului CC! Atunci vom avea încredere! strigau zekii.

— Luaţi seama! ameninţau generalii. O să fie mai rău.

Atunci s-a ridicat Kuzneţov. El vorbea curgător, uşor, şi avea o ţinută demnă, mândră.

— Dacă veţi intra în zonă cu arme, i-a prevenit el, nu uitaţi că jumătate dintre oamenii care se află aici au luat Berlinul. Or să le vină de hac şi armelor voastre!

Kapiton Kuzneţov! Un viitor istoric al revoltei din Kenghir ni-l va explica pe acest om. Cum a considerat el şi cum a îndurat propria arestare? În ce situaţie îşi reprezenta el propriul dosar judiciar? De multă vreme ce-ruse revizuirea, dacă tocmai în zilele rebeliunii îi sosise de la Moscova eliberarea (se pare şi reabilitarea)? Era oare doar mândria de militar profesionist care îl făcea să ţină lagărul răsculat într-o asemenea-ordi-ne? A luat

conducerea mişcării doar pentru că a fost cucerit de ea? (Eu resping această presupunere.) Ori, cunoscându-şi talentul de comandant, pentru a o modera, a o aduce pe făgaş (şi să prevină răfuielile reciproce, temperându-l pe Slucenkov) şi, precum un val îmblânzit, să o pună sub cizma conducerii lagărului? (Aşa cred.) La întâlniri, la tratative şi prin intermediul unor persoane secundare avea posibilitatea să transmită călăilor tot ce voia şi să audă tot ce voiau ei să-i spună. De pildă, a avut un prilej în iunie, când l-au trimis în afara zonei pentru tratative pe descurcăreţul Markosian cu un mesaj din partea Comisiei. Oare folosea Kuzneţov astfel de prilejuri? înclin să cred că nu. Poziţia lui putea fi independentă, mândră.

Două gărzi de corp – doi ucraineni voinici – îl însoţeau tot timpul pe Kuzneţov, având cuţitele la îndemână.

Să-l protejeze? Să-l pedepsească?

(Makeev afirmă că în zilele rebeliunii Kuziieţov a avut o nevastă temporară – o banderovistă.)

Gleb Slucenkov avea treizeci de ani. Asta înseamnă că nu avea decât nouăsprezece când a căzut prizonier la nemţi. Ca şi Kuzneţov, acum purta vechea uniformă militară, păstrată la magazie, arătând prin asta şi subliniind că are fibră de militar. Şchiopăta uşor, dar acest cusur era compensat de o mare mobilitate.

La tratative era categoric şi dur. Conducerea lagărului a venit cu ideea să-i scoată din zonă pe „foştii minori” (condamnaţi înainte de optsprezece ani, care acum, unii dintre ei, aveau douăzeci-douăzeci şi unu de ani) ca să-i elibereze. Poate că nu era minciună. În perioada aceea, într-adevăr, aceştia erau peste tot eliberaţi sau li se reduceau anii de pedeapsă. Slucenkov a răspuns: „Dar pe foştii minori i-aţi întrebat dacă doresc să treacă dintr-o zonă într-alta şi să-şi lase tovarăşii în belea?” (Iar în faţa Comisiei insista: „Minorii sunt garda noastră, nu

putem să-i cedăm!” Acesta era, pentru generali, sensul particular al eliberării acestor tineri în zilele insurecţiei din Kenghir. Nu putem şti dacă dincolo de zonă nu ar fi fost băgaţi la carceră!) Makeev, supusul legilor, a început totuşi să-i strângă pe foştii minori la „judecata eliberării” şi mărturiseşte că din patru sute nouă, care trebuiau eliberaţi, a izbutit să adune doar treisprezece amatori să iasă. Luând în consideraţie simpatia lui Makeev pentru conducerea lagărului şi ostilitatea faţă de rebeliune, această mărturie are de ce să ne mire: patru sute de tineri în floarea vârstei, care în majoritatea lor nici nu erau politici, au refuzat nu numai libertatea, dar şi salvarea! Şi au rămas de partea revoltei sortită pierzaniei…

La ameninţarea că revolta va fi reprimată pe calea armelor, Slucenkov le-a răspuns generalilor aşa: „Trimiteţi! Trimiteţi cât mai mulţi trăgători în zonă! O să le aruncăm cu sticlă pisată în ochi şi o să le luăm automatele! O să distrugem garnizoana voastră din Kenghir! Pe ofiţerii voştri crăcănaţi o să-i fugărim până la Karaganda! Iar acolo e plin cu de-alde noi! „*

Putem crede şi alte mărturii despre el. „Cine o să fugă va primi o lovitură de cuţit în piept!” a zis, agitând cuţitul în aer. Într-o baracă a declarat: „Cine nu va ieşi la apărare, acela va primi o lovitură de cuţit!” Logica inevitabilă a oricărei puteri militare şi a oricărei situaţii militare…

Guvernul nou-născut al lagărului, ca oricare guvern de când e lumea, nu putea să existe fără serviciul securităţii, şi Slucenkov a trecut în fruntea acestui serviciu (a ocupat cabinetul agentului operativ din lagărul femeilor). Şi întrucât de o victorie asupra forţelor din exterior nici nu putea fi vorba, Slucenkov îşi dădea seama că acest post însemna execuţia lui inevitabilă. În cursul rebeliunii a povestit în lagăr că stăpânii i-au făcut propunerea secretă să provoace în lagăr un masacru

interetnic (epoleţii aurii contau foarte mult pe el, şi este de mirare că nu s-a dezlănţuit! Ar fi fost un bun prototip pentru viitorul nostru) şi să creeze, astfel, un pretext verosimil pentru a intra cu trupele în lagăr. Pentru aşa ceva, stăpânii îi promiseseră lui Slucenkov viaţa. El a respins această propunere, (însă cui şi ce or mai fi propus? N-a mai povestit nimeni.) Mai mult, când în la-găr a fost lansat zvonul că se aşteaptă un pogrom al evreilor, Slucenkov i-a prevenit pe toţi că pe colportorii acestui zvon îi va biciui în public. Zvonul a încetat.

Pe Slucenkov îl aştepta conflictul inevitabil cu loialiştii sau conformiştii. Chiar a şi avut loc. Trebuie spus că în toţi aceşti ani, în toate lagărele de ocnaşi, comuniştii-ortodocşi, chiar fără să se înţeleagă între ei, condamnau în unanimitate măcelărirea turnătorilor şi orice fel de luptă a deţinuţilor pentru drepturile lor. Fără să atribuim în mod expres aceasta unor considerente josnice (nu puţini dintre ortodocşi erau legaţi prin slujba la cumătru), putem să explicăm acest lucru prin concepţiile lor teoretice. Ei admiteau orice formă de represiune şi distrugere, chiar şi în masă, dar de sus în jos, ca manifestare a dictaturii proletariatului. Aceleaşi acţiuni, izbucnite dintr-un elan, izolate, dar de jos în sus, însemnau pentru ei banditism, şi încă în formă „banderovistă” (printre conformişti n-a existat niciodată vreunul care să admită dreptul Ucrainei la separare, pentru că aşa ceva ar fi însemnat naţionalism burghez). Faptul că ocnaşii refuzau munca de rob, erau indignaţi de zăbrele şi de rafalele trase asupra lor, îi mâhnea, îi deprima şi îi speria pe comuniştii supuşi din lagăr.

Aşa a fost şi în Kenghir, întregul cuib al conformiştilor (Ghenkin, Apfel-zweig, Talalaevski, evident Akoev, de alte nume nu mai dispunem. Pe urmă, încă un simulant, care a zăcut cu anii în spital, prefăcându-se că îi „circulă un picior” – asemenea mijloace intelectuale de

luptă admiteau şi ei; iar în comisie – clar, Makeev, probabil şi Berşadskaia – toţi, chiar de

Poate că tocmai aceste ameninţări au influenţat conducerea lagărului când a ales arma de reprimare.

la început reproşau că „nu trebuia să se înceapă”; şi când spărturile din zid au fost astupate – că nu trebuia săpat pe dedesubt; că totul a fost pus la cale de drojdia banderovistă, iar acum trebuie neapărat să renunţe, să cedeze cât mai degrabă. (Cei şaisprezece ucişi nu erau din lagărul lor, iar de evanghelist este chiar ridicol să-ţi pară rău!) În notele lui Makeev se simte toată această iritare sectantă a lor. Totul în jur este rău, toţi sunt răi, din toate părţile-numai pericole: de la conducere-o no-uă condamnare, de la banderovişti-un cuţit în spinare. „Vor să ne sperie cu bucăţile lor de fier ruginit şi să ne forţeze să murim”. Makeev numeş-te revolta din Kenghir „joc sângeros”, „atu fals”, „activitate artistică de amatori” a banderoviştilor, ba chiar mai des – „nuntă”. El consideră că scopurile căpeteniilor rebeliunii nu erau decât desfrâul, să se eschiveze de la muncă şi să întârzie momentul represaliilor. (Şi se subînţelege că represaliile aşteptate sunt îndreptăţite.)

Aceasta reflectă foarte exact atitudinea conformiştilor faţă de întreaga mişcare de eliberare din lagărele anilor ’50. Dar Makeev era foarte precaut, s-a strecurat chiar printre conducătorii revoluţiei, în vreme ce Talalaevski colporta aceste reproşuri în gura mare, şi serviciul de securitate al lui Slucenkov l-a închis într-o celulă a închisorii din Kenghir pentru propagandă ostilă insurgenţilor.

Da, tocmai aşa. Deţinuţii, care s-au răsculat şi au eliberat închisoarea, acum au înfiinţat închisoarea lor! Veşnica ironie. Este adevărat că în total au fost închişi din motive diverse (relaţii cu stăpânii) vreo patru oameni, şi niciunul dintre ei n-a fost împuşcat (ci, dimpotrivă, au

căpătat toţi cel mai bun alibi pentru Conducere).

În general, închisoarea, în special închisoarea cea veche şi întunecoasă, construită în anii ’30, era acum foarte vizitată: celulele individuale fără ferestre, cu un mic chepeng deasupra paturilor de lemn fără picioare, adică pur şi simplu nişte panouri de lemn puse jos, pe pardoseala de ciment, unde este şi mai frig, şi mai umed decât în toată celula foarte friguroasă; lângă acest pat mizerabil, adică pe pardoseală, ca pentru un câine – o strachină rudimentară de lut.

Subcomisia de propagandă organiza aici excursii pentru deţinuţii din la-găr care n-au avut prilejul să stea la închisoare şi poate nici n-o să mai aibă. I-au dus acolo şi pe generalii de la Moscova (nu s-au arătat prea impresionaţi). Au rugat să se organizeze şi o excursie pentru locuitorii liberi din orăşel, căci, oricum, fără deţinuţi nu lucrează nici ei. Generalii au admis chiar şi o astfel de excursie-alcătuită, fireşte-nu din muncitori de rând, ci din personal ales care n-a găsit niciun motiv de indignare.

La rândul ei, conducerea lagărului a propus să se organizeze o excursie cu deţinuţi în Rudnik (secţiile nr. 1 şi 2 ale Steplag-ului), unde, potrivit zvonurilor din lagăr, de asemenea izbucnise o revoltă (apropo – acest cuvânt revoltă ori, şi mai rău, răscoală, era evitat din considerente proprii şi de către robi, şi de către proprietarii de robi, fiind înlocuit de cuvântul mai pudic şi mai îndulcit sabantufi) (6). Delegaţii s-au dus şi s-au convins că acolo, într-adevăr, totul este ca înainte, deţinuţii merg la lucru.

Multe speranţe se legaseră de răspândirea unor asemenea greve! Delegaţii s-au întors din excursie destul de abătuţi.

(I-au dus în excursia asta tocmai la timp. Fireşte, Rudnikul era agitat, de la muncitorii liberi auziseră tot felul de poveşti despre revolta din Ken-ghir. Tot în luna iunie s-a nimerit că multora le-au respins cererile de re-

vizuire a dosarelor. Şi un puştan, pe jumătate smintit, a fost rănit în zona interzisă. Şi în Rudnik a început, de asemenea o grevă, au doborât porţile dintre filialele lagărului, au năvălit pe platforma de adunare, în turnuri au apărut mitraliere. Cineva a atârnat o placardă cu lozinci anti-sovietice şi cu chemarea „Libertate sau moarte!” A fost însă luată şi înlocuită cu placardă care conţinea revendicările legale şi angajamentul de a recupera pierderile pe de-a-ntregul, îndată ce revendicările vor fi satisfăcute. Au sosit camioanele să ia făină de la magazie-nu le-au dat. Greva a durat cam o săptămână, dar nu avem niciun fel de informaţii despre ea. Tot ce am expus aici este din a treia mână şi, probabil, mult exagerat.

În general, au fost săptămâni când întregul război se transforma în război de propagandă. Radioul exterior nu tăcea o clipă: prin câteva difu-zoare, aşezate de jur-împrejurul lagărului, erau alternate apeluri către deţinuţi cu informaţii, dezinformaţii şi vreo două discuri uzate, plictisitoare şi enervante.

În vale, pe câmpie, o mândră fată trece, De-a ei cosiţă blondă m-am îndrăgostit.

(De altminteri, pentru a merita chiar şi această neînsemnată onoare-as-cultarea acestor discuri – deţinuţii trebuiau să se revolte. Celor îngenuncheaţi nici măcar această porcărie nu le-au cântat.) Absolut în spiritul veacului, aceste discuri jucau şi rolul de bruiaj. Bruiau emisiunile transmise din lagăr şi adresate trupelor de escortă.

La emisiunile de radio din exterior, fie că ponegreau întreaga mişcare, asigurând că a fost declanşată numai pentru a viola femeile şi a jefui (în lagăr zekii râdeau, dar difuzoarele erau ascultate şi de oamenii liberi din orăşel. De altfel, stăpânii de sclavi nu puteau să se ridice la nicio altă explicaţie, pentru ei ar fi însemnat să atingă o înălţime inaccesibilă, recunoscând faptul că această gloată este

capabilă să caute dreptate). Fie că încercau să povestească cine ştie ce ticăloşie despre membrii Comisiei (chiar şi despre un vătaf: chipurile, în timp ce era transportat spre Kolîma cu şlepul, a făcut o gaură în cală şi a scufundat şlepul cu trei sute de ze-ka. Se insista asupra faptului că anume pe sărmanii ze-ka – şi toţi, sau aproape toţi, erau Cincizeci şi Opt – i-a înecat el, nu escorta; nu se ştie însă cum a scăpat el însuşi). Fie că îl chinuiau pe Kuzneţov, făcându-i cunoscut că i-a sosit ordinul de eliberare, dar că acum a fost anulat. Şi din nou apeluri: la muncă! La muncă! La muncă! De ce Patria trebuie să vă întreţină? Prin faptul că nu ieşiţi la lucru, adu-ceţi un mare prejudiciu statului! (Asta trebuia să străpungă inimile condamnate la ocnă pe viaţă.) Garnituri întregi cu cărbuni staţionează şi nu are cine să le descarce! (N-au decât să stea! râdeau zekii. Aşa veţi ceda mai repede! Nici lor însă nu le-a trecut prin cap ideea ca epoleţii aurii să descarce singuri, dacă îi doare atât de mult inima.)

Însă n-a rămas datoare nici Subcomisia tehnică. La intendenţă au găsit două instalaţii de cinematograf mobil. Amplificatoarele lor au fost folosite ca difuzoare, bineînţeles, de putere mult mai mică. Amplificatoarele erau alimentate de la hidrocentrala secretă. (Faptul că insurgenţii aveau curent electric şi post de radio îi mira şi îi neliniştea în acelaşi timp pe stăpâni. Se temeau ca rebelii să nu fi pus la punct un emiţător radio şi să transmită în străinătate informaţii despre revolta lor. Asemenea zvo-nuri fuseseră lansate în lagăr.)

Lagărul avea şi crainicii lui (este cunoscută Slava larimovskaia). Se difuzau ultimele ştiri, radiojurnalul (exista şi o gazetă de perete zilnică şi cu caricaturi). Lacrimi de crocodil se intitula emisiunea în care erau ironizaţi gardienii care sunt îngrijoraţi de soarta femeilor, tocmai de ei bă-tute mai înainte. Existau emisiuni şi pentru escortă. În afară de asta, noaptea, se apropiau de turnuri

şi strigau soldaţilor prin portavoce.

Însă capacitatea nu era îndeajuns de mare ca să emită pentru unicii simpatizanţi care puteau fi găsiţi în Kenghir – pentru locuitorii liberi ai orăşelului, mulţi dintre ei provenind din exilaţi căci tocmai lor, nu prin radio, ci undeva, acolo, într-un loc inaccesibil zekilor, autorităţile orăşelului le împuiau capul cu zvonuri. Că în lagăr taie şi spânzură bandiţii sângeroşi şi prostituatele neruşinate (această variantă avea succes printre femei) *; că aici schingiuiesc oamenii nevinovaţi şi îi ard de vii în cuptoare (dar rămânea de neînţeles: de ce nu intervenea Conducerea?!…)

Cum să le strigi peste ziduri la un kilometru, şi la doi, şi la trei: „Fraţilor! Noi nu vrem decât dreptate! Ne omoară fără nicio vină, ne ţin mai rău ca pe nişte câini! Iată care sunt revendicările noastre…”?

Gândirea Subcomisiei tehnice, neavând posibilitatea să ţină pasul cu ştiinţa contemporană, s-a aciuat, dimpotrivă, pe lângă ştiinţa veacurilor trecute. Din foiţă de ţigară (ce nu găseai la intendenţă? Am scris despre ea**: ani de-a rândul ea a înlocuit pentru ofiţerii din Djezkazgan şi ateli-erele din capitală, şi tot felul de magazine de larg consum) au lipit, după

Când totul s-a terminat şi o coloană de femei trecea prin orăşel în drum spre locul de muncă, de-a lungul uliţei s-au adunat rusoaicele măritate şi au început să strige: „Prostituatelor! Târfelor! Vi s-a făcut poftă de…?” şi altele mult mai expresive. A doua zi scena s-a repetat, dar deţinutele luaseră pietre din zonă şi au aruncat în cele ce le insultau. Soldaţii din escortă râdeau.

Partea a Treia. Capitolul 22.

exemplul fraţilor Montgolfier, un balon uriaş. De el au legat un pachet de manifeste, iar dedesubt – un vas cu cărbuni aprinşi, care furniza un curent de aer cald spre interiorul bolonului, deschis în partea de jos. Spre marea

satisfacţie a mulţimii deţinuţilor care se strânsese acolo (deţinuţii – dacă se bucură – se bucură precum copiii), acest grozav aparat aeronautic s-a ridicat şi a zburat. Dar vai! Vântul era mai iute decât putea balonul să se înalţe şi, când să treacă peste gard, sobiţa s-a agăţat de sârmă. Lipsit de curentul de aer fierbinte, balonul a căzut şi a ars odată cu manifestele.

După acest eşec, au început să umfle baloanele cu fum. Acestea, dacă sufla un vânt favorabil, zburau binişor, arătând celor din orăşel nişte placarde scrise cu litere mari:

— Salvaţi femeile şi bătrânii de bătaie!

— Cerem să vină un membru al Prezidiului Comitetului Central!

Garda a început să tragă în aceste baloane.

Atunci, la Subcomisia tehnică s-au prezentat nişte zeki ceceni şi au propus să facă zmeie (ei sunt mari meşteri în zmeie). Au confecţionat cu succes zmeiele şi le-au înălţat departe, deasupra orăşelului. Pe corpul zmeului era fixat un dispozitiv percutant. Când zmeul ajungea într-o poziţie favorabilă, el împrăştia pachetul cu manifeste, fixat lângă dispozitiv. Cei ce înălţaseră zmeiele stăteau pe acoperişul unei barăci şi se uitau să vadă ce-o să fie mai departe. Dacă manifestele cădeau aproape de lagăr, supraveghetorii alergau în fuga mare să le adune, dacă locul unde cădeau era prea departe, se duceau cu motocicletele sau călare pe cai. De fiecare dată se străduiau să nu dea posibilitatea cetă-ţenilor liberi să citească adevărul independent. (Manifestele se încheiau cu rugămintea, către cei care le găseau, să fie trimise la Comitetul Central.)

Trăgeau şi asupra zmeielor, dar ele nu erau atât de vulnerabile la găuri ca baloanele. Adversarul a descoperit repede că, în loc să pună să alerge o mulţime de supraveghetori, îl costă mai ieftin dacă lansează contra-

zmeie, ca să le vâneze pe celelalte şi să le încâlcească.

Un război al zmeielor în cea de a doua jumătate a secolului al XX-lea! Şi totul – împotriva adevărului…

(Poate că pentru cititori va fi interesant, pentru fixarea în timp a evenimentelor din Kenghir, dacă ne vom aminti ce se petrecea – în timpul revoltei din Kenghir – în lumea liberă? Conferinţa de la Geneva pentru Indochina. Lui Pierre Cot (7) i s-a înmânat premiul Stalin pentru pace. Un alt scriitor francez progresist, Sartre (8), a venit la Moscova să se împărtăşească din viaţa noastră progresistă. Cu mare pompă s-a sărbătorit cea de a 300-a aniversare a unirii Ucrainei cu Rusia. La 31 mai – o ma

Ucrainenii din Kenghir au declarat ziua aceea zi de doliu.

re paradă în Piaţa Roşie. Republica Socialistă Sovietică Ucraineană şi Republica Socialistă Federativă Sovietică Rusă au fost decorate cu ordinul Lenin. La 6 iunie, la Moscova, a fost dezvelit monumentul lui Iuri Dolgoruki (9). La 8 iunie a început congresul sindicatelor (despre Ken-ghir însă nu s-a vorbit nimic). Pe 10 este lansat împrumutul. Pe 20 a fost ziua Flotei aeriene, o frumoasă paradă la Tuşino (10). În plus, aceste luni ale anului 1954 au fost marcate de o ofensivă puternică pe Frontul, cum s-ar zice, literar: Surkov (11), Kocetov (12) şi Ermilov (13) au fost prezenţi în presă cu articole foarte categorice de atenţionare şi punere la punct. Kocetov mai şi întreba: Ce epocă este aceasta? Şi nimeni nu-i răspundea: Epoca răscoalelor din lagăre! Multe piese şi cărţi incorecte au fost aspru criticate în această perioadă. Iar în Guatemala, imperialiş-tii din Statele Unite au întâmpinat o ripostă binemeritată.)

În orăşel trăiau exilaţi ceceni, dar este puţin probabil să fi confecţionat ei acele zmeie. Pe ceceni nu-i poţi acuza că ar fi slujit vreodată asupritorilor. Ei au înţeles perfect sensul revoltei din Kenghir şi, într-o zi, au adus lângă zonă

un camion cu pâine. Bineînţeles, trupele i-au alungat.

(Se pot spune multe despre ceceni. Ei sunt dificili pentru locuitorii din jurul lor, mă refer la cei din Kazahstan. Grosolani şi obraznici, pe ruşi nu-i iubesc câtuşi de puţin. Dar îndată ce deţinuţii din Kenghir şi-au manifestat dragostea de libertate şi bărbăţia, simpatia cecenilor a fost numaidecât cucerită! Când ni se pare că suntem prea puţin respectaţi, trebuie să verificăm dacă meritǎm asta prin felul nostru de a trăi.)

Între timp, Subcomisia tehnică isprăvise lucrul la faimoasa armă „secretă”. Era vorba despre nişte triunghiuri de aluminiu pentru adăpători de vaci, rămase din producţia anterioară, care erau umplute cu pucioasă de chibrituri în amestec cu carbid de calciu (toate lăzile cu chibrituri au fost adăpostite după uşa „100.000 de volţi”). Când sulful era aprins şi triunghiurile aruncate, ele se dezmembrau în bucăţi, şuierând.

Dar nu acestor inventatori nefericiţi şi nici statului-major de campanie cu sediul la baie le era dat să aleagă ora, locul şi forma atacului. La vreo două săptămâni de la începutul mişcării, într-o noapte întunecată, de nimic luminată, au răsunat, deodată, nişte lovituri surde în mai multe locuri din zidul lagărului. De data asta însă nu evadaţii şi nici rebelii erau cei care loveau în el: dărâmau zidul chiar trupele de escortă! În lagăr se stârnise mare zăpăceală, se agitau încoace şi-ncolo cu lănci şi cu săbii, nu puteau pricepe ce se întâmplă, aşteptau să înceapă atacul. Dar trupele n-au atacat.

Spre dimineaţă s-au lămurit că în diverse locuri ale zonei, în afară de porţile existente şi baricadate, adversarul exterior a făcut vreo zece spărturi. (De partea cealaltă a spărturilor, pentru ca zekii să nu năvă-lească prin ele, au fost instalate posturi cu mitraliere. Fireşte era vorba

Se zice că spărturile au fost mai întâi experimentate

în Norilsk: aici au fost făcute pentru de pregătirea unui asalt prin spărturi, şi în furnicarul lagărului au început să clocotească lucrările de apărare. Statul-major al rebelilor a hotărât: să fie dărâmate toate zidurile interioare, anexele din chirpici şi să se clădească un al doilea zid împrejmuitor, al lor, consolidat în mod special cu grămezi de chirpici în dreptul spărturilor, pentru a se apăra de mitraliere.

Totul se întorsese pe dos! Escorta dărâma zona, iar deţinuţii din interiorul lagărului o refăceau. Şi hoţii cu conştiinţa curată făceau acelaşi lucru fără să-şi încalce legea lor.

Acum trebuia să instaleze posturile de gardă suplimenatare în dreptul spărturilor; să desemneze fiecărui pluton spărtura spre care trebuia să alerge precis noaptea, când se va da semnalul de alarmă, şi să ocupe poziţia de apărare. Ca semnale de alarmă au stabilit: lovituri într-un tampon de vagon şi fluierăturile tâlhăreşti.

Zekii se pregăteau serios să iasă cu lăncile împotriva mitralierelor. Cine nu era pregătit – din timiditate, se obişnuia.

Vorba ceea: O fi vai şi o fi jale, dar nu ai decât o cale.

Şi odată a avut loc un atac de zi. Într-una din spărturile din faţa balconu-lui Direcţiei Steplag-ului, în care se înghesuiau tot felul de gradaţi, cu tot felul de epoleţi – laţi, de trupă, şi înguşti, de procuror – şi cu camere de filmat şi aparate de fotografiat în mână – în spărtură, deci, au fost împinşi puşcaşi cu automate. Ei nu se grăbeau. Au intrat doar atât cât să fie dat semnalul de alarmă şi spre spărtură să dea năvală plutoanele desemnate, care, agitându-şi lăncile şi mâinile cu pietre şi chirpici, să ocupe baricada. Atunci, din balcon (scoţându-i pe puşcaşi din câmpul de filmare), au început să zumzăie camerele de filmat şi aparatele de fotografiat să ţăcăne. Şi ofiţerii regimului disciplinar, procurorii şi activiş-tii politici,

şi cine mai erau acolo, fireşte – toţi membri de partid, râdeau de spectacolul sălbatic al acestor primitivi înflăcăraţi, înarmaţi cu lănci. Ghiftuiţi, nesimţiţi, persoane sus-puse, ei îşi băteau joc de la balcon de concetăţenii lor flămânzi şi înşelaţi. Pentru ei era foarte hazliu.

De spărturi se apropiau pe furiş şi supraveghetori şi, precum asupra fiarelor sălbatice ori asupra omului zăpezilor, încercau să arunce arcane cu cârlige ca să captureze o „limbă”.

Însă ei contau acum mai mult pe „dezertori”, pe cei care îşi pierduseră curajul. Radioul bubuia întruna: treziţi-vă! Treceţi dincolo de zonă prin spărturi! În aceste locuri nu se va trage! Cei care vor trece nu vor fi judecaţi pentru rebeliune!

a-i momi pe cei ce şi-au pierdut curajul, pentru a-i asmuţi pe hoţi şi pentru a introduce trupele sub pretextul restabilirii ordinii.

— Aceste fotografii, în prezent, sunt de bună seamă ataşate la rapoartele privind operaţiunile de pedeapsă. Şi poate că nu se vor găsi unii atât de abili să le distrugă în faţa viitorului.

Postul de radio al lagărului a transmis răspunsul Comisiei: Cine vrea să-şi salveze pielea – ducă-se, chiar pe la intrarea principală, noi nu oprim pe nimeni.

Aşa a procedat… chiar unul dintre membrii Comisiei, fostul maior Mă-keev, care s-a apropiat de postul principal de gardă ca şi cum ar fi avut treabă. (Ca şi cum – nu pentru că l-ar fi reţinut cineva sau ar fi avut cu ce să-l împuşte din spate, ci pentru că este aproape imposibil să fii trădător sub ochii tovarăşilor care te huiduiesc! * Timp de trei săptămâni el s-a prefăcut, şi numai în acest moment a putut da frâu liber setei lui de înfrângere şi furiei pe insurgenţi, fiindcă ei doresc acea libertate pe care el, Makeev, nu o doreşte. Acum, ca să-şi spele păcatele faţă de stăpâni, vorbea la radio, chemându-i pe rebeli să se predea

şi ponegrindu-i pe toţi cei care propuneau să reziste în continuare. Iată câteva fraze extra-se din varianta scrisă a acelui discurs radiofonic: „Cineva a hotărât că libertatea poate fi obţinută cu ajutorul săbiilor şi lăncilor… Vor să pună la zid pe cei care nu vor să ia în mână acele bucăţi de fier ruginit… Ni se promite revizuirea dosarelor. Generalii poartă răbdători tratative cu noi, iar Slucenkov consideră acest lucru drept o slăbiciune a lor. Comisia este un paravan pentru dezmăţ banditesc… Purtaţi tratative demne de deţinuţii politici, nu (!!) vă pregătiţi pentru o apărare absurdă”.

Spărturile au rămas căscate multă vreme, chiar mai multă decât perioada când zidul a fost întreg. Şi în toate aceste săptămâni au trecut dincolo de zonă doar în jur de doisprezece oameni.

De ce? Oare credeau în victorie? Nu. Oare nu erau apăsaţi, copleşiţi de gândul la iminenta pedeapsă? Erau. Oare oamenii nu voiau să se salveze pentru familiilor lor? Voiau! Şi se chinuiau, şi poate că la această posibilitate se gândeau mii dintre ei. Iar pe foştii minori i-au chemat să plece pe temeiurile cele mai legale. Dar temperatura generală pe această bucată de pământ era atât de ridicată, încât sufletele, chiar dacă nu au fost definitiv retopite, au fost cel puţin transformate prin contopire, şi legile meschine potrivit cărora „viaţa ni se dă o singură dată”, şi existenţa determină conştiinţa, şi propria piele îl face pe om prizonierul laşităţii – toate nu au acţionat în acest scurt răstimp în acest loc restrâns. Legile existenţei şi ale raţiunii dictau oamenilor să se predea împreună ori să fugă separat, dar ei nu s-au predat şi nu au fugit! Ei s-au înălţat pe acea treaptă spirituală, de unde li se strigă călăilor:

— Alege-s-ar praful de voi! Poftim – striviţi-mă! Mâncaţi-mă!

Şi operaţia, atât de bine chibzuită, că deţinuţii vor da bir cu fugiţii prin spărturi ca nişte şobolani şi vor rămâne

doar cei mai îndârjiţi, care vor trebui striviţi, operaţia aceasta a eşuat pentru că a fost pusă la cale de

Chiar şi după zece ani este ruşinos că el, în memoriile sale, scrise probabil pentru justifi-care, spune că întâmplător, chipurile, a băgat capul la postul de control, iar acolo s-au năpustit asupra lui şi i-au legat mâinile.

nişte canalii.

Şi la gazeta de perete a insurgenţilor, alături de un desen: o femeie îi arată copilului său nişte cătuşe sub un capac de sticlă: „Iată ce-i dădeau să poarte tatălui tău”, a apărut o caricatură: Ultimul transfug (un motan negru care se aruncă printr-o spărtură).

Caricaturile râd întotdeauna, însă oamenilor din zonă le ardea prea puţin de râs. Au trecut două, trei, patru, cinci săptămâni… Ceea ce, după legile GULag-ului, nu putea să dureze niciun ceas, a existat şi a durat neverosimil de mult, chiar chinuitor de mult timp: jumătate din mai şi pe urmă aproape iunie întreg. La început oamenii erau ameţiţi de victorie, de libertate, de întâlniri şi proiecte, apoi au dat crezare zvonurilor că s-a ridicat Rudnikul: poate, după el, se vor ridica Ciurbai-Nura, Spassk, întregul Steplag! Apoi, de ce nu, şi Karaganda! apoi întregul Arhipelag va începe să erupă şi se va împrăştia în cele patru colţuri ale lumii! Însă Rudnikul, punându-şi mâinile la spate şi lăsând capul în jos, ca şi înainte, ieşea la unsprezece ore de muncă să se îmbolnăvească de silicoză, şi nu avea nicio treabă cu Kenghirul, nici cu sine însuşi.

Nimeni nu a susţinut insula Kenghir. Acum nu mai era cu putinţă nici să fugi în deşert: sosiseră trupele, trăiau în corturi sub cerul stepei, întregul lagăr fusese împrejmuit pe dinafară cu încă o centură dublă de sârmă ghimpată. Exista o singură dâră roz: va veni boierul (îl aşteptau pe Mă-lenkov (14)) şi el va hotărî totul (15). Va veni, bunul de el, va exclama şi va plesni din palme

ridicându-le spre cer: da cum au trăit ei aici? Da cum i-aţi ţinut aici? Să fie judecaţi asasinii! Să fie împuşcaţi Cecev şi Belia-ev! Să fie degradaţi ceilalţi… însă dâra era prea dârâ, şi prea rozâ.

Nu putea fi vorba de îndurare. Nu-ţi mai rămânea decât să-ţi trăieşti ultimele zile în libertate, apoi să te supui represiunilor Steplag-ului, MVD-ului.

Şi întotdeauna există suflete care nu rezistă încordării. Şi unii, acolo, înăuntrul lor erau încă de pe acum reprimaţi şi doar sufereau că repri-marea naturală se amână de atâta vreme. Unii remarcă încetişor că ei nu sunt amestecaţi în nimic şi, dacă în continuare vor avea grijă să nu se compromită cu nimic, vor rămâne aşa. Alţii erau tineri căsătoriţi (de-adevăratelea, cu tot ritualul de cununie religioasă, căci o ucraineancă din vest tot aşa se mărită, iar prin grija GULag-ului în lagăr se găseau preoţi de toate religiile). Pentru aceşti tineri căsătoriţi amărăciunea şi desfătarea se îmbinau într-o alternanţă de straturi pe care oamenii nu o cunosc în lenta lor existenţă. Fiecare zi o socoteau ultima din viaţa lor şi, deoarece pedeapsa întârzia, fiecare dimineaţă era pentru ei un dar de la Dumnezeu.

Iar credincioşii se rugau şi, trecând în grija lui Dumnezeu sfârşitul răscoalei din Kenghir, erau, ca întotdeauna, cei mai liniştiţi oameni. În cantina cea mare, conform unui grafic, se făceau slujbe de toate religiile. Martorii lui Iehova au dat curs liber normelor lor şi au refuzat să pună mâna pe armă, să lucreze la consolidări, să stea de pază. Ei şedeau îndelung cu capetele apropiate şi tăceau. (I-au pus să spele vasele.) Prin lagăr umbla un proroc. Nu se ştie dacă era sincer ori fariseu. Făcea cruci pe vagonaşe şi prezicea sfârşitul lumii. În sprijinul celor spuse de el, vremea s-a răcit puternic, cum se întâmplă uneori în Kazahstan chiar şi în zilele de vară. Băbuţele adunate de el, care nu erau îmbrăcate în haine călduroase,

şedeau pe pământul rece, tremurau şi ridicau braţele spre cer. Cui mai puteau să se roage…

Iar alţii ştiau că sunt compromişi fără putinţă de tăgadă şi că le-a mai rămas de trăit doar până intră trupele. Până atunci trebuie să gândeşti şi să faci totul ca să te menţii cât mai îndelung. Şi aceşti oameni nu erau cei mai nefericiţi. (Cei mai nefericiţi erau cei care nu erau compromişi şi se rugau să se sfârşească odată.)

Însă când toţi aceşti oameni se strângeau la adunări ca să hotărască dacă vor capitula sau vor rezista, ei nimereau din nou în acea temperatură colectivă în care opiniile lor personale erau retopite, încetau să mai existe chiar pentru ei înşişi. Ori se temeau să nu se facă de râs mai mult decât de moartea ce va să vie…

— Tovarăşi! zicea sigur pe el chipeşul Kuzneţov, ca şi cum ar fi cunoscut multe secrete şi toate aceste secrete erau în favoarea deţinuţilor. Avem mijloace de apărare cu arme de foc, şi cincizeci la sută din pierderile noastre vor fi şi ale adversarului!

Şi mai spunea:

— Moartea noastră nu va fi în zadar!

(Aici avea perfectă dreptate. Şi asupra lui acţiona acea temperatură colectivă.)

Şi când au votat – dacă să reziste sau nu – majoritatea a votat pentru. Atunci, Slucenkov i-a ameninţat semnificativ:

— Luaţi seama! Cu cei ce rămân printre noi şi vor vrea să capituleze ne vom încheia socotelile cu cinci minute înainte de a se preda!

Într-o zi, postul de radio din afară a difuzat un „ordin de zi pe GULag”: pentru refuzul de a ieşi la muncă, pentru sabotaj, pentru… pentru… pentru… secţia din Kenghir a Steplag-ului va fi desfiinţată şi toţi deţinuţii vor fi expediaţi în Magadan. (În mod vădit, GULag-ul nu mai avea loc de ajuns pe planetă. Dar cu cei care şi fără asta fuseseră

expediaţi în Mă-gadan – cu ei ce se va întâmplă?) Ultimul termen pentru a ieşi la lucru…

Dar a trecut şi acest ultim termen, şi totul a rămas la fel.

Totul a rămas la fel, şi întregul fantastic, întregul caracter de vis al acestei vieţi imposibile, nemaiîntâlnite, suspendate în neant, a celor opt mii de oameni săreau şi mai mult în ochi prin viaţa ordonată a lagărului: mâncare de trei ori pe zi; baia la sorocul potrivit; spălătoria; schimbarea lenjeriei; frizeria; atelierele de croitorie şi cizmărie. Chiar şi comisiile de împăciuire pentru cei care se certau. Şi chiar… eliberarea din lagăr!

Da. Postul de radio din exterior îi chema uneori pe cei care se eliberau; aceştia erau ori străinii de aceeaşi naţie, a căror ţară a meritat să-şi strângă prizonierii laolaltă, ori deţinuţi cărora li se împlinise (ori, chipurile, li se împlinise) sorocul. Poate că în felul acesta Direcţia îşi procura „limbile”, fără să mai recurgă la funiile cu cârlige ale supraveghetorilor? Comisia nu avea posibilitatea să verifice şi îi lăsa pe toţi să plece.

De ce tărăgănau atât? Ce mai aşteptau stăpânii? Să se sfârşească alimentele? Dar ei ştiau că nu se vor isprăvi curând. Oare ţineau seama de opinia celor din orăşel? N-aveau nevoie. Pregăteau un plan de reprimare? Puteau s-o facă mai repede. (Este adevărat, au aflat pe urmă, că în vremea asta de lângă Kuibîşev au transferat un regiment „cu destinaţie specială”, adică pentru represalii. Aşa ceva nu obţine oricine.) Coor-donau reprimarea la vârf? Şi cât de înalt era vârful? Nu vom şti niciodată ce instanţă şi la ce dată a luat această hotărâre.

De câteva ori, pe neaşteptate, s-au deschis porţile din exterior ale intendenţei: oare doar ca să verifice pregătirea apărătorilor? Pichetul de gardă a sunat alarma, şi plutoanele au dat năvală pe poziţie. Dar n-a intrat nimeni în zonă.

Tot serviciul de informaţii al apărătorilor era alcătuit din observatorii instalaţi pe acoperişurile barăcilor. Şi doar ceea ce era accesibil vederii de pe acoperişuri peste gard constituia temei pentru calcule şi previ-ziuni.

Pe la mijlocul lui iunie, în orăşel au apărut multe tractoare. Erau doar motoarele pornite sau cărau ceva pe lângă zonă? Începuseră să funcţioneze şi noaptea. Această activitate nocturnă a tractoarelor era o enig-mă. Pentru orice eventualitate au început să mai sape nişte gropi lângă spărturi (de altfel, fotografiate ori schiţate din U-2).

Acest duduit supărător sporea misterul şi îngrijorarea.

Şi, pe neaşteptate, scepticii au fost făcuţi de ruşine! Au fost făcuţi de ruşine cei care îşi pierduseră orice speranţă. Au fost făcuţi de ruşine toţi care spuneau că nu va exista cruţare şi că nu au ce să ceară. Numai ortodocşii puteau să triumfe. La 22 iunie, radioul din exterior a anunţat: revendicările deţinuţilor au fost acceptate! În Kenghir soseşte un membru al Prezidiului Comitetului Central!

Dâra roză s-a transformat într-un soare roz, într-un cer roz! Prin urmare se poate! Prin urmare există dreptate în ţara noastră! Ei ne vor face concesii, şi noi vom face concesii. La urma urmei putem să purtăm şi numerele, şi nici zăbrelele de la ferestre nu ne deranjează, doar nu intrăm pe fereastră. Ne înşală iar? Dar nu ne cer să ieşim înainte la lucru!

Aşa cum atingerea unei baghete descarcă un electroscop şi foile lui neliniştite se lasă în jos uşurate, tot aşa şi anunţul postului de radioexter lor i-a eliberat pe toţi de tensiunea apăsătoare din ultima săptămână.

Şi chiar detestabilele tractoare, care duduiau din seara de 24 iunie, au tăcut.

Ce uşor a fost somnul în cea de a patruzecea noapte a rebeliunii. probabil că el va veni mâine, poate că a şi

venit... * Ah, aceste nopţi de iunie scurte, când nu izbuteşti să dormi îndeajuns, când somnul din zori este atât de profund! Ca şi cu treisprezece ani în urmă. (16)

Vineri, 25 iunie, când se crăpa de ziuă, pe cer au fost lansate rachete cu paraşuta, dar şi din turnurile de pază, şi observatorii de pe acoperişurile barăcilor nici n-au apucat să crâcnească, doborâţi de gloanţele lunetiştilor. Salve de tunuri! Pe deasupra lagărului au trecut avioane în zbor razant, stârnind groază. Vestitele tancuri T-34, care ocupaseră poziţiile de plecare mascate de urletul tractoarelor, acum se îndreptau din toate părţile spre spărturi. (Unul dintre ele, totuşi, a nimerit într-o groapă.) Unele tancuri târau după ele şiruri de sârmă ghimpată pe capre pentru ca să divizeze numaidecât zona. În urma celorlalte veneau în fugă detaşamentele de asalt cu automate şi căşti. (Şi puşcaşii, şi tanchiştii primiseră vodcă înainte de începerea atacului. Oricât ar fi fost ele trupe speciale, este totuşi mai uşor să striveşti nişte oameni neînarmaţi în stare de beţie.) Odată cu cordoanele trupelor de asalt veneau radiotelegrafiştii cu emiţătoare. Generalii au urcat în turnurile de pază şi de acolo, la lumina diurnă a rachetelor (unul dintre turnuri ardea, zekii îi dăduseră foc cu triunghiurile lor) dădeau comenzi: „Luaţi baraca cutare! Kuzneţov se află acolo!..." Ei nu se ascundeau ca de obicei la postul de observaţie, pentru că nu erau ameninţaţi de gloanţe.

De departe, de la şantierele de construcţii, reprimarea era urmărită de muncitorii liberi.

Lagărul s-a trezit în plină nebunie. Unii rămâneau în barăci, pe locuri, se culcau pe duşumea, crezând că astfel vor scăpa şi socotind că rezistenţa nu are niciun rost. Alţii îi împingeau să meargă să se împotrivească. Cei din a treia categorie fugeau care-încotro printre gloanţe, la luptă sau pur şi simplu căutând o moarte rapidă.

Filiala nr. 3 a lagărului a intrat în luptă. Ea era aceea

care şi începuse (aici erau concentraţi cei cu douăzeci şi cinci de ani, iar banderoviştii aveau o mare pondere). Ei… aruncau cu pietre în puşcaşii cu automate şi în supraveghetori, probabil şi cu triunghiuri cu pucioasă în tancuri… De sticla pisată nu şi-a amintit nimeni. Una dintre barăci, cu strigăte de „ura” a trecut de două ori la contraatac…

Tancurile striveau pe oricine se nimerea în calea lor (Altei Presman din Kiev i-au trecut cu şenila peste pântece). Tancurile intrau până în cerda-curile barăcilor şi striveau pe cine prindeau din urmă (pe estoniencele

Dar poate că a venit într-adevăr? Poate că el a dat dispoziţii?

Ei se ascundeau numai de istorie. Cine erau aceşti abili comandanţi de oşti? De ce ţara nu le-a dat onorul pentru glorioasa lor biruinţă din Kenghir? Cu greu mai putem afla astăzi numele nu doar ale principalilor, dar nici ale celor din urmă: colonelul Riazanţev, şeful secţiei cekiste operative a Steplag-ului; Siomuşkin, şeful secţiei politice a Steplag-ului… Ajutor, ajutaţi-mă să continui lista!

Ingrid Kivi şi Mahlapa). Tancurile se lipeau de pereţii barăcilor şi îi striveau pe cei ce se refugiau acolo ca să scape de şenile.

Tancurile străpungeau pereţii de scânduri ai barăcilor şi chiar trăgeau înăuntru cu obuze oarbe, îşi aminteşte Faina Epstein. Ca într-un vis, colţul barăcii s-a prăbuşit, şi de-a curmezişul lui, peste trupuri vii, a trecut un tanc; femeile săreau şi se zbăteau. În urma tancului venea un camion, şi femeile aproape despuiate erau aruncate în el.

Tancurile trăgeau cu obuze oarbe, dar automatele aveau gloanţe şi ca-rabinele baionete de luptă. Femeile se aruncau peste bărbaţi să-i apere cu trupurile lor – şi femeile erau străpunse cu baionetele! În această dimineaţă, operul Beliaev a împuşcat cu mâna lui aproape

douăzeci de oameni. După luptă, a fost văzut cum punea în mâinile celor uciși cuțite, iar un fotograf îi fotografia pe bandiții uciși. A murit, rănită în plămân, Suprun, membră a comisiei, bunică. Unii s-au ascuns în toalete, dar și acolo au fost ciuruiți cu rafale de automate.

Pe Kuzneţov l-au arestat la postul său de comandă, la baie, l-au pus în genunchi. Pe Slucenkov, cu mâinile ferecate, l-au ridicat în aer și l-au trântit de pământ (un procedeu al hoților).

Pe urmă împușcăturile s-au potolit. Au început să strige: „Ieșiți din bărăci, nu mai tragem!" într-adevăr, doar loveau cu patul armelor.

Pe măsură ce capturau câte un grup de prizonieri îl scoteau în stepă prin spărturi, prin cordonul exterior format din soldații de escortă ai Ken-ghirului, îi percheziționau și îi așezau cu fața la pământ, cu mâinile ridicate deasupra capului. Și printre cei ce zăceau astfel, de parcă erau răstigniți, umblau încoace și-ncolo aviatorii MVD și supraveghetorii care triau, căutând să-i recunoască pe cei ce îi văzuseră bine înainte din aer sau din turnuri.

(Cu această grijă pe cap, nimeni n-a avut timp să deschidă ziarul „Prav-da" din ziua aceea. Era un număr tematic – ziua patriei noastre: succesele metalurgiștilor, extinderea mecanizării lucrărilor de recoltare. Istoricului nu-i va fi greu să facă un bilanț al evenimentelor petrecute în patria noastră în ziua aceea.)

Ofițerii curioși puteau acum să cerceteze tainele de la intendență: de unde provenea curentul și care era „arma secretă".

Generalii biruitori s-au coborât din turnuri și s-au dus să ia micul dejun. Fără să-l cunosc pe vreunul, am curaj să afirm că în acea dimineață de iunie pofta lor de mâncare era ireproșabilă și cred că au și băut câteva pahărele. Aburii băuturii n-au deranjat câtuși de puțin armonia

ideologică din capul lor. Iar ceea ce se afla în pieptul lor fusese înşurubat din afară.

Într-unul din tancuri se afla, beată, Naghibina, medicul lagărului. Nu ca să acorde primul ajutor, ci să contemple acest spectacol interesant.

Morţi şi răniţi au fost: după povestiri – în jur de şase sute. După materia-lele serviciului de producţie şi planificare al secţiei din Keughir, cu care prietenii mei au făcut cunoştinţă după câteva luni – peste şapte sute. Răniţii au umplut spitalul lagărului şi pe cei care n-au încăput i-au dus în spitalul orăşelului. (Cetăţenilor liberi li s-a explicat că trupele au tras doar cu gloanţe oarbe, dar deţinuţii s-au ucis între ei.)

Era ispititor să-i pună să sape mormintele pe cei rămaşi în viaţă, însă, pentru păstrarea secretului, această treabă a fost încredinţată trupelor: vreo trei sute au fost îngropaţi în colţul zonei, pe ceilalţi – undeva în ste-pă.

Toată ziua de 25 iunie, deţinuţii au zăcut în stepă cu faţa la pământ, în soare (toate aceste zile – necruţător de toride), iar în lagăr s-a executat o percheziţie generală, cu spargeri şi scuturări. Pe urmă, în stepă au adus apă şi pâine. Ofiţerii au venit cu listele pregătite, îi strigau după nume, făceau un semn că sunt în viaţă, le dădeau raţia şi erau imediat repartizaţi după liste.

Membrii Comisiei şi alţi suspecţi au fost închişi în puşcăria lagărului, care a încetat să mai fie folosită în scopuri turistice. Peste o mie de oameni au fost selecţionaţi pentru a fi trimişi – unii în puşcării închise, alţii pe Kolîma. (Ca întotdeauna, aceste liste au fost alcătuite – s-ar putea zice – pe orbeşte: în ele au fost incluşi oameni care nu fuseseră amestecaţi în nimic.)

Fie ca tabloul represaliilor să pogoare pacea în sufletele celor ce au fost scârbiţi de ultimele capitole. De acum, – să ne ferească Sfântul! – nimeni nu va mai trebui să se adune la „camera de bagaje”, şi călăii nu vor

cunoaşte niciodată răzbunarea.

Pe 26 iunie, toată ziua, au fost puşi să desfacă baricadele şi să astupe spărturile.

Pe 27 iunie i-au scos la lucru. În sfârşit, iată că s-a găsit mână de lucru pentru garniturile de tren.

Tancurile care au înăbuşit Kenghirul s-au deplasat singure spre Rudnik şi acolo au defilat prin faţa zekilor. Pentru luare-aminte…

Procesul căpeteniilor a avut loc în toamna anului 1955, bineînţeles – cu uşile închise. Dar nu ştiu nimic exact despre el… Se spune că Kuzneţov s-a prezentat sigur pe el, a demonstrat că el s-a comportat ireproşabil, nici că se putea imagina mai bine. Nu cunoaştem verdictele. Probabil că Slucenkov, Mihail Keller şi Knopkus au fost împuşcaţi. Adică i-ar fi împuşcat negreşit, dar poate că anul 1955 a fost mai blând?

În Kenghir s-a pus la punct un regim de lucru cinstit. N-au scăpat din vedere să creeze din recenţii insurgenţi brigăzi de şoc. Hozrasciotul era

La 9 ianuarie 1905 au fost ucişi circa 100 de oameni, în anul 1912. Când s-a tras la minele de pe Lena şi a vuit toată Rusia, au fost ucişi 270 de oameni, răniţi – 250.

În floare. Chioşcurile funcţionau fără întrerupere, se prezentau filme execrabile. Supraveghetorii şi ofiţerii au început din nou să întindă mâna la intendenţă, să mai meşterească una-alta pentru acasă: o undiţă, o casetă, să repare închizătoarea la o poşetă de damă. Cizmarii şi croitorii rebeli (lituanieni şi ucraineni de vest) le confecţionau cizme uşoare şi toalete pentru neveste. Şi la fel ca înainte ordonau deţinuţilor de la fabrica de îmbogăţire a minereurilor să desprindă de pe cablu stratul de plumb, să-l ducă în lagăr şi să toarne din el alice, ca tovarăşii ofiţeri să meargă la vânătoare de saigale (17).

Confuzia generală care domnea în Arhipelag a ajuns până în Kenghir: nu au reinstalat zăbrelele la ferestre,

barăcile n-au mai fost încuiate. Au introdus eliberarea anticipată condiţionată la „două treimi” şi chiar o „instrumentare” nemaiîntâlnită a articolului Cinzeci şi Opt: eliberarea muribunzilor.

Pe morminte creşte mai cu seamă iarbă deasă şi verde.

În anul 1956 zona aceea a fost lichidată, şi atunci, localnicii, foşti exilaţi care au rămas aici, au aflat totuşi unde au fost îngropaţi aceia şi au adus lalele de stepă.

Revolta nu poate sfârşi prin izbândă. Când ea va izbândi – alt nume va purta…

(Burns)

De câte ori veţi trece pe lângă monumentul lui Dolgoruki din Moscova, să vă amintiţi că el a fost dezvelit în zilele revoltei din Kenghir, şi astfel va apărea ca un monument înălţat Kenghirului.

Sfârşitul Părţii a Cincea

Partea a ŞASEA

EXILUL

Şi oasele plâng după patrie.

Zicală rusească

Capitolul 1

(V) EXILUL ÎN PRIMII ANI DE LIBERTATE

DE BUNĂ SEAMĂ că omenirea a născocit exilul înaintea închisorii, căci alungarea din trib era tot un fel de exil. Oamenii şi-au dat destul de curând seama cât de greu îi este unul individ să trăiască rupt de mediul şi de locurile familiare. Nimic nu este cum trebuie, nimic nu merge bine, totul este provizoriu, lipsit de autenticitate, chiar dacă în jur nu-i decât verdeaţă şi nu pământurile veşnic îngheţate.

Nici în Imperiul rus n-au întârziat prea mult cu exilul: el a fost reglementat legal sub Alexei Mihailovici prin Codicele Sobornicesc din anul 1648. Dar şi mai înainte, la sfârşitul secolului al XVI-lea, au exilat fără niciun Sobor: pe locuitorii în dizgraţie ai Kargopolului; pe urmă pe cei din

Uglici, martori ai uciderii ţareviciului Dmitri. Spaţiul permitea – Siberia era de pe acum a noastră. Astfel, în jurul anului 1645 se adunaseră vreo mie cinci sute de surghiuniţi. Petru expedia în surghiun cu sutele. Am mai spus că Elizaveta a înlocuit pedeapsa cu moartea prin surghiun pe viaţă în Siberia. Dar s-a făcut o substituire, şi prin surghiun au început să înţeleagă nu numai stabilirea liberă a domiciliului, ci şi ocna, munca silnică, ceea ce nu mai este surghiun. Regulamentul lui Alexandru I privind exilaţii din anul 1822 a întărit această substituire. Iată de ce, probabil, în cifrele privind exilul din secolul al XIX-lea trebuie socotită inclusă şi ocna. La începutul veacului al XIX-lea erau exilaţi în fiecare an de la două la şase mii de oameni. Începând din anul 1820 au început să exileze şi vagabonzi (în limbajul nostru – paraziţi) şi în felul acesta, în câte un an se strângeau până la zece mii. În 1863, au preferat şi au amenajat pentru surghiun insula Sahalin, izolată de continent şi pustie, şi astfel posibilităţile s-au lărgit. În toţi anii, în tot secolul al XIX-lea au exilat o jumătate de milion. La sfârşit de veac, numărul celor aflaţi concomitent în exiluri se ridica la trei sute de mii.

În Rusia, exilul a cunoscut o răspândire atât de mare tocmai pentru că existau puţine puşcării închise, nu intraseră în obişnuinţă.

Spre sfârşitul veacului, regulamentul exilului a cunoscut o mai mare diversificare. Au apărut şi forme mai uşoare: „deportarea la distanţă de două gubernii”, chiar „expulzarea din ţară” (care nu era considerată o pedeapsă atât de cumplită ca după revoluţia din octombrie). A fost

Toate aceste date sunt luate din volumul XVI (Siberia occidentală) al cunoscutei cărţi Rusia a lui Semionov-Tian-şański (1). Atât celebrul geograf, cât şi fraţii lui au fost militanţi liberali perseverenţi şi plini de abnegaţie. Ei au contribuit mult la clarificarea ideii de libertate în ţara noastră. În timpul revoluţiei toată familia lor a fost

nimicită. Unul dintre fraţi – împuşcat la conacul confortabil de la moşia lor de pe râul Ranov, care a fost ars odată cu tăierea parcului imens şi a aleii de tei şi plopi.

** P.F. Iakubovici, în lumea celor oropsiţi, Moscova. Ed. „Hudojestvennaia literatura", 1964.

Introdus şi exilul administrativ, care completa exilul judiciar, însă sorocul exilului era exprimat în cifre clare, exacte, şi chiar exilul pe viaţă, nu era propriu-zis pe viaţă. Cehov scrie în Salwlin că după zece ani de exil (iar dacă avea o „comportare demnă de laudă" – criteriu incert, dar care, după mărturia lui Cehov, era folosit pe scară destul de largă –, chiar şi după şase ani) cel condamnat era trecut la starea de ţăran şi putea să se întoarcă unde poftea, în afară de locul său natal.

O particularitate subînţeleasă, pe atunci firească pentru toţi, iar pentru noi uimitoare, a exilului din ultimul secol al ţarilor era caracterul lui individual: fie că era acordat pe cale judiciară, fie pe cale administrativă, exilul era stabilit fiecăruia separat, niciodată ca o consecinţă a apartenenţei la un grup.

De la un deceniu la altul, condiţiile şi gradul de duritate ale exilului s-au schimbat, şi diferitele generaţii de surghiuniţi ne-au lăsat mărturii diferite. Transportul convoaielor de exilaţi era dificil, însă aflăm şi de la P.F. Iakubovici, şi de la Lev Tolstoi că drumul politicilor era destul de suportabil. F. Kon (2) adaugă că atunci când în convoi se aflau şi politici, escorta se purta bine chiar şi cu deportaţii de drept comun, drept care aceştia îi preţuiau foarte mult pe politici. Multe decenii în şir, populaţia siberiană îi întâmpina cu ostilitate pe exilaţi: lor li se repartizau cele mai proaste parcele de pământ, lor le revenea munca cea mai grea şi cea mai prost plătită, ţăranii nu-şi măritau fetele cu ei. Fără niciun rost, prost îmbrăcaţi, stigmatizaţi şi flămânzi, ei se strângeau în bande, jefuiau şi astfel îi îndârjeau şi mai mult pe locuitori.

Însă asta nu se referea la politici, al căror val începe să fie observat din anii ’70. Acelaşi F. Kon scrie că iakuţii îi întâmpinau pe politici prietenos, cu speranţă, văzând în ei pe medicii, învăţătorii şi consilierii lor juridici, care îi ajutau să se apere în faţa autorităţilor. În orice caz, politicii, în exil, aveau astfel de condiţii de viaţă, încât dintre ei au putut ieşi mulţi oameni de ştiinţă (a căror ştiinţă s-a format în exil): etnografi regionali, etnografi, lingvişti, naturalişti, precum şi publicişti şi literaţi. În Sahalin, Cehov n-a întâlnit politici şi nu ni i-a descris.

Însă, de pildă, F. Kon, deportat în Irkutsk, a lucrat în redacţia ziarului progresist „Vostocinoe obozrenie” [” Foaia răsăritului”], unde colaborau narodnicii, membri ai mişcării Narodnaia volia şi marxiştii (Krasin). Acesta nu era un oraş siberian de rând, ci reşedinţa guvernatorului general, unde, potrivit Regulamentului privind surghiuniţii, politicii nu

— TanBogoraz (3), V.I. Lohelson (4), L.I. Sternberg (5).

** Prin naivitatea sa juridică sau mai degrabă în spiritul epocii sale, Cehov nu s-a înarmat cu niciun document oficial pentru deplasarea în Sahalin. Cu toate acestea nimeni nu l-a împiedicat să realizeze recensământul exilaţilor şi ocnaşilor pe care îl proiectase, ba chiar a avut acces şi la documentele închisorilor! (Comparaţi cu situaţia de la noi. Mergeţi să inspectaţi cuibul lagărelor fără permis de la NKVD!) Doar cu politicii nu i s-a permis să se întâlnească.

aveau voie să intre, ceea ce însă nu-i împiedica să lucreze ca funcţionari la bănci, în întreprinderi comerciale, ca institutori, să se întâlnească în saloane, la serate, cu intelectualitatea locală. Iar în ziarul „Stepnoi krai” [” Ţinutul stepelor”] din Omsk, exilaţii publicau asemenea articole pe care cenzura nu le-ar fi îngăduit nicăieri în Rusia. Exilaţii din Omsk au pus ziarul lor la dispoziţia

greviştilor din Zlataust. Şi Kras-noiarskul a devenit un oraş radical tot datorită exilaţilor. Iar în Minu-sinsk, în junii muzeului Martianov (6) s-a strâns un grup de exilaţi atât de respectaţi şi care nu cunoşteau niciun fel de restricţii administrative, încât nu numai că au creat reţeaua pe întreaga Rusie a adăposturilor secrete pentru evadaţi (despre facilitatea evadărilor din vremea aceea am mai scris), dar dirija chiar activitatea oficială a „comitetului Witte” (7) din Minusinsk. Şi dacă despre regimul dreptului comun din Sahalin Ce-hov exclamă că este redus „în modul cel mai trivial la iobăgism”, acest lucru nu se poate spune despre exilul rusesc pentru politici din cele mai vechi timpuri până în cele mai recente. Pe la începutul secolului al XX-lea, exilul administrativ pentru politici în Rusia nu mai însemna pedeapsă. El nu mai era decât „un grocedeu perimat”, formal şi vid, „care şi-a dovedit inutilitatea” (Gucikov (8). Începând din 1906, Stolîpin a luat măsuri pentru desfiinţarea lui totală.

Dar ce a însemnat exilul lui Radişcev? El a cumpărat (apropo – cu numai zece ruble) o casă de lemn cu un etaj în orăşelul Ust-Ilimski Ostrog, unde a locuit cu copiii cei mici şi cu cumnată-sa, care îi ţinea locul soţiei. Nimeni nici măcar nu se gândea să-l pună să muncească, trăia cum credea de cuviinţă şi era liber să se deplaseze prin tot districtul Ilimsk. Ce a însemnat exilul lui Puşkin la Mihailovskoe (9), în prezent mulţi îşi dau seama mergând acolo ca excursionişti. Asemănător a fost şi exilul multor scriitori şi militanţi: Turgheniev la Spasskoe-Lutovino-vo (10), Axakov la Varvarino (11) (aceasta a fost opţiunea lui). În celula sa din puşcăria din Nercinsk, decembristul Trubetkoi trăia cu soţia (i s-a născut un fiu), iar când peste câţiva ani a fost trimis în exilul din Irkutsk, acolo avea o casă mare, boierească, trăsură cu cai, lachei, guvernori francezi pentru copii (gândirea juridică de atunci, încă nematurizată, nu ajunsese la conceptul de „duşman al

poporului” şi „confiscarea întregii averi”). Iar Herzen, deportat la Novgorod, prin poziţia sa în gubernie, primea rapoartele şefului poliţiei.

Această formă blândă de exil au cunoscut-o nu doar numele mari, oamenii celebri. Ea a fost încercată şi în secolul a XX-lea de către mulţi revoluţionari şi frondişti, mai ales de către bolşevici de ei nu se temeau. Stalin, având patru evadări în spate, a fost pentru a cincea oară deportat în… oraşul Vologda. Vadim Podbelski (12) pentru vehementele-i articole

Felix Kon, în cincizeci de ani, vol. 2, în surghiun. Moscova. 1933.

antiguvernamentale a fost exilat… din Tambov la Saratov (13). Ce cruzime! Şi, bineînţeles, nimeni nu-l mâna acolo cu forţa la muncă.

Însă chiar şi un astfel de exil, care nouă ni se pare acum privilegiat, exil în care nu erai ameninţat că mori de foame, era uneori foarte greu suportat de exilaţi. Mulţi revoluţionari îşi amintesc cât de dureros era pentru ei transferul din închisoare, unde aveau asigurate pâinea, căldura, adăpostul şi timpul liber pentru studiu şi gâlcevile de partid, în exil, unde trebuia singur, printre străini, să te îngrijeşti de pâine şi de adăpost iar când nu trebuie să le cauţi, atunci, explică ei (F. Kon), este şi mai rău: „groaza lipsei de activitate… Cel mai cumplit este că oamenii sunt condamnaţi la inactivitate” – şi iată unii se cufundă în ştiinţă, alţii în comerţ, atraşi de câştiguri, iar alţii, de disperare, dau în darul beţiei.

De ce însă – lipsă de activitate? Căci localnicii nu se plâng de aşa ceva, ei de-abia izbutesc să-şi îndrepte spinarea către seară. Mai exact, este vorba de schimbarea solului, de întreruperea modului de viaţă obişnuit, de dezrădăcinare, de pierderea legăturilor vitale.

Numai doi ani de exil i-au trebuit jurnalistului Nikolai Nadejdin (15) ca să îi piară pofta de a mai face pe iubitorul

de libertate şi să se transforme în slujitor cinstit al tronului. Năvalnicul şi petrecăreţul Menşikov, exilat în 1727 în Beriozov, a construit acolo o biserică, a discutat cu localnicii despre deşertăciunea lumii, şi-a lăsat barbă, a umblat într-un halat simplu şi în doi ani a murit. Te întrebi: prin ce fusese atât de istovitor, atât de insuportabil exilul nestingherit al lui Radişcev, în cât, pe urmă, în Rusia, când era ameninţat să fie surghiunit din nou, de frică – el s-a sinucis? Iar Puşkin, din satul Mihailovskoe, din acest rai pe pământ, în octombrie 1824 îi scria lui Jukovski (16): „Salvează-mă [adică de exil – A.S.] chiar cu fortăreaţa, chiar cu mănăstirea din Solovki!” Şi asta nu era o frază goală, pentru că i-a scris şi guvernatorului, rugându-l să-i schimbe exilul cu fortăreaţa.

Pe noi, care ştim ce înseamnă Solovki, astăzi ne uluieşte acest lucru: ce pornire, ce disperare şi ce ignoranţă îl bântuiau pe poet ca să azvârle Mihailovskoe şi să ceară insulele Solovki?…

Iată care este acea forţă sumbră a exilului – această pură deplasare şi instalare cu picioarele legate, de care şi-au dat seama chiar şi suveranii din antichitate, pe care a îndurat-o şi Ovidiu.

Pustiu. Senzaţia că eşti pierdut. O viaţă care nu seamănă câtuşi de puţin cu viaţa…

* * *

În lista instrumentelor de oprimare pe care trebuia să le spulbere pentru totdeauna luminoasa revoluţie, undeva, pe locul al patrulea, figura.

Acest revoluţionar, al cărui nume a fost dat străzilor Poştelor din multe oraşe ruseşti, era atât de puţin obişnuit cu munca fizică, încât chiar de la primul subotnic (14) a făcut o bătătură, şi de la această bătătură… a murit.

desigur, şi exilul.

Dar abia a făcut revoluţia primii paşi pe picioruşele-i rahitice, încă ne-maturizată, şi a priceput numaidecât că

nu se poate fără exil! Poate un an, să zicem vreo trei, în Rusia n-a existat exil şi foarte curând au început, cum li se spune astăzi, deportările: îndepărtarea celor indezirabili. Iată cuvintele autentice ale unui erou naţional, pe urmă şi mareşal, despre anul 1921 în gubernia Tambov: „S-a hotărât să se organizeze o amplă deportare a familiilor de bandiţi (citeşte – „partizani" – A.S.). Au fost organizate vaste lagăre de concentrare, unde aceste familii au fost închise în prealabil" (sublinierile mele-A.S.).

Numai comoditatea de a-i împuşca pe oameni imediat, în loc de a-i duce undeva şi de a-i apăra şi a-i hrăni pe drum, apoi de a-i instala şi din nou de a-i apăra – numai această comoditate a întârziat introducerea exilului regulat până la finele comunismului de război, însă la 16 octombrie 1922, pe lângă NKVD a fost creată comisia permanentă pentru de-portarea „persoanelor social-primejdioase şi a membrilor partidelor anti-sovietice", adică toate, în afară de cel bolşevic, iar pedeapsa cea mai frecventă era trei ani. În felul acesta, chiar din zorii anilor '20 instituţia exilului funcţiona obişnuit şi în ritm normal.

Este adevărat că nu s-a restabilit exilul pentru delincvenţii de drept comun: fuseseră inventate lagărele de reeducare prin muncă şi ele înghiţeau totul. Dar exilul politic a devenit mai comod ca niciodată: în ab-senţa ziarelor de opoziţie, deportarea a devenit neştiută de nimeni, iar pentru cei ce erau alături, cei care îi cunoşteau bine pe cei deportaţi, după execuţiile comunismului de război, cei trei ani de exil blând, nezorit, păreau o măsură educativă lirică.

Totuşi, din acest exil insinuant, profilactic, nu se mai întorcea nimeni în locurile natale, iar dacă izbuteau să se întoarcă, curând erau luaţi din nou. Cei prinşi în vârtej îşi începeau cercurile prin Arhipelag, şi ultimul arc de cerc rupt cobora negreşit în groapă.

Blândeţea oamenilor a făcut ca intenţiile puterii să

nu fie prea curând desluşite: pur şi simplu puterea nu se întărise îndeajuns ca pe toţi cei indezirabili să-i stăpânească dintr-odată. Şi iată că pe cei hărăziţi pierzaniei îi smulgeau deocamdată nu din viaţă, ci din memoria oamenilor.

Exilul a fost restabilit cu atât mai uşor, cu cât drumurile convoaielor de odinioară nu se sălbăticiseră, nu dispăruseră, şi nici chiar ţinuturile siberiene, din Arhanghelsk ori Vologda, nu s-au schimbat deloc şi n-au fost cuprinse de mirare câtuşi de puţin. (De altfel, gândirea oamenilor de stat nu se va opri aici, degetul nu ştiu cui se va mai plimba pe harta celei de a şasea părţi a uscatului, şi vastul Kazahstan, care de-abia se alăturase

Tuhacevski, Borba’s kontrrevoliutionnuni vostaniiami (Lupta cu răscoalele contrarevoluţionare), revista „Voina i revoliuţiia” („Războiul şi revoluţia”), 1926, 7/8, p. 10.

** Sobranie Uzakonenii RSFSR (Culegere de legi al RSFSR). 1922, Nr. 65, p. 844.

Uniunii Republicilor (17), va pune la dispoziţia exilului întinderile sale, ba chiar în Siberia câte locuri uitate de lume vor mai fi descoperite.)

Însă tradiţia exilului a mai păstrat şi un impediment: concepţia exilaţilor că statul este obligat să-i întreţină. Guvernul ţarist nu îndrăznea să-i oblige pe surghiuniţi să sporească produsul naţional. Iar revoluţionarii de profesie considerau că este înjositor pentru ei să muncească. În Iakutia, un colonist-deportat avea dreptul la 15 deseatine de pământ (de şaizeci şi cinci de ori mai mult decât un colhoznic astăzi). Nu că revoluţi-onarii s-ar fi îngrămădit să lucreze pământul, dar iakuţii ţineau foarte mult la pământ şi plăteau revoluţionarilor „filodormă”, arendă, pe care o achitau în alimente şi ceai. Astfel, venind aici cu mâinile goale, revoluţionarul se trezea deodată creditorul iakuţilor (F. Kon). Şi, pe lângă aceasta, statul ţarist îi mai plătea duşmanului său politic în exil: 12 ruble pe lună pentru

hrană şi 22 ruble pentru îmbrăcăminte. Lepeşiński (18) scrie* că Lenin în exilul din Şuşenskoe primea (n-a refuzat) 12 ruble pe lună, iar el, Lepeşiński, 16 ruble, fiindcă el nu era un exilat pur şi simplu, ci un exilat funcţionar. F. Kon ne asigură că aceşti bani erau extrem de puţini. Dar este ştiut faptul că preţurile din Siberia erau de două-trei ori mai mici decât cele din Rusia, iată de ce alocaţia de stat pentru un exilat era chiar prea suficientă. De pildă lui V.I. Lenin i-a dat posibilitatea să se ocupe, îndestulat, de teoria revoluţiei, fără a se îngriji de mijloacele de existenţă. Iar Maitov scrie că pentru 5 ruble pe lună avea locuinţă şi masă completă, iar restul banilor îi cheltuia pe cărţi sau îi strângea pentru evadare. Anarhistul A.P. Ulanovski spune că numai în exil (în ţinutul Turuhansk, unde se afla împreună cu Stalin) a avut pentru prima dată în viaţă un surplus de bani şi i-a expediat unei fete din libertate, pe care o cunoscuse pe drum, şi pentru prima oară a putut să-şi cumpere şi să vadă ce este aceea cacao. La ei, acolo, carnea de ren şi cega costau o nimica toată, o casă bună, solidă, costa 12 ruble (întreţinerea pe o lună!) Niciunul dintre politici nu ducea lipsă de nimic, bani pentru întreţinere primeau toţi exilaţii pe cale administrativă. Toţi erau bine îmbrăcaţi (de fapt aşa şi veneau).

Este adevărat că exilaţii pe viaţă, în limbajul nostru – „delincvenţii de drept comun”, nu primeau bani pentru întreţinere, dar li se dădeau gratuit şube, toată îmbrăcămintea şi încălţămintea. În Sahalin, asta ne-o spune Cehov, toţi deportaţii primeau, vreme de doi-trei ani, iar femeile pe toată durata detenţiei, întreţinere gratuită în natură, inclusiv carne 40 de zolotnici (adică 200 g), iar pâine 3 funţi (adică „un kilogram două sute”, precum stahanoviştii minelor noastre din Vorkuta când îndeplineau norma cu 150%. Este drept, consideră Cehov, pâinea aceasta nu

P. N. Lepeşiński, Na povoroie (La cotitură) (De la

sfârşitul anilor ’80 la 1905). Însemnări fugitive ale unui participant la lupta revoluţionară, Petrograd, Gosizdat, 1922.

era bine coaptă şi era făcută din făină proastă, dar nici în lagăre nu este mai bună!). Anual primeau câte o scurtă îmblănită, câte o manta de postav şi câteva perechi de încălţări. Şi mai era următorul procedeu: vistieria ţaristă plătea intenţionat exilaţilor preţuri mari pentru obiectele confecţioaţe de ei tocmai pentru a susţine producţia lor. (Cehov a ajuns la convingerea că nu Sahalinul – colonia – este avantajos pentru Rusia, ci Rusia este cea care hrăneşte această colonie.)

Bineînţeles, regimul politic sovietic nu se putea bizui pe asemenea temeiuri nesănătoase. În 1928 cel de al doilea congres panrus al lucrătorilor din administraţie a recunoscut sistemul de deportare existent nesa-tisfăcător şi a stăruit pentru „organizarea exilului sub formă de colonii în localităţi îndepărtate, izolate, precum şi pentru introducerea sistemului condamnărilor incerte” (adică pe termen nedefinit).

Începând din 1929 au început să pună la punct un sistem de exil în combinaţie cu munca forţată.

„Cine nu munceşte nu mănâncă”, acesta e principiul socialismului. Şi numai pe acest principiu socialist putea fi edificat exilul sovietic, însă tocmai socialiştii s-au obişnuit să primească în exil hrană gratuit! Neîndrăznind să rupă dintr-odată această tradiţie, vistieria sovietică a început şi ea să plătească exilaţilor ei politici, însă, fireşte, nu tuturor, şi bineînţeles – nici kaerilor, nici politicilor, făcând şi între ei diferenţieri: de pildă, în Cimkent, în anul 1927, eserii şi esdekii primeau câte 6 ruble pe lună, iar troţkiştii 30 (erau totuşi de-ai lor – bolşevici). Doar că aceste ruble nu erau ruble ţariste, pentru o cămăruţă foarte mică trebuia să plăteşti 10 ruble pe lună, iar cu 20 de copeici pe zi să mănânci foarte modest. În continuare – din ce în ce

mai rău. În anul 1933 „politicii” primeau alocaţie 6 ruble şi 25 de copeici pe lună. Iar în acel an, îmi amintesc perfect, un kilogram de pâine neagră de secară „la liber” (nu pe cartelă) costa 3 ruble. Aşadar, socialiştii nu mai puteau să înveţe limbi străine şi să scrie lucrări teoretice, nu le mai rămânea decât să se cocoşeze muncind. Celor care ieşeau la lucru GPU-ul le tăia şi ultima, infima alocaţie.

Însă chiar dacă doreau să muncească, exilaţilor nu le era uşor să obţină un câştig. Căci sfârşitul anilor ’20 a fost marcat la noi de un şomaj rar întâlnit. Să găseşti ceva de lucru constituia privilegiul oamenilor cu dosarul imaculat şi al membrilor de sindicat, iar exilaţii nu puteau să concureze, oferind studiile şi experienţa lor. Exilaţii mai trebuiau să ţină cont şi de comenduire, fără acordul căreia nicio instituţie n-ar fi îndrăznit să primească un exilat. (Dar chiar şi un fost exilat avea slabe speranţe să obţină o slujbă bună: de vină era semnul din actul de identitate.)

— TGAOR, fond 4042, inv. 38, dosar 8, filele 34 – 35.

TGAOR, fond 393. Înv. 84, dosar 4, fila 97.

În anul 1934, în Kazan, cum îşi aminteşte P. S-va, un grup de exilaţi culţi s-a angajat la pavat de străzi. La comenduire i-au dojenit: la ce bun această demonstraţie? Dar nu i-au ajutat să găsească altceva de lucru, şi Grigori B. i-a zis agentului operativ: „Da dumneavoastră nu pregătiţi niciun proces? Ne-am fi angajat martori plătiţi”.

Erau nevoiţi să adune firimituri de la masă şi să le arunce în gură…

Iată cum decăzuse exilul politic rusesc. Nu mai rămânea timp de discuţii, nici de a scrie proteste împotriva „Credo”-ului oficial. Şi nu cunoşteau necazul că nu ştiau cum s-o scoată la capăt cu inactivitatea lipsită de sens… Acum grija era cum să nu moară de foame. Şi să nu decadă, devenind turnători.

În primii ani ai puterii sovietice, în ţara noastră, eliberată, în sfârşit, de robia seculară, mândria şi

independenţa exilaţilor politici au decăzut, s-au dezumflat precum un balon înţepat. S-a dovedit că era iluzorie acea forţă a exilaţilor politici de care se temea atâta puterea anterioară. Că această forţă a fost creată şi susţinută numai de opinia publică a ţării, însă îndată ce opinia publică a fost înlocuită cu o opinie organizată, exilaţii, împreună cu protestele şi drepturile lor, au fost azvârliţi arbitrarului ghepeiişnicilor (19) năuci şi obtuzi şi necruţătoarelor instrucţiuni secrete (cele dintâi asemenea instrucţiuni au izbutit să poarte amprenta mâinii şi inteligenţei lui Dzerjinski, ministrul afacerilor interne). Acum a devenit imposibil să lansezi de acolo, spre lumea liberă, măcar un strigăt rugăşit, măcar un cuvinţel. Dacă un muncitor exilat a trimis o scrisoare la fosta lui uzină, cel care i-a dat citire de faţă cu toţi ceilalţi (Le-ningrad, Vasili Kirillovici Egoşin), a fost şi el exilat fără întârziere. Exilaţii au pierdut nu doar alocaţia în bani, mijloacele de trai, dar şi orice drept în general. Reţinerea lor în continuare, arestarea, expedierea cu convo-iul erau mult mai accesibile pentru GPU decât atunci când aceşti oameni erau socotiţi liberi. Acum nu mai erau stingherite de nimic şi parcă erau operate asupra unor păpuşi de gutapercă, nu asupra unor oameni. Era cât se poate de simplu să le tragă o scuturătură cum a fost la Cimkent: au anunţat pe neaşteptate că exilul de aici trebuie lichidat în douăzeci şi patru de ore. În douăzeci şi patru de ore trebuia: să predea totul la locul de muncă, să-şi golească locuinţa, să scape de tot calabalâcul, să se pregătească de drum şi să pornească pe traseul indicat. Nu cu mult mai blând decât expedierea unui convoi de deţinuţi! Nu este deloc mai asigurată ziua de mâine a exilatului…

Însă tăcerea societăţii şi presiunea GPU-ului nu era totul: cine erau ei, aceşti exilaţi? Aceşti imaginari membri de partid fără partide? Nu ne referim la cadeţi: toţi cadeţii din ţară au fost stârpiţi, dar ce însemna în jurul anului

1927 sau în jurul anului 1930 să te socoteşti eser sau menşevic? Nicăieri în ţară nu exista niciun grup de personaje care să răspundă la aceste nume. La începutul anilor ’20, tuturor socialiştilor li s-a propus să renunţe la convingerile lor de partid, şi în majoritatea lor au fost de acord şi s-au desprins de partidele respective. Doar o mică minoritate a declarat că rămâne fidelă acestor convingeri. (Deşi pentru noi, într-o apreciere istorică, aceste convingeri sunt acum puţin înţelese, întrucât toate partidele socialiste* efectiv n-au făcut decât să-i ajute pe bolşevici să se consolideze. Demult, chiar de la revoluţie, după zece ani tumultuoşi, programele acestor partide nu au fost revizuite, şi chiar dacă aceste partide ar fi reînviat pe neaşteptate nu se ştie cum ar fi apreciat evenimentele şi ce ar fi propus. Toată presa le pomenea demult numai la timpul trecut, şi acei membri ai lor care au scăpat teferi trăiau în familiile lor, lucrau în specialităţile lor şi uitaseră să se mai gândească la partidele lor de odinioară. Dar listele din tablele legii GPU-ului sunt de neşters. Şi la un semnal nocturn neaşteptat aceşti mieluşei distraţi erau înhăţaţi şi dintr-o puşcărie într-alta erau expediaţi, de pildă, la Buhara.

Aşa a sosit acolo I.V. Stoliarov în 1930 şi a întâlnit aici eseri şi esdeki îmbătrâniţi, adunaţi din toate colţurile ţării. Smulşi din viaţa lor obişnuită, nu le mai rămânea acum decât să se lanseze în discuţii, să apreciez momentul politic, să propună soluţii şi să presupună care ar fi fost cursul istoriei dacă… dacă…

În felul acesta au înjghebat din ei-nu partide, ci ţinte pentru scufundare.

Cei mai numeroşi în exil erau social-democraţii georgieni, daşnacii (20) armeni, deportaţi în număr mare în locuri îndepărtate după cucerirea republicilor lor de către comunişti. Unii îşi amintesc că un partid viu şi combativ în anii ’20 au fost sioniştii-socialişti cu energica

lor organizaţie de tineret „Hashemer” şi organizaţia legală „Hehalutz”, care a creat comunele agricole evreieşti din Crimeea. În 1926 au băgat la puşcărie întregul lor comitet central, iar în 1927, pe băieţii şi fetele până la 15 – 16 ani i-au luat din Crimeea şi i-au dus în exil. Le-au dat oraşul Turtkul şi alte locuri aspre. Acesta era într-adevăr un partid: sudat, tenace, sigur de dreptatea lui. Însă ei nu urmăreau un ţel general, ci doar ţelul lor particular să trăiască precum o naţiune, să trăiască într-o Palestina a lor. Bineînţeles, partidul comunist, care a renunţat benevol la noţiunea de patrie, nu putea să tolereze la alţii manifestări de naţionalism îngust.

În locurile de exil, socialiştii se găseau unii pe alţii, şi apăreau, reînviau

Acei socialişti occidentali, ca Daniel Meyer, care numai în 1967 au simţit că „este o ruşine să fie socialişti laolaltă cu URSS”, puteau să ajungă la această convingere şi cu vreo 40 – 45 de ani mai devreme. Căci comuniştii sovietici încă de pe atunci i-au stârpit din rădăcină pe socialiştii sovietici, dar: pe noi nu ne doare dintele din gura altuia.

Părea că această pornire firească şi nobilă a sioniştilor de a reface pământul strămoşilor, de a întări credinţa străbunilor şi de a se aduna acolo după o dispersare de două milenii, ar fi trebuit să atragă măcar sprijinul şi ajutorul popoarelor europene. Este adevărat. Crimeea în locul Palestinei nu era deloc o idee sionistă pură, şi oare n-a fost o bătaie de joc din partea lui Stalin propunerea făcută acestui popor mediteranean să-şi aleagă drept a doua Palestina oraşul Birobidjan din vecinătatea taigalei? Mare meşter în arta de a-şi ascunde îndelung gândurile, prin această invitaţie blândă, el făcea, poate, prima probă a acelei deportări pe care o plănuia pentru anul 1953.

fracţiunile lor, apăreau case de ajutor reciproc (dar

toate strict fracţionare-doar ai lor pentru a-i lor). Din locurile unde nu erau probleme cu lucrul, de pildă din Cimkent, trimiteau ajutor tovarăşilor de partid „din nord”, care nu aveau de lucru şi celor care stăteau în izolatoare. S-a pus din nou pe tapet ideea luptei pentru „statutul politicilor” (în toată perioada sovietică socialiştii nu şi-au dat seama câtuşi de puţin cât este de nepoliticos să nu lupţi pentru drepturile tuturor zekilor, ci doar pentru ale tale şi alor tăi). În anumite locuri organizaseră pregătirea bucatelor, îngrijirea copiilor în comun şi reuniuni fireşti în asemenea cazuri, şi vizite reciproce. De asemenea sărbătoreau împreună, în exil, 1 Mai (fără să aniverseze, în mod demonstrativ 7 noiembrie).

Exilaţii erau foarte slăbiţi din pricina relaţiilor necordiale dintre partide, ce s-au complicat în perioada sovietică şi s-au înăsprit de pe la mijlocul anilor ’20, când în exil au apărut numeroşi troţkişti, care, în afară de sine, nu recunoşteau pe nimeni drept politici.

„Politicilor” le-a rămas şi în exil posibilitatea să-şi renege convingerile şi prin asta să se elibereze, însă aici, sub ochii fracţiunilor, astfel de cazuri erau rare. Apoi, în anul 1936, numeroşi social-democraţi şi eseri oricum au fost eliberaţi de exil (nu înseamnă că numele lor au fost uitate): acum, ochiul de vultur al sectorului operativ veghează şi mai vigilent asupra celor rămaşi. În 1937, toţi au fost transferaţi în puşcării.

Însă nu numai socialiştii erau ţinuţi în exilul anilor ’20 şi ’30: în primul rând (şi cu fiecare an devenea tot mai evident) veneau cei care nu erau deloc socialişti. Se revărsau pur şi simplu şi intelectuali fără de partid, acei oameni independenţi din punct de vedere spiritual, care împiedicau noul regim să se statornicească. Şi foşti, care nu fuseseră exterminaţi în timpul războiului civil. Chiar şi băieţandri pentru „foxtrot”. * Şi spiritişti. Şi ocultişti. Şi preoţi – la început având încă dreptul de a sluji în exil. Şi

pur şi simplu credincioşi, pur şi simplu creştini (hristiane), sau ţărani (krestiane (21)), cum au modificat ruşii cu multe veacuri în urmă. Şi ţărani pur şi simplu.

Şi ei toţi nimereau sub ochiul aceluiaşi sector operativ, toţi se separau şi înţepeneau. Cu anii, ei se vor feri şi mai mult unul de celălalt, ca nu cumva NKVD-ul să-i suspecteze de „organizaţie” şi să o ia de la început. (Şi tocmai această soartă îi aşteaptă pe mulţi.) Astfel, înăuntrul exilului de stat, ei se vor adânci într-un al doilea exil benevol – singurătatea. (Iar lui Stalin tocmai asta îi trebuie.)

Exilaţii mai erau slăbiţi şi de răceala cu care erau priviţi de către localnici: localnicii erau persecutaţi dacă manifestau vreun semn deapropi ere faţă de exilaţi, cei vinovaţi erau deportaţi la rândul lor, iar tinerii erau excluşi din comsomol.

Anul 1926. Siberia. Mărturia lui D.P. Vitkovski.

Epuizaţi de indiferenţa ţării, exilaţii sovietici îşi pierduseră şi voinţa de a mai evada. Evadările exilaţilor din epoca ţaristă erau un sport vesel: cinci evadări Stalin, şase evadări Noghin (22). Pentru asta nu îi ameninţa nici glonţul, nici ocna, ci simpla reîntoarcere la vechiul loc după o călătorie distractivă. Dar GPU-ul, din ce în ce mai înţepenit, din ce în ce mai greoi, începând de pe la mijlocul deceniului al treilea a instituit un sistem de răspundere solidară: toţi membri unui partid poartă răspunderea pentru un evadat de-al lor. Şi aerul era deja insuficient, şi jugul era atât de apăsător, încât socialiştii, până de curând mândri şi impetuoşi, au acceptat acest sistem! Acum ei înşişi, prin hotărârea lor de partid, îşi interziceau să evadeze!

Şi, la urma urmelor, unde să evadeze? La cine să fugă?...

Specialişti pricepuţi ai justificărilor teoretice au şi potrivit una: nu este vremea de evadat, trebuie să

aşteptăm. Şi în general nu e vremea de luptat, de asemenea trebuie să aşteptăm. La începutul anilor ’30, N.I. Mandelstam (23) remarcă la deportaţii socialişti din Cerdân că au renunţat definitiv să mai opună rezistenţă. Şi chiar sentimentul sfârşitului inevitabil. Şi o singură speranţă practică: când le vor adăuga o nouă condamnare – să o facă fără o altă arestare, să le dea să semneze acolo, pe loc, astfel nu li se va distruge modesta lor agoniseală. Şi un singur obiectiv moral: în faţa morţii să-şi păstreze demnitatea umană.

Nouă, după ce am trecut prin lagărul de muncă silnică, unde, la început – indivizi separaţi, striviţi, am început să ne unim pe neaşteptate, ne vine greu să pomenim acest proces de dezmembrare generală. Dar în deceniile noastre, viaţa societăţii ia amploare, tinde spre plenitudine (inspira-ţie), atunci, ea mergea spre oprimare şi contracţie (expiraţie).

Aşa că nu se cuvine ca epoca noastră să judece epoca aceea.

Exilul mai avea şi numeroase gradaţii, ceea ce, de asemenea, contribu-ia la dezbinarea şi slăbirea exilaţilor. Existau diferite termene de schimbare a actelor de identitate (unii în fiecare lună, şi cu proceduri istovitoare). Nevrând să ajungă într-o categorie mai proastă, fiecare trebuia să respecte regulile.

Până la începutul anilor ’30 s-a păstrat şi cea mai blândă formă: acesta nu era exil, ci minus, în acest caz, prigonitului nu-i indicau un domiciliu exact, ci îl puneau să aleagă dintr-un număr de oraşe minus atâtea. Dar, după ce a ales, el era legat de acel loc tot pe un termen de trei ani. Minusistul nu trebuia să meargă pentru verificare la GPU, dar nici să iasă din localitate nu avea voie. În anii şomajului bursa locurilor de muncă nu dădea de lucru minusiştilor; dacă, totuşi, el izbutea să-şi găsească – se făceau presiuni asupra administraţiei să-l concedieze.

Minusul era acul care fixa insecta dăunătoare, şi astfel, aceasta aşteaptă supusă până îi venea rândul să fie arestată de-adevăratelea.

Şi mai exista credinţa în această orânduire înaintată, care nu poate, nu trebuie să aibă nevoie de exil! Credinţa în amnistie, mai cu seamă cu prilejul strălucitei celei de a 10-a aniversări a lui Octombrie!…

Şi amnistia a venit, amnistia a trăsnit. Exilaţii, dar nu toţi, au fost scutiţi de un sfert din pedeapsă (din trei ani – nouă luni). Dar întrucât se derula Marea Pasienţă, şi după trei ani de exil urmau în continuare trei ani de izolator politic şi apoi din nou trei ani de exil, această accelerare cu nouă luni nu făcea deloc viaţa mai frumoasă.

După asta venea timpul unei alte judecăţi. Anarhistul Dmitri Venediktov, spre sfârşitul exilului de trei ani la Tobolsk (1937) a fost arestat sub acuzarea precisă şi categorică: „colportare de zvonuri referitoare la împrumuturi” (24) (oare ce zvonuri puteau să existe despre împrumuturi, care apăreau în fiecare an ca florile din luna mai?…) „şi nemulţumire de puterea sovietică” (fiindcă exilatul trebuie să fie mulţumit de soarta lui). Şi ce i-au dat pentru aceste crime odioase? Moartea prin împuşcare în şaptezeci şi două de ore fără drept de apel! (Fiica sa Galina a mai apărut în paginile acestei căiţi.)

Astfel a fost exilul în primii ani de libertate câştigată, şi acesta era drumul pentru eliberarea definitivă din exil.

Exilul era un fel de ţarc pentru toate oile destinate cuţitului. Exilaţii din primele decenii sovietice nu erau oameni care trăiau, ci care aşteptau chemarea acolo. (Erau oameni inteligenţi – dintre foşti, ba chiar şi ţărani simpli, care încă din deceniul al treilea au înţeles ce îi aştepta înainte. Şi, încheindu-şi primul exil de trei ani, pentru orice eventualitate, rămâneau tot acolo, de pildă la Arhanghelsk. Uneori asta îi ajuta să scape de greblă.)

Iată dar ce întorsătură a luat pentru noi paşnicul exil

din Şuşenskoe şi cel din Turuhansk cu cacao.

Iată ce povară nouă s-a adăugat tristeţii lui Ovidiu.

Capitolul 2

(VI) CIUMA ŢĂRĂNEASCĂ

ÎN ACEST CAPITOL va fi vorba de puţine lucruri. Despre cincisprezece milioane de suflete. Despre cincisprezece milioane de vieţi.

Fireşte, nu erau oameni culţi. Oameni care să ştie să cânte la vioară. Care să ştie cine este Meyerhold (1) ori cât este de interesant să te ocupi cu fizica atomică.

În primul război mondial noi am avut ceva mai puţin de două milioane de morţi şi dispăruţi fără urmă. În cel de al doilea – douăzeci de milioane (asta după Hruşciov, după Stalin – doar şapte. Să fi greşit Iosif socoteala? Şi câte ode! Câte obeliscuri, focuri veşnice! Romane şi poeme! Un sfert de veac literatura sovietică s-a adăpat doar cu acest sânge!

Însă despre ciuma aceea tăcută şi trădătoare, care a devorat cincisprezece milioane de ţărani – şi asta după un calcul foarte sumar şi doar sfârşind cu anul 1932*! – dar nu luaţi la rând, ci pe alese, coloana vertebrală a poporului rus: despre Ciuma aceea nu există cărţi. Iar despre cele şase milioane de morţi ca urmare a foametei artificiale provocate de bolşevici – despre asta nu vorbeşte nici patria noastră, nici Europa vecină. În bogatul ţinut al Poltavei, în sate, pe drumuri şi pe câmp zăceau cadavre neîngropate. De boscheţii din apropierea gărilor nu te puteai apropia – puţeau cadavrele în descompunere, printre ele şi prunci. „Edem din lipsă de albumină”, scriau pe certificatele celor ce se târau să moară pe pragul spitalelor. În Kuban era aproape chiar mai cumplit. Iar în Bielorusia, în multe locuri morţii erau ridicaţi de echipe speciale, dintre rude nu mai avea cine să-i îngroape.

Şi trâmbiţele nu ne trezesc să ne înfiorăm. Şi la răscrucile de drumuri vicinale, unde scârţâiau convoaie încărcate cu osândiţi nu au fost puşi nici măcar trei

bolovani! Şi cei mai buni umanişti ai noştri, atât de condescendenţi la nedreptăţile din ziua de azi, în anii aceia doar dădeau din cap aprobator: totul este corect! Aşa le trebuie!

Şi totul a fost făcut într-o tăcere atât de desăvârşită, şi locul răzuit cu atâta migală, şi fiece şoaptă înăbuşită cu atâta zor, încât, astăzi, nu pot decât să-i refuz pe cei amatori să-mi povestească despre lagăr: „Lăsaţi, fraţilor, am teancuri de asemenea povestiri, nu mai am unde să le pun", însă despre deportarea ţăranilor nu-mi aduce nimeni nimic. Oare unde am putea găsi pe cineva care să ne povestească?...

Această cifră este diminuată, dacă judecăm după discursul lui Stalin la primul congres al colhoznicilor fruntaşi (Opere, Moscova, 1951, vol. 13, p. 246). El a precizat: la fiecare 100 de gospodării – 4 – 5 erau de chiaburi, 8 – 10 – ţărani înstăriţi. Adunând, obţinem procentul gospodăriilor ce trebuiau distruse: de la 12 la 15. Iar în 1929 erau în jur de 26 milioane de gospodării ţărăneşti; pe atunci o familie ţărănească avea în medie peste 5 membri, iar una înstărită şi peste 6.

Ştiu că aici nu este de ajuns un capitol şi nicio carte a unui singur om. Iar eu nici măcar un capitol temeinic nu sunt în stare să alcătuiesc.

Şi totuşi încep. Vreau să pun acest capitol ca un semn, ca un reper, în locul acelor bolovani, ca să marchez locul unde poate, cândva, se va ridica o nouă biserică a lui Hristos Mântuitorul.

De la ce a început totul? Oare de la dogma că ţărănimea este „mică burghezie"? (Dar cine nu este la ei mică burghezie? Potrivit schemei lor extraordinar de exacte, în afară de muncitorii din fabrici, pe de o parte, – excluzându-i pe cei calificaţi – şi de magnaţii-patroni, pe de alta, toţi ceilalţi, de fapt tot poporul: şi ţăranii, şi funcţionarii, şi artiştii, şi aviatorii, şi profesorii, şi

studenţii, şi medicii, nu sunt altceva decât „mică burghezie”.) Ori de la calculul tâlhăresc al cârmuitorilor: pe unii să-i jefuiască şi pe alţii să-i înspăimânte?

Din ultimele scrisori pe care Korolenko le-a adresat lui Gorki în 1921, înainte ca primul să moară, iar cel de al doilea să emigreze, aflăm că acest atac banditesc asupra ţărănimii a început încă de pe atunci şi a fost realizat aproape în aceeaşi formă ca şi în anul 1930. (Pe măsură ce trec anii, apar tot mai multe materiale în legătură cu asta.) Dar puterea lor nu era pe măsura cutezanţei şi au renunţat, au dat înapoi.

Totuşi proiectul le-a rămas în cap, şi pe parcursul întregului deceniu al treilea s-a fluturat acest cuvânt cu intenţii de mustrare, de vină: chiabur! chiabur! chiabur! În conştiinţa orăşenilor se insinua ideea că n-au loc să trăiască alături de „chiabur” pe pământ.

Nimicitoarea ciumă ţărănească se pregătea, pe cât se poate judeca, încă din noiembrie 1928, când, după raportul secretarului comitetului de partid al ţinutului Caucazul de Nord, Andreev, CC al VKP/b/ a interzis să fie primiţi în colhozuri ţăranii înstăriţi („chiaburii”): iată, erau separaţi pentru exterminare. Această hotărâre a fost ratificată în iulie 1929, şi de pe acum, erau pregătite listele criminale, şi au început confiscările şi deportarea. Iar la începutul anului 1930, ceea ce urma să se înfăptuiască (după ce avusese loc o repetiţie şi totul fusese pus la punct) a fost anunţat public de către hotărârea Comitetului Central al VKP/b/ din 5 ianuarie privind accelerarea colectivizării (partidul are „deplina justificare să treacă în activitatea sa practică de la politica de limitare a tendinţelor exploatatoare ale chiaburimii la politica de lichidare a chiaburimii ca clasă”).

După Comitetul Central, n-au întârziat prea mult nici prea supusele ŢIK şi SNK: la 1 februarie 1930 au dezvoltat voinţa partidului, dându-i formă le-gistativă. Comitetelor

de partid regionale şi de ţinut li se da libertatea „să adopte toate măsurile necesare în lupta cu chiaburimea până la (nici n-a fost altfel) confiscarea totală a averii chiaburilor şi deportarea lor din limitele raioanelor şi ţinuturilor”.

Doar când să spună ultimul cuvânt, pe Măcelar l-a cuprins ruşinea. Din care limite a spus. Dar n-a spus – în care. Unii naivi puteau să înţeleagă că undeva aproape, la treizeci de verste depărtare…

Cât despre coada de topor, se pare că nici nu figura în Teoria înaintată. Însă, după anvergura cositorii, a devenit clar că fără ea nu se poate. Am vorbit de valoarea acestui cuvânt. De pildă, s-a iniţiat o „colectă de ambalaje”, şi pionierii au pornit din casă în casă să adune de la ţărani saci în folosul statului sărac, dar tu nu ai dat, ţi-a părut rău, fiindcă ai nevoie (l-a magazin nu sunt de vânzare) – gata, eşti coadă de topor. Numai bun pentru deportare.

Şi aceste denumiri şi-au pornit marşul voios prin Rusia Sovietică, ale cărei nări nu se răciseră încă de aburii sângelui vărsat în războiul civil! Cuvintele au fost lansate şi, cu toate că nu explicau nimic, erau înţelese, simplificau foarte mult, nu trebuia să gândeşti câtuşi de puţin. A fost repusă în vigoare o lege din timpul războiului civil (după opinia mea nu a fost o lege rusească; unde s-a mai pomenit în istoria Rusiei aşa ceva?): zece pentru unul! O sută pentru unul! Pentru un activist omorât (şi cel mai adesea – un leneş, un palavragiu; toată lumea îşi aminteşte că deschiaburirea era condusă de hoţi şi beţivi) erau exterminaţi sute de ţărani dintre cei mai harnici, buni organizatori, inteligenţi, cei care purtau în ei stabilitatea naţiunii rase.

Cum? Cum! ni se strigă. Dar ciocoii? Asupritorii vecinilor? Care dau cu împrumut şi iau camătă?

Just, într-o mică măsură au nimerit acolo şi ciocoii. (Toţi oare?) Numai că întrebăm şi noi: ciocoi – fiindcă

aveau aceasta în sânge? Fiindcă aceasta era esenţa lor? Ori pentru că acesta este specificul oricărei bogăţii (şi al oricărei puteri), să-l strice pe om? O, dacă ar fi atât de simplă „purificarea" omenirii sau a unei clase! Dar dacă au purificat într-atât ţărănimea, cu pieptene des de fier, deci, dacă au purificat-o de ciocoii cei nemiloşi, încât n-au cruţat cincisprezece milioane pentru asta, de unde atunci în satul colhoznic de astăzi aceşti burtoşi, răi, cu mutre îmbui-bate, care se află în fruntea lui (şi a comitetului raional)? Aceşti prigonitori nemiloşi ai bătrânelor singure şi ai tuturor celor fără de apărare? Cum de a scăpat rădăcina lor de fiară hrăpăreaţă la „deschiaburire"? Doamne, dar oare nu sunt sămânţă de activişti?...

Cel care a crescut jefuind bănci (2), nu putea să aprecieze ţărănimea nici ca un frate, nici ca un stăpân. El nu putea decât să fluiere precum Solovei-tâlharul (3) – şi în taiga şi tundră au fost târâţi milioane de truditori, plugari cu mâini bătătorite, tocmai aceia care au instaurat puterea sovi-etică, numai ca să primească pământ, şi după ce l-au primit, şi-au înfipt repede rădăcinile în el („pământul aparţine celor care îl muncesc").

Despre ce ciocoi mai poate fi vorba, dacă staniţele din Kuban, de pildă Urupinskaia, au fost deportate în bloc, de la mic la mare (au fost aduşi în schimb demobilizaţi)? Iată unde este clar „principiul de clasă, nu-i aşa? (Să ne amintim că tocmai Kubanul aproape că nu i-a sprijinit pe albi în războiul civil şi cel dintâi a distrus spatele frontului armatei lui Denikin, a căutat să se înţeleagă cu roşii. Şi brusc a apărut „sabotajul din Kuban"!) Dar satul Dolinka, centrul agriculturii din Arhipelag, de unde a apărut? În anul 1929, toţi locuitorii lui (nemţi) au fost „deschia-buriţi" şi deportaţi. Cine pe cine exploata acolo – greu de înţeles.

Principiul „deschiaburirii" este şi mai uşor de înţeles prin destinul copiilor. Iată-l, de pildă, pe Şurka Dmitriev din satul Masleno (Selişcenskie Kazarmî de lângă Volhov).

În anul 1925, când a murit tatăl lui, Fiodor, el avea treisprezece ani şi era unicul băiat, în rest – numai fete. Cine să conducă gospodăria tatălui? El, cine altul? Surorile şi mama îl ascultau supuse. Acum, pe uliţă, se saluta ca un om mare cu cetăţenii mai în vârstă din sat. A izbutit să continue cu vrednicie munca tatălui, şi în anul 1929 avea hambarele pline. Chiabur, bineînţeles. Au deportat toată familia.

Adamova-Sliozberg povesteşte înduioşător despre întâlnirea ei cu o fetiţă pe nume Motia, băgată la închisoare în 1936 pentru că a plecat de capul ei – pe jos, două mii de kilometri! Ar fi trebuit să i se dea o medalie olimpică pentru asta din exilul din Ural ca să se ducă în satul natal Sve-tlovidovo, lângă Tarasa. În anul 1929, când a fost deportată cu părinţii, era şcolăriţă. Pe urmă n-a mai putut să înveţe. Învăţătoarea, alintând-o, o poreclise „Motia – Micul Edison”. Fetiţa nu numai că învăţa excelent, dar avea şi o minte grozav de inventivă şi făcuse tot felul de inveţii pentru şcoală. După şapte ani a cuprins-o dorul, a vrut să mai vadă o dată măcar bârnele acelei şcoli inaccesibile-şi „Micul Edison” a primit pentru asta puşcărie şi lagăr.

Arătaţi-mi un asemenea destin de copil în secolul al XIX-lea!

La deschiaburiţi intrau neapărat toţi morarii. Dar, cum se ştie, morarul şi fierarul erau tehnicienii satului. Iată-l, de pildă, pe morarul Prokop Iva-novici Laktiunkin din satul Penki, gubernia Riazan (lângă Petelino). Îndată ce „l-au deschiaburit”, fără el au strâns prea tare şurubul pietrelor şi moara a luat foc. După război l-au iertat şi s-a întors în sat. Dar n-avea linişte că nu era moară. Laktiunkin a cerut aprobare, a turnat chiar el pietrele şi, în acelaşi loc (negreşit în acelaşi loc), a ridicat moara. Fireşte nu pentru folosul lui, ci pentru colhoz, dar mai degrabă pentru întregirea şi înfrumuseţarea peisajului.

Iată însă şi un fierar sătesc, să vedem ce fel de chiabur este el. Să începem, aşa cum le place la serviciul de cadre, cu tatăl. Tatăl lui, Gordei Vasilievici, a slujit douăzeci şi cinci de ani la fortăreaţa din Varşovia şi în urma anilor serviţi s-a ales cu praful de pe tobă: ca soldat pentru douăzeci şi cinci de ani şi-a pierdut bucata de pământ. Însurat cu o fată de soldat de pe lângă fortăreaţă, după ce şi-a încheiat slujba în armată, s-a dus în satul nevestei, Barsuki, din judeţul Krasnenski, Aici, sătenii l-au îmbătat şi cu jumătate din banii strânşi de el, a plătit pentru tot satul restanţele dărilor. Cu cealaltă jumătate a luat de la moşier o moară în arendă, dar curând, pe această arendă, a pierdut şi restul de bani. Şi, astfel, şi-a petrecut lunga-i bătrâneţe ca cioban şi ca paznic. A avut şase fete – pe toate le-a dat după oameni săraci-şi un singur băiat, Trifon (numele lor de familie era Tvardovski). Trifon a fost dat ca băiat de prăvălie la un magazin de galanterie, dar de acolo a fugit îndărăt la Barsuki şi s-a tocmit la fierarii Molceanov: un an argat fără simbrie, patru ani ucenic, după alţi patru a devenit meşter, şi-a construit o izbă în satul Zagorie, apoi s-a însurat. I s-au născut şapte copii (printre ei şi poetul Alexandr) şi nu poţi face avere dintr-o fierărie. Pe tată îl ajuta fiul cel mare, Konstantin. Din zori şi până în noapte forjau, căleau şi făureau cinci excelente topoare oţelite, dar fierarii din Roslavi, cu prese şi muncitori să-lariaţi le stricau preţurile. Până în anul 1929 fierăria lor era într-o clădire de lemn, aveau un cal, uneori o vacă şi o viţică, alteori nici vacă, nici viţică, şi opt meri. Iată ce mai ciocoi. Banca Funciară ţărănească vindea în rate moşiile ipotecate. Trifon Tvardovski a cumpărat 11 deseatine de teren necultivat, năpădit pe de-a-ntregul de tufişuri, şi chiar înainte de anul Ciumei au defrişat prin munca lor 5 deseatine, restul lăsându-l aşa, sălbăticit. Şi l-au pus pe listă să-i deschiaburească. În tot satul nu erau decât cincisprezece

gospodării şi cineva trebuia deschiaburit! Le-au calculat un venit fantastic de la fierărie, le-au pus un impozit peste puterile lor şi, neplătindu-l la timp-pregăteşte-te de călătorie, chiabur blestemat!

Cine avea o casă de cărămidă în rând cu cele de lemn ori cu etaj în rând cu cele fără etaj, acela era evident chiabur – pregăteşte-te, canalie, în şaizeci de minute! În satul rusesc nu trebuie să existe case de cărămi-dă, case cu etaj! Îndărăt la cavernă! Încălziţi-vă ca în comuna primitivă! Acesta este marele nostru proiect de transformare, aşa ceva n-a mai existat de-a lungul istoriei.

Însă marele secret nu constă nici în asta. Uneori, cei care trăiau mai bine, dacă intrau repede în colhoz, rămâneau acasă. Dar un sărac încăpăţânat, care nu voia să scrie cererea de intrare în colhoz, era deportat.

Acest lucru este foarte important, cel mai important! Nu interesa pe nimeni nicio deschiaburire, ci doar băgarea forţată în colhoz. Nu puteau prin alte mijloace, ci doar înspăimântându-i (de moarte), să le ia ţăranilor pământul făgăduit de revoluţie, şi tot pe ei să-i pună să-l lucreze ca iobagi.

Şi, iată, prin satele curăţate de mai multe ori de grâne, au pornit din nou groaznicii activişti înarmaţi. Străpungeau pământul din curţi cu baionetele, băteau cu ciocanele în pereţii izbelor, uneori dărâmau pereţii, şi de acolo curgea grâu. Uneori, mai mult pentru a băga în sperieţi, sfâşiau şi pernele cu cuţitele. Fetiţa mică a gospodarului a înţepat unul din sacii confiscaţi, luându-şi puţin grâu: „Hoţoaico!” a strigat la ea activista şi i-a împrăştiat grâul din poală. Şi nu a lăsat-o să adune niciun bob.

Acesta era cel de al doilea război civil, acum împotriva ţăranilor. Era Marea (Cotitură) Ruptură, da, numai că nu spuneau – a cui ruptură?

A coloanei vertebrale a poporului rus.

* * *

Nu, noi am păcătuit faţă de literatura realismului socialist, ei au descris deschiaburirea, au descris-o într-un stil foarte curgător şi cu mare simpatie, ca pe o vânătoare de lupi fioroşi.

Numai că n-au descris cum la toate casele dintr-un sat ferestrele erau bătute în scânduri. Cum mergi prin sat, şi pe o prispă zăreşti o femeie moartă cu un prunc mort pe genunchi. Sau un bătrân aşezat lângă un gard, el îţi cere o bucată de pâine, dar când te întorci – zace răsturnat pe spate, mort.

Nici următorul tablou nu-l vom citi la ei; preşedintele sovietului sătesc, împreună cu învăţătoarea, luată ca martor, intră într-o izbă unde, pe laviţă, zac un bătrân şi o bătrână (bătrânul acela ţinea înainte o ceainărie, cum să nu fie ciocoi? Căci nimeni de pe drum nu vrea o ceaşcă de ceai fierbinte) şi îşi agită revolverul: „Scoală-te, lup de Tambov!” Bătrâna a început să ţipe, şi preşedintele, pentru a-i înspăimânta şi mai tare, a tras câteva gloanţe în tavan (răsună foarte tare în izbă). Pe drum, acei bătrâni au murit amândoi.

Cu atât mai mult nu vom citi despre următorul procedeu de deschiaburire: pe toţi cazacii (dintr-o staniţă de pe Don) i-au convocat „la o adunare”. Acolo i-au înconjurat cu mitralierele, i-au luat şi i-au dus. Pe urmă, deportarea femeilor nu constituia o problemă.

Ne sunt descrise şi chiar arătate la cinematograf hambare întregi ori gropi pline cu grâu, ascuns de chiaburi. Nu ne arată însă acea modestă agoniseală, dragă ca lumina ochilor: o vită, curtea şi obiectele de bucătărie, pe care o femeie plângând a primit ordin să le abandoneze. (Presupunând că unul dintre membrii familiei scapă şi izbuteşte să se descurce, şi Moscova „va hotărî” că acea familie este de mijlocaşi, întorcându-se în sat, ei nu-şi mai găsesc gospodăria lor mijlocie: totul a fost sfeterisit de

activişti şi de muierile lor.)

Nu ne arată nici acele bocceluţe cu care o familie este lăsată să urce în căruţa statului. N-o să aflăm, de pildă, că în casa Tvardovski nu se găsea nici slănină, nici măcar pâine – i-a salvat Kuzma, vecinul lor cu mulţi copii, pe care, de asemenea nu-l dădea bogăţia afară din casă, le-a dat câte ceva să aibă pe drum.

Care izbutea, fugea de ciumă la oraş. Uneori şi cu calul, dar în vremuri-le astea nu aveau cui vinde un cal: acel cal devenise şi el un fel de ciu-mă, era semnul sigur al chiaburului. Şi la târgul de cai, stăpânul lega calul de conovăţ, îl bătea uşor cu palma peste bot pentru ultima oară, şi se făcea nevăzut până nu-l observa cineva.

În general, se considera că Ciuma aceea a bântuit în anii 1929 – 1930. Însă duhoarea ei de hoit a dăinuit multă vreme după aceea deasupra satului. Când în Kuban, în 1932, tot grâul, până la ultimul bob, a fost luat de stat chiar din treierătoare, iar colhoznicilor li s-a dat mâncare doar cât a ţinut recoltatul şi treieratul, pe urmă s-a isprăvit şi hrana caldă, şi nici măcar un bobuleţ pentru ziua-muncă – cum să le închidă gura femeilor care boceau? Cine a mai rămas pe aici nedeschiaburit? întrebau. Cine vrea să fie deportat? (în ce stare se afla satul la începutul colectivizării, eliberat de chiaburi, se poate judeca după mărturia Skripnikovei: în 1930 a fost de faţă când nişte ţărănci din Solovki trimiteau pachetele cu pesmeţi din pâine neagră în satul natal!)

Iată povestea lui Timofei Pavlovici Ovcinnikov, născut în 1886, din satul Kişkino, plasa Mihnevo (nu departe de Gorki Leninskie (4), aproape de şosea). A făcut războiul cu Germania, a făcut războiul civil. Când a isprăvit de luptat, s-a întors la pământul promis de decret (5), apoi s-a însurat. Era inteligent, ştiutor de carte, avea multă experienţă şi mâini de aur-se pricepea la orice. Avea şi cunoştinţe veterinare, pe care le dobândise ca autodidact,

avea căutare în tot ţinutul. Muncind fără preget, şi-a construit o casă frumoasă, a sădit o livadă. Dintr-un mânzuleţ a crescut un cal grozav. Dar l-a ameţit NEP-ul. Timofei Pavlovici a avut ghinionul să creadă şi în NEP, cum a crezut în decretul cu pământul: în asociaţie cu un alt ţăran, a deschis o cârnăţărie. (În prezent, după ce la sate timp de patruzeci de ani n-au ştiut ce-s aceia cârnaţi, unii s-ar scăr-pina la ceafă, nepricepând: ce era rău în cârnăţăria aceea?) Lucrau singuri, n-aveau niciun angajat, iar cârnaţii îi vindeau prin cooperaţie. Şi în total au lucrat doar doi ani, din 1925 până în 1927, când au început să-i sufoce cu impozitele, atribuindu-le câştiguri mari, imaginare (scornite de inspectorii financiari, fiindcă asta le era slujba, ori suflate la urechile secţiei financiare de către zavistnicii leneşi din sat, care nu erau buni de nimic în afară de a se face activişti). Şi cei doi asociaţi au închis cârnăţăria. În 1929, Timofei a intrat în colhoz printre cei dintâi, a dus acolo calul său cel bun, şi vaca, şi întregul inventar. Muncind din răsputeri la câmp, în plus a mai crescut şi doi tauri de rasă pentru colhoz. De colhoz se alegea praful, şi mulţi fugeau pur şi simplu din el, dar Timofei avea deja cinci copii, nu se putea mişca. Din ranchiună, cei de la secţia financiară îl socoteau în continuare înstărit (şi pentru ajutorul veterinar pe care îl oferea oamenilor) şi, acum chiar pe colhoznic, îl sufocau întruna cu impozite excesive. Nu avea cu ce plăti, i-au luat totul din casă; ultimele trei oi, pe care băiatul de unsprezece ani izbutise să le sus-tragă de la inventar, acum i-au fost luate şi acelea. Când au venit încă o dată să facă inventarul averii, biata familie nu mai avea nimic, şi neruşinaţii de la secţia financiară au înregistrat pe listele lor ficuşii din hâr-daie. Timofei n-a mai răbdat, a luat toporul şi, sub ochii lor, i-a tăiat pe toţi. Ce înseamnă că a făcut el? 1. A distrus bunuri care aparţineau de pe acum statului; 2. A ridicat toporul împotriva puterii sovietice; 3.

A discreditat sistemul colhoznic.

Iar în satul Kiskino, sistemul colhoznic tocmai trosnea din toate încheieturile, nimeni nu mai voia să lucreze, nu mai credea, plecaseră jumătate şi cineva trebuia pedepsit în mod exemplar. Timofei Ovcinuikov, nept-nan inveterat, care s-a strecurat în colhoz ca să-l distrugă, a fost acum deschiaburit prin hotărârea preşedintelui sovietului sătesc Şokolov. Era în anul 1932, deportările în masă luaseră sfârşit, şi nevasta cu cei şase copii (unul sugar) n-au fost deportaţi, ci doar aruncaţi în drum, căci li s-a luat casa. Peste un an, pe banii lor, au ajuns la Arhanghelsk, la părintele lor. Toţi cei din neamul Ovcinnikovilor trăiau până la 80 de ani, dar Timofei, din pricina unei astfel de vieţi, s-a frânt la 53.

Chiar şi în anul 1935, şefii unui colhoz mergeau de Paşti beţi prin satul ajuns ca vai de el şi cereau de la ţăranii cu gospodărie individuală bani pentru vodcă. Dacă nu dar „te deschiaburim, te deportăm!” Şi te deportează! Doar eşti cu gospodărie individuală, în asta constă Marea Ruptură, Marea Cotitură (6).

Însă drumul ca atare, acest drum al crucii ţăranilor, realiştii-socialişti nu ni-l descriu câtuşi de puţin. I-au încărcat, i-au pornit şi, gata, povestea s-a sfârşit, urmează trei asteriscuri după acest episod.

Era bine dacă îi încărcau când afară era cald, întrucât călătoreau în căruţe, altfel – în sănii, pe un ger cumplit, cu sugari, copii mici, adolescenţi. Prin satul Kocenevo (regiunea Novosibirsk), în februarie 1931, când gerurile alternau cu viscolele, treceau, şi treceau, şi treceau nesfârşite aceste convoaie, înconjurate de escortă. Apăreau din stepa troienită şi tot în ea dispăreau. Să se încălzească în izbe, puteau să intre doar cu permisiunea escortei şi pentru câteva minute scurte, ca să nu reţină convoiul. (Soldaţii din aceste trupe de escortă ale GPU-ului trăiesc încă! Sunt pensionari! îşi mai amintesc, poate! Dar

poate nu-şi mai amintesc…) Toţi se târau spre mlaştinile Narâmului, şi în aceste mlaştini nesăţioase au rămas cu toţii. Dar mai înainte, drumul cumplit i-a prăpădit pe copii.

Intenţia era aceasta – ca toţi cei mici din familia ţăranului să moară odată cu cei mari. De la moartea lui Irod, doar învăţătura înaintată a fost în stare să ne explice: cum se poate extermina până la prunci. Hitler era un învăţăcel, dar el a avut noroc: abatoarele lui au fost mult populariza-te, au devenit faimoase, ale noastre însă nu interesează pe nimeni.

Ţăranii ştiau ce îi aşteaptă. Şi dacă aveau norocul ca trenul în care se aflau să treacă prin locuri populate, pe copiii lor mici, dar care puteau să se caţăre, îi coborau, în gări, pe ferestre: trăiţi printre străini, cerşiţi!

Cele de mai jos nu au legătură cu tema noastră, dar ajută la înţelegerea epocii. Cu timpul, Timofei s-a aranjat şi la Arhanghelsk să lucreze într-o mezelărie închisă, tot cu doi meşteri, dar cu un şef peste ei. A lui fusese închisă ca dăunătoare pentru muncitori, aceasta era închisă ca să nu ştie muncitorii de ea. Ei prelucrau sorturi de salamuriscump e pentru aprovizionarea personală a cârmuitorilor acestui ţinut nordic. Deseori chiar Timofei era trimis să ducă produsele la casa mare, fără etaj, aflată după un gard înalt, a secretarului comitetului regional de partid, tovarăşul Austrin (la colţul străzilor Liebknecht şi Ciumbarov-Lucmski) şi a şefului NKVD-ului regional, tovarăşul Şeiron.

Numai să nu muriţi cu noi!

(La Arhanghelsk, în anii de foamete 1932 – 1933, copiii coloniştilor speciali nu primeau masă gratuită la şcoală şi nici bonuri de îmbrăcăminte ca alţi copii nevoiaşi.)

În eşalonul de pe Don, în care femeile au fost expediate separat de ca-zacii care fuseseră prinşi la „adunare”, o femeie a născut pe drum. Şi li se dădea câte

un pahar de apă pe zi şi nu în fiecare zi – 300 grame de pâine. Felcer? Nici pomeneală. Mama şi-a pierdut laptele şi pruncul a murit. Unde să-l îngroape? Doi soldaţi din escortă au urcat în vagonul lor pentru o staţie, au deschis uşa din mers şi au azvârlit cadavrul micuţului.

(Acest tren avea ca destinaţie marele şantier din Magnitogorsk. Şi pe bărbaţi tot aici i-au adus, i-au pus să sape bordeie! Începând cu Magni-togorskul, barzii noştri au avut grijă şi au reflectat viaţa nouă de pe şan-tier.)

Familia Tvardovski a fost dusă cu căruţele doar până la Elnia şi, din fericire, era aprilie. Acolo i-au încărcat în nişte vagoane de marfă şi i-au încuiat, dar găleţi, ori găuri în duşumele ca să-şi facă nevoile nu existau. Şi riscând o pedeapsă ori o nouă condamnare pentru încercare de evadare, Konstantin Trifonovici, în timp ce trenul mergea şi zgomotul era mai mare, a scobit o gaură în podea. Erau hrăniţi o dată la trei zile în gările-nod de cale ferată: li se aducea supă în găleţi. Este adevărat, călătoria (până la staţia Lialia, Uralul de Nord) n-a durat decât zece zile. Acolo era încă iarnă, eşalonul a fost întâmpinat cu sute de sănii, şi pe gheaţa râului au pornit spre pădure. La un moment dat, spre seară, au ajuns la o baracă pentru plutaşi în care încăpeau vreo douăzeci de oameni. Nou-sosiţii erau peste cinci sute. Comandantul, unul Sorokin, din Perm, comsomolist, umbla cu paşi mari prin zăpadă şi arăta unde să se bată ţăruşi: aici o să fie o stradă, aici or să fie case. Aşa a luat fiinţă aşezarea Parcea.

Este greu să crezi că există atâta cruzime: să spui, într-o seară de iarnă, în taiga-aici! Oare sunt oamenii în stare de aşa ceva? Căci ei călătoresc în timpul zilei şi, iată, ajung la destinaţie noaptea. Sute, sute de mii au fost aduşi exact aşa şi abandonaţi, cu bătrâni, femei şi copii, în peninsula Kola (Appatiti), au petrecut toată întunecata iarna polară în corturi simple, acoperite de zăpadă. De altminteri, cu cât a fost mai caritabil dacă pe nemţii din

ţinutul Volgăi i-au adus – eşaloane întregi – în timpul verii (anul 19311931, nu 1941, să nu greşiţi!) în stepele fără apă ale Karagandei, şi acolo le-au ordonat să sape şi să construiască, şi le-au dat apă cu porţia? apoi iarna vine şi acolo. (Către primăvara lui 1932, bătrânii şi copiii au murit pe capete: dizenterie, distrofic.) Chiar în Karaganda, ca şi în Magnitogorsk, au fost construite nişte bordeie-cămi-ne, lungi şi joase, asemănătoare cu depozitele de legume. La Belomorkanal (7), nou-sosiţii au fost instalaţi în barăcile goale ale lagărului. Iar la Valgokanal (8) – îndată după Himki, i-au adus înainte de a instala lagărul, imediat după ce s-au încheiat cercetările hidrografice, i-au descărcat şi le-au ordonat să sape pământul cu târnăcopul şi să-l care cu roabele (în ziare scriau: „la canal au fost aduse maşini”). Pâine nu aveau. Bordeiele lor – să le sape în timpul liber, (în prezent, acolo, şalupe şi nave de agrement îi plimbă pe moscoviţi. Pe fundul canalului – oase, în pământ – oase, în beton – oase.)

Când se apropia Ciuma, în 1929, la Arhanghelsk au închis toate biseri cele: oricum erau sortite să fie închise, dar acum s-a potrivit să răspundă nevoii adevărate de a-i adăposti pe „deschiaburiţi”. Valuri mari de ţărani deportaţi se scurgeau prin Arhanghelsk, şi pentru o vreme întregul oraş devenise ca o mare închisoare de tranzit. În biserici au instalat priciuri cu mai multe etaje, doar că nu aveau cu ce să încălzească, în gară se descărcau fără întrerupere garnituri de transportat animale, şi, însoţiţi de lătratul clinilor, treceau opincarii posomorâţi spre priciurile lor de la biserică. (Un băieţel, pe nume Ş., a ţinut minte cum un ţăran mergea cu hamul în jurul gâtului: în zorul deportării nu şi-a dat seama ce ar fi mai util să ia cu el. Un altul ducea un gramofon cu pâlnie. Operatori de filme, câte lucruri interesante pentru voi!... În biserica Vvednie, priciul de opt etaje, nefiind fixat de perete, s-a prăbuşit într-o noapte, şi multe familii au fost strivite sub

dărâmături. Auzind ţipetele, trupele s-au strâns în jurul bisericii.

Aşa au trăit în iarna aceea a ciumei. Nu se spălau. Aveau corpurile pline de bube. A apărut tifosul. Moartea îi secera cu nemiluita. Locuitorii din Arhanghelsk au primit un ordin categoric: să nu-i ajute în niciun fel pe coloniştii speciali (aşa erau numiţi ţăranii deportaţi)!! Plugarii colindau prin oraş mai mult morţi decât vii, dar nimeni nu putea primi pe niciunul în casă să-i dea să mănânce ori să-i întindă o cană de ceai la poartă. Pentru aşa ceva, localnicii erau chemaţi la miliţie unde li se lua carnetul de identitate. Pe stradă trece, târându-şi cu greu picioarele. Un flămând, se poticneşte, cade şi – gata, e mort. Dar nici aceştia nu puteau fi ridicaţi (pe străzi circulau agenţi şi urmăreau să vadă cine sunt miloşii care acordă ajutoare).

Tot în vremea asta erau, de asemenea, deportate sate întregi de grădinari şi crescători de vite din apropierea oraşelor, nu scăpa unul (iarăşi: cine pe cine exploata în aceste sate?), iar locuitorii Arhanghelskului tremurau şi ei să nu fie la rândul lor deportaţi. Se temeau să se oprească şi să se aplece deasupra unui cadavru. (Unul zăcea în apropiere de GPU, nu-l ridica nimeni.)

Erau înmormântaţi în mod organizat de către un serviciu al municipalităţii. Fără sicrie, fireşte, în gropi comune, alături de vechiul cimitir al oraşului, pe strada Vologodskaia – în câmp deschis. Şi nu le puneau niciun semn de pomenire.

Şi toate astea nu erau pentru truditorii ogoarelor decât un tranzit. Mai exista un lagăr mare şi al lor dincolo de satul Talaghi, şi pe unii i-au luat la încărcat de cherestea însă unul dintre ei a prins un moment prietenic şi a scris pe un buştean o scrisoare în străinătate (poftim, să-i mai înveţi carte pe ţărani!), astfel că au fost retraşi de la munca aceasta. Drumul lor a continuat mai departe: pe Onega, pe Pinega şi în sus pe Dvina.

În lagăr, noi glumeam: „Mai departe de soare nu ne vor trimite”. Totuşi pe acei ţărani i-au trimis mai departe, unde multă vreme nu vor avea un acoperiş sub care să aprindă o făclie.

Ceea ce deosebea deportarea ţăranilor de toate deportările sovietice anterioare şi ulterioare era faptul că ei nu erau deportaţi în vreo localitate, în vreun loc amenajat pentru locuit, ei erau trimişi spre fiarele sălbatice, ca pradă, să trăiască într-o stare primitivă. Nu, mai rău: chiar şi în starea primitivă, strămoşii noştri îşi instalau aşezările lângă apă. De când e lumea şi pământul, nimeni nu şi-a clădit locuinţa altfel. Dar pentru aşezările speciale cekiştii alegeau locuri (ţăranii înşişi nu aveau voie să aleagă) pe povârnişuri pietroase (deasupra râului Pinega, la 100 metri înălţime, unde nu poţi da de apă şi nu creşte nimic pe pământ). La vreo trei-patru kilometri se afla o luncă prielnică. Instrucţiunile sunau că este interzis să ridice o aşezare în apropierea ei! Se întâmpla ca fâneţele să se afle la zeci de kilometri de sătuc şi finul îl aduceau cu bărcile… Uneori li se interzicea pur şi simplu să cultive grâu. (Profilul economic îl stabileau tot cekiştii.) Noi, orăşenii, nu ştim încă un lucru: ce înseamnă viaţa când ai în grijă vite. Fără vite viaţa ţăranului nu e viaţă, şi iată, pentru mulţi ani ei sunt osândiţi să nu audă un nechezat de cal, un muget de vacă, un behăit de oaie; să nu înşeueze, să nu mulgă, să nu dea nutreţ vitelor.

Pe râul Ciulâm din Siberia, aşezarea specială a cazacilor din Kuban a fost împrejmuită cu sârmă ghimpată şi supravegheată din turnuri, ca în lagăr. (Am mai scris că, în felul acesta, în multe locuri, aşezările deportaţilor au fost transformate în lagăre.)

Se pare că totul a fost făcut pentru ca aceşti truditori detestabili să cra-pe mai repede, să elibereze ţara noastră de ei înşişi, precum şi de grî-ne. Şi, într-adevăr, multe asemenea aşezări speciale au fost pustiite de moarte. Iar

astăzi, oameni care trec întâmplător prin locurile acelea ard încet-încet lemnele barăcilor şi lovesc cu piciorul câte un craniu ce li s-a nimerit în cale.

Niciun Genghis-han nu a ucis atâţia ţărani, câţi au ucis bravele noastre Organe sub conducerea Partidului.

Iată acum tragedia din Vasiugan. În anul 1930, zece mii de familii (deci, cincizeci-şaizeci şi cinci de mii de oameni, după câţi membri aveau, în medie, familiile atunci) au trecut prin Tomsk, şi mai departe i-au expedi-al pe jos, în miez de iarnă: mai întâi în josul râului Tomi, apoi pe Obi, pe urmă în sus, pe Vasiugan, încă îngheţat, (Locuitorii satelor întâlnite în cale, au fost scoşi pe urmă să adune cadavrele de adulţi şi de copii.) În bazinul superior al Vasiuganului şi al Tarei i-au abandonat pe un fel de grinduri (ridicaturi de pământ tare printre mlaştini). Nu le-au lăsat nici alimente, nici unelte de lucru. A venit dezgheţul, şi ca drum spre lumea exterioară nu mai aveau decât două podeţe de bârne: unul spre Tobolsk, celălalt spre Obi. La capătul ambelor podeţe au fost instalate posturi de gardă cu mitraliere, care nu lăsau pe nimeni să iasă din acest infern. S-au pornit molimele. Ieşeau disperaţi la posturile de gardă, implorau – îi împuşcau pe loc. Târziu, când s-au dezgheţat apele, de la Integralsoiuz (cooperaţia meşteşugărească şi de consum) au trimis şlepuri cu făină şi sare, dar nici acestea n-au putut urca pe Varsiugan. (Conducea acest transport delegatul de la Integralsoiuz, Stanislavov. El mi-a relatat totul.)

Au murit toţi.

Se spune că totuşi s-ar fi făcut o anchetă în acest caz şi chiar ar fi fost împuşcat unul dintre vinovaţi. Eu unul nu prea cred. Dar chiar dacă-i aşa-proporţia este admisibilă! Cunoscuta proporţie a războiului civil: pentru unul de-al nostru – o mie de-ai voştri! Pentru şaizeci de mii ai voştri – unul de-al nostru.

Fără asta nu vei construi Societatea Nouă.

* * *

Şi totuşi deportaţii trăiau! După condiţiile pe care le aveau este de necrezut, dar trăiau.

În aşezarea Parcea ziua o începeau, lovind şi amenințând cu bastoanele, şefii de echipă komi-zâriani (9). Toată viaţa lor, aceşti ţărani îşi începeau ziua singuri. Acum îi mânau cu bâtele la tăiat de lemne şi la plutărit. Luni de-a rândul hainele erau tot ude pe ei, nu-i lăsau să şi le usuce, le micşorau mereu porţia de făină şi le cereau în schimb să aibă randament, apoi seara, puteau să lucreze la construcţia caselor proprii. Hainele lor se prefăcuseră în zdrenţe, îmbrăcau saci în chip de fuste, apoi îi coseau ca pantaloni.

De altminteri, dacă ar fi murit toţi, n-ar mai fi existat multe dintre oraşele de astăzi, nici chiar acel Igarka. Cine a construit Igarka începând din anul 1929? Poate trustul Forestier al Nordului Polar? Nu ţăranii deschiaburiţi? Care la minus cincisprezece grade locuiau în corturi, dar în 1930 au dat primul transport de cherestea pentru export.

Deschiaburiţii trăiau în aşezările lor speciale ca zekii în lagărele cu regim disciplinar. Cu toate că nu aveau zonă de jur-împrejur, în sat se afla permanent un puşcaş, care era stăpânul tuturor interdicţiilor şi permisiunilor şi care avea dreptul să împuşte personal şi necondiţionat pe oricare recalcitrant.

Unii erau de rasă puternică. Galina Osipovna Riabokon de lângă regiunea Vologda şi un grup de ţărani ieşiseră să culeagă fructe de pădure. S. în casă. Stăpânii acesteia i-au întrebat pe copii. Acesta i-a făcut formele. Dar în 1937, familia aceea cu cizme de box şi broboadă de lână, a fost, bineînţeles, şi ea deportată pentru că au izbutit să fugă din trei aşezări de exilaţi. Kupiansk s-a scos dintr-un astfel de sat. Ea mergea înainte, cânta cântece. Chipurile s-a dus la Harkov, la o verişoară. A întrebat la casa unui mare ştab dacă nu vrea o îngrijitoare. A angajat-

o, era foarte mulţumit. Şi Galina nu s-a putut abţine: s-a dus în satul ei să se grozăvească. Au arestat-o, două oară. Dar a fugit şi a doua oară!

Categoria cetăţenească în care intrau aşezările speciale, înrudirea apropiată cu Arhipelagul ies lesne în evidenţă dacă apelăm la principiul vaselor comunicante: când Vorkuta ducea lipsă de forţă de muncă, atunci îi transferau (fără să-i judece din nou ori să le schimbe porecla!) pe coloniştii speciali din aşezările lor în zonele lagărelor. Şi ei trăiau foarte liniştiţi în zone, mergeau la lucru chiar în zone, mâncau zămârca lagărului, doar că plăteau pentru ea (şi pentru pază, şi pentru baracă) din salariul lor. Şi nimeni nu se mira de nimic.

Şi despărţiţi de familie, ţăranii speciali erau transferaţi dintr-o aşezare în alta, precum zekii dintr-un lagăr în altul.

Într-una din oscilaţiile de care dă uneori dovadă legislaţia noastră, la 3 iulie 1931, Comitetul Central Executiv al URSS a emis hotărârea care permitea repunerea deschiaburiţilor în drepturi peste cinci ani, „dacă au efectuat (asta într-o aşezare cu regim disciplinar!) o muncă social-utilă şi au manifestat loialitate faţă de puterea sovietică” (adică dacă au ajutat unui puşcaş, unui comandant sau agentului operativ). Hotărârea asta însă a fost dată aiurea, ca efect al unei adieri de o clipă. Căci acei cinci ani luau sfârşit tocmai în anii când Arhipelagul a început să se pietrifice (10).

Au urmat tot ani în care nu era posibil să se slăbească regimul discipli-nar: ba după asasinarea lui Kirov; ba 1937 – 1938; ba că din 1939 a început războiul în Europa; ba că din 1941 – la noi. Aşa că mai sigur era altceva: începând din 1937 s-au pus să-i scoată pe mulţi dintre aceşti nenorociţi de „chiaburi” şi pe fiii lor din satele speciale, să le aplice articolul 58 şi să-i bage în lagăre.

Este adevărat, în timpul războiului, când pe front era lipsă de forţă năvalnică rusească au apelat şi la chiaburi: căci conştiinţa lor rusească trebuia să fie superioară celei de chiaburi! Ici-colo, multora din satele speciale disciplinare şi din lagăre li se propunea să meargă pe front ca să apere patria sfântă!

Şi se duceau…

Totuşi – nu întotdeauna. Lui Nikolai H-v, fiu de „chiabur”, a cărui biogra-fie în prima ei parte am folosit-o pentru Tiurm din Ivan Denisovici, iar în cea de a doua n-am îndrăznit s-o dezvălui, i s-a făcut în lagăr propunerea – refuzată troţkiştilor şi comuniştilor, oricât de arzătoare ar fi fost dorinţa lor: să meargă să-şi apere patria. H-v n-a şovăit nicio clipă, i-a trântit-o numaidecât celui de la URCE: „E patria voastră, apăraţi-o singuri, mâncătorilor de căcat! Proletariatul nu are patrie!!”

Totul părea exact ca la Marx, căci, într-adevăr, orice deţinut în lagăr este şi mai sărac, mai năpăstuit şi mai lipsit de drepturi decât un proletar, dar iată, colegiul lagărului nu băgase la cap asta şi l-a condamnat pe H-v la moarte. Vreo două săptămâni, el a stat sub ameninţarea pedepsei capitale, dar nu a făcut cerere de graţiere, atât de mult îi ura. Şi tot ei i-au adus comutarea în alţi zece ani de lagăr.

Uneori se întâmpla că îi duceau pe deschiaburiţi în tundră sau în taiga, îi lăsau acolo şi uitau de ei: doar îi duceau la moarte, de ce să-i mai ţină în evidenţă? Fiindcă locurile erau îndepărtate, uitate de lume, nu le mai lăsau nici soldat de pază. Şi, în sfârşit, eliberaţi de conducerea înţeleaptă – fără cal şi fără plug, fără unelte de pescuit, fără armă, acest neam de oameni harnici şi tenaci, poate cu puţine topoare şi câteva lo-peţi, a început o luptă disperată pentru viaţă în condiţii puţin mai uşoare decât în Epoca de piatră. Şi în pofida legilor economice ale socialismului aceste aşezări nu doar că au supravieţuit, dar

au devenit puternice şi bogate!

Într-un asemenea sătuc, undeva pe Obi, dar nu în zona navigabilă, ci pe un braţ lăturalnic, a crescut Burov, venit aici copilandru. El povesteşte cum, într-o zi, înainte de război, trecea pe lângă ei o şalupă şi, observându-i, a oprit. În şalupă se aflau ştabi de la raion. I-au întrebat cine sunt, de unde, de când. Tare s-au mirat şefii de bogăţia şi prosperitatea lor pe care n-o mai întâlniseră pe meleagurile lor kolhoznice. Au plecat. Peste câteva zile însă au venit nişte împuterniciţi cu trăgători NKVD şi din nou, ca în anul Ciumei, le-au ordonat ca într-o oră să abandoneze toată agoniseala, această aşezare atât de primitoare, şi goi, doar cu nişte boccele, i-au expediat şi mai departe în tundră.

Oare nu este suficientă această povestire pentru a înţelege atât esenţa „chiaburilor”, cât şi esenţa „deschiaburirii”?

Oare ce nu se putea face cu acest popor dacă ar fi fost lăsat să trăiască liber, să se dezvolte în voie!!

Credincioşii de rit vechi! Veşnic prigoniţi, veşnic exilaţi (11)! Iată cine cu trei secole mai înainte a desluşit esenţa cruntă a Autorităţilor! În anul 1950, un avion zbura peste întinderile ce aparţineau de Podkamennaia Tunguska. După război, şcoala de zbor se perfecţionase considerabil, şi sârguinciosul aviator a observat ce n-au observat alţii vreme de douăzeci de ani înaintea lui: o localitate necunoscută în taiga. A notat coordonatele. A raportat. Era departe, un loc uitat de lume, dar pentru MVD nu există nimic imposibil, şi după o jumătate de an au ajuns acolo. Erau credincioşii de rit vechi din laruevo. Când a început marea şi mult-dorita Ciumă, cu alte cuvinte – colectivizarea, ei au fugit de această bi-nefacere adânc în taiga, cu tot satul. Şi au trăit acolo fără să scoată ca-pul undeva. Doar pe staroste îl trimiteau la laruevo după sare, unelte metalice de pescuit şi de vânat şi după fier pentru

alte feluri de scule. În rest îşi făceau singuri de toate, iar în loc de bani îl încărcau pe staroste cu blănuri. Isprăvindu-şi treburile, se făcea nevăzut din târg ca un criminal aflat sub urmărire, uitându-se încoace şi-ncolo să nu fie urmărit de cineva. Şi astfel, credincioşii de rit vechi din laraevo au câştigat douăzeci de ani de viaţă! Douăzeci de ani de viaţă de om liber printre fiare sălbatice în loc de douăzeci de ani de jale colhoznică. Toţi purtau veşminte făcute în casă şi încălţări la fel, şi erau voinici ca uriaşii din poveste.

Aşadar, aceşti mârşavi dezertori de pe frontul colhoznic au fost acum arestaţi şi condamnaţi în virtutea articolului... ce părere aveţi, care anume?... Legături cu burghezia mondială? Diversiune? Nu, 58 – 10, propagandă antiso-vietică (!?!?) şi 58 – 11, organizaţie antisovietică. (Numeroşi dintre ei au ajuns pe urmă în grupul din Diezkazkan al Steplag-ului, unde am avut posibilitatea să aflu acesta poveste.)

Iar în anul 1946, alţi credincioşi de rit vechi, care au fost scoşi din nu ştiu ce mănăstire uitată de lume prin asaltul vajnicelor noastre trupe (cu aruncătoare de mine, cu experienţa războiului de apărare a patriei), au fost încărcaţi urcaţi pe plute şi coborâţi pe Enisei. Prizonieri neîmblânziţi – aceiaşi sub Stalin cel Mare ca şi sub Petru cel Mare! – săreau de pe plute în apa Emiseiului, şi trăgătorii noştri îi curăţau cu rafale de auto-mate.

Ostaşi ai Armatei sovietice! Să vă îmbunătăţiţi necontenit pregătirea de luptă!

Nu, rasa condamnată nu s-a stins! Chiar şi în exil ea a continuat să nască prunci, care, ereditar, erau ataşaţi aceleiaşi aşezări speciale. („Fiul nu răspunde pentru tatăl său”, vă amintiţi? (12)) Dacă o fată liberă se mărita cu un colonist special, era inclusă în aceeaşi categorie de io-bagi, îşi pierdea drepturile cetăţeneşti. Dacă un bărbat se însura cu una dintre acelea, devenea şi el un exilat. Dacă o fată venea să-şi viziteze tatăl, o înscriau şi pe ea în rândul

coloniştilor speciali, îşi îndreptau greşeala că nu o făcuseră mai înainte. Cu aceste adăugiri se compensau pierderile celor transferaţi în lagăre.

Coloniştii speciali erau foarte numeroşi în Karaganda şi în împrejurimi. Precum strămoşii lor la minele din Ural şi Altai, aşa şi ei au fost legaţi pe vecie de minele din Karaganda. Proprietarul minelor putea să nu se jeneze de cât le cerea să lucreze şi cât le plătea. Se spune că îi invidiau mult pe deţinuţii din lagărele agricole.

Până în anii ’50, în unele părţi chiar până la moartea lui Stalin, coloniştii speciali nu aveau carnete de identitate. Şi doar din timpul războiului au început să aplice celor din Igarka coeficientul polar de salarizare (13).

Dar iată – după ce au îndurat douăzeci de ani exilul Ciumei, eliberaţi de sub controlul comenduirii, după ce au primit mândreţea de carnete de identitate, cine şi ce sunt ei din punct de vedere interior şi exterior? Ei bine… da, cetăţeni sovietici standard, model! Da, exact precum cei educaţi paralel în orăşelele muncitoreşti, în adunările de sindicat şi în ca-drul serviciului efectuat în armata sovietică. Ei îşi cheltuiesc la fel surplusul de energie bătând pietrele de domino (bineînţeles, nu creştinii de rit vechi). Şi ei dau din cap aprobator la fiece secvenţă de pe ecranul televizorului. La momentul potrivit, înfierează la fel de mânioşi Republica Sud-Africană sau îşi dau şi ei obolul pentru a ajuta Cuba.

Aşadar, să ne înclinăm înaintea Marelui Măcelar, să ne plecăm capetele şi să ne gârbovim umerii în faţa enigmei pe care o supune inteligenţei; deci, a avut dreptate el, acest cunoscător al sufletului omenesc, când a pus în mişcare acest malaxor cumplit, alimentându-l an de an?

A avut dreptate din punct de vedere moral: oamenii nu sunt supăraţi pe el! În vremea lui, spune norodul, a fost „mai bine decât pe vremea lui Hruşci” (14): căci în fiecare

an, de 1 aprilie, ziua păcălelilor, ţigările se ieftineau cu o copeică, iar articolele de galanterie cu zece copeici. Până în ziua când a murit i s-au înălţat elogii şi imnuri, şi nici chiar astăzi nu ni se îngăduie să-l demascam: căci nu doar cenzorii îţi vor opri cu toţii pana, dar chiar şi cineva care stă la coadă într-un magazin, ori cineva care merge în acelaşi compartiment se va grăbi să oprească hula pe buzele tale.

Fiindcă noi îi respectăm pe Marii Nelegiuiţi. Noi îi venerăm pe Marii Asasini.

Şi cu atât mai mult a avut dreptate din punct de vedere politic: acest sânge a constituit liantul care i-a întocmit colhozuri supuse. N-are importanţă că peste un sfert de secol satul va atinge culmea mizeriei şi poporul va degenera din punct de vedere spiritual, în schimb vor fi lansate rachete în cosmos şi Occidentul înaintat şi luminat se va ploconi înaintea puterii noastre.

Capitolul 3

(VII) EXILĂRILE SE ÎNDESESC

UN EXIL atât de crunt, în locuri atât de sălbatice, cu un scop atât de puţin mascat – exterminarea, cum a fost exilul ţăranilor, n-a mai existat nici înainte, nici după el. Totuşi, având alte proporţii şi urmând rânduieli proprii, exilările se îndeseau an de an. Erau deportaţi tot mai mulţi oameni, concentraţi tot mai mulţi în acelaşi loc, iar rânduielile exilului deveneau tot mai aspre.

Se poate propune următoarea periodizare aproximativă. În anii ’20, exilul era, într-un fel, o stare prealabilă, de tranziţie înainte de lagăr. Erau puţini cei care îşi sfârşeau pedeapsa în exil, aproape toţi erau expediaţi ulterior în lagăr.

Pe la sfârşitul anilor ’30, poate pentru că rândurile exilului se îngroşaseră prea mult, acesta a căpătat importanţă de sine stătătoare ca formă pe deplin satisfăcătoare pentru limitarea libertăţilor şi pentru

izolare. Şi în anii dinainte şi de după război, volumul lui şi poziţia lui faţă de lagăre nu a încetat să crească şi să se întărească: el nu pretindea cheltuieli pentru construcţia de barăci şi zone, pentru gardă, însă avea o mare capacite de absorbţie, cuprindea contingente foarte mari, mai cu seamă de femei şi copii, (în toate marile închisori de tranzit fuseseră rezervate celule permanente pentru femeile cu copii, celule care nu erau niciodată goale.) * Exilul asigura, într-un termen scurt, o curăţire sigură şi irevocabilă a oricărui raion important al metropolei. Şi el şi-a întărit atât de mult poziţia, încât din 1948 a căpătat o importanţă noua în viaţa statului. Aceea de groapă de gunoi – rezervorul unde sunt aruncate reziduurile Arhipelagului, ca să nu se mai întoarcă niciodată în metropolă. În primăvara lui 1948, lagărele au primit următoarea instrucţiune: Cincizeci şi Obţii, la încheierea sorocului, cu puţine excepţii, să fie eliberaţi în exil. Adică să nu fie împrăştiaţi cu uşurinţă prin ţara căreia nu-i aparţin, ci fiecare individ să fie dus sub escortă de la postul de gardă al lagărului până la comenduirea exilului, de la un ţăruş la alt ţăruş. Şi cum exilul cuprinde raioane strict delimitate, acestea toate alcătuiau la rândul lor încă o ţară separată (chit că îmbucătăţită) între URSS şi Arhipelag – nu un purgatoriu, ci mai degrabă o gunoişte, din care se poate trece în Arhipelag, dar nu în metropolă.

Anii 1944 – 1945 au adus exilului o completare deosebit de densă din te-ritoriile ocupat-eliberate, 1947 – 1949 – din republicile occidentale. Şi toate valurile la un loc, chiar fără exilul ţărănesc, au depăşit de multe, de

Bărbaţii lor, chiar dacă erau deportaţi, nu călătoreau împreună cu ele: existau instrucţiuni care prevedeau că membrii familiilor condamnate să fie deportaţi în locuri diferite. Astfel, dacă avocatul I.H. Gornik din Chişinău a fost deportat pentru sionism în ţinutul Krasno-iarsk, familia lui – în Salehard.

de nenumărte ori cifra de o jumătate de milion de exilaţi pe care a adunat-o pe parcursul întregului secol al XIX-lea Rusia ţaristă, puşcăria popoarelor.

Care erau oare crimele pentru care un cetăţean al ţării noastre în anii ’30—40 era condamnat la exil ori deportare? (Din nu ştiu ce plăcere administrativă, în toţi anii, această deosebire dacă nu se respecta, măcar tot se pomenea. Lui M.I. Brodovski, care s-a mirat că a fost deportat fără judecată, locotenent-colonelul Ivanov i-a explicat cu mărinimie: „Nu aţi fost judecat pentru că acesta nu-i exil, ci doar o deportare, noi nu vă considerăm ca fiind judecat, iată, nici măcar nu vă lipsim de dreptul de vot”. Adică elementul cel mai important al libertăţii cetăţeneşti!…)

Crimele cele mai frecvente sunt uşor de menţionat:

1. Apartenenţa la o naţionalitate criminală (despre care vom vorbi în capitolul următor);

2. Ispăşirea anilor de lagăr;

3. Existenţa într-un mediu criminal (Leningradul rebel; zona mişcării de partizani, cum ar fi Ucraina de Vest ori Ţările Baltice).

Apoi, multe dintre acele valuri, enumerate chiar la începutul acestei cărţi, s-au scurs, în afară de lagăre, şi în exiluri. Permanent aruncau o anumită parte şi în exil. Pe cine? În general, cel mai adesea, familiile celor care erau condamnaţi să-şi execute pedeapsa în lagăr. Dar nu întotdeauna, nici pe departe, nu absorbeau familii şi nici pe departe în exil nu se scurgeau numai familii. Aşa cum explicarea curenţilor care se formează într-un lichid cere cunoştinţe solide de hidrodinamică, altfel renunţi şi te mulţumeşti doar să observi stihia care vuieşte şi se învârteşte, tot astfel şi aici: noi nu avem putinţa să studiem şi să descriem acele impulsuri diferenţiale care în diferiţi ani au expediat, brusc, diferiţi oameni în exil şi nu în lagăr. Noi doar observăm cum s-au amestecat aici tot felul de

strămutaţi din Manciuria, indivizi izolaţi proveniţi din diferite ţări (cărora nici în exil legea sovietică nu le îngăduia căsătoria cu sovietici, chiar şi exilaţi); oameni din Caucaz şi din Asia Centrală, care pentru că au fost prizonieri n-au primit câte zece ani de lagăr, ci doar şase ani deportare; şi chiar siberieni, foşti prizonieri, care au fost aduşi în raioanele lor de baştină, unde trăiau ca oameni liberi, fără să se prezinte periodic la comenduire, dar li se interzicea să părăsească teritoriul raionului respectiv.

Nu putem să analizăm diferitele tipuri şi cazuri de exil, deoarece cunoştinţele noastre au ca sursă unică doar nişte povestiri şi scrisori întâmplătoare. Dacă A.M. Ar-v nu mi-ar fi scris, cititorul n-ar fi cunoscut, de pildă, următoarea poveste. În anul 1943, într-un sat din regiunea Viatka s-a primit ştirea că unul dintre colhoznici, Kojurin, soldat la infanterie, a fost trimis într-un batalion disciplinar sau a fost împuşcat pe loc, nu se ştia clar. Şi numaidecât la nevasta lui cu şase copii (cea mai mare-zece ani, cel mai mic – şase luni, iar, pe deasupra, cu ea mai locuiau două surori, două fete bătrâne cam de cincizeci de ani), s-au prezentat executorii (cititorul înţelege acest cuvânt, este un eufemism pentru călău). Şi fără să permită familiei să vândă ceva (izba, vaca, oile, fânul, lemnele – totul a fost lăsat jafului), i-au aruncat pe toţi nouă, cu puţinele lucruri, într-o sanie, pe un ger cumplit, i-au dus la şaizeci de kilometri, în oraşul Viatka-Kirov. Numai Dumnezeu ştie cum n-au îngheţat pe drum. O lună şi jumătate i-au ţinut în puşcăria de tranzit din Kirov, pe urmă i-au de-portat la o mică fabrică de ceramică de lângă Unta. Acolo, surorile-fecioare au început să scotocească pe la gropile de gunoi, au înnebunit amândouă şi amândouă au murit. Iar mama şi copiii au supravieţuit numai cu ajutorul (neprincipial, antipatriotic şi poate chiar antisovietic) al localnicilor. Când băieţii au crescut, toţi au mers la armată şi, cum se

spune, au fost „printre cei mai buni la pregătirea militară şi politică”. În 1960, mama s-a întors în satul natal, şi pe locul unde odinioară se afla izba ei n-a mai găsit nici măcar o bârnă, ori o cărămidă de la sobă.

Frumos subiect. Oare el nu se încadrează în colierul Marii Victorii a Patriei? Nu, nu-l ia nimeni, nu e tipic.

Dar în ce colier poate fi introdusă, în ce categorie poate fi inclusă de-portarea schilozilor războiului de apărare a patriei? Nu ştim aproape nimic despre ea (şi sunt puţini cei care ştiu ceva). Dar scormoniţi prin memorie şi aduceţi-vă aminte câţi asemenea infirmi, şi încă tineri, mişunau prin pieţele noastre pe lângă ceainării şi prin trenurile electrice extraurbane la sfârşitul războiului? Şi cât de repede au dispărut şi pe ne-observate. Şi acesta a fost tot un val, o campanie. Şi i-au exilat pe o insulă din nord. I-au exilat pentru faptul că, spre gloria patriei, s-au lăsat să fie sluţiţi în război, şi, de asemenea, pentru a arăta cât este de sănătoasă naţiunea care a obţinut atâtea victorii în toate ramurile atletismului şi în jocurile cu mingea. Acolo, pe o insulă necunoscută, aceşti ghinionişti eroi ai războiului sunt ţinuţi, fireşte, fără drept de corespondenţă cu continentul (puţine sunt scrisorile care se strecoară, aşa am aflat despre ei) şi, bineînţeles, sunt hrăniţi mizerabil, căci prin munca lor nu pot justifica o raţie mai bogată (1).

Se pare că şi astăzi îşi duc zilele tot acolo.

Marea gunoişte, ţara exilului, situată între URSS şi Arhipelag, includea în sine şi oraşe mari, şi mici, şi aşezări, şi în general locuri îndepărtate, uitate de lume. Exilaţii se străduiau să obţină aprobarea să rămână în oraş, toţi credeau că aici este mai uşor, mai ales cu locul de muncă. Şi, în general, viaţa aici semăna mai mult cu viaţa normală a oamenilor.

După toate probabilităţile, marea capitală a pământurilor exilului, în orice caz una dintre perlele lui,

era Karaganda. Am văzut-o înainte de sfârşitul exilului general, în anul 1955 (ca exilat, am avut o permisiune scurtă de la comenduire să merg acolo: mă pregăteam să mă căsătoresc, firește, tot cu o exilată). La intrarea în acest oraş, în care pe vremea aceea era mare sărăcie, lângă baraca plină de ploşniţe a gării, de care nu se apropiau tramvaiele (să nu se prăbuşească în golurile săpate sub pământ), se afla lângă capătul liniei de tramvai, o casă de cărămidă absolut simbolică, al cărei zid era proptit cu bulumaci de lemn ca să nu se prăbuşească, în centrul Oraşului nou, pe un zid de piatră era săpată inscripţia: „Cărbunele înseamnă pâine" (pentru industrie). Şi, într-adevăr, pâinea neagră se vindea în fiecare zi în magazine, şi acesta era unul dintre avantajele exilului la oraş. Şi muncă necalificată, şi nu doar necalificată, aici găseai întotdeauna. În rest, magazinele alimentare erau mai mult goale. Iar tarabele pieţelor erau inaccesibile, negustorii cereau nişte preţuri inimaginabile. Dacă nu trei sferturi din populaţia oraşului, cel puţin o treime locuia atunci fără acte de identitate. Doar se înregistra la comenduire; pe uliţă mereu eram strigat şi salutat – mă recunoşteau foşti zeki, mai cu seamă cei din Ekibastuz. Ce fel de viaţă ducea exilatul aici? La locul de muncă avea o situaţie umilitoare şi un salariu de nimic, pentru că nu oricine după catastrofa arestare-puşcărie-lagăr mai putea să-şi adeverească studiile, iar vechime – nici atât. Sau, precum negrii, nu primeai salariu egal cu al albilor, şi gata, poţi să nu te angajezi. Şi era cumplit cu locuinţele, exilaţii locuiau în colţuri de coridoare care nu erau izolate nici măcar printr-o perdea, în cămări întunecoase, în şoproane, şi plăteau nişte preţuri fantastice. Toate acestea erau închiriate de la particulari. Femei îmbătrânite şi istovite de viaţa în lagăr, cu dinţi de metal, visau să aibă şi ele măcar o bluză de crepdeşin ori o pereche de pantofi „de sărbătoare".

În plus, la Karaganda, distanţele sunt foarte mari, mulţi dintre ei trebuiau să străbată drum lung de acasă până la locul de muncă. Tramvaiul din centru până la periferie zdrăngănea un ceas întreg. Într-o zi, în tramvai, vizavi de mine şedea o femeie tânără istovită, într-o fustă murdară şi nişte sandale rupte. Ţinea în braţe un copil învelit cu nişte scutece murdare, aţipea tot timpul, iar copilul din braţele-i relaxate îi aluneca pe marginea genunchilor şi, când tocmai sta să cadă, cineva îi striga: „Fii atentă, cade copilul!” Ea izbutea să-l prindă, dar peste câteva clipe aţipea din nou. Lucra la castelul de apă în schimbul de noapte, iar ziua umblase prin oraş după pantofi, dar nu găsise nicăieri.

Aşa era exilul la Karaganda.

După câte ştiu, era cu mult mai uşor în oraşul Djambul: fâşia de sud, îmbelşugată, a Kazahstanului, unde alimentele erau mai ieftine, însă cu cât oraşul este mai mic, cu atât este mai dificil să găseşti de lucru.

Iată, de pildă, orăşelul Eniseisk. În 1948, G.S. Mitrovici şi alţi câţiva au fost duşi acolo de la închisoarea de tranzit din Krasnoiarsk. Şi în timpul călătoriei, locotenentul care comanda escorta răspundea plin de optimism la întrebările lor: „De lucru? Se găse-eşte”. „Dar locuinţă?” „Se găse-eşte”. După ce i-a predat la comenduire, şi-a văzut de treaba lui. Iar nou-sosiţii au fost nevoiţi să doarmă sub nişte bărci întoarse ori sub acoperişurile tarabelor din piaţă. Pâine ei nu puteau să cumpere: pâinea se vindea pe listele cu locatarii caselor, iar nou-sosiţii nu erau înscrişi nicăieri. Ca să locuieşti undeva trebuie să plăteşti. Mitrovici, acum invalid, a cerut serviciu în specialitate, el era zootehnician. Comandantul emvedist şi-a dat seama că de aici se poate alege cu ceva şi a sunat la secţia agricolă a raionului: „Alo, îmi dai o sticlă şi îţi dau un zootehnici-an”.

Acela era exilul în care ameninţarea: „Pentru sabotaj

o să vă încadrăm la 58 – 14 şi vă băgăm din nou în lagăr!” nu speria pe nimeni. Din acelaşi Eniseisk există o mărturie din anul 1952. În ziua când s-au prezentat pentru înregistrare, exilaţii disperaţi i-au cerut şefului comenduirii să-i aresteze şi să-i trimită îndărăt în lagăr. Bărbaţi adulţi, ei nu-şi puteau câştiga pâinea! Comandantul i-a luat la goană: „MVD-ul nu este bursa locurilor de muncă!” *

Iată un loc şi mai îndepărtat şi neştiut de nimeni: Taseevo, din ţinutul Krasnoiarsk, la 250 kilometri de Kansk. Acolo erau exilaţi nemţi, ceceni, inguşi şi foşti zeki. Acesta nu este un loc nou, nu este născocit, acolo, în vecinătate, se află satul Kandalî (2) unde ocnaşilor li se schimbau lanţurile. Nou acolo era un oraş întreg format din bordeie, cu pardoseala de pământ, fireşte. În anul 1949 au adus aici un grup de recidivişti, spre seară, i-au descărcat la şcoală. Târziu, în noapte, s-a întrunit o comisie ca să primească forţa de muncă: şeful MVD-ului raional, cineva de la trustul de exploatare forestieră, preşedinţi de colhozuri. Şi prin faţa comisiei au început să defileze: bolnavi, bătrâni, epuizaţi de cei zece ani de lagăr, şi, printre ei, foarte multe femei – iată pe cine statul cel înţelept a scos din oraşele primejdioase şi i-a aruncat într-o zonă aspră ca să valorifice taigaua. Toţi au refuzat această „forţă de muncă”, dar MVD-ul i-a silit să-i ia. Pe cei mai prăpădiţi, care erau deja cu un picior în groapă, i-au vârât pe gât fabricii de sare, al cărei director a lipsit, n-a fost de faţă. Fabrica de sare se află pe râul Usolka în satul Troitkoe (şi el un vechi loc de exil, încă de pe vremea ţarului Alexei Mihailovici, când îi alungau aici pe credincioşii de rit vechi). La mijlocul secolului al XX-lea, tehnica era următoarea: puneau caii să alerge în cerc şi astfel sarea azvârlită în sus de copite cădea în nişte tăvi, după care era uscată prin încălzire (lemne tăiau din pădure, la asta le puneau pe femeile bătrâne). Un mare şi

cunoscut constructor de nave a nimerit în această partidă şi l-au pus să facă un lucru apropiat de specialitatea lui: să împacheteze sarea în lăzi.

A nimerit la Taseevo şi Kniazev, un muncitor de şaizeci de ani din Kolo

Căci el nu era obligat, iar deţinuţii nu aveau posibilitatea să cunoască legile Ţării Sovietelor, nici măcar Codul penal, de pildă paragraful 35: „Exilaţii trebuie împroprietăriţi cu pământ ori să li se asigure o muncă plătită”.

mi-a. El nu mai putea să muncească, trăia din cerşit. Uneori îl luau oamenii să doarmă la ei acasă, alteori adormea în uliţă. Pentru el nu se găsea loc la azilul invalizilor, la spital nu-l ţineau multă vreme. Odată, iarna, s-a urcat în pridvorul comitetului raional de partid, partidul muncitorilor, şi a îngheţat acolo.

Când plecau din lagăr în exilul din taiga (şi plecau pe un ger de minus douăzeci de grade, în camioane deschise, prost îmbrăcaţi, cum erau când s-au eliberat, în cizme din pânză impermeabilă care demult îşi trăiseră traiul, în timp ce soldaţii din escortă purtau scurte îmblănite şi pâslari călduroşi), zekii nici nu puteau să-şi dea seama în ce consta eliberarea lor. În lagăr aveau barăci încălzite, iar aici un bordei al tăietorilor de lemne, neîncălzit de un an de zile. În lagăr pârâiau ferestraiele cu motor pe benzină, aici – la fel. Şi doar cu acest ferăstrău, şi acolo, şi aici, puteai să-ţi câştigi raţia de pâine necoaptă cum trebuie.

Însă noii exilaţi greşeau în această, privinţă, şi când (în anul 1953) a venit (în Kuzeevo, raionul Suhobuzimskoe, Enisei) directorul adjunct al trustului de exploatare a lemnului Leibovici, frumos, curat, ei s-au uitat la haina lui de piele, la faţa albă de om bine hrănit şi, înclinându-se, au zis din greşeală:

— Bună ziua, cetăţene director!

Acela a clătinat mustrător din cap:

— Nu, nu, niciun „cetăţean”! De acum pentru voi eu sunt tovarăş, voi nu mai sunteţi deţinuţi.

I-au adunat pe deţinuţi în acel unic bordei, şi la lumina slabă a unei gazorniţe, directorul adjunct încerca să-i convingă, şi vorbele lui erau ca nişte cuie bătute în sicriu:

— Să nu credeţi că asta nu-i decât pentru o vreme. Va trebui să trăiţi aici veşnic. Pentru asta trebuie să vă apucaţi numaidecât de treabă! Dacă aveţi familie-chemaţi-o aici, dacă nu-căsătoriţi-vă aici, nu mai amânaţi. Faceţi-vă case. Faceţi copii. Pentru casă şi pentru vacă veţi primi credite. La muncă, la muncă, tovarăşi. Ţara aşteaptă lemnul vostru!

Şi a plecat tovarăşul în automobilul său.

Că le-au permis să se căsătorească – era un avantaj. După amintirile lui Retz, în aşezările mizere de pe Kolîma, de pildă, lângă lagodnoe, erau şi femei, care nu erau lăsate pe continent, dar MVD-ul interzicea căsătoriile: celor căsătoriţi trebuie să le dai locuinţă!

Dar şi faptul că nu-i lăsau să se căsătorească era o indulgenţă. În Kazahstanul de Nord, în anii 1950 – 1952, unele comenduiri, dimpotrivă, pentru a-l lega şi mai abitir pe exilat, îi puneau, încă de la sosire condiţia: în două săptămâni te căsătoreşti ori te trimitem la dracu-n praznic, în deşert!

Este curios că în multe locuri de exil se folosea în mod serios termenul „munci comune”, specific lagărului. Pentru că muncile aici erau la fel ca în lagăr: acele munci inevitabile şi istovitoare, care îţi zdruncinau sănătatea şi nu îţi asigurau hrana. Şi dacă acum exilaţii, ca oameni liberi, beneficiau de mai puţine ore de muncă, cu două ore de drum la dus (la mină, ori la pădure), şi cu două ore la întoarcere, ziua de lucru atingea norma celei din lagăr.

Bătrânul muncitor Berezovski, care în anii ’20 a fost lider sindical, a făcut zece ani de exil, începând din 1938,

iar în 1949 a primit zece ani de lagăr. În faţa mea a sărutat înduioşat raţia de pâine, zicând bucuros numaidecât că în lagăr nu va muri de foame, aici pâinea i se cuvine. Dar în exil, te duci cu bani la prăvălie, vezi ditamai pâinea în raft, dar ţi se răspunde cu obrăznicie că nu au pâine! Şi, numaidecât, unui localnic i se vinde. La fel şi cu combustibilul.

Cam în aceiaşi termeni se exprima şi un bătrân muncitor din Piter (3) pe nume Ţivilko (oameni care nu erau năzuroşi din fire). El spunea (1951) că după exil, în Lagărul special de ocnaş se simte om: şi-a muncit cele douăsprezece ore, apoi merge la zonă. Dar în exil, orice nulitate liberă putea să-i ordone (a lucrat în contabilitate) să muncească suplimentar fără plată – şi seara, şi în zilele libere, şi să efectueze acea muncă personal pentru acel individ liber, şi exilatul nu îndrăzneşte să refuze, ca mâine să nu fie dat afară din slujbă.

Nu era dulce nici viaţa exilatului care a devenit exilat „oploşit". Mitrovici, când a fost transferat în Kok-Terek (4), regiunea Djambul [din Kazah-stan] (aici, viaţa lui a început astfel: lui şi unui tovarăş i-au repartizat un grajd de măgari – fără ferestre şi plin de bălegar. Au măturat bălegarul de lângă perete, au aşternut pelin şi s-au culcat), a primit postul de zoothenician al secţiei agricole raionale. El a încercat să-şi facă treaba cinstit, dar numaidecât şi-a atras antipatia şefilor de la partid. Micii şefi ai raionului îşi însuşeau din cireada raionului vacile la primul viţel, înlocuindu-le cu junci, şi îi cereau lui Mitrovici să înregistreze pe cele de doi ani ca având patru ani. Efectuând un recensământ atent, Mitrovici a descoperit cirezi întregi păscute şi îngrijite de colhozuri, dar care nu le aparţineau lor. Închipuiţi-vă că aceste cirezi aparţineau personal primu-lui-secretar al comitetului raional de partid, şefului secţiei financiare şi comandantului miliţiei. (Cât de abil a intrat Kazahstanul în socialism!) „Să nu le

înregistrezi!” i-au ordonat ei. Dar el le-a înregistrat. Manifestând o sete de legalitate sovietică bizară pentru un zek în exil, el a mai cutezat să protesteze că preşedintele comitetului executiv şi-a însuşit dintr-un colhoz o pielicică de miel brumăriu, şi a fost dat afară (şi aceasta a fost doar începutul războiului lor).

Dar niciun centru raional nu este un loc rău pentru exil. Adevăratele dificultăţi ale exilului începeau acolo unde nu exista nici măcar un semn de aşezare urbană liberă, nu se putea vorbi nici măcar de marginea civilizaţiei.

Acelaşi A. Ţivilko povesteşte despre colhozul „Jana Turmâs” („Viaţa nouă”) din regiunea Kazahstanului de Vest, unde se afla el în anul 1937. Înainte de sosirea exilaţilor, secţia politică a MTS-ului i-a atenţionat şi i-a instruit pe localnici: vor fi aduşi troţkişti, contrarevoluţionari. Locuitorii speriaţi, temându-se că vor fi acuzaţi de relaţii cu duşmanii poporului, n-au împrumutat nici măcar puţină sare nou-veniţilor. În timpul războiului, exilaţii nu aveau cartele de pâine. Lucrând în fierăria colhozului, povestitorul a primit pentru opt luni un pud de mei... Grăunţele primite le-au măcinat cu nişte pietre tăiate dintr-un monument funerar kazah. Şi s-au dus la NKVD: ori ne băgaţi la puşcărie, ori ne daţi voie să ne mutăm la centrul raional! (întrebare: Dar localnicii? Păi-uite aşa... S-au obişnuit... Ei, şi pe urmă, faptul că ai o oaie acolo, o capră, o vacă, o iurtă, vase de bucătărie – toate îţi sunt de ajutor.)

În colhozuri, peste tot e la fel: exilaţii nu primesc nici îmbrăcăminte, nici raţia de pâine ca în lagăr. Colhozul este cel mai cumplit loc pentru exil. Asta-i ca o întrebare dintr-o lucrare de control la şcoală: unde-i mai greu – în lagăr sau în colhoz?

Iată, sunt vânduţi nişte novici, printre ei şi S.A. Lipsit, la puşcăria de tranzit din Krasnoiarsk. Cumpărătorii

solicită dulgheri, tranzitul răspunde: dacă mai luaţi un jurist şi un inginer electrician (Lipsit), atunci vă dăm şi dulgher. Drept completare li se mai dau femei bătrâne şi bolnave. Pe urmă, pe un ger blând de minus douăzeci şi cinci de grade, în camioane deschise, sunt duşi unde şi-a înţărcat dracul copii, într-un sat care numără în total vreo treizeci de gospodării. Ce să facă acolo un jurist şi un electrician (nu există nici urmă de curent electric)? Deocamdată să primească un avans: un sac de cartofi, ceapă şi făină (este şi acesta un avans bun!). Iar banii vor veni în anul următor, dacă veţi munci îndeajuns ca să-i câştigaţi. Până una-alta, iată ce aveau de făcut: să strângă nişte cânepă troienită de zăpadă. La început n-au nici măcar un sac pe care să-l umple cu paie în loc de saltea. Prima pornire: lăsaţi-ne să plecăm din colhoz! Nu, nu se poate: pentru fiecare cap, colhozul a plătit Direcţiei Penitenciarelor câte 120 ruble (anul 1952).

O, dacă ne-am putea reîntoarce în lagăr!…

Dar cititorul va săvârşi o greşeală dacă va crede că exilaţii o duceau mai bine în sovhoz, decât în colhoz. Iată, de pildă, un sovhoz din raionul Suhobuzimskoe, satul Minderla. Barăci, este adevărat, fără zonă, ca un lagăr de deţinuţi fără escortă. Deşi este un sovhoz, aici oamenii nu ştiu ce sunt aceia bani, nu există în circulaţie. Aici doar se scriu cifre: 9 ruble (staliniste (5)) de om pe zi. Şi se mai scrie: câtă caşă a mâncat acel om, cât se scade pentru pufoiacă, pentru locuinţă. Totul se scade, se scade, şi iată minune: la plată reiese că exilatul n-a câştigat nimic, ba a mai rămas şi dator sovhozului. La acest sovhoz, îşi aminteşte A. Stotik, doi oameni s-au spânzurat de disperare. (Însuşi acest Stotik, un tip cu imaginaţie bogată, n-a învăţat nimic din experienţa nefericită cu studierea limbii engleze în Steplag. Când s-a obişnuit cu acest exil, el şi-a

Partea a Cincea, Capitolul 5.

pus în gând să realizeze dreptul, garantat de constituţie, al unui cetăţean al URSS la… învăţământ! Şi a făcut cerere, rugând să fie lăsat să meargă la Krasnoiarsk la studii! Pe această cerere impertinentă, cum alta poate n-a mai cunoscut toată ţara exilului, directorul sovhozului (un fost secretar al comitetului raional de partid) a pus nu doar o rezoluţie negativă, aceasta era în acelaşi timp şi o declaraţie de principiu: „Nimeni şi niciodată nu va permite lui Stotik să meargă la studii”. Dar iată că s-a ivit un prilej prielnic: închisoarea de tranzit din Kras-noiarsk recruta de prin raioane dulgheri dintre exilaţi. Stotik, care nu era deloc dulgher, s-a oferit. A plecat, la Krasnoiarsk a locuit într-un cămin printre beţivi şi hoţi şi acolo a început să se pregătească pentru examenele de admitere la Institutul de medicină. Le-a trecut cu note foarte mari. Până la comisia de validare nimeni nu s-a uitat mai atent în dosarul lui. La comisie: „Am fost pe front… Apoi m-am întors…” şi a simţit că i s-a uscat gâtlejul. „Şi mai departe?” „Apoi… m-au… băgat la închisoare…” a rostit până la urmă Stotik, şi comisia a arborat o mină ameninţătoare. „Dar mi-am ispăşit pedeapsa! Am ieşit! Am luat note mari! a insistat Stotik. Zadarnic. Şi era anul când a căzut Beria!)

Şi cu cât locul era mai îndepărtat şi mai uitat de lume, cu atât era mai rău, erai şi mai lipsit de drepturi. A.E. Makeev, în amintitele însemnări despre Kenghir, redă povestirea „robului din Turgai”, pe nume Alexandr Vladimirovici Poliakov, despre exilul lui, între două lagăre, într-un loc de păşunat pierdut în deşertul Turgaiului. Singura autoritate, acolo, era preşedintele colhozului, un kazah, şi nici chiar de la părintească lui comenduire, n-a trecut niciodată nimeni să-l vadă. Locuinţa lui Poliakov era într-o şură, la un loc cu oile, unde dormea pe un aşternut de paie. obligaţiile lui: să fie robul celor patru soţii ale preşedintelui, să rezolve cu fiecare treburile gospodăriei [fiecăreia], inclusiv golirea oalelor de noapte. Ce putea

Poliakov să facă? Să plece de acolo şi să se plângă? Nu numai că nu avea cu ce, dar asta ar fi însemnat evadare şi douăzeci de ani de ocnă. În satul acela nu se mai afla niciun rus. Şi au trecut câteva luni până a venit un inspector financiar rus. Acesta a rămas uimit de povestirea lui Poliakov şi a acceptat să depună plângerea lui la raion. Pentru această plângere socotită o calomnie mârşavă împotriva puterii sovietice, Poliakov a primit o nouă condamnare pentru lagăr, şi prin anii ’50 o ispăşea fericit în Kenghir. Aci i se părea că aproape se eliberase…

Şi încă nu suntem siguri dacă „robul din Turgai” a fost cel mai năpăstuit dintre toţi exilaţii.

Că exilul are asupra lagărului avantajul de a oferi o viaţă stabilă, un fel de „ca acasă” (bine, rău, trăieşti aici, şi vei trăi în continuare fără să mai fi transferat dintr-un loc într-altul), de asemenea, nu poţi afirma fără rezerve. Chiar dacă nu e vorba de transfer, dar se poate întâmpla o strămutare inexplicabilă şi implacabilă hotărâtă de comenduire. O închidere neaşteptată a unui centru de exil sau a unui raion întreg se poate de-clanşa întotdeauna. Astfel de cazuri, după amintirile multora, s-au întâmplat în diferiţi ani şi în locuri diferite. În special în timpul războiului-vigilenţa! Toţi exilaţii din raionul Taipak să se pregătească în douăsprezece ore şi-fuga în raionul Djembet! Şi viaţa ta mizeră, şi agoniseala mizeră, dar atât de necesară, şi acoperişul care curge, dar aproape reparat – lasă totul, abandonează totul! Înainte, marş, oaste descălţată! Dacă n-o să daţi ortul popii, o să vă pricopsiţi!

În general, deşi pare o viaţă dezordonată, lipsită de disciplină (nu merg încolonaţi, ci frecare încotro vrea, nu se adună pe platformă înainte de a pleca la muncă, nu-şi scot căciula, nu mai sunt încuiaţi cu lacăt pe dinafară), exilul îşi are şi el regimul său. Într-un loc mai blând, într-altul mai aspru, dar pretutindeni s-a făcut simţit înainte de anul 1953, când a început îmblânzirea generală.

De pildă, în multe locuri exilaţii nu aveau dreptul să depună la instituţiile sovietice niciun fel de plângeri pe probleme cetăţeneşti decât prin comenduire, şi numai ea hotăra dacă merită să dea curs acelei plângeri ori să o stingă pe loc.

La chemarea ofiţerilor de la comenduire, exilatul trebuia să abandoneze orice fel de muncă, orice fel de treabă şi să se prezinte. Cei ce cunosc viaţa din Uniunea Sovietică vor înţelege că exilatul nu putea să nu îndeplinească o rugăminte personală (interesată) a ofiţerului de la comenduire.

Ofiţerii comenduirilor, ca situaţie şi drepturi, nu erau mai prejos decât cei din lagăre. Dimpotrivă, ei aveau mai puţine griji: nici zone, nici santine-le, nici potere după evadaţi, nici să hrănească şi să îmbrace această gloată. Era de ajuns să-i înregistreze de două ori pe lună şi uneori să facă formele, conform Legii, celor ce săvârşiseră vreun delict. Aceşti ofiţeri erau nişte indivizi autoritari, leneşi, îmbuibaţi (un sublocotenent de comenduire primea 2000 de ruble pe lună), şi din această pricină, în majoritatea lor, erau fiinţe pline de răutate.

Se cunosc puţine evadări, în adevăratul sens al cuvântului, din exilul sovietic. Câştigul pe care l-ar fi avut un evadat norocos prin libertatea civilă era infim: căci localnicii liberi, aici, în jurul lui, care era în exil, aveau aproape aceleaşi drepturi. Aceasta nu era epoca ţaristă, când evadarea din exil se transforma uşor în emigraţie. Iar pedeapsa pentru evadare era considerabilă. Pentru evadare judeca OSO. Până în 1937, cifra maximă pe care o acorda era cinci ani de lagăr, după 1937 zece. Iar după război, o nouă lege, care nu a fost publicată nicăieri, a devenit cunoscută şi a început să fie aplicată neabătut: pentru evadare de la locul de exil – douăzeci de ani de ocnă! Pedeapsă disproporţionat de cumplită!

Comenduirile aveau puncte de vedere proprii în

legătură cu ce trebuie şi ce nu trebuie socotit evadare, cu locul unde anume se află acea linie interzisă peste care exilatul nu îndrăzneşte să treacă, cu distanţa la care poate să se depărteze când se duce după lemne ori după ciuperci. În Hakassia, de pildă, în aşezarea minieră Ordjonikidzevski, funcţiona următoarea dispoziţie: plecarea prea departe în sus (în munţi) era considerată doar încălcare a regimului şi se lăsa cu cinci ani de lagăr; plecarea prea departe în jos (spre calea ferată) era socotită evadare, ceea ce însemna douăzeci de ani de ocnă. Şi această blândeţe de neiertat se înrădăcinase într-atât, încât atunci când un grup de exilaţi armeni, aduşi la disperare de samavolnicia comenduirii minei, s-a dus să se plângă la centrul raional – fireşte, nu aveau pentru asta aprobarea comenduirii – pentru această evadare au primit doar câte şase ani.

Cel mai adesea, astfel de plecări mai îndepărtate din cauza unei confuzii erau calificate drept evadări. Precum şi hotărârile naive ale unor oameni bătrâni care nu erau în stare să sesizeze şi să asimileze sistemul nostru canibalic.

O grecoaică, trecută de optzeci de ani, la sfârşitul războiului a fost exilată din Simferopol în Ural. Când războiul s-a sfârşit, şi fiul ei s-a întors în Simferopol, fireşte, ea s-a întors şi a locuit la el clandestin. În 1949 – (avea acum optzeci şi şapte de ani –, a fost prinsă, condamnată la douăzeci de ani muncă silnică (87 + 20 =?) şi expediată în Oziorlag. O altă bătrână, tot grecoaică, a fost cunoscută în regiunea Djambul. Când grecii au fost deportaţi din Kuban, ea a fost luată împreună cu două fiice mari, cea de a treia, măritată cu un rus, a rămas în Kuban. A stat bătrâna ce a stat în exil şi a decis să se ducă la acea fiică, să moară la ea. „Evadare”, ocnă, douăzeci de ani! În Kok-Terek, aveam un fiziolog, Alexei Ivanovici Bogoslovski. El a beneficiat de amnistia „Adenauer” (6) din anul 1955, dar nu pe de-a-ntregul: i-au mai lăsat exilul, ceea ce nu

trebuia. A început să trimită cereri şi memorii, dar toate astea durau, iar în vremea asta, în Perm, mama lui orbea încet-încet, şi nu-l mai văzuse de paisprezece ani, de când a plecat la război şi a căzut prizonier, şi vi-sa să-l mai vadă o dată înainte de a-şi pierde pentru totdeauna vede-rea. Şi, riscând să fie condamnat la ocnă, Bogoslovski a hotărât să meargă la ea într-o săptămână şi să se şi întoarcă. Şi-a născocit o deplasare la centrele de creştere a vitelor din deşert, dar a urcat în trenul de No-vosibirsk. La raion n-au observat plecarea lui, dar la Novosibirsk, un taximetrist vigilent l-a denunţat agenţilor operativi de la MVD. Aceia au venit să-i ceară actele, nu le avea, bineînţeles, şi a trebuit să mărturisească. L-au trimis îndărăt în puşcăria noastră de pământ din Kok-Te-rek, au început ancheta şi, pe neaşteptate, s-a primit o notă explicativă că el nu este exilat. Îndată ce a scăpat, a plecat spre mama lui. Dar a ajuns prea târziu.

Am sărăci considerabil tabloul exilului sovietic dacă am uita să menţionăm că în fiecare raion destinat să primească exilaţi, veghea fără preget o secţie cekistă operativă, care îi chema pe exilaţi la convorbiri, recruta colaboratori, aduna denunţuri şi le folosea pentru a aranja noi condamnări. Căci, cândva, sosea vremea ca părticica umană aflată în exil să schimbe imobilitatea monotonă a exilului cu îngrămădeala voioasă a lagărului. Cea de a doua prelungire-o nouă anchetă şi o nouă condamnare, constituia sfârşitul firesc al exilului pentru mulţi.

A trebuit ca Piotr Viksne să dezerteze în 1922 din armata letonă burgheză, să fugă în Uniunea Sovietică, pentru ca în 1934, pentru corespondenţă cu rudele din Letonia (rudele din Letonia n-au suferit câtuşi de puţin), să fie deportat în Kazahstan, să nu-şi piardă curajul şi ca neobosit mecanic în exil la depoul din Aiaguza să devină stahanovist, pentru ca la 3 decembrie 1937 în depou să fie atârnată placarda: „Luaţi exemplu de la tov. Viksne!”, iar la

4 decembrie tovarăşul Viksne să fie condamnat pentru a doua prelungire, din care nu i-a mai fost sortit să se întoarcă.

Cea de a doua condamnare în exil, ca şi cele din lagăre, nu se opreau niciodată, pentru a demonstra celor de sus vigilenţa cekiştilor operativi. Ca pretutindeni. se aplicau metode întărite, care ajutau deţinutului să-şi înţeleagă mai iute destinul şi să i se supună fără să cârtească (Ţivilko în Uralsk, 1937): treizeci şi două de zile de carceră şi şase dinţi scoşi). Însă erau şi perioade speciale, ca în anul 1948, când peste toate centre-le de exil se arunca un năvod des şi îi prindeau pentru lagăre fie pe toţi până la unul, precum în Vorkuta („Vorkuta devine un centru de producţi-e, tovarăşul Stalin a dat indicaţii să fie curăţat"), fie pe toţi bărbaţii, ca în alte locuri.

Dar şi pentru cei care nu se nimeriseră printre cei cu a doua prelungire, „sfârşitul exilului" era foarte nebulos. Aşa pe Kolîma, de pildă, unde şi „eliberarea" din lagăr consta doar în drumul de la postul de gardă al lagărului până la comenduirea specială, de fapt exilul nu avea sfârşit pentru că din Kolîma nu exista ieşire. Iar cei care izbuteau totuşi să se smulgă de acolo şi să ajungă „pe continent" în scurtele perioade când era permis, probabil că nu numai o dată şi-au blestemat soarta: pe continent toţi au primit a doua condamnare pentru lagăr.

Umbra secţiei cekiste operative întuneca permanent cerul exilului, care şi aşa nu era lipsit de griji. Sub ochiul de argus al agentului operativ, înconjurat de zumzetul turnătorilor, muncind întruna pe brânci pentru a câştiga pâinea pentru copii, exilaţii trăiau mereu cu teamă, închişi în ei, foarte izolaţi. Nici vorbă de discuţiile lungi din închisori şi lagăre, nici vorbă de confesiuni din toate cele trăite.

Iată de ce este greu să aduni relatări despre viaţa în exil.

Exilaţii noştri nu ne-au lăsat, s-ar putea spune, nici fotografii: chiar dacă existau fotografi, ei fotografiau numai pentru acte de identitate – pentru serviciile de cadre şi secţiile speciale. Să se fotografieze un grup de exilaţi împreună? Ferit-a Sfântul! Asta ar fi însemnat un denunţ la GB: priviţi, aceasta e organizaţia noastră antisovietică clandestină. După fotografie toţi vor fi înhăţaţi.

Odată însă au făcut o fotografie modestă (care a şi apărut într-o ediţie occidentală*): strânşi unul într-altul, îmbrăcaţi în zdrenţele sovietice, veştejiţi, deprimaţi, cândva însă aprigi – celebrii Maria Spiridonova, Izmailovici, Maiorov, Kahovskaia. Dar unde este impetuozitatea lor de altă dată? De ce nu pornesc conspirativ spre capitală? De ce nu trag în asupritorii poporului? De ce nu aruncă bombe?…

Nu, exilaţii noştri nu au lăsat fotografii, din acelea, ştiţi, de grup şi destul de vesele: al treilea din stânga – Ulianov, al doilea din dreapta Krji-janovski. Toţi sunt bine hrăniţi, îmbrăcaţi curat, nu ştiu ce-i munca şi nevoile, dacă au bărbuţă – este îngrijită, dacă au căciulă – e din blană de calitate.

Căci pe atunci, copii, erau nişte vremuri tare sumbre…

I. Strinberg, Spiridotwva, Mcthuen & Co Ltd., London, 1935.

Capitolul 4

(VIII) SURGHIUNUL POPOARELOR

ISTORICII pot să ne corecteze, însă memoria noastră, care este aceea a oamenilor de mijloc, n-a reţinut nici din secolul XIX, nici din XVIII, nici din XVII vreo strămutare masivă, forţată a popoarelor. Au existat cuceririle coloniale: în insulele oceanelor, în Africa, în Asia, în Turkestan, învingătorii au dobândit puterea asupra populaţiei băştinaşe, dar, nu ştiu cum, colonizatorilor neevoluaţi nu le-a trecut prin cap să despartă această

populaţie de pământul ei strămoşesc, de casele străbunilor. Poate numai transportul negrilor pentru plantaţiile americane ne furnizează o asemănare şi un precedent, însă acolo n-a existat un sistem de stat maturizat: acolo nu erau decât nişte creştini-negustori de sclavi, care acţionau izolat, în pieptul cărora s-a aprins brusc focul pasiunii pentru câştig, şi ei au pornit, fiecare pe cont propriu, să prindă, să înşele şi să cumpere negri, unul câte unul ori cu zecile.

A trebuit să se ivească speranţa umanităţii civilizate – secolul al XX-lea, a trebuit ca, pe baza Unicei învăţături Adevărate, Problema Naţională să se dezvolte grandios, pentru ca specialistul cel mai mare în această problemă să ia patentul exterminării în masă a popoarelor pe calea deportării lor în patruzeci şi opt, în douăzeci şi patru şi chiar într-o oră şi jumătate.

Fireşte, nici Lui însuşi nu i-a fost clar de la început. O dată chiar s-a ex-primat imprudent: „N-a existat şi nici nu poate să existe vreun caz de oameni care ar putea deveni, în URSS, obiect al persecuţiilor din pricina originii lor naţionale”.

În anii ’20, toate aceste limbi naţionale erau încurajate, Crimeii i se repeta la nesfârşit că e tătărasca, tătărască, aveau chiar şi alfabetul arab, şi toate inscripţiile – în tătară.

S-a dovedit a fi o greşeală…

Chiar după ce a plăsmuit marea deportare ţărănească, marele Cârmaci nu şi-a dat seama numaidecât cât de comod va fi să aplice acelaşi procedeu naţiunilor. Şi totuşi, experienţa fratelui Hitler, de exterminare a evreilor şi ţiganilor, era târzie, după începutul celui de al doilea război mondial. Tătucul Stalin chibzuise la această problemă mai dinainte.

În afară de Ciuma Ţărănească şi înainte de a începe deportarea popoarelor, exilul nostru sovietic, deşi număra

câteva sute de mii de persoane, nu se putea compara cu lagărele, nu era atât de glorios şi abundent pentru ca mersul Istoriei să lase vreo urmă în el. Existau surghiuniţi-deportaţi (judecaţi), existau surghiuniţi administrativi (fără judecată), dar

Stalin, Op. cit., vol. 13, p. 258.

şi unii şi ceilalţi, toţi, nişte unităţi ce puteau fi numărate, cu numele lor, anii de naştere, articolele de condamnare, cu fotografii din faţă şi profil. Şi doar înţeleptele şi răbdătoarele Organe, cărora nu le era silă câtuşi de puţin, se pricepeau să împletească funii din aceste grăuncioare de nisip, din aceste familii minate să alcătuiască blocurile monolite ale raioanelor deţinătoare ale unor centre de exil.

Dar ce amploare şi ce avânt a căpătat exilul când au fost deportaţi spepteresele nţii, strămutaţii speciali! Primii doi termeni au fost moşteniţi de la ţar, ultimul este autentic sovietic. Oare nu cu acest adjectiv – special – sunt alcătuite o serie de denumiri ce ne sunt deosebit de dragi (secţie specială, misiune specială, legătură specială, raţie specială, să-natoriu special)? În anul Marii Cotituri au fost numiţi strămutaţi speciali „deschiaburiţii”, ceea ce era mult mai exact şi mai simplu, şi nu oferă motiv de contestaţie, fiindcă au fost „deschiaburiţi” nu doar chiaburii, or, noţiunea de „strămutat special” este invulnerabilă.

Şi iată că Marele Părinte a indicat să se aplice această denumire naţiunilor deportate.

Nici El n-a făcut descoperirea dintr-odată. Prima experienţă a fost făcută cu foarte multă prudenţă: în 1937, vreo câteva zeci de mii de coreeni – ce încredere se putea acorda acestor oameni măslinii cu ochii înguşti înainte de Halhin-Gol (1), în faţa imperialismului japonez? – au fost discret şi rapid, de la mic la mare, cu o părticică din calabalâcul mizer, aruncaţi din Extremul Orient în

Kazahstan. Atât de rapid, încât prima iarnă şi-au petrecut-o în case din chirpici, fără ferestre (de unde să procure geamuri?!). Şi atât de discret, încât nimeni, în afară de kazahii din vecinătate, n-a aflat de această strămutare, şi nicio gură din ţară n-a scos o singură vorbă, şi niciun corespondent străin nici măcar n-a crâcnit. (Iată de ce toată presa trebuie să se afle în mâinile proletariatului.)

Procedeul a plăcut şi a fost reţinut. Şi în 1940 a fost aplicat în împrejurimile oraşului-leagăn (2) Leningrad, însă deportaţii n-au fost luaţi noaptea şi nici sub ameninţarea baionetelor. Această acţiune s-a numit „petrecerea solemnă" în Republica numită Karelo-Finică (recent cucerită). Când soarele era la amiază, sub drapele fluturânde şi în sunet de fanfară, finlandezii şi estonienii din împrejurimile Leningradului erau trimişi să cucerească noile pământuri natale. După ce i-au dus ceva mai departe (despre soarta unui grup de şase sute de persoane povesteşte V.A.M.), le-au ridicat la toţi actele de identitate, i-au înconjurat cu ostaşi din escortă şi i-au expediat mai departe în vagoane roşii de animale, pe urmă cu şlepul. De la debarcaderul de destinaţie din adâncul Kareliei au început să-i expedieze încolo şi-ncoace „pentru întărirea colhozurilor". Şi acei oameni absolut liberi, care au fost petrecuţi atât de solemn, s-au supus. Numai douăzeci şi şase de rebeli, printre ei şi povestitorul, au refuzat să se supună. Mai mult – n-au vrut să predea carnetele de identitate! „Vor fi victime!" i-a prevenit reprezentantul puterii sovietice – al Şovnarkomului RSS Karelo-Finice. „O să trageţi cu mitralierele?" i-au strigat ei. Ce nechibzuiţi, de ce cu mitralierele? Cum stăteau grămadă, încercuiţi de escortă, era de ajuns şi una singură (şi nimeni n-ar fi compus nu poem despre aceşti douăzeci şi şase (3) de finlandezi), însă o moliciune ciudată, o neîndemânare ori lipsă de operativitate au împiedicat aplicarea acestei măsuri înţelepte. Au încercat să-i despartă, au invitat câte

unul la agentul operativ. De fiecare dată se duceau toţi douăzeci şi şase. Şi îndărătnicia lor plină de curaj şi fără sens a biruit! Le-au lăsat actele de identitate şi nu i-au mai ţinut înconjuraţi de escortă. Aşa au scăpat de soarta de colhoznic ori exilat. Dar acesta este un caz excepţional, totuşi marea masă a predat actele de identitate.

Toate acestea au fost probe. Doar în iulie 1941 a venit sorocul să experimenteze metoda în toată amploarea: trebuia ca republica autonomă şi, desigur, trădătoare a Nemţilor din bazinul Volgăi (cu capitalele ei Engels şi Marxstadt) să fie definitiv curăţată şi azvârlită în câteva zile undeva mai departe spre răsărit. Aici a fost pentru prima dată aplicată în toată puritatea ei metoda dinamică a deportării unor popoare întregi, şi atunci s-a văzut cât de uşor şi cât de fructuos a fost să folosească una şi aceeaşi cheie – paragraful privind naţionalitatea – în locul tuturor acelor anchete judiciare şi hotărâri nominale pentru fiecare individ în parte. Şi pentru nemţii pe care îi prindeau în alte părţi ale Rusiei (îi înhăţau pe toţi), nu era nevoie ca NKVD-ul local să aibă studii superioare ca să-şi dea seama dacă sunt sau nu duşmani. Are nume nemţesc – înhaţă-l!

Sistemul a fost încercat, pus la punct şi de acum încolo va înşfăca fiecare naţiune desemnată, condamnată ca trădătoare, şi mereu cu tot mai multă îndemânare: cecenii; inguşii; karaceaenii (4); balkarii (5); kalmucii; kurzii; tătarii din Crimeea; în sfârşit, grecii caucazieni. Sistemul este deosebit de dinamic prin faptul că poporului i se anunţă decizia Părintelui Popoarelor nu sub forma unui proces judiciar limbut, ci sub formă unei operaţii de luptă a infanteriei motorizate moderne: divizii înar-mate intră noaptea pe teritoriul poporului sortit pieirii şi ocupă poziţiile cheie. Naţiunea criminală se trezeşte şi vede că fiecare sat este înconjurat de mitraliere şi automate. Şi li se dau douăsprezece ore (dar este prea mult, asta-i vreme

pierdută pentru roţile infanteriei motorizate, iar în Crimeea s-au dat numai două şi chiar numai o oră şi jumătate), ca fiecare să-şi ia doar ceea ce poate duce în braţe. Şi, imediat, toţi se aşază ca un arestat, cu picioarele încrucişate, în camion (babe, femei cu sugari – aşezaţi-vă, s-a dat comanda!). Şi camioanele păzite de gărzi pornesc spre gară. De acolo – în garnituri de vagoane pentru transportul vitelor – până la destinaţie. Iar de acolo va mai trebui (aşa au făcut tătarii din Crimeea pe râul Uuja – li se potriveau de minune aceste mlaştini din nord), precum edecarii, să tragă cu odgoanele împotriva curentului, cale de 150 – 200 kilometri în adâncul pădurilor sălbatice (mai sus de Kolo-vrig), plutele pe care stau întinşi bătrânii cu barba albă.

Pesemne că din văzduh, de pe vârful munţilor, priveliştea arăta sublim: toată peninsula Crimeea (numai ce fusese eliberată, aprilie 1944) a început să zumzăie concomitent, şi balaurii coloanelor auto se târau, se târau într-una pe drumuri drepte şi pe dramuri întortocheate. Era vremea pomilor în floare. Tătăroaicele cărau din răsadniţă la grădină răsadul de ceapă dulce, începuse săditul tutunului. (Şi cu asta s-a terminat. Pentru ani şi ani de zile, pe urmă, tutunul a dispărut din Crimeea.) Coloanele auto nu veneau foarte aproape de sat, ele rămâneau la răscrucea drumurilor, aulele erau înconjurate de detaşamente speciale. Ordinul dădea un ceas şi jumătate pentru pregătire, dar instructorii au redus acest timp uneori la patruzeci de minute – să fie gata mai repede, să nu întârzie la punctul de adunare, şi pentru ca în aul să rămână cât mai multe lucruri pentru sonder-kommatido-ul pe care detaşamentele speciale îl lăsau după ele. Aulele înverşunate, precum Ozenbaş din apropierea lacului Biuik, au trebuit să fie incendiate şi arse din temelii. Coloanele auto îi duceau pe tătari la gară, iar acolo, în vagoane, mai aşteptau zile întregi, şi se jeleau şi

cântau cântece triste de rămas-bun.

Uniformitate armonioasă! – acesta este avantajul de a deporta dintr-odată naţiuni întregi. Fără cazuri particulare! Fără excepţii, fără proteste individuale! Toţi pleacă supuşi pentru că se află în aceeaşi situaţie. Pleacă nu numai toate vârstele şi amândouă sexele: pleacă şi cei ce se află în pântecele mamei, şi ei sunt deportaţi de acelaşi Decret. Pleacă şi cei ce n-au fost încă zămisliţi: pentru că le-a fost hărăzit să fie concepuţi sub semnul aceluiaşi Decret şi chiar din ziua naşterii, în pofida învechitului, neinteresantului articol 35 al Codului penal („exilul nu poate fi aplicat persoanelor sub şaisprezece ani”). Îndată ce au scos capul pe lume, ei vor fi strămutaţi speciali, vor fi deportaţi pe vecie. Iar majoratul lor, vârsta de şaisprezece ani, va fi marcat prin faptul că vor începe să meargă să se înregistreze la comenduire.

Şi ceea ce a rămas în urmă: casele cu uşile larg deschise, calde încă, şi tot avutul întors pe dos, truda a zece şi chiar douăzeci de generaţii, revine cu aceeaşi uniformitate agenţilor operativi ai organelor represive, statului, vecinilor aparţinând unor naţiuni mai fericite, şi nimeni nu va scrie plângeri pentru vacă, mobilă ori vasele de bucătărie.

Şi această uniformitate este încununată de un ultim lucru: faptul că acel Decret secret nu i-a cruţat nici chiar pe membrii partidului comunist aparţinând acestor naţiuni netrebnice. Deci nu va mai fi nevoie să le controleze carnetele de partid – o corvoadă mai puţin. Iar comuniştii, în exil, să fie obligaţi să tragă cât doi – şi pentru toţi cei din jur va fi bine.

În anii ’60 ai secolului al XIX-lea, moşierii şi administraţia guberniei Taurida au făcut demersuri pentru strămutarea tuturor tătarilor din Crimeea în Turcia; Alexandru al II-lea a refuzat, în 1943, aceleaşi demersuri le-a făcut gauleiterul Crimeii; Hitler a refuzat.

Fireşte, nici Cârmaciul cel înţelept nu putea să prevadă toate întorsăturile. În 1929 au

O fisură în uniformitate o constituiau numai căsătoriile mixte (nu degea-ba statul nostru socialist a fost împotriva lor). Când au fost deportaţi nemţii şi apoi grecii, astfel de cupluri au rămas pe loc. Dar acest lucru crea mare confuzie şi lăsa în locuri, chipurile, purificate, focare de infecţie. (Precum acele bătrâne grecoaice, care se întorceau să moară la copii.)

Unde erau deportate naţiunile? Multe şi cu plăcere erau aduse în Kazahstan, unde, împreună cu exilaţii obişnuiţi au alcătuit o jumătate bună din republică, încât astăzi poate fi cu succes numită KaZEK – stan, însă nu au fost nedreptăţite nici Asia Centrală, nici Siberia (o mulţime de calmuci au murit pe Enisei), n-a fost uitat nici Uralul de Nord şi nici Nordul părţii Europene.

Oare trebuie ori nu trebuie să considerăm exil al popoarelor deportarea balticilor? Ea nu îndeplineşte condiţiile normale: nu i-au deportat pe toţi până la unul, popoarele parcă au rămas pe loc (erau prea aproape de Europa, altfel ce le-ar mai fi deportat!). Parcă au rămas, dar i-au rărit clasa-ntâi!

Curăţirea lor a început mai înainte: încă din anul 1940, îndată ce trupele noastre au intrat acolo, şi înainte ca popoarele să voteze încântate în majoritate pentru intrarea în Uniunea Sovietică. Epurarea a început cu ofiţerii. Închipuiţi-vă ce a însemnat pentru aceste state tinere prima (şi ultima) lor generaţie de ofiţeri: ei reprezentau toată seriozitatea, responsabilitatea şi energia naţiunii. Încă liceeni în zăpezile de lângă Narva (6), ei au învăţat cum să apere cu pieptul lor fragil o ţară care încă nu prinsese puteri. Acum această experienţă şi energie concentrate au fost do-borâte dintr-o lovitură, asta a fost cea mai importantă pregătire pentru plebiscit. Era o reţetă verificată: oare nu tot aşa au făcut şi în Uniunea de bază?

Să fie nimiciţi discret şi rapid aceia care pot să se pună în fruntea rezistenţei, şi încă aceia care ar putea să agite prin idei, discur-suri, cărţi – şi poporul este parcă tot la locul lui, când de fapt el nu mai există. Un dinte mort, privit din afară, la început seamănă perfect cu unul nou.

Dar în 1940, pentru Ţările Baltice n-a fost deportare, au fost lagăre, iar pentru mulţi – moarte prin împuşcare în curţile de piatră ale puşcăriilor. Şi în 1941, în timpul retragerii, au înhăţat câţi au putut: oameni înstăriţi, oameni de seamă, oameni de vază. I-au târât după ei ca pe nişte trofee scumpe, apoi i-au aruncat ca pe bălegar pe pământul îngheţat al Arhialungat din Crimeea pe prinţii tătari şi toate persoanele de vază. Cu ei au procedat mai blând decât cu nobilii ruşi: nu au fost arestaţi, au plecat de bunăvoie în Asia Centrală. Aici, printre populaţia musulmană înrudită, ei s-au acomodat încet-încet, şi-au aranjat o situaţie prosperă. Şi iată că după cincisprezece ani tot acolo i-au adus-până la unul pe toţi tătarii care aparţineau clasei muncitoare! Vechile cunoştinţe s-au întâlnit. Numai că muncitorii erau trădători şi deportaţi, iar foştii prinţi ocupau posturi solide în aparatul sovietic, mulţi în partid.

pelagului (îi ridicau neapărat noaptea, o sută de kilograme bagaj pentru întreaga familie, şi pe capii de familie, chiar de la îmbarcare, îi separau pentru puşcărie şi exterminare). Apoi, mereu, în timpul războiului (la radio Leningrad), Ţările Baltice erau ameninţate cu răzbunarea necruţătoare. În 1944, întorcându-se, şi-au împlinit ameninţările. Au arestat din belşug, cu nemiluita. Dar nici asta încă nu se putea numi deportare în masă a poporului.

Deportarea principală a balticilor s-a declanşat în anul 1948 (lituanienii nesupuşi), în 1949 (toate cele trei naţiuni) şi în 1951 (încă o dată lituanienii). În aceiaşi ani, care coincid, au pieptănat şi Ucraina de Vest, şi ultima deportare s-a efectuat de acolo tot în anul 1951.

Pe cine se pregătea Generalisimul să deporteze în 1953? Pe evrei? Şi pe mai cine? Acest proiect n-o să-l cunoaştem niciodată. Eu, de pildă, bănuiesc că Stalin dorea cu ardoare să deporteze întreaga Finlandă undeva prin pustiurile din vecinătatea Chinei, dar n-a izbutit nici în 1940, nici în 1947 (încercarea de lovitură de stat a lui Leino). Ar fi găsit el un locşor dincolo de Ural chiar şi sârbilor, chiar şi grecilor din Pelopones.

Dacă acest al Patrulea Stâlp (7) al învăţăturii înaintate ar mai fi trăit încă vreo zece ani, harta etnică a Eurasiei ar fi fost de nerecunoscut, s-ar fi produs o mare Migraţie în sens invers.

Câte naţiuni au fost deportate, tot atâtea epopei se vor scrie cândva: despre despărţirea de pământul natal şi despre exterminarea din Siberia.

Totuşi, pentru ca lectorul să se convingă că este vorba de aceeaşi ţară a exilului, de care are cunoştinţă, de aceeaşi gunoişte din acelaşi Arhipelag, să urmărim puţin deportarea balticilor.

Deportarea balticilor nu numai că s-a produs fără violentarea voinţei supreme a poporului, ci s-a dovedit a fi tocmai împlinirea acelei voinţe. În fiecare dintre cele trei republici s-a adoptat o hotărâre liberă a Consiliului de Miniştri (în Estonia la 25 noiembrie 1948) privind deportarea anumitor categorii dintre compatrioţii lor în străina şi îndepărtata Siberie, şi asta pe vecie, ca să nu se mai întoarcă niciodată pe pământul natal. (Aici se vede limpede atât independenţa guvernelor din Ţările Baltice, cât şi starea de exasperare extremă în care le-au adus netrebnicii de compatrioţi, nişte oameni de nimic.) Iată care erau acele categorii:

a. Familiile celor deja condamnaţi (nu era de ajuns că părinţii erau exterminaţi în lagăre, trebuia distrusă toată familia);

b. Ţăranii înstăriţi (asta grăbea foarte mult

colectivizarea, care devenise o chestiune ce nu mai putea fi amânată în Ţările Baltice) şi toţi membrii familiilor acestora (studenţii din Riga au fost luaţi în aceeaşi noapte, când au fost ridicaţi părinţii din gospodăriile lor);

c. Oameni importanţi, de vază, care nu se ştie cum scăpaseră filtrelor din anii 1940, 1941 şi 1944;

d. Pur şi simplu cetăţenii ostili regimului, care n-au izbutit să fugă în Scandinavia, sau familii pe care activiştii aveau pică personal.

Această hotărâre, pentru a nu aduce prejudicii demnităţii marii noastre Patrii comune şi pentru a nu procura bucurie duşmanilor noştri occidentali, nu a fost publicată în ziare, nu a fost făcută publică în republici şi nici deportaţilor nu li se făcea cunoscută de la început, ci doar când soseau la destinaţie, în comenduirile siberiene.

Organizarea deportării se perfecţionase într-atât în anii care au trecut de la deportările coreenilor şi chiar ale tătarilor din Crimeea, experienţa valoroasă a fost generalizată şi însuşită într-atât, încât acum nu se mai număra cu zilele, nici cu orele, ci doar cu minutele. S-a stabilit şi s-a veri-ficat că sunt prea de ajuns douăzeci-treizeci de minute de la prima bătaie în uşă, noaptea, până la ultimul pas pe care stăpânul îl face peste pragul casei spre bezna nopţii şi în camion. În aceste minute, familia trezită din somn izbutea să se îmbrace, să realizeze că va fi deportată pentru totdeauna, să semneze o hârtie că nu are nicio pretenţie în privinţa bunurilor, să-şi pregătească bătrânele şi copiii, să strângă bocce-lele şi, la comandă, să iasă. (Nu erau probleme cu bunurile care rămâneau. După plecarea escortei, veneau reprezentanţii secţiei financiare şi făceau un inventar de confiscare, după care apoi toată averea era vândută în folosul statului prin magazinele de consignaţie. Nu avem temeiuri să le reproşăm că în timpul acestei operaţii mai vârau câte ceva şi în sânul lor. Nici nu prea era nevoie de aşa ceva, era de ajuns o chitanţă de la

magazinul de consignaţie, şi orice reprezentant al puterii populare putea să ducă acasă cu totul legal lucrul cumpărat pe un preţ de nimic.

La ce poţi să te gândeşti în aceste douăzeci-treizeci de minute? Cum să cumpăneşti şi să alegi ce este mai necesar? Un locotenent care a de-portat o familie (bunica – 75 de ani, mama – 50, fiica – 18 şi fiul – 20), i-a sfătuit: „Să luaţi neapărat maşina de cusut!” Cum să ghiceşti? Această maşină de cusut a hrănit pe urmă toată familia.

De altfel, această viteză mare a operaţiunii de exilare era uneori şi în folosul celor osândiţi. O vijelie! A trecut, şi cu asta, basta. Chiar şi cea mai bună mătură mai lasă puţin praf. Cineva dintr-o familie, care n-a înnoptat acasă atunci, a stat departe trei zile şi trei nopţi, apoi s-a prezentat la secţia financiară, a cerut să i se ia sigiliul de la casă, şi ce credeţi? L-au luat! Să te ia naiba, stai acolo până la următorul Decret!

În acele vagoane mici de transportat animale, în care de regulă încap opt cai sau treizeci şi doi de soldaţi, sau patruzeci de puşcăriaşi, băgau câte cincizeci, chiar şi mai mulţi, deportaţi din Tallin. Din graba mare va-goanele n-au fost echipate cu toate cele trebuincioase, şi n-au îngăduit

Aceşti militari din escortă – ce înţelegeau ei din ceea ce făceau? Pe Maria Sumberg a deportat-o un soldat din Siberia, de pe râul Ciulâm. Curând a fost lăsat la vatră, a venit acasă şi acolo a înulnit-o. Pe faţa lui s-a aşternut un surâs larg. şi a exclamat bucuros şi cu totul înduioşat: „Tanti! Mă mai ţii minte?...”

prea repede să se perforeze o gaură. Căldarea pentru nevoi era veche şi neîncăpătoare, se umplea numaidecât, se vărsa şi stropea lucrurile. Mamifere cu două picioare – oamenii au fost siliţi din prima clipă să uite că femeile şi bărbaţii nu sunt la fel. O zi şi jumătate au stat închişi fără apă şi fără mâncare, a murit un copil. (Parcă toate astea le-am mai citit undeva, nu-i aşa? Cu două capitole în urmă, cu

douăzeci de ani în urmă, acelaşi lucru...) Au stat multă vreme în gara Julemiste, afară, oameni alergau şi băteau în vagoane, întrebau de nume, încercau zadarnic să transmită cuiva alimente şi lucruri. Dar au fost alungaţi. Iar cei încuiaţi erau flămânzi. Iar pe cei neîmbrăcaţi îi aştepta Siberia.

Pe drum au început să le dea pâine, în unele gări – ciorbă. Drumul tuturor trenurilor cu deportaţi era lung: regiunile Novosibirsk, Irkutsk, ţinutul Krasnoiarsk. Numai în Barabinsk au sosit cincizeci şi două de vagoane cu estonieni. Până la Acinsk au mers paisprezece zile şi paisprezece nopţi.

Oare ce-i poate susţine pe oameni în această călătorie disperată? Speranţa pe care le-o dă nu credinţa, ci ura: „Curând o să se termine cu ei! Anul acesta o să fie război, la toamnă o să ne întoarcem acasă".

Niciun om cu viaţă normală, fericită, fie el din lumea occidentală ori din lumea orientală, nu va înţelege, nu va împărtăşi şi poate nici nu va ierta această stare de spirit care domnea dincolo de zăbrele. Am mai scris că şi noi aveam aceeaşi speranţă şi aceeaşi dorinţă arzătoare în anii aceia: 1949, 1950. În anii aceia, nedreptatea acestei orânduiri, a acestor condamnări la douăzeci şi cinci de ani, a acestor întoarceri pentru a doua oară în Arhipelag, a ţâşnit cu toată puterea, atingând punctul culminant, punctul de explozie, pe care nimeni nu-l mai poate suporta şi nicio gardă nu-l mai poate apăra. (Să generalizăm: dacă regimul este imoral, supusul este eliberat de orice obligaţie faţă de el.) Cât de abominabilă trebuie să faci viaţa oamenilor, pentru ca mii de mii, în celule, în dube, în vagoane, să se roage pentru venirea unui război atomic exterminator, ca singură soluţie de salvare?!... Dar nu plângea nimeni. Ura usucă lacrimile.

Şi iată la ce se mai gândeau estonienii pe drum: cum îi va întâmpina populaţia Siberiei? În anul 1940, i-au jupuit

de piele pe balticii deportaţi. Le luau şi hainele de pe ei, pentru o haină de blană le dădeau o jumătate de găleată de cartofi. (Dacă ţinem seama cât eram de dezbrăcaţi în perioada aceea, într-adevăr, în ochii noştri balticii arătau ca nişte burghezi…)

De data asta, în anul 1949, siberienilor li s-a împuiat capul că li se vor aduce nişte chiaburi înrăiţi. Dar aceşti chiaburi care au coborât din va-goane erau complet istoviţi şi numai zdrenţe. La vizita medicală, infirmierele rusoaice se mirau cât de slabe sunt aceste femei şi cât de jer-pelite, şi nu aveau o cârpă curată pentru copiii mici. Pe cei veniţi i-au împrăştiat prin colhozurile depopulate, şi acolo, pe ascuns de autorităţi, colhoznicele siberiene le duceau ce puteau şi ele: care o jumătate de litru de lapte, care lipii de sfeclă ori din făină foarte proastă.

Şi, iată, acum, estoniencele au izbucnit în plâns.

Dar mai era, fireşte, şi activul de comsomol.

Aceştia au crezut în mod sincer că au sosit otrepe fasciste („ar trebui să fiţi înecaţi!” exclamau ei), şi nici nu vor să muncească, nerecunoscătorii, pentru ţara care i-a eliberat din robia burgheză. Aceşti comsomolişti au devenit supraveghetori ai deportaţilor, ai muncii lor. Şi au mai fost preveniţi că la primul foc de armă trebuie să organizeze o poteră.

În gara Acinsk s-a produs o încurcătură hazlie: mai-marii raionului Biri-liussk au cumpărat de la escortă zece vagoane de exilaţi – cinci sute de oameni, pentru colhozurile sale de pe râul Ciulâm şi i-a expediat grabnic la o sută de kilometri la nord de Acinsk. Ei fuseseră destinaţi (dar, fireşte, nu ştiau de asta) direcţiei minelor Saralinsk, din Hakassia. Aceştia îşi aşteptau contingentul, iar contingentul a fost împrăştiat în colhozurile care, anul trecut primiseră câte 200 grame de grâu pentru ziua-muncă. Către primăvară, nu le mai rămăsese nici grâu, nici cartofi, şi deasupra satelor se înălţa mugetul vacilor, care

se repezeau ca turbate la paiele pe jumătate putrezite. Aşa că nu din răutate şi zgârcenie şi nici pentru că ar fi vrut să-i oprime pe deportaţi, colhozul le-a dat noilor veniţi câte un kilogram de făină pe săptămână pe cap de om. Acesta era un avans onorabil, aproape egal cu tot viitorul câştig! Şi estonienii au oftat amarnic după Estonia lor… (Este adevărat că în aşezarea Polevoi, aproape de ei, se aflau nişte hambare uriaşe pline cu cereale: fuseseră adunate acolo an de an pentru că nu se învredniciseră să-l expedieze. Dar grînele acestea erau de acum ale statului, nu mai figurau în evidenţa colhozului. În jur murea lumea de foame, dar nimeni nu se atingea de grâul din hambare: era al statului. Paşkov, preşedintele colhozului, cu de la sine putere a distribuit câte cinci kilograme pentru fiecare colhoznic încă în viaţă, şi pentru asta a fost condamnat la lagăr. Grâul acela era al statului, restul-treaba colhozului, dar nu e locul să discutăm despre asta aici.)

Vreo trei luni s-au zbuciumat estonienii pe acest Ciulâm, asimilând cu uimire o lege nouă: ori furi, ori mori! Şi credeau că aşa va fi pentru totdeauna, când, deodată, au fost luaţi şi expediaţi în raionul Saralinsk, din Ha-kassia (stăpânii îşi găsiseră contingentul). Hakassienii băştinaşi – ca şi când n-ar fi fost, fiecare aşezare era alcătuită din exilaţi şi în fiecare se afla o comenduire. Peste tot – mine de aur, peste tot foraj şi silicoză. (Aceste întinderi vaste reprezentau nu atât Hakassia ori ţinutul Krasno-iarsk, cât mai degrabă trustul Hakzototo [Aurul Hakassiei] sau Enisei-stroi [Amenajarea cursului Eniseiului], care nu aparţineau sovietelor raionale şi nici comitetelor raionale de partid, ci generalilor trupelor MVD, iar secretarii comitetelor raionale de partid se închinau în faţa şefilor comenduirilor raionale.)

Însă nu era o prea mare nenorocire pentru cei trimişi să lucreze în mine pur şi simplu. Nenorocirea mare cădea pe capul celor incluşi cu forţa în „artelurile căutătorilor de

aur”. Căutătorii de aur! Sună atât de ademenitor. Aceste cuvinte parcă strălucesc aşternute cu pulbere de aur. Dar în ţara noastră oamenii se pricep foarte bine să denatureze orice noţiune pământească. În aceste „arteluri” erau băgaţi strămutaţii speciali, pentru că nu îndrăzneau să riposteze. Ei erau trimişi la exploatarea minelor abandonate de stat ca nerentabile. În aceste mine nu se pomenea de niciun fel de securitate a muncii, apa curgea necontenit, ca şi cum ar fi plouat torenţial. Acolo era imposibil să-ţi justifici munca şi să câştigi acceptabil; pur şi simplu aceşti oameni pe care îi păştea moartea erau trimişi să lingă resturile de aur, pe care statul nu se îndura să le abandoneze. Artelurile erau subordonate „sectorului căutătorilor de aur” al direcţiei minelor, care nu ştia decât să întocmească şi să transmită planul, fără nicio altă obligaţie. „Libertatea” artelurilor nu depindea de stat, ci de legislaţia statului: lor nu li se cuvenea concediu plătit, duminica liberă nu era obligatorie (regimul zekilor), te puteai trezi că se declară o „lună stahanovistă”, fără nicio duminică. Iar statului îi revenea dreptul de a te judeca dacă lipseai de la lucru. O dată la două luni sosea un tribunal popular şi pe mulţi îi condamna la 25% muncă forţată (8). Cauze se găseau întotdeauna destule. Aceşti „căutători de aur” câştigau pe lună trei-patru ruble „de aur” (o sută cincizeci-două sute de ruble staliniste, un sfert din minimul de existenţă).

La unele mine de lângă Kopiovo, exilaţii nu primeau salariul în bani, ci în bonuri: într-adevăr, ce să facă ei cu banii care circulau în toată Uniunea, dacă, oricum, nu se pot deplasa, iar la magazinul minei li se vinde (din belşug) şi pe bonuri.

În această carte am efectuat o comparaţie amănunţită a deţinuţilor cu ţăranii iobagi. Să nu uităm însă, din istoria Rusiei, că starea cea mai grea nu era a ţăranilor iobagi, ci a muncitorilor din uzine. Aceste bonuri

valabile doar în prăvălia minei ne readuc în amintire, în avalanşă, mine-le şi uzinele din Altai. Populaţia afectată lor, în secolele XVIII şi XIX, săvârşea intenţionat crime numai ca să ajungă la ocnă şi să ducă o viaţă mai uşoară. În minele de aur din Altai nici la sfârşitul veacului trecut „muncitorii nu aveau dreptul să refuze munca în zilele de duminică”, plăteau amenzi (cf. munca forţată), şi încă existau prăvăliile cu produse de calitate proastă, unde li se dădea să bea şi erau înşelaţi la cântar. „Aceste prăvălioare, nu extracţia de aur prost organizată, erau principala sursă de venituri” a proprietarilor minelor de aur (Semionov-Tian-şański, Rusia, vol. XVI) sau, citeşte, a trustului.

În anul 1952, micuţa şi fragila H.S. Într-o zi cu ger năprasnic nu s-a dus la lucru pentru că nu avea pâslari. Pentru asta, şeful artelului de prelucrare a lemnului a trimis-o pentru trei luni la doborât buşteni – tot fără pâslari. Cu câteva luni înainte de a naşte a rugat să i se dea ceva mai uşor de lucru. I s-a răspuns: dacă nu-ţi place, dă-ţi demisia. Iar o doctoriţă ignorantă a greşit cu o lună durata sarcinii şi i-a dat concediul legal de maternitate cu două-trei zile înainte de a naşte. Acolo, în taigaua MVD-ului nu ai prea multe de discutat

Dar nici aceasta încă nu era cu adevărat sfârşitul lumii. Sfârşitul lumii îl cunoşteau numai. acei deportaţi speciali pe care îi trimiteau în colhozuri. Astăzi unii pun în discuţie (şi nu în van) următoarea problemă: oare colhozul este mai uşor decât lagărul? Răspundem: şi dacă s-ar lua colhozul şi lagărul şi s-ar combina laolaltă? Aceasta ar fi adevărata situaţie a exilatului special în colhoz. Din colhoz putem nota faptul că nu beneficiezi de raţia de pâine. Doar în perioada semănatului primeşti şapte sute de grame de pâine, şi aceea din boabe pe jumătate putrezite, cu nisip, de culoare pământie (probabil au măturat pardoseala hambarelor). Din lagăr – faptul că te bagă la KPZ: dacă brigadierul se plânge de tine la conducere, iar conducerea

sună la comenduire, iar comenduirea dispune. În privinţa salariului – îţi ajunge s-o duci de azi pe mâine: pentru primul an de muncă în colhoz, Maria Sumberg a primit pentru ziua-muncă douăzeci de grame de grâu (păsările Domnului ciugulesc mai mult de-a lungul drumului) şi cincisprezece copeici staliniste (o copeică şi jumătate după reforma lui Hruşciov). Cu salariul pe un an întreg, ea şi-a cumpărat… un lighean de aluminiu.

Atunci, ei din ce trăiau?! Păi din pachetele primite din Ţările Baltice. Căci doar poporul lor n-a fost deportat în întregime.

Dar calmucilor cine le-o fi trimis pachete? Dar tătarilor din Crimeea?…

Treceţi printre morminte şi întrebaţi…

Oare datorită aceleiaşi hotărâri a dragelor Consilii de Miniştri ale Ţărilor Baltice ori datorită principialităţii siberiene li s-a aplicat deportaţilor speciali din Ţările Baltice până în anul 1953, când Tătucul şi-a dat obştescul sfârşit, directiva specială: niciun fel de muncă, în afară de cele mai grele! Numai tâniăcopul, lopata şi ferăstrăul! „Aici trebuie să învăţaţi să deveniţi oameni!” Şi dacă producţia ridica pe vreunul mai sus, comenduirea intervenea şi îl arunca la muncile comune. Deportaţii speciali nu aveau voie nici măcar să sape pământul în grădina casei de odihnă a direcţiei minelor, pentru a nu-i insulta pe stahanoviştii veniţi la odihnă. Şeful comenduirii a alungat-o pe M. Sumberg chiar şi din postul de îngrijitoare de vaci: „N-ai fost trimisă la casa de odihnă, du-te la întors de fân!” Cu greu i-a obţinut preşedintele colhozului aprobarea să rămână. (Ea i-a salvat viţeii de bruceloză. Iubea vacile siberiene, găsindu-le mai bune decât cele estoniene, şi, vacile, neobişnuite cu mângâiatul, îi lingeau mâinile.)

Odată a fost nevoie să se încarce de urgenţă un şlep cu grâu, şi deportaţii speciali lucrează fără plată ori altă

recompensă treizeci şi şase de ore în şir (pe râul Ciulâm). În acest răstimp au avut două pauze de masă a câte douăzeci de minute şi o dată – trei ore de odihnă. „Dacă refuzaţi – vă trimitem mai departe în nord!” Un bătrân a căzut sub greutatea sacului, comsomoliştii-supraveghetori l-au izbit cu picioarele.

Viza la comenduire – săptămânal. Până la comenduire sunt câţiva kilome-tri! Aveţi o bătrână de optzeci de ani? Luaţi un cal şi aduceţi-o! La fiece viză tuturor li se aminteşte: evadarea – douăzeci de ani muncă silnică.

Alături – camera agentului operativ. Te cheamă şi acolo. Acolo eşti ademenit cu o muncă mai bună. Şi te ameninţă că o să-ţi deporteze pe uni-ca fiică dincolo de Cercul Polar, separând-o de familie.

Da’ ce nu sunt ei în stare? Oare mâna lor a fost vreodată oprită de vreun fior de conştiinţă?…

Iată misiunile: să-l urmăreşti pe cutare. Să aduni material pentru arestarea lui cutare.

Dacă în izbă intră orice sergent de la comenduire, toţi strămutaţii speci-ali, chiar şi femeile în vârstă, trebuie să se ridice şi să nu se aşeze fără permisiune.

Sper că cititorul n-a înţeles cumva că deportaţii speciali erau lipsiţi de drepturi cetăţeneşti?

O, nu, nu! Ei şi-au păstrat toate drepturile cetăţeneşti. Lor nu li s-au ridicat actele de identitate. Ei şi-au exercitat dreptul de vot universal, egal, secret şi direct. Acest moment sublim – din câţiva candidaţi să-i taie pe toţi în afară de alesul lor – li s-a păstrat cu sfinţenie. Nici dreptul de a subscrie pentru împrumut nu li s-a interzis (să ne amintim de chinurile din lagăr ale comunistului Diakov, lipsit de această posibilitate). Când colhoznicii liberi, bombănind şi drăcuind, de-abia dădeau câte cincizeci de ruble, estonienilor li se storceau câte patru sute: „Voi sunteţi bogaţi. Celor care nu semnează n-o să le dăm pachetele, îi vom trimite şi mai departe spre nord”.

Şi îi vor trimite, de ce nu?...

Ah, cât este de plictisitor! Din nou, mereu, acelaşi lucru. Dar mi se pare că partea aceasta am început-o prin ceva nou: nu lagăr, ci exil. Şi mi se pare că acest capitol l-am început cu ceva proaspăt: nu exilaţi pe cale administrativă, ci strămutaţi speciali.

Şi iată-ne ajunşi în acelaşi loc.

Şi oare mai trebuie, şi cât mai trebuie acum să mai povestesc iarăşi şi iarăşi despre alte şi alte raioane de exil? Nu despre acelaşi locuri? Despre alţi ani? Despre alte naţiuni?

Despre care?...

* * *

Colonizate în straturi învecinate, văzându-se bine unele pe altele, naţiunile şi-au evidenţiat trăsăturile caracteristice, modul de viaţă, gusturile, înclinaţiile.

Dintre toţi, cei mai harnici erau nemţii. Ei au fost cei dintâi care au rupt-o definitiv cu viaţa lor trecută (şi ce patrie au avut ei pe Volga şi pe Mani-ei?). Precum odinioară pe loturile roditoare cu care i-a înzestrat Ecaterina (9), tot aşa şi acum. Ei şi-au implântat rădăcinile în pământurile aride, nefertile ale lui Stalin, s-au dăruit noului pământ al exilului ca şi când ar fi fost al lor pentru totdeauna. Ei au început să se instaleze nu până la prima amnistie, nu până la prima milostivire a ţarului, ci pentru totdeauna. Deportaţi în anul 1941 fără să ia nimic cu ei, dar harnici şi neobosiţi, ei nu şi-au pierdut curajul, ci s-au apucat şi aici să muncească la fel de metodic şi chibzuit.

Există oare pe pământ vreun pustiu pe care nemţii să nu poată să-l prefacă într-un rai înfloritor? Nu degeaba în vechea Rusie era o vorbă: neamţul este ca salcia, oriunde îl înfigi, prinde rădăcini. Fie că munceau în mine, în MTS ori în sovhozuri, şefii nu mai pridideau lăudându-i: lucrători mai buni ca nemţii ei n-au mai avut. Spre deceniul al şaselea, nemţii, în comparaţie cu ceilalţi deportaţi, adesea

chiar şi în comparaţie cu localnicii, aveau casele cele mai trainice, spaţioase şi curate; cei mai mari porci; cele mai bune vaci. Iar fetele lor creşteau de îţi era mai mare dragul, nu numai pentru că părinţii erau îndestulaţi, ci şi pentru că îşi păstraseră puritatea şi severitatea moravurilor în acest mediu de destrăbălare specific lagărelor.

Munceau cu ardoare şi grecii. Nu abandonaseră visul despre Kuban, dar nici aici nu-şi cruţau puterile. Nu trăiau chiar aşa ca nemţii, dar în privinţa grădinilor de zarzavat şi a vacilor au ajuns repede să concureze cu ei. La pieţele din Kazahstan, grecii vindeau cea mai bună brânză de vaci, cel mai bun unt, cele mai bune legume.

În Kazahstan reuşiseră şi mai bine coreenii, dar ei fuseseră deportaţi mai înainte, iar către anii ’50 erau dezrobiţi binişor: scăpaseră de viză, circulau liberi din regiune în regiune, doar dincolo de frontierele republicii nu aveau voie. Nu stăteau prea bine în privinţa gospodăriilor şi caselor (şi unele şi altele erau neconfortabile şi chiar primitive, până ce tineretul n-a trecut la modul de viaţă european), însă, cu foarte multă aplecare spre învăţătură, au umplut repede instituţiile de învăţământ din Kazahstan (încă din anii războiului nu mai erau stânjeniţi în această privinţă) şi au devenit avangarda păturii culte a republicii.

Alte naţiuni, nutrind în taină visul întoarcerii, erau dedublate în intenţii, ca şi în viaţă. Dar în general se supuneau regimului şi nu puneau mari probleme comenduirilor.

Calmucii nu rezistau, mureau de tristeţe. (De fapt, n-am avut prilejul să-i observ.)

A existat însă o naţiune care nu s-a lăsat influenţată de psihologia supunerii, nu indivizi izolaţi, nu rebeli, ci toată naţia în ansamblul ei. Aceştia au fost cecenii.

Am văzut mai înainte cum se purtau cu evadaţii din

lagăre. Cum doar ei, dintre toţi deportaţii din Djezkazgan, au încercat să susţină revolta din Kenghir.

Aş spune că dintre toţi deportaţii speciali singuri cecenii s-au manifestat ca nişte zeki în spirit. După ce o dată i-au smuls din locul lor în mod perfid, ei nu mai credeau în nimic, îşi construiau case ca la ei în Caucaz: joase, întunecoase, atât de prăpădite, încât ziceai că le poţi dărâma cu o lovitură de picior. La fel era toată gospodăria lor de exilaţi: ei nu trăiau decât pentru ziua de azi, pentru luna asta, anul ăsta, fără a pune ceva deoparte, fără rezerve, fără nicio intenţie pentru viitor. Mâncau, beau, cei tineri se mai şi îmbrăcau. Anii treceau şi ei tot nu aveau nimic, ca la început. Niciun cecen, nicăieri, nu încerca să fie pe placul şefilor, se purtau întotdeauna faţă de ei cu semeţie şi chiar cu ostilitate nemascată. Dispreţuind legile privind învăţământul obligatoriu şi acele ştiinţe pe care statul le promova în şcoală, ei nu-şi lăsau fetele să meargă la învăţătură, ca să nu se strice, nici chiar băieţii nu mergeau toţi. Pe femei nu le trimiteau să muncească la colhoz. Şi nici ei nu prea se speteau muncind pe ogoarele colhozului. Cei mai mulţi încercau să se aranjeze ca şoferi: să îngrijeşti un motor nu este umilitor, mişcarea permanentă a automobilului le satisfăcea pasiunea lor de djighiţi (10), iar ocaziile şi posibilităţile care i se ofereau unui şofer – pasiunea lor pentru hoţie. De altminteri această pasiune şi-o satisfăceau şi în mod direct. Ei au adus în paşnicul şi cinstitul Kazahstan noţiunea: „a fura”, „a despu-ia”. Ei puteau să fure vite, să jefuiască o casă, iar uneori să ia pur şi simplu cu forţa. Pentru ei, localnicii şi acei exilaţi care se supuneau cu uşurinţă şefilor făceau parte din aceeaşi rasă. Ei nu-i respectau decât pe cei rebeli.

Şi era uimitor că toţi se temeau de ei. Nimeni nu-i putea împiedica să trăiască aşa. Şi puterea care stăpânea de treizeci de ani această ţară nu putea să-i determine să-i

respecte legile.

De unde veneau toate astea? Iată un caz în care, poate, se află concentrată explicaţia. În şcoala din Kok-Terek, când eram eu acolo, învăţa în clasa a 9-a un băiat cecen – Abdul Hudaev. El nu stârnea simpatie şi nici nu se străduia, parcă se temea să nu se umilească vrând să fie plăcut, întotdeauna era neprietenos, şi o făcea intenţionat, era mândru şi chiar violent. Dar nu puteai să nu-i apreciezi mintea limpede, precisă. La matematică şi la fizică nu se oprea niciodată la nivelul colegilor lui, ci mergea întotdeauna în profunzime şi punea întrebări zămislite din necesitatea neobosită de a căuta esenţialul. Ca toţi copiii de exilaţi, în şcoală el a fost inevitabil prins de aşa-numita activitate obştească, adică mai întâi organizaţia de pionieri, pe urmă cea de comsomol, comitetele de elevi, gazeta de perete, lecţiile de educaţie morală, discuţii – plătind pentru instruire cu acea plată spirituală pe care cecenii o plăteau cu neplăcere.

Abdul locuia cu bătrâna lui mamă. Niciuna dintre rudele lor apropiate nu mai era în viaţă, în afară de fratele mai mare al lui Abdul, care demult trecuse în tagma hoţilor şi nu o dată a fost băgat în lagăr pentru hoţie şi omor, dar mereu ieşise prin amnistii sau prin cumul. Într-o zi şi-a făcut apariţia în Kok-Terek, a băut două zile fără să se trezească, s-a luat la harţă cu un cecen din localitate, a scos cuţitul şi a pornit după el să-l taie. I-a stăvilit calea o cecencă bătrână: a ridicat mâinile în sus să-l oprească. Dacă ar fi respectat legea cecena, ar fi trebuit să arunce cuţitul şi să înceteze urmărirea. Dar el era acum mai mult bandit decât cecen, a lovit cu cuţitul şi a înjunghiat-o pe bătrână nevinovată. Abia atunci şi-a dat seama, prin aburii beţiei, ce îl aşteaptă după legea cecenă. A alergat degrabă la MVD, şi-a mărturisit crima şi aceia l-au băgat bucuroşi la zdup.

El s-a pus la adăpost, dar a rămas fratele mai mic

Abdul, mama lui şi un cecen bătrân din neamul lor, un unchi al lui Abdul. Vestea despre crimă a făcut fulgerător înconjurul taberei cecene din Kok-Terek, şi cei trei, care mai rămăseseră din neamul lui Hudaev s-au strâns toţi în casă, au făcut rezerve de mâncare şi apă, au astupat fereastra, au baricadat uşa, ascunzându-se ca într-o cetate. Cecenii din neamul femeii ucise trebuiau acum să se răzbune pe careva din neamul Hudaev. Până când nu va curge sângele Hudaevilor pentru sângele lor nu erau vrednici să se numească oameni.

Şi a început asediul casei Hudaevilor. Abdul nu mai mergea la şcoală, tot Kok-Terekul şi toată şcoala ştia de ce. Un elev din clasele mari, comsomolist, premiant, era ameninţat clipă de clipă că va muri de cuţit. Iată, poate chiar acum, când, după clopoţel, elevii se aşază în bănci, sau acum când profesorul de literatură le vorbeşte de umanismul socialist. Toţi ştiau, toţi nu puteau să uite asta, în recreaţii numai despre asta se vorbea – şi toţi lăsau ochii în jos. Nici organizaţia de partid, nici organizaţia de comsomol din şcoală, nici directorul de studii, nici directorul, nici secţia de învăţământ de la raion, nimeni nu s-a dus să-l salveze pe Hudaev, nici măcar nu s-a apropiat de casa lui asediată din colonia cecena care zumzăia ca un stup. Şi dacă ar fi numai ei! Dar în faţa răsuflării sângeroasei răzbunări au încremenit la fel de speriate instanţele până acum atât de înfricoşătoare pentru noi: şi comitetul raional de partid, şi comitetul executiv al raionului, şi MVD-ul cu miliţia şi comenduirea între zidurile lor de chirpici. Numai ce a răsuflat o dată această lege bătrânească şi barbară şi dintr-odată s-a văzut că în Kok-Terek nu există niciun fel de putere sovietică. Nu prea se întindea nici braţul ei din centrul regional Djambul, fiindcă în trei zile nici de acolo nu a sosit avionul cu trupe şi niciun fel de instrucţiuni ferme, în afara ordinului de a apară închisoarea cu toate forţele disponibile.

Astfel, şi pentru ceceni, şi pentru noi toţi a devenit limpede ce este forţă pe pământ şi ce este miraj.

Şi doar bătrânii ceceni au dat dovadă de înţelepciune! Ei s-au dus la MVD şi au rugat să le fie predat Hudaev banditul pentru răfuială. MVD-ul a refuzat temător. Au venit şi a doua oară şi au rugat ca Hudaev să fie judecat în public şi împuşcat în faţa lor. Atunci, au făgăduit ei, răzbunarea sângeroasă nu va mai urmări familia Hudaev. Nu se putea închipui un compromis mai rezonabil. Dar cum asta – judecată publică? Dar cum asta – execuţie publică promisă dinainte? Căci doar el nu este politic, el este hoţ, este un socialmente apropiat. Pot fi călcate în picioare drepturile unui Cincizeci şi Opt, dar nu ale unui asasin multiplu. Au consultat regiunea – au primit refuz. „Atunci, peste un ceas va fi ucis Hudaev cel mic!” au explicat bătrânii. Demnitarii MVD-ului au ridicat din umeri: asta nu-i privea câtuşi de puţin. Ei nu puteau să cerceteze o crimă încă nesăvârşită.

Şi totuşi o oarecare adiere a secolului al XX-lea a suflat… nu peste MVD, nu, ci peste bătrânele şi neînduplecatele inimi cecene! Totuşi, nu au poruncit răzbunătorilor să se răzbune! Ci au trimis o telegramă la Alma-Ata. De acolo au sosit grabnic tot nişte bătrâni, cei mai veneraţi de întregul popor. Au convocat sfatul bătrânilor. Hudaev-asasinul a fost blestemat şi condamnat la moarte, să piară indiferent în ce loc va întâlni un cuţit cecen. Pe ceilalţi Hudaevi i-au chemat şi le-au spus: „Nu vă mai ascundeţi. De voi nu se atinge nimeni”.

Şi Abdul şi-a luat cărţile şi s-a dus la şcoală. Acolo, secretarul de partid şi secretarul de comsomol l-au întâmpinat cu zâmbete făţarnice. Şi la următoarele discuţii şi lecţii educative i-au pus din nou aceeaşi placă despre conştiinţa comunistă, fără să amintească despre regretabilul incident. Pe faţa întunecată a lui Abdul n-a tresărit niciun muşchi. El a înţeles încă o dată că

principala forţă pe pământ este răzbunarea sângeroasă, vendeta.

Noi, europenii, în cărţile noastre şi în lecţiile pe care le ţinem în şcoală rostim doar cuvinte de dispreţ la adresa acestei legi barbare, la adresa acestor masacre cumplite şi absurde. Se pare, însă, că aceste asasinate nu sunt chiar lipsite de sens: ele nu stârpesc popoarele de munteni, ci le întăresc. Legea răzbunării sângeroase nu face prea multe victime, dar împrăştie groază în jurul ei! Cunoscând această lege, ce muntean va mai cuteza să insulte pe un altul aşa, pur şi simplu, cum ne insultăm noi unul pe celălalt pentru că am băut un pahar mai mult ori dintr-un capriciu? Şi cu atât mai mult care ne-cecen va îndrăzni să se lege de un cecen, să-i spună că este hoţ, sau bădăran, sau că n-a stat la rând? Căci s-ar putea să primească drept răspuns nu un cuvânt ori o înjurătură, ci o lovitură de cuţit între coaste. Şi chiar dacă şi tu pui mâna pe cuţit (dar n-ai cuţit la tine, tu eşti civilizat), nu vei răspunde la lovitură cu lovitură: căci toată familia ta va cădea de cuţit! Cecenii merg pe pământul kazah cu figuri insolente, croindu-şi drum cu umerii, şi „stăpânii ţării", şi nestăpânii se dau la o parte respectuoşi. Vendeta emană un câmp de teamă, şi prin aceasta întăreşte mica naţiune de munteni.

„Loveşte în ai tăi ca să se teamă străinii!" Străbunii muntenilor, în trecutul lor antic, nu puteau găsi o zgardă mai bună.

Dar ce le propunea statul socialist?

Capitolul 5

LA SFÂRŞITUL SOROCULUI

ÎN CEI OPT ANI de închisoare şi lagăr n-am auzit un cuvânt bun despre exil de la nimeni care a trecut prin el. Totuşi, încă din primele închisori preventive şi de tranzit, pentru că omul este prea apăsat de cele şase suprafeţe de piatră apropiate ale celulei, se înfiripă dulcele vis al deţinuţilor despre exil: el tremură, licăreşte ca un miraj, şi

piepturile slabe ale deţinuţilor oftează pe priciurile întunecoase:

— Ah, exilul! Dacă mi-ar da exilul!

În ceea ce mă priveşte, nu numai că nu am scăpat de această ursită comună, dar în mine visul la exil a prins puteri deosebite. La cariera de argilă din Novîi Ierusalim auzeam cocoşii din satul vecin şi visam la exil. Şi de pe acoperişul postului de gardă de la Bariera Kaluga priveam grămada compactă şi străină a capitalei şi imploram: să mă trimită cât mai departe de ea, mai departe, în exil! Şi am trimis chiar o cerere nai-vă Sovietului Suprem: să-mi înlocuiască cei opt ani de lagăr în exil pe viaţă, fie chiar şi în locul cel mai îndepărtat şi mai uitat de lume. Dar drept răspuns mastodontul nici n-a strănutat. (Eu însă nu-mi dădeam seama că nu voi scăpa de exilul pe vecie, pe viaţă, doar că îl voi primi nu în locul lagărului, ci după el.)

În anul 1952, din cei trei mii de oameni câţi număra lagpunktul „rusesc" de la Ekibastuz, au „eliberat" zece persoane. Acest lucru părea foarte bizar atunci: să fie deţinuţi în baza lui Cincizeci şi Opt şi să li se dea drumul! De trei ani de când exista Ekibastuzul – nu fusese eliberat niciun om, dar nici nu i se isprăvise nimănui condamnarea. Acum, deci, luau sfârşit primii decari (distribuiţi în timpul războiului) ai acelor puţini care supravieţuiseră.

Aşteptam cu nerăbdare scrisori de la ei. Au sosit câteva, direct sau indirect. Şi am aflat că aproape toţi au fost duşi din lagăr în exil, deşi sentinţa nu prevedea niciun exil. Acest lucru însă nu a mirat pe nimeni! Şi pentru temnicerii noştri şi pentru noi era clar că nu era vorba de justiţie, de anii de pedeapsă, de întocmirea hârtiilor, ci de faptul că pe noi, o dată ce am fost numiţi duşmani, stăpânirea, cu dreptul celui puternic, de acum ne va călca în picioare, ne va strivi şi sugruma până ce vom da ortul popii! Şi numai această ordine a lucrurilor ni se părea şi nouă, şi puterii unica normală, aşa eram obişnuiţi, asta

făcea parte din noi.

În ultimii ani ai lui Stalin nu era alarmantă soarta exilaţilor, ci soarta celor aparent eliberaţi, a celor pe care îi slobozeau după cât se pare, dincolo de poartă fără escortă, a celor pe care îi abandona, după cât se pare, cenuşia aripă ocrotitoare a MVD-ului. În vreme ce exilul, pe care stăpânirea, din tâmpenie, îl socotea o pedeapsă suplimentară, nu era decât continuarea unei existente obişnuite fără nicio răspundere, a acelui fundament fatalist pe care deţinutul se simte atât de puternic. Exilul ne izbăvea de necesitatea de a alege singuri domiciliul şi, deci, de grele îndoieli şi greşeli. Doar acel loc era sigur, locul exilului nostru. Doar în acest loc unic din toată Uniunea nu ni se putea reproşa că am venit. Doar aici aveam acel ultim şi indiscutabil drept la trei arsuri pătraţi de pământ (1). În plus, cei care ieşeau din lagăr singuri, ca mine, pe care nu-i aştepta nimeni nicăieri, doar în exil părea că ar putea întâlni un suflet apropiat.

Dacă s-au grăbit să ne aresteze, nu se grăbesc să ne şi elibereze. Dacă vreun nefericit de democrat grec sau vreun socialist turc ar fi fost ţinuţi în puşcărie o zi peste ceea ce li se cuvenea, ar fi urlat toată presa mondială. Am fost bucuros că, după ce condamnarea mea a luat sfârşit, m-au mai ţinut în lagăr doar vreo câteva zile, după care… m-au eliberat? nu, după asta m-au expediat cu un convoi. Şi m-au purtat încă o lună de acum pe timpul meu.

Totuşi, şi când ieşeam din lagăr sub escortă, ne străduiam să îndeplinim cele din urmă superstiţii ale lagărului: niciodată să nu întorci capul spre ultima închisoare (altfel te întorci în ea), să dai o destinaţie corectă lingurii tale din închisoare. (Cum corectă, când unii ziceau: s-o iei cu tine, ca să nu te întorci după ea; alţii: să o arunci închisorii, ca închisoarea să nu pornească după tine. Lingura mea o făcusem singur, la atelierul de turnătorie, aşa că am luat-o cu mine.) Şi am trecut din nou

prin tranziturile din Pavlodar, Omsk, Novosibirsk. Deşi condamnările noastre luaseră sfârşit, ne-au percheziţionat din nou, ne-au confiscat lucrurile interzise, ne-au băgat în celule, în dube şi vagoane de puşcăriaşi – toate arhipline, ne-au amestecat cu hoţii şi bandiţii, şi din nou au mârâit la noi câinii escortei, şi la fel au strigat trăgătorii cu automate: „Nu întoarce capul!”

Dar în tranzitul din Omsk, un gardian cumsecade, făcând apelul după dosare, ne-a întrebat pe noi, cei cinci, din Ekibastuz: „Ce divinitate s-a rugat pentru voi?” „Da’ ce e? Unde ne trimit?” întrebăm noi devenind atenţi şi înţelegând că este vorba de un loc bun. „Păi, la sud”, a zis gardianul, mirându-se.

Şi într-adevăr, din Novosibirsk ne-au deviat spre sud. Mergem la căldură! Acolo sunt orez, struguri şi mere. Ce-o fi asta? Oare tovarăşul Beria nu putea să ne găsească în Uniunea Sovietică un loc mai rău? Oare există un astfel de exil? (îmi ziceam în sinea mea: o să scriu despre exil un ciclu de versuri şi o să-l intitulez: Versuri despre Frumosul Exil (2)

În gara din Djambul ne-au debarcat din vagon-zak cu toate stricteţile, ne-au dus spre un camion printr-un coridor viu alcătuit din soldaţi de escortă şi ne-au aşezat tot pe pardoseala camionului, de parcă, după ce ne-am ispăşit sorocul, mai puteam să ne gândim la evadare. Era în miez de noapte, luna în descreştere, numai ea lumina slab aleea întunecoasă pe care mergeam – dar asta era chiar o alee din plopi pirami-dali! Aşa exil mai zic şi eu! Oare n-om fi în Crimeea? Sfârşit de februarie, la noi pe Irtîş acum este un ger cumplit, aici însă adie un vânticel blând de primăvară.

Ne-au adus la închisoare, şi închisoarea ne-a primit fără percheziţia de rigoare şi fără baie. S-au mai îmblânzit pereţii blestemaţi! Aşa, cu saci şi cu geamantane, ne-au dus într-o celulă. Dimineaţa, şeful de pavilion a descuiat

uşa şi a zis parcă oftând: „Ieşiţi cu toate lucrurile”.

S-au desfăcut ghearele dracului…

În curte ne-a întâmpinat o dimineaţă purpurie de primăvară. Aurora încălzea zidurile de cărămidă ale închisorii, în mijlocul curţii ne aştepta un camion, în el se aflau doi zeki, care fuseseră ataşaţi grupului nostru. Trebuie să respirăm, să privim în jur, să ne pătrundem de unicitatea momentului, dar nu puteam câtuşi de puţin să scap prilejul unei cunoştinţe noi. Unul dintre cei noi, un bătrân uscăţiv, cărunt, cu ochi limpezi care îi lăcrimau, şedea pe lucruşoarele lui mototolite atât de drept, atât de solemn, parcă era un rege înainte de primirea ambasadorilor. Puteai să crezi că ori este surd, ori străin şi nu speră să găsească o limbă comună cu noi. Îndată ce m-am urcat în camion, m-am hotărât să stau de vorbă cu el, când, deodată, cu o voce sigură, sonoră, în cea mai curată limbă rusă, s-a prezentat:

— Vladimir Alexandrovici Vasiliev.

Şi între noi a ţâşnit o scânteie de prietenie! Inima simte prietenul şi neprietenul. Acesta-i un prieten, în puşcărie trebuie să te grăbeşti să faci cunoştinţă cu oamenii, nu ştii dacă peste o clipă veţi mai fi împreună! A, da, noi nu mai suntem la puşcărie, totuşi… Şi, depăşind zgomotul motorului, îi pun mereu întrebări, fără să observ când camionul a ieşit de pe asfaltul închisorii pe pavajul străzii, uitând că nu trebuie să te uiţi îndărăt la ultima închisoare (oare câte vor mai fi ultimele?), fără să privesc măcar scurtul fragment de realitate liberă pe care îl parcurgem, şi iată-ne iar într-o vastă curte interioară, curtea MVD-ului regional, de unde ieşirea în oraş ne este din nou interzisă.

Lui Vladimir Alexandrovici puteai să-i dai în prima clipă nouăzeci de ani, această imagine o creau aceşti ochi atemporali, faţa ascuţită şi smocul de păr cărunt. Dar nu avea decât şaptezeci şi trei. El era unul dintre cei mai

vechi ingineri ruşi, unul dintre cei mai mari hidrotehnicieni şi hidro-grafi. În „Uniunea Inginerilor Ruşi” (ce-o fi asta? aud pentru prima oară; a fost o puternică organizaţie obştească, creaţie a gândirii tehnice, dar toţi cei ca el au pierit), Vasiliev era unul dintre membrii de seamă. Şi astăzi încă îşi mai aminteşte cu o plăcere plină de fermitate: „Am refuzat să ne prefacem că putem creşte curmali din bâte uscate”.

Drept care, firește, organizaţia a fost dizolvată.

Tot ţinutul acesta, Semirecie, unde ne aflam acum, l-a parcurs în lung şi în lat, pe jos şi călare, cu jumătate de secol înainte, încă înainte de primul război mondial, a elaborat proiectele pentru irigarea Văii Ciu, al căderii de apă de pe Narân şi al străpungerii tunelului prin munţii Ciu-Ili, şi chiar înainte de primul război mondial a purces la realizarea lor. Aici au funcţionat şase „excavatoare electrice”, pe care el le-a comandat în străinătate încă din anul 1912 (toate şase au supravieţuit revoluţiei şi în anii ’30 au fost prezentate pe şantierul barajului Circik ca o noutate sovietică). Iar acum, după cincisprezece ani de puşcărie pentru „diversiune”, ultimii trei în izolatorul din Verhneuralsk, a rugat, în chip de bunăvoinţă, să-şi petreacă exilul şi să moară anume aici, în Semirecie, unde a început totul. (Dar nici această favoare nu i-ar fi acordat-o dacă nu l-ar fi ţinut minte Beria din anii ’20, când inginerul Vasiliev a împărţit apele celor trei republici transcaucaziene.)

Iată de ce astăzi şedea în camion cufundat în gânduri asemenea unui sfinx: era nu numai prima lui zi de libertate, ci şi întoarcerea în ţara tinereţii, în ţara inspiraţiei. Nu, viaţa omenească nu este chiar atât de scurtă dacă de-a lungul ei ridici obeliscuri.

Foarte recent, fiica lui Vladimir Alexandrovici s-a oprit pe Arbat (3), lângă o vitrină cu ziarul „Trud”. Un corespondent semeţ, plin de înflăcărare, fără să facă

economie de cuvinte bine plătite, povestea cu însufleţire despre călătoria lui prin Valea Ciu, irigată şi trezită la viaţă prin străda-niile creatoare ale bolşevicilor, despre căderea de apă de pe Narân, despre înţeleptele amenajări hidrotehnice, despre colhoznicii fericiţi. Şi încheia brusc – cine i-o fi şoptit despre asta: „Dar sunt puţini cei care ştiu că toate aceste transformări constituie împlinirea visului talentatului inginer ras Vasiliev, care nu a găsit înţelegere în vechea Rusie birocratică. Păcat că tânărul entuziast n-a trăit să vadă triumful ideilor sale nobile”. Aceste rânduri dragi s-au amestecat sub ochii împăienjeniţi de lacrimi. Fiica a smuls ziarul şi a plecat însoţită de fluierul unui miliţi-an.

În vremea asta tânărul entuziast şedea în celula umedă a izolatorului din Verhneuralsk. Reumatismul sau alt beteşug al oaselor l-au înţepenit pe bătrân de şale, nu mai putea să se aplece. Bine că nu era singur în celulă, cu el mai era un nu ştiu ce suedez, şi i-a vindecat spinarea prin masaj sportiv.

În puşcăriile sovietice nu întâlneşti prea mulţi suedezi. Cu un suedez, îmi amintesc, am stat şi eu. îl chema Eric…

— …Arvid Andersen? mă întreabă cu însufleţire Vladimir Alexandrovici (el se mişcă şi vorbeşte cu multă vioiciune).

Formidabil! Deci, Arvid l-a vindecat prin masaj! Vedeţi, vedeţi cât sunt de mic?! ne aminteşte Arhipelagul ca urare de drum bun. Iată, deci, unde îl duceau pe Arvid cu trei ani în urmă – în izolatorul din Ural! Se pare că nu au prea intervenit pentru bietul băiat nici Pactul Atlanticului, nici tăticul miliardar…”*

— În timpul revoluţiei din octombrie, Vasiliev era, practic, şeful departamentului de amen vremea asta au început să ne cheme pe unul câte unul la comenduirea regională – se afla tot aici, în curtea MVD-ului regional: un

colonel, un maior şi mulţi locotenenţi, sub comanda cărora se aflau toţi exilaţii din regiunea Djambul. Colonelul, de fapt, nu ne primeşte, maiorul se uită la feţele noastre ca la nişte titluri de ziar, iar de formalităţi se ocupă nişte locotenenţi, care scriu frumos cu toc şi peniţă.

Experienţa lagărului îmi dă întruna ghes: ia seama! În aceste scurte clipe se hotărăşte destinul tău viitor! Nu pierde vremea! Cere, insistă, protestează! Încordează-te, zbate-te, născoceşte ceva, de ce trebuie să rămâi neapărat într-un oraş – centru de regiune şi nu în raionul cel mai apropiat şi cel mai comod. (Şi motivul există, doar că eu nu-l cunosc: sunt doi ani de când în mine se dezvoltă metastaza canceroasă după operaţia din lagăr neterminată.)

Nu-u, nu mai sunt acela... Nu mai sunt cel de la începutul condamnării. Un soi de toropeală superioară mă copleşise şi mă simţeam bine în starea asta. Îmi făcea plăcere să nu mă folosesc de experienţa de lagăr deşartă. Detest să născocesc acum un pretext prăpădit. Niciunul dintre oameni nu ştie nimic dinainte. Cea mai mare belea poate să dea peste om într-un loc plin de splendoare, şi fericirea cea mai mare îl poate găsi într-un loc ca vai de lume. Însă nici nu izbutisem să aflu care dintre raioanele regiunii erau mai bune şi care mai rele, eram preocupat de soarta bătrânului inginer.

Pe dosarul lui probabil că se află o rezoluţie proteguitoare, pentru că i se îngăduie să iasă pe propriile-i picioare în oraş, să ajungă până la centrul de ameliorări hidrografice şi să ceară de lucru. Nouă, celorlalţi, o singură destinaţie: raionul Kok-Terek. Acesta e o frântură de pustiu la nordul regiunii, începutul ţinutului lipsit de viaţă Bet-Pak-Dala, care ocupă întreg centrul Kazahstanului. Ce să zic – grozavă zonă viticolă!...

Numele fiecăruia dintre noi este caligrafiat pe un formular tipărit pe o liorări funciare.

** Pavel Veselov (Stockholm), care s-a ocupat multă vreme de alte răpiri ale cetăţenilor suedezi de către autorităţile sovietice, analizând povestirile lui E.A. Andersen despre sine şi inexistenţa vreunui miliardar Andersen în Suedia, lansează presupunerea că şi după înfăţişare şi după numele pe care şi l-a dat, E.A. este mai degrabă norvegian, care, însă, din anumite motive a preferat să se dea drept suedez. Norvegienii care s-au refugiat din ţară după 1940 şi au servit în armata engleză au fost incomparabil mai mulţi decât cei câţiva suedezi izolaţi. E.A. putea să aibă o legătură de rudenie cu vreo familie engleză Robertson, dar şi-a născocit una cu generalul Robertson pentru a-şi spori valoarea în ochii MGB-ului. Probabil că şi la Moscova a venit în componenţa unei delegaţii engleze ori norvegiene, nu suedeze (se pare că o delegaţie suedeză nici n-a fost la Moscova), însă nu era decât un personaj de mâna a treia. S-ar putea ca MGB-ul să-i fi propus să devină agentul său, şi, pentru că a refuzat, a primit douăzeci de ani. Tatăl lui Eric putea să fie om de afaceri, dar nu de asemenea anvergură, însă Eric a exagerat, şi chiar cunoştinţa tatălui cu Gromîko (drept care ghebiştii i l-au şi arătat lui Gromîko), ca să stârnească interesul MGB-ului pentru răscumpărarea lui şi. În felul acesta, să încunoştinţeze Occidentul de situaţia sa. (Notă din anul 1975).

hârtie roşcată scorţoasă, pe urmă locotenentul scrie data şi ni-l întinde – semnaţi-l!

Oare unde am mai întâlnit ceva asemănător? A, da, când mi s-a adus la cunoştinţă sentinţa OSO. Şi atunci tot atât am avut de făcut – să iau tocul şi să mă semnez. Doar că atunci hârtia era lucioasă, din Moscova, dar tocul şi cerneala – tot aşa de proaste.

Aşadar, ce „mi s-a adus la cunoştinţă în data de azi”? Că eu, cutare, sunt exilat pe vecie în raionul cutare sub supravegherea oficială a MGB-ului raional, şi în caz de

ieşire neautorizată dincolo de limitele raionului voi fi judecat conform Decretului Sovietului Suprem, care preve de o pedeapsă de 20 (douăzeci) de ani muncă silnică.

N-ai ce zice, totul este legal. Nu ne miră nimic.

Cu ani mai târziu voi face rost de Codul penal al RSFSR şi, în articolul 35, voi citi cu plăcere: că exilul, se prescrie, de la trei la zece ani, iar ca supliment la detenţie poate fi numai până la cinci ani. (Asta poate fi considerată o mândrie a juriştilor sovietici: că, începând cu Codul penal din anul 1922, în dreptul sovietic nu există condamnări pe termen nelimitat, în afară de cea mai groaznică dintre ele-expulzarea pe viaţă din URSS. Şi asta constituie o „deosebire de principiu importantă a dreptului sovietic de cel burghez"; culegerea De la închisori la instituţiile de reeducare, „Legislaţia sovietică", Moscova, 1934). Aşa o fi, dar economisind munca MVD, este mai uşor să prescrii exil pe vecie (pe viaţă): nu trebuie să mai urmăreşti când iau sfârşit condamnările şi să-ţi baţi capul să le reînnoieşti.

Şi mai scrie în articolul 35 că exilul se acordă numai printr-o hotărâre specială a tribunalului. Măcar a OSO. Dar nici măcar OSO, ci un locotenent de serviciu ne-a prescris exil pe viaţă.

Semnăm cu plăcere. În mintea mea, cu insistenţă, se înfiripă o epigramă, e drept, puţin cam lungă:

Peste destinul meu firav căzu din tărie
Un ciocan de fierar – şi ce mare mai e!
— De fapt nu-i anunţ: exilat pe vecie
Sub privirea lui Argus (citiţi MGB).
Nepăsător, mi-am aşternut semnătura.
Voi Alpi de bazalt! Şi tu Cale Lactee!
Stele ce nu cunoaşteţi ura.
Voi străluciţi sublim pe bolta vie!
Mă simt eternităţii hărăzit.
Dar MGB-ul are veşnicie?"

Vladimir Alexandrovici s-a întors din oraş, îi recit epigrama, şi izbucnim în râs, râdem ca nişte copii, ca nişte deţinuţi, ca nişte oameni neprihăniţi.

Versiunea românească aparţine poetului Adi Cusin.

Vladimir Alexandrovici are un râs foarte zglobiu, seamănă cu râsul lui K.I. Strahovici. Asemănarea dintre ei este profundă: sunt nişte oameni cufundaţi adânc în intelect, şi suferinţele trupului nu pot să le distrugă echilibrul sufletesc.

De altminteri, nici acum nu avea prea multe motive de veselie. Fireşte, nu aici fusese exilat, greşiseră, cum de altfel se şi cuvine. Numai din Frunze (4) l-ar fi putut repartiza în Valea Ciu, în locurile fostelor lui lucrări. Aici, centrul de ameliorări hidrografice nu se ocupă decât de arî-kuri (5). Un kazah semianalfabet, plin de el, şeful centrului de ameliorări hidrotehnice i-a făcut onoarea creatorului sistemului de irigaţie din Ciu să aştepte în picioare în pragul cabinetului, a sunat la comitetul regional de partid şi a acceptat să-l primească în postul de simplu hidrotehnician, ca pe o domnişoară după absolvirea institutului. La Frunze nu poate merge: e altă republică.

Cum să cuprinzi într-o frază toată istoria Rusiei? Ţara posibilităţilor înăbuşite.

Totuşi, bătrânelul îşi freacă mâinile bucuros: oamenii de ştiinţă nu l-au uitat, poate îl vor scoate de aici. Semnează şi el că este exilat pe viaţă, iar dacă va depăşi limitele – va executa ocnă până la nouăzeci şi trei de ani. Îi duc lucrurile până la poartă, până la linia peste care mie îmi este interzis să calc. Acum el se duce să închirieze un colţ de cameră şi se grozăveşte că o să-şi aducă băbuţa de la Moscova. Copiii?... Copiii n-or să vină. Se spune că nu poţi părăsi apartamentul din Moscova. Alte rude? Mai are un frate. Dar fratele are o viaţă profund nefericită: este istoric, n-a înţeles revoluţia din octombrie, a părăsit ţara şi acum sărma-nul, predă istoria Bizanţului la Universitatea

Columbia. Din nou izbucnim în râs, îl compătimim pe fratele lui şi la despărţire ne îmbrăţişăm, lată încă un om remarcabil pe care l-am întâlnit şi a dispărut pentru totdeauna.

Iar pe noi, ceilalţi, nu ştiu din ce motiv, ne mai ţin încă o zi şi încă o zi într-o chichineaţă, unde, pe o pardoseală plină de crăpături, dormim lipiţi unul de celălalt, de-abia întinzând picioarele în lungimea ei. Asta îmi aminteşte carcera cu care mi-am început anii de condamnare. Acum, eliberaţi, peste noapte ne încuie cu lacăt, propunându-ne, numai dacă vrem, să luăm înăuntru hârdăul. Singurul lucru ce ne deosebeşte de închisoare este faptul că acum nu ne mai dau de mâncare pe gratis, noi le dăm bani şi ne aduc ceva de la piaţă.

A treia zi îşi face apariţia o escortă dintre cele mai adevărate, cu cara-bine, ne pun să semnăm că am primit bani pentru drum şi pentrumân care, banii de drum ni-i ia îndărăt escorta (chipurile – să cumpere bilete, dar în realitate, speriindu-i pe controlori, ne transportă pe degeaba. Banii şi-i însuşesc ei, ăsta-i câştigul lor), ne încolonează doi câte doi cu lucruri cu tot şi ne pornesc spre gară, iarăşi printre plopi. Triluri de păsărele, zumzetul primăverii – şi nu-i decât 2 martie! Suntem îmbrăcaţi în pufoaice, este cald, dar suntem bucuroşi că ne aflăm la sud. Orice ar fi, dar omul nevoiaş suferă cel mai mult de ger.

Un tren care de-abia merge ne poartă o zi întreagă în direcţia de unde veniserăm, apoi de la gara Ciu, vreo zece kilometri, ne mână pe jos. Sacii noştri şi geamantanele ne fac să asudăm din belşug, ne îndoim de şale, ne poticnim, dar rezistăm: fiecare cârpă, trecută pe la postul de gardă al lagărului, va mai face trebuinţă trupului nostru sărac. Am pe mine două pufoaice (una am şterpelit-o la inventar) şi, pe deasupra, mantaua mea de pe front, care a trecut prin multe, târâtă şi uzată pe drumurile războiului şi prin

lagăr, cum aş putea s-o arunc acum?

Ziua se sfârşeşte, dar noi tot n-am ajuns. Prin urmare, iar vom înnopta într-o închisoare, la Novotroitkoe. Cât a trecut de când suntem liberi, şi nu putem scăpa de închisori. Celulă, pardoseală goală, vizorul, buda, mâinile la spate, apă clocotită – doar raţia nu ni se mai dă: doar suntem oameni liberi!

Dimineaţa vine după noi un camion şi aceeaşi escortă, care n-a mai înnoptat la cazarmă. Mai avem de străbătut încă şaizeci de kilometri în adâncul stepei. Ne împotmolim prin vâlcele noroioase, sărim jos din ca-mion (înainte, ca zeki, nu puteam) şi împingem, îl împingem din nămol, ca să treacă mai repede diversitatea drumului, ca să ajungem mai repede în exilul cel veşnic. Iar escorta s-a aşezat în semicerc şi ne păzeşte.

Prin faţa noastră se perindă kilometri de stepă. Cât vezi cu ochii, la dreapta şi la stânga – numai iarbă aspră, cenuşie, necomestibilă, şi foarte rar – câte un aul de kazahi prăpădit, cu un pâlc de copaci. În sfârşit, înainte, dincolo de rotunjimea stepei, se ivesc vârfurile câtorva plopi (Kok-Terek – „plop verde”).

Am ajuns! Camionul trece printre căsuţele de chirpici ale cecenilor şi kazahilor, ridicând nori de praf şi atrăgând asupra sa o haită de câini indignaţi. Nişte măgăruşi simpatici înhămaţi la câte o brişcă mică se dau la o parte. Dintr-o curte, alene şi dispreţuitor, ne priveşte o cămilă. Sunt şi oameni, dar ochii noştri văd numai femeile, aceste femei neobişnuite, uitate: iat-o pe ocheşica aceea din prag, priveşte după maşina noastră cu mâna streaşină la ochi; iată, trei dintr-odată trec în rochii înflorate. Niciuna nu-i rusoaică. „N-ai grijă, se vor găsi şi pentru noi mirese!” îmi strigă voios la ureche căpitanul de cursă lungă V. L Vasilenko, patruzeci de ani, care la Ekibastuz a trăit liniştit ca şef al spălătoriei, iar acum pornea spre lumea liberă să-şi întindă aripile, să-şi caute o corabie pentru viaţă.

Lăsând în urmă magazinul raional, ceainăria, dispensarul, poşta, comitetul executiv raional, comitetul raional de partid-cu acoperiş de ardezie, casa de cultură cu acoperiş de stuf, camionul nostru se opreş-te lângă clădirea MVD-MGB. Plini de praf, sărim jos, intrăm într-o mică grădiniţă, şi, fără să ne jenăm prea mult de strada principală, ne spălăm aici până la brâu.

De partea cealaltă a străzii, chiar vizavi de MGB, se înălţa o clădire înaltă nemaipomenită, deşi nu avea decât parter: patru coloane dorice susţin cu toată seriozitatea o imitaţie de portic, la baza coloanelor – două trepte placate cu piatră şlefuită, şi peste toate astea – un acoperiş de paie înnegrit de vreme. Nu poate să nu-mi bată inima: este şcoala! Şcoala de zece ani. Nu bate, nesuferito, taci. Această clădire nu te interesează.

Traversând strada principală, spre porţile dragi ale şcolii se îndreaptă o fată cu părul numai cârlionţi; o jachetă curată i se mula pe talia subţire, ca de viespe. Merge şi parca nici nu atinge pământul. Este o învăţătoare! Este atât de tânără, încât nu pare a fi terminat institutul. Şapte clase şi şcoala medie de pedagogie. Cât o invidiez! Ce prăpastie între ea şi mine, un muncitor necalificat. Noi facem parte din diferite categorii sociale, n-aş îndrăzni niciodată s-o conduc la braţ.

Între timp, pe nou-sosiţi au început să-i introducă în cabinetul lui silenţios, ca să se ocupe de ei, cine credeţi? Fireşte, cumătrul, agentul operativ! Nu lipseşte nici din exil, şi aici tot el este personajul principal.

Prima întâlnire este foarte importantă, căci ne vom juca împreună de-a şoarecele şi pisica nu o lună, ci pe viaţă! Acum îi voi trece pragul, şi ne vom cerceta unul pe altul cu privirile pe furiş. Este un kazah foarte tânăr, care se ascunde făcând pe rezervatul şi pe politicosul, iar eu pe omul cam sărac cu duhul. Amândoi înţelegem că frazele noastre lipsite de importanţă, ca de pildă: „Poftim, aveţi o

foaie de hârtie”, „Dar cu care toc pot să scriu?” – constituie un duel. Dar pentru mine este important să las impresia că habar n-am de aşa ceva. Pur şi simplu aşa sunt eu, întotdeauna, deschis, fără tertipuri. Hai, tartor arămiu, vâră-ţi bine în creier: ăsta nu are nevoie de supraveghere specială, a venit să trăiască paşnic, detenţia i-a fost de folos.

Ce trebuie să completez? Un chestionar, firește. Şi să-mi scriu autobiografia. Cu ele se deschide noul meu dosar, care, iată, este pregătit pe masă.

Pe urmă aici vor fi ataşate denunţurile împotriva mea, caracterizările unor personalităţi oficiale. Şi îndată ce chiar şi numai în linii mari se va contura un caz nou şi de la centru se va da semnalul să mă aresteze – mă vor aresta (aici, în curtea din spate, se află o închisoare din chirpici) şi mă vor pricopsi cu o nouă condamnare de zece ani.

Întind cele două hârtii iniţiale agentului operativ, el le citeşte, le perforează şi le introduce în dosarul cu şină.

— Spuneţi-mi, vă rog, unde este secţia raională de învăţământ? întreb eu cuviincios şi, chipurile, nepăsător.

El îmi explică politicos. Şi nu ridică mirat sprâncenele. De aici eu trag concluzia că pot să merg să mă angajez, MGB-ul nu obiectează. (Fireşte, ca deţinut cu experienţă, nu m-am vândut prea ieftin, nu l-am întrebat direct: pot să lucrez în sistemul de învăţământ naţional?)

— Spuneţi-mi, vă rog, când aş putea să mă reped până acolo fără escortă? El ridică din umeri:

— La drept vorbind, astăzi, câtă vreme sunteţi aici pentru… ar fi de dorit să nu ieşiţi dincolo de poartă. Dar dacă este în legătură cu serviciul, vă puteţi duce.

Şi iată că mă duc! Oare toată lumea poate înţelege această vorbă mare, liberă? Merg de unul singur! Nici în părţi, nici în spate nu există auto-mate. Mă întorc – nimeni! Dacă vreau, pot s-o iau pe partea dreaptă, pe lângă gardul şcolii, unde, într-o baltă râmă un porc mare. Dacă vreau, o

iau pe partea stângă, unde nişte găini umblă şi râcăie chiar în faţa secţiei de învăţământ.

Până la secţia de învăţământ sunt de parcurs două sute de metri, şi spinarea mea veşnic încovoiată a început uşor-uşor să se îndrepte, iar gesturile sunt ceva – ceva mai degajate. Pe distanţa acestor două sute de metri am trecut într-o altă categorie socială.

Intru, îmbrăcat în vechea mea tunică de postav, pe care o aveam de pe front, în pantalonii vechi de când lumea, din stofă cu ţesătura în diagonală. Bocancii erau din lagăr, din piele de porc, care abia ascund colţurile ascuţite ale obielelor.

La o masă şed doi kazahi graşi – doi inspectori ai secţiei de învăţământ, dacă dăm crezare inscripţiilor de pe uşă.

— Aş vrea să mă angajez profesor la şcoală, zic eu cu o convingere din ce în ce mai mare şi chiar cu oarecare uşurinţă, ca şi cum aş întreba unde au carafa cu apă.

Ei devin atenţi. Totuşi în acest aul, în mijlocul deşertului, nu vin la fiecare jumătate de ceas să se angajeze profesori noi. Şi cu toate că raionul Kok-Terek este mai întins decât toată Belgia, aici persoanele cu şapte clase se cunosc între ele după figură.

— Ce aţi absolvit? mă întreabă ei într-o rusească destul de curată.

— Fizico-matematicile, la Universitate.

Au tresărit amândoi. Se privesc unul pe celălalt, încep să turuie repede în kazahă.

— Da’ de unde aţi venit?

Ca şi cum n-ar fi fost clar, trebuie să le spun eu, cu gura mea. Ce tâmpit ar fi venit să se angajeze aici, şi încă în luna martie?

— Acum un ceas am venit aici în exil.

Arborând un aer semnificativ, unul după altul, dispar în cabinetul şefului. Abia după plecarea lor am observat

privirea, aţintită asupra mea, a dac-tilografei de vreo cincizeci de ani, rusoaică. Într-o clipită, cât ar fi ţâşnit o scânteie, îmi dau seama că suntem compatrioţi: şi ea era tot din Arhipe-lag! De unde, pentru ce, din ce an. Nadejda Nikolaevna Grekova, dintr-o familie din Novocerkassk, arestată în 1937, o simplă dactilografă, arestată şi trecută prin tot arsenalul de procedee al Organelor sub acuzaţia că ar fi făcut parte dintr-o organizaţie teroristă imaginară. Zece ani, iar acum – recidivistă şi – exil pe viaţă.

Coborând glasul şi privind înspre uşa întredeschisă de la cabinetul şefu-lui, ea mă informează judicios: în raion nu există decât şcoli de zece clase şi câteva de şapte, este mare criză de profesori de matematică, nu există niciunul cu studii superioare, cât despre cei de fizică – ce să mai vorbim, aşa ceva nici nu s-a văzut pe aici. Soneria din cabinet. Cu toate că era destul de corpolentă, dactilografa sare sprintenă, plină de râvnă, iar când se întoarce – mă cheamă tare, pe un ton oficial.

O masă aşternută cu pânză roşie. Cei doi inspectori graşi se cufundaseră comod într-un divan, într-un fotoliu mare, sub portretul lui Stalin – şeful: o kazahă micuţă, mlădioasă şi drăguţă, cu apucături de pisică şi de viperă. Stalin îmi zâmbeşte neprietenos din portret.

Mă aşază pe un scaun lângă uşă, departe, ca pe unul aflat sub anchetă penală. Am început o conversaţie penibilă, inutilă şi deosebit de lungă, pentru că, schimbând cu mine două fraze pe ruseşte, vorbesc apoi între ei zece minute în kazahă, iar eu stau ca un prost. Mă chestionează amănunţit unde şi când am mai predat, îşi exprimă îndoiala dacă nu cumva mi-am uitat obiectul sau metodica predării. Apoi, după tot felul de pauze şi oftaturi: ba că nu există locuri, ba ca şcolile raionului sunt supraaglomerate cu profesori de matematică şi fizică, şi chiar o jumătate de normă este greu să-i găsească, că educaţia tineretului din epoca noastră este o misiune de răspundere – ajunge, în

sfârşit, la esenţial: pentru ce am stat? În ce anume consta crima mea? Pisica-viperă îşi mijeşte dinainte ochii şireţi, ca şi cum culoarea purpurie a crimei mele o izbeşte în faţă, toată numai devotament partinic. Privesc pe deasupra ei chipul sinistru al Satanei care mi-a schilodit viaţa. Ce aş putea eu, în faţa portretului său, să povestesc despre relaţiile dintre mine şi el?

Şi îi bag în sperieţi pe aceşti răspânditori de lumină, exista un procedeu al deţinuţilor: ceea ce mă întreabă ei este secret de stat, şi eu n-am voie să vorbesc despre aşa ceva. Pe scurt, vreau să ştiu dacă mă angajează sau nu.

Şi din nou, din nou discută în kazahă. Cine poate fi atât de curajos să angajeze pe riscul lui un criminal de stat? Însă ei găsesc o ieşire: mă pun să-mi scriu autobiografia, să completez un chestionar în două exemplare. Nu e ceva nou! Hârtia suportă orice. Parcă nu mai completasem eu aşa ceva cu un ceas în urmă? Şi după ce le-am completat încă o dată, mă întorc la MGB.

Dau ocol şi cercetez cu interes curtea lor şi închisoarea pe care şi-au construit-o singuri; observ că, imitându-i pe cei adulţi, şi ei, fără să fie câtuşi de puţin nevoie, au străpuns un ghişeu în gardul din chirpici pentru primirea pachetelor, deşi gardul este atât de scund, încât şi fără ghişeu poţi transmite peste el un coş. Dar ce MGB este acela fără ghişeu? Mă plimb prin curtea lor şi constat că aici se respiră mai uşor decât în atmosfera îmbâcsită de la secţia de învăţământ: de acolo, MGB-ul părea ceva misterios, şi inspectorilor le îngheţa sângele în vine. Aici însă este ministerul nostru. Iată-i, de pildă, pe cei trei trântori de la comenduire (printre ei doi ofiţeri) care sunt puşi în mod deschis să ne supravegheze, noi suntem pâinea lor. Nicio enigmă.

Şefii se dovedesc îngăduitori şi consimt să nu ne petrecem noaptea într-o cameră închisă, ci în curte, pe fân.

O noapte sub cerul liber! Cu toţii uitaserăm ce

înseamnă asta!… Mereu lacăte, mereu gratii, mereu pereţi şi tavane. Cum naiba să dormi acolo?! Străbat în lung şi-n lat, fără să mă pot opri, curtea de serviciu a închisorii, scăldată în lumina delicată a lunii. O căruţă, un puţ, o adăpătoare de vite, un mic stog de fân, umbrele negre ale cailor sub şopron: totul pare atât de paşnic, chiar străvechi, fără pecetea de fier a Organelor. Este doar trei martie şi nu s-a răcit deloc odată cu noaptea, este acelaşi aer, aproape de vară, ca şi în timpul zilei. Peste Kok-Terekul risipit răsună răgetul îndelung şi pasionat al măgarilor, destăinuind iarăşi şi iarăşi măgăriţelor dragostea lor şi anunţându-le de surplusul debordant al forţelor ce clocotesc în ei, şi, probabil, tot în acest răget sunt incluse şi răspunsurile măgăriţelor. Eu nu prea le disting glasurile. Iată, de pildă, acest răget, mai gros şi mai puternic, este, pesemne, de cămilă. Cred că dacă aş fi avut voce, aş fi început şi eu îndată să urlu la lună: aici o să respir! Aici o să mă mişc!

Este cu neputinţă să nu izbutesc să străpung această cortină de hârtie a chestionarelor! În această noapte răsunătoare îmi simt superioritatea asupra funcţionarilor fricoşi. Să predai la clasă! Să te simţi din nou om! Să intri în clasă impetuos şi să învălui într-o privire ardentă chipurile copiilor. Când întinzi degetul spre desenul de pe tablă, nimeni nu mai respiră! Rezultatul desenului suplimentar – şi toţi răsuflă eliberaţi.

Nu pot să dorm. Mă plimb, mă plimb necontenit sub lună. Cântă măgarii! Cântă cămilele! Şi totul în mine cântă: sunt liber! Sunt liber!

În sfârşit, mă întind lângă ceilalţi, pe fân, sub şopron. La doi paşi de noi se află caii, lângă ieslea lor, şi toată noaptea mestecă paşnic fân. Şi mi se pare că nimic mai drag ca acest sunet nu putea fi născocit în tot universul pentru prima noastră noapte de semilibertate.

Mestecaţi, dobitoace blânde! Mestecaţi, căluţilor!

A doua zi, ni se dă voie să ne căutăm locuinţe personale. La mijloacele de care dispun, îmi găsesc o căsuţă-coteţ, cu o fereastruică mică-mică şi atât de joasă, încât chiar la mijloc, unde acoperişul se înalţă cel mai sus, nu pot să mă ridic în toată lungimea. „N-aş vrea decât o izbă micuţă…” Totuşi nu e prea plăcut că nu poţi să-ţi ridici capul, în schimb – ai casa separată! Pardoseală de pământ, aştern pufoaica din lagăr şi gata patul! Însă numaidecât, un inginer în exil, Alexandr Klimentievici Zdaniukevici, profesor la Institutul Bauman (6), îmi împrumută două lăzi de scânduri, pe care mă aranjez confortabil. Lampă cu gaz încă nu am (nimic nu am, fiecare lucru necesar va trebui să-l aleg şi să-l cumpăr de parcă m-aş afla pe pământ pentru prima dată), dar nici nu-mi pare rău. Toţi anii, prin celule şi barăci, lumina statului ne-a vătămat sufletele, iar acum mă simt fericit în întuneric. Şi întunericul poate să devină un element al libertăţii! În linişte şi întuneric (radioul putea să ajungă până la mine prin difuzorul din piaţă, dar în Kok-Terek nu funcţionează de trei zile) stau pur şi simplu întins pe lăzi şi mă delectez.

Ce să-mi mai doresc?…

Totuşi, dimineaţa întrece toate dorinţele posibile. Proprietăreasa mea, bunicuţa Ceadova, o exilată din Novgorod, îmi şopteşte, neîndrăznind să-mi spună cu voce tare:

— Du-te acolo şi ascultă radio. Mi-au spus un lucru că mi-e şi frică să repet.

Într-adevăr, radio începuse să vorbească. Mă duc în piaţa centrală. O mulţime de vreo două sute de oameni – foarte mulţi pentru Kok-Terek, se adunase, sub cerul posomorât, în jurul stâlpului de care era agăţat difuzorul. În mulţime erau mulţi kazahi, mai cu seamă bătrâni. Capetele lor pleşuve erau descoperite, îşi scoseseră frumoasele căciuli roşcate de bizon şi le ţineau în mână. Erau tare trişti. Cei tineri erau mai nepăsători. Doi-trei

tractorişti nu-şi scoseseră şepcile. Fireşte, nu mi-am sco-s-o nici eu. Încă nu desluşisem vorbele crainicului (vocea lui se mugea pentru a obţine efecte dramatice), dar în mintea mea se face lumină.

Iată clipa pe care eu şi prietenii mei o chemau încă din anii studenţiei! Clipa pentru care se rugau toţi zekii din GULAG (în afară de ortodocşi)! A murit dictatorul asiatic! S-a curăţat nelegiuitul! O, ce jubilaţie deschisă, fără de reţineri, acolo, în Lagărul nostru special! * Iar aici, învăţătoarele de la şcoală, rusoaice tinere, bocesc în hohote: „Ce-o să ne facem acum?...” L-au pierdut pe Părintele drag... Ce le-aş mai striga acum, în toată piaţa: „N-o să vă faceţi nimic! Taţii voştri nu vor mai fi împuşcaţi! Logodnicii nu vor mai fi băgaţi la puşcărie! Iar voi nu veţi mai fi CIS!

Îmi vine să urlu dinaintea difuzorului şi chiar să dansez un dans barbar! Dar, vai, fluviile istoriei sunt lente. Şi chipul meu, obişnuit cu de toate, arborează grimasa atenţiei îndurerate. Deocamdată să ne prefacem, să ne prefacem ca şi înainte.

Şi totuşi ce grozav a fost marcat începutul exilului meu!:

Au trecut zece zile, în lupta pentru portofolii şi temându-se unii de ceilalţi, cei şapte boier (7) desfiinţează definitiv MGB-ul! Deci, a fost justă îndoiala mea: MGB-ul are veşnicie?**

Şi atunci ce este veşnic pe pământ, în afară de nedreptate, inegalitate şi robie?...

În Kamâşlag, în baracă, a intrat cumătrul (cu figura abătută) şi a comunicat dur: „Partidul anunţă cu mândrie moartea lui Iosif Vissarionovici Stalin”.

** Este adevărat că după o jumătate de an ne vor pricopsi cu KGB-ul cu acelaşi personal.

Capitolul 6

(IX) FERICIREA EXILULUI

1. Cuie de bicicletă – 1/2 kg
2. Bocance – 5
3. Foaie – 2
4. Paharul – 10
5. Penar de şcoală – 1
6. Glopu pământescu – 1
7. Chibrit – 50 cutii
8. Lampa Liliacul – 2
9. Pasta de dinţii – 8 bucăţi
10. Turta dulci – 34 kg.
11. Vodca – 156 sticla jumătăţi

ACEASTA era lista de inventar şi recalculare a preţurilor la toate mărfurile existente în magazinul universal din aulul Aidarlî. Inspectorii şi mer-ceologii de la cooperaţia raională din Kok-Terek au alcătuit lista, iar eu învârteam la aritmometru şi reduceam preţul la unele mărfuri cu 7, 5%, la altele cu 1, 5%. Preţurile au fost reduse în mod catastrofal, şi acum te puteai aştepta ca spre începutul noului an şcolar să se vândă şi penarul şi glopul pământescu, cuiele îşi vor găsi locul la vreo bicicletă şi doar mormanul de turtă dulce, probabil dinainte de război, înclina să treacă la categoria mărfurilor nevandabile. Iar vodca, chiar dacă se mai scumpeşte, până la 1 mai se vinde toată.

Reducerea preţurilor, care conform tradiţiei staliniste, se făcea în ajun de 1 aprilie şi care aducea muncitorilor câştiguri de milioane de ruble (acestea erau calculate şi publicate dinainte), mie mi-a dat o lovitură dureroasă.

Într-o lună petrecută în exil am mâncat toţi banii câştigaţi în regim de hozrasciot ca muncitor la atelierul de turnătorie – în libertate m-am întreţinut cu banii din lagăr! – şi treceam mereu pe la secţia de învăţământ să aflu când mă vor angaja. Dar şefa cu alură viperină a încetat să mă mai primească, cei doi inspectori graşi găseau din ce în ce

mai puţină vreme să-mi mormăie ceva drept răspuns, iar spre sfârşitul lunii mi s-a arătat rezoluţia secţiei regionale de învăţământ, că la şcolile din raionul Kok-Terek nu există niciun post liber de profesor de matematică şi nu există nicio posibilitate să mi se găsească de lucru.

În vremea asta am scris totuşi o piesă (despre serviciul de contrainformaţii din anul 1945), fără să mai trec zilnic prin percheziţia de dimineaţă şi de seară şi fără să mai fiu obligat, ca înainte, să distrug atât de des ceea ce am scris. Nu eram ocupat cu nimic altceva şi, după lagăr, acest lucru îmi făcea plăcere. O dată pe zi mergeam la ceainărie şi acolo, pentru două ruble, mâncam o ciorbă fierbinte, aceeaşi pe care o turnau tot atunci într-o găleată şi pentru deţinuţii din puşcăria locală. Pâinea neagră se vindea în magazin la liber, îmi cumpărasem şi cartofi, ba chiar şi o bucată de slănină de porc. Am cărat singur cu măgarul saxaul din lăstăriş, puteam să încing şi plita. Fericirea mea era foarte aproape de a fi deplină, şi m-am gândit aşa: dacă nu mă angajează – nicio pagubă, câtă vreme îmi ajung banii – voi scrie piesa, când o să mai am eu atâta libertate!

Într-o zi, pe neaşteptate, unul dintre ofiţerii de la comenduire mi-a făcut semn cu degetul să ies în stradă. M-a dus la sediul cooperaţiei raionale de consum, în biroul preşedintelui, un kazali rotofei ca o bombă, şi a rostit semnificativ:

— Matematician.

Şi, miracol! Nimeni nu m-a întrebat pentru ce am fost condamnat şi nu m-a pus să-mi scriu autobiografia şi să completez chestionare: numaidecât, secretara lui, o tânără grecoaică, frumoasă ca o actriţă de cinema, a bătut la maşină cu un deget ordinul prin care eram numit economist planificator, cu un salariu de 450 ruble pe lună. În aceeaşi zi, şi cu aceeaşi uşurinţă, fără niciun chestionar, au fost angajaţi la cooperaţie încă doi exilaţi care nu-şi

găsiseră de lucru: căpitanul de cursă lungă Vasi-lenko şi încă unul pe care nu-l cunoşteam, Grigori Samoilovici M-z, un tip foarte ascuns. Vasilenko era deja preocupat de un proiect privind adâncirea râului Ciu (în lunile de vară o vacă îl putea trece prin vad) şi stabilirea circulaţiei cu şalupe, astfel că a rugat comenduirea să-l lase să cerceteze cursul râului. Colegul lui de la Institutul de navigaţie mariti-mă şi de pe bricul cu pânze „Tovarişci”, căpitanul Mann, echipa în aceste zile nava „Obi” pentru Antarctica, iar el, Vasilenko, era numit magazioner la cooperaţie.

Dar nu ne-am dus să lucrăm nici ca planificator, nici ca magazioner, nici ca socotitor, ci pe toţi trei ne-au aruncat să facem o muncă în asalt: să reevaluăm preţurile mărfurilor, în noaptea de 31 martie spre 1 aprilie. În fiecare an, cooperaţia de consum era cuprinsă de agonie, şi niciodată nu le ajungeau şi nu puteau să le ajungă oamenii. Trebuiau inventariate toate mărfurile (şi descoperiţi vânzătorii care furau, dar nu pentru a-i trimite în judecată), reevaluate, şi a doua zi dimineaţă să înceapă vânza-rea cu noile preţuri, foarte avantajoase pentru muncitori. Iar deşertul imens al raionului nostru avea căi ferate şi şosele – zero kilometri, şi în magazinele din locurile uitate de lume, aceste preţuri foarte avantajoase pentru muncitori nu puteau câtuşi de puţin să fie aplicate înainte de 1 mai: o lună întreagă magazinele erau închise până când la cooperaţie se calculau şi se aprobau listele, până când erau trimise cu cămilele. Dar în centrul raional magazinele trebuiau să funcţioneze neapărat în preajma sărbătorilor de la 1 mai.

Când am ajuns la sediul cooperaţiei, vreo cincisprezece oameni erau deja înhămaţi la această treabă – angajaţi permanenţi şi temporari.

Cearşafuri de borderouri pe hârtie proastă zăceau pe toate mesele, şi nu se auzea decât ţăcănitul abacurilor, la care contabili cu experienţă înmulţeau şi împărţeau, şi

ciondăneala obişnuită în orele de lucru. Ne-au pus şi pe noi să lucrăm. M-am plictisit numaidecât să înmulţesc şi să adun pe hârtie şi am cerut un aritmometru. La cooperaţie nu aveau niciunul, oricum nu ştia nimeni să lucreze cu el, însă cineva şi-a adus aminte că a văzut într-un dulap la direcţia de statistică a raionului nu ştiu ce maşină cu cifre, doar că nici acolo nu lucra nimeni la ea. Au telefonat, s-au dus, au adus-o. Eu am început să ţăcănesc şi să aliniez repede coloanele de cifre, contabilii de meserie se uitau la mine chiorâş: n-oi fi vreun concurent?

Eu învârteam de manivelă şi mă gândeam: ce iute se obrăzniceşte zekul, sau, exprimându-mă în limbaj literar, ce repede cresc nevoile omului! Eu sunt nemulţumit că m-au smuls de la piesa pe care o scriu în cocioaba întunecată; sunt nemulţumit că nu m-am angajat la şcoală; sunt nemulţumit că m-au pus cu forţa… ce să fac? Să sap pământul îngheţat? Să amestec chirpici, jucând cu picioarele în apa ca gheaţa? Nu, m-au aşezat cu de-a sila la o masă curată să învârtesc manivela aritmometrului şi să trec cifrele într-o coloană. Dacă la începutul stagiului meu de lagăr mi s-ar fi propus să fac această muncă, pe toată durata pedepsei, câte douăsprezece ore pe zi, fără plată – aş fi jubilat! Iată însă că pentru treaba asta mi se plăteşte o leafă de 450 ruble. Acum îmi voi putea cumpăra zilnic un litru de lapte, iar eu strâmb din nas – oare nu-i prea puţin?

Astfel, cooperaţia raională s-a împotmolit o săptămână în recalcularea preţurilor (trebuia determinată exact, pentru fiecare marfă, grupa ei în cadrul reducerii generale a preţurilor şi, în plus, grupa în cadrul scumpirii pentru sate), şi totuşi niciun magazin nu putea să înceapă vânza-rea. Atunci, preşedintele cel gras, cel mai mare trântor, i-a convocat pe toţi în cabinetul său maiestuos şi le-a zis:

— Uitaţi care-i treaba. Ultima concluzie de la medicină că la om nu trebuie dormit opt ceas. Absolut de

ajuns – patru! De asta porunceam: început lucru – şapte dimineaţa, sfârşit – două noaptea, pauză de prânz – un ceas şi la cină – un ceas.

Şi cred că nimeni dintre noi n-a găsit nimic caraghios în această tiradă buimăcitoare, ci doar ceva sinistru. Toţi s-au zgribulit, n-au scos o vorbă, ci au îndrăznit doar să discute la ce oră să fie fixată pauza pentru cină.

Da, iată acea soartă a exilaţilor despre care am fost prevenit, tocmai din astfel de porunci este alcătuită. Toţi cei care şedeam acolo – eram exilaţi, fiecare tremură pentru postul lui; dacă sunt daţi afară, multă vreme nu-şi vor mai găsi nimic de lucru în Kok-Terek. Şi la urma urmelor asta nu-i pentru director personal, asta-i pentru ţară, asta trebuie. Şi ultima concluzie a medicinii li se pare destul de acceptabilă.

Ah, să te ridici acum şi să-ţi baţi joc de acest mistreţ plin de el! Măcar o dată să-ţi răcoreşti sufletul! Dar asta n-ar fi decât curată „propagandă antisovietică”, instigare la compromiterea unei acţiuni dintre cele mai importante. Uite aşa toată viaţa treci dintr-o stare în alta: elev, student, cetăţean, soldat, deţinut, exilat, şi întotdeauna puterea autorităţilor este convingătoare, iar tu trebuie să te apleci şi să taci.

Dacă directorul ar fi zis – până la zece seara, aş fi stat. Dar ceea ce ne propunea el echivala cu o punere la zid, iar mie îmi impunea, aici, în libertate, să şi încetez a mai scrie! Nu, blestemat să fii, tu şi reducerea preţurilor împreună cu tine. Lagărul îmi sugera o ieşire: să nu mă ridic împotrivă prin vorbe, ci, tăcând, să fac împotrivă. Am ascultat împreună cu toţi ordinul, dar la cinci seara m-am ridicat de la birou şi am plecat. Şi m-am întors doar la nouă dimineaţa. Colegii mei erau cu toţii acolo, socoteau ori se prefăceau că socotesc. Se uitau la mine ca la un sălbatic. M-z, care în taină aproba gestul meu, el însă neavând curaj, mi-a comunicat în secret că ieri seară, la

biroul meu gol, preşedintele a strigat că mă va trimite la o sută de kilometri în deşert.

Recunosc că mi s-a făcut frică: bineînţeles, MGB-ul era în stare de orice. Şi m-ar fi trimis. Şi de la o sută de kilometri puteam să spun adio acestui centru de raion! Dar eu am fost norocos: am ajuns în Arhipelag după sfârşitul războiului, adică după ce trecuse perioada cea mai ucigătoare; iar acum, în exil, am venit după moartea lui Stalin. Într-o lună de zile ceva trebuie să fi ajuns şi aici, la comenduirea noastră.

Pe neobservate a început o eră nouă, cei mai blânzi trei ani din istoria Arhipelagului.

Preşedintele nu m-a chemat şi nici el n-a venit la mine. După ce am lucrat toată ziua, odihnit, între cei ce picoteau şi minţeau, am hotărât din nou să plec la ora cinci seara. Fie ce o fi, numai să fie mai repede.

Pentru a nu ştiu câta oară am observat că poţi să sacrifici multe lucruri, însă nu ceva cardinal. Această piesă, pe care am purtat-o cu mine prin coloanele ocnaşilor din Lagărele speciale, nu am sacrificat-o – şi am învins. O săptămână toţi au lucrat noaptea şi s-au obişnuit cu biroul meu gol. Iar preşedintele, întâlnindu-mă pe coridor, îşi îndrepta privirea în altă parte.

Dar nu mi-a fost dat să pun eu la punct cooperaţia din KaZEK – stan. La sediul cooperaţiei raionale a venit tânărul director de studii al şcolii, un kazah. Până la sosirea mea, era singurul „universitar” din Kok-Terek şi era tare mândru de asta. Totuşi, apariţia mea nu l-a făcut să fie invidios. Nu ştiu dacă dorea să întărească şcoala înainte de a da drumul primei promoţii de absolvenţi ori să-i facă în necaz viperei şefe de la secţia raională de învăţământ, dar mi-a propus: „Aduceţi-mi repede diploma dumneavoastră!” Am alergat ca un băieţaudru şi i-am adus-o. A pus-o în buzunar şi a plecat la Djambul, la o conferinţă sindicală. Peste trei zile a venit din nou şi mi-a pus dinainte un extras

din ordinul secţiei regionale de învăţământ. Sub aceeaşi semnătură neruşinată, care în martie adeverea că şcolile raionului sunt complete, acum, în aprilie eram numit profesor şi de matematică, şi de fizică, numai cu trei săptămâni înainte de examene, la ambele clase care urmau să absolve! (Directorul de studii a riscat. Nu din punct de vedere politic, nu: el se temea ca eu să nu fi uitat toată matematica în anii de lagăr. Când a venit ziua examenului scris la geometrie şi trigonometrie, nu m-a lăsat să deschid plicul în faţa elevilor: în cabinetul directorului i-a strâns pe toţi profesorii şi a stat în spatele meu până am rezolvat problema. Coincidenţa rezultatelor i-au adus, şi pe el, şi pe ceilalţi, într-o dispoziţie sărbătorească. Cât de uşor era aici să treci drept un Descartes! Eu încă nu ştiam că în fiecare an în timpul examenelor claselor a şaptea, din aule telefonau într-una la raion: problema nu poate fi rezolvată, datele nu sunt corecte! Aceşti profesori erau şi ei tot absolvenţi a şapte clase…)

Să vă mai povestesc de fericirea pe care am simţit-o când am intrat în clasă şi am pus mâna pe cretă? Tocmai aceasta a fost adevărata zi a eliberării mele, a redării cetăţeniei. Toate celelalte, care alcătuiau exilul meu, nu le mai observam.

Când eram în Ekibastuz, coloana noastră trecea adesea pe lângă şcoală. Priveam ca pe un rai inaccesibil copiii care zburdau prin curtea ei, rochiile albe ale profesoarelor, iar clopoţelul zglobiu ce răsuna din prid-vor îmi rănea auzul. Câtă suferinţă îmi provocaseră anii întunecaţi de puşcărie, muncile comune din lagăr! Mi se părea o culme a fericirii, care îţi sfâşie inima, să poţi trăi ca exilat chiar în această gaură stearpă a Ekibastuzului, şi când sună acest clopoţel să intri cu catalogul în clasă şi, cu un aer misterios, promiţător de revelaţii neobişnuite, să începi lecţia. (În această atracţie pentru şcoală se afla ceva şi din harul dascălului, dar şi o parte de amor propriu

nesatisfăcut, contrastul rezultat din atâţia ani de umilinţă şi aptitudinile de care nimeni nu are nevoie.)

Totuşi, concentrat asupra vieţii Arhipelagului, am scăpat din vedere lucrul cel mai simplu: că în anii războiului şi după, şcoala noastră murise, ea nu mai exista, din ea nu mai rămăsese decât o carcasă umflată, sunând a gol. Şcoala murise şi în metropolă, şi în provincie. Când moartea spirituală se întinde peste ţară aidoma unui gaz otrăvitor, cine să se sufoce mai întâi dacă nu copiii, dacă nu şcoala?

Acest lucru eu îl voi afla însă cu ani mai târziu, când mă voi întoarce din ţara surghiunului în metropola rusă. Iar în Kok-Terek, habar nu aveam de aşa ceva: murise aici obscurantismul, dar erau încă vii, încă nu se sufocaseră copiii exilului.

Aceştia erau nişte copii deosebiţi. Ei au crescut conştienţi de situaţia lor oprimată. La consiliile pedagogice şi alte consfătuiri, unde nu se auzeau decât vorbe goale, se discuta despre ei şi li se spunea chiar lor că sunt copii sovietici, cresc pentru comunism şi doar temporar li s-a limitat dreptul de deplasare, atâta tot. Ei însă, toţi, îşi simţeau zgarda, din fra-gedă pruncie, de când se ştiau. Toată lumea interesantă, îmbelşugată, clocotind de viaţă (după revistele ilustrate, după filme) pentru ei era inaccesibilă, iar băieţii nici măcar în armată nu erau luaţi. Foarte slabă şi foarte rară era speranţa să primească de la comenduire permisiunea să meargă la oraş, acolo să fie admis la examen şi apoi primit în institut, ba să-l mai şi absolve cu bine. Aşadar, tot ceea ce ei puteau să afle despre marea şi eterna lume doar aici puteau să primească. Ani lungi această şcoală le-a oferit cea dintâi şi cea de pe urmă învăţătură. În plus, datorită sărăciei vieţii din pustiu, erau puşi la adăpost de acele petreceri şi distracţii, care strică atât de mult tineretul urban al secolului al XX-lea de la New York la Alma-Ata. Acolo, în

metropolă, copiii s-au dezvăţat să mai înveţe, au pierdut gustul, învăţau ca şi când executau o corvoadă numai pentru a figura undeva, până la majorat, în timp ce pentru copiii noştri exilaţi, învăţătura, dacă era predată de profesori buni, însemna unicul lucru important din viaţă, însemna totul. Învăţând cu lăcomie, parcă se ridicau deasupra celei de a doua categorii din care făceau parte şi se comparau cu copiii din categoria întâi. Doar în adevărata învăţătură amorul lor propriu era satisfăcut.

(Ba nu, mai erau şi alegerile în funcţiile şcolare; comsomolul; de la optsprezece ani – dreptul de a participa la vot pentru alegerile generale.

Doreau atât de mult, sărmanii, măcar o iluzie de egalitate în drepturi. Mulţi intrau în comsomol şi erau foarte mândri de asta, făceau în mod sincer comunicări pe teme politice la şedinţe fulger. Unei tinere nem-ţoaice, Viktoria Nuss, care intrase la institutul pedagogic de doi ani, am încercat să-i insuflu ideea că nu trebuie să-i fie ruşine de situaţia ei de exilată, ci, dimpotrivă, trebuie să fie mândră. Da' de unde! S-a uitat la mine ca la un smintit. Existau şi dintre aceia care nu dădeau fuga în comsomol, dar erau aduşi cu forţa: ai voie, dar nu intri – de ce? Şi în Kok-Terek, unele fete de nemţi, baptiste clandestine, erau nevoite să intre, pentru ca familia să nu fie trimisă mai departe în pustiu. O voi, ispititori ai celor mici! mai bine vouă vi s-ar agăţa o piatră de moară decât…)

Tot ce am spus se referă la clasele „ruseşti" ale şcolii din Kok-Terek (ruşi propriu-zişi aproape că nu erau, doar nemţi, greci, coreeni, câţiva kurzi şi ceceni, precum şi ucraineni din familiile de colonişti de la începutul secolului şi kazahi din familiile „lucrătorilor cu posturi de răspundere", ei îşi dădeau copiii să înveţe în ruseşte), însă majoritatea copiilor kazahi formau clasele „kazahe". Aceştia erau cu adevărat nişte primitivi, în cea mai mare parte (cei care nu fuseseră stricaţi de „funcţionarismul"

familiar) – foarte direcţi, sinceri, având o reprezentare radicală despre bine şi despre rău, înainte de a fi denaturată de învăţământul mincinos ori plin de ifose, însă aproape întregul învăţământ în limba kazahă era reproducerea la scară lărgită a ignoranţei: la început au tras cu chiu, cu vai la diplomă prima generaţie, care, neisprăviţi, dar plini de importanţă, mergeau să predea generaţiilor care creşteau, iar fetelor kazahe le dădeau calificativul „suficient” şi diplome de absolvire a şcolilor şi institutelor pedagogice, când ele făceau dovada celei mai crase ignoranţe. Iar când în faţa acestor copii primitivi se iveşte lumina adevăratei învăţături, ei o absorb nu numai cu urechile şi cu ochii, ci şi cu gura.

Având copii atât de receptivi în Kok-Terek mă sufocam de plăcere predând, şi trei ani (şi poate chiar şi mai mult) numai ei m-au făcut fericit. Nu-mi ajungeau orele din orar ca să corectez şi să completez ceea ce n-au făcut înainte, îi chemam seara la ore suplimentare, la cercuri, la expediţii în natură, observaţii astronomice, şi ei veneau toţi cu aceeaşi plăcere ca şi când ar fi mers la cinematograf. Mi-au dat şi dirigenţie, la o clasă numai de kazahi, şi chiar dirigenţia aproape că îmi plăcea.

Însă tot ce era luminos în şcoală se reducea numai la uşa claselor şi la clopoţel. În cancelaria profesorilor, în cabinetul directorului, la secţia de învăţământ domnea acelaşi circ practicat oriunde în toată Uniunea, cu specificul că asta era o ţară de exil. Printre profesori erau şi înaintea mea nemţi şi exilaţi pe cale administrativă. Situaţia noastră a tuturor era deprimantă: nu era scăpat niciun prilej să nu ni se aducă aminte că am fost admişi în învăţământ numai din milă şi oricând putem să fim lipsiţi de această milă. Dascălii exilaţi, mai rău decât ceilalţi (care, de altfel, şi aceştia erau dependenţi) tremurau de teamă să nu-i mânieze pe înalţii şefi ai raionului şi aveau grijă ca odraslele acestora să primească note destul de

mari. Tremurau să nu mânieze direcţia cu rezultate nu îndeajuns de înalte la învăţătură, şi ridicau notele, contribuind şi ei la extinderea ignoranţei pe plan naţional în Kazahstan. Dar în afară de aceasta, pe capul dascălilor din exil (şi al kazahilor tineri) mai cădeau tot felul de servituţi şi „impozite”: la fiecare leafă li se reţineau câte douăzeci şi cinci de ruble nu se ştie în beneficiul cui; directorul (Berdenov) putea să anunţe pe neaşteptate că fata lui cea mică serbează ziua de naştere, şi profesorii trebuie să strângă câte cincizeci de ruble pentru cadou; pe lângă asta, când unul, când altul erau chemaţi în cabinetul directorului sau al şefei secţiei raionale de învăţământ şi li se cerea un împrumut de 300 – 500 ruble. (Toate astea erau, de altminteri, caracteristicile stilului local, dar şi ale orânduirii în ansamblu. Elevii kazahi erau obligaţi să aducă pentru seara de absolvire câte un berbec sau o jumătate de berbec, şi atunci aveau asigurată diploma, chiar dacă nu ştiau carte nici de două parale. Serata de absolvire se transforma într-o mare beţie a activului de partid raional.) În plus, toţi şefii raionului învăţau undeva la fără-frecvenţă, iar toate lucrările scrise de control reveneau spre rezolvare profesorilor de la şcoala noastră. (Toate acestea se transmiteau boiereşte, prin directorul adjunct, iar robii-institutori nu erau măcar vrednici să-i vadă pe studenţii lor la fără frecvenţă.)

Nu ştiu, poate fermitatea mea, care se baza pe faptul că eram „de neînlocuit”, cum s-a văzut numaidecât, sau epoca de pe acum mai blândă, poate chiar amândouă, m-au ajutat să nu-mi vâr gâtul în aceste hamuri. Copiii puteau să înveţe cu plăcere la mine numai dacă le dădeam note pe merit şi eu le dădeam fără să ţin cont de secretarii comitetului raional de partid. N-am plătit nici „impozitele” şi nici „împrumuturi” şefilor n-am dat (vipera de la secţia de învăţământ a avut neobrăzarea să-mi ceară) – destul că în fiecare lună mai statul sărac ne jefuia leafa (înscrierea

la împrumut era avantajul oamenilor liberi, în lagăr ne-a fost luat, exilul ni l-a redat). Cu asta principialitatea mea lua sfârşit.

Lângă mine, profesorul de biologie şi chimie, Gheorghi Stepanovici Mi-trovici, un sârb bolnav trecut de tinereţe, care executase zece ani pe Kolîma, pentru KRTD, se lupta neostenit pentru dreptatea locală în Kok-Terek. Dat afară de la secţia agricolă a raionului, dar primit la şcoală, el şi-a transferat eforturile aici. În Kok-Terek, la fiece pas avea loc cât o ile-galitate, complicată de ignoranţă, de suficienţa de oameni primitivi şi de relaţiile blânde dintre neamuri. Ilegalităţile acestea erau vâscoase, surde şi de nestrăpuns, dar Mitrovici se lupta cu ele plin de abnegaţie şi dezinteresat (ce-i drept, cu Lenin pe buze), demasca la consiliile pedagogice, la consfătuirile raionale ale profesorilor, îi trântea la examene pe funcţionarii care se prezentau ca externi şi pe absolvenţii „cu berbec", a scris plângeri la regiune, la Alma-Ata, şi telegrame pe numele lui Hruş-ciov (în apărarea lui s-au strâns şaptezeci de semnături ale părinţilor, iar telegrama au expediat-o dintr-un alt raion, de la noi n-ar fi trimis-o). Cerea controale, inspectori, aceştia veneau şi se întorceau tot împotriva lui, el scria din nou, l-au analizat în consilii pedagogice speciale, l-au acuzat şi de propagandă antisovietică în rândul copiilor (un pas până la arestare!) şi, la fel de serios, pentru că s-a comportat brutal cu caprele care au ros pomii plantaţi de pionieri, a fost exclus, reprimit, a obţinut compensaţii pentru timpul pierdut, a fost transferat la altă şcoală, nu s-a dus, l-au dat iar afară – se lupta grozav! Şi dacă m-aş fi asociat şi eu cu el – grozav ne-am fi răfuit cu ei.

Însă nu l-am ajutat câtuşi de puţin. Eu păstram tăcerea. Mă eschivam de la votări hotărâtoare (ca să nu fim împotriva lui), mă fofilam undeva la vreun cerc, la consultaţii. Pe acei externi ai partidului eu nu-i împiedicam

să ia nota minimă la examene: dacă tot ei sunt puterea – să-şi înşele propria putere. Tăinuiam misiunea mea: scriam, scriam întruna. Mă rezervam pentru o altă bătălie, mai târzie. Dar chestiunea se pune pe un plan mai larg: oare era dreaptă, era necesară lupta lui Mitrovici?

Toată lupta lui era de la bun început sortită eşecului, acest aluat nu putea fi frământat. Şi chiar dacă ar fi obţinut o victorie deplină, asta nu putea să îndrepte orânduirea, sistemul în ansamblul lui. Ar fi fost ca o mică pată luminoasă care ar fi fost din nou înghiţită de cenuşiu. Şi virtuala lui biruinţă n-ar fi meritat acea nouă arestare care putea să-i fie răsplată (numai epoca lui Hruşciov l-a salvat pe Mitrovici de arestare). Lupta lui era fără nicio speranţă, totuşi cât de umană este indignarea faţă de nedreptate, chiar dacă asta ar însemna sfârşitul propriu. Lupta lui era sortită eşecului, dar nu poţi s-o numeşti inutilă. Dacă noi toţi nu am fi fost atât de prevăzători, nu ne-am fi căinat: „Nu ajută la nimic, este inutil!”, ţara noastră ar fi fost cu totul alta! Iar Mitrovici nu era cetăţean, era un exilat, dar sclipirile ochelarilor lui băgaseră în sperieţi autorităţile raionale.

De temut se temeau, dar iată că sosea ziua luminoasă a alegerilor, a alegerilor îndrăgitei noastre puteri populare, şi iată-ne acum la egalitate – nepotolitul luptător Mitrovici (şi ce însemna pe atunci lupta lui?), evazivul de mine şi încă şi mai ascunsul, dar aparent cel mai conciliant dintre toţi Grigori S. M-z: noi toţi, ascunzându-ne repulsia dureroasă, participam în mod egal la această batjocură festivă. Aveau dreptul să participe la alegeri aproape toţi exilaţii, atât de puţin costau ele, şi chiar cei lipsiţi de drepturi s-au trezit înscrişi pe liste, şi erau zoriţi, şi erau mânaţi să se ducă mai repede să voteze. La noi, în Kok-Terek, nu existau nici măcar cabine de vot, în margine de tot se afla o gheretă cu draperiile trase, dar nimeni nu se ducea către ea, le era jenă să o folosească. Votul consta în

a duce cât mai repede buletinul la urnă şi a-l arunca în ea. Dacă se oprea cineva şi citea cu atenţie numele candidaţilor, asta părea suspect: oare organele de partid nu ştiu pe cine să propună, de ce să mai citeşti?... După ce au votat, toţi căpătau dreptul legal să meargă să bea (înainte de alegeri primeau întotdeauna ori avansul, ori lichidarea), îmbrăcaţi în hainele cele mai bune, toţi (inclusiv exilaţii) se salutau pe stradă în mod solemn şi se felicitau cu prilejul nu ştiu cărei sărbători...

O, de câte ori nu pomeneşti cu regret lagărul, unde nu erau niciun fel de alegeri!

Odată, Kok-Terekul a ales judecătorul popular, un kazah, bineînţeles – în unanimitate. Dar, peste câteva luni, împotriva acestui judecător s-a deschis o anchetă de urmărire penală de la raionul unde judecase înainte (şi unde fusese ales tot în unanimitate). S-a dovedit că şi la noi izbutise să înhaţe destul de la mituitorii particulari. Şi, vai, a trebuit să fie suspendat, şi, în Kok-Terek, să fie organizate alte alegeri parţiale. Candidatul era din nou un venetic, un kazah pe care nu-l cunoştea nimeni. Şi, într-o duminică, toţi s-au îmbrăcat în hainele de sărbătoare, au votat dis-de-dimineaţă în unanimitate, şi din nou pe stradă întâlneai aceleaşi feţe radioase care, fără pic de umor, se felicitau reciproc cu prilejul... sărbătorii!

În lagărul de ocnaşi măcar râdeam deschis de tot acest circ, dar în exil nu se obişnuieşte să se facă schimb de impresii: aici oamenii trăiesc ca oamenii liberi, şi primul lucru preluat de la aceştia este şi cel mai rău: firea ascunsă, circumspecţia. M-z era unul dintre puţinii cu care discutam pe asemenea teme.

Fusese trimis aici din Djezkazgan, fără o copeică în buzunar, banii lui se rătăciseră undeva pe drum. Însă comenduirii puţin îi păsa de asta, l-a tăiat de la raţia închisorii şi l-a aruncat pe străzile Kok-Terekului: acum poţi să faci ce vrei – să furi, să mori... În zilele acelea i-am

împrumutat zece ruble şi mi-a rămas recunoscător pentru totdeauna. Multă vreme după aceea îmi tot spunea cum l-am ajutat. Una dintre trăsăturile lui caracteristice cele mai puternice era aceea că nu uita binele făcut. Dar nici răul. (Aşa n-a uitat răul lui Hudaev, acel băiat cecen, care fusese cât pe ce să cadă victimă vendetei. Totul se întoarce pe lumea asta, aşa-i viaţa lumii: după ce a scăpat de răzbunare, Hudaev, într-o zi, s-a răfuit crunt cu fiul lui M-z, fără să aibă dreptate.)

În situaţia lui de exilat şi fără să aibă o profesie, M-z nu-şi putea găsi în Kok-Terek un serviciu onorabil. Cel mai bun serviciu pe care l-a găsit a fost acela de laborant al şcolii, pe care îl preţuia foarte mult. Dar funcţia îi cerea să-i servească pe toţi, să nu fie obraznic cu nimeni, să nu se manifeste în niciun fel. Şi nici nu se manifesta. Sub aparenta-i amabilitate era de nepătruns, şi nimeni nu ştia despre el nici măcar lucru cel mai simplu: de ce la aproape cincizeci de ani nu avea o profesie. Mă apropiasem într-un fel de el, nu ne certam, ne ajutam reciproc deseori, apoi ne mai lega şi identitatea reacţiilor şi expresiilor moştenite din lagăr. Şi după o tăinuire îndelungă, am aflat povestea ascunsă a vieţii lui exterioare şi interioare. Este instructivă.

Înainte de război a fost secretarul comitetului raional de partid din J. În timpul războiului a fost numit şeful cifrului diviziei. Întotdeauna a fost un sus-pus, persoană importantă şi n-a cunoscut necazurile oamenilor de rând. În anul 1942, nu ştiu cum s-a întâmplat că din vina celor de la cifru un regiment din divizia lor n-a primit la timp ordinul de retragere. Această greşeală trebuia îndreptată, dar s-a întâmplat că toţi subalternii lui M-z dispăruseră undeva, şi generalul l-a trimis pe M-z însuşi acolo, în linia întâi, unde cleştele începuse să se strângă în jurul regimentului: să le ordone retragerea, să se salveze! M-z a plecat călare, speriat de moarte, şi pe drum a nimerit într-

un loc atât de primejdios, încât a hotărât să nu meargă mai departe, şi nici nu ştia dacă va mai rămâne în viaţă. El s-a oprit conştient-a abandonat regimentul, a trădat regimentul, a descălecat, a îmbrăţişat un copac (ori s-a adăpostit de schije după el) şi… a făcut un jurământ lui Iehova, dacă va rămâne în viaţă – va fi un credincios plin de râvnă, va respecta cu stricteţe legea sfântă. Şi s-a terminat cu bine: regimentul a pierit sau a fost luat în captivitate, iar M-z a supravieţuit, a primit zece ani de lagăr în virtutea lui 58, i-a executat şi iată-l acum cu mine în Kok-Terek. Şi să-l fi văzut cât de neabătut îşi respecta jurământul!

— În capul şi în pieptul lui nu mai rămăsese nimic din fostul membru de partid. Doar păcălindu-l, soţia îl făcea să mănânce un fel de peşte fără solzi. Sâmbăta nu putea să nu vină la serviciu, dar se străduia să nu facă nimic. Acasă îndeplinea cu stricteţe toate ritualurile şi se ruga – lucru inevitabil pentru un sovietic – în taină.

Bineînţeles, povestea asta n-a spus-o multora.

Mie nu mi se părea a fi prea simplă. Simplu aici nu era decât un singur lucru, cu care la noi nu obişnuiesc să fie de acord: că tulpina cea mai profundă a vieţii noastre o constituie conştiinţa religioasă, nu cea ideologică şi de partid.

Cum poţi să judeci? După toate legile penale, militare, după legile de onoare, după legile patriotismului şi comunismului, acest om merita moartea sau dispreţul, căci nenorocise un regiment întreg pentru a-şi salva pielea, fără să mai vorbim că în acel moment n-a avut destulă ură faţă de cel mai cumplit duşman al evreilor care a existat vreodată.

Însă după alte legi aflate undeva şi mai sus, M-z putea să exclame: dar oare toate războaiele voastre nu sunt declanşate din pricina debilităţii mintale a politicienilor superiori? Oare Hitler n-a intrat în Rusia din

pricina debilităţii mintale – a lui, şi a lui Stalin, şi a lui Chamberlain (1)? Iar acum mă trimiteţi pe mine la moarte? Dar ce, voi m-aţi adus pe lume?

Se vor aduce obiecţii: el (dar şi toţi oamenii din acel regiment!) trebuia să declare asta încă de la comisariat, când i-au dat să îmbrace frumoasa uniformă, nu atunci când a luat copacul în braţe. Eu nu încerc să-l apăr din punct de vedere logic, logic ar fi trebuit să-l urăsc ori să-l dispreţuiesc, ori să-mi fie scârbă să-i strâng mâna.

Dar eu nu simţeam faţă de el nimic din toate acestea. Oare pentru că nu fusesem din regimentul acela şi nu am trăit clipele acelea? Ori fiindcă intuiesc că soarta acelui regiment trebuia să depindă de încă o sută de alte cauze? Ori pentru că nu l-am văzut pe M-z niciodată arogant, ci doar doborât, umilit? Ne strângeam mâna zilnic, cu putere, şi n-am simţit niciodată în asta ceva ruşinos.

Cât poate să se încovoaie un om într-o viaţă! Şi cât de nou poate să devină şi pentru sine şi pentru alţii. Şi într-unul dintre aceştia – cu totul diferiţi – suntem gata, fie că-i ordin, fie că o cere legea, fie din elan propriu ori din orbire, suntem deci gata şi bucuroşi să aruncăm cu pietre.

Dar dacă piatra îţi cade din mână?... Dacă tu însuţi te afli într-o mare belea şi îţi schimbi felul de a gândi, concepţia? În privinţa vinei, în privinţa vinovatului, în privinţa lui şi în privinţa ta.

Pe parcursul acestei cărţi voluminoase, am găsit de multe ori motive de scuze. Şi mi se vor aduce obiecţii cu uimire şi indignare: oare nu există limită? Căci doar nu pot fi toţi iertaţi!

Dar eu nici nu vreau să fie iertaţi toţi. Doar cei căzuţi. Câtă vreme idolul stă acolo sus, la înălţimea funcţiei lui de conducător şi, încruntându-şi fruntea autoritar, nepăsător şi încântat de sine, ne schilodeşte vieţile – daţi-mi o piatră cât mai grea! Zece inşi să apucăm o bârnă şi să-l izbim cu ea!

Însă îndată ce a căzut, s-a prăbuşit, şi, lovindu-se de pământ, pe chipul lui a trecut prima undă de conştiinţă – lăsaţi jos pietrele voastre! Va reveni singur în sânul umanităţii. Lăsaţi-l să străbată acest drum divin.

* * *

În comparaţie cu exilurile descrise mai sus, exilul nostru din Kok-Terek, ca de altfel tot exilul din sudul Kazahstanului şi din Kirghizia, trebuie recunoscut ca privilegiat. Exilaţii erau instalaţi aici în aşezări populate, adică unde există apă şi nu pe terenul cel mai neroditor (în Valea Ciu, în raionul Kurdai – chiar extrem de roditor). Foarte mulţi nimereau la oraş (Djambul, Cimkent, Talass, chiar şi în Alma-Ata şi Frunze (2)), şi faptul că erau lipsiţi de drepturi nu-i deosebea prea tare de orăşenii care aveau toate drepturile. În acele oraşe alimentele erau ieftine, şi se găsea uşor de lucru, mai ales în aşezările industriale, ţinând seama de indiferenţa populaţiei localnice faţă de industrie, faţă de meserii şi profesiunile intelectuale. Dar şi cei ce nimereau în localităţi săteşti, nu toţi erau trimişi în colhozuri şi în condiţii atât de dure. În Kok-Terekul nostru erau patru mii de oameni, majoritatea exilaţi, dar în colhoz intrau doar cartierele kazahilor. Toţi ceilalţi fie că izbutiseră să se aranjeze pe lângă MTS, fie să-şi găsească un serviciu pe undeva, pentru o leafă de nimic, dar de fapt ei trăiau din ce scoteau de pe cei douăzeci şi cinci de ari de grădină, din ce le dădea vaca, porcii, oile. Este semnificativ faptul că un grup de ucraineni din teritoriile de vest, care trăiau aici (exilaţi administrativi după cinci ani de lagăr) şi care lucrau din greu la construirea caselor din chirpici pentru întreprinderea locală de construcţii, găsea că viaţa lor pe pământul acesta argilos, care arde dacă nu e udat suficient, dar care nu este colectivizat, este mult mai liberă decât viaţa în colhozurile din iubita şi înfloritoarea Ucraina, încât, când li s-a împlinit sorocul şi le-a venit eliberarea, toţi au rămas aici pentru totdeauna.

În Kok-Terek până şi secţia operativă era leneşă, caz particular şi salutar al lenei naţionale a kazahilor. Printre noi erau şi turnători, dar nu-i simţeam şi nu sufeream din cauza lor.

Însă motivul principal al inactivităţii lor şi al regimului îmblânzit era ofensiva epocii lui Hruşciov. Ca nişte unde şi adieri slăbite de prea desele transmisii ajungea totuşi şi până la noi.

La început într-o formă amăgitoare: „amnistia Voroşilov" (aşa au numit-o în Arhipelag, deşi a fost decretată de cei Şapte Boieri). Batjocura lui Stalin de 7 iulie 1945 (3) asupra politicilor a fost o lecţie precară, uitată. Ca şi în lagăre, şi în exil circulau permanent în şoaptă zvonuri privind amnistia. Este uimitoare această capacitate de încredere obtuză! N.N. Grekova, de pildă, după cincisprezece ani de suferinţe, recidivistă, pe peretele de chirpici al căsuţei ei ţinea portretul lui Voroşilov cel cu ochii limpezi şi credea că de la el va veni minunea. Ce să zic, minunea a venit! Şi tocmai sub semnătura lui Voroşilov, guvernul şi-a bătut joc de noi încă o dată la 27 martie 1953.

De fapt, din exterior nu era posibilă nicio justificare raţională – de ce tocmai în martie 1953, într-o ţară zguduită de durere, cârmuitorii zguduiţi de durere trebuiau să-i pună în libertate pe criminali? Poate numai pentru că se pătrunseseră de sentimentul caracterului trecător al existenţei? După ce l-au înmormântat pe Stalin, au adoptat această măsură ca să-şi creeze popularitate, şi au justificat-o oficial: „În legătură cu era-dicarea criminalităţii în ţara noastră" (cine, atunci, se mai afla la închisoare? Atunci nu mai aveau pe cine să elibereze!). Însă, cum priveau prin aceiaşi ochelari de cal ai lui Stalin şi gândeau servil în aceeaşi direcţie, amnistia a fost dată pentru drojdia societăţii şi pentru bandiţi, iar pentru Cincizeci şi Opt – doar „celor până la cinci ani inclusiv".

Cineva din afară, judecând după moravurile unui stat onorabil, putea să creadă că „până la cinci ani” înseamnă trei sferturi de politici care vor merge acasă. În realitate, doar 1 – 2% dintre ai noştri dacă aveau această condamnare de copii. (În schimb au eliberat hoţii, care s-au năpustit ca lăcustele asupra localnicilor, şi doar târziu şi cu mari eforturi miliţia i-a strâns din nou pe bandiţii amnistiaţi şi i-a băgat în acelaşi ţarc.)

În exilul nostru, amnistia a avut consecinţe interesante. Tocmai aici se aflau de mult cei care izbutiseră să-şi efectueze cei cinci ani – condamnare de copil, dar nu fuseseră lăsaţi să plece acasă, ci trimişi fără judecată în exil. În Kok-Terek se aflau astfel de băbuţe şi moşnegi singuri din Ucraina, din ţinutul Novgorodului – oamenii cei mai paşnici şi mai nenorociţi. După amnistie, tare s-au mai înviorat, aşteptau să fie trimişi acasă. Dar peste vreo două luni s-a primit obişnuita explicaţie dură: deoarece exilul (suplimentar şi fără judecată) nu le-a fost dat pe cinci ani, ci pe viaţă, pentru totdeauna, condamnarea de cinci ani dată de tribunal şi care a atras acest exil nu poate fi luată în consideraţie şi ei nu intră sub incidenţa amnistiei... Tonia Kazaciuk, care era absolut liberă, a venit din Ucraina la soţul exilat, şi aici, pentru uniformitate, a fost înregistrată ca exilată-colonistă. După amnistie, ea a alergat la comenduire, dar i-au explicat raţional: dumneata n-ai avut cinci ani, precum soţul, dumneata ai un termen nedefinit, nu intri sub incidenţa amnistiei.

Dracon, Solon şi Iustinian ar fi dat faliment cu legiuirile lor!...

Astfel, nimeni n-a primit nimic de la amnistie. Dar pe măsură ce treceau lunile, mai ales după căderea lui Beria, pe neobservate, fără publicitate, se furişau în ţara exilului nişte despovărări, nişte înlesniri adevărate. Şi le-au dat drumul acasă celor cu cinci ani. Şi au început să-i lase pe

copiii exilaţi să dea examene de admitere la institutele din apropiere. La serviciu au încetat să te mai arate cu degetul: „Tu eşti exilat!” Totul devenise mai blând. Exilaţii începuseră să avanseze în funcţii.

La comenduire, la unele birouri nu mai şedea nimeni. „Dar şeful de aici unde este?” „Nu mai lucrează la noi”. Se rărise, se redusese zdravăn personalul. Modul de adresare se îmblânzise. Sfânta viză încetase să mai fie tot atât de sfântă. „Cine n-a venit până la prânz – nu-i nimic, data viitoare!” Când unei naţiuni, când alteia li se înapoiau nişte drepturi. Deplasarea prin raion devenise liberă, mai liberă şi călătoria în altă regiune. Deveniseră tot mai dese zvonurile: „Ne dau drumul acasă, acasă!” Şi, într-adevăr, iată, i-au eliberat pe turkmeni (exil pentru prizonierat în timpul războiului). Iată – şi pe kurzi. Au început să se vândă casele, preţul lor scădea vertiginos.

Au eliberat şi câţiva bătrâni, exilaţi administrativi: undeva, acolo, la Moscova, cineva a făcut demersuri pentru ei şi – poftim – au fost reabilitaţi. Emoţia îi copleşea pe exilaţi, îi tulbura nespus: poate vom pleca şi noi? Poate şi noi?…

Era ridicol. Ca şi cum acest regim este în stare să devină mai bun. Lagărul m-a învăţat să mă îndoiesc, să nu cred! Dar eu nici nu aveam nevoie să cred: acolo, în marea metropolă, nu aveam nici rude, nici prieteni. Aici, în exil, eram aproape fericit. Pur şi simplu, mi se părea că niciodată n-am trăit atât de bine.

Este adevărat că în primul an de exil mă sufoca o boală necruţătoare, parcă era aliata temnicerilor. Şi un an întreg, în Kok-Terek, nimeni nici măcar n-a putut să determine ce fel de boală era. Abia ţinându-mă pe picioare, mergeam la şcoală, dormeam prost şi mâncam puţin. Tot ceea ce compusesem în lagăr şi înregistrasem în memorie, precum şi lucruri-le noi, din exil, a trebuit să le aştern repede pe hârtie şi să le îngrop în pământ. (Noaptea aceea

dinaintea plecării la Taşkent, ultima noapte din anul 1953, o ţin minte bine: credeam că viaţa mea şi literatura mea au luat sfârşit. Era cam prea devreme.)

Însă boala a dat înapoi. Şi au început cei doi ani ai într-adevăr Frumosului Exil, care era chinuitor şi întunecat doar de sacrificiul că nu îndrăzneam să mă însor: nu găsisem femeia căreia să-i pot încredinţa singurătatea mea, scrierile mele, ascunzătorile mele. Dar în aceste zile, trăiam într-o stare de continuă beatitudine şi voioşie, fără să observ câtuşi de puţin lipsa mea de libertate. La şcoală aveam câte ore doream, în ambele schimburi, şi lecţiile mă făceau fericit, niciuna nu mă obosea, nu era anostă. Şi în fiecare zi îmi mai rămânea câte un ceas pentru scris, şi ceasul acesta nu avea nevoie de nicio pregătire sufletească: de-abia mă aşezam – şi rândurile ţâşneau de sub peniţă. Iar duminica, când nu ne scoteau la sfecla colhozului, scriam toată ziua – duminici întregi!

Acolo am început şi un roman (4) (care peste zece ani va fi confiscat) şi mai aveam pentru multă vreme de scris. Oricum, nu mă vor tipări decât după moarte.

Am început să am bani şi mi-am cumpărat o căsuţă de chirpici, mi-am comandat o masă de scris, dar de dormit – dormeam tot pe cele două lăzi de burlac. Mi-am mai cumpărat şi un aparat de radio cu undescurt e. Seara trăgeam perdelele la ferestre, îmi lipeam urechea de mătasea difuzorului şi prin cascadele bruiajului prindeam informaţiile dorite, dar interzise nouă, şi ceea ce nu desluşeam, reconstituiam prin deducţii logice.

Zeci de ani am fost chinuiţi de minciuni, ne era dor de fiecare fărâmiţă de adevăr, chiar dacă era rupt în bucăţele! Altfel nu merita să-ţi pierzi vremea cu treaba asta: pe noi, cei crescuţi de Arhipelag, Occidentul infantil nu ne mai putea îmbogăţi nici cu înţelepciune, nici cu dârzenie.

Căsuţa mea se afla chiar la marginea de răsărit a

aşezării. Dincolo de portiţă se afla arâkul, şi stepa, şi, în fiecare dimineaţă, răsăritul. Doar un pic să fi adiat vânticelul din stepă, şi plămânii nu ţi se mai saturau respirând. În amurg şi noaptea, fie că era lună sau întuneric beznă, mă plimbam în lung şi în lat şi respiram ca un smintit. Mai aproape de o sută de metri nu se afla nicio locuinţă pe lâugă mine, nici la stânga, nici la dreapta, nici în spate.

Mă împăcasem pe deplin cu gândul că voi trăi aici, mă rog, chiar dacă nu „pentru totdeauna”, în orice caz vreo douăzeci de ani (nu credeam că eliberarea generală va veni mai devreme, şi am greşit doar cu puţin). Parcă nici n-aş fi vrut să merg undeva anume (deşi inima îmi încremenea înaintea hărţii Rusiei Centrale). Lumea întreagă o receptam ca şi când nu se află în exterior şi nu mă ademenea, o simţeam ca trăită toată înăuntrul meu şi nu-mi mai rămânea decât s-o descriu.

Eram plin până sus.

Kutuzov (5), prietenul lui Radişcev, îi scria acestuia în surghiun: „Îmi pare rău, prietene, să ţi-o spun, dar… situaţia ta îşi are avantajele ei. Separat de ceilalţi oameni, despărţit cu gândul de toate obiectele care ne orbesc, ai posibilitatea să călătoreşti foarte bine în… tine însuţi; poţi să te priveşti cu sânge rece, şi, prin urmare, vei judeca cu mai puţină părtinire lucrurile pe care înainte le priveai prin vălul ambiţiei şi al deşer-tăciunilor lumeşti. Poate că multe îţi vor apărea într-o cu totul altă lumină”.

Întocmai. Şi fiindcă preţuiam acest punct de vedere purificat, preţuiam pe deplin conştient exilul meu.

Iar el se mişca, devenea din ce în ce mai agitat. Comenduirea devenise pur şi simplu blândă şi se mai redusese. Pentru evadare se prevedeau doar cinci ani, dar nici aceia nu se mai dădeau. Una, două, trei naţiuni au încetat să se mai prezinte la viză, apoi au primit dreptul să plece. Înfrigurarea bucuriei şi speranţei tulbura liniştea

exilului nostru.

Brusc, a căzut absolut ca din cer încă o amnistie, „amnistia lui Adena-uer”, din septembrie 1955. Înainte de asta, Adenauer a venit laMoscov a şi a obţinut de la Hruşciov eliberarea tuturor germanilor. Nikita a ordonat să fie eliberaţi, dar autorităţile şi-au dat numaidecât seama că ar fi absurd să dea drumul nemţilor, iar pe acoliţii lor ruşi să-i ţină cu condamnări de douăzeci de ani. Dar întrucât toţi nu erau decât poliţai, starosti, vlasovişti, n-au vrut să facă prea multă vâlvă în jurul acestei amnistii. Era de fapt în spiritul legii generale a informaţiilor noastre: despre nimicuri să batem toba, despre lucruri importante – cât mai încet cu putinţă. Şi iată – cea mai mare amnistie dintre toate amnistiile politice de după Octombrie a fost dăruită fără prilejul vreunei zile mari, fără nicio sărbătoare, la 9 septembrie, şi anunţată numai în ziarul „Izvestia”, şi încă pe una dintre paginile interioare, ştirea nefiind însoţită de niciun comentariu, de niciun articol.

Cum să nu te cuprindă emoţiile? Am citit: în legătură cu amnistia persoanelor care au colaborat cu germanii. Cum aşa, dar eu? înseamnă că pe mine nu mă priveşte, căci eu n-am servit decât în Armata Roşie, şi atât! Să vă ia dracu’, voi fi mai liniştit. Prietenul meu L.Z. Kopelev îmi scria din Moscova: făcând caz de această amnistie, a obţinut de la miliţia din Moscova o viză de flotant. Dar foarte repede l-au convocat: „De ce umblaţi cu şoalda? Dumneavoastră n-aţi colaborat cu nemţii, nu-i aşa?” „Nu”. „Care va să zică, aţi făcut serviciul în Armata Roşie?” „Da”. „În douăzeci şi patru de ore să nu mai fie nici urmă de dumneavoastră în Moscova!” El a rămas, bineînţeles, şi:

„Vai, mi-e groază după zece seara, de câte ori sună cineva la uşă – cred că au venit după mine!”

Şi eu m-am bucurat: ce bine o duc eu! Mi-am ascuns manuscrisele (în fiecare seară le ascundeam) – şi pot să dorm ca un îngeraş.

Din depărtarea pustiului meu curat îmi închipuiam capitala clocotitoare şi vanitoasă, şi nimic nu mă atrăgea acolo.

Prietenii din Moscova insistau: „Ce, ai de gând să rămâi acolo?... Cere să ţi se revizuiască dosarul! Acum se revizuiesc!”

De ce?... Aici puteam să privesc câte un ceas întreg cum furnicile, după ce au sfredelit o găurică în temelia de chirpici a casei mele, singure – fără brigadieri, fără supraveghetori şi şefi de lagăre, în şiruri lungi, îşi cară poverile: pleavă de grâu pentru iarnă. Pe neaşteptate, într-o zi, nu mai apar, deşi în faţa casei este plin de pleavă. Asta înseamnă că ele au ghicit cu mult înainte, ele ştiu că astăzi o să plouă, deşi cerul vesel, însorit, nu dă niciun semn. Iar după ploaie, când norii sunt încă negri şi groşi, ele au ieşit şi lucrează: ştiu sigur că nu va mai ploua

Aici, în liniştea exilului meu, îmi apărea atât de indiscutabil făgaşul adevărat al vieţii lui Puşkin: fericirea dintâi – exilul din sud, cea de a doua, superioară – exilul de la Mihailovskoe. Aici ar fi trebuit să trăiască, să trăiască la nesfârşit şi să nu dorească să mai plece altundeva. Ce fatalitate îl atrăgea la Petersburg? Ce fatalitate l-a împins să se însoare?...

Însă îi este greu inimii omului să rămână pe calea raţiunii, îi este greu unei aşchii să nu plutească pe firul apei.

A început congresul al XX-lea. Despre cuvântarea lui Hruşciov n-am şti-ut nimic multă vreme (când au început s-o citească la Kok-Terek, au făcut-o în secret de exilaţi, noi am aflat de la BBC). Dar mi-au fost de ajuns cuvintele lui Mikoian citite pur şi simplu într-un ziar: „Acesta este primul congres leninist” de nu ştiu câţi ani. Am înţeles că vrăjmaşul meu Stalin a căzut, iar eu, care va să zică, mă ridic.

Şi am scris cererea de revizuire.

Apoi, în primăvară, au început să ridice exilul pentru întregul efectiv al Cincizeci şi Opţilor.

Şi, slab, mi-am părăsit exilul cel transparent. Şi am pornit în lumea cea tulbure.

Ce simte un fost zek traversând Volga de la răsărit spre apus, şi apoi o zi întreagă în trenul bubuitor prin crângurile ruseşti – nu intră în acest capitol.

În vară, la Moscova, am sunat la procuratură să aflu ce se întâmplă cu cererea mea. M-au rugat să revin, şi vocea binevoitoare, absoluţă a unui anchetator m-a invitat să trec pe la Lubianka să stăm de vorbă. În celebrul birou de eliberare a permiselor din străduţa Kuznetki Most mi s-a spus să aştept. Fireşte, bănuiam că ochii cuiva mă urmăresc, îmi studiază faţa, şi, încordat în lăuntrul meu, am arborat în exterior o expresie blajină şi obosită, şi, chipurile, mă uitam la un copil care se ju-ca destul de anost în mijlocul sălii de aşteptare. Chiar aşa şi era: noul meu anchetator era în civil şi mă urmărea!

După ce s-a convins îndeajuns că nu sunt un duşman înverşunat, s-a apropiat şi cu multă amabilitate m-a condus la Marea Lubianka. Încă de pe drum s-a arătat foarte mâhnit de cum mi-au schilodit viaţa (cine??), m-au lipsit de soţie, de posibilitatea de a avea copii. Dar coridoarele înăbuşitor-electrizate ale Lubiankăi erau aceleaşi pe care m-au condus pe mine tuns zero, flămând şi nedormit, fără nasturi, cu mâinile la spate. „Da ce noroc aţi avut să nimeriţi tocmai la fiara asta de Ezepov! îmi aduc aminte de el, acum a fost retrogradat” (Probabil stă în odaia vecină şi vorbeşte la fel despre noul meu anchetator…) * „Eu am lucrat la SMERŞ, la contrainformaţiile marinei, la noi nu erau oameni ca ăsta!” (De la voi a ieşit Riumin. La voi a fost Levşin, Libin.) Eu însă îl aprob, clătinând blajin din cap: da, da, fireşte! Este în stare chiar să şi râdă la glumele mele din anul 1944 despre Stalin: „Aţi observat foarte exact!” Pentru el totul este clar, el aprobă totul, iată

doar un lucru care îl nelinişteşte: în „rezoluţia nr. 1” dumneavoastră scrieţi „Realizarea tuturor acestor sarcini nu este posibilă fără o organizaţie”. Cum adică: voiaţi să creaţi o organizaţie?

— Nu-ul aveam dinainte pregătit răspunsul la această întrebare. „Organizaţie” (6) nu în sensul de ansamblu de oameni, ci în sensul de sistem de măsuri promovate pe cale de stat.

— Ah, da, da, în sensul acesta! încuviinţează bucuros anchetatorul. A trecut, îmi laudă povestirile de pe front, ataşate la dosar ca material de acuzare: „În ele nu este nimic antisovietic. Dacă vreţi – luaţi-le, încercaţi să le publicaţi”. Dar cu o voce de om bolnav, aproape muribund, refuz: „Vai, nu, am uitat demult de literatură. Dacă o să mai trăiesc vreo câţiva ani, visez să mă ocup de fizică”. (Aceasta-i culoarea timpului! Uite aşa o să ne jucăm de acum cu dumneavoastră.)

Pe urmă un alt zek mi-a scris: prin 1950. Ezepov era locotenent-colonel şi şef de secţie, în 1978, din cartea GB-ului am aflat că profită de pensia şi odihna binemeritate.

Să nu plângi când eşti bătut, să plângi nebătut! Măcar ceva tot trebuie să ne dea închisoarea. Măcar ştiinţa de a sta în faţa CEKGB.

Capitolul 7

(X) ZEKII ÎN LIBERTATE

ÎN ACEASTĂ CARTE a existat un capitol intitulat Arestarea. Oare este necesar şi unul intitulat Eliberarea?

Căci dintre cei pe care cândva i-a trăsnit arestarea (ne vom referi numai la Cincizeci şi Opt) nu ştiu dacă a cincea parte (ar fi bine chiar şi a op-ta) a avut noroc de „eliberare”.

Şi pe urmă – eliberarea! Cine nu cunoaşte acest lucru? S-a scris atât de mult în literatura universală, s-a arătat atât de mult prin filme: deschide – şi-mi puşcăria, o zi cu soare, o masă de oameni care jubilează, îmbrăţişările

rudelor.

Dar, sub cerul mohorât al Arhipelagului, „eliberarea” este blestemată, şi, în libertate, cerul deasupra ta va deveni şi mai mohorât. Doar prin lungi-mea şi încetineala ei (acum unde să se mai grăbească legea?) elibera-rea se deosebeşte de fulgerul arestării, în rest, eliberarea este tot o arestare, tot o trecere chinuitoare de la o stare la alta, trecere care îţi frânge pieptul, tot rostul vieţii tale, al ideilor tale şi nu îţi făgăduieşte nimic în schimb.

Dacă arestarea este lovitura necruţătoare pe care gerul o dă unui lichid, eliberarea este dezgheţul timid dintre două geruri puternice.

Dintre două arestări.

Pentru că în această ţară după fiecare eliberare undeva trebuie să urmeze o arestare.

Între două arestări – aceasta este eliberarea în toţi cei patruzeci de ani dinainte de Hruşciov.

Între două insule – un colac de salvare, ca să te bălăceşti de la o zonă la alta!…

De la o sonerie la cealaltă – aceasta-i durata pedepsei. De la o zonă la alta – aceasta-i eliberarea.

Paşaportul tău măsliniu-murdar, pe care Maiakovski (1) ne chema cu atâta insistenţă să-l invidiem (2), este murdărit de tuşul negru al articolului 39 referitor la paşapoarte. Conform lui, nu vei primi viză în niciun orăşel, nu vei fi primit să lucrezi în niciun post ca lumea, în lagăr cel puţin îţi dădeau raţia, aici – nu.

Şi în acelaşi timp – această amăgitoare libertate de deplasare…

Nu, nu „eliberaţi”, ci privaţi de exil, aşa ar trebui să se numească aceşti oameni nevinovaţi. Lipsiţi de fatalul exil binefăcător, ei nu sunt în stare să se forţeze să plece în taigaua din Krasnoiarsk sau în deşerturile Kazahstanului, unde trăiesc mulţi dintre ai lor, foşti! Nu, ei se duc în inimă acelei libertăţi cu botniţă. Acolo toţi îi ocolesc, şi acolo

devin candidaţi marcaţi pentru o nouă arestare.

Natalia Ivanovna Stoliarova a fost eliberată din Karlag la 27 aprilie 1945. Nu era cu putinţă să plece imediat: trebuia să primească carnetul de identitate, cartelă de pâine nu avea, locuinţă – de asemenea, iar de lucru i-au propus să meargă la tăiat de copaci. După ce a mâncat cele câteva ruble, pe care prietenii din lagăr le strânseseră pentru ea, Stolia-rova s-a întors în zonă, a minţit garda că se duce după lucruri (rândui elile, la ei, erau patriarhale), şi numaidecât – în fosta-i baracă! Să vezi bucurie! Prietenele au sărit în jurul ei, i-au adus zămârcă de la bucătărie (mm, ce gustoasă!), râd, o ascultă povestind despre lipsa de adăpost din libertate: nu, aici, la noi, este mai liniştit. Controlul de seară. Una în plus!... Gardianul de serviciu a ruşinat-o, dar i-a îngăduit să înnopteze în zonă până în dimineaţa de 1 mai, dar apoi să-şi ia tălpăşiţa!

În lagăr, Stoliarova se spetea muncind (tânără fiind, venise de la Paris în Uniunea Sovietică, foarte curând a fost arestată, şi iată a vrut să se elibereze, ca să-şi vadă Patria!). „Pentru că a muncit bine", a fost eliberată în condiţii avantajoase: nu i s-a precizat localitatea în care trebuia să meargă. Cei care aveau o destinaţie specială, cum-necum, se aranjau totuşi: miliţia nu putea să-i alunge nicăieri. Dar Stoliarova, cu adeverinţa ei că a fost pur şi simplu eliberată, a devenit ca un câine hăituit. Miliţia nu-i dădea viză nicăieri. În familiile de la Moscova pe care le cunoştea bine o tratau cu ceai, dar nimeni nu-i propunea să rămână peste noapte. Şi ea înnopta prin gări. (Şi necazul mare nu era că, noaptea, vine miliţia şi te trezeşte, să nu dormi, iar în zori toţi sunt alungaţi în stradă ca să mături; care dintre zekii eliberaţi, al cărui drum trecea printr-o gară mare, nu-şi aminteşte cum i se oprea inima la apropierea oricărui miliţian. Ce sever se uită! Fireşte, simte în tine un fost zek! Numaidecât îl vei auzi: „Actele

dumneavoastră!” îţi va lua adeverinţa de eliberare şi – gata, eşti din nou zek. Căci la noi drept nu există, lege nu există, şi nici om nu există, există actul. Iată, îţi va lua îndată adeverinţa – şi gata… Prin asta trecem cu toţii…) În Luga, Stoliarova a vrut să se angajeze ca tricoteză de mănuşi, nici măcar nu erau pentru muncitori, ci pentru prizonierii de război germani, însă pe lângă că nu au primit-o, şeful a mai şi batjocorit-o în faţa tuturor: „A vrut să se strecoare în organizaţia noastră! Le cunoaştem noi tertipurile subtile! L-am citit pe Şeinin (3) (O, grasul ăsta de Şeinin! De i-ar sta ceva în gât!)

Era un cerc vicios: la serviciu nu te primesc fără viză, şi viza nu poţi s-o primeşti fără serviciu. Şi dacă n-ai serviciu, n-ai nici cartelă de pâine. Foştii zeki nu ştiau rânduiala că MVD-ul era obligat să le asigure de lucru. Iar cei care ştiau, aceia se temeau să ceară: să nu-i aresteze din nou…

Te afli în libertate şi plângi pe săturate.

La Universitatea din Rostov, când eram încă student, era un profesor ciudat, N.A. Trifonov: capul mereu retras între umeri, mereu încordat, speriat. Nu era bine să-l strigi în coridor. Pe urmă am aflat: stătuse la închisoare, şi orice strigare în coridor putea să fie din partea agenţilor operativi.

Iar la Institutul de Medicină din Rostov, după război, un medic eliberat, considerând că a doua condamnare este inevitabilă, n-a mai stat să aştepte – s-a sinucis. Şi acela care a gustat viaţa de lagăr, care cunoaşte lagărul, poate perfect să facă această alegere. Nu este mai greu.

Sunt nenorociţi cei care s-au eliberat prea devreme. Avenir Borisov a avut norocul acesta în anul 1946. El nu s-a întors în nu ştiu ce oraş mare, ci în orăşelul său natal. Toţi vechii lui prieteni, colegi de şcoală, se căzneau să nu-l întâlnească pe stradă, să nu se oprească (şi aceştia fuseseră combatanţi neînfricaţi!), iar dacă nu puteau

nicicum să oco-lească discuţia, căutau cuvinte evazive şi se retrăgeau într-o parte. Nimeni nu l-a întrebat cum a trăit în anii aceştia (deşi, se pare, ştim mai puţine lucruri despre Arhipelag, decât despre Africa Centrală. Oare vor înţelege cândva urmaşii noştri dresajul aplicat vieţii noastre libere!). Iată însă că un vechi prieten din anii studenţiei l-a invitat totuşi într-o seară, după ce s-a întunecat, la ceai. Ce atmosferă prietenească şi caldă! Pentru cel venit din îngheţ, tocmai această căldură e necesară. Avenir a rugat să i se arate vechile fotografii, prietenul i-a adus albumele. Prietenul pesemne uitase, şi a rămas uimit când Avenir, fără să mai aştepte samovarul, s-a ridicat brusc şi a plecat. Dar ce putea face, când în toate fotografiile, în loc de chipul său, a văzut o pată de cerneală?”

Avenir, pe urmă, s-a săltat, a devenit directorul casei de copii. Aici creşteau orfanii de război, şi ei plângeau de necaz când copiii cu părinţi înstăriţi îl numeau pe directorul lor „temnicer”. (La noi nici n-ai cui să ex-plici că temniceri erau mai degrabă părinţii lor, iar Avenir era întemniţat. Niciodată, poporul rus n-ar fi putut în secolul trecut să-şi piardă într-atât simţul limbii!)

În anul 1943, Kartel, deşi condamnat prin articolul 58, a fost eliberat din lagăr pentru tuberculoză. Carnet de identitate deteriorat, nu se poate stabili în niciun oraş, nu poate primi nimic de lucru, moarte lentă – şi toţi s-au dat la o parte. Tocmai atunci s-a întrunit comisia militară, grabă mare, aveau nevoie de luptători. Cu o formă de tuberculoză foarte avansată, Kartel s-a declarat sănătos: dacă tot trebuie să moară, măcar să fie dintr-o lovitură şi printre egali. Şi a luptat aproape până la sfârşitul războiului. Numai în spital ochiul vigilent al Secţiei a Treia a băgat de seamă că acest soldat plin de abnegaţie este… duşman al poporului. În anul 1949 a fost pus pe listă să fie arestat ca recidivist, dar l-au ajutat nişte oameni buni de la comisariatul militar.

În vremea lui Stalin, cea mai bună eliberare era să ieşi la poarta lagă

Cinci ani mai târziu prietenul a dat vina pe nevastă: a mânjit fotografiile. Iar după încă ze-ce ani (1961) aceasta a venit singură la Avenir, la comitetul raional al sindicatelor, să-i ceară un bilet de odihnă la Soci. El i-a dat. Ea făcea risipă de amintiri despre vechea lor prietenie.

rului şi să rămâi acolo! Aceştia erau cunoscuţi ca lucrători şi erau anga-jaţi. Iar enkavediştii, întâlnindu-i pe stradă, îi priveau ca pe nişte indivizi verificaţi.

Ei, nu chiar aşa. În 1938, Prohorov-Pustover, după ce s-a eliberat, a rămas ca inginer-angajat liber în Bamlag. Şeful secţiei operative Rosenblit i-a spus: „Dumneata ai fost eliberat, dar ia aminte că mergi pe muchie de cuţit. Cea mai mică greşeală – şi vei fi din nou un ze-ka. Pentru asta nici nu mai este nevoie de judecată. Aşa că – ia seama şi să nu-ţi închipui că eşti un cetăţean liber”.

Asemenea zeki prevăzători, care au rămas pe lângă lagăr, care au ales de bunăvoie puşcăria ca variantă a libertăţii se găsesc şi astăzi cu sute-le de mii în multe colţuri uitate de lume, în nişte raioane cum ar fi Nârob sau Narân. Pentru ei n-ar fi mare greutate să înceapă o nouă condamnare: totul este aici, alături.

Pe Kolîma nici nu aveau altă alegere: acolo oamenii erau ţinuţi. Eliber îndu-se, Zeki semna pe loc un angajament voluntar: să lucreze la Dal-stroi şi în continuare (pe Kolîma, să obţii permisul de întoarcere „pe continent” era mai greu decât a obţine eliberarea). Iată, de pildă, spre nenorocirea ei, N.V. Surovţeva şi-a isprăvit condamnarea. Ieri, încă mai lucra în orăşelul copiilor, avea adăpost cald, mâncare pe săturate, astăzi au trimis-o să muncească la câmp, altceva nu exista. Ieri încă avea un pat şi o raţie garantate, astăzi – niciuna, nici alta, şi este nevoită să orbecăie printr-o casă năruită cu pardoseala putredă (asta pe Kolîma!). Dumnezeu să le ajute pe

prietenele din orăşelul copiilor: ele îi vor „strecura” încă multă vreme raţii în libertate. „Starea de libertate este o povară!” – aşa a denumit ea noile sale impresii. Doar cu vremea se va pune şi ea pe picioare şi chiar va deveni… proprietăreasă! Iat-o, într-o fotografie, stând mândră lângă cocioaba ei, pe care nu orice câine şi-ar dori-o.

Pentru ca lectorul să nu creadă că toate acestea sunt din pricina blestematei de Kolîma, să ne deplasăm în Vorkuta şi să examinăm o baracă VGS (Construcţie Civilă Provizorie) în care trăiesc instalaţi confortabil muncitorii liberi, fireşte, proveniţi din foştii zeki.

Astfel încât eliberarea lui M.P. Iakubovici nu a fost cea mai proastă formă de eliberare: o închisoare de lângă Karagauda a fost amenajată drept casă a invalizilor (casa Tihonov), şi în această casa a invalizilor „l-au eliberat” sub supraveghere şi fără drept de deplasare.

Rudkovski, pe care nu l-au primit nicăieri la lucru („am suferit la fel ca în lagăr”), a plecat la pământurile înţelenite din Kustanai („acolo puteai să întâlneşti pe cine vrei şi pe cine nu vrei”). I.V. Şved a surzit formând garnituri de tren la Norilsk numai pe vreme de viscole. Pe urmă a lucrat ca fochist câte douăsprezece ore pe zi. Dar n-are niciun act! Cei de la asigurările sociale ridică din umeri: „Prezentaţi martori”. Martorii noştri sunt morsele… S. Karpunici a executat douăzeci de ani pe Kolîma, era epuizat şi bolnav. Dar, la şaizeci de ani, nu are „douăzeci şi cinci de ani de muncă în calitate de salariat” – şi adio pensie. Cu cât ai stat mai mult în lagăr cu atât eşti mai bolnav, cu atât ai mai puţină vechime în muncă şi cu atât mai puţine speranţe de pensie.

Căci la noi nu există, ca în Anglia, „Asociaţia pentru ajutorarea foştilor definuti”. Ţi-e şi frică să-ţi imaginezi o astfel de erezie.

Iată ce îmi scriu: „În lagăr a fost o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, în libertate – a doua”.

Dar – daţi-mi voie! De atunci parcă a răsărit soarele libertăţii, nu? Şi mâini s-au întins spre dezmoşteniţii sorţii: „Asta nu se va repeta!” Şi, pare-se, chiar nişte lacrimi au curs de la tribunele congresului.

Jukov (din Kovrov): „Nu m-am ridicat în picioare, ci doar puţin în genunchi”. Dar: „Eticheta de fost deţinut în lagăr este mereu lipită pe fruntea noastră şi la cea dintâi reducere – noi vom fi primii”. P.G. Tihonov: „Am fost reabilitat, lucrez într-un institut de cercetări ştiinţifice, totuşi parcă lagărul continuă. Aceiaşi imbecili care au fost şefi în lagăr” sunt din nou la putere şi aici. G.F. Popov: „Orice s-ar spune, orice s-ar scrie, dar îndată ce colegii mei află că am fost puşcăriaş îmi întorc spatele parcă fără să vrea”.

Eh, la naiba! Aşa-i făcută ţara noastră a sovietelor: ca să o bagi de un stânjen în tiranie, este de ajuns doar să-ţi încrunţi sprâncenele ori să tuşeşti o dată. Ca să o scoţi de un deget spre libertate, trebuie să înjugi o sută de boi şi pe fiecare să-l îndemni cu nuiaua: „Gândeşte-te încotro tragi! Gândeşte-te încotro tragi!”

Şi formele de reabilitare? Bătrâna Ci-na primeşte o citaţie brutală: „Să vă prezentaţi mâine, orele zece dimineaţa la miliţie”. Nimic altceva! Seara, fata ei dă fuga la miliţie: „Mă tem pentru viaţa ei. Despre ce este vorba? Cum s-o pregătesc?” „Nu vă temeţi, este vorba de un lucru plăcut, reabilitarea soţului răposat”. (Dar poate că era un lucru amar? Binefăcătorilor nu le trece prin cap.)

Dacă acestea sunt formele clemenţei noastre – închipuiţi-vă formele cruzimii noastre!

Ce avalanşă de reabilitări a fost! – dar nici ea n-a despicat fruntea de piatră a societăţii noastre infailibile! – căci avalanşa n-a căzut acolo unde trebuie să încruntaţi sprânceana, ci unde trebuie să înjugi o mie de boi.

Astăzi şi cei de la drept comun păţesc la fel. Lui A.I. Burlaka la comitetul raional de partid din Ananiev i-au

răspuns: „Noi nu suntem secţia de cadre”, la procuratură: „Nu ne ocupăm cu aşa ceva”, la sovietul orăşenesc: „Aşteptaţi”. A umblat cinci luni fără să găsească de lucru (1964). Pe P.K. Egorov, în Novorossiisk (1965) l-au pus numaidecât să semneze că va părăsi oraşul în douăzeci şi patru de ore. La comitelui executiv orăşenesc le-a arătat diploma de „fruntaş în muncă”. pe care a primit-o în lagăr şi – i-au râs în nas. Secretarul comitetului orăşenesc de partid pur şi simplu l-a dat afară. Atunci, a dat mită şi a rămas în Novorossiisk.

„Reabilitarea este o mistificare!” spun şefii de partid sincer. „Au fost reabilitaţi prea mulţi!”

Voldemar Zarin (Rostov pe Don) a făcut cincisprezece ani, după care încă opt ani a tăcut cuminte. În 1960 s-a hotărât să povestească tovarăşilor de muncă ce rău a fost în lagăr. Împotriva lui s-a deschis urmărire penală, şi un maior KGB i-a zis lui Zarin: „Reabilitarea nu înseamnă nevinovăţie, ci doar că delictele nu au fost prea mari. Dar ceva rămâne mereu!”

La Riga, în acelaşi an 1960, un colectiv de muncă unit, trei luni de zile în şir l-a persecutat pe Petropavlovski deoarece a ascuns faptul că tatăl lui a fost împuşcat... în anul 1937!

Şi Komogor se întreabă nedumerit: „Cine sunt cei ce au dreptate şi cine sunt cei vinovaţi? Ce să te faci când un om de nimic începe deodată să vorbească de egalitate şi frăţie?”

După reabilitare, Markelov a devenit nici mai mult, nici mai puţin decât preşedintele consiliului de asigurări pentru muncitorii din industrie, mai simplu – preşedinte al comitetului sindical al artelului său. Şi preşedinte-le artelului nu riscă să-l lase pe acest ales al poporului o clipă singur în cabinetul său. Iar secretarul biroului de partid Baev, care, concomitent, „se ocupă de cadre”, pentru orice eventualitate, interceptează toată corespondenţa

comitetului sindical, a lui Markelov. „Nu s-a rătăcit cumva pe la dumneavoastră o adresă referitoare la realegerea comitetelor sindicale?” „Da, parcă am văzut ceva în sensul ăsta cu vreo lună în urmă”. „Am nevoie de ea!” „Poftim, căutaţi, dar vă rog mai repede, programul e pe sfârşite”. „Da îmi este adresată mie! Mâine dimineaţă vă înapoiez dosarul!” „Da’ de unde, nu se poate-acesta-i un document”. Poftim, puneţi-vă în pielea acestui Markelov, să fiţi sub o jigodie ca Baev, şi salariul, şi viza să depindă de el, apoi respiraţi cu tot pieptul aerul veacului liber.

Învăţătoarea Deeva, a fost dată afară pentru „descompunere morală”: a înjosit prestigiul învăţătorului, căsătorindu-se cu… un deţinut eliberat (căruia i-a predat lecţii în lagăr)!

Asta nu s-a întâmplat sub Stalin, asta s-a întâmplat sub Hruşciov.

Şi din tot trecutul rămânea doar o singură realitate – adeverinţa. O bucată de hârtie de 12 x 18 centimetri. Celui viu – că a fost reabilitat. Celui mort – că a murit. Data morţii – imposibil de verificat. Locul morţii – un Z mare. Diagnostic – o sută de file dacă răsfoieşti, toate cu unul singur, de serviciu. Uneori numele martorilor (fictive).

Iar martorii adevăraţi tac, toţi tac.

Tânăra Ci-na a rugat-o pe funcţionara cam naivă să-i arate toate cele patruzeci de fişe din pachet, în toate patruzeci, cu acelaşi scris, era trecută aceeaşi boală de ficat… Se mai pot întâlni şi astfel de cazuri: „Soţul dumneavoastră (Alexandr Petrovici Malmvko-Vâsotki) a murit înainte de judecată şi de anchetă, de aceea nu poate fi reabilitat”.

Noi tăcem.

Şi de unde să afle adevărul generaţiile următoare? Totul a fost închis, bătut în cuie, urmele şterse.

„Chiar şi tineretul, se plânge Verbovski, se uită la reabilitaţi cu suspiciune şi dispreţ”.

Nu, nu tot tineretul. Majorităţii – puţin îi pasă dacă ne-au reabilitat sau nu ne-au reabilitat, dacă sunt închişi acum douăsprezece milioane sau nu sunt închişi, pentru ei este totuna. Ei să fie în libertate cu caseto-foane şi fete cu coafuri zburlite.

Căci peştele nu luptă împotriva pescuitului, el doar se străduieşte să se strecoare prin ochiul năvodului.

* * *

Aşa cum o boală cunoscută se manifestă în mod diferit la oameni diferiţi, tot astfel şi eliberarea, dacă privim mai îndeaproape, este suportată în mod diferit de fiecare.

Chiar fizic. Unii au depus prea multă tensiune ca să supravieţuiască, să reziste în lagăr pe toată durata condamnării. Şi au rezistat, parcă erau de oţel: zece ani de zile, fără să consume decât o fracţiune infimă din ceea ce corpul are nevoie, ei s-au spetit muncind, pe jumătate dezbrăcaţi, spărgeau piatra în ger şi nu răceau. Iată însă că anii de pedeapsă au fost ispăşiţi, presiunea exterioară neomenească a dispărut, a slăbit şi tensiunea interioară. Şi pe astfel de oameni, variaţia de presiune îi distruge. Gigantul Ciulpeniov, care în cei şapte ani cât a muncit la dobo-rât ul copacilor n-a avut niciun guturai, în libertate a fost atins de tot felul de boli. G.A. Sorokin, „după reabilitare mi-am pierdut constant sănătatea sufletească pentru care eram atât de invidiat de tovarăşii de lagăr. Au început tot felul de nevroze, psihoze…” Igor Kaminov: „În libertate am slăbit şi am decăzut, şi mi se pare că, liber, îmi este cu mult mai greu”.

Cum spune o vorbă veche: la omul sărac nici boii nu trag. Unora, într-un singur an, le-au căzut toţi dinţii. Unul a îmbătrânit dintr-odată. Altul, de-abia ajuns acasă, a început să slăbească, să se topească din picioare, şi a murit.

Iar alţii, numai după eliberare au reînviat. Numai

acum au întinerit şi s-au îndreptat. (Eu, de pildă, şi acum încă arăt mai tânăr decât în prima fotografie din exil.) Şi, dintr-odată, îţi dai seama cât de uşor este să trăieşti în libertate! Acolo, în Arhipelag, există o altă forţă de gravitaţie, acolo picioarele îţi sunt grele, parcă ar fi de elefant, aici – ţopăie cu acelea de vrăbiuţe. Tot ce pare celor liberi greu şi de nerezolvat, noi rezolvăm dintr-un plescăit de limbă. Fiindcă noi avem un criteriu de apreciere optimist: „A fost şi mai rău!" A fost şi mai rău, deci, acum, este foarte uşor. Şi nu ne plictisim să repetăm: a fost mai rău! A fost mai rău!

Dar noul destin al omului este şi mai categoric conturat de acelcutremur sufletesc pe care îl simte la eliberare. Acest cutremur este tare felurit. De-abia în pragul postului de gardă al lagărului începi să realizezi că laşi în spate, părăseşti, ocna-patrie. Spiritual te-ai născut aici, şi o parte tainică din sufletul tău va rămâne aici pentru totdeauna – picioarele te mână undeva în spaţiul fără glas, fără ecou, al lumii libere.

Lagărul pune în evidenţă caracterele umane, dar ele sunt evidenţiate şi la eliberare! Iată cum s-a despărţit de Lagărul special, în 1951, Vera Alexeevna Komeeva, pe care am mai întâlnit-o în această carte: „În spatele meu s-au închis porţile înalte de trei metri, şi nici nu-mi venea să cred că, în clipa când voi fi liberă, voi plânge. De ce?... Aveam sentimentul că îmi smulsesem inima de lângă tot ce avusesem mai scump şi drag, de lângă tovarăşii de nenorocire. Porţile s-au închis şi gata – totul s-a isprăvit. N-o să-i mai văd niciodată pe aceşti oameni, N-o să mai primesc de la ei nicio veste. Parcă am plecat pe lumea cealaltă..."

Pe lumea cealaltă... Eliberarea ca una dintre ipostazele morţii. Parcă noi ne-am eliberat?

— Noi am murit pentru o viaţă de dincolo cu totul nouă. Puţin fantomatică. Unde pipăim cu prudenţă obiectele,

încercând să le recunoaştem.

Eliberarea de pe această lume nu o concepuserăm astfel. Noi ne-o imaginam în varianta lui Puşkin: „Şi fraţii spada vă vor da” (4), însă această fericire nu este hărăzită multor generaţii de întemniţaţi.

Era o eliberare furată, nu una adevărată. Şi cine simţea astfel se grăbea să fugă cu această frântură de libertate furată în singurătate. Încă din lagăr, „aproape fiecare dintre noi, camarazii mei apropiaţi şi eu, ne spuneam: dacă Dumnezeu ne ajută să ieşim vii în libertate, nu vom locui în oraşe şi nici chiar în sate, ci undeva într-un adânc de pădure. Vom lucra ca pădurari, brigadieri silvici, în sfârşit – ciobani, şi vom fi cât mai departe de oameni, de politică, de toată această lume trecătoare” (V. V. Pospelov). La începuturile libertăţii sale, Avenir Borisov se ţinea mai tot timpul departe de oameni, se refugia în natură. „Eram în stare să îmbrăţişez şi să sărut fiecare mesteacăn, fiecare plopşor. Foşnetul frunzelor căzând (m-am eliberat toamna) mi se părea o muzică, şi mă podideau lacrimile. Puţin îmi păsa că primeam 500 grame de pâine, căci eu puteam ceasuri întregi să ascult liniştea şi să citesc cărţi. Toată munca în libertate mi se părea uşoară, simplă, zilele zburau ca orele, setea de viaţă era insaţiabilă. Şi dacă pe lume există fericire, ea îl va găsi negreşit pe fiecare zek în primul lui an de viaţă în libertate!”

Astfel de oameni multă vreme nu vor să aibă nimic: ei nu uită că averea se pierde uşor, ca mistuită de foc. Într-un mod aproape superstiţios, ei evită lucrurile noi, le poartă pe cele vechi, se aşază pe scaune rupte. Termo şi soţia lui au avut multă vreme un soi de mobilă pe care nici să te aşezi, nici să te sprijini nu puteai, totul se clătina. „Uite aşa trăim, râdeau ei, de la o zonă la alta”. (Şi-au cumpărat alta, nouă – şi el a murit.)

L. Kopelev s-a întors la Moscova în anul 1955 şi a descoperit că: „Nu mă simt deloc bine înconjurat de

oameni cu situaţie prosperă. Dintre foştii prieteni mă întâlnesc doar cu aceia care măcar nu pot fi acuzaţi de bunăstare”.

Da, omeneşte doar aceia sunt interesanţi care au renunţat să-şi aranjeze o carieră. Cei care se zbat să o facă sunt cumplit de plicticoşi.

Totuşi oamenii sunt diferiţi. Şi mulţi au simţit trecerea spre libertate într-un mod diferit (mai ales în perioada când CEKGB parcă mai închidea ochii puţin): ura! Sunt liber! Acum un singur legământ: să nu se mai repete! Acum să recuperez, să recuperez ce am pierdut!

Unii recuperează în funcţii, unii în grade (ştiinţifice sau militare), alţii în salarii şi carnete de economii (la noi se consideră că este de prost gust să vorbeşti despre aşa ceva, dar în secret oamenii numără...). Unii – în copii. Alţii... Valentin M. mi s-a jurat în puşcărie că în libertate va recupera în domeniul – fete, şi, într-adevăr: câţiva ani în şir, ziua era la lucru, iar serile, chiar şi în cele obişnuite – cu fetele, şi mereu cu altele. Dormea câte patru-cinci ceasuri, s-a scofâlcit, a îmbătrânit. Unii recuperează la mâncare, la mobilă, la îmbrăcăminte (au uitat cum ni se tăiau nasturii, cum piereau cele mai bune lucruri în vestiarele băilor). Din nou – să cumperi va deveni cea mai plăcută ocupaţie.

Şi cum să le reproşezi dacă, într-adevăr, au pierdut atâtea? Dacă li s-au tăiat din viaţă atâtea?

Corespunzător celor două moduri de receptare a libertăţii, vom întâlni două atitudini diferite faţă de trecut

Tu ai trăit nişte ani cumpliţi. Pare-se, nu eşti un ucigaş sinistru, nu eşti un şarlatan murdar, atunci de ce să încerci să uiţi puşcăria şi lagărul? De ce să te ruşinezi de ele? Oare nu este mai bine să consideri că ele te-au îmbogăţit? Nu-i mai bine să te mândreşti cu ele?

Dar foarte mulţi (şi nu dintre cei slabi, nu dintre cei proşti, de la care nici nu te aştepţi) încearcă să uite! Să

uite cât mai repede cu putinţă! Să uite absolut totul. Să uite, ca şi cum n-ar fi existat!

I. G. Wendelstein: „De obicei te străduieşti să nu-ţi aduci aminte, este o reacţie de apărare”. Pronman: „Vă spun cinstit, n-am vrut să mă văd cu foştii deţinuţi, ca să nu îmi amintesc”. S.A. Lesovik: „După ce m-am întors din lagăr, am încercat să nu-mi amintesc trecutul. Şi, ştiţi, aproape am izbutit!” (până la o zi din viaţa lui Ivan Denisovici). S.A. Boudarin (ştiu de mult că în 1945 el a stat în aceeaşi celulă de la Lubianka înaintea mea; eu mă prind să-i numesc nu numai pe colegii noştri de celulă, dar şi pe cei cu care el a stat înainte, pe care nu i-am cunoscut niciodată – şi îmi răspunde): „Eu m-am străduit să-i uit pe toţi cei cu care am stat acolo”. (După asta, fireşte, nici nu-i mai răspund.)

Înţeleg când cei care evită cunoştinţele vechi din lagăr sunt comunişti ortodocşi: s-au plictisit să latre unul la o sută, amintirile sunt prea dezagreabile. Şi apoi, ce nevoie au ei de acest public spurcat, fără ideologie? Cum sunt ei loialişti, dacă nu vor să uite, să ierte, să se întoarcă la situaţia dinainte? Căci pentru asta trimiteau jalbe de patru ori pe an: aduceţi-mă înapoi! Aduceţi-mă înapoi! Eu am fost bun şi voi fi bun! * În ce constă întoarcerea pentru ei? În primul rând, în recăpătarea carnetului de partid. A statelor de serviciu. A vechimii. A meritelor.

Carnetul de partid îşi lasă adierea
Mângâind fruntea reabilitată.

Iar experienţa lagărului este acea pacoste de care trebuie să scapi cât mai repede. Parcă în experienţa de lagăr, chiar dacă o vei scutura şi spăla, se va găsi măcar un grăuncior de metal preţios?

Iată-l, de pildă, pe bătrânul bolşevic Vasiliev, din Leningrad. A făcut de două ori câte zece ani (având de fiecare dată şi câte cinci ani de botniţă (5). A primit pensie personală republicană. „Am absolut tot ce-mi trebuie, înalţ

slavă partidului şi poporului meu”. (Extraordinar! În felul acesta numai Iov din Biblie l-a proslăvit pe Dumnezeu pentru bube, pentru boală, pentru foamete, pentru morţi, pentru umilinţe: Slavă Ţie, Doamne, slavă Ţie!) Dar acest Vasiliev nu este un trântor, doar un consumator pur şi simplu: „Fac parte din comisia de luptă împotriva parazitismului”. Contribuie şi el, adică, pe măsura puterilor lui de bătrân cârpaci la una dintre principalele ilegalităţi ale zilelor noastre. Aşadar, asta este faţa Binegânditorului [Bungânditorului]!

Este clar de ce nici turnătorii nu sunt doritori de amintiri şi întâlniri: se tem de reproşuri şi demascări.

Dar ceilalţi? Nu se cufundă oare prea adâne în robie? Este un legământ impus de bunăvoie ca să nu mai ajungă încă o dată unde au fost? „Să uit, ca pe un vis urât, să uit, să uit imaginile trecutului de lagăr bleste-mat”, zice Naştenka V., care a ajuns la puşcărie nu oricum, ci fugind, cu o rană făcută de o armă de foc. De ce filologul clasicist. A.D., care prin natura ocupaţiilor sale are de-a face cu numeroase fapte de istorie antică – de ce şi el îşi impune „să uite totul”? Ce va înţelege atunci din toată istoria umanităţii?

Evghenia D., când mi-a povestit în 1965 despre întemniţarea ei la Lubi-anka în 1921 înainte de a se căsători, a adăugat: „Iar răposatului meu soţ nici nu i-am povestit despre asta, am uitat”. A uitat?? A uitat să-i spună omului celui mai apropiat, cu care a trăit o viaţă? Asta înseamnă că nu ne întemniţează de ajuns!!

Dar poate că nu trebuie să judecăm atât de aspru? Poate aceasta este caracteristica umanităţii medii? Căci nu degeaba au fost create prover-bele:

După un ceas de bucurie uiţi toate necazurile.

O poveste se uită repede, un corp se-ngraşă repede.

Un corp care se îngraşă repede – iată ce este omul!

Prietenul şi coinculpatul meu Nikolai Vitkevici

(mulţumită eforturilor

Însufleţiţi de acest spirit, în 1956. au dat năvală în capitale, şi. ca dintr-un cufăr străvechi, au scos aerul îmbâcsit al anilor ’30 şi voiau să continue din ziua când au fost arestaţi.

noastre copilăreşti, ne-am trezit amândoi după gratii) a luat tot ce s-a întâmplat ca pe un blestem, ca pe un eşec ruşinos al unui dobitoc. Şi s-a aruncat în ştiinţă, activitatea cea mai inofensivă pentru a parveni. În anul 1959, când Pasternak (6) încă trăia, dar era hăituit din toate părţile, am început să-i vorbesc despre acest mare poet. A dat din mână plictisit: „Ce să mai vorbim de aceşti boşorogi! mai bine ascultă cum mă lupt eu la catedra mea!” (El se luptă mereu cu cineva ca să avanseze în fun-cţie.) Şi tribunalul l-a preţuit la zece ani de lagăr. Oare nu era suficientă o bătaie bună cu nuiaua?…

Iată că a fost eliberat şi Grigori M-z, a fost eliberat, i s-au ridicat antecedentele penale, a fost reabilitat, i s-a înapoiat carnetul de partid (căci nu te întreabă dacă în vremea asta nu cumva ai crezut în Iehova sau în Allah şi n-au cum să ştie că poate nicio fărâmiţă din vechile tale idei n-a mai rămas în vremea asta, ci – poftim, ia-ţi carnetul!) Şi el se întoarce din Kazahstan în oraşul său J, trece prin oraşul meu, eu ies la tren. Oare la ce se gândeşte el acum? E-e, nu cumva ţinteşte să se întoarcă la Secţia Secretă ori la Secţia Specială? Discuţia noastră a fost puţin cam distrată.

Iată-l şi pe R. Retz. În prezent este şeful unui birou administrativ, mai este şi drujinnik (7). Povesteşte plin de importanţă despre viaţa lui actuală. Şi cu toate că pe cea veche nu a uitat-o – cum să uiţi optsprezece ani pe Kolîma? – despre Kolîma povesteşte cu uscăciune şi nedumerire: oare au existat într-adevăr toate acestea? Cum au putut să existe?… El s-a spălat definitiv de trecut. El este neatins şi mulţumit de toate.

Aşa cum un hoţ abandonează furatul, tot astfel un surogat de deţinut politic uită. Pentru asemenea oameni lumea devine din nou comodă, nu mai înţeapă şi nu mai strânge pe nicăieri. Cum înainte li se părea că „toţi sunt la puşcărie”, acum li se pare că nu mai este nimeni, îi umple de bucurie vechiul tâlc al lui întâi Mai şi al aniversării lui Octombrie: nu mai sunt acele zile crunte când în bătaie de joc ne percheziţionau în ger şi ticseau până la refuz celulele puşcăriei lagărului. Dar de ce să ne ducem aşa de sus? Dacă ziua, la serviciu-capul familiei a fost lăudat de şefi, seara, acasă, este sărbătoare, e un triumf.

Doar în familie, fostul mucenic îşi îngăduie uneori să mai bombăne. Doar aici el îşi mai aminteşte uneori, că să fie mai mult mângâiat şi apreciat. Dar îndată ce a trecut pragul casei – gata, a uitat.

Dar să nu fim atât de intransigenţi. Căci asta e o însuşire general-umană: după o experienţă potrivnică, să te întorci la „eul” propriu, la multe dintre trăsăturile şi deprinderile dinainte (chit că nu erau dintre cele mai bune), în aceasta se manifestă stabilitatea personalităţii noastre, a genelor noastre. Astfel, probabil, omul n-ar mai fi fost om. Acelaşi Taras Şevcenko, ale cărui rânduri descumpănite au fost citate, după zece ani scrie nespus de bucuros: „Nicio trăsătură a fiinţei mele interioare nu s-a modificat. Mulţumesc din tot sufletul Creatorului atotputernic că nu a îngăduit cumplitei experienţe să se atingă de convingerile mele cu ghearele ei de fier.

Dar cum procedează ca să uite? Unde se poate învăţa aşa ceva?…

„Nu! scrie M.I. Kalinina. Nimic nu se uită şi nimic în viaţă nu se aranjează. Nici eu nu mă bucur că sunt aşa. Şi la serviciu se poate să fii bine văzut, şi în viaţă să-ţi meargă totul ca pe roate, dar în inimă este ceva care te roade, te roade întruna, şi o oboseală nesfârşită. Sper că nu veţi scrie despre oamenii care s-au eliberat că au uitat

totul şi sunt fericiţi?”

Raisa Lazutina: „Nu trebuie să ne amintim de ceea ce a fost rău? Dar dacă nu există nimic bun de care să ne aducem aminte?…”

Tamara Prâtkova: „Am fost închisă doisprezece ani, sunt în libertate de unsprezece, dar nu pot nicicum să înţeleg: pentru ce trăim? Şi unde este dreptatea?”

De două secole Europa discută despre egalitate, iar noi suntem atât de diverşi! Ce brazde diferite lasă viaţa în inimile noastre: unul nu poate uita nimic nici după unsprezece ani, altul uită totul a doua zi…

Ivan Dobriak: „Totul a rămas în urmă, dar nu-i chiar aşa. Am fost reabilitat, dar nu-mi găsesc liniştea. Rareori se întâmplă să fie vreo săptămână când pot să dorm liniştit, în rest – tot timpul visez numai zona. Te trezeşti în lacrimi, ori te trezesc cei din casă speriaţi”.

Ans Berastein şi după unsprezece ani visează numai scene din lagăr. Şi eu la fel, vreo cinci ani mă visam numai deţinut, niciodată liber, ba uneori chiar şi astăzi visez că sunt zek (şi în vis nu mă miră deloc acest lucru, mă comport ca odinioară). L. Kopelev, la paisprezece ani de la eliberare – s-a îmbolnăvit şi numaidecât a început să aiureze din cele trăite în puşcărie.

Şi întotdeauna nu vei găsi în limbajul nostru din somn cuvintele „cabină” şi „salon”, ci întotdeauna doar „celulă”.

Şavirin: „Nu pot nici acum să privesc liniştit câinii-lup”.

Ciulpeniov, când merge prin pădure, nu poate pur şi simplu să respire, să se delecteze cu plimbarea: „Mă uit şi-mi zic: ce pini grozavi, au crengi puţine, nu rămân resturi la tăiere, metri cubi curaţi…”

Cum să uiţi, dacă te stabileşti în satul Milţevo, iar acolo aproape jumătate din locuitori au trecut prin lagăre, e drept, mai mulţi pentru hoţie? Dacă vii la gara din Riazan

şi vezi trei uluci desprinse din gard? Şi nimeni nu le bate la loc, ca şi când aşa trebuie să stea. Pentru că tocmai lângă acest loc opresc vagoanele cu deţinuţi – şi astăzi, şi astăzi opresc! – iar lângă spărtura din gard trag dubele cu spatele, şi zekii sunt împinşi prin spărtura aceea (aşa este mai comod, ca zekii să nu fie duşi prin peronul de pasageri). Asociaţia unională pentru răspândirea ignoran

În Occident am primit o scrisoare de la Frank Dilder din Brazilia, că şi acolo şi deja după treizeci de ani de la eliberare încă mai are coşmaruri din lagăr şi mereu îl roagă pe şeful secţiei a treia (secţia operativă) să-l elibereze din regiunile transpolare.

tei (8) îţi comandă o conferinţă (1957) şi te trezeşti că aceasta trebuie ţinută la ITK-2 din Riazan – colonia feminină de pe lângă închisoare. Şi tu te prezinţi la postul de gardă, şi prin vizor te priveşte un chipiu familiar, însoţit de cetăţeanul educator, treci prin curtea închisorii, şi nişte femei triste, prost îmbrăcate dau mereu cele dintâi bineţe cu o expresie slugarnică. Acum stai în cabinetul şefului secţiei politice, şi până ce el te distrează aici, tu ştii: acolo, acum, sunt alungate din celule, sunt trezite cele care dorm, celor care se află la bucătăria individuală li se smulg gamelele din mână – repede la conferinţă, repede! Şi iată că au umplut sala. Şi sala este umedă, şi coridoarele sunt umede, şi, probabil şi mai umede sunt celulele, şi nefericitele femei, fireşte – care muncesc din greu. Tot timpul conferinţei tuşesc cu o tuse bătrânească, profundă, răsunătoare, seacă ori hârâitoare. Nu sunt îmbrăcate ca femeile, ci ca nişte caricaturi de femei, tinere – colţuroase, slabe, ca nişte babe, toate sunt istovite şi aşteaptă sfârşitul conferinţei mele. Mi-e ruşine. Cât n-aş fi dat să mă pot preface în fum şi să dispar. Ce n-aş fi dat ca în locul acestor „realizări ale ştiinţei şi tehnicii” să le strig: „Femei! Până când vor mai du-ra toate astea?...” Ochiul meu remarcă vreo câteva proaspete, bine îmbrăcate, chiar

în pulovere. Acestea sunt „oploşitele”. Iată, asupra lor să îţi opreşti privirea şi fără să mai asculţi tuşea, poţi foarte lin să-ţi sfârşeşti cu bine conferinţa. Ele nu-şi iau ochii de la tine, ascultă foarte atente... Însă eu ştiu că ele nu ascultă cuvintele, nu de cosmos au nevoie, ci, pentru că rar au ocazia să vadă un bărbat, acum îl privesc, îl cercetează. Şi îmi imaginez că acum îmi vor lua permisul de intrare şi voi rămâne aici. Şi aceşti pereţi, aflaţi doar la câţiva metri de strada cunoscută, de cunoscuta staţie de troleibuz, îmi vor bara toată viaţa. Din pereţi ei vor deveni ani... Nu, nu, voi pleca îndată! Cu un bilet de patruzeci de copeici voi merge cu troleibuzul până acasă, acolo voi prânzi, şi mâncarea va fi gustoasă. Dar măcar să nu uit: ele vor rămâne toate aici. Şi vor continua să tuşească. Ani în şir.

La aniversarea arestării mele, „sărbătoresc”, pentru mine însumi, „ziua zekului”: dimineaţa tai 650 grame de pâine, pun deoparte două bucăţi de zahăr, şi torn apă fiartă, fără ceai în ea. Iar la prânz rog să mi se fiarbă o zămârcă şi un căuşel de caşă lungă. Şi ce repede îmi regăsesc vechea formă: spre sfârşitul zilei adun firimiturile şi le arunc în gură, ling castronul. Senzaţiile de odinioară renasc în mine cu mare repeziciune!

Am scos din lagăr şi păstrez peticele cu numerele purtate. Da parcă numai eu? În multe case ţi le vor arăta ca pe nişte lucruri sfinte.

Într-o zi treceam pe strada Novoslobodskaia – puşcăria Butârki! „Biroul de primire a pachetelor”. Intru. E plin de femei, dar sunt şi bărbaţi. Unii îşi predau pachetele, alţii discută. Va să zică, de aici ni se expediau pachetele? Ce interesant. Cu figura cea mai nevinovată mă apropii să citesc regulamentul de primire. Dar, observându-mă cu privirea-i de vultur, de mine se apropie un plutonier botos. „Dumneata ce doreşti, cetăţe-ne?” A simţit că nu-i vorba de un pachet, ci de o festă. Prin urmare, totuşi miros încă a zek!

Şi vizitarea morţilor? Morţii tăi, lângă care trebuia să zaci şi tu străpuns de baionetă? A. L Olenev, de acum moşneag, s-a dus în anul 1965. Cu rucsacul şi bastonul a ajuns în vechiul orăşel sanitar de acolo – pe deal (lângă aşezarea Kerki), unde îngropau morţii. Dealul este plin de oase şi cranii, şi localnicii îi zic astăzi dealul oaselor.

Într-un oraş din nordul îndepărtat, unde jumătate de an este noapte şi jumătate de an este zi, trăieşte Galia V. Ea nu are pe nimeni în toată lumea, iar ceea ce ar trebui să se cheme „casă" este un colţ zgomotos şi murdar. Odihna, pentru ea, înseamnă să meargă cu o carte la restaurant, să ia un vin, să bea un pic, să fumeze, să „tânjească după Rusia". Prietenii ei preferaţi sunt muzicanţii şi portarii. „Mulţi dintre cei care se întorc de acolo îşi ascund trecutul. Eu însă sunt mândră de biografia mea".

Ba ici, ba colo, o dată pe an se strâng asociaţii ale foştilor zeki, beau şi deapănă amintiri. „Şi, ciudat, spune V.P. Goliţîn, sunt evocate nu numai imagini sumbre, apăsătoare, multe lucruri trezesc în noi sentimente calde, pline de duioşie".

Şi asta este una din însuşirile omului. Şi nu dintre cele mai rele.

„Eu purtam în lagăr litera I, ne comunică încântat V.L. Ghinzburg. Iar carnetul de identitate care mi l-au dat avea seria ZK!"

Citeşti şi simţi că te cuprinde un val de căldură. Nu, pe cuvânt de onoare, cât sunt de deosebite, printre alte scrisori, scrisorile foştilor zeki. Ce dârzenie excepţională! Iar când ştiu ce au de făcut – câtă energie scot la iveală! În zilele noastre, dacă primeşti o scrisoare fără văicăreli, o scrisoare cu adevărat optimistă, ea nu poate fi decât de la un fost zek. Obişnuiţi cu totul pe lume, ei nu se plâng de nimic.

Sunt mândru că aparţin acestei generaţii puternice!

Noi nu am fost o generaţie, noi am fost făcuţi o generaţie! Ne-au sudat atât de grozav, cum noi înşine, în lumina amurgului şi răzleţiţi de viaţa normală, unde toţi se tem unul de celălalt, n-am fi putut niciodată să ne sudăm. Ortodocşii şi turnătorii s-au eliminat într-un fel automat dintre noi în libertate. Nu trebuie să convenim dinainte ca să ne susţinem unul pe celălalt. Nu trebuie să ne punem la încercare unul pe altul. Ne întâlnim, ne privim în ochi, două cuvinte – şi nu mai este nevoie de alte explicaţii. Suntem gata să-l ajutăm pe cel aflat în necaz. Pretutindeni avem oamenii noştri. Şi noi suntem milioane.

Zăbrelele ne-au dat o altă măsură a lucrurilor şi a oamenilor. A ridicat de pe ochii noştri acel văl zilnic ce acoperă permanent ochii omului în viaţa căruia nu se întâmplă niciodată nimic.

N. Stoliarova, venită de bunăvoie în 1934 din Paris în această capcană, care i-a răpit anii din miezul vieţii, nu numai că nu este chinuită de regrete şi nu-şi blesteamă venirea în ţară, dar iată ce scrie: „Am avut dreptate când în pofida mediului meu şi în pofida glasului raţiunii am plecat în Rusia. Necunoscând-o câtuşi de puţin, am ghicit-o cu tot lăuntrul meu”.

I. S. Karpunici-Braven, cândva, în timpul războiului civil, comandant de brigadă înflăcărat şi impetuos, pe care nu-l ocoleau izbânzile, nu exami-na niciodată listele ce i le prezenta şeful secţiei speciale şi, nu deasupra listei, ci jos, nu cu litere mari, ci cu litere de rând, ca şi cum ar fi fost o bagatelă, scria cu un creion bont, fără să pună puncte: pe (asta însemna: Pedeapsa Capitală! tuturor!). Pe urmă au venit romburile la pet-liţe (9), pe urmă – douăzeci de ani şi jumătate pe Kolîma – şi iată-l apoi trăind în mijlocul pădurii într-o gospodărie izolată. Îşi udă grădina de zarzavat, îşi hrăneşte găinile, face puţină tâmplărie, nu vrea să facă deloc cerere de reabilitare, îl înjură pe Voroşilov, notează supărat în caiete răspunsurile sale, nenumărate

răspunsuri, la orice emisiune radio şi la orice articol de ziar. Dar mai trec nişte ani, şi filosoful din pădure notează cu convingere dintr-o carte un aforism:

„Este puţin să iubeşti omenirea, trebuie să ştii să suporţi oamenii".

Iar înainte de moarte, cu vorbele lui, dar care te fac să te înfiori – oare nu-i misticism? Nu-i bătrânul Tolstoi?

„Am trăit şi am judecat totul după mine. Acum sunt un alt om şi nu mai judec astfel".

Om uimitor, V.P. Tarnovski, după expirarea termenului, a rămas pe Kolîma. Scrie versuri pe care nu le trimite nicăieri. Iată una din meditaţiile lui:

Şi mi-a revenit acest meleag hain.
Dumnezeu m-a osândit la tăcere.
Pentru că l-am văzut pe Cain
Şi să-l ucid – nu am avut putere.*

Păcat numai că o să murim toţi, unul după altul, fără să fi săvârşit nimic vrednic de luat în seamă.

* * *

Şi când ajung să fie liberi, pe zeki îi mai aşteaptă ceva – întâlnirile. Părinţi şi copii. Soţi şi soţii. Şi aceste întâlniri nu se termină întotdeauna cum te-ai fi aşteptat în zece, în cincisprezece ani. Fără noi, copiii noştri puteau să crească în dezacord cu dorinţele noastre: uneori erau pur şi simplu străini, uneori – şi duşmani. Şi femeile – puţine dintre ele erau răsplătite pentru aşteptarea cu credinţă a soţilor: atâţia ani trăiţi în despărţire puteau să schimbe totul în om, rămânea doar numele dinainte. Experienţa de viaţă a lui şi a ei este prea deplină, şi acum le este imposibil să se mai unească.

Ca să fim drepţi, trebuie să adaug acum, mai târziu: a plecat din Kolîma, a făcut o căsătorie nefericită şi s-a ales praful de înalta armonie a sufletului, şi nu ştie cum să-şi elibereze gâtul din jug.

Cei amatori pot găsi aici material pentru filme şi

pentru romane, care însă nu intră în cartea aceasta.

Aici vom reda numai povestea Mariei Kadatkaia.

„În primii zece ani, soţul mi-a scris şase sute de scrisori. În următorii ze-ce – una singură, şi aceea că-ţi pierea cheful de viaţă. După nouăsprezece ani, în prima lui învoire, n-a venit la noi, s-a dus la rudele lui, pe la mine şi la băiat a venit doar patru zile, în trecere. Trenul cu care trebuia să sosească fusese desfiinţat în ziua aceea. Şi, după o noapte fără somn, m-am culcat să mă odihnesc. Aud soneria. O voce necunoscută: «O caut pe Maria Venediktovna". Deschid. Intră un bărbat corpo-lent, în vârstă, cu manta de ploaie şi pălărie. Fără să scoată un cuvânt, el intră cutezător. Buimacă de somn, parcă uitasem că îmi aşteptam soţul. Stăm în picioare. «Nu m-ai recunoscut?» «Nu.» Şi mă tot gândeam că omul acesta este vreuna din multele mele rude, pe care de asemenea nu le văzusem de mulţi ani. Pe urmă i-am privit buzele strânse, mi-am amintit că îmi aştept bărbatul şi-am leşinat! Atunci a ieşit băiatul, care era bolnav. Şi toţi trei, fără să ieşim din singura cameră, am stat patru zile. Şi faţă de băiat a fost foarte rezervat, de altfel, şi băiatul faţă de el, şi cu soţul aproape că n-am vorbit, a fost, aşa, o discuţie generală. Ne-a povestit de viaţa lui şi nu s-a interesat câtuşi de puţin cum am dus-o noi fără el. A plecat din nou în Siberia. La plecare nu m-a privit în ochi. I-am spus că soţul meu a murit în Alpi (era prizonier în Italia, l-au eliberat aliaţii)".

Dar sunt şi altfel de întâlniri, mai vesele.

Poţi să întâlneşti un supraveghetor sau pe vreunul din şefii de lagăr. La baza turistică din Teberda, în instructorul de educaţie fizică Slava, recunoaşti brusc pe vertuhaiul din Norilsk. Sau, într-un magazin alimentar din Leningrad, Misa Baxt observă o figură cunoscută şi aceasta l-a observat pe el. Căpitanul Gusak, şeful unei secţii de lagăr, acum civil. „Ascultă, stai puţin! N-ai stat

cumva în lagăr?... A, mi-aduc aminte, ţi-am interzis pachetul pentru muncă proastă". (Ţine minte! Toate astea lor li se par fireşti, ca şi cum ar fi puşi deasupra noastră pe vecie, iar acum nu-i decât o mică pauză.)

Poţi să-l întâlneşti (cazul lui Belski) pe comandantul unităţii, colonelul Rudâko, care s-a grăbit să-şi dea acordul la arestarea ta, numai să nu aibă neplăceri. Tot în civil şi cu căciulă boierească, figură de savant, om respectabil.

Poţi să-ţi întâlneşti anchetatorul, acela care te-a bătut şi te-a băgat la ploşniţe. Acum este la pensie, o pensie frumoasă, ca de pildă Hvat, anchetatorul şi ucigaşul marelui Vavilov (10). Locuieşte pe strada Gor-ki (11). Să te izbăvească Dumnezeu de o astfel de întâlnire, căci vei avea un atac de inimă, tu, nu el.

Îl mai poţi întâlni şi pe denunţătorul tău, acela care te-a băgat la puşcărie, şi, iată-l, prosperă. Şi nu-l pedepsesc fulgerele cerului! Cei care se întorc pe meleagurile natale, aceia îşi întâlnesc neapărat turnătorii. „Ascultaţi, de ce nu-i daţi în judecată? încearcă să vă convingă oameni cu simţul dreptăţii şi cu firea mai aprigă. Măcar să fie demascaţi în public!" (Mai mult nu speră nimeni, toţi înţeleg asta...) „O, nu... nu merită..." răspund reabilitaţii.

Pentru că această judecată ar fi în partea în care trag boii...

„Să-i pedepsească viaţa!" zice Avenir Borisov, făcând un gest de renunţare.

Nu rămâne altceva.

Compozitorul H. i-a spus lui Şostakovici! „Uite, cucoana asta, L., membră a Uniunii (12) noastre, cândva, m-a băgat la puşcărie". „Scrie o declaraţie, i-a propus Şostakovici cu înflăcărare, şi o s-o excludem din Uniune!" (Vezi să nu fie aşa!) H. s-a apărat cu mâinile amândouă: „Nu, mulţumesc! Pe mine m-au târât de barba asta pe pardoseală, nu mai vreau".

Dar parcă poate fi vorba de răzbunare? Iată plângerea lui G. Polev: „Canalia care m-a băgat la puşcărie, când am ieşit – era gata-gata să mă bage din nou, şi m-ar fi băgat! – dacă nu-mi abandonam familia şi n-aş fi plecat din oraşul natal”.

Asta da, este ca la noi! În spirit sovietic!

Ce este vis, ce e miraj de mlaştină: trecutul? Ori prezentul?...

În anul 1955, Ephroimsohn s-a dus la Salin, adjunctul procurorului general, şi i-a prezentat un volum de acuzaţii penale împotriva lui Lîsenko. Salin i-a spus: „Nu suntem competenţi să analizăm asta, adresaţi-vă Comitetului Central”. Oare de când au devenit incompetenţi? Sau – de ce n-au devenit cu treizeci de ani mai înainte?

Prosperă ambii martori mincinoşi care l-au băgat pe Ciulpeniov în groa-pa din Mongolia (13): Lozovski şi Serioghin. Împreună cu un camarad de arme comun, Ciulpeniov s-a dus la biroul lui Serioghin de la serviciile comunale ale Mossovet-ului. „Faceţi cunoştinţă. Un camarad de la Hal-hiu-Gol, nu-ţi aminteşti?” „Nu, nu-mi amintesc”. „Dar numele de Ciul-peniov îţi spune ceva?” „Nu, nimic, războiul ne-a împrăştiat în toate părţile”. „Dar soarta lui o cunoşti, ştii ce i s-a întâmplat?” „Habar n-am”. „Ah, ce ticălos, ce canalie eşti!”

Singurul lucru pe care i-l poţi spune. La comitetul raional de partid, unde Serioghin era în evidenţă: „Nu se poate! Lucrează atât de conştiincios”.

Lucrează conştiincios!...

Totul şi toţi sunt la locul lor. A tunat, a fulgerat, dar furtuna a trecut fără să lase măcar câţiva stropi de ploaie.

Nimic nu s-a clintit din loc, şi I.A. Kreinovici, cunoscător al limbilor Nordului*, a revenit în acelaşi institut, şi în acelaşi sector, laolaltă cu cei

Despre el s-a spus foarte just: dacă odinioară membrii mişcării Narodnaia volta deveneau lingvişti

celebri datorită faptului că erau trimişi în exil, Kreinovici s-a menţinut astfel care l-au denunţat, care îl urăsc, cu cei alături de care se dezbracă la garderobă şi stă la şedinţe.

Este la fel ca şi cum victimele Auschwitz-ului ar deschide în asociaţie cu foştii şefi ai lagărului o firmă de galanterie.

Există obergruppen-temători şi în lumea literară. Câte suflete n-a nenorocit I. Elsberg (15)? Lesiucevski (16)? Toată lumea îi cunoaşte şi nimeni nu îndrăzneşte să-i atingă. Au încercat să-i dea afară din Uniunea Scriitorilor – degeaba! Nici măcar din serviciu. Nici, bineînţeles, din partid.

Când a fost redactat codul nostru (1926), s-a considerat că delictul prin calomnie este de cinci ori mai uşor şi scuzabil decât crima făptuită prin cuţit. (Nici nu se putea presupune că sub dictatura proletariatului cineva se va folosi de acest procedeu burghez – calomnia.) Conform articolului 95, orice denunţ şi orice mărturii false cu bună ştiinţă, asociate cu: a. Învinuirea de crimă gravă; b. motive interesate; c. confecţionare de probe artificiale pentru acuzare – se pedepsesc cu privare de libertate până la... doi ani. Ba chiar şi până la şase luni.

Acest articol a fost redactat fie de nişte idioţi notorii, fie de nişte clarvăzători.

Eu cred că de clarvăzători.

Şi de atunci la fiecare amnistie (cea a lui Stalin din 1945, cea a lui „Voroşilov" din 1953), nu uitau să fie introdus acest articolaş, se îngrijeau de activul lor.

Să nu uităm prescripţia. Dacă ai fost victima unei acuzaţii false (şi cădeai sub incidenţa articolului 58), nu există prescripţie. Dar dacă tu ai adus o acuzaţie falsă, aici, da, prescripţia există, noi te protejăm.

Cazul familiei Annei Cebotar-Tkaci a fost măsluit pe de-a-ntregul din mărturii false. În 1944, ea, tatăl ei şi doi fraţi au fost arestaţi chipurile pentru motive politice şi,

chipurile, pentru asasinarea norei şi, respectiv, cumnatei. Toţi cei trei bărbaţi au fost omorâţi în bătăi în puşcărie (n-au recunoscut), Anna a făcut zece ani. Iar cumnata – s-a dovedit că era întreagă şi nevătămată! Şi încă zece ani Anna a cerut zadarnic reabilitarea! Chiar şi în 1964, procuratura i-a răspuns: „Aţi fost condamnată corect şi nu există temeiuri pentru revizuire". Când totuşi au reabilitat-o, neobosita Skripnikova a scris pentru Anna o plângere: să fie judecaţi martorii mincinoşi. Procurorul G. Terehov i-a răspuns: imposibil, cazul a fost prescris…

În deceniul al treilea, au scormonit, i-au descoperit, i-au târât la judecată şi i-au împuşcat pe nişte mujici inculţi, care cu patruzeci de ani mai înainte executaseră nişte membri ai organizaţiei Narodnaia volia condamnaţi de justiţia ţaristă. Dar acei mujici nu erau de-ai lor. Pe când denunţătorii – trup din trupul lor.

În ciuda lagărului stalinist: chiar şi pe Kolîma el a încercai să se ocupe de studiul limbii iukaghirilor (14).

Aceasta era libertatea spre care au fost sloboziţi foştii zeki. Există oare în istorie vreun exemplu, unde atâta nelegiuire, cunoscută de toată lumea, să nu fie judecată şi pedepsită?

Şi la ce ne putem aştepta? Ce mai poate creşte din această duhoare?

Admirabilă justificare a intenţiei mişeleşti a Arhipelagului!

Sfârşitul Părţii a Şasea

Partea a ŞAPTEA

STALIN NU MAI ESTE

Şi nu s-au pocăit de uciderile lor…

Apocalipsa, 9, 21

Capitolul 1

(XI) CUM SĂ PRIVEŞTI ASTĂZI PESTE UMĂR

FIREŞTE, noi nu ne pierduserăm speranţa că se va povesti despre noi: căci mai devreme ori mai târziu se va

spune întregul adevăr despre tot ce s-a întâmplat în istorie. Dar părea că acest lucru nu se va întâmpla prea curî Nd, ci după moartea celor mai mulţi dintre noi. Şi în cu totul alte condiţii. Eu însumi mă consideram cronicarul Arhipelagului şi scriam, scriam fără preget, dar tot nu speram prea mult să văd cele scrise apărute în timpul vieţii.

Cursul istoriei ne uimeşte întotdeauna, chiar şi pe cei mai clarvăzători, cu surprizele sale. Nu puteam să prevedem cum se va petrece: că fără nicio cauză determinantă vizibilă totul tresaltă şi începe să se umeacă din loc, şi puţin, şi pentru foarte puţină vreme, abisurile vieţii par că se întredeschid şi două-trei păsări purtătoare de adevăr vor izbuti să zboare înainte ca din nou şi pentru mult timp totul să se închidă cum a fost.

Câţi dintre predecesorii mei nu au izbutit să ajungă să termine de scris, să ascundă şi să păstreze, să se târască, să se caţăre până la capăt! Mie mi-a fost hărăzită această fericire: în deschizătura dintre cele două canaturi de fier, înainte ca ele să se închidă, să se trântească din nou – să strecor primul pumn de adevăr.

Şi precum materia cuprinsă de antimaterie – el a explodat numaidecât!

El a explodat şi a atras după sine explozia scrisorilor oamenilor: asta însă era de aşteptat Dar şi o explozie de articole în ziare – printre scrâş-nete de dinţi, ură şi neplăcere – o explozie de laude oficiale, de ţi se făcea greaţă.

Când foşti zeki au aflat din sunetele de trâmbiţă ale tuturor ziarelor că a apărut nu ştiu ce roman despre lagăre şi gazetăraşii o laudă pe întrecu-te, au hotărât în unanimitate: „Din nou minciuni! Au pus la cale să umple lumea cu minciuni şi despre lagăre”. Că ziarele noastre cu exagerările lor obişnuite sunt în stare să se repeadă pe neaşteptate să laude adevărul – nimeni nu şi-ar fi imaginat

aşa ceva! Unii nici nu voiau să pună mâna pe romanul meu.

Când însă au început să citească, a erupt parcă un vaiet general, complet, un vaiet de bucurie – un vaiet de durere. Şi au început să curgă scrisorile.

Păstrez aceste scrisori. Compatrioţii noştri au rareori ocazia să se pronunţe în legătură cu problemele sociale, iar foştii zeki – cu atât mai puţin. Cât de mult au fost dezamăgiţi, cât de mult au fost înşelaţi, şi deodată au crezut că totuşi începe era adevărului, că acum se poate să vorbeşti şi să scrii cu tot curajul!

Şi s-au înşelat, bineînţeles, ca întotdeauna…

„Adevărul a triumfat, dar târziu!" scriau ei.

Ba chiar prea târziu, pentru că nu a triumfat câtuşi de puţin…

Au fost şi dintre cei lucizi, care nu şi-au semnat scrisorile („ţin la sănătatea mea pentru zilele care mi-au mai rămas"), sau, numaidecât, în toiul campaniei de preamărire, întrebau: „Sunt uimit, cum de te-a lăsat Volkovoi (1) să tipăreşti acest roman? Răspunde-mi, sunt neliniştit, nu eşti cumva la BUR?…" sau „Cum se face că nu v-au băgat încă la zdup, pe tine şi pe Tvardovski?"

Uite aşa, li s-a înţepenit capcana, n-a funcţionat. Şi ce trebuiau să facă alde Volkovoi? Să ia creionul şi hârtia şi să scrie şi ei! Sau măcar dezminţiri la ziare. Căci printre ei, se pare, sunt şi foarte buni ştiutori de carte.

Din acest cel de al doilea val de scrisori aflăm şi cum îi cheamă, şi cum îşi spun ei înşişi. Noi tot căutam un cuvânt: stăpâni ai lagărului, supraveghetori ai lagărului, dar nu – practicieni, uite-aşa! Ce cuvânt de aur! „Ce-kişti" nu e potrivit, nu e exact, poftim, atunci lucrători practicieni, ei au ales.

Iată ce scriu aceştia:

„Ivan Denisovici este un lingău". (V. V. Oleinik, Aktiubinsk)

„Pentru Şuhov nu simţi nici compasiune, nici respect”. (I. Matveeva, Moscova)

„Şuhov a fost condamnat pe drept... Şi ce să facă aceşti ze-ka ze-ka în libertate?” (V. I. Silin, Sverdlovsk)

„Aceşti degeneraţi cu suflet mişel au fost judecaţi cu prea multă blândeţe. De indivizii dubioşi din timpul Războiului de apărare a patriei nu îmi pare rău”. (E. A. Ignatovici, or. Kimovsk)

Şuhov este „un şacal notoriu, abil şi necruţător. Un egoist sadea, care nu trăieşte decât pentru burtă”. (V. D. Uspenski, Moscova*)

„În loc să ne prezinte cum au pierit cei mai devotaţi oameni în anul 1937, autorul a ales anul 1941, când în lagăre ajungeau mai ales hoţii şi laşii. În 1937 nu existau Şuhovr * *, oamenii mergeau la moarte gravi şi tăcuţi, gândindu-se cui serveşte asta? „* * ** (P. A. Pankov, Kramatorsk)

Despre rânduielile vieţii din lagăr: ...

„De ce să dai mâncare multă celui care nu munceşte? Forţele lui rămâi nefolosite... Lumea criminală este tratată încă prea blând”.

(S. I. Go loviţi, Akmolinsk)

„În privinţa raţiilor de hrană nu trebuie să uităm că ei nu sunt la casa de

— Acest pensionar nu-i oare acelaşi Uspenski, care şi-a ucis tatăl, preot, făcându-şi astfel carieră de supraveghetor în lagăr?

** Desigur, simpli membri de partid, prizonieri de război.

* * * Şi câţi încă!... Mai mulţi decât ai voştri!

* * ** Ce profundă cugetare intelectuală! De fapt, nu prea tăcuţi: cu nenumărate manifestări de căinţă şi ceren de graţiere.

odihnă. Trebuie să-şi ispăşească vina numai prin muncă cinstită. Acest roman este o jignire pentru soldaţii,

sergenţii şi ofiţerii MVD. Poporul este făuritorul istoriei, dar cum este prezentat acest popor...? Numai «proşti», «tâmpiţi» şi «nerozi»". Plutonier Bazunov, Oimiakon, 55 ani, îmbătrânit în serviciul lagărelor)

„În lagăre sunt mai puţine abuzuri decât în oricare alte dintre instituţiile sovietice (!!). Susţin că în prezent, în lagăre, regimul este mai sever. Garda nu avea habar cine şi pentru ce stă în lagăr". (V. Karahanov, regiunea Moscova)

„Şi noi, executanţii, suntem tot oameni, şi noi săvârşeam acte de eroism: nu trăgeam întotdeauna în cei care căDeau şi, astfel, ne riscamservic lui". (Grig. Trofimovici Jelezniak**)

„Toată ziua în roman este plină de comportarea negativă a deţinuţilor fără să se arate rolul administraţiei... Dar detenţia deţinuţilor în lagăr nu este rezultatul perioadei cultului personalităţii, ci reprezintă executarea condamnării". (A. I. Grigoriev)

„Soljeniţîn prezintă activitatea lagărului ca şi când acolo n-ar fi existat o conducere de partid. Dar se ştie că şi înainte, ca şi acum, au existat organizaţii de partid care dirijau întreaga activitate după conştiinţa lor".

[Practicienii] „nu făceau decât să execute ceea ce le cereau regulamentele, instrucţiunile, ordinele. Personalul care lucra atunci, lucrează şi astăzi, poate a mai crescut cu zece la sută, şi pentru activitatea ire-proşabilă au fost stimulaţi de multe ori şi sunt apreciaţi de conducere". * * *

„Toţi lucrătorii MVD clocotesc de indignare... Eşti pur şi simplu uimit cât venin conţine această operă... El întărâtă special poporul împotriva MVD-ului!... Dar de ce Organele noastre îngăduie ca lucrătorii MVD să fie batjocoriţi?... Asta nu-i cinstit!" (Anna Filippovna Zaharova, reg. Irkutsk, în MVD din 1950, în partid din 1956)

Ascultaţi, ascultaţi! Asta nu-i cinstit! Un strigăt din tot sufletul! Patruzeci şi cinci de ani i-au chinuit pe

băştinaşi, iar asta a fost cinstit. Şi pentru că romanul a fost tipărit – asta nu-i cinstit!

„O asemenea porcărie nu mi-a mai fost dat să înghit… Şi asta nu-i doar părerea mea, suntem mulţi, numele nostru este Legiune”. * ***

Pe scurt:

„Romanul lui Soljeniţîn trebuie scos neîntârziat din toate bibliotecile şi sălile de lectură”. (A. Kuzmin, Oriol)

Noi? „Doar am executat ordinul”, „noi n-am ştiut”.

Jelezniak „îşi aminteşte” şi de mine: „A sosit cu un convoi în lanţuri, se distingea prin caracterul cârcotaş: pe urmă a fost trimis în Djezkazgan şi acolo, împreună cu Kuzneţov, a fost în fruntea revoltei…”

* * * O mărturie foarte importantă!

* * Aşa este, legiune, este adevărat. Dar de grăbiţi ce erau n-au mai verificat citatul din Evanghelie. Căci legiunea este a diavolilor…

Încet-încet – aşa s-a şi făcut.

„Cartea asta nu trebuia tipărită, ci predată ca material pentru organele KGB”. (Un anonim**, contemporan cu Octombrie)

Aproape chiar aşa s-a întâmplat, contemporanul a ghicit. Şi încă un Anonim, acesta poet:

M-auzi tu, Rusie, Pe cugetul nostru o pată nu găseşti!

Din nou acest „incognito blestemat” (2)! Era bine să fi aflat: a împuşcat cu mâna lui sau doar a trimis la moarte, sau nu-i decât un ortodox obişnuit, şi, poftim, ca să vezi – un anonim! Un anonim imaculat…

Şi, în sfârşit, un amplu considerent filosofic:

„Istoria nu are niciodată nevoie de trecut (?) şi cu atât mai mult nu are nevoie de el istoria culturii socialiste”. (A. Kuzmin)

Istoria nu are nevoie de trecut! lată ce au ajuns să spună Binegânditorii! Dar de ce are nevoie? Poate de viitor, nu-i aşa?… Şi aceşti oameni scriu istoria…

Şi ce poţi să le obiectezi tuturor, ce poţi să opui ignoranţei lor compacte? Cum ai putea să le explici acum?

Căci adevărul este întotdeauna mai sfios, el tace în faţa presiunii insolente a minciunii.

Absenţa îndelungată a unui schimb de informaţii liber în interiorul ţării creează prăpastia neînţelegerii între grupuri întregi ale populaţiei, între milioane – şi milioane.

Pur şi simplu, încetăm să mai fim un popor unitar, fiindcă vorbim într-adevăr limbi diferite.

* * *

Şi totuşi breşa a fost făcută! Oricât de solid, de trainic, construit pentru vecie, părea zidul minciunii, în el s-a căscat o spărtură. Încă mai ieri, la noi nu exista niciun fel de lagăr, niciun Arhipelag, iar astăzi – tot poporul şi toată lumea a văzut: lagăre! Lagăre de tip fascist!

Cei de făcut?? O voi bătrâni meşteri ai portiţelor de scăpare! O voi străvechi lăudători! Veţi îndura voi una ca asta? Vă veţi lăsa intimidaţi? Veţi capitula?

Fireşte că nu! Meşterii portiţelor de scăpare au fost primii care au dat năvală în această breşă. Ani de zile parcă au aşteptat-o ca să o astupe cu trupurile lor cu pene cenuşii, şi cu fâlfâit de aripi bucuros – da, da, bucuros! – să ascundă spectatorilor uluiţi Arhipelagul propriu-zis.

Cel dintâi strigăt al lor – găsit într-o clipă, inspirat de instinct, a fost: asta nu se va repeta! Slavă Partidului! asta nu se va repeta!

Ah, ce isteţi, ah, ce meşteri la mâhuit mistria! Căci dacă „asta nu se va

Iar definitiv – prin ordinul secret al Direcţiei Generale pentru păstrarea secretelor de stat în presă… din 14 februarie 1974: să fie scoase şi distruse o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, Gospodăria Matrionei şi alte povestiri publicate (semnat Romanov).

Pentru orice eventualitate – se ascunde: naiba ştie încotro va mai bate vântul!…

repeta”, se subînţelege de la sine că astăzi aşa ceva nu există! În viitor nu va exista, iar în prezent, de bună seamă că nu există!

Atât de abil au fâlfâit din aripi în breşă – încât, abia ivit privirilor, Arhipela-gul a şi devenit un miraj: el nici nu există, nici nu va exista, mda, s-ar putea să fi existat… Doar a fost cultul personalităţii! (Foarte comod acest „cult al personalităţii”! I-ai dat drumul pe gură şi parcă ai şi explicat ceva.) Iar ceea ce este în realitate, ce a rămas, ce umple breşa şi ce va exista în veci este – „Slavă Partidului!” (La început parcă slavă pentru că „nu se va mai repeta”, apoi şi dintr-odată aproape parcă chiar slavă şi pentru Arhipelag, totul se contopeşte, nu desluşeşti: nici nu şi-au procurat revista cu mult trâmbiţatul roman, dar pretutindeni răsună în urechile noastre: „Slavă Partidului!” încă n-au ajuns cu lectura în locul unde bat cu biciul, dar din toate părţile răsună asurzitor: „Slavă Partidu-lui!”

Astfel, heruvimii minciunii, paznicii Zidului s-au descurcat de minune în primul moment.

Breşa a rămas totuşi. Şi cu asta aripile lor nu se puteau împăca. Cea de a doua mişcare a lor a fost substituirea. Precum un scamator, aproape fără să acopere cu eşarfa, schimbă găina în portocală, tot aşa să fie substituit întregul Arhipelag, şi în locul aceluia care este prezentat în roman, să fie prezentat spectatorilor un cu totul altul, mult mai distins. La început asemenea încercări au fost prudente (presupuneau că autorul romanului este un apropiat al tronului), şi substituirea trebuia făcută elogiind fără contenire romanul meu. De pildă, să povestească despre Arhipelag „prin intermediul martorilor oculari.”, despre comuniştii din lagăr, care, este adevărat, „nu strângeau cotizaţii de partid, dar ţineau, noaptea, adunări de partid secrete (?), discutau noutăţile politice…

Pentru cântarea în şoaptă a Internaţionalei, denunţaţi de turnători, erau băgaţi să putrezească la carceră…

Banderoviştii, vlasoviştii îşi băteau joc de adevăraţii comunişti şi îi schilodeau laolaltă cu (!) conducerea, lagărului... Toate acestea însă Soljenifân nu ni le-a arătat. Ceva din această viaţă cumplită el n-a izbutit să sesizeze".

Dar autorul recenziei n-a fost în lagăr, însă a sesizat. Ce ziceţi, nu-i ingenios? Rezultă că lagărele nu erau ale Puterii sovietice, nu erau ale Partidului! (Probabil nici tribunalele nu erau sovietice.) În lagăre tăiau şi spânzurau vlasoviştii şi banderoviştii laolaltă cu conducerea. (Na-ţi-o bună! Iar noi am crezut-o pe Zaharova, care spunea că şefii lagărelor erau membri de partid şi fuseseră întotdeauna.)

Ziarele din Moscova însă nu publică, totul. Iată, de pildă, căpetenia noastră din Riazan, scriitorul N. Şundik (3), a propus în interviul dat APN, pentru Occident, următoarea variantă (dar n-a fost publicată, poate şi APN este laolaltă?...) de apreciere a Arhipelagului:

„Blestemat să fie imperialismul internaţional, care a provocat toate aceste lagăre!"

Inteligent, nu-i aşa?! Grozav! Dar n-a mers...

Adică, în ansamblu, lagărele nu erau ale noastre, erau de provenienţă străină, aparţineau fie lui Beria, fie vlasoviştilor, fie germanilor, dracu' să-i ştie, iar ai noştri doar au stat acolo şi au suferit. Dar şi „ai noştri" – aceştia nu sunt toţi oamenii noştri. Pentru toţi „ai noştri" n-ar ajunge coloanele ziarelor să vorbească de ei. „Ai noştri" sunt numai comuniştii!

Trecând împreună cu noi prin toată viaţa Arhipelagului, oare cititorul ar putea găsi acum acel loc şi acel răgaz când s-ar putea cânta Internaţionala în şoaptă? Când abia te mai ţii pe picioare după o zi de tăiat co-paci, îţi mai. arde de cântat? Poate numai dacă ai stat toată ziua la mă-gazia de alimente, şi ai cântat acolo.

Apoi ce rost aveau adunările nocturne de partid (iarăşi – ţinute la maga-zie sau la infirmerie, şi atunci

puteau fi ţinute ziua, de ce noaptea)? Să exprime neîncrederea în Comitetul Central? Aţi înnebunit?! Neîncrede-rea în Beria? În niciun caz, este membru al Biroului Politic! Neîncrede-rea în GB? Nu se poate, creatorul ei este însuşi Dzerjinski! Neîncrede-rea în tribunalele noastre sovietice? Asta-i ca şi cum ai spune neîncredere faţă de Partid, ţi-e şi frică să rosteşti. (Căci greşeala s-a produs doar cu tine, încât tovarăşii trebuie să ţi-i alegi cu circumspecţie, ei au fost condamnaţi pe bună dreptate.)

A.G. Zagoruiko, un simplu şofer, pe care fâlfâitul acestor aripi nu l-a convins, îmi scrie:

„Nu erau toţi ca Ivan Denisovici? Atunci cum erau? Nesupuşi poate? Poate în lagăre acţionau «detaşamente de rezistenţă», conduse de comunişti? Şi împotriva cui luptau? Împotriva partidului şi guvernului?”

Ce conspiraţie?! Ce „detaşamente de rezistenţă?... Atunci ce rost aveau adunările? Să discute despre neplata cotizaţiilor? Păi – nu se strângeau cotizaţii... Discutau noutăţile politice? De ce neapărat o adunare pentru asta? Era de ajuns să se întâlnească două persoane sigure (Şi să te gândeşti cine-i sigur) şi în şoaptă... Iată singurul lucru care putea constitui obiectul adunărilor de partid din lagăre: cum să facă oamenii noştri să pună mina pe toate posturile de „oploşiţi” şi să reziste, iar ceilalţi, necomuniştii – să fie îmbrânciţi să ardă în soba de gheaţă la tăiat de copaci, să se sufoce în camera de gazare a minei de cupru!

Imposibil să născoceşti altceva, practic, despre care ar fi putut discuta.

Dar chiar din 1962, când romanul meu încă nu ajunsese la cititor, au şi trasat linia cum să substituie mai departe Arhipelagul. Şi treptat, aflând că autorul nu este deloc aproape de tron, nu are nicio protecţie, că autorul însuşi este un miraj, maeştrii portiţelor de scăpare au prins

curaj.

Au cercetat încă o dată romanul şi au zis: oare de ce ne-am intimidat? de ce l-am ridicat în slavă (obiceiul lingăilor!)? [Soljeniţîn], n-a izbutit să înfăţişeze omul... El s-a temut să privească în sufletul omului". S-au comparat cu eroul şi au găsit că este „un antierou ideal"! Şuhov este şi „singur", şi „departe de popor". Această nulitate, trăieşte doar pentru stomacul său şi – nu se luptă! lată ce începuse să-i indigneze cel mai mult: de ce Şuhov nu se luptă? Să răstoarne regimul de lagăr, să pornească undeva cu arma în mână? Despre asta nu scriu, ci doar: de ce nu se luptă?? (Aveam isprăvit un scenariu despre rebeliunea din Ken-ghir, dar n-am cutezat să-l dau la iveală...)

Fără a ne arăta niciun erg de luptă, ei ne cereau nouă tone-kilometri!

Aşa este mereu. După război – mulţi viteji se-arată.

„Cinstit vorbind, interesele lui Şuhov sunt meschine. Iar tragedia cea mai cumplită a cultului personalităţii constă în faptul că dincolo de sârma ghimpată au ajuns oameni sovietici înaintaţi, sarea pământului nostru, adevăraţi eroi ai timpului nostru", care „nu s-ar fi dat nici ei în sus să radă o porţie de zămârcă în plus... dar nu şi-o procurau prin slugărnicie". (Dar cum? Interesant – prin ce mijloace?)

„Soljeniţîn a pus accentul pe condiţiile insuportabil de grele. El s-a îndepărtat de adevărul aspru al vieţii". Iar adevărul vieţii constă în faptul că au rămas deoparte nişte oameni „călîţi în focul luptei", „crescuţi de partidul leninist", care... ce făceau? Luptau? nu, „credeau profund că o să treacă vremurile sumbre ale samavolniciei".

„Unii autori au descris convingător chinurile foamei. Dar cine poate nega că chinurile cugetului nu sunt de o sută de ori mai mari decât foamea?" (Mai ales dacă nu le-ai încercat.)

Iar chinurile cugetului lor iată în ce constau: ce va fi?

Cum va fi? Când ne vor graţia? Când ne vor chema din nou să conducem?

De fapt tot congresul al XXII-lea a fost despre asta: cui voiau să ridice, monument? Comuniştilor care au pierit. Dar simpli Ivani care au pierit? Nu, ei nu intrau în discuţie, de ei nu le era milă. (Tocmai în asta constă bomba din Ivan Denisovici, că le vâra sub nas un Ivan simplu.)

Au bătut şi au fâlfâit din aripi neobosiţi în breşă doi ani la rând. Iar cei care puteau veneau să ţeasă o pânză de păianjen de legendă. Iată, de pildă, ziarul „Izvestia" (25 aprilie 1964) s-a oferit să ne înveţe cum ar fi trebuit să ne luptăm: ca să vedeţi – trebuia să evadăm din lagăr! (păcat că evadaţii noştri n-au ştiut adresa lui N. Ermolovici, autorul articolului! Iată la cine trebuiau să se adăpostească!... Dar sfatul era periculos: căci evadarea submina autoritatea MVD-ului). Bun, să evadăm, dar mai departe?

Un oarecare Alexei, citim în „Izvestia", dar nu ştim de ce nu i se dă şi numele de familie, chipurile în primăvara lui 1944 a evadat din lagărul de la Râbinsk şi s-a dus direct pe front. Acolo a fost primit numaidecât cu plăcere în unitate de către un maior – activist politic (care „a scuturat brusc din cap, alungând îndoielile"), numele maiorului, de asemenea, nu este dat. Şi n-a fost primit în altă parte, decât la serviciul de informaţii al regimentului! şi a fost trimis în misiune! (Cei care aţi fost pe front, vă rog să spuneţi: acest maior nu ţinea la epoleţii lui? Nu ţinea la carnetul lui de partid? În 1941 încă mai puteai risca, dar în 1944, când funcţiona perfect sistemul rapoartelor, când exista SMERS-ul?) Eroul a primit ordinul Steaua Roşie (dar cum a fost trecut prin formulare şi hârtii?), iar după război „s-a grăbit să treacă în rezervă".

Celui de al doilea i se dă numele întreg, este comunistul german Xavier Schwartzmuller; el a fugit de Hitler la noi în 1933, a fost arestat în 1941 ca german

(până acum este verosimil). Ei, şi acum vom afla cum trebuie să se lupte în lagăr un comunist adevărat! Un comunicat oficial ne anunţă că a murit la Cistopol, la 4 iunie 1942 (a dat ortul popii de cum a făcut primii paşi în lagăr, foarte verosimil, mai cu seamă pentru un străin), este reabilitat post-mortem în 1956. Dar unde s-a luptat? Să vedeţi: circulă un zvon că în anul 1962, chipurile a fost văzut (de către o femeie) la Riga. Prin urmare, a fugit! S-au repezit numaidecât să verifice „actul de deces din lagăr" (o foaie de caiet smulsă strâmb) – şi închipuiţi-vă: lipsea fotografia! Aţi mai auzit o asemenea inepţie: unui deţinut mort (după ce a fost străpuns cu baioneta) nu i s-a făcut fotografie! Unde s-a mai văzut aşa ceva? Da, este clar: a fugit şi în vremea asta a luptat! Cum a luptat? Nu se ştie. Împotriva cui? Nu se ştie. Dar acum de ce nu iese la iveală? Mister.

Astfel de poveşti ne îndrugă principalul organ guvernamental.

Cu asemenea păienjeniş de legende vor să acopere breşa ce s-a căscat spre Arhipelag!

Din acelaşi „Izvestia", iată încă o legendă: foarte de curând, un fiu a aflat că tatăl lui a fost reabilitat post-mortem. Care este sentimentul lui principal? Poate mânia că tatălui său i s-a făcut de petrecanie fără motiv? Nu, bucuria, uşurarea: cât de fericit poţi să fii ştiind că tatăl tău este nevinovat faţă de Partid!

Fiecare secreta pânza de păianjen cum putea. Una peste alta, una peste alta – şi lumina zilei începe să se estompeze, şi Arhipelagul nu se mai vede clar, ca la început.

Dar în vreme ce aici teşeau, împleteau, în vreme ce în breşă fâlfâiau intens din aripi, dincolo, de partea cealaltă a zidului, îşi clădeau eşafo-daje şi urcau din ce în ce mai sus meşterii zidari specialişti în această problemă: care erau puţin şi scriitori, dar care şi suferiseră, stătuseră

în lagăr, altfel niciun prost n-ar putea, îl convins. Şi aceşti zidari erau Boris Diakov (4), Gheorghi Şelest (5), Calina Serebriakova (6) şi Aldan-Semionov.

De râvnă. nu duceau lipsă. Chiar din primele zile ei au fâlfâit din aripi lângă breşă, numaidecât, fără niciun fel de eşafodaj, au sărit pe picioarele lor şi au aruncat cu mortar, dar n-au nimerit.

Serebriakova a adus o lespede gata pregătită numai bună să astupe gaura, ba chiar prea bună: a adus un roman despre ororile anchetării comuniştilor – cum le scoteau ochii, cum îi jucau în picioare. Dar i-au ex-plicat prozatoarei că piatra asta nu se potriveşte, nu e de-acolo, asta ar însemna o nouă breşă.

Cât despre Şelest, fost comandant de brigadă la VCEKA, şi mai înainte propusese la „Izvestia" povestioara sa Pepita, însă tema era interzisă. Acum, cu douăsprezece zile înainte de breşă, dar ştiind unde se va produce, „Izvestia" a lipit plasturele lui Şelest. Dar n-a rezistat: parcă nici nu ar fi fost.

Gaura din zid mai fumega încă, şi Diakov a venit şi el în grabă. A început să arunce acolo Memoriile unui „oploşit", însă cărămida recenziei lui Lakşin l-a nimerit drept în cap: Diakov era demascat că în lagăr nu făcea altceva decât îşi salva propria piele, atât.

Nu, aşa nu merge. Nu, aici trebuie ceva temeinic. Şi s-au pus să construiască schele.

Pentru asta a fost nevoie de un an şi jumătate, timp în care s-au descurcat doar cu articole de ziar, cu fâlfâitul aripilor membranoase. După ce au ridicat schelele şi au mai adus şi o macara – au început să zidească toţi deodată: în iulie 1964 – Povestea celor trăite de Diakov, Basorelief pe o stâncă de Aldan-Semionov, în septembrie – însemnări din Kolîma. În acelaşi an, la Magadan, a apărut şi cărţulialui Viatkin-Omul se naşte de două ori.

Şi gata. Breşa a fost astupată. Şi din faţă, pe locul

cârpiturii, au pictat cu totul altceva: palmieri, curmali, băştinaşi în costume de baie. Arhipelag? Parcă ar aduce a Arhipelag. L-au substituit? Da, l-au substituit…

Am pomenit de aceste cărţi când am vorbit de loialişti, de conformişti (Partea a. Treia, Cap. 11), şi dacă divergenţele dintre noi s-ar referi numai la literatură, n-aş simţi nevoia să-mi spun părerea despre ele. Dar, întrucât s-au apucat să prezinte Arhipelagul într-o lumină falsă, trebuie să explic unde anume la ei este decor în loc de realitate. Deşi cititorul care a parcurs toată această carte a mea poate să remarce şi singur acest lucru.

Cea dintâi şi principala minciună constă înfăptui că pe Arhipelagul lor «nu se află poporul, Ivanii noştri. Nu se ştie cum au ajuns la asta, separat sau împreună, dar mint la fel când îi împart pe deţinuţi în: 1. comunişti cinstiţi (cu subdiviziunea specială-comunişti înflăcăraţi ne-membri de partid) şi 2. albgardişti-vlasovişti-poliţai-banderovişti (toţi la grămadă).

Dar toţi cei enumeraţi nu alcătuiau laolaltă în lagăr mai mult de 10 – 15%. Iar ceilalţi 85% – ţărani, intelectuali şi muncitori, propriu-zis întregul articol Cincizeci şi Opt şi nenumăraţii „decretişti" nenorociţi, condamnaţi pentru un mosor el de aţă. ori pentru o poală de spice – la ei n-au intrat, au dispărut! Şi au dispărut pentru că aceşti autori, cu toată sinceritatea, n-au observat poporul lor care suferea! Aceşti creştini pentru ei nici nu există, o dată ce, după ce s-au întors de la doborâtul copacilor, nu cântă în şoaptă Internaţionala. Şelest face o menţiune vagă despre sectanţi (nici măcar despre sectanţi, el n-a văzut niciunul în lagărele pentru bărbaţi!), undeva apare şi dispare la el un diversionist prăpădit (înţeles exact ca diversionist), un prăpădit de drept comun – şi gata! apoi şi toate naţionalităţile periferice au dispărut de la ei. Dar Diakov în perioada, şederii lui ar fi putut să-i observe măcar pe baltici! Nu, câtuşi de puţin! (Ei i-ar fi disimulat şi pe

ucrainenii din vest, însă aceştia se manifestau foarte activ.)

Întregul spectru al băştinaşilor la ei a dispărut, au rămas doar cele două linii extreme! Pentru schemă asta şi trebuie, fără asta, schema nu poate fi construită.

Cine este, la Aldan-Semionov, singurul suflet vândut din brigadă? Devi-atkin, singurul ţăran. Cine este, la Şelest, în Pepita, omul sărac cu du-hul, prostănacul? Golubov, singurul ţăran de acolo. Iată care este atitudinea lor faţă de popor!

Cea de a doua minciună a lor constă, în faptul că munca de lagăr la ei ori lipseşte cu desăvârşire, personajele lor sunt de obicei „oploşiţi" care nu ştiu ce sunt adevăratele munci de lagăr şi care îşi petrec zilele prin magazii, sau prin birouri contabiliceşti, sau la infirmerie (la Serebria-kova, doisprezece inşi se află toţi deodată într-un salon de spital, „pore-clit comunist". Cine i-o fi adunat acolo? De ce or fi numai comunişti? Oare nu cu pile au fost aduşi acolo să se odihnească?...); ori este o ocupaţie de mucava, deloc înspăimântătoare, istovitoare ori ucigătoare, în vreme ce, de fapt, această muncă de zece – douăsprezece ore este principalul vampir. Tocmai ea constituie conţinutul de bază al fiecărei zile şi al tuturor zilelor Arhipelagului.

Cea de a treia minciună constă înfăptui că la ei în lagăr foamea nu clănţăne din dinţi, nu înghite zilnic bolnavi de pelagră şi distrofie. Nimeni nu scormoneşte la groapa de gunoi. Nimeni propriu-zis nu simte nevoia să se gândească cum să nu moară până la sfârşitul zilei („ITL este un lagăr cu regim blând", aruncă Diakov neglijent. Să fi stat tu în acel regim blând!)

Aceste trei minciuni sunt suficiente pentru a denatura toate proporţiile Arhipelagului, din realitate n-a mai rămas nimic, adevăratul spaţiu tridimensional a dispărut. Acum, potrivit concepţiei generale despre lume a autorilor şi fanteziei lor personale, se poate compune, clădi

din cubuleţe, se poate desena, broda şi împleti tot ce vrei, în această lume născocită totul este posibil. Acum poţi să dedici pagini nesfârşite descrierii înaltelor reflecţii ale personajelor (Când se va sfârşi samavolnicia? Când vom fi chemaţi la conducere?), şi cât sunt ei de devotaţi cauzei Partidului, şi cum Partidul, cu timpul, va îndrepta totul. Se poate descrie bucuria generală a timpului subscrierii la împrumut (să subscrii la împrumut, în loc să ai bani să poţi cumpăra de la chioşc), închisoarea mută poate oricând să fie umplută cu discuţii (frizerul de la Lubianka se grăbeşte să întrebe dacă Diakov este comunist… Aiureală), în timpul apelului deţinuţilor se pot introduce întrebări, care nu s-au pus în veacul vecilor („Membru de partid?… Ce funcţie ai ocupat?…"). Se pot compu-ne anecdote, care te fac să mori de râs. Un zek se plânge secretarului biroului de partid, un muncitor liber, că un muncitor liber l-a calomniat, pe el, pe zek, membru de partid! – pe cine vor să prostească? (Diakov). Sau: un zek dintr-o coloană escortată (distinsul Petrakov, tovarăşul de luptă al lui Kirov) obligă toată coloana să se abată spre monumentul lui Lenin şi să-şi scoată căciulile, inclusiv soldaţii din escortă! – dar automatele cu ce mână le-au ţinut în timp ce făceau asta? … (Aldan-Semionov).

La Viatkin, hoţii din Kolîma, adunaţi pe platforma de plecare, îşi scot cu plăcere căciulile în cinstea lui Lenin. Totală aiureală! (Şi chiar dacă ar fi adevărat – Lenin n-ar fi fost prea onorat.)

Toată Pepita lui Şelest este o anecdotă de la început până la sfârşit. Să predea ori să nu predea lagărului pepita găsită? Pentru a rezolva această problemă este necesar, în primul rând, un curaj nebun: un eşec şi vei fi pus la zid! (dar numai şi pentru problemă – tot la zid) … Au predat-o şi, în plus, generalul a ordonat ca la echipa lor să se facă percheziţie. Dar ce se întâmpla dacă n-o predau?… Autorul însuşi pomeneşte şi de echipa vecină a „letonului", care a

fost percheziţionată şi la locul de muncă şi la baracă. Deci problema nu se punea dacă să ajute ori să nu ajute Patria, ci dacă merită să-şi rişte cele patru vieţi pentru această pepită? Toată situaţia a fost imaginată pentru a permite să se manifeste sentimentele lor comuniste şi patriotice. (Cei fără de escortă sunt altceva. La Aldan-Semionov fură pepite şi maiorul de miliţie şi un adjunct al comisariatului poporului pentru petrol.) *

Totuşi, Şelest n-a ghicit spiritul timpului: el vorbeşte despre stăpânii lagărului cu prea multă brutalitate şi chiar cu ură, ceea ce este inadmisibil pentru un ortodox. Câtă vreme iată cum scrie Aldan-Semionov despre un nelegiuit notoriu – şeful minei: „Era un organizator priceput”. El este de părerea asta: dacă şeful e bun, în lagăr se munceşte cu voioşie şi aproape că se trăieşte în libertate. La fel şi Viatkin: la el călăul Kolîmei, şeful Dalstroi-ului, Karp Pavlov – ba „nu ştia”, ba „nu înţelegea” ororile pe care le săvârşea, ba se îngrijeşte şi de propria reeducare.

Pentru verosimilitate, aceşti autori au fost nevoiţi totuşi să introducă în decorul descris şi detalii autentice. La Aldan-Semionov: un militar din escortă îşi însuşeşte aurul extras de deţinuţi. Cei ce refuză să iasă la lucru sunt batjocoriţi de oameni care n-au frică de nimic. Se lucrează la minus cincizeci şi trei de grade. În lagăr hoţii o duc ca în sânul lui Avraam. Penicilina este pusă deoparte pentru şefi. La Diakov: brutalitatea soldatului din escortă; scena din Taişet, lângă tren, când n-au izbutit să scoată numerele zekilor, pasagerii le-au aruncat mâncare şi ţigări, iar soldaţii din escortă le-au luat pentru sine; descrierea percheziţiei din ajunul sărbătorilor.

Însă autorii folosesc aceste amănunte numai ca să fie convingători.

Iată însă care este esenţialul la ei. Aşa cum îl exprimă recenziile:

„În o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, gardienii

lagărului sunt aproape nişte fiare. Diakov ne arată că printre ei există mulţi care erau frământaţi de gânduri chinuitoare" (dar fără niciun rezultat).

„Diakov a respectat adevărul aspru al vieţii... Pentru el, samavolniciile din lagăre nu constituie decât un... fundal (!), dar important este faptul că omul sovietic nu şi-a plecat capul în faţa arbitrarului... Diakov are şi cekişti cinstiţi care sunt în stare de acte de vitejie, da, de vitejie!"

(Acest act de vitejie constă înfăptui că i-a aranjat pe comunişti în locuri bune. De fapt, tot vitejie este considerată şi atitudinea, deţinutului comunist Konokotin: el, „victimă a unei acuzaţii nebune... lipsit de libertate... a continuat să lucreze" ca preparator! Vitejia constă în faptul că n-a oferit motive să fie alungat din infirmerie la muncile comune.) **

Ce idei încununează cartea lui Diakov? „Tot ce a fost greu a trecut" (de cei morţi nu-şi aduce aminte), „tot ce e bun a revenit". „Nimic nu a fost anulat".

La Aldan-Semionov: „În ciuda a tot ce a fost, noi nu simţim obidă". Sla-vă Partidului – el a distrus lagărele! (Epilog în versuri.)

Dar oare le-a distrus?... N-a mai rămas nimic?... Şi, pe urmă, lagărele de cine au fost create? Tăcere.

În timpul lui Beria, Puterea sovietică a existat ori nu? De ce nu l-a oprit să facă toate acestea? Cum s-a putut oare întâmpla ca poporul, aflându-se la putere, să admită o astfel de tiranie pentru popor?

Autorii noştri nu trebuiau să se preocupe de raţie, şi nici nu lucrau, ei cugetau tot timpul la lucruri înalte, atunci să răspundă!

Tăcere. Desăvârşită...

Asta-i tot. Gaura a fost zidită şi zugrăvită (a mai venit şi generalul Gor-batov (7) să dea culoarea potrivită). Şi n-a existat nicio breşă în Zid! Iar Arhipelagul, chiar dacă a existat, a fost unul fantomatic, neadevărat, mic, care nu

merită nicio atenţie.

Altceva? Pentru orice eventualitate mai trag o zugrăveală şi ziariştii. Aşa, de pildă, Mih. Berestiński, din însărcinarea neobositei „Literaturna-ia gazeta” (care, în afară de literatură, nu scapă nimic), a făcut o călătorie până la staţia Ertevo. După cât se pare, şi el a fost deţinut în lagăr. Dar cât de profund este înduioşat de noii stăpâni ai insulelor: „Este imposibil să-ţi imaginezi măcar că vei găsi printre organele de reeducare de astăzi, în locurile de detenţie, oameni care să amintească, chiar pe departe, de Volkovoi… Acum, aceştia sunt comunişti adevăraţi. Oameni

Aldan-Semionov lasă impresia că este bun cunoscător al vieţii şefilor liberi şi al locurilor, dar iată că viaţa deţinuţilor o cunoaşte prost, una-două întâlneşti la el câte o bazaconie: la el baptiştii „trândăvesc”, un tătar din escortă i-a dat să mănânce unui tătar-ze &, drept pentru care zekii au decis că băiatul este turnător! Nu puteau să decidă aşa ceva, fiindcă escorta se schimbă în fiecare zi şi nu se ocupă cu turnătorii.

** M. Cearnîi, Comuniştii rămân comunişti… Lit [eraturnaia] gazeta”, 15 septembrie 1964.

duri, dar buni şi drepţi. * Nu trebuie să credem că sunt nişte îngeri, cărora doar aripile le lipsesc… (Probabil că asemenea opinie totuşi există… – A. S.) Gardurile de sârmă ghimpată, turnurile de pază, vai, deocamdată mai sunt necesare. Dar ofiţerii povestesc cu bucurie că le sosesc «contingente» din ce în ce mai puţine”. (De ce s-or fi bucurând, că n-o să iasă de aici la pensie şi vor trebui să-şi schimbe meseria?) **

Un Arhipelag micuţ-micuţ, de buzunar. Foarte necesar. Se topeşte ca un ţurţure de gheaţă.

Gata, au terminat cu astupatul breşei. Dar, probabil, pe schelă încă mai urcau amatori cu mistrii, cu bidinele, cu găleţi de tencuială.

Şi atunci au strigat la ei:

— Hei, ajunge! îndărăt! Nu trebuie să ne mai amintim! Trebuie să uităm! N-a existat niciun Arhipelag – nici bun, nici rău. Cea mai bună-i tăcerea!

Astfel primul răspuns a fost fâlfâitul agitat.

Cel de al doilea – astuparea temeinică a spărturii.

Cel de al treilea răspuns – uitarea.

Dreptul celor din libertate de a afla despre Arhipelag s-a întors în punctul iniţial din anul 1953.

Şi din nou, liniştit, orice scriitor poate să verse lacrimi despre reeduca-rea hoţilor şi bandiţilor. Ori să toarne un film în care câini dresaţi sfâşie cu voluptate oameni.

Şi totul să fie făcut astfel, ca şi când nu ar fi fost nimic, nicio spărtură în Zid.

Şi tineretul, obosit să-şi tot învârtă capul (cuvântări într-o parte, cuvântări în alta), dă din mână a lehamite: probabil că n-a existat niciun cult, şi niciun fel de orori n-au existat, palavre, ca de obicei. Şi pleacă la dans.

Bine-a zis cine-a zis că trebuie să ţipi când eşti bătut! Pe urmă – nu te mai crede nimeni!

* * *

Când Hruşciov, ştergându-şi o lacrimă, a dat aprobarea pentru Ivan De-nisovici, era ferm convins că este vorba despre lagărele staliniste, că el nu are aşa ceva.

Iar Tvardovski, făcând demersuri pentru viza supremă, credea şi el sincer că în roman este vorba despre trecut, că totul a dispărut.

Lui Tvardovski i se poate ierta: toată lumea publică din capitală, care îl înconjura, nu trăia decât cu această idee – că avem de-a face cu un dezgheţ, că, iată, au încetat să mai aresteze, că, iată, au avut loc două congrese purificatoare, că, iată, oamenii se întorc din nefiinţă, şi sunt mulţi. În spatele frumosului nor trandafiriu al reabilitărilor, Arhipelagul a

**” Literaturnaia gazeta”, 5 septembrie 1964.

Să ne amintim de A. Zaharova: aceiaşi lucrează şi astăzi.

dispărut, a devenit cu totul invizibil.

Dar eu, eu! Şi eu m-am lăsat prins, iar eu n-am nicio scuză! Căci nici eu nu l-am înşelat pe Tvardovski! Şi eu credeam sincer că am adus un roman despre trecut. Oare limba mea a uitat ce gust avea zămârca? Fiindcă m-am jurat să nu uit. Oare n-am intuit eu bine firea dresorilor de câini? Oare eu, care mă pregăteam să devin cronicarul Arhipelagului, nu mi-am dat seama cât de apropiat şi necesar îi este statului? De mine eram sigur ca de nimeni altul că asupra mea nu are putere această lege:

O poveste se uită repede, un corp se-ngraşă repede.

Dar m-am îngrăşat. M-am păcălit… Am crezut… în bunăstarea noii mele vieţi. Şi în poveştile ultimilor prieteni care au venit de acolo: este mai uşor! Regimul s-a mai îmblânzit! Eliberează întruna! Zone întregi sunt închise! EMV – ediştii sunt concediaţi…

Nu, noi nu suntem decât ţărână! Suntem supuşi legilor ţărânii. Şi oricât de mare ne-ar fi nenorocirea, tot nu este de ajuns ca să ne înveţe să simţim durerea generală. Şi câtă vreme nu vom birui ţărâna din noi – nu vor exista pe pământ orânduiri drepte: nici democratice, nici autoritare.

Cel de al treilea val de scrisori de la zekii actuali a fost foarte surprinzător pentru mine, deşi era cel mai firesc, deşi pe el ar fi trebuit să-l aştept în primul rând.

Scrise pe hârtiuţe cocoloşite, cu creion decolorat, vârâte în plicuri de ocazie, cu adresa scrisă de muncitorii liberi şi expediate, care va să zică, pe sub mână, Arhipelagul contemporan îmi trimite obiecţiile şi chiar mânia lui.

Acele scrisori alcătuiau de asemenea un strigăt general, compact. Şi acest strigăt zicea: „Dar noi!!?”

Căci vâlva gazetărească stârnită în jurul romanului şi

trâmbiţată pentru oamenii liberi şi pentru străinătate se învârteja în jurul ideii că „asta a fost, dar nu se va mai repeta niciodată”.

Şi zeki au început să urle: cum nu se va repeta, când noi acum suntem în lagăr şi în aceleaşi condiţii?!

„Din vremea lui Ivan Denisovici nu s-a schimbat nimic”, scriau ei din diferite locuri.

„Zekul va citi cartea dumneavoastră şi va fi amărât şi necăjit că totul a rămas la fel”.

„Ce s-a schimbat dacă încă sunt în vigoare legile care prevăd pedepse de douăzeci şi cinci de ani emise încă sub Stalin?”

„Cine este astăzi cultul personalităţii, că suntem din nou închişi pe degeaba?”

„Bezna cea neagră ne-a înconjurat, nimeni nu ne mai poate vedea”.

„De ce au rămas nepedepsiţi alde Volkovoi?... Şi astăzi sunt aici şi fac pe educatorii noştri”.

„Începând cu cel din urmă supraveghetor şi sfârşind cu şeful direcţiei, toţi sunt vital interesaţi în existenţa lagărelor. Organele de supraveghere, pentru orice fleac, născocesc câte un Decret; agenţii operativi ne agra-vează dosarele personale... Noi suntem cu pedepse de douăzeci şi cinci de ani – chifla cu unt cu care se ghiftuiesc acei oameni vicioşi, chemaţi să ne îndrume pe calea virtuţii. Oare nu tot aşa procedau colonizatorii când îi prezentau pe indieni şi pe negri ca oameni inferiori? Nu-i nimic mai uşor decât să stârneşti opinia publică împotriva noastră, este destul să scrii articolul Omul de după gratii... * şi mâine poporul se va strânge la mitinguri şi va striga să fim arşi în cuptoare.

Întocmai. Da, totul este întocmai.

„Poziţia dumneavoastră este ariergarda”, m-a buimăcit Vania Alexeev.

Şi după toate aceste scrisori, eu, care mă ţineam un

erou, am văzut cât de mult eram vinovat: în zece ani pierdusem simţul viu al Arhipelagului.

Pentru ei, pentru zekii din ziua de astăzi, cartea mea nu conta, şi adevărul nu avea nicio valoare, dacă n-o să urmeze o continuare, dacă n-o să se vorbească şi despre ei. Să se vorbească, şi lucrurile să se schimbe! Dacă cuvântul nu se referă la ceva real şi nu atrage după sine o faptă reală – atunci ce rost mai are? Ca lătratul câinilor la lună?

(Această consideraţie aş vrea să o dedic moderniştilor noştri: aşa s-a obişnuit poporal nostru să înţeleagă literatura. Şi nu se va dezobişnui curând. Şi oare trebuie să se dezobişnuiască?)

Şi m-am trezit. Şi din nou am desluşit colosul stâncos al Arhipelagului, cunoscutele contururi cenuşii ale turnurilor de pază, care nu dispăruseră nicăieri.

Starea societăţii sovietice se poate descrie bine printr-un câmp fizic. Toate liniile de forţă ale acestui câmp sunt orientate dinspre libertate spre tiranie. Aceste linii sunt foarte stabile, ele s-au încrustat, s-au adâncit în piatră, este aproape imposibil să mai fie deranjate, deviate, orientate în altă direcţie. Orice sarcină, orice masă introduse sunt uşor împinse în partea tiraniei, dar spre libertate le este imposibil să-şi croiască drum. Trebuie înjugaţi zece mii de boi.

Acum, când cartea mea a fost declarată primejdioasă, când tipărirea ei a

Kasiukov şi Moceanskaia, Omul de după gratii, „Sovetskaia Rossia”, 27 august 1960. Inspirat de cercurile guvernamentale, acest articol a pus capăt scurtei perioade (1955 – 1960) de blândeţe a Arhipelagului. Autorii consideră că în lagăre au fost create condiţii care pot fi numite pe drept „opere de binefacere”. Aici deţinuţii „uită ce-i aceea pedeapsă”; că „z/k nu vor să-şi cunoască obligaţiile”, că „administraţia are cu mult mai puţine drepturi decât deţinuţii” (?). Ei asigură că lagărele sunt un

„pensionat gratuit” (nu ştiu de ce nu le cer bani pentru schimbul lenjeriei, pentru tuns, pentru camera de vizite). Sunt indignaţi că în lagăre săptămâna de lucru nu are decât patruzeci de ore şi că, chipurile, „pentru deţinuţi munca nu este obligatorie” (??). Ei cer: „condiţii mai aspre şi grele”, pentru ca criminalul să se teamă de închisoare (muncă grea, priciuri tari, fără saltele, interzicerea hainelor civile), „niciun fel de chioşcuri cu bomboane” etc., anularea eliberării înainte de termen („iar dacă încalci disciplina regimului – să ţi se prelungească termenul!” Şi încă: „După ce şi-a ispăşit condamnarea, deţinutul să nu conteze pe caritate”.

fost recunoscută ca o greşeală („consecinţele voluntarismului în literatură”), când este scoasă şi din bibliotecile publice – doar pomenirea numelui meu sau al lui Ivan Denisovici în Arhipelag este considerată un act de răzvrătire ireparabil. Dar atunci! Atunci când Hruşciov mi-a strâns mâna şi în aplauze furtunoase m-a prezentat celor trei sute de persoane care se considerau elita artei; când la Moscova mi s-a făcut „o mare campanie de presă” şi corespondenţii aşteptau cu ceasurile la uşa camerei mele de la hotel; când s-a declarat răspicat că partidul şi guvernul sprijină astfel de cărţi, când Colegiul Militar al Tribunalului Suprem era mândru că m-a reabilitat (cum, în prezent, pesemne, se căieşte), şi coloneii-jurişti au declarat de la tribuna lui că această carte trebuie citită în lagăre! – atunci forţele mute, fără grai, fără nume ale câmpului s-au pus pe nevăzute împotrivă – şi cartea a fost oprită. Atunci a fost oprită! Şi în puţine lagăre a ajuns legal, aşa, s-o ia lumea şi s-o citească de la biblioteca KVC. Din biblioteci a fost scoasă. Era scoasă şi din pachetele sosite de la rude, din lumea liberă. Era adusă în secret de angajaţii liberi, cereau zekilor pentru ea 5 ruble, ba uneori chiar 20 de ruble (acestea erau rublele noi, grele, hruşcioviste! Atâţia bani de la deţinuţi! Dar, cunoscând neruşinarea celor din

jurul lagărelor, nu te mai miri de nimic). Zekii o treceau în lagăr prin percheziţii ca pe un cuţit, ziua o ascundeau şi citeau noaptea. Undeva, într-un lagăr din nordul Uralului, pentru ca să aibă viaţă lungă, i-au făcut ferecătură metalică.

De fapt, ce să mai vorbim de zeki, dacă şi asupra lumii din jurul lagărelor s-a răspândit această interdicţie mută, dar acceptată de toţi. La staţia Vis, de pe linia căii ferate de Nord, cetăţeana liberă Maria Aseeva a scris o recenzie favorabilă despre roman pentru „Literaturnaia gazeta" şi fie că a pus-o la cutia poştală, fie că din neatenţie a lăsat-o pe masă, dar, la cinci ore de când o scrisese, secretarul organizaţiei de partid V.G. Şişkin a acuzat-o de provocare politică (ce cuvinte găsesc!), şi a fost numaidecât arestată.

La ITK-2 din Tiraspol, deţinutul sculptor G. Nedov, în atelierul său de „oploşit" modelase din plastilină statueta unui deţinut. Şeful regimului disciplinar, căpitanul Solodiankiu, l-a surprins: „Tu faci aici un deţinut? Cine ţi-a dat dreptul? Asta-i contrarevoluţie!" A apucat statueta de picioare a frânt-o în două şi a aruncat cele două jumătăţi pe duşumea. „Ăi fi citit vreun Ivan Denisovici!" (Dar n-a călcat jumătăţile în picioare, şi Nedov le-a ascuns.) Reclamat de Solodiankin, Nedov a fost chemat la comandantul lagărului Bakaev, dar între timp a izbutit să procure câteva ziare la KVC. „O să te judecăm! Tu instigi oamenii împotriva puterii sovi-etice!" a început Bakaev cu glas bubuitor, (îşi dădeau seama ce efect ar putea avea imaginea unui zek!) „Permiteţi să raportez, cetăţene şef…

Nu ştiu cum s-a sfârşit această poveste.

Vedeţi, Nikita Sergheevici zice… Tovarăşul Iliciov (8) …" „Da ăsta discută cu noi de parcă am fi egali!" a exclamat Bakaev.

— Numai peste o jumătate de an, Nedov a îndrăznit să scoată acele jumătăţi, le-a lipit, apoi a turnat statueta în

babit şi, printr-un angajat liber, a expediat-o în afara lagărului.

La ITK-2 au început căutările romanului o zi din viaţa lui Ivan Denisovici. În zona locativă a avut loc o percheziţie generală. N-au găsit nimic. Într-o zi Nedov a hotărât să se răzbune: seara, a luat Granitul nu se to-peşte de Tevekelian (9) şi s-a aşezat să citească, dând impresia că s-a izolat de cei din cameră (de faţă cu nişte turnători i-a rugat pe băieţi să-l ajute să se ascundă), dar în aşa fel ca să fie văzut pe fereastră. Turnătorii şi-au făcut repede datoria. Au dat buzna trei supraveghetori (al patrulea, privea de afară pe fereastră să vadă cui ar da cartea, dacă ar vrea să se debaraseze de ea). Gata, au pus mina pe carte! Au dus-o în sala supraveghetorilor şi au ascuns-o în seif. Supraveghetorul Cijik, cu mâinile în şolduri, cu o imensă legătură de chei: „Am găsit cartea! Acum or să te bage la zdup!” Însă, dimineaţa, ofiţerul a văzut că era altă carte: „Dobitocilor!... Daţi-i-o înapoi!”

Astfel citeau zekii cartea „aprobată de partid şi guvern!

* * *

În declaraţia guvernului sovietic din decembrie 1964 se spune: „Cei vinovaţi de crime monstruoase nu trebuie în niciun caz şi nicio împrejurare să scape de osânda cea dreaptă... Nimic nu poate fi comparat cu crimele ucigaşilor fascişti, care intenţionau să extermine popoare întregi”.

Asta pentru a nu se îngădui RFG să aplice prescripţia după douăzeci de ani.

Iată însă că pe ei înşişi nu vor să se judece, deşi „au intenţionat să extermine popoare întregi”.

La noi se tipăresc multe articole referitoare la faptul cât de important este să fie pedepsiţi criminalii vest-germani care au fugit din ţară. Există chiar specialişti în astfel de articole: ce pregătire morală trebuiau să facă naziştii pentru ca asasinatele în masă să li se pară fireşti şi

morale? În prezent, legislatorii se apără motivând că nu ei au executat verdictele. Iar executanţii – că nu ei au promulgat legile.

Cât de familiar sună… Doar ce am citit la practicienii noştri: „Detenţia deţinuţilor în lagăre reprezintă punerea în aplicare a sentinţei… Garda nu avea habar cine şi pentru ce stă”.

Atunci trebuia să aflaţi, dacă eraţi oameni! Şi tocmai de aceea sunteţi nişte nelegiuiţi, pentru că, apropo de oamenii pe care îi păzeaţi, nu i-aţi considerat nici din unghiul de vedere al cetăţeanului, nici al omului. Dar parcă naziştii nu aveau şi ei instrucţiuni? Parcă ei nu erau convinşi că salvează rasa ariană?

Nici anchetatorii noştri nu vor ezita (ei nici acum nu ezită) să răspundă: dar de ce deţinuţii au depus ei înşişi împotriva lor? Trebuiau să reziste cu tărie când noi îi torturam! Dar denunţătorii de ce comunicau fapte false? Noi ne sprijineam pe ele ca pe depoziţii de martori.

A existat un scurt răstimp când au intrat puţin în panică. V.N. Ilin, pe care l-am mai pomenit (fost general-locotenent MGB) a spus despre Stol-bunovski (anchetatorul generalului Gorbatov, care l-a implicat şi pe el): „Vai, vai, ce păcat! Pentru el au început neplăcerile. Şi ce pensie bună primeşte”. Tocmai de aceea s-a repezit să scrie A.F. Zaharova: i-a fost teamă că în curând se vor lua de toţi; şi despre căpitanul Lihoşerstov, pe care l-a „ponegrit” Diakov, a scris cu înflăcărare: „Este şi astăzi căpitan, secretarul organizaţiei de partid (!), trudeşte într-un sector agricol [al lagărului]. Şi închipuiţi-vă cât de greu îi vine să lucreze acum când despre el se scriu asemenea lucruri! Se vorbeşte că dosarul lui Lihoşerstov va fi analizat şi că probabil va compărea! * Dar pentru ce? Bine ar fi să fie doar un zvon, dar nu este exclus să-şi dea seama. Asta va stârni mare vâlvă printre lucrătorii MVD. Să fie analizat pentru că a îndeplinit toate indicaţiile

primite de sus? Iar acum el trebuie să răspundă pentru aceia care au dat aceste indicaţii? Asta-i bună! Vinovat este acarul Păun!”

Dar panica a luat sfârşit repede. Nu va trebui să răspundă-nimeni. N-or să analizeze pe nimeni.

Poate doar schemele de personal s-au mai redus pe ici pe colo nu-i nimic, aveţi răbdare, se vor lărgi din nou! Dar deocamdată ghebiştii care încă nu au vârsta de pensie, ori trebuie să-şi mai completeze pensia, s-au făcut scriitori, ziarişti, redactori, conferenţiari ateişti, activişti pe tărâmul ideologic, alţii – directori de întreprinderi. Schimbându-şi mănuşile, ne vor conduce ca şi mai înainte. Aşa este şi mai sigur. (Iar cel care vrea la pensie – să fie fericit De pildă, locotenent-colonelul Hurdenko. Locotenent-colonel – frumos grad! A comandat, fără îndoială, un bata-lion? Nu, în 1938 a început ca simplu vertuhai, ţinea furtunul pentru alimentare forţată).

În vremea asta, la direcţiile arhivelor sunt examinate fără grabă şi distruse toate documentele de prisos: liste de împuşcaţi, ordine de trimitere în ŞIzo şi BUR, dosare cu materialele anchetelor din lagăre, de – nunţuri ale turnătorilor, informaţii de prisos despre Lucrătorii Practicieni şi escortă. Dar chiar şi la infirmerie, şi la contabilitate – peste tot se vor găsi hârtii de prisos, urme de prisos…

…Tăcuţi, noi vom veni şi sta-vom la ospăţ
Când vii eram nu ne-aţi dorit
Şi astăzi noi muţi suntem şi morţi
Dar şi aşa acuma de noi vă temeţi toţi!
(Viktoria G., kolâmceancă)

Ea nu poate să admită că „va fi judecat”, nici nu poate articula aşa ceva.

În treacăt fie zis: adevărat, ce tot acari Păun şi acari Păun? Dar cum rămâne cu Serviciul de Mişcare? Şi cu cei ce se află mai sus de vertuhai, lucrători practicieni şi

anchetatori? Aceia care doar mişcau din degetul arătător? Care doar de la tribună… câteva cuvinte…

Încă o dată, cum vine asta? – „Cei vinovaţi de crime monstruoase… în nicio împrejurare… osânda cea dreaptă… nu poate fi comparat… care intenţionau să extermine popoare întregi…”

S-s-st! S-s-st! Pentru că în august 1965, de la tribuna Conferinţei Ideologice (conferinţa închisă privind orientarea spiritelor noastre) s-a declarat solemn: „A venit timpul să restabilim noţiunea utilă şi justă de duşman al poporului!”

Capitolul 2

(XII) CÂRMUITORII TREC, ARHIPELAGUL RĂMÂNE

ESTE FOARTE posibil ca Lagărele speciale să fi fost una dintre ultime-le creaţii dragi ale minţii lui Stalin. După atâtea căutări educative şi punitive, s-a născut, în sfârşit, această perfecţiune a maturităţii: această organizaţie uniformă, numerotată, precis articulată, psihologic scoasă din trupul Patriei-mume, care avea o intrare, dar nu avea o ieşire şi care nu înghiţea decât duşmani, ca să dea în schimb bunuri materiale şi cadavre. Este greu să-ţi închipui durerea sufletului de autor pe care ar fi încercat-o Clarvăzătorul Arhitect, dacă ar fi devenit martorul falimentului şi al acestui mare sistem al lui. Încă de pe când trăia, el se cutremura, dădea rateuri şi se umpluse de fisuri, dar, pesemne, din precauţie, nu i se făceau rapoarte privitoare la acest fenomen. La început inert, greoi, neprimejdios sistemul Lagărelor speciale a suferit repede o supraîncălzire interioară şi în câţiva ani a ajuns în starea de lavă vulcanică. Şi dacă mai trăia Corifeul un an – un an şi jumătate, ar fi fost imposibil să i se mai ascundă aceste erupţii, şi mintea lui de om bătrân ar fi fost împovărată de găsirea unei noi soluţii: să renunţe la odrasla îndrăgită şi să amestece din nou lagărele, ori, dimpotrivă, să ducă totul la bun sfârşit prin împuşcarea tuturor literelor alfabetului

cu miile lor de deţinuţi.

Dar, jelit în hohote, Gânditorul a murit cu puţin înainte de asta. Însă murind, curând, cu mult zgomot, a tras după sine, cu mâna-i înţepenită, şi pe discipolul său încă rumen în obraji, încă plin de foiţă şi voinţă – ministrul acestor vaste, încâlcite, insolubile afaceri interne.

Şi căderea Şefului Arhipelagului a accelerat în mod tragic prăbuşirea Lagărelor speciale. (Ce greşeală istorică ireparabilă! Să căsăpeşti ministrul afacerilor intime! Să mânjeşti cu dohot epoleţii de culoarea cerului?!)

Cea mai mare descoperire a gândirii secolului al XX-lea în materie de lagăre – peticele de pânză numerotate, au fost grabnic descusute, aruncate şi uitate! Acest fapt a făcut ca Lagărele speciale să-şi piardă seve-ra lor uniformitate. Dar asta nu-i nimic, fiindcă au scos şi zăbrelele de la ferestrele barăcilor, şi lacătele de la uşi, şi Lagărele speciale şi-au pierdut caracteristicile plăcute de puşcărie, care le deosebeau de ITL. (Cu zăbrelele probabil s-au grăbit, dar nici nu puteau să zăbovească, vremurile erau de aşa natură că trebuia să te delimitezi repede!) Cu toată părerea de rău, însă, BUR-ul de piatră din Ekibastuz, care a rezistat asaltului rebelilor, a fost desfiinţat şi dărâmat absolut oficial... * Şi asta nu e nimic, dacă te gândeşti că, pe neaşteptate, au fost eliberaţi din Lagărele speciale toţi austriecii, ungurii, polonezii, românii, fără să ţină cont

Şi astfel am fost lipsiţi de posibilitatea de a deschide acolo un muzeu.

prea mult de crimele lor cumplite, de pedepsele lor de cincisprezece şi douăzeci şi cinci de ani şi depreciind astfel în ochii deţinuţilor prestigiul condamnărilor. Şi au fost anulate restricţiile de corespondenţă, doar mulţumită cărora deţinuţii din lagărele speciale se simţeau cu adevărat morţi de vii. Apoi au permis şi vizitele! Ţi-e şi frică să rosteşti: vizitele!... (Şi chiar în revoltatul Kenghir

s-au apucat să construiască pentru vizite nişte căsuţe separate.) Şi liberalismul care nu putea fi stăvilit cu nimic, a inundat într-atât Lagărele speciale, încât deţinuţilor li s-a permis să poarte parul lung (şi castroanele de aluminiu de la bucătărie au început să dispară pentru a fi transformate în piepteni). Şi în locul conturilor personale, şi în locul bonurilor de lagăr, băştinaşilor li s-a permis să ţină în mâini moneda naţională şi să se folosească de ea ca şi oamenii de dincolo de zonă.

Nepăsători, nechibzuiţi, au distrus sistemul care îi hrănea şi pe ei. Sistemul ţesut, împletit şi pus la punct decenii de-a rândul!

Şi măcar aceşti criminali înrăiţi s-au mai îmblânzit cu toate aceste favoruri? Nu! Dimpotrivă! Arătându-şi imoralitatea şi nerecunoştinţa, ei şi-au însuşit cuvântul profund eronat, jignitor şi absurd: „berianişti”, şi acum, când ceva nu le plăcea, îi blagosloveau cu el şi pe conştiincioşii băieţi din escortă, şi pe răbdătorii supraveghetori, şi pe ocrotitorii lor cei grijulii – conducerea lagărului. Asta nu numai că era jignitor pentru inimile Lucrătorilor Practicieni, dar îndată după căderea lui Beria era chiar şi periculos, pentru că cineva putea s-o ia ca punct de plecare pentru acuzare.

Din pricina asta, şeful unuia dintre lagărele din Kenghir (curăţat de re-beli şi completat cu deţinuţi din Ekibastuz) a fost nevoit să li se adrese-ze de la tribună astfel: „Băieţi! (în această scurtă perioadă din 1954 până în 1956 au socotit posibil să li se adreseze deţinuţilor cu «băieţi»), îi jigniţi pe gardieni şi pe ostaşii din escortă strigându-le «berianişti»! Vă rog să încetaţi cu asta”. La care micuţul V.G. Vlasov, care a luat cuvântul, a răspuns: „Dumneavoastră, doar pentru câteva luni, v-aţi şi simţit ofensaţi. Iar eu de la gardienii dumneavoastră de optsprezece ani nu aud altceva decât «fascist». Pentru noi nu este jignitor?” Şi maiorul a fă-găduit că nu vor mai fi

numiţi „fascişti”. Schimb pe schimb.

După toate aceste reforme distrugătoare, istoria particulară a Lagărelor speciale poate fi considerată încheiată în anul 1954 şi mai departe nu pot fi deosebite de ITL.

Pretutindeni în Arhipelagul întors pe dos, s-a instaurat din anul 1954 până în 1956 o perioadă privilegiată – epoca unor favoruri nemaiîntâlnite, perioada cea mai liberă a Arhipelagului, dacă nu punem la socoteală casele de detenţie pentru dreptul comun de la mijlocul deceniului al treilea.

Instrucţiuni peste instrucţiuni, inspectori peste inspectori se încăpăţânau parcă sa lărgească tot mai mult liberalismul din lagăre. Femeile au fost scutite de a mai merge la doborât arbori. Da, s-a recunoscut că pentru ele este o muncă prea grea (deşi cei treizeci de ani neîntrerupţi au demonstrat că nu e câtuşi de puţin grea).

— Au restabilit eliberarea condiţionată înainte de termen pentru cei ce ispăşiseră două treimi din pedeapsă.

— În toate lagărele au început să-i plătească în bani, şi deţinuţii au dat năvală la chioşcuri, şi aceste chioşcuri nu vindeau în limite rezonabile, de fapt ce limite mai trebuiau, când tot mai mulţi circulau fără escortă şi puteau cu banii ăştia să-şi cumpere şi din orăşel.

— În toate barăcile instalaseră radio, i-au îmbuibat cu ziare, cu gazete de perete, în fiecare brigadă fusese numit un responsabil cu propaganda. Veneau tovarăşi conferenţiari (colonei) şi le vorbeau deţinuţilor pe diferite teme: chiar şi despre denaturarea istoriei de către Alexei N. Tolstoi (1), dar nu era prea simplu pentru conducere să adune publicul, nu putea să-i mobilizeze cu bâtele, era nevoie de metode indirecte de influenţare şi convingere. Cei adunaţi în sală vorbeau de-ale lor şi nu-i ascultau pe conferenţiari. Deţinuţilor li s-a permis să subscrie la împrumut, dar în afară de conformişti nimeni n-a fost

înduioşat de această permisiune, şi educatorii erau nevoiţi să-l ducă pur şi simplu de mână pe fiecare la lista de subscripţie ca să stoarcă vreo zece ruble (o rublă sub Hruşciov). În zilele de duminică au început să organizeze spectacole comune ale zonelor de femei şi bărbaţi. Aici se năpusteau cu plăcere şi chiar îşi cumpărau cravate de la chioşcuri.

Au fost reînviate multe lucruri din fondul de aur al Arhipelagului: acel spirit de abnegaţie şi de iniţiativă care era în floare în perioada Marilor Canale. Au fost create „Consiliile Activului" cu sectoarele: învăţământ şi producţie, cultură de masă, viaţa de zi cu zi, precum şi un comitet de sindicat, al cărui obiectiv principal era să lupte pentru productivitatea muncii şi disciplină. Au restaurat „tribunalele tovărăşeşti", având dreptul: de a da vot de blam, de a amenda şi a solicita înăsprirea regimului ori privarea de cele două treimi.

Aceste măsuri aduseseră cândva servicii frumoase Conducerii, dar asta se întâmpla în lagărele care nu trecuseră prin şcoala masacrelor şi a revoltelor. Acum era foarte simplu: pe cel dintâi preşedinte al consiliului (Kenghir) l-au tăiat, pe cel de al doilea l-au snopit în bătaie – şi nimeni nu a vrut să mai intre în Consiliul Activului. (Căpitanul de rangul doi Burkovski lucra în vremea asta în Consiliul Activului, lucra conştiincios şi principial, dar şi cu multă băgare de seamă, primind necontenit ameninţări că va fi tăiat, şi mergea la adunările brigăzii banderoviştilor ca să audă criticile la adresa activităţii lui.)

Loviturile necruţătoare ale liberalismului clătinau tot mai mult sistemul lagărelor. Au fost amenajate „lagăre cu regim îmblânzit" (şi în Kenghir a fost unul!): de fapt, deţinuţii nu erau obligaţi decât să doarmă în zonă, pentru că la lucru se duceau fără escortă, urmând orice traseu şi la orice oră (toţi se străduiau să plece mai devreme şi să se întoarcă mai târziu). Duminica, o treime dintre deţinuţi

erau învoiţi în oraş înainte de masă, altă treime după-amiază, şi doar o treime nu beneficia de plimbarea în orăşel.

Asta nu înseamnă că regimul s-a îmblânzit astfel pretutindeni. Se menţinuseră însă şi lagăre disciplinare, cum era „disciplinarul unional Andzi-oba de lângă Bratsk, cu acelaşi sângeros căpitan Mişin din Oziorlag. În vara lui 1955 acolo erau în jur de patru sute de „disciplinari" (inclusiv Termo). Dar nici acolo stăpânii zonei n-au devenit supraveghetorii, ci deţinuţii.

Să se pună cititorul în situaţia conducătorilor de lagăre şi să spună: se poate oare lucra în asemenea condiţii? Şi pe ce rezultate se poate conta?

Un ofiţer MVD, tovarăşul meu de drum într-un tren siberian în 1962, toată perioada începând cu anul 1954 a descris-o astfel: „Dezmăţ total. Cine nu vrea – nu se ducea la lucru. Pe banii lor îşi cumpărau televi-zoare". * Rămăsese cu amintiri foarte sumbre despre această perioadă scurtă şi urâtă.

Pentru că nu poate fi bine dacă educatorul stă în faţa deţinutului ca un cerşetor, neavând la spate nici bici, nici BUR, nici ameninţătorul grafic al foamei.

Dar, ca şi când toate astea ar fi fost prea puţin, au lansat prin Arhipelag berbecul-spărgător de ziduri al domiciliului în afara zonei: deţinuţii pot să locuiască dincolo de zonă, pot să-şi procure casă şi să-şi întemeieze o familie, salariul li se plăteşte ca oamenilor liberi, întreg (nu se mai reţi-ne nimic pentru zonă, pentru escortă, pentru administraţia lagărului), iar cu lagărul nu mai au decât o legătură: o dată la două săptămâni vin aici să li se pună viza.

Acesta era sfârşitul!... Sfârşitul lumii ori sfârşitul Arhipelagului, ori şi unul şi celălalt laolaltă! Iar organele juridice mai şi lăudau acest domiciliu extra-zonal, ca o descoperire foarte nouă şi foarte umană a orânduirii

comuniste!**

După aceste lovituri, nu mai rămânea, se pare, decât ca lagărele să fie desfiinţate – şi gata. Să fie distrus marele Arhipelag, să fie distruşi, împrăştiaţi şi demoralizaţi sute de mii de Practicieni, cu soţiile, copiii şi cu vitele din gospodărie, să se reducă la zero anii lor de vechime, serviciul lor ireproşabil!

Şi se pare că operaţia a început: prin lagăre au început să vină nişte „Comisii ale Sovietului Suprem", ori mai simplu de „degrevare" şi, trimi

Dacă nu lucrau – de unde hani? Dacă erau în Nord, şi încă în 1955 – de unde televizoare? Însă nu l-am întrerupt, eram bucuros să-l ascult.

Descoperire descrisă, de fapt (laolaltă cu „eliberarea anticipată şi condiţionată") încă de Cehov în Sahalin: ocnaşii din categoria celor reeducabili aveau dreptul să-şi dureze casă şi să se căsătorească.

ţând la plimbare conducerea lagărului, au făcut şedinţă în baraca direcţiei şi au început să scrie ordine de eliberare cu atâta uşurinţă şi lipsă de răspundere, ca şi cum ar fi fost-ordine de arestare.

Asupra breslei Practicienilor plutea un pericol de moarte. Trebuiau să întreprindă ceva! Trebuiau să se lupte!

* * *

Oricărui eveniment social important din URSS îi era hărăzit un destin din două: ori să fie trecut sub tăcere, ori să fie învăluit în minciună. Nu pot să dau un exemplu de eveniment cât de cât important din ţară care să fi scăpat de această crăcană nenorocită.

Aşa a fost întreaga existenţă a Arhipelagului: cea mai mare parte din timp nu s-a ştiut nimic despre el, iar când au scris câte ceva – au minţit: ori în perioada Marilor Canale, ori despre comisiile de degrevare din anul 1956.

În legătură cu aceste comisii trebuie spus că şi fără

palavrele ziariştilor, fără o necesitate exterioară, noi înşine am contribuit la lansarea unei minciuni sentimentale. Păi cum să nu te înduioşezi: noi eram obişnuiţi ca şi avocatul apărării să ne atace, iar aici – poftim, un procuror care ne apară! Eram chinuiţi de dorul libertăţii, simţeam că acolo începea o viaţă nouă, vedeam asta şi după schimbările din lagăr şi, deodată, o comisie miraculoasă, cu puteri depline, după ce a vorbit cu fiecare cinci-zece minute, îi înmânează biletul de tren şi carnetul de identitate (unora chiar cu viză de Moscova)! Dar ce în afară de laude poate să iasă din pieptul nostru de deţinut, din pieptul nostru vlăguit, veşnic răcit?

Dar să ne ridicăm puţintel deasupra bucuriei noastre trepidante, care aleargă nebună să-şi îndese cârpele în sacul de drum – oare astfel trebuia să fie sfârşitul fărădelegilor staliniste? Oare această comisie nu trebuia să iasă în faţa frontului, să-şi scoată căciulile şi să spună:

— Fraţilor! Suntem trimişi de Sovietul Suprem să vă cerem iertare! Ani şi zeci de ani v-aţi chinuit aici, fără să fiţi vinovaţi de nimic, iar noi ne adunam în săli festive sub policandre de cristal şi nici măcar o dată nu ne-am adus aminte de voi. Noi am aprobat cu supunere decretele crâncene ale Căpcăunului, noi suntem părtaşi la crimele lui. Primiţi, dacă puteţi, căinţa noastră târzie. Porţile sunt deschise şi voi sunteţi liberi. Priviţi, pe platformă aterizează avioane cu medicamente, cu alimente şi îmbrăcăminte călduroasă pentru voi. Sunt şi medici în avioane.

În ambele cazuri – este eliberare, dar este oferită în maniere diferite, nu are acelaşi tâlc. Comisia de degrevare este ca un portar conştiincios care mătură pe unde a vomitat Stalin şi atât. Nu astfel se aşază noile temeiuri morale ale vieţii societăţii.

Voi prezenta în continuare opinia A. Skripnikova cu care sunt absolut de acord. Deţinuţii, unul câte unul (din

nou separaţi!), sunt chemaţi în cabinet, la comisie. Câteva întrebări privind fondul cazului fiecăruia. Sunt puse cu bunăvoinţă, dar scopul lor este să-l facă pe deţinut să-şi recunoască vina (nu Sovietul Suprem, ci din nou nefericitul deţinut!). El trebuie să tacă, el trebuie să-şi plece capul, el trebuie să ajungă în situaţia omului iertat, nu a celui care iartă! Adică, ademenindu-l cu libertatea, acum obţin de la el ceea ce înainte n-au putut să smulgă nici cu tortura. Ce rost are asta? Este foarte important: el trebuie să se întoarcă în libertate temător. Şi, pe deasupra, procesele verbale ale comisiei vor raporta Istoriei că, în ansamblu, în lagăre au fost deţinuţi vinovaţi, că n-au existat nelegiuiri atât de fioroase, cum sunt zugrăvite. (Probabil, aici este luat în consideraţie şi un mic calcul financiar: dacă nu se fac reabilitări, nu se vor plăti nici compensaţiile datorate celor reabilitaţi.) * Această interpretare a eliberării n-a avut darul să arunce în aer sistemul lagărelor, n-a constituit un impediment în aducerea altor contingente în lagăre (operaţie care n-a încetat nici în perioada 1956 – 1957), nu crea nicio obligaţie că şi aceştia vor fi eliberaţi.

Dar cei care, din mândrie, în faţa comisiei au refuzat să se recunoască vinovaţi? Pe aceia i-au lăsat să şadă în lagăr. Nu au fost prea puţini, (în 1956, pe femeile din Dubravlag care nu s-au căit le-au adunat şi le-au expediat în lagărele din Kemerovo.)

Skripnikova povesteşte următorul caz: O ucraineancă din Ucraina de Vest avea zece ani pentru soţul banderovist. Acum cereau de la ea să spună că stă în lagăr pentru soţul – bandit. „Nu, nu spun”. „Spune, şi vei fi eliberată!” „Nu, nu spun. El nu este bandit, el este OUN-ovist”. „Foarte bine, dacă nu vrei să spui – rămâi aici!” (preşedintele comisiei – Solovi-ov). Au trecut doar câteva zile şi ea a fost vizitată de soţ, care venea din nord. El avea o pedeapsă de douăzeci şi cinci de ani, s-a recunoscut cu uşurinţă bandit şi a fost graţiat. Dar el n-a apreciat

statornicia nevestei şi s-a năpustit asupra ei cu mustrări: „Trebuia să spui că sunt diavol cu coadă, că am copite. Cum o să mă descurc eu cu gospodăria şi copiii?”

Să menţionăm că şi Skripnikova a refuzat să se recunoască vinovată şi a rămas în lagăr încă trei ani.

Aşadar, chiar şi era libertăţii a venit în Arhipelag în mantie de procuror.

Şi totuşi panica Practicienilor n-a fost fără temei: în anii 1955 – 1956, pe cerul Arhipelagului, s-a izvodit o nemaivăzută conjuncţiune a astrelor. Aceştia au fost anii lui fatali şi ar fi putut să fie anii lui cei din urmă!

Ah, dacă oamenii investiţi cu puterea supremă şi purtând povara informaţiilor complete despre ţara lor ar mai fi putut în aceşti ani să privească în jurul lor, şi să se înspăimânte, şi să-i podidească plânsul? Căci sacul însângerat din spate musteşte, sângele ce curge le înroşeşte spatele întreg! Politicii au fost sloboziţi, dar milioanele de drept comun cine

Fiindcă veni vorba, la începutul anului 1955 a existat proiectul să se plătească pentru toţi anii ispăşiţi, ceea ce era absolut firesc, şi aşa s-a plătit în Europa de Est. Dar acolo nu erau atâţia oameni şi atâţia ani! Au calculat, şi, când au văzut rezultatul, s-au îngrozit: ruinăm statul! Şi au hotărât să dea compensaţii numai pentru două luni.

le-a trimis în acel infern? Relaţiile de producţie? Mediul? Poate noi toţi?… Ori dumneavoastră?

Aşa că ar fi trebuit să aruncaţi la toţi dracii programul cosmic! Să nu vă mai preocupe flota maritimă a lui Sukarno (2) şi garda lui Kwame Nkrumah (3)! Şi măcar să vă aşezaţi şi să vă scărpinaţi în ceafă: ce-i de făcut? Din ce cauză legile noastre cele mai bune din lume, sunt respin-se de milioanele cetăţenilor noştri? Ce-i determină să se vâre în acest jug primejdios, şi cu atât mai mulţi, cu cât jugul este mai insuportabil. Ce trebuie făcut ca acest val să sece? Poate că legile noastre nu sunt cele care

trebuie să fie? (Aici ar trebui să vă gândiţi şi la şcoala noastră hăituită, şi la satul lăsat în paragină şi la multitudinea acelor lucruri care se numesc simplu nedreptate fără niciun fel de categorie de clasă.) Dar pe cei care au păţit-o, cum să-i readucem la viaţă? Fără gesturi largi şi ieftine, precum amnistia „Voroşilov”, ci examinându-le cu mult suflet, analizându-le şi cazul, şi personalitatea.

Ce părere aveţi, trebuie sau nu să se termine cu Arhipelagul? Sau este făcut pentru vecie? Patruzeci de ani a putrezit în trupul nostru, nu ajunge?

Se pare că nu! Nu este de ajuns! Le este lene să-şi încordeze circum-voluţiunile cerebrale, iar în sufletul lor – nimic nu are ecou. Arhipelagul n-are decât să mai rămână încă patruzeci de ani, iar noi ne vom ocupa de barajul de la Assuan şi de reunificarea arabilor!

Istoricii care vor studia domnia de zece ani a lui Nikita Hruşciov, când parcă, brusc, au încetat să mai acţioneze unele legi fizice cu care noi eram obişnuiţi; când obiectele – ciudat! – au început să se mişte împotriva câmpului magnetic şi împotriva forţelor gravitaţiei, nu vor putea să nu se mire cât de multe posibilităţi s-au concentrat pentru scurtă vreme în aceste mâini şi cum aceste posibilităţi au fost folosite parcă în joacă, în glumă, după care au fost abandonate cu nepăsare. După Stalin, cel dintâi din istoria noastră, care a fost învrednicit cu putere, mai diminuată, dar încă uriaşă, el s-a folosit de ea precum ursul Mişka din fabula lui Krîlov, care rostogolea un butuc în poiană fără niciun rost şi fără niciun folos. A avut posibilitatea să traseze de trei ori, de cinci ori mai ferm şi mai departe eliberarea ţării, dar el a abandonat asta ca pe o distracţie, neînţelegând care era misiunea lui, a abandonat-o pentru cosmos, pentru cucuruz, pentru rachetele din Cuba, pentru ultimatumurile din Berlin, pentru persecutarea Bisericii, pentru divizarea comitetelor

regionale de partid (4), pentru lupta cu pictorii abstracţionişti.

N-a dus niciodată nimic până la capăt, şi mai puţin decât orice cauza libertăţii. Trebuia asmuţit împotriva intelectualităţii? Nimic mai simplu. Trebuia ca tot cu mâinile lui, care au dărâmat lagărele staliniste, să fie consolidate aceste lagăre în prezent? Acest lucru a fost uşor de obţinut. Şi când?

În anul 1956 – anul congresului al XX-lea – au fost emise primele dispoziţii restrictive privind regimul lagărelor! Ele au fost continuate în anul 1957, anul când Hruşciov ajunge să dispună de puteri nelimitate.

Dar brealsa Practicienilor tot nu era satisfăcută. Şi simţind că biruinţa este aproape, a trecut la contraatac: aşa nu se poate trăi. Sistemul la-gărelor, reazemul puterii sovietice, este pe cale de dispariţie!

Acţiunea principală de înrâurire se desfăşura în taină, acolo – undeva, la o masă de banchet, în salonul aeronavei şi în timpul plimbării cu barca de la vilă, dar aceste acţiuni mai răbufneau uneori şi în afară. Aşa a fost cuvântarea „deputatului" B.I. Samsonov la sesiunea Sovietului Suprem (decembrie 1958): deţinuţii trăiesc prea bine, ei sunt mulţumiţi (!) de hrană (însă ar trebui să fie permanent nemulţumiţi...). În lagăre, cu ei se comportă prea bine. (Şi în „parlament", care nu şi-a recunoscut vechea vină, nimeni, fireşte, nu l-a contrazis pe Samsonov.) Aşa a fost şi articolul nimicitor din ziar despre „omul de după gratii" (1960).

Şi cedând acestor presiuni; fără să analizeze lucrurile în profunzimea lor; fără să se gândească şi să-şi dea seama că nu a crescut criminalitatea în aceşti cinci ani (iar dacă a crescut, cauzele trebuie căutate în sistemul de stat); fără să coreleze aceste măsuri noi cu „credinţa proprie în ofensiva triumfală a comunismului; fără să studieze treburile în toate amănuntele lor, fără să vadă cu ochii lui –

acest ţar care şi-a petrecut „toată viaţa pe drumuri” a semnat cu uşurinţă ordinul de livrare a cuielor cu care au reconstruit eşafodul în forma şi trăinicia de odinioară.

Şi toate acestea se petreceau chiar în acelaşi an 1961, când Nikita a mai făcut o ultimă încercare de a lansa spre cer carul libertăţii. Tocmai în anul 1961 – anul celui de al XXII-lea congres – a fost emis decretul privind pedeapsa cu moartea în lagăre „pentru acte de terorisim împotriva deţinuţilor care s-au îndreptat (adică împotriva turnătorilor) şi împotriva efectivului de supraveghere” (n-a fost niciodată atacat!), şi o plenară a Tribunalului Suprem (iunie 1961) a ratificat patru regimuri de lagăr, care acum nu mai erau staliniste, ci hruşcioviste.

Urcând la tribuna congresului pentru a lansa un nou atac împotriva tiraniei sistemului de detenţie stalinist, Nikita numai ce dăduse dezlegare sistemului său să strângă la fel de bine şurubul. Şi el credea sincer că totul este oportun şi coordonabil!…

Lagărele din prezent sunt acele lagăre pe care partidul le-a aprobat înainte de congresul al XXII-lea. Şi de atunci, aşa au rămas până astăzi!

Ele nu se deosebesc prin regim de lagărele staliniste, ci numai prin componenţa deţinuţilor: nu mai există multimiloanele de Cincizeci şi Opt. Dar şi acum sunt închişi milioane, şi de asemenea mulţi sunt victime ale injustiţiei: au fost aruncaţi aici numai ca sistemul să existe şi să îşi câştige existenţa.

Cârmuitorii se schimbă, Arhipelagul rămâne.

Rămâne pentru că acest regim de stat nu s-ar fi putut menţine fără el. Desfiinţând Arhipelagul, el însuşi ar fi încetat să mai existe.

* * *

Nu există istorii fără sfârşit. Orice istorisire trebuie undeva întreruptă. Cu posibilităţile noastre modeste şi insuficiente am urmărit istoria Arhipe-lagului de la salvele

purpurii ale genezei lui până la negura trandafirie a reabilitării. Cu această agreabilă perioadă de blândeţe şi degradare în ajunul înăspririi hruşcioviste a lagărelor şi în ajunul noului cod penal, considerăm istoria noastră isprăvită. Se vor găsi alţi istorici, care, din nefericire pentru ei, cunosc mai bine decât noi lagărele hruşcioviste şi posthruşcioviste.

Dar sau şi găsit: sunt Sviatoslav Karavański şi Anatoli Marcenko. Şi vor mai apărea nenumăraţi, căci în curând în Rusia se va instaura epoca glastnost, când totul va fi adus la cunoştinţa publică!

De pildă, la lectura cărţii lui Marcenko, chiar şi inima împietrită a unui vechi deţinut de lagăr se strânge de durere şi de groază. Şi prin descrierea recluziunii contemporane ea ne prezintă o puşcărie de un Tip şi mai Nou decât cea despre care vorbesc martorii noştri. Aflăm astfel că acel Corn, cel de al doilea corn al recluziunii (Partea întâi, Cap. 12), a ţâşnit şi mai ascuţit şi s-a înfipt şi mai adânc în gâtul deţinutului. Prin compararea celor două clădiri ale centralei din Vladimir: cea ţaristă şi cea sovietică, Marcenko ne explică în mod concret de ce nu rezistă analiza cu perioada ţaristă a istoriei Rusiei: clădirea ţaristă este uscată şi caldă, cea sovietică – umedă şi rece (În celulă îngheaţă urechile! Şi niciodată nu se dau jos pufoaicele), ferestrele ţariste sunt astupate cu patru rânduri de cărămizi sovietice – dar să nu uitaţi botniţele!

Însă Marcenko nu prezintă decât Dubrovlagul, unde astăzi sunt strânşi politicii din toată ţara. La mine s-a adunat material despre lagărele de drept comun din diferite locuri, şi eu am rămas dator faţă de autorii scrisorilor, nu trebuie să tac.

Aşadar, mă voi strădui să expun esenţialul din ceea ce ştiu despre situaţia din lagărele zilelor noastre.

Dar care „lagăre”? Lagăre nu mai există, aceasta este marea noutate a perioadei hruşcioviste! Printr-o simplă

rebotezare, în loc de lagăre acum avem... colonii (metropolă – colonii, indigenii trăiesc în colonii, aşa şi trebuie să fie, nu?). Şi, prin urmare, nu mai avem GULag, ci GUITK (cititorul cu ţinere de minte n-a uitat că aşa s-a mai numit cândva, asta a mai fost). Dacă mai adăugăm şi faptul că MVD-ul acum nu mai există, că nu avem decât MOOP, putem să recunoaştem că au fost puse toate bazele legalităţii şi că nu avem de ce să facem scandal.

S. Karavański Demersul, Samizdat, 1966, A. Marcenko. Depoziţiile mele, Samizdat, 1968.

Este interesant că în ciuda obişnuitelor elogii publice aduse activităţii acestei instituţii, ea este mereu chinuită de nu ştiu ce căutări interioare şi nu este în stare să rămână în pielea unei singure denumiri, ceva o apasă şi tot timpul trebuie să se vâre într-o piele nouă.

Deci, iată regimurile care au fost introduse din vara anului 1961: general, înăsprit, sever şi special (din anul 1922, fără cel „special" n-avem ce ne face...). Regimul este stabilit de către tribunalul care pronunţă sentinţa „în funcţie de caracterul şi gravitatea delictului, precum şi (chipurile) de personalitatea delincventului". Dar mai simplu şi mai scurt: Tribunalele Supreme ale republicilor, reunite în şedinţe plenare, au elaborat liste cu articolele codului penal după care se vede cine şi unde trebuie inclus. Asta pentru viitor, pentru noii condamnaţi. Dar ce s-a întâmplat cu acea populaţie vie a Arhipelagului, pe care reforma hruşciovistă din ajunul congresului a găsit-o în Arhipelag cu „domiciliu extrazonal", fără escortă şi cu regim lejer? Aceia au fost „examinaţi" de tribunalele populare locale după listele cu articole (poate şi la intervenţiile agenţilor operativi locali) şi au fost repartizaţi la cele patru regimuri.

Aceste zbateri sunt uşoare şi sprintene pe puntea superioară: cârma la dreapta nouăzeci! Cârma la stânga nouăzeci! – dar ce răsunet au ele în cutiile toracice din

cala mută şi întunecoasă? Cu trei-patru ani în urmă au zis: întemeiaţi-vă familii, faceţi-vă case, prăsiţi-vă şi trăiţi, acum vă încălzeşte soarele comunismului! De atunci nimic rău n-aţi mai săvârşit, când, brusc, lătrat de câini, lanţurile deprimante ale escortei, apelul după dosare, şi familia voastră a rămas în casa neterminată, iar pe voi vă bagă după o nouă sârmă ghimpată. „Cetăţene şef, dar purtarea ireproşabilă? Dar munca noastră cu bună-credinţă?…” Pofta-n cui! Adio şi-un praz verde!…

Care, care administraţie responsabilă din lume ar admite astfel de viraje şi salturi? Poate în vreunul din noile state africane…

Ce idee o fi animat reforma din anul 1961: una adevărată sau de faţa-dă? (De faţadă – „să-i facă pe deţinuţi să se îndrepte cât mai bine.”) După opinia mea – următoarea: să-l priveze pe deţinut de independenţă materială şi libertate personală, lucru insuportabil pentru Practicieni. Să-l pună în situaţia când stomacul lui va reacţiona la cel mai mic gest pe care îl face cu degetul un Practician, adică să-l facă pe zek uşor manevrabil şi supus. Pentru asta trebuia: suprimarea scutirilor masive de escortă (fireşti pentru viaţa oamenilor veniţi să pună în valoare teritorii sălbati-ce), toţi deţinuţii să fie băgaţi în zonă, hrana de bază să li se dea în cantităţi insuficiente, să se suprime mijloacele suplimentare: salariul şi pachetele.

În lagăr, pachetul nu înseamnă doar mâncare. El este şi un imbold moral, o bucurie nestăvilită, mâini care tremură: nu te-au uitat, n-ai rămas

Aşa ne-am ales noi cu MOOP. Pare ceva cu totul nou pentru ureche, nu-i aşa? Însă această limbă perfidă înşală şi trădează. Ministerul este de apărare – ohrana, adică ce mai – ohranka (5)! Aceasta este soarta vitregă a cuvintelor! N-ai cum să scapi de ele!

— Dar cum s-a luat în considerare gradul de „îndreptare” a respectivului criminal? Nici-cum, ce, noi

suntem maşini electronice? Nu putem să ţinem cont de toate.

singur, cineva se mai gândeşte la tine! În lagărele noastre speciale de ocnaşi puteam să primim un număr nelimitat de colete (greutatea lor – opt kilograme, era limita impusă de poştă). Deşi nu primeau toţi, iar cei care primeau nu primeau cu regularitate, totuşi pachetele măreau inevitabil nivelul general de hrană al lagărului, şi nu se ducea o luptă de moarte împotriva foamei. Acum s-a introdus şi limitarea greutăţii coletelor – cinci kilograme şi o scară cruntă: pe an, nu mai mult de şase-patru-trei-două pachete, corespunzător regimului. Adică la regimul general, cel mai privilegiat, omul poate primi o dată la două luni cinci kilograme, în care este inclus şi ambalajul şi, poate este şi ceva îmbrăcăminte: prin urmare, mai puţin de două kilograme pe lună mâncare de orice fel! Iar cei de la regimul special – şase sute de grame pe lună…

Şi măcar dacă le-ar fi dat!… Dar şi aceste jalnice pachete erau îngăduite numai celor ce şi-au efectuat peste jumătate din pedeapsă. Şi să nu fi avut niciun fel de „abateri” (să fii pe placul agentului operativ, al educatorului, al supraveghetorului şi al purcelului supraveghetorului)! Şi, obligatoriu, sarcinile de producţie să fie îndeplinite 100%. Şi, obliga-toriu, să participi la „viaţa socială” a coloniei (la acele concerte firave despre care scrie Marcenko; la acele spartachiade forţate, când concurenţii cad de slăbiciune; ori, mai rău, să devii lacheul personalului de supraveghere).

Dar o să-ţi stea în gât şi acel pachet! Pentru această lădiţă umplută de rudele tale, îţi cer şi sufletul din tine!

Cititorule, trezeşte-te! Istoria am isprăvit-o, cartea de istorie am închis-o. Toate astea se întâmplă acum, în prezent, când magazinele noastre alimentare gem (chit că numai în capitală), când dumneata, cititorule, răspunzi sincer străinilor că poporul nostru este pe deplin

îndestulat. Iar compatrioţii noştri care au călcat greşit (adesea cu nimic vinovaţi, aţi putut, în sfârşit, să vă convingeţi de puternicia justiţiei noastre!) sunt reeducaţi prin înfometare, uite-aşa! Şi noaptea, în somn, visează numai pâine!

(Să mai notăm că samavolnicia stăpânilor lagărului nu cunoaşte limite şi nu este controlată de nimeni! Rudele naive trimit un plic cu ziare sau un pacheţel minuscul cu medicamente. Şi acestea sunt socotite tot colet! Foarte multe cazuri de acest fel ne-au fost semnalate din diferite locuri. Şeful regimului acţionează ca un robot cu celulă fotoelectrică: o bucată şi – gata. Iar coletul venit pe urmă îl expediază înapoi.)

De asemenea, se urmăreşte cu stricteţe ca nimic comestibil să nu fie transmis zekului când primeşte vizită! Supraveghetorii găsesc că este o cinste pentru experienţa lor să nu admită aşa ceva. Iată de ce, femeile

Aceste condiţii de regim şi cele care au urmat au continuat să se înăsprească în decursul anilor ’60 şi ’70. (Notă din anul 1980.)

libere, care vin în vizită, sunt percheziţionate cu de-amănuntul înainte de întâlnire! (Căci aşa ceva nu este interzis de Constituţie! Foarte bine, dacă nu vrea – n-are decât să plece fără să-l vadă.)

Şi mai straşnic este barat drumul pentru pătrunderea banilor în colonie: oricât ar trimite rudele, totul este depus în contul personal „până la eliberare” (adică, statul i-a împrumutat de la zek pe zece şi douăzeci şi cinci ani, fără dobândă). Şi oricât ar câştiga zekul – aceşti bani tot nu-i vede.

Iată cum funcţionează hozrasciotul: un deţinut primeşte 70% din salariul unui angajat liber (de ce? parcă produsele acestuia miros altfel? Dacă aşa ceva s-ar fi întâmplat în Occident, asta s-ar fi numit exploatare şi discriminare). 50% din rest sunt trecuţi în folosul coloniei

(pentru întreţinerea zonei, a Practicienilor şi a clinilor). Din ce a mai rămas se scade costul mâncării şi al hainelor (vă puteţi închipui ce preţ are zămăr-ca din capete de peşte). Ultimul rest este depus în contul personal „până la eliberare”. Corespunzător regimului, deţinutul poate cheltui la chioşcul lagărului: 20 – 7 – 5 – 3 ruble. (Dar din Kalikatki, regiunea Riazan, oamenii se plâng că după toate reţinerile, nici măcar aceste cinci ruble, pentru chioşc, nu le-au mai rămas.) Iată o informaţie din „Izvestia”, ziarul guvernamental (încă din vremuri bune, martie 1960, erau încă rublele staliniste, umflate): o fată din Leningrad, Irina Papina, care cu degetele numai răni dezgropa buturugi, rostogolea bolovani, descărca vagoane, tăia lemne, câştiga… zece ruble pe lună (o rublă hraşciovistă pe lună).

Mai departe urmează folosirea chioşcului ca „mijloc de sancţiune” în ca-drul regimului de lagăr, îmbinat cu indiferenţa vânzătorilor. Potrivit însuşirii regimului colonial (căci acum aşa va fi corect să spunem în loc de „lagăr”, nu-i aşa? Lingvişti, ce ar fi dacă şi insulele ar fi rebotezate în colonii?…) de a întoarce totul pe dos, chioşcul se transformă din privilegiu în sancţiune, în acel punct slab al zekului unde poate fi mereu lovit. Aproape în fiecare scrisoare primită din coloniile siberiene şi din regiunea Arhanghelsk mi se scrie despre asta: chioşcurile sunt un mijloc de pedeapsă! Pentru cea mai măruntă abatere ni se interzice să mai cumpărăm ceva de la chioşc. Colo, pentru că un zek a întârziat la deşteptare trei minute, a fost privat de chioşc trei luni (asta se cheamă în limbajul zekilor „lovitură în burtă”). Dincolo, pentru că un deţinut n-a izbutit să-şi termine scrisoarea până la inspecţia de seară, l-au privat pentru o lună de chioşc. În altă parte, pe unul l-au privat pentru că „e prea bun de gură”. Iar din colonia cu regim sever din Ust-Vâm iată ce scriu: „Nu există zi fără o serie de ordine de interzicere a chioşcului – pe o lună, pe două, pe trei. Fiecare al patrulea om are abateri. Dacă a

uitat contabilitatea să-ţi facă socoteala pe luna trecută, nu te-a trecut pe listă – atunci poţi să-ţi iei adio”. (Este altceva dacă nu te bagă numaidecât la carceră – asta nu uită niciodată să ţi-o adauge.)

Toate astea nu-l mai pot mira pe un zek bătrân. Sunt caracteristicile obişnuite ale samavolniciei.

Şi iată ce mai scriu: „Pentru succese în muncă poţi să primeşti două ruble în plus pe lună. Dar ca să le obţii trebuie să săvârşeşti la locul de muncă o faptă de eroism”.

Vă daţi seama cât de înaltă este preţuirea de care se bucură munca în ţara noastră: pentru succese excepţionale în muncă – două ruble pe lună (şi acelea din contul propriu).

Se aminteşte şi o întâmplare din Norilsk, este adevărat, din anul 1957, din vremea fericitului răgaz: nişte zeki, rămaşi necunoscuţi au mâncat câinele favorit al ordonatorului de credite Voronin, şi pentru asta, drept pedeapsă, şapte luni (!), întregul lagăr „a rămas fără leafă”.

Foarte real, perfect în spiritul apucăturilor din insule.

Însă Istoricul-Marxist va obiecta: acesta-i un caz anecdotic, nu merită să-l discutăm. Iar abateri nu săvârşeşte – dumneata ai spus-o! decât fiecare al patrulea. Concluzia: comportă-te exemplar şi, chiar la regim sever fiind, îţi sunt asigurate trei ruble pe lună – aproape un kilogram de unt.

Ba bine că nu! A avut noroc acest Istoric cu „loteria” lui (şi a scris şi nişte articolaşe foarte corecte) – n-a stat în lagăr. Ar fi bine dacă la chioşc s-ar găsi pâine, bomboane ieftine şi margarină. Că, de obicei, pâine aduc de două-trei ori pe lună. Iar bomboane – numai din cele scumpe. Ce unt, care zahăr?! Dacă vânzătorul se arată prea zelos, există Conducerea care să-i sugereze. Praf şi pastă de dinţi, periuţe, săpun, plicuri (şi astea nu pretutindeni, iar hârtia de scris – nicăieri, căci pe ea scriu plângeri!), ţigări

scumpe – acesta era asortimentul de mărfuri al chioşcului. Dar să nu uiţi, dragă cititorule, că acesta nu este un chioşc din lumea liberă, care îşi deschide obloanele în fiecare dimineaţă şi dumneata poţi să cumperi astăzi de douăzeci de copeici şi mâine de douăzeci, nu! La noi este altfel: acest chioşc se deschide două zile pe săptămână, stai la coadă trei ceasuri, şi când ai intrat (tovarăşii din coridor te zoresc) – cumperi de toate rublele tale. Pentru că nu ai în mână aceste ruble, şi cât scrie în borderou – atâta cumperi: iei zece pachete de ţigări, patru tuburi de pastă!

Şi bietului zek îi rămâne norma – norma colonială de băştinaş (iar colonia se află dincolo de Cercul Polar): pâine – 700 grame, zahăr – 13, grăsimi – 19, carne – 50, peşte – 85. (Astea însă nu sunt decât cifre! – căci şi carnea şi peştele sosesc în asemenea stare, încât jumătate îl tai şi îl arunci pe loc.) Nu sunt decât cifre, pe care însă nu le poţi turna în castron. Iată cum îşi descriu zămârca cei din Ust-Nera: „O holercă la care până şi vitele din colhoz ar privi cu scârbă”. Cei din Norilsk: „Meiul şi crupele mărunte predomină şi în ziua de azi”. Dar mai este şi masa pentru regim disciplinar: 400 grame de pâine şi o dată pe zi ceva cald.

Este adevărat că, la Nord, pentru cei care „îndeplinesc munci deosebit de grele” se alocă un oarecare supliment de hrană, însă, cunoscând insulele, ştiu cât de greu este să nimereşti pe o asemenea listă (nu toate muncile grele sunt şi „deosebit de grele”), şi ceea ce distruge este tocmai „raţia cea mare”... Iată, de pildă, Piciughin, „câtă vreme a fost zdravăn a spălat câte 40 kilograme de aur pe sezon, căra în spate câte 700 – 800 traverse pe zi, dar în cel de al treisprezecelea an de detenţie a devenit invalid şi a fost transferat la o normă de hrană redusă”. Oare stomacul lui a căpătat dimensiuni mai mici? întreabă el.

Iată însă ce întrebare punem noi: acest Piciughin,

doar el, cu cele patruzeci de kilograme de aur ale sale, câţi diplomaţi a întreţinut? Fără îndoială – toată ambasada noastră din Nepal! Ei, acolo, nu au normă redusă?

Din diferite locuri îmi scriu despre foamea generală, că mereu sunt pe jumătate flămânzi. „Mulţi sunt bolnavi de ulcer la stomac, de tuber-culoză”. Regiunea Irkutsk: „Tineretul suferă de tuberculoză şi de ulcer”. Regiunea Riazan: „Există mulţi tuberculoşi”.

Şi este cu totul interzis să-ţi fierbi ori să-ţi prăjeşti ceva al tău, cum era posibil în Lagărele speciale. Dar din cel…

Şi cu această măsura veche – Foamea – este obţinută manevrabilitatea băştinaşilor contemporani.

La toate acestea se adaugă munca. De acum cu norme sporite: căci în prezent „productivitatea” (muşchilor) a crescut. Este adevărat, ziua de lucru era doar de opt ore. Aceleaşi brigăzi: un zek îi mână pe ceilalţi la lucru, în Kalikatki i-au convins pe cei din categoria a doua de invaliditate să meargă la muncă, făgăduindu-le eliberarea la „două treimi”, şi ciungii şi ologii s-au repezit să ocupe posturile celor din categoria a treia de invaliditate, iar aceia au fost trimişi la muncile comune.

Şi dacă lucrul nu ajunge pentru toţi, dacă ziua de lucru este scurtă, şi dacă, vai, duminicile sunt libere, dacă magicianul-muncă refuză să ne reeduce această drojdie a societăţii, ne mai rămâne totuşi Magicianul-regim!

Îmi scriu din Oimiakon şi din Norilsk deţinuţi cu regim special şi cu regim înăsprit: toate lucrurile personale, precum pulover, vestă, căciuli călduroase, nemaivorbind de haine de blană – ne sunt luate! (Asta în anul 1963! Anul al 46-lea al erei lui Octombrie!) „Nu ni se dă lenjerie caldă şi nu ni se permite să îmbrăcăm nimic călduros sub ameninţarea cu carcera” (Kraslag, Reşoti). „Ne-au luat totul în afara lenjeriei de corp. Ne-au dat: o tunică de bumbac, o pufoaică, o scurtă marinărească şi o

căciulă-stalinka, fără blană. Asta în zona fluviului Indighirka, în raionul Oimiakon, unde pentru a se aproba să nu ieşi la lucru este nevoie de – 51°C.

Într-adevăr, cum am putea să uităm? După Foame cine poate şi mai bine să manevreze o fiinţă vie? Păi Frigul, de bună seamă. Frigul.

Deosebit de bine educă specialul – regimul special, acolo unde „sunt OOR-ii şi maiorii", cum glăsuieşte o zicală nouă din lagăr. (OOR-Reci-divist Deosebit de Periculos – este pecetea pe care ţi-o aplică tribunalul local.) * Mai întâi au fost introduse zdrenţele vărgate: o şapcă „de blană", pantaloni şi haină vărgate, albastru şi alb, parcă erau făcute din material pentru saltele. Asta este invenţia gânditorilor noştri în ale puşcăriei, juriştii Societăţii Noi, şi au conceput aşa ceva în cel de al cincilea deceniu al lui Octombrie! Când au trecut două treimi din secolul al XX-lea! În pragul comunismului! – să-şi înveşmânteze delincvenţii în ţoale de clovn. (Din toate scrisorile reiese că aceste haine vărgate îi necăjesc şi insultă pe condamnaţii de astăzi la douăzeci şi cinci de ani.)

Încă nişte lucruri despre regimul special: barăcile au ferestrele zăbrelite şi uşile se încuie cu lacăte; barăcile putrezesc, dar se construieşte un BUR încăpător din cărămidă (deşi, în afară de consumarea cifrului, în lagăre nu mai există abateri: nici scandaluri, nici încăierări, nici chiar jocul de cărţi). Prin zonă, deplasarea se face în coloană, dar alinierea trebuie să fie perfectă, altfel nu vă lasă nici să intraţi, nici să ieşiţi. Dacă supraveghetorul observă că cineva fumează în front – se azvârle cu tot corpul lui mătăhălos asupra victimei, o doboară la pământ, îi smulge chiştocul şi o târăşte la carceră. Dacă nu v-au scos la muncă, să nu care cumva să te gândeşti să te întinzi ca să te odihneşti: trebuie să te uiţi la pat ca la un obiect de expoziţie şi să nu te atingi de el până nu sună stingerea. În iunie 1963 s-a primit ordinul să se smulgă

iarba din jurul barăcilor, să nu se poată aşeza nici acolo. Iar acolo unde a mai rămas iarbă au apărut tăbliţe cu inscripţia: este interzis să te aşezi pe iarbă (regiunea Irkutsk).

Doamne, cât de cunoscute mi se par toate astea! Unde am mai citit? Unde am mai auzit, recent, de asemenea lagăre? Oare cum eraul, găr ele speciale ale lui Beria? Lagăr special – Regim special…

Într-un lagăr cu regim special lângă Solikamsk: „La cel mai mic zgomot, prin ghişeu vârâ ţevile automatelor”.

Şi, de bună seama, închiderea la ŞIzo se face pretutindeni în condiţii de arbitrar perfect. Lui în i-au ordonat să încarce singur un camion cu dale (fiecare cântărea 128 kg). El a refuzat şi a primit şapte zile la ŞIzo.

Într-un lagăr din Mordovia, în anul 1964, un zek tânăr a aflat că, pare-se, la Geneva şi, parcă, în anul 1955 s-a semnat o convenţie privind interzi-cerea muncii foiţate în locurile de detenţie, şi a refuzat să iasă la muncă! Pentru acest elan al lui a primit şase luni la celula individuală.

Toate acestea constituie genocid, scrie Karavański.

Oare laburiştii de stânga ar putea numi aşa ceva altfel? (Doamne, să nu vă atingeţi de laburiştii de stânga! Căci dacă ei vor fi nemulţumiţi de noi – praful se va alege de reputaţia noastră!…)

Dar de ce mereu numai tonuri mohorâte, întunecate? Ca să fim drepţi.

Încă o abreviere din perioada anterioară pe care n-am avut prilejul s-o menţionez: ce este acela un OLJIR?! Lagărul Special pentru Femeile Trădătorilor Patriei (a existat şi aşa ceva).

să-l lăsăm să aprecieze regimul special pe un tânăr Practician, absol-vent al Şcolii MVD din Tavda (1962): „Înainte (până în 1961) într-o sală de conferinţe erau câte zece supraveghetori, dar nu făceau faţă. Astăzi – poţi să

auzi musca zburând, îşi fac observaţii unul altuia. Se tem să nu fie trecuţi la un regim mai aspru. Se lucrează mult mai uşor, mai ales după Decret (privind pedeapsa cu moartea). A fost aplicat pentru doi deţinuţi. Altă dată veneau la postul de gardă şi îţi aduceau cuţitul: luaţi-l, am omorât un ticălos… Cum să lucrezi în astfel de condiţii?”

Fireşte, aerul a devenit mai curat. Acest lucru este confirmat şi de o profesoară de la una dintre şcolile din colonii: „Pentru chicotit în timpul unui seminar politic, unui deţinut i se ridică dreptul la eliberare antici-pată. Dar dacă faci parte din activ, poţi să fii mitocanul mitocanilor, doar să ai grijă ca vreunul să nu arunce chiştocul pe jos, să stea cu căciula pe cap – şi munca îţi va fi mai uşoară, şi caracterizarea mai bună, şi pe urmă vei fi ajutat pentru viza de domiciliu”.

Consiliul Colectivului, Secţia de Ordine Interioara (de la Marcenko aflăm că, cifrat, i se spunea Stâna Oilor Idioate – SOI) erau un fel de drujinnici, purtau, brasardă roşie: urmăriţi abaterile! Ajutaţi-i pe supraveghetori! Iar Consiliul are dreptul să facă demersuri pentru pedepsirea deţinuţilor. Cel căruia articolul îi permite aplicarea a doua treimi sau „înjumătăţirea” trebuie negreşit să ajute SOI, altfel nu va primi eliberarea „condiţionat-anticipată”. Cei care au un „articol blocat” nu se duc, ei nu au nevoie. I.A. Alexeev scrie: „Majoritatea preferă pedeapsa întreagă, dar nu intră în aceste consilii şi secţii”.

Începem să simţim aer, nu-i aşa? Activitate obştească în lagăr! Ce calităţi formidabile educă ea (slugărnicia, delaţiunea, îmbrâncitul vecinului), – iată scara luminoasă care duce spre cerul reeducării. Dar cât este de alunecoasă!

Iată de ce se plânge Oluhov (comunist, director de magazin, condamnat pentru abuz) de la ITK-2 din Tiraspol: a luat cuvântul la o adunare-fulger a fruntaşilor în producţie, a demascat pe careva, „i-a chemat pe fiii cei

rătăciţi ai Patriei la muncă cinstită”, şi sala i-a răspuns cu aplauze puternice. Iar când s-a aşezat la locul lui, lângă el s-a tras un zek, care i-a zis: „Dacă tu, lepădătură, vorbeai aşa cu zece ani în urmă, îţi tăiam gâtul chiar la tribună. Acum, legile mă opresc, pentru tine, câine, m-ar condamna la moarte”.

Simte oare cititorul că totul este corelat dialectic, simte oare unitatea contrariilor, că una trece în alta? Pe de o parte, o activitate obştească efervescentă, pe de altă parte – aceasta se sprijină pe Decretul privind condamnarea la moarte? (Sesizează oare cititorul durata condamnărilor? „Cu zece ani în urmă – şi omul este încă în lagăr! A trecut o epocă – s-a dus, s-a isprăvit, iar el tot acolo este…)

Acelaşi Oluhov povesteşte şi de deţinutul Isaev, fost maior (Moldova, ITK-4). Isaev era „neîndurător cu toţi cei ce încălcau regimul, la Consi-liul Colectivului a luat cuvântul şi a vorbit împotriva unor deţinuţi con-creţi”, adică solicita să fie pedepsiţi şi să li se suprime avantajele. Şi ce credeţi? „În noaptea următoare i-a dispărut o cizmă militară, din piele de mânzat! S-a încălţat cu bocanci, dar în noaptea următoare i-a dispărut un bocanc”. Iată ce forme de luptă nevrednice foloseşte duşmanul de clasă în vremea noastră!…

Fireşte, viaţa obştească este un fenomen acut şi trebuie dirijat cu pricepere. Există întâmplări care pot să-i demoralizeze definitiv pe deţinuţi, cum a păţit, de pildă, Vania Alexeev. A fost convocată, pentru prima oară, o adunare generală pe lagăr la orele 20. Dar şi la orele 22, or-chestra încă mai cânta, şi adunarea tot nu începuse, deşi ofiţerii se aflau pe scenă. Alexeev a rugat orchestra „să se odihnească”, iar pe şefi – să răspundă când va avea loc adunarea. Răspuns: nu va avea loc. Alexeev: în acest caz, noi, deţinuţii, vom ţine o adunare pe tema viaţa şi timpul. Deţinuţii şi-au manifestat în mod zgomotos acordul

lor, ofiţerii au părăsit scena. Alexeev a ieşit cu caietul la tribună şi a început de la cultul personalităţii. Dar câţiva ofiţeri s-au repezit, au ridicat tribuna, au deşurubaţ becurile şi i-au îmbrâncit pe deţinuţii care izbutiseră să se ca-ţăre pe scenă. Supraveghetorii au primit ordin să-l aresteze pe Alexeev, dar Alexeev le-a spus: „Cetăţeni supraveghetori, voi sunteţi comsomolişti. Aţi auzit, eu am spus adevărul, asupra cui ridicaţi voi mâna, asupra conştiinţei ideii leniniste?” Ar fi arestat cu toate acestea şi conştiinţa ideii, dar zekii caucazieni l-au luat pe Alexeev în baraca lor şi pentru o noapte l-au salvat de arest. Pe urmă a stat la carceră, iar după carceră, intervenţia lui a fost consemnată ca antisovietică. Consiliul Colectivului a făcut demersuri pe lângă administraţie ca Alexeev să fie izolat pentru propagandă antisovietică. Pe baza acestor demersuri, administraţia s-a adresat tribunalului popular, şi Alexeev a primit trei ani de puşcărie închisă.

Pentru orientarea corectă a spiritelor sunt foarte importante seminarele săptămânale de învăţământ politic, care s-au introdus în coloniile de astăzi. Acestea sunt conduse de şefii de detaşamente (200 – 250 oameni), ofiţeri. De fiecare dată se alege o anumită temă, cum ar fi, de pildă: umanismul orânduirii noastre, superioritatea sistemului nostru, succesele Cubei socialiste, trezirea Africii coloniale. Aceste probleme sunt ascultate cu interes de către indigeni şi îi ajută să-şi îndeplinească regimul colonial şi să muncească mai bine. (Desigur, nu toţi înţeleg corect. O scrisoare din Irkutsk: „Într-un lagăr înfometat ne vorbesc de abundenţa produselor alimentare din ţară. Ne vorbesc de introducerea peste tot a mecanizării, dar noi nu vedem la lucru decât târnăcoape, lopeţi, tărgi şi – propria spinare”.)

La un asemenea seminar de învăţământ politic, Vania Alexeev, încă înainte de adunarea aceea, a mai comis o extravaganţă. În stilul lui. A cerut cuvântul şi a spus: Voi

sunteţi ofiţeri MVD, iar noi – deţinuţi, criminali de pe vremea cultului personalităţii, noi şi voi. Suntem duşmani ai poporului, şi trebuie să muncim cu abnegaţie ca să merităm iertarea poporului sovietic. Şi eu vă propun serios, cetăţene maior, să ne îndreptăm spre comunism!” Şi la dosar i-au scris: „Tendinţe antisovietice nesănătoase”.

Scrisoarea acestui Alexeev, venită din Ustvâmlag, este foarte lungă. Hârtia se fărâmiţa, iar rândurile erau decolorate. Mi-a luat şase ore s-o descifrez. Şi ce nu găseşti în ea! În special acest raţionament cu caracter general: „Cine se află astăzi în colonii, în aceste vizuini ale robiei? O categorie a poporului impetuoasă şi intransigentă, care a fost eliminată din societate… Blocul birocraţilor au împins pe panta vieţii acel tineret năvalnic pe care era periculos să-l înarmeze cu teoria privind echitatea relaţiilor sociale”. „Zekii sunt copiii proletariatului eliminaţi din societate şi care au fost trecuţi în proprietatea ITL”.

Radioul este şi el foarte important dacă este folosit corect (nu muzica, nu piesele de dragoste, ci emisiunile educative). Precum totul este dozat pe regimuri, tot astfel şi emisiunile radio: de la două-trei ore pentru regimul special, până la o zi întreagă pentru regimul general.

Apoi, mai există şi şcoli (Păi cum! Doar îi pregătim pentru a-i reda societăţii!). Doar că totul este formal, de ochii lumii… Băieţii se duc aici cu forţa, mânaţi cu bâta, plăcerea de a învăţa este anihilată cu BUR-ul; apoi, „se jenează de profesoarele din afară, căci sunt îmbrăcaţi în zdrenţe”.

Şi a vedea o femeie în carne şi oase – este un eveniment prea important, pentru un deţinut!

Este de prisos să mai vorbim că o educaţie, o reeducare corectă, mai cu seamă a unor oameni adulţi, mai cu seamă dacă durează decenii, se poate efectua numai pe

baza separării berianiste a sexelor de după război, care este considerată în Arhipelag de neclintit. Influenţa reciprocă dintre cele două sexe ca impuls al progresului şi dezvoltării, acceptată de întregul neam omenesc, nu poate fi acceptată în Arhipelag, fiindcă atunci viaţa băştinaşilor ar semăna cu „viaţa la o casă de odihnă”. Şi cu cât ne apropiem mai mult de văpaia comunismului, care de pe acum a inundat jumătate de cer, cu atât mai insistent trebuie să separăm criminalii de criminale şi numai prin această izolare să-i facem să se chinuiască aşa cum trebuie şi să se îndrepte.

În epoca noastră, când oamenii nu sunt lipsiţi de informaţii şi de drepturi.

Încât îţi vine să te refugiezi urgent chiar şi la special, la ăi vărgaţi!…

Însuşi Tikunov, ministrul apărării ordinii publice (îndată o să relatez despre întâlnirea noastră), mi-a povestit următoarea întâmplare: în timpul unei vizite individuale (adică într-o casă închisă, trei zile) o mamă, care a venit să-şi vadă fiul, i-a ţinut loc şi de soţie. Este un subiect antic – vă amintiţi de fiica hrănindu-şi tatăl din sânii proprii? (6) Însă domnul ministru, strâmbându-se de ticăloşia acestor barbari, nu se gândea câtuşi de puţin: ce a însemnat pentru un flăcău holtei să nu vadă femeie timp de douăzeci şi cinci de ani.

Întregul sistem armonios al reeducării coloniale se află sub supravegherea opiniei publice şi a comisiilor de supraveghere – cititorul nu le-a uitat? Ele n-au fost desfiinţate de nimeni.

Ele sunt constituite „prin grija organelor locale”. Dar practic, acolo, în acele locuri sălbatice, în acele aşezări libere, cine vrea să meargă şi să intre în aceste comisii, în afară de soţiile administraţiei? Era pur şi simplu comitetul femeilor care îndeplineau ceea ce spuneau bărbaţii lor.

Însă în marile oraşe acest sistem, din când în când,

poate să dea şi rezultate neaşteptate. Comunistă Galina Petrovna Filippova a primit din partea comitetului raional de partid sarcina să facă parte din comisia de supraveghere a închisorii din Odessa! Ea a refuzat: „N-am nimic de-a face cu criminalii!” şi numai cu disciplina de partid au obligat-o să accepte. Apoi însă a făcut o adevărată pasiune! Acolo a întâlnit oameni, şi câţi dintre ei nevinovaţi, şi câţi dintre ei se căiseră. Chiar de la început a instaurat regula de a discuta cu deţinuţii fără administraţie (administraţia s-a împotrivit din răsputeri). Unii zeki, luni de zile, s-au uitat la ea cu ochi răi, pe urmă s-au îmblânzit. A început să meargă în puşcărie de două-trei-patru ori pe săptămână, rămânea acolo până la stingere, a renunţat la concediu – nu mai erau deloc bucuroşi cei care o trimiseseră aici. A început să umble pe la diferite instanţe şi să discute problema celor condamnaţi la douăzeci şi cinci de ani (în cod nu exista o astfel de condamnare, dar sunt oameni care au primit-o şi continuă s-o poarte), despre angajarea în serviciu a celor eliberaţi, despre exil. La vârf întâmpina ori totală nedumerire (şeful Direcţiei Locurilor de Detenţie din RSFSR, un general, a încredinţat-o în anul 1963 că în ţară nu există condamnare de douăzeci şi cinci de ani, şi, ceea ce-i nostim, se pare că el chiar nu ştia!), ori oameni perfect informaţi, şi atunci – împotrivire plină de ostilitate. A început să fie urmărită şi persecutată de către ministerul ucrainean al apărării ordinii publice şi pe linie de partid. Apoi au desfiinţat şi întreaga lor comisie, pentru demersurile scrise în favoarea deţinuţilor.

Ia să nu-i mai stânjenească pe stăpânii Arhipelagului! Să nu-i mai deranjeze pe Practicieni! Nu aţi uitat că tot de la ei am aflat: „Acelaşi personal care a lucrat cândva lucrează şi acum, poate s-au mai adăugat vreo zece la sută”.

Nu întrebăm însă dacă în sufletul lor nu s-a produs

vreo schimbare? Nu s-au pătruns de iubire pentru protejaţii lor? Da, toate ziarele şi revistele vorbesc că s-au pătruns. N-am ales special, dar am citit (Cap. 1) în „Literaturnaia gazeta" despre actualii şefi ai lagărului de la staţia Erţevo. Iată însă că din nou „Literaturnaia gazeta" (3 martie 1964) dă cuvântul unui şef de colonie:

„Este uşor să-i ocărăşti pe educatori, e mult mai greu să-i ajuţi şi cel mai greu să-i găseşti: oameni vii, culţi, intelectuali (negreşit intelectuali), interesaţi şi înzestraţi pentru această meserie... Trebuie să li se creeze condiţii bune de viaţă şi de muncă... Ştiu cât de modest este salariul lor, cât de nesfârşită ziua lor de muncă..."

Şi ce plăcut ar fi să putem încheia aşa, şi cu asta să isprăvim! Căci se poate să trăieşti liniştit, poţi să te dedici artei, ori, şi mai sigur, ştiinţei – iată însă aceste scrisori blestemate, mototolite, roase, trimise „pe sub mână" din lagăre! Şi să vedeţi ce scriu nerecunoscătorii despre cei care li se dedică din toată inima, într-o nesfârşită zi de lucru?

În: „Vorbeşti cu educatorul despre ceea ce te doare şi observi că vorbele tale ricoşează din postavul cenuşiu al mantalei. Involuntar îţi vine să-l întrebi: «Iertaţi-mă, ce mai face văcuţa dumneavoastră?», în al cărei grajd petrece mai mult timp decât lângă cei pe care îi are sub tutelă". (Kraslag, Reşoti.)

L-n: „Supraveghetorii sunt nişte tâmpiţi, şeful regimului este un Volkovoi tipic. Cu supraveghetorul nu trebuie să te contrazici, imediat te bagă la carceră".

K-n: „Şefii de detaşament vorbesc cu noi în jargon, la tot pasul auzi: le-pădătură, javră, nemernic". (Staţia Ertevo, ce coincidenţă!)

K-i: „Şeful regimului este frate bun cu acel Volkovoi, e drept – nu bate cu gârbaciul, ci cu pumnul, priveşte ca un lup pe sub sprâncene... Şeful detaşamentului este un fost agent operativ, căci a ţinut pe lângă el un hoţ-

informator, căruia, pentru fiecare deţinut, îi plătea cu narcotice… Toţi cei care băteau, chinuiau şi schingiuiau au trecut pur şi simplu dintr-un lagăr într-altul şi ocupă doar alte posturi”. (Regiunea Irkutsk.)

I.G.P-v: „Şefii de colonie numai adjuncţi direcţi au şase. Trântorii sunt alungaţi de pe toate şantierele, şi ei se refugiază aici… Toţi tâmpiţii din lagăre… mai lucrează şi astăzi, îşi completează vechimea pentru pensie, dar nici după asta nu pleacă. N-au slăbit câtuşi de puţin. Pe deţinuţi nu i-au socotit niciodată şi nu-i socotesc nici acum oameni”.

V.I.D-v: „În Norilsk, cutia poştală 288, nu există niciunul «nou»: sunt aceiaşi berianişti. Pe cei care ies la pensie îi înlocuiesc tot ei (cei care au fost alungaţi în anul 1956) … Dar li se dublează vechimea, primesc salarii mărite, concedii lungi, hrană din belşug. Li se socotesc doi ani pentru unul şi intenţionează să se pensioneaze la treizeci şi cinci de ani…”

P-n: „În sectorul nostru există vreo doisprezece – treisprezece zdrahoni de flăcăi, îmbrăcaţi în cojoace până la călcâie, cu căciuli de blană şi pâslari cazoni. De ce nu s-ar duce ei în mină, la pământurile înţelenite şi să-şi găsească acolo chemarea, iar aici să lase locul celor mai în vârstă? Nu, nici cu lanţurile ancorelor de la vapoarele de pe Volga nu-i scoţi de aici. Probabil că ei, aceşti trântori, au informat organele superioare că ze-ka sunt incorigibili, căci dacă ze-ka vor deveni mai puţini, se vor reduce şi schemele lor de personal”.

Şi la fel ca înainte, zekii seamănă cartofii în grădinile şefilor, îi sapă, îngrijesc vitele, lucrează mobilă pentru locuinţele lor.

Dar cine are dreptate? Pe cine să crezi? exclamă dezorientat cititorul nepregătit?

Ziarele, firește! Să crezi ziarele, cititorule, întotdeauna să crezi ziarele noastre.

* * *

Emvediştii sunt o forţă. Ei nu vor ceda niciodată de bunăvoie. Dacă au rezistat în 1956 – vor rezista în continuare, nu vor ceda.

Ei nu reprezintă doar organele de reeducare prin muncă. Şi nu doar Ministerul Apărării Ordinii. Am văzut cu câtă râvnă îi susţin ziarele şi deputaţii.

Pentru că ei sunt osatura. Osatura multora.

Ei însă nu au doar foiţă, ci au şi argumente. Cu ei nu este chiar atât de uşor să discuţi.

Eu am încercat.

Adică nici nu m-aş fi gândit vreodată. Dar m-au determinat aceste scrisori, aceste scrisori pe care nu le-am aşteptat câtuşi de puţin, de la băştinaşii contemporani. Băştinaşii m-au rugat cu nădejde: să spun! Să îi apăr! Să-i ajut să fie consideraţi oameni!

Şi oare cui să-i spun? – fără să mai pun la socoteală că poate nici nu vor vrea să mă asculte… Dacă ar fi existat presă liberă, aş fi publicat toate astea – iată, lucrurile au fost spuse, acum haideţi să discutăm.

Iar acum (ianuarie 1964), ca un petiţionar tainic şi sfios, rătăcesc pe co-ridoarele unor instituţii, mă aplec la ghişeele birourilor de permise, simt asupra mea privirea dezaprobatoare şi suspicioasă a militarilor de gardă. De câtă cinste şi îngăduinţă trebuie să se bucure un scriitor-publicist pentru ca nişte demnitari guvernamentali ocupaţi să-şi elibereze o jumătate de oră urechea pentru el.

Dar nici măcar în asta nu constă dificultatea principală. Dificultatea cea mare pentru mine, ca şi atunci la adunarea brigadierilor din Ekibastuz, era aceasta: despre ce să le vorbesc? În ce limbaj?

Tot ceea ce eu gândesc într-adevăr, aşa cum este expus în această carte, ar fi şi periculos să le dezvălui şi n-ar avea totodată niciun rost. Asta n-ar însemna decât să-mi pierd capul în liniştea mută a unui cabinet, neauzit de

către societate, neştiut de cei însetaţi de dreptate şi fără să urnesc treaba nici măcar cu un milimetru.

Atunci ce să le spun? Păşind peste pragurile lor de marmură strălucind ca oglinda, călcând pe covoarele lor mângâietoare, trebuie să-mi asum lanţurile iniţiale, firele de mătase care îmi vor fi trecute prin limbă, prin urechi, prin pleoape şi, pe urmă, toate astea cusute de umeri, de pielea spatelui şi de pielea pântecului. Va trebui să accept cel puţin:

1. Slava Partidului pentru tot trecutul, prezentul şi viitorul lui. (Şi, deci, politica penitenciară generală nu este greşită. Eu nu îndrăznesc să mă îndoiesc de necesitatea Arhipelagului în general. Şi nu pot să afirm că „majoritatea deţinuţilor stau în lagăr nevinovaţi”.)

2. Înalţii demnitari cu care voi sta de vorbă sunt devotaţi misiunii lor, ei se preocupă de soarta deţinuţilor. Ei nu pot fi învinuiţi de nesinceritate, de indiferenţă, de lipsă de informare (căci nu pot, dacă pun tot sufletul în această treabă, să n-o cunoască!)

Mult mai suspecte sunt motivele intervenţiei mele: cine sunt eu? De ce ce mă ocup eu de treaba asta dacă nu este obligaţie de serviciu? Nu cumva urmăresc nişte scopuri interesate, murdare?… De ce să mă amestec eu, dacă Partidul şi fără mine vede totul şi fără mine va face totul aşa cum trebuie?

Ca să arăt puţin mai impunător, am ales luna când m-au propus la Premiul Lenin, şi, iată, mă deplasez ca un pion important: cine ştie, poate se transformă în turn?

Sovietul Suprem al URSS. Comisia pentru propuneri legislative. Această comisie se ocupă de mai mulţi ani de elaborarea noului Cod de Ree-ducare prin Muncă, cu alte cuvinte codul vieţii viitoare a Arhipelagului, în locul codului din anul 1933, care a existat fără să fi existat vreodată, care parcă nici n-a fost redactat vreodată. Şi iată că mi s-a aranjat o întrevedere, ca eu, vlăstar al

Arhipelagului, să pot face cunoştinţă cu înţelepciunea lor şi să le prezint ideile mele cu sclipiri amăgitoare.

Ei sunt opt. Patru surprind prin tinereţea lor: aceşti băieţi parcă de-abia au absolvit VUZ-ul, dar s-ar putea să nu-l fi absolvit. Se înalţă atât de repede la putere! Ţinuta lor este atât de degajată în acest palat de marmură şi parchet, unde eu am fost admis cu mari precauţii: Preşedintele comisiei este Ivan Andreevici Babuhin, om între două vârste, care pare consecădenia întruchipată. Lăsa impresia că de-ar depinde de el – chiar mâine ar desfiinţa Arhipelagul. Dar rolul lui va fi: să stea tot timpul discuţiei noastre deoparte şi să tacă. Aici, însă, cei, mai caustici sunt doi bătrânei! Doi bătrâni parcă ieşiţi din piesa lui Griboedov, aceia

Din vremea bătăliei de la Oceakov

Şi a Crimeii cucerire (7), leit aceia, care au înţepenit cu ceea ce şi-au însuşit cândva. Sunt gata să jur că de la 5 martie 1953 ei n-au mai deschis un ziar, pentru că nu se mai putea întâmpla nimic care să influenţeze concepţiile lor! Unul dintre ei poartă un sacou albastru şi mie mi se pare că aceasta este uniforma albastră de la curtea Ecaterinei, şi chiar disting urma stelei de argint la jumătatea pieptului. Încă din prag a fost limpede că amândoi moşnegii nu mă aprobă câtuşi de puţin nici pe mine, nici vizita mea, dar au hotărât să dea dovadă de răbdare.

Este foarte greu să vorbeşti când ai prea multe de spus. În plus, totul la mine e cusut, şi la fiece mişcare simt.

Totuşi, tirada principala este pregătită şi pare că nimic n-ar trebui să tragă de fire. Iată ce le-am spus: de unde a apărut această idee (nu vreau să se înţeleagă că la ei) că lagărul este ameninţat să devină casă de odihnă, ca şi cum, dacă în lagăr nu s-ar instaura foamea şi frigul, acolo ar domni fericirea? îi rog, în pofida experienţei personale insuficiente, să-şi reprezinte gama acelor

privaţiuni şi pedepse, care alcătuiesc detenţia însăşi: omul este lipsit de locurile natale; el trăieşte alături de cine nu doreşte; el nu trăieşte lângă cine doreşte (familia, prietenii); el nu-şi vede copiii crescând; este privat de ambianţa obişnuită, de casa proprie, de lucrurile personale, chiar şi de ceasul de la mână; şi-a pierdut şi dezonorat numele; este privat de libertatea de deplasare, este privat de obicei şi de dreptul de a lucra în specialitate; simte asupra sa presiunea permanentă a unor oameni străini, ba chiar şi ostili – alţi deţinuţi, cu altă experienţă de viaţă, cu alte concepţii, obiceiuri, este privat de influenţa liniştitoare a sexului opus (fără să mai vorbim de aspectul fiziologic al chestiunii); şi chiar asistenţa medicală este incomparabil de nivel scăzut. Prin ce seamănă toate astea cu un sanatoriu de pe litoralul Mării Negre? De ce se tem că lagărele ar putea deveni „casă de odihnă”?

Nu, această idee nu-i izbeşte în frunte. Ei nu s-au clătinat pe scaunele lor.

Să punem însă problema mai cuprinzător: oare vrem să-i redăm pe aceşti oameni societăţii? Atunci de ce îi silim să trăiască de parcă ar fi nişte blestemaţi? De ce atunci rostul regimurilor este de a-i umilisiste matic pe deţinuţi şi de a-i epuiza din punct de vedere fizic? Ce câştigă statul dacă ei sunt transformaţi în invalizi?

Poftim, eu mi-am spus păsul. Şi ei încep să-mi explice greşeala mea: eu nu ştiu ce reprezintă contingentul actual, judec după impresiile anterioare, nu mai sunt în pas cu viaţa. (Acesta e punctul meu slab: într-adevăr, eu nu-i văd pe cei închişi în momentul de faţă) Pentru acei reci-divişti izolaţi, tot ce am enumerat eu nu este câtuşi de puţin de prisos. Regimurile de astăzi, doar ele, pot să le bage minţile în cap. (Firele trag semnalul: asta-i de competenţa lor, ei ştiu mai bine cine sunt cei deţi-nuţi.) Să-i redăm societăţii?... Da, desigur, desigur, spun moşnegii cu glasuri

de lemn, iar eu desluşesc: nu, fireşte, să moară acolo, e mai bine pentru noi toţi.

În privinţa regimurilor? Unul dintre cei doi bătrânei de la Oceakov, procuror, cel în albastru şi cu steaua pe piept, ale cărui bucle subţirele îl fac să semene puţin cu Suvorov, îmi răspunde:

— Am început să obţinem roadele introducerii regimurilor severe, în loc de două mii de asasinate pe an (aici putem spune) – acum avem doar câteva zeci.

Asta-i o cifră importantă, o notez pe furiş. Se pare că va fi singurul câştig al vizitei mele.

Cine sunt deţinuţii?! De bună seamă, ca să discuţi despre regimuri – trebuie să ştii cine sunt deţinuţii. Pentru asta ţi-ar trebui zeci de psihologi şi jurişti, care să meargă şi să discute nestingheriţi cu zekii, pe urmă, da, putem discuta. Dar corespondenţii mei din lagăre tocmai asta nu scriu:

pentru ce au fost condamnaţi, ei şi confraţii lor. Anul 1964 – rudele zekilor îşi înghit lacrimile în singurătate. Moscova liberă încă nu cunoaşte amănunte despre viaţa din lagăre (Ivan Denisovici se referă la „trecut”), este încă timidă, divizată, nu există niciun fel de mişcare socială. Aceeaşi lipsă de informaţii ca pe vremea lui Stalin.

Partea generală a discuţiei a luat sfârşit, trecem acum la cea specială, însă comisiei şi fără mine totul îi este limpede, la ei totul este hotărât, nu au nevoie de mine, erau doar curioşi să mă vadă.

Pachetele? Doar cinci kilograme şi acea gamă care funcţionează actualmente. Eu le propun să dubleze gama, apoi pachetele să le facă de opt kilograme, căci ei „rabdă de foame! Cine reeducă prin înfometare?!”

„Cum rabdă de foame?” a izbucnit comisia indignată în unanimitate. „Noi am fost acolo şi am văzut că resturile de pâine sunt cărate din lagăr cu camioanele!” (pentru porcii supraveghetorilor).

Ce-mi rămâne de făcut? Să strig: „Este o minciună! Aşa ceva nu poate să existe!” – dar o durere m-a străpuns în limbă, care era cusută peste umăr de locul din spate. Nu trebuie să încalc condiţiile: ei sunt informaţi, sinceri şi grijulii. Să le arăt scrisorile zekilor mei? Pentru ei vor fi nişte acte fără valoare, şi hârtiile lor mototolite şi roase la colţuri, pe draperia de catifea roşie aşternută peste masă, vor arăta ridicol şi jalnic. Dar nu pot să le arăt, îşi vor nota numele, şi băieţii vor avea de suferit.

— Dar statul nu va avea nimic de pierdut dacă se vor trimite mai multe pachete!

— Şi cine va beneficia de pachete? obiectează ei. În principal familiile bogate (aici acest cuvânt este folosit de... bogaţi, pentru că ei trebuie să raţioneze ca nişte oameni de stat realişti). Care au furat şi au pus deoparte în libertate. Prin urmare, prin sporirea coletelor, vom pune în situaţie jenantă familiile care muncesc!

Firele mă taie şi mă sfâşie! Aceasta este o condiţie inviolabilă: interesele păturilor muncitoare sunt mai presus de orice. Aceştia se află aici numai pentru păturile care muncesc.

Se vede treaba că nu sunt deloc descurcăreţ. Nu ştiu cum să le ripos-tez. Să le spun: „Nu, nu m-aţi convins!” Puţin le-ar păsa, parcă eu sunt şeful lor?

— Chioşcurile! lansez eu un nou atac. Unde este principiul socialist al remuneraţiei? Ţi-ai făcut treaba – primeşte ce ţi se cuvine!

— Trebuie să strângem la fondul pentru eliberare! parează ei. Altfel.

— Cum să-ţi faci o idee despre aceşti recidivişti atât de diferiţi? Iată, de pildă, în colonia din Tavda se află un bătrân de optzeci şi şapte de ani, fost ofiţer ţarist şi pesemne şi albgardist. În anul 1962 ispăşise optsprezece ani din cea de a doua condamnare de douăzeci de ani. Avea o barbă deasă şi răsfirată, lucra ca pontator la un

atelier de mănuşi cu un singur deget, întrebăm: pentru convingerile din tinereţe nu sunt cam mulţi patruzeci de ani de puşcărie? Şi câte asemenea destine, neasemănătoare cu altele, n-or mai fi!

când se eliberează, devin întreţinuţii statului.

Interesele statului sunt mai presus, aici nu pot să zic nimic, este cusut. Şi nici nu pot să pun problema măririi salariului zekilor pe seama statului.

— Dar măcar duminicile să fie libere cu sfinţenie!

— Este prevăzut, aşa va fi.

— Dar sunt zeci de mijloace pentru a strica o duminică în interiorul zonei. Faceţi o menţiune să nu fie stricate!

— Nu putem să prevedem toate amănuntele în Cod.

Ziua de muncă – opt ore. Le spun ceva agale despre şapte ore, dar şi mie, înăuntrul meu, mi se pare o neobrăzare: nu sunt nici douăsprezece, nici zece, ce-mi mai trebuie?

— Corespondenţa înseamnă legătura dintre deţinuţi şi societatea socialistă! (iată cum m-am învăţat să argumentez). Nu trebuie limitată.

Dar ei nu pot să revizuiască, să reia totul de la capăt. Scala, gama nu mai este chiar aşa de dură, cum a fost la noi… îmi arată gama vizitelor, inclusiv cele „intime”, de trei zile, noi, ani de-a rândul n-am avut niciuna, asta se poate suporta. Scala asta mi se pare chiar blândă, abia mă stăpânesc să n-o laud.

Am obosit. Totul e cusut, nu poţi să mişti nimic. Sunt inutil aici. Trebuie să plec.

La drept vorbind, din această cameră luminoasă, festivă, din aceste fotolii, sub susurul vorbelor lor, lagărele nu par deloc cumplite, ci chiar rezolvabile. Chestia asta că scot resturile de pâine cu maşinile… Sigur, acei oameni cumpliţi nu trebuie asmuţiţi asupra societăţii! Îmi aduc aminte mutrele vătafilor de hoţi… Sunt zece ani de când

am ieşit, cum să ghicesc cine se află acum acolo? Fraţii mei, politici, au fost, pare-se, eliberaţi. Naţiunile – şi ele eliberate…

Celălalt dintre moşnegii nesuferiţi vrea să ştie părerea mea despre gre-va foamei: nu pot să nu aprob alimentarea prin tub dacă este vorba de o raţie mai îndestulătoare decât zămârca, nu-i aşa?”

Mă ridic, ca un animal, pe labele din spate şi le urlu despre dreptul ze-kului nu numai la greva foamei – singurul mijloc de apărare – ci şi la moartea prin înfometare.

Argumentele mele produc asupra loc o impresie stranie. Şi la mine totul este cusut: nu pot să le vorbesc despre legătura dintre greva foamei şi opinia publică din ţară.

Plec obosit şi zdrobit: simt că puţin am început să şovăi, ei – câtuşi de puţin. Ei vor face totul cum vor ei şi Sovietul Suprem va ratifica în una-nimitate.

Vadim Stepanovici Tikunov, ministrul apărării ordinii publice. Fantastic.

Numai de la Marcenko putem afla noul lor procedeu: toarnă apă clocotită ca să vatăme esofagul.

nu-i aşa? Eu, un biet ocnaş, Şci-232, mă duc să-l învăţ pe ministrul afacerilor interne cum să administreze Arhipelagul?!…

În drum spre ministru, constat că toţi coloneii întâlniţi în cale au capul ro-tund, sunt albi şi bine îngrijiţi, dar sunt deosebit de sprinteni. Din biroul secretarului-şef – nicio uşă, spre nicăieri. În schimb, se află un uriaş dulap de sticlă şi oglinzi, cu perdeluţe de mătase încreţite dincolo de sticlă, prin care ar putea să treacă doi călăreţi cu cai cu tot – acesta este tamburul de la intrarea în cabinetul ministrului. În cabinet ar putea încăpea lejer două sute de oameni.

Ministrul este bolnăvicios de gras, un maxilar imens,

faţa – un trapez care se lărgeşte spre bărbie. Tot timpul discuţiei noastre păstrează o ţinută oficială, austeră, mă ascultă fără niciun interes, din obligaţie.

Eu îi trântesc aceeaşi tiradă despre „casa de odihnă”. Şi din nou aceste chestiuni generale: oare nu stă în faţa noastră (a lui şi a mea!) sarcina reeducării zekilor? (ce cred eu despre „reeducare” a rămas în Partea a Patra (8). Ce rost a avut reforma din anul 1961? La ce bun cele patru regimuri? Şi îi repet lucruri anoste – tot ce am scris în acest capitol: despre hrană, despre chioşc, despre colete, despre îmbrăcăminte, despre muncă, despre samavolnicie, despre faţa Practicienilor. (N-am îndrăznit să aduc scrisorile cu mine, ca să nu mi le înhaţe, dar am extras citate, tăinuindu-i pe autori.) Îi vorbesc vreo patruzeci de minute sau un ceas, foarte mult, fiind mirat că mă ascultă.

Pe parcurs mă întrerupe, dar numai pentru a aproba sau a respinge vreo afirmaţie de a mea. El nu-mi ripostează zdrobitor. Mă aşteptam să am în faţă un zid plin de trufie, dar el este mult mai blând. Cu multe din cele ce i-am spus este de acord! Este de acord că pentru chioşc trebuie mai mulţi bani şi colete trebuie mai multe, şi compoziţia pachetelor nu trebuie reglementată cum face Comisia de Propuneri (dar asta nu depinde de el, asta nu va hotărî ministrul, ci noul Cod de Reeducare prin Muncă); este de acord ca deţinuţii să-şi fiarbă şi să-şi prăjească din rezervele lor (dar aceste rezerve nu există); ca schimbul de scrisori şi plicurile cu ziare să fie nelimitate (dar asta înseamnă o grea povară pentru serviciul de cenzură al lagărului); este împotriva exagerărilor de tip Arakceev (9), cu formaţii de marş permanente (dar nu e tactic să te amesteci în asta: disciplina poate fi uşor lichidată, dar cu greu mai poate fi restabilită); este de acord că iarba din zonă nu trebuie smulsă (este cu totul altceva ce s-a petrecut la Dubrovlag: lângă atelierele mecanice au amenajat, vedeţi dumneavoastră, grădiniţe de zarzavat, şi

deţinuţii lucrau acolo în pauză. Fiecare avea câte doi-trei metri pătraţi cu pătlă-gele roşii sau castraveţi – ministrul a ordonat ca totul să fie săpat şi distrus, şi e mândru de asta! Eu îi zic: „Legătura omului cu pământul are o importanţa morală”, el – mie: „Grădinile individuale educă instinctele proprietăţii private”). Ministrul chiar se înfioară când îi povestesc cât de îngrozitor a fost să-i readucă pe deţinuţii cu domiciliu „extrazonal” în lagăr, după sârma ghimpată, (îmi este jenă să-l întreb: cu ce s-a ocupat în vremea aceea şi cum a luptat împotriva acestor măsuri?) Mai mult: ministrul recunoaşte că în prezent condiţiile de detenţie a zekilor sunt mai dure decât au fost în vremea lui Ivan Denisovici!

În felul acesta, eu nu mai am de ce să-l conving! Nu mai avem despre ce discuta. (Iar el nu are de ce să-şi noteze propunerile unui om care nu ocupă niciun post.)

Ce să-i propun? Să desfiinţeze escorta în Arhipelag? – utopie, şi limba refuză să rostească! apoi – fiecare problemă de mare importanţă nu depinde de nimeni în mod separat, ea şerpuieşte între mai multe instituţii, dar nu aparţine nici uneia.

Însă ministrul insistă plin de siguranţă că uniforma vărgată este necesară pentru recidiviştii („dacă aţi şti ce oameni sunt aceştia!”).

Reproşurile mele la adresa personalului de supraveghere şi escortei le consideră aproape o jignire: „Faceţi confuzie, ori felul dumneavoastră de a vedea lucrurile se datorează biografiei proprii”. Mă asigură că nu mai prinzi pe nimeni să se angajeze ca supraveghetor pentru că s-a isprăvit cu avantajele. („Păi, asta este o atitudine sănătoasă din partea oamenilor că nu mai vor să se angajeze!” am vrut să exclam eu, dar firele prevenitoare mă trag de urechi, de pleoape, de limbă. Şi scap prilejul să-i spun că nu se angajează sergenţi şi fruntaşi, dar ofiţeri – câţi pofteşti.) Sunt nevoiţi să folosească militari în

termen. Ministrul ţine cu tot dinadinsul să mă facă să cred că doar deţinuţii sunt mitocani, supraveghetorii, dimpotrivă, se comportă foarte corect.

Când între scrisorile prăpădiţilor de zeki şi vorbele ministrului este o discordanţă atât de mare, pe cine să crezi? E limpede că deţinuţii mint.

El face trimiteri şi la propriile observaţii, căci vizitează lagărele, eu nu. N-aş vrea să merg? Kriukovo? Dubrovlag? (Din faptul că acestea două au fost numite cu atâta promptitudine, este clar că acolo sunt pregătite aranjamente à la Potiomkin (10). Şi în ce calitate mă duc? De controlor ministerial? Atunci nici nu voi putea să ridic ochii la deţinuţi… Am refuzat…)

Ministrul spune că zekii sunt insensibili şi nu răspund la grija care li se arată. Ajungi, de pildă, în colonia din Magnitogorsk şi întrebi: „Aveţi vreo plângere de făcut?” Şi, de faţă cu şeful lagărului lor, strigă în cor: „Nu, niciuna!” Şi altfel – întotdeauna sunt nemulţumiţi.

Iată în ce vede ministrul „aspectele remarcabile ale reeducării în lagăr”:

— Mândria unui deţinut-strungar lăudat de şeful lagărului;

— Mândria deţinuţilor că produsele lor (fierbătoare electrice) vor fi trimise în Cuba eroică;

— Darea de seamă şi realegerea „Secţiei de Ordine Interioară (Stâna Oilor Idioate);

— Abundenţa florilor (proprietate de stat) în Dubrovlag.

Direcţia principală a preocupărilor lui: să creeze o bază industrială în fiecare lagăr. Ministrul consideră că, atunci când se vor porni lucrări interesante, vor înceta evadările. * (Obiecţia mea, că „setea de libertate este o caracteristică vitală a fiinţei umane”, nici măcar n-a înţeles-o.)

Am plecat obosit, cu convingerea că aici nu poţi

ajunge niciodată la vreun capăt. Că n-am izbutit nici cât un fir de păr să urnesc ceva în această problemă şi că iarba va continua să fie smulsă şi tăiată. Am plecat deprimat de faptul că facultatea de înţelegere a oamenilor este atât de diferită. Nici zekul nu-l va înţelege pe ministru până ce nu se va înscăuna în acest cabinet, nici ministrul nu-l va înţelege pe zek până ce el însuşi nu se va afla dincolo de sârma ghimpată şi nu-i vor călca în picioare grădiniţa de zarzavat şi în schimbul libertăţii nu-i vor propune să înveţe să lucreze, de pildă, la strung.

Institutul pentru studierea cauzelor criminalităţii. Aici am avut o discuţie interesantă cu doi directori adjuncţi inteligenţi şi câţiva cercetători ştiinţifici. Oameni plini de viaţă, fiecare cu părerile lui, se angajează în dispute unul cu altul. Pe urmă, unul dintre directorii adjuncţi, V.N. Kudriavţev, conducându-mă pe coridor, mi-a reproşat: „Nu, totuşi dumneavoastră nu luaţi în consideraţie toate punctele de vedere. Tolstoi, de pildă, le-ar fi luat...” Şi, brusc, păcălindu-mă, a schimbat direcţia: „Haideţi să-l cunoaşteţi pe directorul nostru. Igor Ivanovici Karpeţ”.

Această vizită nu era programată. În discuţia de mai înainte epuizaserăm toate problemele care mă interesau. Nu, zău, de ce? Bine, am intrat să-l salut. Vezi să nu te salute cineva în biroul ăsta! Nu-ţi venea să crezi că aceşti directori adjuncţi şi şefi de sectoare lucrează la acest şef, că el conduce toată activitatea de cercetare ştiinţifică. (Lucrul cel mai interesant îl voi afla mai târziu: Karpeţ este vicepreşedintele asociaţiei internaţionale a juriştilor democraţi!)

S-a ridicat să mă întâmpine ostil-dispreţuitor (se pare că toată discuţia de cinci minute a avut loc aşa, în picioare), ca şi cum eu aş fi cerut cu insistenţă să mă primească şi, în sfârşit, a catadicsit. Pe faţa lui se citea bunăstarea şi îmbuibarea; fermitatea; şi dezgustul (firește, pentru mine). La piept, fără să-i pară rău de stofa bună a

costumului, îşi înşuru-base o insignă mare cât un ordin: o spadă verticală care, acolo, la capătul de jos, străpunge ceva, şi inscripţia: MVD. (O insignă foarte importantă. Era semnul că purtătorul are de foarte multă vreme „mâini curate, inimă fierbinte, cap rece”.)

— Ce este, despre ce-i vorba?… zice el încreţindu-şi fruntea. Eu n-am nevoie de el, acum, însă, din politeţe, îi repet câte ceva.

— A-a, face juristul democrat, auzind parcă şi ceea ce eu nu spusesem. Liberalizare? Drepturi pentru ze-ka?!

Şi aici, pe neaşteptate şi pe loc primesc răspunsuri complete, după care

Cu atât mai mult, cum ştim de la Marcenko, că în prezent nu-i mai prind, ci doar îi împuşcă.

umblasem de pomană prin cabinete cu marmură şi oglinzi.

Să se ridice nivelul de trai al deţinuţilor? Nu se poate! Pentru că oamenii liberi din jurul lagărelor vor trăi atunci mai rău decât z. e-ka şi aşa ceva este inadmisibil.

Să primească pachete mai des şi mai multe? Imposibil! Pentru că asta ar avea o influenţă dăunătoare asupra supraveghetorilor, care nu primesc alimente din capitală.

Să fie mustrat şi educat personalul de supraveghere? Nu se poate! Noi ne sprijinim pe el. Nimeni nu vrea să se mai angajeze în această muncă, iar noi nu putem oferi salarii mari, s-au suprimat avantajele.

Îi privăm pe deţinuţi de principiul remuneraţiei socialiste a muncii? Ei singuri s-au exclus din societatea socialistă.

— Dar noi vrem să-i readucem la viaţă!?…

— Să-i readucem???… exclamă spadasinul uimit. Lagărul nu-i pentru aşa ceva. Lagărul înseamnă pedeapsă.

Pedeapsă! răsună toată camera. Pedeapsă!!

Pedeaaapsă!!!

Spada verticală stă gata să lovească, să străpungă – neclintită.

PE-DEAP-SĂ!! Arhipelagul a fost, Arhipelagul este, Arhipelagul va fi!

Altfel cine va mai plăti pentru erorile învăţăturii înaintate, că oamenii nu cresc aşa cum au fost plănuiţi?

Capitolul 3

(XIII) LEGEA ÎN ZILELE NOASTRE

CUM BINE a văzut cititorul pe parcursul întregii cărţi, în ţara noastră, începând din perioada cea mai timpurie a stalinismului, n-au existat politici. Mulţimile de milioane care s-au perindat prin faţa ochilor dumneavoastră, toate milioanele de Cincizeci şi Opt au fost simpli condamnaţi de drept comun.

Cu atât mai mult, guralivul şi mereu voiosul Nikita Sergheevici, la orice tribună se urca, de fiecare dată ţinea să declare: politici? Nu!! La noi nu există!

Şi închipuiţi-vă – nenorocirea este repede uitată: era aproape crezut! Chiar şi de către vechii zeki. Milioane de zeki au fost eliberaţi în văzul tuturor şi parcă n-ar mai fi rămas politici, nu-i aşa? Căci noi ne-am întors, cei pe care îi aşteptam s-au întors, toţi ai noştri s-au întors. Cercul nostru intelectual pare că s-a întregit şi s-a închis. Te culci seara şi te trezeşti, te uiţi – din casă n-a dispărut nimeni. Cunoscuţii telefonează, toţi sunt bine şi la locul lor. Nu că am fi crezut fără nicio rezervă, dar nu puteam să nu admitem că „în ansamblu, astăzi, politici nu mai sunt în lagăre. Ei, au mai rămas până şi-n ziua de azi (1968) câteva sute de bal-tici acolo, nu-i lasă să se întoarcă în republica lor. Şi nici de pe tătarii din Crimeea n-au ridicat blestemul, dar, probabil, curând... Din afară, ca întotdeauna (ca şi în vremea lui Stalin), totul este neted, curat, nu se vede nimic.

Şi Nikita, de la toate tribunele, declara cu însufleţire şi emfază: „Asemenea fenomene nu se vor mai întâlni nici

în viaţa partidului, nici în viaţa ţării" (22 mai 1959, înainte de Novocerkassk). „Astăzi, în ţara noastră, toată lumea respiră liberă… toţi sunt liniştiţi în privinţa prezentului şi viitorului lor" (8 martie 1963, după Novocerkassk).

Novocerkassk! Unul dintre oraşele vitregite de soartă ale Rusiei. Ca şi când nu i-ar fi ajuns cicatricele din războiul civil, a trebuit să-şi mai vâre încă o dată gâtul sub sabie.

Novocerkassk! Un oraş întreg, o revoltă populară întreagă care a fost linsă şi ascunsă cu desăvârşire! Bezna ignoranţei generale a rămas şi sub Hruşciov atât de adâncă, încât nu numai că străinătatea n-a aflat nimic despre Novocerkassk şi posturile de radio occidentale nu au comentat nimic pentru ascultătorii de la noi, dar nici din gură în gură n-a trecut nimic mai departe, a fost înăbuşit pe loc, şi cei mai mulţi dintre concetăţenii noştri nu cunosc nici după nume acest eveniment: Novocerkassk, 2 iunie 1962.

Să expunem, dar, aici, toate informaţiile pe care am izbutit să le strângem.

Nu vom exagera dacă vom spune că aici s-a constituit unul dintre nodurile importante ale istoriei contemporane a Rusiei. Lăsând la o parte marea grevă a ţesătorilor din Ivanovo la hotarul anilor '30 (care a avut însă un deznodământ paşnic), revolta din Novocerkassk a fost după patruzeci de ani (după Kronstadt, Tambov şi Siberia Occidentală) cea din tâi manifestare populară – care nu a fost pregătită, ori condusă, ori concepută de nimeni – a fost strigătul sufletului că astfel nu se mai poate trăi!

Vineri 1 iunie în toată Uniunea Sovietică a fost publicat unul dintre de-cretele zămislite de Hruşciov privind creşterea preţurilor la carne şi unt. Ca efect al unui alt plan economic, care nu avea legătură cu cel dintâi, în aceeaşi zi, la marea uzină constructoare de locomotive electrice din Novocerkassk (NEVZ), a fost redus salariul de

bază al muncitorilor cu aproape treizeci la sută. În dimineaţa aceea, în ciuda docilităţii lor, în ciuda obişnuinţei, în ciuda faptului că erau deprinşi să tragă din greu, muncitorii din două ateliere (fierărie şi metalurgie) n-au fost în stare să pună mâna pe lucru – prea îi fripseseră din două părţi deodată! Discuţiile în gura mare şi iritarea s-au transformat într-un miting spontan. Un eveniment obişnuit pentru Occident, pentru noi – ceva nemaiîntâlnit. Nici inginerii, nici inginerul şef n-au putut să-i convingă pe muncitori. A venit directorul uzinei, Kurocikin. La întrebarea muncitorilor: „Din ce o să trăim acum?”, acest parvenit îmbuibat a răspuns: „Până acum aţi halit plăcinte cu carne, de-acum – plăcinte cu magiun!” De-abia au scăpat să nu fie linşaţi de muncitori şi el, şi suita lui. (Poate, dacă ar fi răspuns altfel, s-ar fi potolit.)

La amiază, greva a cuprins întregul NEVZ, cât era de mare. (Au trimis curieri la alte uzine, acestea şovăiau, dar nu i-au susţinut.) Prin apropi erea uzinei trece linia de cale ferată Moscova-Rostov. Fie pentru ca Moscova să afle mai repede despre evenimente, fie pentru ca să împiedice transportarea de trupe şi tancuri, femeile s-au aşezat într-un număr foarte mare pe şine, ca să oprească trenurile. Numaidecât, bărbaţii s-au apucat să demonteze şinele şi să ridice baricade. Amploarea grevei nu este dintre cele obişnuite, dacă cercetăm toată istoria mişcării muncitoreşti din Rusia. Pe clădirea uzinei au apărut lozinci: „Jos Hruşciov!” „Din Hruşciov să se facă salam!”

Tot în acelaşi timp, în jurul uzinei (laolaltă cu orăşelul muncitoresc, ea se află la trei-patru kilometri de oraş, peste râul Tuzlov) au început să se concentreze trupele şi miliţia. Pe podul peste râul Tuzlov au fost aduse tancuri. De seara şi până dimineaţa, în oraş şi pe pod circulaţia a fost interzisă complet. În orăşelul muncitoresc agitaţia a continuat toată noaptea. În timpul nopţii au fost arestaţi şi transportaţi în clădirea miliţiei orăşeneşti circa treizeci de

muncitori – „instigatorii”.

În dimineaţa zilei de 2 iunie au intrat în grevă şi alte întreprinderi din oraş (dar nici pe departe toate). La NEVZ, în cadrul unui miting spontan, general, au hotărât să meargă în oraş cu o demonstraţie şi să ceară eliberarea muncitorilor arestaţi. Coloana (la început – doar vreo trei sute de oameni, teribil!), cu femei şi copii, cu portretele lui Lenin şi cu lo-zinci paşnice, a trecut pe pod, pe lângă tancuri, fără interdicţii, şi a urcat în oraş. Aici a început să crească, îngroşându-se cu cei curioşi, cu indivizi separaţi şi copii. Din loc în loc, prin oraş, oamenii opreau camioane şi, din ele, ţineau discursuri. Tot oraşul clocotea. Manifestaţia celor de la NEVZ a pornit-o pe strada principală (Moskovskaia). O parte din demonstranţi a încercat să forţeze uşile încuiate ale secţiei orăşeneşti a miliţiei, unde presupuneau că se află arestaţii lor. De acolo le-au răspuns cu focuri de revolver. Mai departe, strada dădea spre monumentul lui Lenin* şi, prin două alei mai înguste care ocoleau scuarul – spre comitetul orăşenesc de partid (fostul palat al atamanilor, unde a sfârşit Kaledin (1). Toate străzile erau înţesate de oameni, iar aici în piaţă, era aglomeraţia cea mai mare. Mulţi copii s-au urcat în copacii din scuar pentru a vedea mai bine.

Sediul comitetului orăşesnesc de partid era gol, autorităţile oraşului fugiseră la Rostov. Înăuntru – geamuri sparte, hârtii împrăştiate pe duşumea, ca şi cum ar fi avut loc o retragere în timpul războiului civil. Vreo douăzeci de oameni, trecând prin palat, au ieşit în balconul lung şi s-au adresat mulţimii cu discursuri dezordonate.

Era în jurul orei unsprezece dimineaţa. Miliţie aproape că nu mai era în oraş, dar erau tot mai multe trupe. (Este foarte grăitor cum la cea dintâi uşoară sperietură autorităţile civile s-au ascuns în spatele armatei.) Soldaţii au ocupat poşta, postul de radio local şi banca. La ora asta tot Novocerkasskul era complet

încercuit de trupe şi toate intrările şi ieşirile din oraş au fost închise. (Pentru această misiune au antrenat şi şcolile de ofiţeri din Rostov, o parte rămânând totuşi să patruleze prin Rostov.) Pe strada Moskovskaia, tot pe unde a trecut şi manifestaţia muncitorilor, tot înspre comitetul orăşenesc de partid, au început să se târască încet tancurile. Puştimea se căţăra pe ele şi le astupa vizoarele. Tancurile au tras câteva salve de tun cu obuze oarbe, şi de-a lungul străzii au zăngănit geamurile vitrinelor şi ferestrelor. Puştimea s-a împrăştiat, tancurile s-au târât mai departe.

Şi studenţii? Căci Novocerkasskul este oraş studenţesc! Unde erau studenţii?... Studenţii Institutului politehnic şi de la alte institute, precum şi elevii de la câteva şcoli medii tehnice, au fost încuiaţi încă de dimineaţă în cămine şi în clădirile institutelor. Câtă perspicacitate din partea recto

— În locul statuii atamanului Platov (2), aparţinând lui Klodt (3), care a fost dată la retopit.

Basov, primul-secretar al comitetului regional de partid Rostov, al cărui nume, împreună cu numele generalului Pliev, comandantul districtului militar al Caucazului de Nord, va fi totuşi scris cândva deasupra locului unde s-a tras în mulţime, a venit în aceste ore la Novocerkassk, dar a fugit numaidecât speriat (se spune chiar că ar fi sărit de la balconul etajului întâi), s-a întors la Rostov. La scurtă vreme după evenimentele din Novocerkassk a plecat cu o delegaţie în Cuba eroică.

rilor! Dar de ce să nu spunem că nici studenţii nu se puteau lăuda cu prea mult spirit civic. Probabil, au fost chiar bucuroşi de acest pretext. Studenţii răzvrătiţi din Occidentul contemporan (sau cei din Rusia dinainte) n-ar fi putut fi opriţi de nişte lacăte la uşi.

Înăuntrul sediului comitetului orăşenesc de partid s-a încins o încăie-rare, oratorii erau traşi unul câte unul spre interior, iar la balcon ieşeau tot mai mulţi militari. (Oare

nu tot aşa, de la balconul direcţiei Steplag-ului, s-a urmărit rebeliunea din Kenghir?) Din mica piaţă chiar de lângă palat, cordonul de pistolari a început să împingă mulţimea îndărăt, spre grilajul scuarului. (Diferiţi martori adeveresc într-un glas că aceşti soldaţi erau alogeni, caucazieni, proaspăt aduşi de la celălalt capăt al districtului militar şi ei au înlocuit cu puţin înainte cordonul format din garnizoana locală. Dar mărturiile se contrazic: s-ar părea că, înainte de asta, cordonul de soldaţi aflat în acelaşi loc a primit ordin să tragă; dar, probabil, ordinul n-a fost îndeplinit deoarece căpitanul care l-a primit nu a comandat soldaţilor, ci s-a sinucis în faţa lor. Sinuciderea ofiţerului nu poate fi tăgăduită, dar, după aceste povestiri, împrejurările nu sunt prea limpezi şi nimeni nu cunoaşte numele acestui erou de conştiinţă.) Mulţimea s-a dat îndărăt, însă nimeni nu se aştepta la nimic rău. Nu se ştia cine a dat comanda**, dar aceşti soldaţi au ridicat automatele şi au tras o salvă pe deasupra capetelor.

Poate că generalul Pliev nici nu avea de gând să tragă imediat în mulţime, dar evenimentele s-au dezlănţuit de la sine: salva trasă pe deasupra capetelor a nimerit în copacii din scuar şi în puştani, care au început să cadă seceraţi. Mulţimea a început să răcnească, şi atunci soldaţii – fie la ordin, fie înnebuniţi de sânge ori de frică – au început să tragă vârtos în mulţime, în plus cu gloanţe explozive. (Mai ţineţi minte Kenghirul? Cei şaisprezece de la postul de gardă?) * * * Mulţimea a fugit în panică, înghesuindu-se pe aleile care ocoleau scuarul, dar soldaţii continuau să tragă în spatele celor care fugeau. Au tras până s-a golit toată piaţa mare de dincolo de scuar, dincolo de statuia lui Lenin – prin fostul bulevard Platov şi până la strada Moskovskaia. (Un martor spune: aveai impresia că totul este acoperit de cadavre, însă, de bună seamă, erau şi mulţi răniţi.) Surse diferite cad de acord aproape în unanimitate că au fost ucişi vreo şaptezeci-optzeci de

oameni *. Soldaţii au început să caute şi să oprească autobuze şi camioane, să încarce în

Conform acestei versiuni, soldaţii care au refuzat să tragă în mulţime au fost deportaţi în lakuţia.

Ştiau cei care se aflau aproape, dar aceştia fie că au fost ucişi, fie „retraşi din circulaţie”.

* * Există mărturii necontestabile că patruzeci şi opt au fost ucişi numai de gloanţe explozive. Folosirea lor a fost ideea generalului Pliev.

* * ** Ceva mai puţin decât în faţa Palatului de Iarnă, însă ziua de 9 ianuarie era marcată an de an de toată Rusia indignată. Când însă vom începe să marcăm şi 2 iunie?

ele morţii şi răniţii şi să-i trimită la spitalul militar, după zidurile lui înalte.

(Autobuzele acelea au mers încă vreo două zile cu scaunele mânjite de sânge.)

La fel ca şi în Kenghir, în această zi s-au folosit camere pentru a-i filma pe insurgenţi pe stradă.

Împuşcăturile au încetat, spaima a trecut, în piaţă din nou a dat năvală mulţimea şi din nou au tras asupra ei.

Asta a fost între orele douăsprezece şi unu ale zilei.

Iată ce a văzut la ora două un martor atent: „În piaţă, în faţa comitetului orăşenesc de partid se aflau vreo opt tancuri de tipuri diverse. În faţa lor – un cordon de soldaţi. Piaţa este aproape pustie, ici-colo mici grupuri, mai ales tineri, care strigă ceva soldaţilor. În adânciturile asfaltului – bălţi de sânge, nu exagerez. Până atunci nu bănuiam că poate fi atâta sânge! Băncile din scuar sunt mânjite de sânge, pete de sânge pe aleile de nisip ale scuarului, pe trunchiurile văruite ale copacilor. Toată piaţa este brăzdată de şenilele tancurilor. De zidul comitetului orăşenesc de partid este rezemat un steag roşu purtat de manifestanţi. Cineva ancorase în vârful lui o şapcă de culoare cenuşie, stropită de sânge cafeniu. Pe faţa-dă – o pancartă de

stambă roşie, care atârna de multă vreme acolo: «Poporul şi partidul sunt un tot!»

Oamenii vin mai aproape de soldaţi, îi mustră şi îi blesteamă: „Cum aţi putut?!” „În cine aţi tras?” „Aţi tras în popor!” Soldaţii se justifică: „N-am fost noi! Pe noi doar ce ne-au adus şi ne-au pus aici. Noi n-am ştiut nimic”.

Iată cât de prompţi sunt asasinii noştri (şi se mai spune că sunt nişte birocraţi neîndemânatici): au şi izbutit să-i salte de aici pe acei soldaţi şi să aducă alţii, ruşi, care habar n-au de nimic. Îşi cunoaşte meseria generalul Pliev!

Treptat, pe la orele cinci-şase, piaţa se umple din nou de oameni. (Curajoşi oameni locuitorii Novocerkasskului! Postul de radio local a transmis tot timpul: „Cetăţeni, nu vă lăsaţi provocaţi, împrăştiaţi-vă pe la casele voastre!” Pistolarii sunt aci, sângele n-a fost spălat, iar ei dau din nou năvală.) Strigăte, din ce în ce mai multe, şi din nou un miting spontan. S-a aflat că în oraş au sosit cu avionul (probabil chiar de la primele împuşcături?) şase dintre cei mai importanţi membri ai Comitetului Central, inclusiv, desigur, Mikoian (4) (specialist în situaţii à la Budapesta), Frol Kozlov (5), Suslov (6) (prezenţa celorlalţi este îndoielnică). Ei au poposit, ca într-o cetate, în clădirea KUKKS) (cursuri de perfecţionare pentru ofiţerii de cavalerie, fosta şcoală de cadeţi). Şi o delegaţie de muncitori tineri de la NEVZ a fost trimisă la ei să le povestească despre cele petrecute. Mulţimea strigă: „Să vină Mikoian aici! Să vadă sângele cu ochii lui!” Nu, Mikoian n-o să vină. Însă un elicopter de patrulare zboară jos, deasupra pieţei. În jurul orei şase, cercetează. Apoi s-a depărtat.

Curând, de la KUKKS, se înapoiază delegaţia muncitorilor. Cum, probabil, conveniseră, cordonul de soldaţi permite delegaţilor să treacă, şi, însoţiţi de ofiţeri, aceştia ajung în balconul comitetului orăşenesc de partid. Tăcere. Delegaţii transmit mulţumiri că au fost la membrii

Comitetului Central, le-au povestit despre această „sâmbătă sângeroasă” (7), şi Kozlov a plâns când a auzit cum de la prima salvă de împuşcături au căzut copiii din copaci. (Cine îl cunoaşte pe Frol Kozlov – căpetenia hoţilor comunişti din Leningrad şi cel mai aprig stalinist – el a plâns!…) Membrii Comitetului Central au făgăduit că vor cerceta aceste evenimente şi-i vor pedepsi aspru pe cei vinovaţi (la fel ne-au promis şi în La-gărele speciale), iar acum trebuie să mergem acasă, ca să nu se provoace dezordini în oraş.

Dar mitingul nu s-a împrăştiat! Spre seară mulţimea a devenit şi mai numeroasă. Câtă cutezanţă la cetăţenii Novocerkasskului! (Circula zvonul că brigada Biroului Politic în seara aceea a hotărât să deporteze toată populaţia oraşului de la mic la mare! Cred, nimic nu mai poate fi de mirare după deportarea naţiunilor. Oare nu tot acelaşi Mikoian se afla şi atunci lângă Stalin?)

Pe la nouă seara au încercat să risipească lumea cu tancurile dinspre palat. Dar numai ce tanchiştii au pornit motoarele, oamenii s-au căţărat pe ele ciorchine, au blocat turelele şi au astupat vizoarele. Tancurile au amuţit. Pistolarii au stat neclintiţi, fără să încerce să-i ajute pe tanchişti.

După încă un ceas au apărut tancuri şi transportoare blindate din partea cealaltă a pieţei, protejate de pistolari, cocoţaţi sus, pe blindaj. (Vedeţi ce experienţă de front avem! Doar i-am biruit pe fascişti!) Mergând cu viteză mare (însoţite de fluierăturile tineretului de pe trotuare, spre seară studenţii se eliberaseră), ele au curăţat partea carosabilă a străzii Moskovskaia şi a fostului bulevard Platov.

Abia spre miezul nopţii pistolarii au început să tragă în aer cu trasoare, şi mulţimea s-a împrăştiat încet-încet.

(O, forţă a mişcărilor populare! Cât de repede modifici tu conjunctura politică! În ajun – restricţii de

circulaţie şi atâta frică, iar acum tot oraşul se plimbă şi fluieră. Oare sub o crustă de o jumătate de secol se află atât de aproape un cu totul alt popor, o cu totul altă atmosferă?)

La 3 iunie postul de radio local a transmis cuvântările lui Mikoiau şi Koz-lov. Kozlov n-a plâns. Nici măcar n-au promis că vor căuta vinovaţii printre autorităţi. S-a spus că evenimentele au fost provocate de duşmani, şi duşmanii vor fi crunt pedepsiţi. * (Acum, când oamenii din piaţă erau

Iată ce povesteşte în 1968, cu toată autoritatea, în tren, o profesoară (!) din Novocer-kassk: „Militarii n-au tras. Doar o singură dată în aer, pentru avertisment Au tras diversionistii, cu gloanţe explozive. De unde le-au luat? Diversionistii au de toate. Ei au tras şi în militari, şi în muncitori... Iar muncitorii parcă înnebuniseră, s-au năpustit peste soldaţi, i-au snopit în bătaie, dar ce vină aveau ei? Pe urmă Mikoian mergea pe stradă, intra prin împrăştiaţi.) Mikoian a mai spus că gloanţele explozive nu se află în dotarea armatei sovietice – prin urmare, au fost folosite de duşmani.

(Dar cine sunt aceşti duşmani?... Cu ce paraşută s-au coborât? Unde au dispărut? Să vedem măcar unul! O, cât de mult ne-am obişnuit să fim prostiţi! „Duşmani”, când auzim acest cuvâut, parcă totul se clarifică pentru înţelegerea noastră... Precum „demonii” în evul mediu...)

Numaidecât magazinele s-au îmbogăţit cu unt, salam şi multe altele, care de mult nu se văzuseră pe aici, şi se găseau doar în capitale.

Toţi răniţii au dispărut fără urmă, niciunul nu s-a întors. Dimpotrivă, familiile celor răniţi şi ucişi (ele i-au căutat pe ai lor!...) au fost deportate în Siberia. La fel şi mulţi care au fost implicaţi, observaţi, fotografiaţi. A avut loc o serie de procese închise ale participanţilor la manifestaţie. Au fost şi două „deschise” (bilete de intrare – secretarii organizaţiilor de partid din întreprinderi şi

aparatul comitetului orăşenesc de partid. Într-unul dintre ele au condamnat nouă bărbaţi (la moarte) şi două femei (la cincisprezece ani).

Componenţa comitetului orăşenesc de partid a rămas cea dinainte.

În sâmbăta care a urmat după cea sângeroasă, la radio s-a anunţat că „muncitorii de la uzina contractoare de locomotive electrice şi-au luat angajamentul să îndeplinească planul septenal înainte de termen".

...Dacă ţarul n-ar fi fost un nevolnic, i-ar fi trecut şi lui prin minte la 9 ianuarie la Petersburg să-i aresteze pe muncitori cu prapurii şi să le trântească nişte condamnări pentru banditism. Şi nu s-ar mai fi pomenit de nicio mişcare revoluţionară.

Iată şi în oraşul Alexandrov, în 1961, cu un an înainte de Novocerkassk, miliţia a bătut un arestat până l-a omorât şi pe urmă a interzis să fie dus la cimitir pe lângă „secţia" ei. Mulţimea s-a înfuriat şi a incendiat secţia de miliţie. S-au făcut arestări pe loc. (O poveste asemănătoare se va petrece la scurtă vreme şi în Murom.) Dar cum să fie încadraţi acum cei arestaţi? Sub Stalin primea 58 chiar şi un croitor care înfigea un ac într-un ziar. Acum au procedat mai inteligent: devastarea miliţiei nu trebuie considerată un act politic. Aceasta nu-i decât banditism ordinar. Instrucţiunile primite aşa glăsuiau: „dezordinile provocate de mulţimi" să nu fie considerate politică. (Atunci, de fapt, ce se încadrează la politică?)

Uite aşa au dispărut de la noi politicii.

Continuă să curgă valul care n-a secat niciodată în URSS. Aceicrim inali pe care nu i-a atins nicicum „valul binefăcător trezit la viaţă..." etc. Un val neîntrerupt în toate deceniile: şi „când au fost încălcate normele leniniste", şi când au fost respectate, care în timpul lui Hruşciov a cunoscut o intensificare înverşunată.

case să vadă cum trăiesc oamenii. Femeile l-au tratat

cu căpşuni”. Vedeţi, deocamdată numai asta rămâne în istorie.

Aceştia sunt credincioşii. Cei care s-au împotrivit noii şi aprigei campanii de închidere a bisericilor. Călugării care erau aruncaţi afară din mănăstiri. Sectanţii îndărătnici, în special cei care se sustrăgeau de la efectuarea serviciului militar, aici – nu vă supăraţi – este vorba de sprijin direct acordat imperialismului, şi în timpurile noastre blânde, pentru primul refuz – cinci ani.

Însă aceştia nu sunt câtuşi de puţin politici, aceştia sunt „religioşii”, care trebuie educaţi: să fie daţi afară de la serviciu pentru credinţa lor; să fie trimişi comsomoliştii să le spargă geamurile; să fie obligaţi pe cale administrativă să se prezinte la conferinţele pe teme antireligioase; să li se scoată uşile de la biserici, folosind sudura autogenă, să doboare cupo-lele bisericilor folosind tractoarele, să alunge babele cu furtunul de pompieri. (Acesta-i dialog, nu-i aşa, tovarăşi comunişti francezi?)

Iată ce le-au spus călugărilor din Poceaev la Sovietul Deputaţilor Muncitorilor: „Dacă vom aplica legile sovietice, va trebui să aşteptăm comunismul mult şi bine”.

Şi numai în ultimă instanţă, când educaţia nu ajută, trebuie să recurgi la lege.

Vedeţi însă unde străluceşte nobleţea diamantină a Legii noastre de astăzi: noi nu judecăm cu uşile închise, ca pe vremea lui Stalin, nu judecăm în contumacie – procesele noastre sunt semipublice (adică în prezenţa unei jumătăţi de public).

Am în mână notiţele luate la procesul baptiştilor din oraşul Nikitovka, Donbass, ianuarie 1964.

Iată cum s-a desfăşurat. Baptiştii care au venit să asiste, sub pretextul identificării, sunt ţinuţi trei zile la închisoare (până trece procesul şi ca să-i sperie). Un om care a aruncat inculpaţilor flori (un cetăţean liber!) a fost închis pe zece zile. Tot atât a primit şi un baptist care lua

note în timpul procesului, notele i le-au confiscat (s-au păstrat altele). Un grup de comsomolişti aleşi au fost introduşi printr-o uşă laterală înaintea celuilalt public, ca să ocupe primele rânduri. În timpul procesului – strigăte din sală: „Să fie stropiţi cu gaz şi să li se dea foc!” Tribunalul nu interzice aceste strigăte îndreptăţite. Procedeele obişnuite ale tribunalului: depoziţiile vecinilor ostili; mărturiile minerilor speriaţi. Aduc în faţa instanţei fetiţe de nouă şi unsprezece ani (important e să meargă bine procesul, ce se va întâmpla pe urma cu aceste fetiţe – puţin le pasă). Caieţelele lor cu texte religioase figurează ca probe materiale.

Unul dintre inculpaţi este Bazbei, tată a noua copii, miner, care n-a primit niciodată vreun ajutor de la comitetul sindical tocmai pentru că este baptist. Dar pe fata lui Nina, elevă în clasa a opta, au izbutit s-o zăpăcească, s-o cumpere (cincizeci de ruble de la comitetul sindical al minei), i-au făgăduit s-o ajute în continuare să intre la instituit, şi ea a făcut la anchetă nişte depoziţii fantastice împotriva tatălui: că a vrut s-o otrăvească cu o citronadă stricată, că în timp ce credincioşii se întâlneau în pădure ca să se roage (în orăşel erau persecutaţi), acolo aveau „un emiţător radio – un copac înalt, înfăşurat în sârmă”. De atunci, Nina a început să fie chinuită de mustrări de conştiinţă că a făcut mărturisiri false, s-a îmbolnăvit de cap şi a fost internată la spitalul de boli psihice, în salonul celor violenţi. Totuşi a fost citată la proces în speranţa că va face depoziţiile aşteptate. Ea însă neagă totul: „Anchetatorul mi-a dictat tot ceea ce trebuia să spun”. Nu-i nimic, judecătorul fără ruşine se şterge la gură şi consideră ultimele depoziţii ale Ninei fără valoare, iar pe cele preliminare – valabile, (în genere, când depoziţiile convenabile acuzării sunt date peste cap, tribunalul recurge la tactica sa specifică, pe care o aplică în permanenţă: nu ia în seamă mărturisirea făcută în

instanţă, ci se sprijină pe cea preliminară, făcută la anchetă: „Păi cum aşa?... în depoziţiile dumneavoastră scrie... La anchetă aţi spus... Cu ce drept retrageţi ce aţi spus?... Pentru asta puteţi fi judecat!”)

Judecătorul nu vrea să audă nimic care ţine de esenţă, de adevăr. Aceşti baptişti sunt persecutaţi pentru faptul că nu vor să-i recunoască pe predicatorii trimişi de un ateist, împuternicitul statului de la departamentul cultelor. Ei vor predicatorii lor (conform statutului baptiştilor, predicator poate fi oricare dintre fraţii lor). Există o indicaţie a comitetului regional de partid: să fie judecaţi, dar să le fie luaţi copiii. Şi acest lucru va fi îndeplinit, deşi, iată, doar de curând, cu mâna stângă, Prezidiul Sovi-etului Suprem a semnat (2 iulie 1962), convenţia mondială „privind lupta cu discriminarea în domeniul educaţiei”. Acolo este un paragraf: „Părinţii trebuie să aibă posibilitatea să asigure educaţia religioasă şi morală a copiilor în conformitate cu propriile convingeri”, însă tocmai acest lucru noi nu putem să-l admitem! Toţi cei care, la proces, vorbesc şi vor să atingă fondul problemei pentru a ajunge la elucidarea ei sunt în mod obligatoriu întrerupţi, deraiaţi, zăpăciţi şi încurcaţi de judecător. Iată nivelul polemicii lui: „Când va fi sfârşitul lumii, dacă noi ne-am propus să construim comunismul?”

În cuvântul final de la proces, tânăra Jenia Hloponina a spus: „În loc să merg la cinematograf ori la dans, eu citeam Biblia şi mă privaţi de libertate. Da, să trăieşti în libertate este o mare fericire, dar să fii liber de păcat – este şi mai mare. Lenin spunea: numai în Turcia şi în Rusia s-au păstrat astfel de fenomene ruşinoase, cum este prigonirea pentru religie. N-am fost în Turcia şi nu ştiu, dar în Rusia – precum vedeţi”. Este, fireşte, întreruptă.

Sentinţa: doi dintre ei câte cinci ani de lagăr, alţi doi – câte patru, Bazbei, cel cu mulţi copii – trei. Inculpaţii primesc sentinţa cu bucurie şi se roagă. „Reprezentanţii

muncitorilor” strigă: „Este puţin! Să li se mai adau-ge!” (Să-i stropească cu gaz şi să le dea foc…)

Desigur, noi am semnat-o din cauza negrilor americani, altfel ce nevoie am fi avut?

Baptiştii cei răbdători au ţinut evidenţa şi au făcut calcule; au creat un „consiliu al rudelor captivilor”, care a început să editeze un buletin manuscris despre toate persecuţiile. Din acest buletin aflăm că din anul 1961 până în iunie 1964 au fost condamnaţi 197 baptişti*, dintre ei – 15 femei. (Toate numele sunt menţionate. Au fost socotite şi persoanele pe care le întreţineau cei condamnaţi, care au rămas acum fără mijloace de subzistenţă: 442, dintre ei, de vârstă preşcolară – 341.) Celor mai mulţi li se dau cinci ani de exil, însă unora – cinci ani de lagăr cu regim sever (gata-gata să îmbrace ţoale vărgate!), iar ca supliment şi trei-cinci ani de exil. B.M. Zdoroveţ din Olşanî, regiunea Harkov, a primit pentru credinţă şapte ani de lagăr cu regim sever. A fost condamnat LV. Arend, în vârstă de şaptezeci şi şase de ani, iar din familia Lozov – toţi (tată, mamă, fiu). Evgheni M. Sirohin, invalid categoria întâi din timpul războiului de apărare a patriei, orb de amândoi ochii, a fost condamnat în satul Sokolovo, raionul Zmiiov, regiunea Harkov, la trei ani de lagăr pentru educaţia religioasă dată copilelor lui Liuba, Nadia şi Raia, care i-au fost luate prin hotărâre judecătorească.

Tribunalul care l-a judecat pe M.I. Brodovski (oraşul Nikolaev, 6 octombrie 1966) nu se jenează să utilizeze documente grosolan falsificate. Inculpatul protestează: „Asta nu-i drept!” Şi i-au mârâit ca răspuns: „Legea te va distruge, te va strivi şi te va nimici!”

Legea! Ştiţi, asta nu-i acea „reprimare extrajudiciară” din acei ani când „normele erau încă respectate”.

Recent am putut face cunoştinţă cu Demersul lui Sviatoslav Karavański. O carte care te înfioară, transmisă

din lagăr în libertate. Autorul a avut o condamnare de douăzeci şi cinci de ani. A ispăşit şaisprezece (1944 – 1960), a fost eliberat (probabil a beneficiat de „două treimi”), s-a căsătorit, a intrat ca student la universitate – dar nu! În 1965 au venit din nou după el: pregăteşte-te! mai aveai de făcut încă nouă ani.

— Oare unde mai este posibil aşa ceva, sub ce altă Lege, în afară de a noastră? Au atârnat de gâtul oamenilor cu lanţuri de fier condamnările de douăzeci şi cinci de ani, pedepsele vor lua sfârşit în anii ’70! Deodată apare un nou cod (1961): nu mai există pedepse peste cincisprezece ani. Şi chiar un student din anul întâi la drept va înţelege că, prin urmare, condamnările de douăzeci şi cinci de ani sunt abolite! La noi însă – nu sunt. Poţi să urli până răguşeşti, poţi să te dai cu capul de toţi pereţii – nu se aboleşte nimic. La noi, chiar eşti invitat să-ţi termini condamnarea, dacă ai fost cumva eliberat!

Fiindcă veni vorba, acum o sută de ani a avut loc procesul narodnicilor, procesul „celor 193. Ce scandal, Doamne, ce tragedie! A intrat şi în manuale.

Însă nici asta nu-i tot – maşina comunistă de înghiţit funcţionează perfect: în 1969. pentru transmiterea unor informaţii din închisoarea din Vladimir, va mai primi încă alţi ze-ce ani, ca să facă treizeci în cap!

Astfel de cazuri sunt numeroase. Oameni care au fost ocoliţi de epidemia eliberărilor hruşcioviste, tovarăşii noştri de brigadă, de celulă, întâlniţi prin puşcăriile de tranzit. I-am uitat demult, acum, în viaţa noastră refăcută, iar ei continuă să rătăcească pierduţi, abătuţi, năuci pe aceleaşi petice de pământ bătătorit, printre aceleaşi turnuri de pază şi sârmă ghimpată. Se schimbă portretele în ziare, se schimbă discursurile la tribune, se luptă contra cultului, pe urmă încetează să se mai lupte – dar deţinuţii cu douăzeci şi cinci de ani, cei botezaţi de Stalin, zac încă în lagăre...

Karavański prezintă biografiile de puşcăriaşi, care te fac să te înfiori, ale unora dintre ei.

O, gânditori de „stânga” ai Occidentului, iubitori de libertate! O, voi laburişti de stânga. O, studenţi progresişti din America, Germania, Franţa! Pentru voi, toate acestea sunt puţine. Pentru voi, nici această carte a mea nu înseamnă nimic. Doar atunci veţi înţelege numaidecât, când veţi auzi: „Mâinile la spate!” şi veţi călca voi înşivă pe pământul Arhipelagului nostru.

* * *

Într-adevăr, numărul politicilor de astăzi nu mai poate fi comparat cu cel de pe vremea lui Stalin: ei nu mai sunt număraţi cu milioanele şi nici cu sutele de mii.

Oare pentru că s-o fi îndreptat Legea?

Nu, s-a schimbat doar (pentru o vreme) direcţia corăbiei. Izbucnesc la fel epidemii juridice, despovărând procesul cerebral al juriştilor, şi chiar ziarele sugerează celor care ştiu să le citească: au început să scrie despre huliganism – să ştii că vor începe să aresteze în virtutea articolului privind huliganismul; scriu despre furturi din avutul statului – să ştii că vor fi arestaţi delapidatorii.

Din coloniile lor, zekii de astăzi scriu cu mâhnire:

„Este inutil să mai cauţi dreptate, în presă scrie una, în viaţă găseşti altceva”. (V.I.D.)

„M-am săturat să fiu surghiunit din societatea şi din poporul meu. Dar unde să găseşti dreptate? Anchetatorului i se dă mai multă crezare decât mie.

Dar ce poate să ştie şi să înţeleagă o fetiţă de douăzeci şi trei de ani? Oare este în stare să-şi dea seama la ce condamnă un om?” (V. K.)

„Dosarele nu sunt revizuite, pentru că, atunci, s-ar reduce şi schema lor de personal”. (L. N.)

„Metodele staliniste de anchetă şi justiţia au fost pur şi simplutrans ferate din domeniul politicului în cel ai dreptului comun, şi atât!” (G.S.)

În concluzie, iată ce spun aceşti oameni în suferinţă:

1. Revizuirea proceselor nu este posibilă (căci altfel ar dispărea breasla judecătorească);

2. La fel cum au masacrat în virtutea articolului 58, tot astfel în prezent masacrează în virtutea celor de drept comun (fiindcă ei cu ce să se hrănească?! Ce s-ar întâmpla atunci cu Arhipelagul?).

Într-un cuvânt: să zicem că un cetăţean vrea să dispară din lume un alt cetăţean pe care el nu-l poate suferi (însă, fireşte, nu direct, cu cuţitul în spate, ci după lege). Cum să procedezi ca să nu greşeşti? Înainte trebuia să scrii un denunţ pentru 58 – 10. Acum însă trebuie să te sfătuieşti în prealabil cu specialiştii (anchetatori, miliţieni, judecători – iar un astfel de cetăţean are întotdeauna amici de soiul ăsta): ce este la modă anul acesta? Spre ce articol este orientat năvodul? Cu ce articol tribunalele au randament bun? Pe acela să-l vâri în loc de cuţit.

Multă vreme a bântuit, de pildă, articolul privind violul – Nikita, probabil prost dispus în ziua aceea, a ordonat să nu se dea mai puţin de doisprezece ani. Şi în toate locurile mii de ciocane au început să forjeze denunţuri pentru doisprezece ani, pentru ca fierarii să nu rămână fără lucru. Şi ăsta este un articol delicat, intim, spuneţi dacă, într-un fel, nu seamănă cu 58 – 10: şi acolo totul se petrece între patru ochi, şi aici; nici acolo nu se poate verifica nimic, nici aici, martorii sunt evitaţi, iar tribunalului tocmai asta îi trebuie.

Iată, de pildă, două femei din Leningrad sunt chemate la miliţie (cazul lui Smelov).

— Aţi fost la o serată cu bărbaţi?

— Am fost.

— Aţi avut raporturi sexuale? (Despre aşa ceva există un denunţ sigur, s-a stabilit.) – A-a-am avut – Acum una din două: aţi consimţit sau nu să aveţi relaţii sexuale? Dacă aţi consimţit, o să vă considerăm prostituate, predaţi

buletinele de Leningrad şi în patruzeci şi opt de ore – afară din oraş! Dacă nu aţi consimţit – scrieţi o declaraţie că aţi fost violate. Femeile nu doresc câtuşi de puţin să plece din Leningrad! Şi bărbaţii primesc câte doisprezece ani.

Iată şi cazul lui M.I. Potapov, profesor la şcoala unde predam şi eu. Totul a pornit de la o ceartă între vecinii de apartament: de la dorinţa unora dintre vecini de a se extinde şi de la faptul că soţia lui Potapov, comunistă, denunţase alţi vecini că primesc ilegal pensie. Şi – gata. Răzbunarea! În vara anului 1962, Potapov, care trăia paşnic şi nu bănu-ia nimic, este chemat pe neaşteptate la anchetatorul Vasiura şi nu s-a mai întors acasă. (Ia aminte, cititorule! Într-un stat de drept cum este al nostru, asta ţi se poate întâmpla şi dumitale, în orice zi, crede-mă!) Ancheta este uşurată de faptul că Potapov mai executase nouă ani în virtutea lui 58 (în plus, în anii ’40 refuzase să facă depoziţii false împotriva coinculpatului, ceea ce i-a atras ura anchetatorului). Vasiura chiar îi spune sincer: „Din ăştia ca dumneata am băgat la zdup mai mulţi decât păr am în cap. Păcat că nu mai avem drepturile dinainte”. Soţia a dat fuga să-şi ajute soţul. Vasiura îi zice: „Mă doare-n cot că eşti membră, de partid! Dacă vreau – te arestez şi pe tine!” (Cum scrie N. loghin, substitutul procurorului general al URSS – „Izvestia”, 18 noiembrie 1964: „Într-o serie de articole şi reportaje, unii publicişti încearcă să de-precieze munca anchetatorului, să-l priveze de aureola romantică. De ce?”)

În noiembrie 1962, Potapov este judecat. Este acuzat de violarea ţigăncii Nadia, de paisprezece ani (din curtea lor) şi a micuţei Olia, de cinci ani, în care scop le-a ademenit să se uite la televizor. În procesele verbale ale anchetei, din partea, lui Vova, un băieţel de şase ani, care niciodată în viaţa lui nu văzuse un act sexual, este descris calificat şi amănunţit acest act „al lui nenea Mişa” cu Nadia. Cum Vova, chipurile, a văzut prin fereastra

inaccesibil de înaltă, cu geamuri jivrate, acoperită de un pom de iarnă şi de perdele. (Pentru această dictare, care a violat un minor cine trebuie judecat?) „Violata” Nadia timp de şase luni de când era gravidă n-a scos o vorbă despre asta, dar îndată ce i-a trebuit lui nenea Vasiura, a şi declarat. La proces vin şi profesorii de la şcoala noastră – nu sunt lăsaţi să asiste, însă au prilejul să vadă cum în coridor părinţii îi instruiau pe „martorii”-copii să aibă grijă să nu se încurce în depoziţii. Profesorii scriu o scrisoare colectivă adresată tribunalului.

Singura consecinţă a scrisorii este că profesorii, acum, sunt chemaţi unul câte unul la comitetul raional de partid şi ameninţaţi că vor fi daţi afară de la şcoală pentru neîncredere în justiţia sovietică. (Păi cum altfel? Aceste proteste trebuie, înăbuşite din faşă! Altfel, justiţia n-o să mai aibă viaţă dacă opinia publică va cuteza să aibă părerea sa despre ea.) În vremea asta – verdictul: doisprezece ani de lagăr – regim sever. Şi gata. Cine cunoaşte mediul provincial ştie bine că n-ai cum să te împotriveşti? Noi suntem neputincioşi. N-avem ce face. Ne vor da afară din serviciu. Nevinovatul n-are decât să piară! Tribunalul are întotdeauna dreptate şi comitetul raional de partid – la fel (şi ei sunt legaţi prin… telefon).

Şi lucrurile ar fi rămas aşa. Întotdeauna rămân aşa.

Dar, printr-un concurs de împrejurări, chiar în această vreme este publicat romanul meu despre demult trecutele şi incredibilele suferinţe ale lui Ivan Denisovici, şi comitetul raional de partid încetează să mai fie pentru mine o sperietoare: mă implic în această afacere, scriu un protest la Tribunalul Suprem al republicii şi – lucru foarte important – o implic şi pe O. Ceaikovskaia, corespondenţa ziarului „Izvestia”. Şi s-a declanşat o luptă care va dura trei ani.

Colosul inert, surd şi obtuz alcătuit din anchetatori şi tribunal trăieşte numai prin faptul că este infailibil. Acest

colos inert este puternic şi sigur pe el pentru că niciodată nu-şi revizuieşte hotărârile, că fiecare judecător poate tăia după pofta inimii, şi este convins că nimeni n-o să-l corecteze. Pentru asta există o înţelegere ascunsă: orice reclamaţie, indiferent de super-instanţa căreia îi este adresată, să fie trimisă spre examinare tocmai acelei instanţe împotriva căreia este făcută reclamaţia. Şi niciunul dintre oamenii magistraturii (inclusiv procurorii şi anchetatorii) să nu fie blamat, dacă a abuzat, s-a lăsat pradă enervării, ori răzbunării personale, sau a greşit, sau n-a făcut cum trebuie – noi îl vom acoperi! îl vom apăra! Vom face zid în faţa lui! Doar de aceea suntem Lege.

Cum vine asta: să începi o anchetă şi să nu acuzi? Înseamnă că anchetatorul a lucrat în gol? Cum adică: tribunalul popular să judece un proces şi să nu dea o condamnare? Înseamnă să nu recunoască munca anchetatorului, iar el să lucreze în gol! Ce ar însemna dacă tribunalul regional ar revizui hotărârea tribunalului popular? Ar însemna să mărească procentul rebuturilor în domeniul propriu. Apoi – pur şi simplu neplăceri colegilor de breaslă, de ce? O anchetă odată începută, să zicem în urma unui denunţ, trebuie negreşit finalizată printr-o sentinţă, care nu mai poate fi revizuită. Şi să nu ne păcălim unul pe celălalt! Şi să nu păcăleşti comitetul raional de partid, să faci cum zic ei. Atunci nici ei nu te vor lăsa la nevoie.

Şi încă un lucru foarte important la un proces din ziua de azi: să nu foloseşti nici magnetofon, nici stenografistă, ci o secretară înceată, care cu viteză de şcolăriţă din secolul răstrecut mâzgăleşte ceva pe foile procesului-verbal. Acest proces-verbal nu este citit în instanţă, nimeni nu trebuie să-l vadă până nu-l citeşte şi nu-l aprobă judecătorul. Numai ceea ce aprobă judecătorul înseamnă proces, că s-a citit şi s-a spus la proces. Iar ceea ce am auzit cu urechile noastre – asta n-a existat, asta a

fost fum.

Faţa neagră, lăcuită, a adevărului este mereu prezentă în mintea judecătorului – acesta-i aparatul de telefon din camera de consiliu. Acest oracol nu te va trăda, dar să faci cum spune el.

Noi am obţinut recursul, lucru nemaipomenit. A început o nouă anchetă. Doi ani au trecut, acei copii nefericiţi au mai crescut, ei vor să scape de acele depoziţii mincinoase, să le uite, dar nu, din nou părinţii şi noul anchetator îi târăsc la judecată: uite aşa trebuie să vorbeşti, uite asta trebuie să spui, altfel mama ta o să aibă neplăceri; dacă n-o să-l condam-ne pe nenea Mişa, o s-o condamne pe mama ta.

Şi iată-ne aşezaţi în sala de judecată a tribunalului regional din Riazan. Ca întotdeauna – avocatul nu are niciun drept. Judecătorul poate să-i respingă orice protest şi nu-l poate controla nimeni. Din nou sunt folosite în mod necinstit depoziţiile vecinilor ostili. Din nou sunt folosite fără scrupule depoziţiile minorilor (comparaţi cu procesul lui Bazbei). Judecătorul nu se adresează copiilor: „Povesteşte cum a fost”, nu-i roagă: „Spune adevărul”, ci: „Povesteşte ce ai spus la anchetă!” Martorii apărării sunt derutaţi, încurcaţi şi ameninţaţi: „Dar la anchetă aţi declarat… Cine v-a dat dreptul să vă retrageţi depoziţia?”

Asesoarele stau sub presiunea judecătoarei Avdeeva, ca nişte mieluşei sub laba unei leoaice. (Apropo, unde sunt judecătorii de altă dată, bătrânii venerabili cu barba albă? Nişte muieri abile şi viclene au ocupat locurile de judecători ale bărbaţilor.) Are părul ca o coamă şi un fel dur, masculin, de a vorbi, iar când vrea să arate cât de pătrunsă este de marea importanţă a propriilor cuvinte, vocea ei capătă vibraţii metalice. Îndată ce procesul o ia puţin pe un curs ce nu-i convine, ea se înfurie, loveşte cu coada, se face stacojie de încordare, îi întrerupe pe martorii indezirabili, îi ameninţă pe profesorii noştri: „Cum

aţi îndrăznit să vă îndoiţi de justiţia sovietică?” „Cum aţi putut să credeţi că cineva i-a învăţat pe copii ce să vorbească? Care va să zică, voi îi educaţi pe copii în minciună?” „Dar cine a fost iniţiatorul scrisorii colective adresată tribunalului?” (În ţara socialismului nu este admisă nici măcar ideea unei acţiuni colective! Cine? Cine? Cine?) Procurorului Krivovoi (oare cine le alege numele?) aproape că nu-i mai rămâne nimic de făcut cu o judecătoare atât de energică.

Şi cu toate că în cursul procesului toate acuzaţiile au căzut: Vova nu putea vedea nimic pe fereastră: Olia acum neagă totul, n-a siluit-o nimeni. În toate zilele când putea fi săvârşită infracţiunea, în singura cameră, a Potapovilor se afla şi soţia bolnavă, şi doar nu în prezenţa ei a violat-o pe vecina-ţigancă. Şi ţiganca asta mai înainte furase ceva de la ei; şi ţiganca asta nu dormea noaptea acasă, se întindea pe sub toate gardurile, în ciuda celor paisprezece ani ai ei. Dar un anchetator sovietic nu putea să greşească! Un tribunal sovietic nu putea să greşească! Sentinţa: zece ani! Să triumfe breasla judecătorească! Anchetatori, să nu aveţi teamă! Torturaţi mai departe!

Şi asta se petrecea de faţă cu un corespondent al ziarului „Izvestia”! Cu toată intervenţia Tribunalului Suprem al RSFSR! Dar cu cei pentru care nu intervenea nimeni ce se întâmpla?...

Şi încă un an aproape mai durează bătălia cazuistică, şi în sfârşit, Tribunalul Suprem hotărăşte: Potapov nu este vinovat cu nimic, să fie achitat şi eliberat. (A stat trei ani în puşcărie...) Şi cum a rămas cu cei care au corupt şi au învăţat copiii ce să spună? Nu au păţit nimic, au eşuat – şi ce dacă? Dar pe pieptul de leoaică al Avdeevei a rămas măcar o pată, cât de mică? Nu, ea este unul dintre aleşii poporului, demnitar înalt. Dar cu gâdele stalinist, Vasiura, ce s-a întâmplat? A rămas pe loc, nu i-a tăiat nimeni din gheare.

Să trăieşti şi să înfloreşti, breaslă judecătorească! Noi suntem făcuţi pentru tine, nu tu pentru noi! Şi justiţia să fie pentru tine ca un covor pufos. Doar să-ţi fie ţie bine! Demult s-a proclamat că în pragul societăţii fără clase şi procesul judiciar va deveni nonconflictual (ca să reflecte nonconflictualitatea orânduirii sociale): va fi un proces unde completul de judecată, procurorul, apărarea şi chiar acuzatul însuşi vor aspira cu forţe reunite spre un ţel comun.

Această stabilitate verificată a justiţiei înlesneşte foarte mult viaţa miliţi-ei: ea îi dă posibilitatea să aplice fără teamă metoda remorcă ori „sacul cu delicte”. Despre ce este vorba? Fie din indolenţă, din lipsa de promptitudine, iar uneori chiar din laşitatea miliţiei locale – unul, două şi trei cazuri de infracţiuni rămân nerezolvate. Însă pentru evidenţă, pentru scripte, ele trebuie să figureze ca rezolvate (adică „închise”)! Astfel, se aşteaptă un prilej favorabil. Şi în ziua când la secţie este adus un ins maleabil, speriat, ori cam nătâng, îi aruncă în spinare toate aceste cazuri nerezolvate: el, acest tâlhar imposibil de prins, le-a săvârşit pe toate în decurs de un an! Snopit în bătăi, epuizat, el este silit să „recunoască” toate aceste delicte, să semneze, după care va primi o pedeapsă mare, corespunzătoare crimelor săvârşite, ridicând pata de pe raion, (în Artaşat, lângă Erevan, a fost săvârşită o crimă. În 1953 au prins unul la întâmplare, l-au garnisit cu martori falşi, l-au bătut şi i-au dat douăzeci şi cinci de ani. Iar în 1962 a fost descoperit adevăratul ucigaş…)

Viaţa societăţii se însănătoşeşte foarte mult datorită faptului că viciile nu rămân nepedepsite. Şi anchetatorii miliţiei primesc prime speciale.

Curăţarea raionului de pete poate fi realizată şi prin metoda inversă: să faci astfel ca şi cum delictul nici nu ar fi fost săvârşit. Fostul zek Ivan Emelianovici Brâxin, şaizeci şi nouă de ani, care, cândva, şi-a executat cei zece ani ai săi

(amicul meu din saraşka Marfino), în iulie 1978 a fost bătut mortal şi jefuit de doi huligani tineri, seara, în orăşelul de vile Turist. A zăcut două ore întins în staţia de autobuz fără să-l ridice nimeni. Apoi este adus la spitalul din Dedenevo – cel mai apropiat. Medicul Savelieva nu poate să-i acorde niciun ajutor, şi nu-l trimite la un spital de traumatologie. Deşi el îşi spune numele, prenumele şi patronimicul, vârsta – ea nu comunică despre rănit pe linie medicală, nici chiar la miliţie, şi aşa trei zile şi trei nopţi, vreme în care omul cu hematom, cu he-moragie la creier, cu dinţii făcuţi zob, cu ochii injectaţi zace, nu numai fără niciun ajutor medical, dar chiar şi fără îngrijirea unei infirmiere (se îmbătase), pe o muşama, până la umeri în urină. Trei zile şi trei nopţi familia se agită, îl caută chiar în acest orăşel, dar medicul nu anunţase nicăieri. În sfârşit, îl găsesc şi, cu eforturi proprii – nu ale spitalului – cheamă de la Moscova un autobuz de reanimare, care îl duce la neuro-chirurg. Acela îl operează la cap, dar nu-l poate salva de hemoragie internă. Bolnavul moare după nouă zile de chinuri.

Miliţia locală din Ikşansk a primit concluzia expertizei medico-legale, dar nu se grăbeşte cu ancheta şi nici măcar nu examinează, la spital, hainele celui ucis, nu caută urme pe ele. Chestiunea este că pe aceşti huli-gani îi cunoaşte toată lumea din Dedenevo, dar toţi se tem de ei. Şi iată, acelaşi medic Savelieva o ajută pe anchetatoarea principală Ghe-rasimova (în cabinetul ei, când a interogat-o pe soţia celui ucis, la radio se transmitea un concert de estradă) după trei luni de anchetă să ajungă la concluzia că: victima a căzut, s-a lovit şi a făcut hemoragie cerebrală. Aşadar, nu avem pe cine aresta, n-a fost nicio crimă şi raionul este curat.

Fie-ţi ţărâna uşoară, Ivan Emelianâci!

Dar societatea s-a înzdrăvenit şi mai mult, justiţia s-a consolidat şi mai abitir din acel an când a fost chemată să-i

înhaţe, să-i judece şi să-i deporteze pe paraziţi. Acest decret (8) într-o oarecare măsură a înlocuit, de asemenea, suplul 58 – 10: acuzarea era la fel de insinuantă, imaterială şi – imparabilă. (Au izbutit să i-l aplice poetului I. Brodski (9)

Acest cuvânt – parazit – a fost denaturat îndată ce s-au atins de el. Adevăraţii paraziţi, trântori cu salarii grase, s-au aşezat în jilţurile judecătoreşti, şi au început să curgă condamnările pentru truditorii săraci şi meşterii iscusiţi care se zbăteau, după o zi de lucru, să mai câştige câte ceva. Şi cu câtă răutate – eterna răutate a celor îmbuibaţi împotriva celor flămânzi – s-au năpustit asupra acestor „paraziţi”! Doi ziarişti, lipsiţi de scrupule, ai lui Adjubei (10) („Izvestia”, 23 iunie 1964), nu s-au jenat să declare: paraziţii nu sunt deportaţi destul de departe de Moscova! Li se permite să primească pachete şi bani de la rude! Nu sunt supuşi unui regim suficient de sever! „Nu sunt siliţi să muncească din zori şi până în noapte” – chiar aşa scriu textual: din zori şi până în noapte! Dar în zorii cărui comunism şi în baza cărei constituţii se cere această corvoadă io-băgească?!

Am enumerat câteva valuri importante, care (alături de hoţia din avutul statului, ce se menţine permanent la acelaşi nivel) completează continuu Arhipelagul.

Şi nu degeaba, câtuşi de puţin, cutreieră străzile şi stau la sediile lor şi sfărâmă dinţii persoanelor reţinute membrii „drujinei populare”, aceşti bandiţi sau „grupuri de şoc”, recrutaţi de miliţie, care nu sunt pomeniţi în constituţie şi n-au nicio răspundere în faţa legii.

Completările Arhipelagului continuă. Şi în ciuda faptului că societatea este de mult fără clase, şi pe aproape jumătate de cer s-a aşternut vă-paia comunismului, noi ne-am obişnuit cu ideea că crimele nu se isprăvesc, nu se împuţinează, şi chiar au încetat să ne mai facă promisiuni. Prin anii ’30 promiteau cu siguranţă:

încă puţin, încă vreo câţiva ani! Acum nu mai făgăduiesc nimic.

Legea noastră este puternică, foarte ingenioasă, şi deloc asemănătoare cu tot ceea ce pe Pământ se cheamă „lege”.

Proştii de romani au născocit principiul: „Legea nu are putere retroactivă”. Ba la noi are! auziţi ce bălmăjeşte o veche zicală reacţionară: „Astăzi nu se scrie lege pentru ieri”. Ba la noi se scrie! Dacă a fost emis un nou Decret la modă şi Legea arde de nerăbdare să-l aplice acelora care au fost arestaţi mai înainte – de ce nu? Se poate! Aşa a fost cu traficanţii de valută şi cu şperţarii: instanţele locale, de pildă cele din Kiev, au trimis listele la Moscova, ca să li se indice cui pot să aplice puterea retroactivă (Să li se mărească bobina ori să li se ofere nouă grame de plumb) (11). Şi au aplicat-o.

Apoi, Legea noastră ştie să prevadă viitorul. S-ar părea că înainte de proces nu se ştie cum se va desfăşura judecata şi care va fi sentinţa. Dar ce să vezi? Revista „Soţialisticeskaia zakonnost” („Legalitatea socialistă”) publică toate acestea înainte de a avea loc judecata. Cum a ghicit? Întrebaţi...” Soţialisticeskaia zakonnost” (organul Procuraturii URSS), ianuarie 1962, Nr. 1. Bun de tipar: 27 decembrie 1961. La pp. 73 – 74 – articolul lui Grigoriev (Gruză): Călăii fascişti, care conţine un fel de reportaj de la procesul criminalilor de război estonieni de la Tartu. Corespondentul descrie interogatoriul martorilor; probele materiale de pe masa judecătorului; interogatoriul inculpatului („a răspuns cinic aşa-sinul”), reacţia, ascultătorilor, cuvântul procurorului. Şi anunţă condamnarea la moarte. Şi totul s-a desfăşurat întocmai, dar de-abia la 16 ianuarie 1962 (v... Pravda” din 17 ianuarie); când revista ieşise de sub tipar şi se vânduse. (Procesul fusese amânat, dar nu s-a comunicat şi la revistă. Ziaristul a primit un an muncă forţată.)

Legea noastră nu ştie ce-i acela păcatul falsei mărturii, în general ea nu-l socoteşte delict! O legiune de martori mincinoşi trăieşte în tihnă şi belşug printre noi, ei păşesc vajnici spre bătrâneţea venerabilă, se des-fată la asfinţitul auriu al vieţii. Doar ţara noastră, singură în toată istoria universală, unică în lume poartă de grijă martorilor mincinoşi!

Legea noastră nu-i pedepseşte pe judecătorii şi procurorii ucigaşi. Ei îşi îndeplinesc serviciul onorabil, vreme îndelungată, şi, plini de distincţie, intră în anotimpul bătrâneţii.

Şi nu poţi să nu-i recunoşti Legii noastre zbaterile şi cauzele specifice oricărei gândiri creatoare pline de înfrigurare. Se zbuciumă Legea: într-un an criminalitatea trebuie să scadă brusc! Trebuie mai puţini oameni arestaţi! mai puţini judecaţi! Cei condamnaţi să fie puşi în libertate pe cauţiune! Pe urmă alt zbucium: răufăcătorii au devenit exasperanţi! Destul cu eliberările pe cauţiune! Să se înăsprească regimul! Pedepse-le să devină mai drastice; nemernicii să fie executaţi!

Dar în pofida loviturilor furtunii, corabia Legii înaintează maiestuos şi lin. Judecătorii Supremi şi Procurorii Supremi au multă experienţă şi aceste lovituri nu pot să-i uimească. Ei îşi ţin Plenarele, îşi vor expedia Instrucţiunile, şi fiece schimbare nesăbuită de direcţie va fi explicată ca de mult dorită şi pregătită de întreaga noastră dezvoltare istorică, ca prevestită de Unica învăţătură Adevărată.

Corabia Legii noastre este pregătită pentru orice schimbare de direcţie. Şi dacă mâine se va da ordin să fie din nou întemniţaţi milioane de oameni pentru felul de a gândi, şi să fie deportate popoare întregi (aceleaşi din nou ori altele), sau oraşe răzvrătite, şi iarăşi să fie atârnate cele patru numere, corpul ei puternic nu se va clinti aproape deloc, etrava ei nu se va încovoia.

Şi versul lui Derjavin va rămâne invariabil, dar el nu va fi decât pe înţelesul inimii aceluia care l-a trăit pe pielea lui:

Un tribunal nedrept mai rău e decât lotrul.

Da, asta a rămas. A rămas cum a fost pe vremea lui Stalin, cum a fost în toţi anii descrişi în această carte. S-au editat şi s-au tipărit multe Ba-ze, Decrete, Legi, contradictorii şi congruente, dar ţara nu trăieşte după ele, nu după ele se fac arestările, nu după ele se judecă, nu după ele se fac expertizele. Doar în acele puţine cazuri (15%?), când obiectul anchetei şi al dezbaterilor judiciare nu atinge nici interesele statului, nici ale ideologiei dominante, nici interesele personale sau viaţa tihnită a vreunui demnitar, în aceste cazuri, corpul judiciar poate să beneficieze de acest privilegiu: să nu telefoneze nicăieri, să nu primească indicaţii de la nimeni, ci să judece în fond, cu bună credinţă. În toate celelalte cazuri, în marea lor majoritate, penale ori civile – aicinu-i nicio diferenţă – nu pot să nu fie atinse interese importante ale vreunui preşedinte de colhoz, ale vreunui soviet sătesc, ale vreunui şef de atelier, director de uzină, administrator al JEK-ului, miliţian sectorist, comandant de miliţie, medic şef, economist şef, ale vreunor şefi de direcţii şi departamente, de secţii speciale şi servicii de cadre, secretari ai comitetelor raionale şi regionale de partid şi aşa mai în sus, şi aşa mai în sus! Şi în toate aceste cazuri, dintr-un cabinet liniştit se telefonează în altul, telefonează voci domoale, potolite, şi povăţuiesc prieteneşte, corectează, îndrumă şi arată cum trebuie rezolvat procesul unui om neînsemnat, asupra căruia s-au concentrat intenţiile neînţelese şi necunoscute ale unor personaje sus-puse. Şi acest biet cititor credul al ziarelor intră în sala de judecată cu convingerea dreptăţii care-i palpită în piept, pregătit cu argumente rezonabile, şi, emoţionat, le prezintă în faţa măştilor adormite ale judecătorilor, fără să bănuiască

măcar că sentinţa lui este scrisă, că este fără drept de apel şi nu există cale de a corecta această sinistră hotărâre interesată, care îţi pârjoleşte pieptul cu nedreptatea ei strigătoare la cer.

În faţa lui există însă un zid, ale cărui cărămizi sunt îmbinate cu mortar plămădit din minciună.

Acest capitol noi l-am intitulat Legea în zilele noastre. Mult mai exact însă ar fi fost dacă îl intitulam Legea nu există.

Aceeaşi făţărnicie perfidă, aceeaşi negură a nedreptăţii pluteşte în aerul nostru, peste oraşele noastre, mai groasă decât fumul ce se înalţă din coşurile furnalelor.

Construcţia acestui stat uriaş, strâns în cercuri de oţel, a intrat în a doua jumătate de secol, şi cercuri de oţel există, dar lege nu există.

Sfârşitul Părţii a Şaptea

(b) POSTFAŢĂ

ACEASTĂ CARTE n-ar fi trebuit s-o scriu singur, ar fi fost bine s-o distribui pe capitole unor oameni competenţi şi apoi s-o corectăm într-un consiliu de redacţie, ajutându-ne unul pe celălalt.

Însă n-a venit încă timpul pentru o muncă de felul acesta. Cei cărora le-am propus să scrie ei anumite capitole n-au vrut să scrie, în schimb mi-au oferit povestirile lor, orale sau scrise, să le folosesc după dorinţă. I-am propus lui Varlam Şalamov să scriem împreună toată cartea, dar nici el nu s-a arătat dispus să accepte.

Ar fi fost nevoie de un întreg serviciu. Anunţuri la ziare şi la radio („Răspundeţi!”), o corespondenţă liberă, deschisă, aşa cum s-a făcut în cazul cetăţii Brest.

Dar nu putea fi vorba de o iniţiativă de asemenea amploare, deoarece chiar proiectul meu, şi scrisorile, şi materialele trebuia să le tăinuiesc, să le fărâmiţez şi să fac totul în cea mai mare taină. Şi trebuia să mas-chez şi timpul când lucram la această carte, prefăcându-mă că

lucrez la altceva.

Am început de multe ori această carte, dar tot de atâtea ori amabandon at-o. Nu puteam să mă hotărăsc dacă are sau nu rost să mă apuc singur de cartea asta. Şi mă vor ţine oare curelele?

Când însă, pe lângă materialul ce-l strânsesem, s-au adăugat şinenumăr atele scrisori primite de la deţinuţi din toată ţara, am înţeles că o dată ce toate acestea mi-au fost date mie – de acum este datoria mea.

Trebuie să precizăm că această carte, toate părţile ei, n-au stat nici măcar o dată alături, pe aceeaşi masă! În toiul lucrului la Arhipelag, în septembrie 1965, arhiva mi-a fost devastată şi mi s-a confiscat un roman.

De atunci Părţile scrise ale Arhipelagului şi materialele pentru alte Părţi au fost răzleţite prin diferite locuri şi de atunci nu s-au mai adunat laolaltă: mi-a fost teamă să risc şi din pricina numelor proprii. Mi-am notat ca să ştiu unde să verific un anumit lucru, din care loc să elimin altceva, şi mă plimbam cu aceste fiţuici dintr-un loc într-altul. Ce să-i faci, acest caracter convulsiv şi impresia de lucru neisprăvit sunt proprietăţile literaturii noastre prigonite. Luaţi dar cartea aşa cum este.

N-am întrerupt lucrul la carte, fiindcă am socotit-o terminată, ci pentru că nu mi-au mai rămas prea multe zile de trăit.

Aşadar, rog s-o primiţi cu îngăduinţă şi totodată vreau să lansez un strigăt: când va veni timpul şi veţi avea posibilitatea, adunaţi-vă, prieteni, care aţi scăpat teferi şi cunoaşteţi bine viaţa de lagăr, adunaţi-vă şi scrieţi lângă această carte un comentariu: corectaţi ce trebuie şi adăugaţi unde trebuie (dar să nu iasă prea voluminos, ce se aseamănă să nu repetaţi). Doar atunci cartea va avea o formă desăvârşită.

Dumnezeu să vă ajute!

Singur mă mir – că am izbutit să o termin şi în

această formă şi să rămân întreg şi nevătămat. De multe ori mi-am zis: n-or să mă lase.

Închei această carte într-un an memorabil, de două ori jubiliar (şi jubi-leele au legătură între ele): cincizeci de ani de la revoluţia din octombrie, care a creat Arhipelagul, şi o sută de ani de când a fost inventată sârma ghimpată (1867).

Cel de al doilea jubileu va trece, cu siguranţă, neobservat…

27.4.58 – 22.2.67

Riazan – Ascunzişul

(c) DUPĂ ÎNCĂ UN AN

M-AM GRĂBIT atunci, crezând că, oricum, dacă nu voi pieri în explozia scrisorii adresate congresului scriitorilor (1), îmi voi pierde libertatea de a scrie, precum şi accesul la manuscrisele mele. Dar lucrurile cu scrisoarea au luat o astfel de întorsătură, încât nu doar că n-am fost arestat, ci parcă m-am consolidat în granit. Şi atunci am înţeles că sunt obligat şi pot să îndrept şi să desăvârşesc această carte.

Acum au citit-o câţiva prieteni. Ei m-au ajutat să-i descopăr cusururile importante. N-am îndrăznit să repet experimentul cu un cerc mai larg de prieteni, şi chiar dacă voi izbuti cândva, pentru mine va fi prea târziu.

În acest an, am adăugat şi am făcut tot ce am putut Nu cred că i s-ar putea reproşa cărţii caracterul incomplet: aici nu mai sfârşesc niciodată cu adăugirile şi oricine a avut cât de cât de-a face cu această lume ori a meditat la ea va putea întotdeauna adăuga câte ceva care s-ar putea să fie de mare preţ. Însă există nişte legi ale dimensiunilor. Iar aici am ajuns cu dimensiunea la limită, şi n-ar trebui adăugate decât câteva asemenea grăuncioare preţioase şi întregul edificiu s-ar prăvăli.

Şi dacă nu m-am exprimat prea fericit ori m-am repetat pe ici pe colo, ori pe alocuri stilul este prea stufos –

vă rog să mă iertaţi. Căci, oricum, nici anul acesta n-a fost prea liniştit, iar în ultimele luni am simţit din nou că pământul îmi arde sub picioare şi masa de scris îmi frige mâinile. Şi nici măcar pentru această ultimă redactare nu am văzut, o dată măcar, toată cartea la un loc, nu am ţinut-o pe aceeaşi masă.

Încă nu a venit vremea să încredinţăm hârtiei lista întreagă a celor fără de care această carte nu s-ar fi scris, nu s-ar fi refăcut, nu s-ar fi păstrat Dar ei ştiu asta. Să îmi îngăduie dar o plecăciune de recunoştinţă.

Mai 1968

Rojdestro-pe-Istia

(d) ŞI DUPĂ ÎNCĂ ZECE ANI

ASTĂZI, în surghiunul străinătăţii, am avut totuşi răgazul să pun la punct în linişte această carte, chiar dacă între timp a citit-o o lume întreagă. Încă alţi douăzeci de martori dintre foştii zeki m-au corectat şi au făcut adăugiri.

Aici, în Occident, am avut posibilităţi, incomparabile cu cele dinainte, de a folosi literatura scrisă şi noi ilustraţii. Cartea însă refuză să mai primească şi aceste adăugiri. Creată în tenebrele URSS prin imboldurile şi focul memoriei zekilor, ea trebuie să rămână cu substratul din care a crescut.

1979

Vermont.

[SCURT ISTORIC]

O LUCRARE-SINTEZĂ despre Arhipelagul GULAG (sub acest titlu), autorul şi-a pus în gând şi a început s-o scrie în primăvara anului 1958. Volumul ei se înfăţişa mai mic decât cel prezent, dar fusese deja adoptat principiul succesivităţii capitolelor privind sistemul penitenciar, anchetarea, tribunalele, călătoria la locul de detenţie, lagărele ITL, lagărele de ocnaşi, exilul şi prefacerile sufleteşti în anii de recluziune. Câteva capitole au fost

scrise chiar atunci, totuşi lucrul la carte a fost întrerupt, deoarece materialul – evenimente, întâmplări, persoane – provenit numai din experienţa personală a autorului şi a prietenilor lui, era în mod evident neîndestulător.

Pe la sfârşitul anului 1962, după tipărirea lui Ivan Denisovici, autorul a fost potopit de scrisorile foştilor deţinuţi – cu propuneri de a se întâlni şi a le asculta povestirile – şi ale deţinuţilor actuali. În decursul anilor 1963 şi 1964, din aceste scrisori şi prin intermediul multor întâlniri a fost adunat un material bogat de la 227 de martori. Autorul a distribuit mărturiile lor conform planului său iniţial, acum mult amplificat. În toamna anului 1964, planul cărţii a căpătat formă definitivă: şapte părţi, şi toate informaţiile suplimentare care continuau să sosească erau dispuse potrivit acestei structuri. În iarna 1964/1965, la Solotcea (lângă Riazan), au fost scrise părţile a Cincea şi întâi. Lucrul a continuat la Riazan şi Rojdestro-pe-Istia în vara lui 1965 şi a fost întrerupt în septembrie, când GB-ul a capturat o parte din arhiva autorului. Toată documentaţia Arhipelagului a fost dusă numaidecât de către prietenii zeki într-un loc sigur („Ascunzişul", care nici astăzi încă nu poate fi dezvăluit), unde apoi, în răstimpul a două ierni, autorul a venit în secret, iar acolo, izolat cu totul de cei dragi şi de cunoscuţi, fără nicio legătură prin corespondenţă, doar cu sprijinul zekilor care locuiau prin apropiere, a lucrat la definitivarea cărţii, (În afară de aceste luni, la locuinţa legală, nu putea decât să citească noile cărţi primite: despre procesele judiciare, despre „reeducarea" prin lagăr, ori să se ocupe de cu totul altceva.)

Astfel, prin martie 1967, şase dintre cele şapte părţi ale Arhipelagului au fost isprăvite în cea de a doua redactare, redacţilografiate chiar de autor, şi toate exemplarele au fost dispersate din motive de securitate. În iarna 1967 – 1968, la Solotcea, a continuat finisarea căiţii

mai cu seamă pe baza unor izvoare livreşti. În mai 1968, la Rojdestro-pe-Istia, cu sprijinul prietenilor, a fost dactilografiată varianta definitivă a celor trei volume şi, în acelaşi răstimp, filmul fotografic a fost expediat peste hotare. De atunci şi până la publicarea în anii 1973 – 1974 au fost operate modificări nesemnificative.

În august 1973, în circumstanţe tragice (1), GB-ul a confiscat una dintre variantele secundare, nefinisate, ale Arhipelagului, ceea ce a determi-nat publicarea neîntârziată a cărţii (YMCA-Press, Paris, dec. 1973), după care, la scurtă vreme, autorul a fost expulzat din URSS.

În străinătate, torentul scrisorilor şi al mărturiilor personale a continuat, şi ele, împreună cu unele informaţii tipărite, cunoscute în Occident, l-au îndemnat pe autor să mai efectueze nişte modificări şi adăugiri. Această versiune definitivă a cărţii este propusă cititorului în actuala ediţie de opere.

(e) CONŢINUTUL CAPITOLELOR

PARTEA A CINCEA – OCNA

Capitolul l – SORTIŢI PIERZANIEI

Rezonanţa cuvintelor „ocnă”, „ocnaş”.

— Decretul stalinist privind introducerea ocnei şi a spânzurătorii – Biruinţele de pe front au adus completări – Lagărul de ocnaşi de la mina nr. 17 din Vorkuta – Ultraregimul.

— A se compara cu ocna din Sahalin de pe vremea lui Cehov-Alte asemenea lagăre – Supărarea cititorilor pe autor – Trei aviatoare comsomoliste – Femeile care trăiau cu ocupanţii – Cum erau întemniţaţi cei mărunţi – Dascălii de şcoală în teritoriile ocupate – Atitudinea autorităţilor faţă de patriotism în timpul războiului sovieto-german – De unde atâţia trădători?

— Oare existenţa determină conştiinţa?

— Cine a comis greşelile?

— Ce trebuie să considerăm greşeli – De ce atât de

mulţi oameni s-au bucurat de venirea nemţilor?

— Mormintele din Vinniţa. Descoperirea lor – Oare îi doare pe cei care îi călcăm în picioare?

— Unde este învăţătura voastră?

— Cui nu-i ajungea aerul – Soţii Bronevitki – Cum recepta aceasta tineretul – În anii ’30 nu erau nici pe departe toţi încântaţi – În minciuna sovietică tipărită nu se disting nuanţe – Bronevitki-burgomistru şi ce trebuia el să vadă – Luciditatea concepţiei satului antebelic – Care erau sentimentele poporului în preajma războiului şi cum au fost nimicite – Exodul populaţiei cu duşmanul înfrânt – Vlasovişti din disperare – Vlasovişti din entuziasm – Ce ştiau aceşti oameni în anul 1941 – Să se repete metoda bolşevismului – Paralizia şi destrămarea puterii sovietice în 1941 – Încercuiri, încercuiri – Maiorul Kononov şi regimentul lui – „Să transformăm războiul în război civil” – Mişcarea populară din Lokot Briański, programul ei – Pe Don-Studenţii din Leningrad – De la armata străină oamenii nu aşteptau decât răsturnarea regimului – Occidentul avea nevoie de libertatea lui, nu de a noastră – Dorinţa noastră de eliberare şi obtuzitatea colonială germană – Adevărata mişcare a oamenilor de rând – Patria a fost trădată de vârfurile comuniste – Cel dintâi aliat al germanilor a fost Lenin – Îmblânzirea regimului de ocnă în anii 1946 – 1947 din necesităţi economice – Crearea Lagărelor speciale începând din anul 1948 – Enumerarea lor – Selecţia după articole – Au oare nevoie sovieticii de o definiţie a ocnei?

Capitolul 2 – ZEFIRUL REVOLUŢIEI

Când pierzi gustul pentru bine – Cum au schimbat condamnările de douăzeci şi cinci de ani atmosfera de detenţie – Începutul războiului din Coreea – Discuţie înflăcărată cu escorta – Binecuvântarea ţărăncii – O fată curajoasă – Pavel Baraniuk şi cum i-a bătut el pe hoţi-Ciocnirea cu „câinii” – „Suntem iar revoluţionari!” –

Aşadar, astfel se poate trăi în puşcărie?

— Volodia Gherşuni – Celula-grajd – Balticii – Relaţiile cu Ucraina după 1917 – Cei care vreţi să trăiţi – trăiţi!

— Măreţia naţiei constă în măreţia faptelor – Ce amănunte se pot ivi – Citim ziarele – Dorim furtună!

— Ce i-au mai lăsat să dorească în afară de război?

— Spiritul Lagărelor speciale din anul 1950 – Povestea lui Petia P-v – Libertăţile tranzitului din Kuibîşev – „O să vă arate el vouă Truman!” – Puşcăria din Omsk – „Precum trădarea, precum tiranul...” – Ivan Alexeevici Spasski – Închisoarea din Pavlodar – Necunoscuta din Pavlodar – În camioane prin stepă – Cum trăiesc părinţii, aşa se joacă şi copiii – Unde ne duc?

— Norul de praf în noapte – Am sosit – Numerele.

Capitolul 3 – LANŢURI, LANŢURI...

Aici – supunere – Cătuşele ca instrument de tortură – Sistemul agravării regimului – Cum erau cusute numerele – Ce se urmărea prin folosirea lor – Notele explicative – Opresiunea numerelor n-a dat rezultate – Lagărele speciale calculate pentru izolare completă – Ocnaşii în Lagărele speciale – Forajul uscat al cuprului – Secţia Spassk a Steplag-ului – Când invalizii muncesc mai abitir decât oamenii sănătoşi – Cariera de piatră pentru femeile invalide – Când omul este hrănit precum vitele – Mortalitatea – Conducerea lagărului a sfârşit-o cu bine – Legătura cu exteriorul este pe cale de dispariţie – Scrisorile deţinuţilor în soba cenzurii din Spassk – Să nu ai nimic – Sistemul percheziţiilor – Numerele – un deranj de ordin practic – Femeile care îşi amintesc Apocalipsa – Escorta pedepseşte după numere – Escorta are întotdeauna dreptate – Dimineaţa de Bobotează sub tirul automatelor – De ce Lagărele speciale au început cu un regim atât de dur – Lagărul din Ekibastuz după un an – Carcera şi scoaterea lui Gherşuni – Scoaterea lui Tviordonleb – Construim închisoarea lagărului – Şirul

evadărilor.

Capitolul 4 – DE CE AŢI TOLERAT?

Legitate?

— Putea ţarul să întemniţeze astfel?

— Interpretarea cadeto-socialistă a istoriei Rusiei – Soldaţii decembrişti – Răspunsul lui Puşkin – Cazul Verei Zasulici – Uimitoarea pustietate a puşcăriilor politice – Nu persecuţie, ci răsfăţ – Cum l-au prigonit pe Miliukov – Exilul lui Ghimmer – Asasinarea lui Maximovski – Procesul lui Lopuhin – Codul nu este isprăvit – Slăbiciunea regimului penitenciar – Cum l-au persecutat pe Ulianov-Lenin – Au fost, într-adevăr, mai brutali cu eserii?

— Greva studenţească din anul 1901 – Burţev despre închisorile Petersburgului şi Europei – Leonid Andreev în puşcărie – Krasin, Radek, Semaşko, Pârvus – Enciclopedia literară, litera „K" – Cum a fost persecutat Krîlenko – Guvernatorul revoluţionar – Presa în anii reacţiunii – Curajul neprimejdios al fotografului din Ialta – Exilatul Gotz conduce un ziar subversiv – Cum l-au exilat pe ştiapnikov?

— Tatăl şi fiul Zubarov – Rudele lui Tuhacevski în URSS – Rudele lui Troţki şi ale lui Lenin în Rusia – Lev Tolstoi şi libertatea politică – Când despre execuţii se scrie liber în ziare.

— Cele opt luni de „justiţie militară" a lui Stolîpin şi de ce a fost ea cauzată – Revoluţionarii nu aveau timp să tărăgăneze – Perioada stolâpinistă şi perioada stalinistă – Gradele de comprimare a materiei – „Să se renunţe la blândeţe" – Ce face opinia publică – La noi societatea cultă „nu bănuia nimic" – Protestele deţinuţilor şi opinia publică din libertate – Cămaşa sfâşiată a lui Dzerjinski – Celebrul episod din Kara – Dacă îl extrapolăm la noi.

— Cum au crescut temnicerii noştri – Sub regimul ţarist cei implicaţi într-o evadare nu păţeau nimic – Închisoarea din Nijni-Novgorod după Gorki – Mărturia lui

Rataev despre exil şi închisoare – Slăbiciunea urmăririi secrete în capitale, lipsa ei în provincie – Atentatul lui Sazonov şi Kaliaev – Din exilul ţarist doar leneşii nu evadau – Evadarea şi reîntoarcerea lui Ulanovski – Evadarea lui Pârvus – Revoltele noastre şi lipsa de pregătire a societăţii.

— Noi nu am tolerat

Capitolul 5 – POEZIA SUB LESPEDE, ADEVĂRUL SUB BOLOVAN

Fundul de cremene este un suport – Scriu un poem – Procedee de memorare – Mătăniile-mărgele – De trei ori am fost prins cu textul-Cocoloşul de hârtie în timpul furtunii – Compunerea piesei ca evadare – Întâlnirea cu versurile lui Şalamov în 1956 – Câţi erau dintre aceştia în Arhipelag?

— Anatoli Silin, poet religios – Baptiştii – Luminiţele spiritului se recunosc – Prizonierul afghan – Un tolstoian, feriţi-vă!

— Jerzy Wien-gierski – Yoghinul Massamed – Rappoport aleargă după rulou – Tratatul lui despre iubire – Nu moartea sperie, ci pregătirea de moarte – Poeţii – Ce nu-i periculos să citeşti în Lagărul special?

— Cunoştinţele cu ajutorul dicţionarului lui Dalin – Povestirile lui Vasili Vlasov – János Rozsas – Cum a îndrăgit el Rusia – Scrisorile lui din Ungaria – Câţi a sugrumat Leviathanul?

— Arhidiaconul Vladimir Rudeiuk – Gheorghi Termo la KVC-Piotr Kişkin şi glumele lui – Cântecul lui Jenia Nikişin.

Capitolul 6 – UN EVADAT CONVINS

Cine este evadatul convins – Pedepsele evadaţilor şi pentru evadaţi – O zi şi o noapte în taiga – asta-i libertatea – Viaţa lui Gheorghi Termo – Arestarea şi speranţele iniţiale – Planul evadării din închisoarea Lefor-tovo – O condamnare la ani mulţi eliberează voinţa evadatului –

Spiritul de observaţie şi chestionările din închisoare – Revolta eşuată de la Butârki – Posibilităţile în staţiile de cale ferată – Chestionarea foştilor evadaţi – O teorie a evadărilor?

— Evadări întâmplătoare şi evadări plănuite – Evadarea lui Ivan Vorobiov – Termo pregăteşte o mare evadare – Eşti pregătit să mori, deci şi de evadare?

— Ultimele ore înainte de evadare

Capitolul 7 – MOTĂNELUL ALB (Povestirea lui Gheorghi Termo despre evadarea lui şi a lui Kolia Jdanok)

Capitolul 8 – EVADĂRI ÎNTÂMPLĂTOARE ŞI EVADĂRI PREGĂTITE INGINEREŞTE

Din Lagărele speciale nu se poate evada – Dar tocmai aceste evadări sunt cele mai vestite – Evadarea lui Grigori Kudia – Starea de spirit a deportaţilor – Evadarea lui Stepan** şi sfârşitul ei nefericit-Cum a fost înjunghiat Prokopenko – O evadare nepregătită reuşeşte-Peretele dublu al vagonului – Cea de-a doua evadare a lui Batanov – Galeria din baraca disciplinară din Ekibastuz – Păduchele grăbit – Sfârşit – Arătaţi-mi aşa ceva la revoluţionari!

Capitolul 9 – BĂIEŢAŞII CU AUTOMATE

Gardieni-copii – Legătura noastră de moarte – În ignoranţa lor constă forţa sistemului – Cum îi educă politrucii în ură – Împuşcarea nepedepsită a zekilor – Motivările puşcaşilor – Tirul cu gloanţe explozive asupra coloanei zekilor – Jurământul – Să-ţi încredinţezi conştiinţa altora?

— Vladilen Zadornîi îi apără pe băieţi – Povestea lui – Sistemul!

Capitolul 10 – CÂND ÎN ZONĂ ARDE PĂMÂNTUL

Cum sunt tăinuite revoltele noastre – Revolta lui Retiunin din OŞ-Kuria – Revolta de la şantierul 501 – Revolta din Nijni-Aturiah-Eşecul lui Stalin cu Lagărele speciale – Conştiinţa politicilor – Cum să facem ca ei să fugă de noi?

— Primii turnători asasinaţi – La această verigă este rupt lanţul. – „Să moară cei care nu au conştiinţa curată!” – Tocătoarea – Mă-iorul doar pe jumătate bărbierit – N-au mai răspuns la convocarea agentului operativ – Conducerea a orbit şi a surzit – Asocierea zekilor pe naţiuni – Criză de brigadieri – Turnătorii se refugiază în BUR – Pământul zonei a luat foc!

— Conducerea prezintă mişcarea ca „război al câinilor” – Ce este războiul câinilor – Cum a relatat presa sovietică – Decretul din anul 1961 privind pedeapsa cu moartea pentru asasinat în lagăr – Întregul lagăr pe regim disciplinar – Autoîngrădirea zonelor – Spectacolul oferit de conducere cu pregătirea pentru eliberare – Nu ne lăsăm arestaţi!

— Am privit în jur şi am văzut cine suntem.

Capitolul 11 – LANŢURILE NI LE RUPEM PE DIBUITE

Noile relaţii cu conducerea: peste şanţ – Ce să revendicăm?

— Şi pe ce cale?

— Rearanjarea zonelor din Ekibastuz – Turnătorii îi schingiuiesc pe ai noştri – Asaltul BUR-ului – înăbuşirea prin foc şi luptă – Indiferenţa oc-naşilor faţă de soartă – Cum am început greva de lucru şi greva foamei – Cele trei zile ale Ekibastuzului – Jerzy Wiengierski e mândru – Am învins?

— Adunarea brigadierilor – Reprimarea – Mă internez în spital – Despărţirea de Baraniuk – încă un an în Ekibastuz – Din nou atmosferă irespirabilă – Cursa hozrasciotului – în vremea asta ai noştri erau supuşi represaliilor – Convoiul turnătorilor-martori – Nu, aerul s-a schimbat!

— Lagărele speciale se organizează pentru noi zeki – Băieţii noştri în Ken-ghir – Cum s-au eliberat de cătuşe – Trezirea celor din Kenghir – Prima tăiere a turnătorilor –

Riposta conducerii – S-a terminat – Criza Lagărelor speciale la sfârşitul vieţii lui Stalin – Moartea lui Stalin a accentuat-o – Amnistia Voroşilov – Nesiguranţa emvediştilor după căderea lui Beria – Greva din Recilag, vara lui 1953 – Represalii la mina nr. 29 – O nouă expediere a rebelilor – Arhipelagul devine neîncăpător.

Capitolul 12 – CELE PATRUZECI DE ZILE ALE KENGHIRULUI

Căderea lui Beria: i-a tulburat pe ocnaşi, i-a tulburat şi pe emvedişti – Trebuie să devină necesari!

— Salve provocatoare – Kenghir – Şaisprezece oameni împuşcaţi cu gloanţe explozive – Uciderea evanghelistului – Greva lagărelor de bărbaţi – S-a dezumflat şi de data asta – Despărţitura: sosirea hoţilor – Noile raporturi dintre Cincizeci şi Opt şi hoţi – Noua atitudine a hoţilor: politeţe faţă de Cincizeci şi Opt, bătaie de joc faţă de conducere – Iminenţa pregătirii revoltei din Kenghir – Încep hoţii – Asaltul intendenţei şi prima baricadă – Lagărele s-au contopit!

— Primele revendicări – Ce dorim?

— Înalta comisie este de acord cu totul – Ieşirea la lucru şi astuparea zidurilor prin înşelăciune – Atacul deţinuţilor neînarmaţi sub focul mitralierelor – Pe zonă s-a pus stăpânire, închisorile sunt deschise – Opt mii de oameni liberi – De ce n-au continuat să tragă – Rebeliunea îşi alege lozincile – Comisia şi subcomisiile ei – Corelarea cu centrul secret – Consolidarea apărării zonei – Secretele subcomisiei tehnice – Pichete şi suliţe – Aerul puritan al rebeliunii – Hoţii de nerecunoscut – Aprovizionarea – Generalii în zonă. Tratative – Rolul lui Kapiton Kuzneţov – Minorii refuză să se elibereze – Serviciul securităţii, Gleb Slucenkov – Conformiştii împotriva revoltei – Închisoare pentru excursii – Excursia în mină – Acolo – nicio mişcare – Război agitatoric la radio – Baloanele şi zmeiele – Evenimentele acelor zile marcate de ziare – Simpatia

cecenilor – Spărturi în zidul lagărului pentru transfugi – Conducerea îmbuibată fotografiază apărarea nenorociţilor – Transfugi nu există – Atmosferă încinsă – Speranţele zekilor – Tinerii căsătoriţi – Credincioşii – Îmbărbătările la mitinguri-un timp istovitor ireal – Înşelătoria de la 24 iunie – Înăbuşirea în zorii zilei de 25. Rachete, avioane, tancuri, pistolari – „Tribunalul crimelor de Război" şi „Pravda" – Pierderile Ken-ghirului sunt comparabile cu cele de la 9 ianuarie 1905 şi cu masacrul de pe Lena – Represalii asupra celor care au scăpat teferi – Şi a fost reluată viaţa obişnuită – Monumentul lui Dolgoruki…

PARTEA A ŞASEA – EXILUL

Capitolul l – EXILUL ÎN PRIMII ANI DE LIBERTATE

Istoria exilului rusesc de la Alexei Mihailovici – Slăbirea lui spre sfârşitul secolului al XIX-lea – Privilegii permanente pentru politici în exilul siberian – Caracterul vetust al exilului la începutul secolului al XX-lea – Blândeţea exilului pentru persoane sus-puse şi mai puţin sus-puse – Povara morală chiar şi a unui exil blând – Deportarea în lupta cu răscoalele ţărăneşti din epoca sovietică timpurie-Regularitatea exilului politic începând din 1922 – Invenţia puterii sovietice: cercurile repetate – Asigurarea materială a politicilor în exilul ţarist – Asigurarea deţinuţilor de drept comun în Sahalin – Retribuţia „politicilor" şi devalorizarea ei – Lipsa de apărare şi slăbiciunea exilaţilor sovietici – Dispariţia treptată a fostelor partide – Sioniştii în anii ’20 – Socialiştii în exil, slăbiciunea lor – Înstră-inarea exilaţilor unul de celălalt şi de populaţie – Cum şi-au interzis socialiştii să evadeze – „Minus" – Marea Pasienţă este neîndurătoare – Exilul – perimetru pentru cei destinaţi arestării.

Capitolul 2 – CIUMA ŢĂRĂNEASCĂ

Milioanele neobservate.

— Cum a apărut acest plan?

— Lovitura dată ţărănimii în 1918 – Începutul

nimicirii în 1929 – Decretele din ianuarie-fe-bruarie 1930 – „Chiaburii” şi „cozile de topor” – „Activiştii”. Răul nu se scoate cu pieptenele – Deportarea compactă a satelor – Copilandrul-chiabur Şura Dmitriev – Motia-Micul Edison – Morarul Laktiunkin – Fierarul Trifon Tvardovski – Nu trebuie să existe case de cărămidă – Cu forţa în colhoz – Marea Ruptură a coloanei vertebrale – Imaginile ruinării şi deschiaburirii – Atmosfera ciumei dăinuie ani de-a rândul deasupra satu-lui – Timofei Ovcinnikov, veterinar şi cârnăţar – Salam în serviciul VKP (b.) – Convoaie de care iarna cu copii sugari – Să dispară sămânţa de ţăran – Convoaie de deportaţi – Convoiul a ajuns la destinaţie – Bisericile din Arhanghelsk – tranzit pentru deschiaburiţi – Cei care mor pe stradă să nu fie ajutaţi!

— Deportare spre nicăieri – Nu poţi să-ţi alegi locul unde vei trăi – Aşezări transformate în lagăre – Aşezări pustiite – Tragedia din Vasiugan – Viaţa în aşezările speciale – Deportaţii aruncaţi în lagăre, despărţirea de familii – Hotărârea privind redarea drepturilor celor deschiaburiţi – Propunerile să meargă pe front – Răspunsul lui Nikolai H-v – Prosperitatea aşezărilor uitate de autorităţi – Deschiaburire pentru a doua oară – Credincioşii de rit vechi din Jaruevo – Şi alţi credincioşi de rit vechi – Împuşcarea lor pe apa Eniseiului – Înrobire prin căsătorie şi copii – Legaţi de mine pe vecie – Cei ce au supravieţuit cei douăzeci de ani de ciumă sunt aceiaşi sovietici – Nimeni nu-i supărat pe Stalin – El a învins din punct de vedere politic.

Capitolul 3 – EXILĂRILE SE ÎNDESESC

Evoluţia exilului sovietic între anii ’20 şi ’40 – Exilul-groapă de gunoi, „eliberarea” în exil – Deosebirea administrativă dintre exil şi deportare – Motivele principale ale exilului-deportare – Un şuvoi din toate valurile – Represaliile asupra familiei lui Kojurin – Deportarea invalizilor războiului de apărare – Karaganda,

1955 – Eniseisk, 1948 şi 1952 – Taseevo, 1949 – În ce constă „eliberarea” din lagăr? – „Eu pentru voi sunt tovarăş” – Instrucţiuni pentru noii exilaţi – Variante cu căsătorie în diferite locuri – „Muncile comune” în exil – „În lagăr primeşti pâine!” – Umilirea şi lipsa de drepturi a exilatului – Când exilatul încearcă să muncească mai cinstit decât autorităţile – Oare este mai bine în colhoz?

— Departe, la păşunat, „robul din Turgai” – În exil n-ai scăpat de strămutări – Puterea ofiţerilor de la comenduire – Sporirea pedepsei pentru evadare – Plecările mai îndepărtate din cauza unei confuzii sunt tot evadări! – „Evadarea” lui A.I. Bogoslovski – Secţia cekistă operativă – Cariera lui Piotr Viksne – Cea de a doua prelungire a exilului – Izolare şi muţenie – Unde sunt acele grupuri vesele de pe vremea lui Ulianov?…

Capitolul 4 – SURGHIUNUL POPOARELOR

Cuceririle coloniale n-au cunoscut deportări de popoare – Experienţa stalinistă este cea dintâi – Primii „deportaţi speciali” în timpul Ciumei Ţărăneşti – Deportarea coreenilor din Orientul îndepărtat în 1937 – Deportarea finlandezilor şi estonienilor în Karelia, 1940 – Deportarea nemţilor din bazinul Volgăi în 1941 – Deportarea diverselor naţiuni în anii războiului – Tehnica deportării unui popor – Triumful uniformităţii – Conţine doar mici fisuri – Unde erau deportate naţiunile – Rărirea balticilor – De ce au început cu ofiţerii – Principiile selecţiei din naţiune – Deportarea balticilor şi ucrainenilor occidentali în 1948 – 1951 – Ce mai era în planuri-le lui Stalin?

— Decretele baltice şi categoriile de deportaţi – Cum s-aper fecţionat tehnica deportării – Convoiul estonienilor – Rugăciuni pentru război – Căldura cu care i-au întâmpinat siberienii – Activul comsomolist – Cum au fost cumpărate zece vagoane de exilaţi pentru Ciulim – În mine-le Hakassiei – „Căutătorii de aur” – Comparaţie cu iobagii din

uzine – Deportaţii speciali în colhoz: colhoz şi lagăr totodată – Pentru baltici – târnăcop şi lopată!

— Scene din viaţa de zi cu zi – „Drepturile civile încă o povară-o, cât este de monoton!…

— Nemţii, grecii, coreenii în exilul din Kazahstan – Nesupuşii ceceni.

— Întâmplarea cu familia Hudaev – Semnificaţia vendetei

Capitolul 5 – LA SFÂRŞITUL SOROCULUI

În detenţie visezi exilul – Am trecut şi eu printr-asta – Anii ’50. Avantajul exilaţilor faţă de cei aparent eliberaţi – Superstiţii la eliberare – Mergem spre sud!

— Încă o eliberare – Vladimir Alexandrovici Vasiliev – O nouă urmă a lui Eric Andersen – O versiune probabilă despre el – Clipa hotărâtoare a stabilirii locului – Conştiinţa superioară – să nu umbli cu tertipuri – Exilul pe viaţă în neconcordanţă cu legile sovietice – Dar oare MGB-ul are veşnicie?

— Numirea lui Vasiliev – o bătaie de joc – Ultimul nostru convoi-Exilaţii sunt primiţi de MGB – Mă duc să mă angajez profesor!

— În audienţă la secţia de învăţământ – Noapte cu lună în curtea MGB-ului – Începutul vieţii!

— Şi moartea Tiranului.

Capitolul 6 – FERICIREA EXILULUI

Scriu nestingherit o piesă – Agonia recalculării preţurilor la cooperaţia raională – Nesupunerea mea – Cum m-au angajat profesor-Specificul şcolii pentru copiii din exil – Pentru copiii kazahi – Situaţia deprimantă a profesorilor – Lupta lui Mitrovici cu administraţia – Exilaţii participă la comedia alegerilor – Povestea lui Grigori M-z – Cum să-l judeci?

— Care este limita iertării?

— Avantajele unor exiluri din sud – Exilul din Kazahstan este mai bun decât un colhoz din Ucraina – Amnistia

„Voroşilov” de la 27 martie 1953 – Cum s-a manifestat în Kok-Terek – Îmblânzirea exilului după Beria – Eram fericit – Un punct de vedere purificat – Amnistia „Adenauer” din 9 septembrie 1955 – Nu vreau în capitală!

— Congresul al XX-lea şi sfârşitul exilului – Din nou la Lubianka în vederea reabilitării.

Capitolul 7 – ZEKII ÎN LIBERTATE

„Eliberarea” sub cerul GULAG-ului – Cei lipsiţi de exil – Cum Natalia Stoliarova a cerut învoire să înnopteze în lagăr – Pretutindeni hăituiţi – Când fotografiile îţi sunt mânjite de prieteni – Când preferi o moarte rapidă – Zekii înţelepţi rămân pe lângă lagăr – Cum trăiesc ei – Cu cât ai stat mai mult în lagăr, cu atât ai mai puţine speranţe de pensie – „Cea de a doua zi din Viaţa lui Ivan Deknsovici” – Într-o parte – încrunţi sprânceana, în cealaltă – înjugi o sută de boi – Preţul reabilitării – Adeverinţa…

— De unde să afle generaţiile următoare?

— Slăbiciunea după eliberare – Reînvierea – Eliberarea ca ipostază a morţii – Refugiu în singurătate – Să nu ai nimic de la o zonă la alta – Este greu cu cei prosperi – Cei care, dimpotrivă, vor să recupereze timpul pierdut – Să te mândreşti cu trecutul ori să uiţi, să uiţi?

— Cum se integrează binegânditorii [bungânditorii] în viaţa sovietică – Să uiţi – nu este o robie prea adâncă?

— Corpul care se îngraşă – Să uiţi precum un hoţ abandonează furatul – Stabilitatea personalităţii?

— Cum procedează ca să uite?

— Ţin o conferinţă într-o colonie de femei – Atracţia de a vizita locurile pe unde am stat – Dar ştim să ne amintim şi lucruri bune – Zekii sunt întotdeauna optimişti, generaţie puternică – O nouă măsură a lucrurilor şi a oamenilor – Dezobişnuinţa, despărţirea soţilor pe zece, douăzeci de ani.

— Când întâlneşti în libertate pe anchetatorul tău, pe stăpânii din lagăr, pe cei care te-au vândut – Este zadarnic

să cauţi dreptate împotriva martorilor mincinoşi şi a ticăloşilor – Tunete fără ploaie-Avantaje pentru calomniatori potrivit codului penal sovietic – Cazul Annei Cebotar-Tkaci – Unde s-au mai pomenit atâtea nelegiuiri nepedepsite?

Partea a ŞAPTEA – STALIN NU MAI ESTE

Capitolul l – CUM SĂ PRIVEŞTI ASTĂZI PESTE UMĂR

Aşteptam adevărul după moartea noastră – Dezgheţ scurt şi neînsemnat – După Ivan Denisovici – Explozia incredibilă a presei-Explozia de scrisori – Scrisorile duşmanilor noştri – Câtă neînţelegere! încetăm să mai fim un popor unitar – Cum au astupat breşa – „Slavă Partidului!” – Căile de substituire a Arhipelagului – Afurisirea imperialismului internaţional!

— Adunările de partid secrete ale ortodocşilor – Este oare permis să lupţi contra conducerii?

— Cum se salvau binegânditorii pe seama altora – „De ce Suhov nu s-a luptat?” – Comunişti sau un simplu Ivan?

— Născocirile presei comuniste – Născocirile scriitorilor sovietici – Ce bune sunt lagărele astăzi – Poruncă: despre lagăre mai bine să nu se vorbească – Hruşciov şi Tvardovski credeau că Ivan Denisovici este despre trecut – Dar şi eu am crezut!

— Nicio măsură a nenorocirii nu ne este îndeajuns – Scrisorile zekilor de astăzi – Şi din nou s-au profilat contururile Arhipe-lagului-Toate liniile de forţă ale societăţii noastre – spre tiranie – Cum au citit zekii cartea „aprobată de partid” – Şi în lumea din preajma lagărelor la fel – Istoria sculpturii lui Nedov – Să nu-i iertaţi pe ucigaşii fascişti!

— Iar noi nu ştiam, nu înţelegeam…

— Şi nu anchetatorii sunt vinovaţi, ci deţinuţii înşişi – Un răstimp scurt s-au neliniştit – Cum pot ghebiş-tii să

ajungă la pensie – Curăţarea arhivelor – Vă temeţi de noi şi după ce am murit! – „E timpul să restabilim noţiunea de duşman al poporului”.

Capitolul 2 – CÂRMUITORII TREC, ARHIPELAGUL RĂMÂNE

Lagărele speciale – odraslele dragi ale lui Stalin – Slăbirea lor după moartea lui Stalin şi căderea lui Beria – Emvediştii roagă să nu fie numiţi berianişti – Acţiuni „ale artiştilor amatori” – dar pe alt teren – Domiciliu extrazonal – Comisiile de degrevare – Arhipelagul şi emvediştii pe marginea prăpastiei – Cum ar fi trebuit să arate adevărata eliberare a zekilor – Cine şi cui trebuie să ceară iertare?

— Eliberarea cu preţul recunoaşterii vinei – Era libertăţii în mantie de procuror – 1955 – 1956 – anii fatali ai Arhipelagului – Oare nu tot atunci trebuia desfiinţat?

— Pe ce şi-a cheltuit Hruşciov puterea – Contraatacul Practicienilor – Hruşciov întăreşte lagărele între congresul al XX-lea şi al XXII-lea – Istoria noastră se apropie de sfârşit – Noii martori ai epocii posthruşcioviste – Centrala din Vladimir în timpul ţarului şi în timpul sovietelor – Din nou „colonii” şi GUITK – Patru regimuri – Adio şi-un praz verde!

— Scopul reformei din anul 1961: să-l facă din nou pe deţinut manevrabil – Dar şi pachetul o să-ţi stea în gât – Deţinuţii visează pâine – Tirania stăpânilor lagărului cu pachetele, mandatele de bani şi cu chioşcul – Norma de alimentare în anii ’60 – Foame – Magicianul Regim – Regimul special, vărgat – S-a uşurat munca Practicienilor – Activitatea „obştească” (câinească) în lagăre – Originalul Vania Alexeev – Seminarele politice, radio, şcolile – Separarea sexelor – Comisiile de supraveghere şi experienţa Calinei Filippova – „Educatorii din lagăr în opinia deţinuţilor – Credeţi ziarele – Colind instanţele să fac demersuri pentru Arhipelag – Cum sunt legat – Discuţie la comisia Sovietului Suprem – Discuţie cu ministrul

afacerilor interne – La Institutul pentru Studierea Cauzelor Criminalităţii – Răspunsuri sincere.

Capitolul 3-LEGEA ÎN ZILELE NOASTRE

Politici n-au existat niciodată, acum nici atât…

— Revolta din Novocer-kassk, 1 – 2 iunie 1962 – Sinuciderea ofiţerului – Tir cu explozive – Fazele înăbuşirii – Manevrele Biroului Politic – Pedepsele urmează – Tulburări în Alexandrov şi Murom – Dezordinile de masă să nu fie considerate politică – „Dialogul” cu Biserica prin intermediul sudurii autogene şi al tractoarelor – Procesul baptiştilor din Nikitovka, 1964 – Cum au calculat persecuţiile – Condamnările de douăzeci şi cinci de ani nu sunt, în ciuda legii, anulate – Cei „botezaţi” de Stalin îşi continuă şederea în lagăre – Când va înţelege totul şi stânga Occidentului…

— Aceleaşi represalii, doar că sunt aplicate prin articole de drept comun – Cazul lui Smelov – Cazul lui M. Potapov – Colosul inert al Legii este infailibil – Nu există achitări şi nu există revizuiri – Un episod cu tribunalul regional din Riazan – Procedeul „remorcă” folosit împotriva unui nevinovat – Moartea lui Ivan Brâxin – Decretul privind paraziţii – Nici nu mai făgăduiesc că delictele vor lua sfârşit – Legea noastră are putere retroactivă – Relatarea procesului înainte de judecarea lui (Tartu, 1961) – Martorii mincinoşi huzuresc – Nu sunt pedepsiţi judecătorii-asasini şi procurorii-asasini – Zbaterile şi caznele Legii – Soluţionarea cazurilor din culise – Nedreptatea strigătoare la cer – Lege nu există.

ABREVIERI ŞI SIGLE (vol. I-II-III)

AC – Administrativnaia ceast (Secţia administrativă).

APN – Aghenstvo Peceaţi Novosti (Agenţia de Presă Ştirile).

ARM – Autoremoninie masterskie (Atelierele de reparaţii auto).

AŞA – Antisovetskaia aghitaţiia (Propagandă

antisovietică); articol-siglă.

BAM – Baikalo-Amurskaia [jeleznodorojnaia maghistral] (Magistrala feroviară Baikal-Amur).

BBC – British Broadcasting Corporation (Corporaţia Britanică de Radiodifuziune).

BBK – Belomorsko-Baltiiskii Kanal (Canalul Marea Albă – Marea Baltică).

Belomorstroi – Belomor [skaia] stroi [ka] (Şantierul de construcţie a canalului Marea Albă – Marea Baltică). În cea mai mare parte lucrările au fost executate cu deţinuţi.

BITR – Biuro isprav [itelno]-trud [ovân] rabot (Biroul pentru muncile ree-ducative).

BUR – Barak usilennogo rejima (Baracă disciplinară cu regim înăsprit). Butiur – Butârskaia tiurma (închisoarea Butârki).

Cadeţii (KD) – Partidul constituţional-democrat (1905 – 1917). Program: monarhie constituţională şi parlamentară, libertăţi democratice, marea proprietate asupra pământului etc. Lideri: P.N. Miliukov, A.I. Şingariov, V.D. Nabokov ş.a. Adversari ai bolşevicilor; după revoluţia din octombrie aceştia au interzis partidul cadeţilor.

CEKA – Cerezvâceainaia komissiia po borbe’s kontrrevoliuţiei, sabota-jem i spekuliaţiei (Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevoluţiei, a sabotajului şi a speculei). A funcţionat în perioada 1917 – 1922, fiind predecesoarea organelor securităţii sovietice.

Cekist – agent al CEKA.

CEKGB – Cerezvâceainîi Komitet Gosudarstvennoi Bezopasnosti (Comitetul Extraordinar al Securităţii Statului).

CEON – Ceast osobogo naznaceniia (Unitate cu destinaţie specială). CIS – Cilen semii (Membru de familie); articol-siglă.

Dalstroi – Glavnoe upravlenie stroitelstra Dalnego Severa (Direcţia generală pentru construcţia Nordului

îndepărtat).

Dneproghes – Dneprovskaia ghidroelektrostanţiia (Centrala hidroelectrică de pe Nipru).

DOK – Derevo-obdelocinîi kombinat (Combinat de prelucrare a lemnului).

DOPR – Dom prinuditelnân robot (Casă pentru muncă forţată).

DPZ – Dom predvaritelnogo zakliuceniia (Unitate de detenţie preventivă).

Emvedist – Lucrător, agent al MVD. Esdek – vezi SDK.

Eserii (SR) – Partidul socialiştilor-revoluţionari (1901 – 1923). Lideri: V.M. Cernov, A.P. Gotz, N.D. Avksentiev ş.a. Obiective principale: republică democrată, libertate politică, legislaţie muncitorească, socializarea pământului. Principala tactică de luptă: terorismul individual. După revoluţia din februarie, împreună cu menşevicii, au obţinut majoritatea în Soviete şi au intrat în Guvernul provizoriu. După Octombrie bolşevicii i-au acuzat de activitate antisovietică şi contrarevoluţionară.

FZO – Fabricino-zavodskoe obucenie (învăţământ pentru fabrici şi uzine).

FZU – Fabricino-zavodskoe ucenicestvo (Ucenicie pentru fabrici şi uzi-ne).

GB – Gosudarstvennaia bezopasnost (Securitatea de stat).

Ghebist: agent al GB.

GIHL – Gosudarstvennoe izdatelstro hiidojestvennoi literaturi (Editura de stat pentru literatură beletristică).

Glavlit – Glavnoe upravlenie po delam literaturi i izdatelstr (Direcţia generală pentru problemele literaturii şi editurilor).

GOLP – Golovme otdelnie laghernie punkti (Lagpunkte „avansate”, create pentru a deschide noi tronsoane de lucru).

Gorkom – Gorodskoi komitet (Comitet orăşenesc [de partid]).

Gosizdat – Gosudarstvennoe izdatelstro (Editura de stat).

GOSPLAN – Gosudarstvennîi planovâi komitet [Soveta Ministre v] (Comitetul de stat al planificării de pe lângă Consiliul de Miniştri).

GPU – Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcţia politică de stat). A înlocuit CEKA în perioada februarie – decembrie 1922.

GUITK – Glavnoe upravlenie isprăvitelno-trudovân kolonii (Direcţia generală a coloniilor pentru reeducare prin muncă).

GUITL – Glavnoe upravlenie isprăvitelno-trudovân lagherei (Administraţia generală a lagărelor de reeducare prin muncă).

GUITU – Glavnoe upravlenie isprăvitelno-trudovân ucirejdenii (Administraţia generală a instituţiilor de reeducare prin muncă).

GULAG – Glavnoe upravlenie lagherei (Administraţia generală alagăr elor).

GULGMP – Glavnoe upravlenie lagherei gorno-metallurghiceskoi promâslennosti (Administraţia generală a lagărelor din industria extractivă şi metalurgică).

GULJDS – Glavnoe upravlenie lagherei jeleznodorojnogo stroitelstra (Administraţia generală a lagărelor de construcţii feroviare).

GUMZAK – Glavnoe upravlenie mest zakliuceniia (Administraţia centrală a locurilor de detenţie) …

GUPR – Glavnoe upravlenie po prinuditelnomu trudii (Administraţia generală pentru munca forţată).

Hozrasciot – Hoziaistrennîi rasciot (Gospodărire chibzuită; autogestiune).

Informbiuro – Informationnoe biuro (Birou de informaţii).

Inturist – Inostrannîi turist (Turistul străin); firmă de servicii pentru turiştii străini şi organizatoare de excursii în străinătate pentru cetăţenii sovi-etici.

ISC – Informationno-sletistrennaia ceast (Secţia de anchetă şi informaţii).

ITK – a) Isprăvitelno-trudovoi kodeks (Codul reeducării prin muncă).

b) Isprăvitelno-trudovaia koloniia (Colonie de reeducare prin muncă).

ITL – Isprăvitelno-trudovoi lagher (Lagăr de reeducare prin muncă).

ITR – Injenerno-tehniceskie rabotniki (Personal tehnico-ingineresc).

JEK – Jiliscino-cxspluatationnaia kontora (Administraţia unui complex de imobile de locuit).

Kaer (KR, kontra) – Kontrrevoliuţioner (Contrarevoluţionar).

KEC – Kvartirno-ekspluatationnaia ceast (Serviciul pentru cantonamente).

KGB – Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti (Comitetul securităţii de stat). Funcţionează din 1954, pe lângă Consiliul de Miniştri.

KOLP – Komendantskie otdelnie laghernie punkti (Lagpunkte speciale cu comandament propriu).

Kombedi – Komiteţi bednoti (Comitetele sărăcimii); organizaţii ale sărăcimii săteşti, create în Rusia europeană (11 iunie 1918), constituind în majoritatea cazurilor organele efective ale puterii de stat. La sfârşitul anului 1918 şi-au predat atribuţiile sovietelor săteşti.

Komintern – Kommunisticeskii internaţional (Internaţionala comunistă, Internaţionala a III-a); organizaţie (1919 – 1943) care a reunit partidele comuniste din diferite ţări, creată din iniţiativa lui V.L. Lenin.

KPSS – Kommunisticeskaia Partia Sovetskogo Soiuza

(Partidul Comunist al Uniunii Sovietice).

KPZ – Kamera predvaritelnogo zakliuceniia (Celulă de detenţie preventivă).

KRA – Kontrrevoliutionnaia aghitaţiia (Propagandă contrarevoluţionară); articol-siglă.

KRD – Kontrrevoliutionnaia deiatelnost (Activitate contrarevoluţionară); articol-siglă.

KRM – Kontrrevolilltionnoe mâslenic (Gândire, intenţie contrarevoluţionară); articol-siglă.

KRTD – Kontrrevoliutionnaia troţkistskaia deiatelnost (Activitate contrarevoluţionară troţkistă); articol-siglă.

KTR – Katorjnie raboti (Muncă silnică).

KUKKS – Kursî usoversenstvovania kavaleriiskogo komandnogo sos-tava (Cursurile de perfecţionare pentru cadrele de comandă din cavalerie).

KVB – Kulturno-vospitatelnie boetociki (Posturi de luptă cultural-educative).

KVC – Kulturno-vospitatelnaia ceast (Secţie cultural-educativă).

KVJD – Kitaisko-vostocinaia jeleznaia doroga (Calea ferată a Estului chinezesc);

Kavejedist – lucrător la KVJD.

KVO – Kulturno-vospitatelmi otdel (Sector cultural-educativ).

Lagpunkt – Laghernîi punkt („Filială” a unui lagăr, organizată de obicei în apropierea unui loc de muncă îndepărtat şi dispunând de structuri specifice proprii).

LKSM – Leninskii kommunisticeskii soiuz molodioji (Uniunea tineretului comunist leninist).

MGB – Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti (Ministerul securităţii statului).

MGU – Moskovskii gosudarstvennîi universitet (Universitatea de stat din Moscova).

MHAT – Moskovskii Hudojestvenmi Akademiceskii Teatr (Teatrul Academic de Artă din Moscova).

MIFL – Moskovskii institut istorii, filosofii i literaturi (Institutul de istorie, filosofic şi literatură din Moscova).

MUT – Moskovskii institut injenerov jeleznodorojnogo transporta (Institutul de ingineri de căi ferate din Moscova).

MOGES – Moskovskoe obiectinenie gosudarstvennân elektrostantii (Uniunea centralelor electrice de stat din Moscova).

MOOP – Ministerstvo ohranî obscestrennogo ponadka (Ministerul asigurării ordinii publice).

MOPR – Mejdunarodnaia organizaţi ia pomoşci bor l-am revoliuţii (Organizaţia internaţională pentru ajutorarea luptătorilor revoluţiei).

Mossovet – Moskovskii sovet [deputatov trudiaşcilisia] (Sovietul din Moscova [al deputaţilor muncitorilor]).

MTS – Maşiiino-traklornaia stanţiia (Staţiune de maşini şi tractoare).

MUR – Moskovskii ugolovnîi rozâsk (Miliţia judiciară din Moscova).

MVD – Ministerstvo unutrennih del (Ministerul afacerilor interne).

MVTU – Moskovskoe vâssee tehniceskoe ucilisce (Şcoala tehnică superioară din Moscova).

Narkomat – Narodnîi komissariat (Comisariatul poporului).

NEP – Novaia ekonomiceskaia politika (Noua politică economică); politica economică a PCUS şi a statului sovietic în perioada de trecere de la capitalism la socialism. I s-a spus nouă spre deosebire de politica zisă a „comunismului de război”. A fost aplicată din 1921 până la mijlocul deceniului al treilea.

NEVZ – Novocerkasskii elektrovozostroitelnu zavod (Uzina constructoare de locomotive electrice din Novocerkassk).

NKGB – Narodnîi komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti (Comisariatul poporului pentru securitatea statului)

NKIU – Narodnîi komissariat iustiţii (Comisariatul poporului pentru justiţie).

NKD – Narodnîi komissariat oboronî (Comisariatul poporului pentru apărare).

NKPS – Narodnîi komissariat putei soobşceniia (Comisariatul poporului pentru căile de comunicaţie).

NKVD – Narodnîi komissariat unutrennih del (Comisariatul poporului pentru afacerile interne).

NPGG – Nelegalnîi perehod gosudarstvennoi graniţi (Trecerea ilegală a frontierei de stat); articol-siglă.

ne Nedokazamâi spionaj (Spionaj nedovedit); articol-siglă.

NTS – Narodno-trudovoi soiuz (Alianţa populară a muncii); organizaţie a emigranţilor ruşi din Germania (cu filiale şi în alte oraşe din Europa), care avea ca obiectiv principal al activităţii sale propaganda antisovietică. En-te-esovist – membru, simpatizant al acestei organizaţii.

OGPU – Obiectinionnoe gosudarsrvennoe politiceskoe upravlenie (Direcţia politică şi de stat unificată). Organ al securităţii (1923 – 1934), coordonator al activităţii GPU-urilor din republicile unionale.

OLJIR – Osobâi lagher jon izmennikov rodirii (Lagărul special al soţiilor trădătorilor de patrie).

OLP – Otdelnîi laghernîi punkt (Filială de lagăr autonomă).

OOR – Osobo-opasnîi reţidivist (Recidivist deosebit de periculos).

OP – Otdâhatelnîi punkt (Punct de odihnă).

Oper – Operupolnomocennîi (Ofiţer, agent operativ al CEKA).

ORS – Otdel rabocego snabjeniia (Secţia de aprovizionare a muncitorilor).

OSO – Osoboe soveşceanie (Conferinţă specială); comisie specială deliberaţivă pe… lângă GPU – NKVD.

Osoaviahim – Obşcestvo sodeistriia oborone, aviationnomu i himiceskomu stroitel-stvu SSSR (Asociaţia pentru sprijinirea apărării, dezvoltării aviaţiei şi chimiei în URSS).

OUN – Organizaţia ukrainskih naţionalistov (Organizaţia naţionaliştilor ucraineni).

PD – Prestupnaia deiatelnost (Activitate criminală); articol-siglă.

PFL – Proverocino-filtraţionmi lagher (Lagăr de verificare şi filtrare).

Pomgol – Pomosci golodaiuşcim (Ajutor victimelor foametei); comisie organizată pe lângă VŢIK (preşedinte – M.I. Kalinin). A funcţionat în perioada iulie 1921-septembrie 1922.

PPCE – Proizvotistrenno-plariovaia ceast (Secţia de planificare a producţiei).

PE – Podozrenie v spionaje (Suspectare de spionaj); articol-siglă.

PVC – Politiko-vospitatelnaia ceast (Secţia politico-educativă).

PZ – Preklonenie pered Zăpadom (Admiraţie faţă de Occident); articol-siglă.

Rabkrin: vezi RKI.

Raikom – Raionnîi komitet (Comitet raional [de partid]).

RKI (Rabkrin) – Raboce-krestianskaia inspekţiia (Inspecţia muncitorească şi ţărănească); organ al controlului de stat (1920 – 1934).

RKKA – Raboce-krestianskaia Krasnaia Armia (Armata Roşie a muncitorilor şi ţăranilor).

RKP (b) – Rossiiskaia Kommunisticeskaia Parţiia (bolşevikov) (Partidul Comunist (bolşevic) din Rusia.

RNNA – Russkaia naţionalnaia narodnaia armiia

(Armata naţională populară rusă).

ROA – Russkaia osvoboditelnaia armiia (Armata rusă de eliberare).

RONA – Russkaia osvoboditelnaia narodnaia armiia (Armata populară rusă de eliberare).

RSDRP – Rossiiskaia soţial-demokraticeskaia raboceala parţiia (Partidul muncitoresc social-democrat rus – PMSDR) 1898 – 1917; Gruparea neco-munistă şi-a păstrat, în Rusia, această denumire până în 1921.

RSFSR – Rossiiskaia Sovetskaia Federativnaia Socialisticeskaia Resp ublika (Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă).

Samizdat – Samostoiatelnoe izdanie (Publicaţie independentă). Modalitate de circulaţie clandestină a creaţiilor literare, istorice, filosofice, politice etc., interzise de cenzura sovietică.

SDK (esdek) – Soţial-democraticeskaia partita (Partidul social-democrat).

Seksot – sekretnîi sotrudnik (colaborator secret, informator).

SLON – Severnie lagherea osobogo naznaceniia (Lagărele cu destina-ţie specială din Nord). Slon în limba rusă înseamnă elefant.

SMERŞ – Sovetskii metod raioblaceniia spionov (Metoda sovietică de combatere a spionilor). Este posibil ca abrevierea să provină de la lozinca: Smerţ spionam (moarte spionilor); serviciul de contraspionaj al armatei sovietice.

SNK: vezi Sovnarkom.

SOE – Soţialno opasriii element (Element periculos din punct de vedere social); articol-siglă.

Sovturist – Sovetskii turist (Turistul sovietic); firmă de turism intern.

Sovnarkom – Sovet narodnân komissarov (Consiliul comisarilor poporului); denumire a organelor executive şi

de dispoziţie superioare ale puterii de stat din URSS, republicile unionale şi autonome (1917 – 1918). În martie 1946 au fost transformate în consilii de miniştri.

Speţi – Speţialişti (Specialişti); mai ales ingineri şi tehnicieni de formaţie veche, dinainte de revoluţia din octombrie.

Speptereseleneţ – spefialnîi pereselenеţ (strămutat special; de fapt, exilat; deportat cu domiciliu forţat; vezi vol. III, pp. 271 şi 291).

SR – vezi Eseri.

SS – Soverşenno-sekretno (Strict secret).

STO – Sovet truda i oboronî (Consiliul muncii şi apărării); organ de coor-donare a construcţiei economice şi a apărării, înfiinţat în 1920 în frunte cu Lenin. Membrii STO erau numiţi de Sovnarkom.

SVE – Soţialno vrednîi element (Element socialmente dăunător); articol-siglă.

SVPŞ – Sviazi, veduscie k podozreniiu v spionaje (Relaţii care conduc la suspectarea de spionaj).

ŞIzo, Şizo – Strafnoi izoleator (Izolator disciplinar).

TEŢ – Teploelcktroţentral (Centrală termică).

TKP – Trudovaia krestiamkaia parţiia (Partidul ţărănesc al muncii).

ÎN – Terroristiceskie namerenna (Intenţii teroriste); articol-siglă.

TON – Tiurma osobogo naznaceniia (închisoare cu destinaţie specială). Torgsin – Torgovlia’s inostranfami (Centrala unională de comerţ exterior).

TGAOR – Ţentralnîi gosudarstvennîi arhiv Oktiabrskoi Revoliuţii (Arhiva Centrală de Stat a Revoluţiei din Octombrie).

ŢIK – Ţentralnîi ispolnitelnîi komitet (Comitetul central executiv).

TK – Ţentralnîi Komitet (Comitetul Central).

TKK – Ţentralnaia kontrolnaia komissiia (Comisia

centrală de control).

UITLK – Upravlenie ITL i kolonii (Administraţia lagărelor şi coloniilor de reeducare prin muncă).

UNRRA – United Natiom Relief and Rehabilitation Agreement (Acordul pentru ajutorarea naţiunilor care au avut de suferit ca victime ale războiului). Inclusiv organizaţia creată de Naţiunile Unite în virtutea acestui acord.

URALMAŞ – Uralskii zavod tiajologo masinostroeniia (Uzina constructoare de maşini grele din Ural). Construită între 1928 – 1933, la Sverd-lovsk. Produce utilaje pentru industria metalurgică, de extracţie minieră şi petrolieră.

URC – Uciotno-raspredelitelnaia ceast (Sectorul de evidenţă şi repartizare).

USLON – Upravlenie severnân (solovetkih) lagherei osobogo naznaceni-ia (Administraţia lagărelor cu destinaţie specială (Solovki) din Nord).

USVITL – Upravlenie severno-vostocinân isprăvitelno-trudovân lagherei (Administraţia lagărelor de reeducare prin muncă din Nord-Est).

USO – Ustav strelkovoi ohranî (Regulamentul gărzii de infanterie).

VAD – Voshvalenie amerikanskoi demokratii (Elogierea democraţiei americane); articol-siglă.

Vagon-zak – vagon [dlia] zakliucionnân (Vagon pentru deţinuţi).

VAS – Vânaşivanie antisovetskih nastroenii (Stare de spirit antiso-vietică); articol-siglă.

VAT – Voshvalenie amerikanskoi tehniki (Elogierea telmicii americane); articol-siglă.

VCEKA – Vserossiiskaia cerezvâceainaia komissiia (Comisiaextrao rdinară – CEKA – panrusă). A fost înfiinţată în decembrie 1917, având în frunte pe F.E. Dzerjinski. În 1922 a fost reorganizată în GPU.

VGS – Vremennoe grajdanskoe stroitelstro

(Construcţie civilă provi-zorie).

VIKJEL – Vserossiiskii ispolnitelnîi komitet jeleznodorojnogo profsoiuza (Comitetul executiv panrus al sindicatului căilor ferate); august 1917 – ianuarie 1918. Considerându-se că desfăşoară activitate antisovietică, a fost înlocuit cu VIKJE-DOR (Comitetul executiv panrus al lucrătorilor de la căile ferate), în care predominau bolşevicii.

VIR – Vsesoiuznîi năucino-issledovatelskii institut rastenievotistra (Institutul unional de cercetare ştiinţifică pentru cultura plantelor).

VKP (b) – Vserossiiskaia Kommunisticeskaia Parţiia (bolşevikov) (Partidul Comunist (bolşevic) Panrus.

VNUS – Vinitrenniaia slujba (Serviciul interior).

VOHR – a) Vnutrenniaia ohrana Respubliki (Paza internă a Republicii); unităţi militare ale NKVD, subordonate, de fapt, VCEKA. Au fiinţat din 1919 până în 1920.

— B) Paza militarizată a locurilor de detenţie. Vezi VOHRA.

VOHRA – Voenizirovannaia ohrana mest zakliuceniia (Paza militarizată a locurilor de detenţie). În funcţie de condiţiile acestor locuri, efectivul pazei oscila între 3 – 5% şi 7 – 8% din numărul deţinuţilor. În perioada celui de-al doilea război mondial efectivul celor din pază se cifra la circa 3 milioane.

VSNH – Vâsşii sovet narodnogo hoziaistra (Consiliul superior al economiei naţionale); organul central superior pentru coordonarea industriei statului sovietic (1917 – 1932).

VSO – Voenizirovannaia strelkovaia ohrana (Garda paramilitară de puşcaşi).

VTUZ – Vâssee tehniceskoe ucebnoe zavedenie (Institut tehnic de învăţământ superior).

VŢIK – Vserossiiskii ţentralnîi ispolnitelnîi komitet

(Comitetul executiv central panrus); organul legislativ, de dispoziţie şi control al puterii de stat în RSFSR (1917 – 1938). Preşedinţi au fost Sverdlov (din 1917) şi Kalinin (din 1919). În 1938 a fost rebotezat în Sovietul Suprem.

VÂSPS – Vsesoiuznîi ţentralnîi sovet professionalnân soiuzov (Consiliul unional central al uniunilor profesionale).

VUZ – Vâssee ucebnoe zavedenie (Institut de învăţământ superior) Zagotzerno – Zernozagotovocinîi punkt (Centru de recepţionare a cerealelor).

Zek (z/k, zeka, ze-ka, pl. zeki) – zakliucionnîi (deţinut); apelativ oficial.

(f) NOTE

PARTEA A CINCEA – OCNA

Capitolul l – SORTIŢI PIERZANIEI

1. Cuvinte din lexicul militaro-administrativ, înlocuite după revoluţia din octombrie, apoi reintroduse treptat în cursul deceniului al patrulea şi în timpul războiului.

2. (în l. rusă – vagonka.) Sistem de echipare a barăcilor de locuit cu paturi pe două niveluri pentru patru persoane.

3. (în l. rusă uplotnenie.) Repartizare a mai multor familii într-un singur apartament.

4. Teritoriu împrejmuit cu sârmă ghimpată unde locuiesc sau muncesc zeki.

5. În cartea-reportaj Insula Sahalin (1895), scrisă după călătoria efectuată în anul 1890.

6. Vezi Abrevieri şi sigle.

7. Alfabetul rus are treizeci şi două de litere, însă patru dintre ele nu erau folosite în numerotarea literală.

8. (De la germ. polizei.) Membri ai detaşamentelor poliţiei auxiliare, pe care trupele germane de ocupaţie îi recrutau dintre localnici.

9. (în l. rusă – burgomistr.) Primari numiţi de germani în localităţile rurale din teritoriile sovietice ocupate.

10. Kabaniha, personaj din piesa Furtuna de A.N. Ostrovski (1823 – 1886), tipul soacrei tiranice, bădărane şi violente.

11. Academia Militară M.V. Frunze, înfiinţată în 1918 la Moscova ca Academie a Statului-Major. Din 1921 – Academia Militară a Armatei Roşii. Poartă numele lui Mihail Vasilievici Frunze (1885 – 1925), om politic, comandant de armată în timpul războiului civil, teoretician militar.

12. Adică portretul lui Stalin.

13. Portretul lui Hitler.

14. Staroste, responsabil (tot un fel de primar) în satele din teritoriile sovietice aflate sub ocupaţie germană.

15. Primul vers din cântecul, devenit celebru. Războiul sfânt, compus de A.V. Alexandrov (1883 – 1946) pe versurile poetului V.I. Lebedev-Ku-maci (1898 – 1949).

16. Decretul asupra pământului, adoptat a doua zi după revoluţia din octombrie, care prevedea ca pământul să fie distribuit ţăranilor.

17. Colaboratorii celei mai conservatoare reviste „Oktiabr” („Octombri-e”), pe care Soljeniţîn o asemuieşte cu revistele de tristă faimă „Na postu’” („La post”) şi „Na novom postu’” („La noul post”), organe ale aşa-zişilor scriitori proletari, în deceniul al treilea.

18. Prenume rusesc dintre cele mai răspândite, care îi simbolizează pe ostaşul de rând şi pe Maica Rusie, Rusia veşnică.

19. Versuri de V.I. Lebedev-Kumaci din cântecul Şiroka strana moia rodnaia (Necuprinsă-i ţara mea iubită), frecvent interpretat la marile festivităţi.

20. Împrumutul de stat intern, în URSS – una din sursele mijloacelor destinate industrializării şi dezvoltării economice. Până în 1958 se realiza prin subscriere de către populaţie.

21. Autorul se referă la cele trei mari procese de la

Moscova din deceniul al patrulea, prin care a fost suprimată vechea gardă a bolşevicilor: august 1936 – Zinoviev şi Kamenev; ianuarie 1937 – Piatakov şi Radek; martie 1938 – Buharin, Rîkov, Krestiński ş.a.

22. Adică marcate într-un anumit fel, ca să se ştie că posesorii lor au fost deţinuţi ai NKVD-ului. Vezi şi p. 456, nota 6.

23. Cel mai important dintre turnurile Kremlinului din Moscova, în care este amplasat celebrul orologiu al Kremlinului.

24. Levitan, Iuri Borisovici (n. 1914), crainic celebru al Radiodifuziunii din Moscova, specializat (datorită calităţilor excepţionale ale vocii sale) în prezentarea tuturor anunţurilor cu caracter solemn-patriotic.

25. De la sovet – sfat, povată; îndemn.

26. Spiridonova, Maria Alexandrovna (1884 – 1941), militant politic, membră a partidului eserilor. În 1906 l-a ucis pe G.N. Lujenovski, cel care a înăbuşit răscoalele ţărăneşti din gubernia Tambov. A fost condamnată la ocnă pe viaţă. În 1917 este unul dintre liderii eserilor de stânga. Arestată şi condamnată, apoi amnistiată. Ulterior a renunţat la activitatea politică. Conform altor surse – a murit într-un lagăr sovietic.

27. Blum, Leon (1872 – 1950), om politic francez, eseist. Lider al Partidu-lui Socialist Francez. Prim-ministru (1936 – 1937, 1938, 1946 – 1947).

28. Naziştii au ars în pieţe cărţile aparţinând autorilor de origine evre-iască.

29. Poincaré, Raymond (1860 – 1934), om politic francez, avocat. Prim-ministru (1912 – 1913, 1922 – 1924, 1926 – 1929) şi preşedinte al Franţei (1913 – 1920). Adept al întăririi alianţei franco-ruse împotriva Germaniei.

30. Piłsudski, Jozef (1867 – 1935), mareşal şi om politic polonez. Devenind preşedinte al Poloniei în urma loviturii de stat din 1926, a instaurat o dictatură militară.

31. După ce Armata Roşie a invadat Polonia la 18 octombrie 1939 şi după ce s-a stabilit linia de demarcaţie între zonele ocupate de trupele sovietice şi cele germane.

32. Numele unor gardieni de lagăr. Vezi vol. II.

33. Cean Tzo-Lin (1873 [1876?1 – 1928), mareşal chinez, guvernator al Manciuriei (1911), conducător al grupării militariştilor pro-japonezi din China de Nord-Est.

34. MacDonald, James Ramsay (1866 – 1937), om politic britanic. Unul dintre fondatorii şi liderii Partidului Laburist. Prim-ministru (1924, 1929 – 1931). Între 1931 şi 1935 a condus un guvern de coaliţie. În 1924, guvernul condus de el a stabilit relaţii diplomatice cu URS S.

35. Cel dintâi discurs al lui Stalin de la începutul războiului (22 iunie 1941), când s-a adresat cu „Fraţi şi surori!” şi nu cu „Tovarăşi!” ca de obicei.

36. O suită de decrete şi ordonanţe (27 mai, 26 iunie, 10 iulie, 17 iulie, 2 octombrie şi 19 octombrie 1940) care prevedeau extinderea puterii şefilor de echipă în industria grea, interdicţia pentru muncitori şi funcţi-onari de a pleca, la dorinţa lor, din întreprindere. Calitatea proastă a producţiei să fie considerată crimă împotriva statului şi pedepsită ca atare etc.

37. Una dintre expresiile des folosite în presa sovietică la începutul războiului.

38. Vezi şi vol. I.

39. Deci, înainte de anexarea Basarabiei, a Poloniei răsăritene, a Ţărilor Baltice şi a unei părţi din Finlanda în martie 1940.

40. Sate mari ale populaţiei căzăceşti.

41. Care a organizat atentatul la viaţa lui Hitler (20 iulie 1944).

42. Cu ajutorul acestui vagon, Lenin şi tovarăşii lui s-au putut întoarce în Rusia în aprilie 1917.

43. Este vorba de Guvernul provizoriu, care s-a aflat la putere în Rusia în perioada 2 (15) martie-25 octombrie

(7 noiembrie) 1917. A fost format după revoluţia din februarie de către Comitetul provizoriu al membrilor Dumei de Stat, cu acordul liderilor eseri şi menşevici ai Sovietului din Petrograd. Premieri: cadetul G.E. Lvov (1861 – 1925) şi eserul A.F. Kerenski (1881 – 1970).

44. Trupe aparţinând Ministerului Afacerilor Interne – MVD.

45. În acest an a fost încheiat un acord privind repatrierea prizonierilor de război.

Capitolul 2 – ZEFIRUL REVOLUŢIEI

1. Muncile de bază, corespunzătoare profilului lagărului respectiv, pe care le efectuau majoritatea zekilor, în condiţiile cele mai grele.

2. Vers din cunoscuta poezie a lui Lermontov Pânia (1831).

3. Vezi volumul I, precum şi Abrevieri şi sigle.

4. Vezi volumul I.

5. Messerschmitt – avioane de vânătoare folosite de germani în cel de al doilea război mondial.

6. Lucrători, agenţi ai MVD (vezi Abrevieri şi sigle).

7. Agentul operativ (operul), cekistul care ţinea sub observaţie starea de spirit şi intenţiile deţinuţilor, avea sub control sistemul de informare şi efectua anchetele în lagăr.

8. Gherşuni, Vladimir Lvovici (n. 1936), adept al mişcării democratice din Uniunea Sovietică, în 1949 a fost arestat şi condamnat la zece ani de lagăr. Primeşte o nouă condamnare în 1969.

9. Gherşuni, Grigori Andreevici (1870 – 1908), unul din organizatorii şi liderii partidului eserilor, iniţiator al multor acte teroriste. Autorul unui volum de memorii: Din trecutul apropiat (1907).

10. Ucraina de Vest a fost constituită din teritoriile alipite la URSS după împărţirea, în octombrie 1939, a Poloniei între Germania şi URSS.

11. Cu ocazia răscoalei de eliberare naţională din

1863 – 1864.

12. Soljeniţîn se referă la detaşamentele de puşcaşi letoni, unităţi militare probolşevice (organizate în 1915, în 1916 constituiau o divizie), care au jucat un rol esenţial înainte şi după revoluţia din octombrie. Detaşamentele de puşcaşi letoni au constituit timp îndelungat garda armată a Kremlinului.

13. Vezi volumul I.

14. Care s-au răsculat împotriva puterii sovietice.

15. Numele statului vechi rus (Rusia veche) din perioada sec. IX – începutul sec. XII, având capitala la Kiev. A fost constituit din pământurile slavilor din zona lacului Ilmen şi ale slavilor de răsărit, cunoscuţi sub numele de poliani, radimici, crivici şi alţii. S-a destrămat în 1132.

16. (în l. rusă vossoedinenie.) Unirea Ucrainei din stânga Niprului cu Rusia, proclamată de hatmanul Bogdan Hmelnitki în Rada (Sfatul) din Pereiaslav.

17. (Rada Centrală.) Adunarea naţională ucraineană, înfiinţată în martie 1917. Preşedinte – M.S. Gruşevski. A proclamat independenţa Ucrainei (20 noiembrie 1917), a încheiat pace cu germanii (9 februarie 1918). A fost dizolvată de germani (28 aprilie 1918).

18. Skoropadski, Pavel Petrovici (1873 – 1945), general în armata ţaristă, unul dintre organizatorii rezistenţei împotriva bolşevicilor în timpul războiului civil. Hatman al Ucrainei (aprilie-decembrie 1918), sprijinit de germani. Din 1918 a trăit în emigraţie.

19. Petliura, Simon Vasilievici (1879 – 1926), unul dintre principalii conducători ai mişcării naţionale din Ucraina (1918 – 1920). A participat la formarea Radei Centrale şi a Directoriei (Guvernului), al cărei şef a fost din februarie 1919. Din 1920 a trăit în emigraţie. Este ucis la Paris.

20. Insurecţie armată (1 august – 2 octombrie 1944) împotriva trupelor fasciste din Varşovia. Organizată şi

declanşată de conducerea Armatei Krajowa (vezi vol. I,), a luat un caracter de masă. A fost înăbuşită sângeros (circa 200.000 de morţi), în vreme ce trupele sovietice aşteptau la marginea Varşoviei, fără să intervină.

21. Bulgakov, Mihail Afanasievici (1891 – 1940), prozator şi dramaturg. Autor al romanului Maestrul şi Margareta şi, printre altele, al unor piese şi scrieri în proză inspirate din evenimentele războiului civil în Ucraina (Kiev): romanul Garda albă, piesa Zilele Turbinilor şi altele.

22. Războiul fulger (germ.).

23. În virtutea unui decret din 2 octombrie 1940. Vezi şi Abrevieri şi şi-gle, abrevierea FZO.

24. Vezi volumul I.

25. Kravcenko, Viktor Andreevici (1905 – 1966), înalt funcţionar sovietic, care, în 1944, cere azil politic în SUA, unde, în 1946, publică volumul Am ales libertatea. În 1949, intentează proces pentru calomnie unor zi-arişti francezi de la „L'Humanité" şi „Lettres françaises". Aceştia îl acuzaseră că n-ar fi autorul cărţii sale, care nu e decât o urzeală de minciuni. Pe parcursul procesului a ieşit la iveală existenţa lagărelor de concentrare în URSS.

26. Versuri din poezia Slusai! (Ascultă!), aparţinând poetului revoluţionar Golz-Miller, Ivan Ivanovici (1842 – 1871). Puse pe muzică de compozitorul ucrainean Piotr Petrovici Sokalski (1832 – 1887), au devenit un cunoscut cântec revoluţionar.

27. Şostakovici, Dmitri Dmitrievici (1906 – 1975), unul din marii compozitori ai contemporaneităţii. A compus opere, balete, 15 simfonii, poeme simfonice, muzică de cameră, corală etc. În Simfonia XI, 1905, foloseş-te cântecul Slusai al lui Goltz-Miller şi Sokalski. În numeroase rânduri a fost criticat pentru formalism.

28. Breşko-Breşkovski, Nikolai Nikolaevici, scriitor din emigraţie, autor al unor romane de aventuri. Romanul

Madona roşie este inspirat de războiul civil din Spania (1936 – 1939).

29. Campania de Gheaţă a flotei din Marea Baltică (17 februarie – 2 mai 1918). În timpul războiului civil, în condiţii dificile de iarnă, principalele forţe ale flotei din Marea Baltică au fost transferate din Tallin la Helsinki şi de acolo la Kronstadt (236 nave), deoarece erau ameninţate să fie capturate de trupele finlandeze şi germane.

30. Karsavina, Tamara Platonovna (1885 – 1978), balerină. Între anii 1909 şi 1929 a participat la Stagiunile ruseşti şi a făcut parte din trupa Baletul rus a lui S.P. Diaghilev. În perioada 1930 – 1955 este vicepreşe-dintă a Academiei regale de dans din Londra.

Capitolul 3 – LANŢURI, LANŢURI…

1. Rejimka (de la rejim – regim), închisoare sau alt loc de recluziune cu regim disciplinar.

2. În cadrul alfabetului rus (33 litere), literele şci şi i se situează în partea finală, pe locurile 27 şi, respectiv, 29. Relativ puţine cuvinte încep cu şci şi niciunul cu!

3. Doroşevici, Vlas Mihailovici (1864 – 1922), publicist şi critic teatral. Autor al unui volum de reportaje despre ocna ţaristă: Sahalin (Ocna) (1903), rezultat în urma unei călătorii săvârşite în Extremul Orient (inclusiv Sahalin), în anul 1897.

4. Comandantul era un zek desemnat de administraţie să îndeplinească serviciul de poliţist în interiorul zonei (de obicei erau recrutaţi dintre cei condamnaţi pentru banditism; politicii nu erau admişi).

5. Poem dedicat de N.A. Nekrasov (1821 – 1877) soţiilor decembriştilor care şi-au urmat soţii condamnaţi la ocnă în Siberia.

6. Aici, Soljeniţîn face aluzie la denumirea oficială a FTL: lagăre de reeducare prin muncă.

7. Poezia conţine multe aluzii la o alta, cu acelaşi

titlu, scrisă în 1901 de Valeri Briusov (1873 – 1924), liderul poeziei moderniste ruse, şi publicată în volumul Urbi et orbi din anul 1903.

8. Vezi vol. I, p. 462, nota 26.

9. Vezi vol. I, p. 145 (nota autorului).

Capitolul 4 – DE CE AŢI TOLERAT?

1. Denumiri ale unor fenomene democratice din istoria Rusiei. Zemski sobor – adunare a reprezentanţilor claselor privilegiate din vechea Rusie (sec. XVI-XVII). Obştea sătească – un fel de autoadministrare şi autogestiune a pământului unui sat, care au existat până la colectivizare. Căzăcimea liberă (cazaci) – denumire a ţăranilor liberi, foşti dependenţi, fugiţi de pe domeniile feudalilor ruşi şi poloni, care, în sec. XV-XVI, s-au aşezat în regiunile extrateritoriale ale Rusiei şi Poloniei, unde au constituit comunităţi militare autonome (Zaporojie, Don, îsr. Kuban, Ural, Terek). În schimbul unor privilegii, aveau obligaţii militare. Ţărănimea din Nord, ţăranii din nordul Rusiei europene, care nu au cunoscut iobăgia şi au fost (până la revoluţia din octombrie 1917) cei mai liberi ţărani din Rusia.

2. Ivan IV Vasilievici (cel Groaznic) (1530 – 1584), mare cneaz al „întregii Rusii” (din 1533), cel dintâi ţar rus (din 1547).

3. Alexei Mihailovici (vezi vol. I, p. 455, nota 1).

4. Petru cel Mare.

5. Ecaterina II.

6. Alexandru II (1818 – 1881), împărat al Rusiei din 1855. Fiul cel mare al lui Nicolae I. A înfăptuit reforma agrară din 1861, prin care se desfiinţa iobăgia. Asupra lui s-au săvârşit o serie de atentate (1866, 1867, 1879, 1880), în cele din urmă fiind ucis de un terorist de la Narodnaia volia (vezi vol. I, p. 465, nota 5).

7. La câţiva ani de la urcarea pe tron, Alexandru II a purces la înfăptuirea „marilor sale reforme”: abolirea

iobăgiei, reforma presei, reforma justiţiei, a serviciului militar, crearea autoadministraţiei locale.

8. Vezi vol. I, p. 453, nota 79.

9. Trepov, Fiodor Fiodorovici (1812 – 1889), guvernator al Petersburgului (1873 – 1878). A fost rănit în atentatul săvârşit asupra lui de Vera Zasulici (vezi vol. I, p. 465, nota 6).

10. Soloviov, Alexandr Konstantinovici (1846 – 1879), revoluţionar narodnic. La 2 aprilie 1879 a săvârşit un atentat (nereuşit) la viaţa lui Alexandru II. A fost spânzurat.

11. Halturin, Stepan Nikolaevici (1856 – 1882), unul dintre primii revoluţi-onari proveniţi din rândul muncitorilor. În 1880 a făcut să explodeze o bombă la Palatul de Iarnă. Spânzurat la Odessa ca participant la asasinarea procurorului militar V.S. Strelnikov.

12. Vezi vol. I, p. 450, nota 49.

13. Revistă literară de ştiinţă şi politică, editată la Petersburg (1876 – 1918), de orientare narodnică. După revoluţia din 1905 – 1907 a oscilat între poziţiile eserilor şi cadeţilor.

14. Sulianov, N. (Ghimmer, Nikolai Nikolaevici) (1882 – 1940), economist şi publicist, militant revoluţionar. Eser (1903), din 1917 – menşevic. În 1931 a fost condamnat sub acuzaţia de a fi făcut parte dintr-o „organizaţie contrarevoluţionară menşevică”.

15. Azef, Evno Fişelevici (1869 – 1918), colaborator secret al departamentului poliţiei. Unul dintre organizatorii partidului eserilor şi iniţiatorul a numeroase acte teroriste. În perioada 1901 – 1908 a predat poliţiei mulţi membri ai partidului. A fost demascat în 1908 de V.L. Bemţev (vezi vol. I, p. 469, nota 22).

16. Juk, Iustin Petrovici (1887 – 1919), revoluţionar, participant la revoluţiile din 1905 – 1907 şi din octombrie 1917. În 1919 – împuternicitul comitetului pentru apărare

din Petrograd. A murit în luptă.

17. „Uniunea de luptă pentru eliberarea clasei muncitoare”, înfiinţată în anul 1895, prima încercare de partid socialist de orientare marxistă.

18. Fortăreaţa Petropavlovskaia din Petersburg.

19. Vezi vol. I, p. 205 şi urm.

20. Cel dintâi ziar politic marxist apărut ilegal, editat de V.I. Lenin (1900 – 1903). Începând cu Nr. 52, trece sub influenţa menşevicilor (1903 – 1905, Nr. 112).

21. Vezi vol. I, p. 461, nota 14.

22. Stalin a fost bănuit şi chiar acuzat de a fi fost în serviciul poliţiei secrete ţariste.

23. Este vorba de mareşalul M.N. Tuhacevski (vezi vol. I, p. 447, nota 15).

24. Andreev, Vadim Leonidovici (1903 – 1976), poet şi prozator. Fiul lui Leonid Andreev. Autor, printre altele, al volumelor memorialistice: Copilăria (1963, 1966), Istoria unei călătorii (1966), întoarcerea la viaţă (1969), Peste douăzeci de ani (1974).

25. Parte a fortăreţei Petropavlovskaia devenită (de la sfârşitul sec. XIX) închisoare – politică.

26. Krasin, Leonid Borisovici (1870 – 1926), om politic bolşevic. Comisar al poporului pentru comerţ şi industrie (1918), pentru căile de comunicaţie (1919), pentru comerţul exterior. Primul ambasador al URSS în Franţa.

27. Mill, John Stuart (1806 – 1873), filosof şi economist englez. Creatorul pozitivismului englez, discipolul lui Auguste Compte. În Sistemul logicii (1843) a elaborat logica inductivă, pe care a tratat-o ca metodologie generală a ştiinţelor.

28. Wundt, Wilhelm (1832 – 1920), psiholog, fiziolog, lingvist şi filosof german. Unul dintre iniţiatorii psihologiei moderne experimentale şi ai psihologiei sociale (Psihologia popoarelor, 10 vol.).

29. Kautsky, Karl (1854 – 1938), publicist şi om politic german. Unul dintre liderii social-democraţiei germane şi ai Internaţionalei a II-a. Lucrări de popularizare a marxismului.

30. Semaşko, Nikolai Alexandrovici (1874 – 1949), om politic, medic şi profesor de medicină. Unul dintre organizatorii sistemului ocrotirii sănătăţii publice.

31. Pârvus (Alexandr Lvovici Helphand) (1869 – 1924), militant în mişcarea social-democrată rusă şi germană. Din 1903 – menşevic. După evenimentele din 1905 este condamnat la trei ani de exil administrativ, dar evadează înainte de a ajunge la destinaţie. Adept al teoriei revoluţiei permanente, propovăduită de troţkişti.

32. Karpenko-Karâi (Tobilevici), Ivan Karpovici (1845 – 1907), dramaturg şi actor ucrainean. Pentru activitatea sa politică în cadrul cercurilor ile-gale, a fost exilat la Novocerkassk (1884 – 1887).

33. Kirillov, Vladimir Timofeevici (1890 – 1943), poet. Marinar în flota comercială din Marea Neagră. Pentru activitatea revoluţionară din perioada 1905 – 1906, a fost exilat pe trei ani. A participat la revoluţiile din 1917. A făcut parte din grupările poeţilor proletari. Autorul poeziei Noi, care conţine versurile: „În numele lui Mâinf, să-l ardem pe Rafael, / Să distrugem muzeele, să strivim florile artei” – devenite una dintre lozincile proletcultismului. Victimă a represiunilor staliniste.

34. Kasatkin, Ivan Miliailovici (1880 – 1938), prozator. Din 1902 membru al partidului social-democrat. Arestat de numeroase ori pentru activitate revoluţionară, în timpul primului război mondial (din iniţiativa E.P. Peşkova – soţia lui M. Gorki) şi după revoluţia din octombrie (din însărcinarea VCEKA) se ocupă de situaţia copiilor orfani şi abandonaţi. Victimă a represiunilor staliniste.

35. Karpov, Evtihi Pavlovici (1857 – 1926), dramaturg

şi regizor. Ca parti-cipant la mişcarea revoluţionară narodnică, a fost exilat în câteva rânduri.

36. Suvorin, Alexei Sergheevici (1834 – 1912), publicist, scriitor şi editor. În anul 1895 a înfiinţat un teatru propriu, aşa-numitul Teatru Suvorin sau Teatrul Mic din Petersburg.

37. Krjijanovski, Gleb Maximilianovici (1872 – 1959), om de ştiinţă, literat şi politician. Prieten al lui V.I. Lenin. După revoluţia din octombrie a fost preşedintele comisiei pentru electrificare şi al Comitetului de Stat al Planificării. Autor al multor cântece revoluţionare (printre care celebra Varşovianca, 1896), scrise la închisoare (Butârki) şi în exil.

38. Al generalului Duhonin (vezi vol. I, p. 470, nota 9).

39. Staroselski, Vladimir Alexandrovici (1860 – 1916), biolog, participant la mişcarea revoluţionară din Rusia. Bolşevic (din 1907). Ca locţiitor al guvernatorului guberniei Kutaisi (Georgia) (1905 – 1906), i-a sprijinit pe revoluţionari, drept care a fost poreclit „guvernatorul roşu”.

40. „Culegere de articole despre intelectualitatea rusă”, apărută la Moscova (1909), editată de un grup de publicişti şi filosofi (N. Berdiaev, S. Bulgakov, A. Izgoev, P. Struve ş.a.). V.I. Lenin a numit Vehi „enci-clopedie a apostaziei liberale”...

41. Crucişător din flota Mării Negre, al cărui echipaj a participat la revolta din Sevastopol (1905). Pe acest crucişător s-a aflat P.P. Schmidt, comandantul flotei revoluţionare.

42. Staţiune climaterică pe litoralul Mării Negre (la 3 km sud-vest de Ialta), unde familia imperială avea o reşedinţă de vară.

43. Gotz, Abram Rafailovici (1882 – 1940), revoluţionar, membru al partidului eserilor. În perioada 1907 – 1917 se află la ocnă şi în exil. În 1917 este

preşedinte al VŢIK (vezi Note şi abrevieri). În 1922 – condamnat de justiţia bolşevică.

44. Prima conferinţă generală a socialiştilor internaţionalişti, un prim pas spre unirea elementelor internaţionaliste, care au constituit nucleul Internaţionalei III.

45. Krupskaia, Nadejda Konstantinovna (1869 – 1939), militantă bolşevică. Soţia şi colaboratoarea lui Lenin.

46. Localitate situată la 14 km de oraşul Tuia, unde se află casa în care s-a născut, a trăit şi a creat aproape 60 de ani L.N. Tolstoi.

47. Stalin.

48. Kovalskaia, Elizaveta Nikolaevna (1851 – 1943), revoluţionară aparţinând mişcării narodnice. În 1881 a fost condamnată la ocnă pe viaţă, pedeapsă pe care a executat-o în ţinutul râului Kara.

49. Lavrov, Piotr Lavrovici (1823 – 1900), filosof, sociolog şi publicist, unul dintre ideologii narodnicismului. Autorul Scrisorilor istorice, care s-au bucurat de mare popularitate în rândul tinerilor revoluţionari.

50. Sazonov (Sozonov), Egor Sergheevici (1879 – 1910), revoluţionar eser. Terorist, l-a ucis pe V.K. Plelive, ministrul afacerilor interne. Condamnat la ocnă pe viaţă, s-a sinucis, protestând împotriva pedepsei corporale la care erau supuşi ocnaşii politici.

51. Plelive, Viaceslav Konstantinovici (1846 – 1904), ministru al afacerilor interne (1902 – 1904). A fost ucis de teroristul eser E.S. Sazonov.

52. Kaliaev, Ivan Platonovici (1877 – 1905), revoluţionar eser. Terorist. La 4 februarie 1905 l-a ucis pe marele principe Serghei Alexandrovici, guvernatorul general al Moscovei. A fost spânzurat.

53. Mihailovski, Nikolai Konstantinovici (1842 – 1904), sociolog, critic literar şi publicist de orientare

narodnică, antimarxist.

54. Deici, Lev Grigorievici (1855 – 1941), revoluţionar narodnic (din 1874). În perioada 1884 – 1901 – ocnaş în ţinutul râului Kara, de unde a evadat. Din 1903 devine unul dintre liderii menşevismului. Biograful lui G.V. Plehanov.

55. Vers al lui Griboedov, citat de Puşkin în romanul Evgheni Oneghin.

Capitolul 5 – POEZIA SUB LESPEDE, ADEVĂRUL SUB BOLOVAN

1. Kurocikin, Vasili Stepanovici (1831 – 1875), poet, unul dintre editorii revistei satirice „Iskra” („Scânteia”) (1859 – 1873).

2. Localităţi din Prusia Orientală şi, respectiv, din Polonia. Drumul de la Osterode la Brodnica a constituit prima etapă străbătută de Soljeniţîn ca arestat.

3. Poem de A. Tvardovski, închinat apărătorilor patriei în cel de al doilea război mondial.

4. Vers mult folosit în poezia rusă, compus din opt silabe, şi nouă, când rima are două silabe.

5. Vezi vol. I, p. 446, nota 7.

6. Pisarev, Dmitri Ivanovici (1840 – 1868), publicist şi critic literar, filosof materialist şi socialist utopic, democrat-revoluţionar. În perioada 1862 – 1866 a fost închis la fortăreaţa Petropovlovskaia pentru propagandă revoluţionară.

7. Blok, Alexandr Alexandrovici (1880 – 1921), poet. Simbolist din generaţia tânără. Celebritatea i-a adus-o volumul Versuri despre Frumoasa Doamnă. În 1918 a scris Cei doisprezece, primul poem despre revoluţie.

8. Este vorba de Dicţionarul explicativ al limbii ruse al lui V.I. Dahl (vezi vol. I, p. 456, nota 6).

9. Romanul scriitoarei engleze E.L. Voynich (1864 – 1960).

10. Vezi vol. I, p. 473, nota 17.

11. Vezi vol. I, pp. 306 – 313, 325 – 329.

12. Citat din poemul în proză Limba rusă de I.S. Turgheniev.

13. Petőfi Sandor (1823 – 1849), poet ungur, care a influenţat considerabil dezvoltarea poeziei maghiare.

14. Arany János (1817 – 1882), poet ungur, autor de versuri patriotice, balade, poeme satirice, lirică filosofică etc.

15. Erou din poemul cu acelaşi nume de M.I. Lermontov. Tânăr călugăr georgian, luat prizonier de ruşi, care se ofileşte şi se stinge în captivitate.

16. Şevcenko, Taras Grigorievici (1814 – 1861), poetul naţional al ucrainenilor, pictor, fondatorul literaturii ucrainene moderne. Revoluţionar. Pentru activitatea în cadrul Societăţii Kirill şi Metodiu, care printre altele lupta pentru eliberarea Ucrainei, în 1847 a fost arestat şi trimis ca soldat simplu în corpul de armată Orenburg (1847 – 1858).

17. Adică în plin proces de compunere a poemelor Nopţi prusiene.

18. Personaj al basmelor ruseşti, considerat de fraţii lui mai puţin inteligent, dar care, până la urmă, rezolvă toate enigmele, trece prin toate încercările, cucerind inima fetei de împărat şi tronul împărăţiei.

19. Nouă ianuarie 1905 („Duminica sângeroasă”), ziua când trupele ţariste au tras în muncitorii (peste 140.000) care mergeau cu o petiţie la ţar. A constituit începutul revoluţiei din 1905 – 1907.

20. Mokrousov, Boris Andreevici (1909 – 1968), compozitor. Autor al unei opere (Ceapaev, 1940) şi al multor cântece de mare popularitate.

21. Isakovski, Mihail Vasilievici (1900 – 1973), poet. Poezie de inspiraţie preponderent sătească. Autorul textelor multor cântece despre război, devenite populare (Katiuşa ş.a.).

Capitolul 6 – UN EVADAT CONVINS

1. Esenţă de ceai foarte puternică, înlocuitoare, în condiţiile de lagăr, a narcoticelor (peste 50 grame de ceai la O, 5 l apă).

Capitolul 7 – MOTĂNELUL ALB

1. Deţinuţii care aveau permisiunea să se deplaseze singuri, fără a fi însoţiţi de un soldat din escortă.

2. A fi eliberat de procurorul verde: a evada în anotimpul verii. A fi eliberat de procurorul alb: a evada pe timp de iarnă.

3. Versuri dintr-un cunoscut cântec revoluţionar din secolul al XIX-lea (Gândurile unui evadat străbătând Baikalul sau Slavita mare, liber Bai-kal), aparţinând poetului şi etnografului sibenan Dmitri Pavlovici Davîdov (1821 – 1888).

4. „Pace”, formulă de salut la popoarele de origine turcică.

5. Fel de mâncare specific kazahilor, având la bază carne de oaie, un fel de tocană compusă din cinci alimente.

6. „Barbă albă”, căpetenie de seminţie, om respectabil; formulă de adresare bătrânilor în Asia Centrală şi Caucaz.

7. „Carne”? „Nu”!

8. Vas de băut (ceaşcă fără toartă) la popoarele din Asia Centrală.

9. Cântec de muzică uşoară care s-a bucurat de popularitate în jurul anului 1940.

10. Sat, la popoarele din Asia Centrală şi Caucaz.

11. Diminutiv de la Gheorghi.

12. În l. kazahă: cinci ruble. Termo şi tovarăşul lui au crezut că este o pronunţie defectuoasă pentru expresia rusească bez deneg: fără bani.

13. Ermak Timofeevici (7 – 1585), ataman de cazaci, vestit prin campa-niile întreprinse în Siberia, care au constituit începutul cuceririi de către ruşi a acestui

teritoriu. Şi-a găsit moartea într-o bătălie cu tătarii. Erou de legende şi cântece populare.

14. Vezi Abrevieri şi sigle.

15. Abai Kunanbaev (1845 – 1904), poetul naţional al kazahilor, fondatorul literaturii kazahe moderne scrise.

16. Viacik Ştirbul (Viacik – diminutiv de la Viaceslav, prenumele lui Molotov).

Capitolul 8 – EVADĂRI ÎNTÂMPLĂTOARE SAU EVADĂRI PREGĂTITE INGINEREŞTE

1. Mişcarea partizanilor păcii, mişcare internaţională de masă împotriva războaielor şi militarismului, reunind pe luptătorii pentru pace indiferent de apartenenţa naţională şi de concepţiile politice şi religioase. A fost creată sub auspiciile partidelor comuniste la primul Congres mondial al partizanilor păcii (Paris-Praga, aprilie 1949). Alte manifestări: apelul de la Stockholm (1950), congresul din 1950 (Varşovia), sesiunea Consiliului mondial al păcii (Viena, 1951), Congresul popoarelor pentru apărarea păcii (Viena, 1952).

2. Tilionov, Nikolai Semionovici (1896 – 1979), poet şi prozator oficial; secretar al Uniunii Scriitorilor din URSS (din 1944), deputat în Sovietul Suprem (din 1946), preşedinte al Comitetului sovietic pentru apărarea păcii (din 1949), membru al Consiliului Mondial al Păcii. Laureat al multor premii Stalin şi Lenin.

3. La rândul lui, Ilia Ehrenburg a fost vicepreşedinte al Consiliului Mondial al Păcii din 1950 şi a primit premiul internaţional Lenin „Pentru întărirea păcii între popoare” (vezi şi vol. I, p. 459, nota 37).

4. Tot un deportat. Cecenii au fost deportaţi, întreaga republică, în anul 1944, sub acuzaţia de colaboraţionism cu ocupanţii germani.

5. Korneiciuk, Alexandr Evdokimovici (1905 – 1972), dramaturg ucrai-nean oficial şi om politic. Printre altele – membru al Consiliului Mondial al Păcii şi al Biroului

acestuia (din 1949), membru al Prezidiului Consiliului Mondial al Păcii (din 1958). De cinci ori laureat al premiului Stalin. Laureat al premiului Lenin pentru pace (1960).

6. Posesori de carnete de identitate „deteriorate" sau „avariate", marcate discret pentru a dovedi că deţinătorii au avut probleme cu securitatea.

7. Căciulă de blană cu urechi mari.

8. Preţul de răscumpărare a miresei, care se plătea părinţilor drept compensaţie pentru pierderea unei lucrătoare (la unele popoare din Asia, Africa ş.a.).

9. (în unele limbi turcice.) Bunic, moş.

10. În limba rusă, cuvântul razvedka are mai multe înţelesuri. Pe lângă sensul de serviciu de informaţii/de spionaj, mai înseamnă şi explorare, prospectare, prospecţiune, recunoaştere, cercetare etc.

11. Acordeon de construcţie rusească, dar care este prevăzut şi pentru mâna dreaptă tot cu butoane, nu cu clape.

12. (Sau mastîrka.) Automutilare intenţionată, la care deţinuţii recur-geau pentru a se sustrage de la anumite corvezi. Simulare a îmbolnă-virii.

Capitolul 9 – BĂIEŢAŞII CU AUTOMATE

1. Adică fără blană, doar din postav.

2. Volodia este de fapt diminutivul de la Vladimir, dar şi de la Vladilen, prenume construit artificial de la Vladi [mir] Len [în

Capitolul 10 – CÂND ÎN ZONĂ ARDE PĂMÂNTUL

1. Detaşamente de mărimi variabile, alcătuite din rândul naţionalităţilor neruse din URSS, care au luptat de partea germanilor.

2. Decrete din 7 august 1932 şi 4 iunie 1947, care pedepseau prejudiciile grave aduse proprietăţii socialiste.

3. Inguşii (galgai), popor din Caucazul de Nord, care până în anul 1991 a făcut parte din RSSA Ceceno-inguşă

(Ceceno-Inguşetia) în cadrul RSFSR.

4. Hoţ cu autoritate, cu multă experienţă, părerea căruia este respectată cu stricteţe în mediul interlop. Numirea hoţului „hoţ după lege” se face în cadrul „soborurilor”. Una dintre condiţiile acordării acestui „rang” era respectarea legii lumii interlope.

5. Una din camerele Sovietului Suprem al URSS (alături de Sovietul Uniunii), aleasă de populaţie conform normelor stabilite de Constituţie: 32 deputaţi pentru fiecare republică unională, 11 – pentru fiecare republică autonomă, 5 – pentru regiunile autonome şi 1 pentru fiecare district autonom.

6. Joc de cuvinte: conducerea lagărului a pus la dispoziţia turnătorilor o celulă (kamera), pe care deţinuţii, maliţioşi, au botezat-o „birou de ba-gaje” – kamera hraneniia (textual – celulă, cameră de păstrare).

7. Mahno, Nestor Ivanovici (1889 – 1934), anarhist, unul dintre conducătorii rezistenţei anticomuniste din sudul Ucrainei în timpul războiului civil (1918 – 1921). În 1921 s-a refugiat în România.

Capitolul 11 – LANŢURILE NI LE RUPEM PE DIBUITE

1. Este vorba de Ajunul Crăciunului rusesc, care se prăznuieşte pe stil vechi (sau după Calendarul iulian).

2. Un fel de colivă, care se pregătea cu acest prilej.

3. Vezi nota 19 de la Capitolul 5.

4. Deţinuţii aparţinând valului de arestări din 1937.

5. Adică Stalin.

6. (Katuska.) În jargonul puşcăriaşilor – durata maximă a condamnării, prevăzută de un articol concret din Codul penal.

7. Dutov, Alexandr Ilici (1879 – 1921), general-locotenent, unul dintre organizatorii rezistentei albgardiste din Uralul de Sud (1917 – 1919). S-a refugiat în China, unde a fost ucis.

8. Kamo (TerPetrosian), Simon Arşakovici (1882 – 1922), bolşevic de origine georgiană, amic cu Stalin, alături de care a organizat numeroase jafuri pentru completarea fondurilor destinate activităţii partidului.

9.5 martie 1953, ziua când a murit I.V. Stalin.

10. Semnată de K.E. Voroşilov, ca şef al statului (preşedinte alSoviet ului Suprem al URSS).

11. Este vorba de Beria…

12. Maslennikov, Ivan Ivanovici (1900 – 1954), şef militar, general de armată (1944). În 1945 – adjunct al comandantului şef al trupelor sovietice din Orientul îndepărtat. Înainte şi după război a avut funcţii la GPU – NKVD – MVD.

13. Rudenko, Roman Andreevici (n. 1907), om politic, procuror general al URSS (din 1953), acuzatorul principal din partea URSS la procesul de la Nürnberg (1945 – 1946).

Capitolul 12 – CELE PATRUZECI DE ZILE ALE KENGHIRULUI

1. Aviaţia purta de asemenea epoleţi albaştri, totuşi de o altă nuanţă.

2. Revoltă muncitorească având ca obiectiv o serie de revendicări sociale. Înăbuşită de tancurile sovietice.

3. Vezi vol. II, p. 416 şi urm.

4. Rimski-Korsakov, Nikolai Andreevici (1844 – 1908), compozitor şi dirijor, profesor la Conservatorul din Petersburg. A compus peste cincisprezece opere, numeroase lucrări simfonice, lieduri etc.

5. Vezi vol. I, p. 475, nota 12.

6. Sărbătoare, la tătari şi başkiri, după încheierea lucrărilor agricole de primăvară. La kazahi – nuntă la care au loc şi curse de cai.

7. Cot, Pierre (1895 – 1977), ministru francez (1933 – 1939), antifascist. Unul dintre organizatorii Mişcării partizanilor păcii. Laureat al premiului internaţional Lenin (1953).

8. Sartre, Jean-Paul (1905 – 1980), filosof şi scriitor francez. Reprezentant al existenţialismului. După 1950 – influenţat de marxism. Premiul Nobel (1964).

9. Iuri Dolgoruki (anii ’90 ai sec. XI – 1157), cneaz de Suzdal şi mare cneaz de Kiev, fiul lui Vladimir Manomahul (vezi vol. I, p. 462, nota 33). În 1125 a mutat capitala cnezatului Rostov-Suzdal de la Rostov la Suz-dal. S-a luptat pentru cucerirea Pereiaslavului şi a Kievului, pentru care a fost poreclit Dolgoruki – cel lung de mână. În vremea lui este pomenită pentru prima dată Moscova, pe care o fortifică în 1156, fiind, astfel, socotit întemeietorul ei.

10. Oraş (din 1960 înglobat în Moscova) în apropierea căruia se află Aerodromul central al clubului aviatic, unde se desfăşoară parăzile de ziua aviaţiei.

11. Surkov, Alexei Alexandrovici (1889 – 1983), poet oficial, om politic, secretar al Uniunii Scriitorilor din URSS. Soljeniţîn se referă la articolul Sub stindardul realismului socialist, publicat în „Pravda” din 25 mai 1954.

12. Kocetov, Vsevolod Anisimovici (1912 – 1972), prozator conformist, unul dintre reprezentanţii consecvenţi ai realismului socialist. Din 1961 – redactor şef al revistei „Oktiabr”.

13. Ermilov, Vladimir Vladimirovici (1904 – 1965), critic şi istoric literar, unul dintre teoreticienii realismului socialist, iniţial căzând şi în păcatul sociologismului vulgar. În cazul de faţă, Soljeniţîn are în vedere articolul Pentru realismul socialist, Pravda”, 3 iunie 1954, în care Ermilov atacă multe piese din dramaturgia contemporană.

14. Malenkov, Gheorghi Maximilianovici (1902?), om politic. Secretar al lui Stalin. La cârma guvernului în 1953; demisionează în 1955. Din 1957 este eliminat din viaţa politică.

15. Aici autorul face aluzie la poezia lui N.A. Nekrasov Satul uitat (1856): într-un sat, al cărui stăpân (boierul) trăieşte la Petersburg, toate treburile merg prost.

Ori de câte ori apare vreo problemă, ţăranii repetă: las că o să vină el, boierul, şi rezolvă totul.

16. Adică după atacul germanilor de la 22 iunie 1941.

17. Specie de antilopă care trăieşte în stepele şi zonele de semideşert ale Kazahstanului, Mongoliei şi Chinei de Vest.

PARTEA A ŞASEA – EXILUL

Capitolul 1 – EXILUL în PRIMII ANI DE LIBERTATE

1. Semionov-Tian-şański, Piotr Petrovici (1827 – 1914), geograf, explo-rator şi statistician. Autor al unor lucrări monumentale: Dicţionarul geografic şi statistic al Imperiului rus, Rusia (19 vol.).

2. Kon, Felix Iakovlevici (1864 – 1941), revoluţionar polonez şi rus, om politic. În 1884 a fost condamnat la ocnă. În 1918 – membru al PCUS (cu vechime din 1906). A lucrat la Internaţionala III.

3. TanBogoraz, Vladimir Ghermanovici (1865 – 1936), etnograf şi scriitor. Revoluţionar narodnic. În perioada 1889 – 1898 se afla în exil (Siberia). A pus bazele studiului popoarelor din nord şi le-a creat scrierea.

4. lohelson, Vladimir Ilici (1855 – 1943), revoluţionar narodnic, etnograf şi lingvist. În 1888 a fost exilat în ţinutul Kolîmei. În 1922 emigrează în SUA.

5. Sternberg, Lev Iakovlevici (1861 – 1927), revoluţionar, exilat în Saha-lin (1889 – 1897), unde devine un etnograf de renume.

6. Martianov, Piotr Alexeevici (1835 – 1866), revoluţionar ţăran, prieten cu Herzen (vezi vol. I, p. 467, nota 1). Deportat în Siberia (1863).

7. Witte, Serghei lulievici (1849 – 1915), conte, om de stat. Ministru al căilor de comunicaţie şi al finanţelor. Prim-ministru (1905 – 1906). A semnat pacea de la Portsmouth (5 sept. 1905) care punea capăt războiului ruso-japonez. În 1902 – 1905 a creat o reţea de comitete, destinate să studieze nevoile industriei agricole, care de

cele mai multe ori se transformă în centre ale opoziţiei faţă de absolutism.

8. Gucikov, Alexandr Ivanovici (1862 – 1936), industriaş, lider al „octom-briştilor” (partidul marilor moşieri, industriaşi şi comercianţi, 1905 – 1917). Preşedinte al celei de a 3-a Dume de Stat (din 1910) şi al comitetului militar-industrial central (1915 – 1917). Unul din organizatorii rezistenţei albgardiste conduse de L.G. Kornilov. Emigrant.

9. A.S. Puşkin a cunoscut două exiluri: exilul din sud (1820) – Ekate-rinoslav, Caucaz, Crimeea, Chişinău. În 1823, din Chişinău estetrans ferat la Odessa. În iulie 1924 este trimis în exil la Mihailovskoe, moşia părinţilor din gubernia Pskov, de unde a fost rechemat de Nicolae I după înăbuşirea răscoalei decembriştilor.

10. I.S. Turgheniev (1818 – 1883), pentru că a publicat necrologul scris la moartea lui Gogol (1852), care fusese interzis de cenzură la ordinul lui Nicolae I, a fost exilat la moşia sa din Spasskoe-Lutovinovo, gubernia Oriol.

11. Axakov, Ivan Sergheevici (1823 – 1886), publicist şi poet. Unul dintre ideologii slavofilismului şi panslavismului. A fost exilat din Moscova pentru un discurs în problema slavă.

12. Podbelski, Vadim Nikolaevici (1887 – 1920), om politic bolşevic. Din mai 1918 a fost comisar al poporului pentru poştă şi telegraf din RSFSR.

13. Dintr-o capitală de gubernie în capitala guberniei vecine.

14. Muncă voluntară („subotnicele comuniste”) efectuată sâmbăta (de unde şi, numele). Cel dintâi subotnic a fost organizat din iniţiativa comuniştilor sâmbătă, 12 aprilie 1919 la depoul Moscova-Triaj.

15. Nadejdin, Nikolai Ivanovici (1804 – 1856), critic literar şi estetician. Editor al revistei „Telescop”. În 1836, pentru publicarea Scrisorii filosofi-ce a lui P.I. Ceaadaev,

revista este interzisă, iar Nadejdin trimis în exil până în anul 1838.

16. Jukovski, Vasili Andreevici (1783 – 1852), poet. Fondatorul romantismului rus. Bun prieten cu A.S. Puşkin, pentru care a intervenit de multe ori la curtea ţarului, unde avea o poziţie foarte bună.

17. La 26 august 1920, sub denumirea de Republica Sovietică Socialistă Autonomă Kirghiză, formată în cadrul RSFSR. La 19 aprilie 1925 a fost rebotezată în RSSA Kazahă.

18. Lepeşiński, Panteleimon Nikolaevici (1868 – 1944), militant revoluţionar, bolşevic din 1898.

19. Agenţi ai GPU.

20. Vezi vol. I, p. 448, nota 30.

21. Cuvintele hristianin (creştin, cel care crede în Hristos), şi krestianin (ţăran), după cum uşor se poate constata, au un înveliş sonor asemănător, însă nu este vorba de o modificare, fiindcă krestianin a avut şi sensul de om botezat (v. kreşcenie botez, krest – cruce), menţionat în Dicţionarul explicativ al limbii ruse al lui VI. Dalli

22. Noghin, Viktor Pavlovici (1878 – 1924), om politic bolşevic. Membru în comitetul central al partidului, unul dintre conducătorii Mossovetului, comisar al poporului pentru comerţ şi industrie (1917).

23. Mandelstam, Nadejda Iakovlevna (1899?), soţia poetului O.S. Mandelstam, autoarea unor volume de memorii, esenţiale pentru înţelegerea intelectualităţii ruse din prima jumătate a secolului al XX-lea: Amintiri, New York, 1970 şi Cartea a doua, Paris, 1972.

24. Împrumuturile obligatorii de stat Vezi p. 443, nota 20.

Capitolul 2 – CIUMA ŢĂRĂNEASCĂ

1. Meyerhold, Vsevolod Emilievici (1874 – 1940), regizor de teatru, unul dintre reprezentanţii de seamă ai

modernismului. A fost mult criticat pentru formalism, în deceniul al patrulea. Victimă a represiunii staliniste.

2. Stalin a participat personal (după revoluţia din 1905) la jefuirea („ex-proprierea”) multor bănci, pentru completarea fondurilor partidului bol-şevic.

3. Personaj de basm care se descotorosea de vrăjmaşi cu ajutorul flu-ieratului său de o forţă ucigătoare.

4. Vezi vol. I, p. 460, nota 1.

5. Decretul asupra pământului, unul dintre primele decrete ale puterii sovietice, redactat de Lenin şi adoptat în noaptea de 26 spre 27 octombrie (8 spre 9 noiembrie) 1917 la cel de-al doilea Congres al Sovietelor din întreaga Rusie.

6. Astfel a fost numită perioada 1929 – 1932, când s-a produs colectivizarea masivă a satelor.

7. Vezi vol. I, p. 440.

8. Canalul Moscova (sau canalul Moscova-Volga, cum s-a numit până în anul 1947), care uneşte fluviul Volga cu râul Moscova. 128 km lungime. A fost inaugurat în 1937.

9. Komi-zâriani – popor care trăieşte în nord-estul Rusiei, în fosta Republică Autonomă Komi (în total 322.000).

10. Vezi vol. II, Capitolul 4.

11. Credincioşii care, neacceptând reformele bisericeşti promovate de patriarhul Nifon în anii 1653 – 1656, s-au separat de biserica ortodoxă oficială. Au fost prigoniţi de autorităţile ţariste până în anul 1906.

12. Expresie cunoscută, lansată chiar de IV. Stalin la sfârşitul anilor ’30.

13. URSS era împărţită în zone cărora le reveneau coeficienţi de să-larizare diferite: cele mai mici – în marile oraşe, cele mai mari, în Extremul Orient şi ţinuturile polare.

14. Hruşciov.

Capitolul 3 – EXILĂRILE SE ÎNDESESC

1. Vezi volumul I, Partea întâi, Capitolul 2, Istoria canalizării noastre.

2. Probabil după numele satului, aceste lanţuri s-au numit în limba rusă – kandalî.

3. Denumirea populară, uzuală, a Petersburgului.

4. Localitatea unde a fost exilat Soljeniţîn

5. Adică dinainte de reforma monetară din anul 1961, când la putere se afla Nikita Hruşciov. Zece ruble „staliniste” erau echivalente cu o rublă „hruşciovistă”.

6. Vezi p. 330.

Capitolul 4 – SURGHIUNUL POPOARELOR

1. Vezi vol. I, p. 454, nota 90.

2. Adică „leagănul revoluţiei”, cum era numit adesea Leningradul.

3. Aluzie la comisarii din Baku, douăzeci şi şase de conducători şi activişti bolşevici, care au fost arestaţi şi împuşcaţi de forţele de opoziţie (eserii), sprijiniţi de intervenţioniştii englezi, la 20 septembrie 1918. Au fost evocaţi de Serghei Esenin în Balada celor douăzeci şi şase (1924).

4. (Sau karaceailii.) Popor care locuieşte Regiunea în Autonomă Kara-ceaevo-Cerkesă (în total 113 mii de oameni), în ţinutul Stavropolului (Caucazul de Nord).

5. Popor care locuieşte pe teritoriul Kabardino-Balkariei din Rusia (Caucazul de Nord), în total – 59, 5 mii de oameni.

6. Oraş în Estonia. Aici, în 1918 – 1919, s-au dat lupte pentru independenţa Estoniei.

7. Cei patru stâlpi erau Karl Marx, Friedrich Engels, V.I. Lenin şi I.V. Stalin.

8. Celui condamnat i se reţinea 25% din retribuţie.

9. Nemţii au fost colonizaţi pe Volga în timpul Ecaterinei II.

10. Djighit – călăreţ iscusit şi viteaz la unele popoare din Caucaz, Asia Centrală, la cazacii de pe Don şi în

Kazahstan.

Capitolul 5 – LA SFÂRŞITUL SOROCULUI

1. Vezi vol. I, p. 473, nota 16.

2. Aluzie la volumul de debut al lui A.A. Blok Versuri despre Frumoasa Doamnă (1904).

3. Stradă în centrul vechi al Moscovei.

4. Vezi vol. I, p. 472, nota 30.

5. Arâk (cuvânt de origine turcică) – denumire locală a unui canal de irigaţie în Asia Centrală, Kazahstan, Transcaucazia, ţările arabe, Turcia, Afghanistan ş.a.

6. Institut tehnic de învăţământ superior din Moscova.

7. Cei „şapte boieri" sunt cei şapte urmaşi ai lui Stalin (care au asigurat conducerea colectivă până la preluarea puterii de către Hruşciov): Mă-lenkov, Molotov, Varoşilov, Hruşciov, Bulganin, Kaganovici şi Mikoian.

Capitolul 6 – FERICIREA EXILULUI

1. Chamberlain, Arthur Neville (1869 – 1940), om politic britanic, conservator. Prim-ministru al guvernului de uniune naţională (1937 – 1940). A dus o politică de conciliere faţă de Germania nazistă, fiind unul dintre principalii promotori ai Acordului de la München.

2. Alma-Ata – capitala Kazahstanului, Frunze (astăzi Bişkek) – capitala Kirghiziei.

3. Despre amnistia din 7 iulie 1945 vezi vol. II, p. 126 şi urm.

4. Este vorba de romanul în cercul întâi, care, împreună cu alte manu-scrise, a fost confiscat de KGB.

5. Kutuzov, Alexei Mihailovici (1749 – 1797), scriitor şi traducător, prieten apropiat al lui A.N. Radişcev.

6. În limba rusă organizaţiia înseamnă atât organizaţie, cât şi organizare.

Capitolul 7 – ZEKII ÎN LIBERTATE

1. În limba rusă prin paşaport se desemnează atât actul intern (buletinul) de identitate, cât şi paşaportul

eliberat pentru călătorii în străinătate. Acesta din urmă (proslăvit de Maiakovski) era de culoare roşie.

2. În poezia Versuri despre, paşaportul sovietic (1929).

3. Vezi vol. I, p. 446, nota 8 (Capitolul l).

4. Vers din poezia lui A.S. Puşkin în Siberia (1827), care a fost trimisă decembriştilor la ocnele siberiene.

5. Aici – privare de drepturi civile după executarea anilor de puşcărie şi de lagăr.

6. Vezi vol. I, p. 477, nota 9.

7. Vezi vol. I, p. 473, nota 10.

8. În realitate – „Asociaţia unională pentru răspândirea cunoştinţelor politice şi ştiinţifice”.

9. Între septembrie 1935, când s-au reintrodus gradele, şi ianuarie 1943, când s-au reintrodus epoleţii, ofiţerii aveau ca semne distinctive nişte mici pătrate, dreptunghiuri şi romburi, fixate la colţurile gulerului.

10. Vezi vol. I, p. 451, nota 52.

11. Stradă în centrul Moscovei (după 1990 i s-a redat numele vechi: Tverskaia), pe care îşi aveau locuinţele mulţi demnitari de partid şi de stat comunişti.

12. Uniunea Compozitorilor.

13. Vezi vol. I, pp. 83, 86.

14. Limbă a iukaghirilor (odulilor), mic popor din Iakutia şi regiunea Mă-gadan (aproximativ 600 de locuitori). Face parte din grupul limbilor pale-oasiatice (paleosiberiene).

15. Elsberg, Iakov Efimovici (n. 1901), critic şi istoric literar. Fost secretar al lui L.B. Kamenev (vezi vol. I, p. 457, nota 20). După congresul al XX-lea al PCUS, a fost demascat şi acuzat că, prin denunţurile sale, a contribuit la arestarea multor scriitori.

16. Lesiucevski, Nikolai Vasilievici (n. 1908), om de litere, publicist. Redactor şef (1951 – 1957) şi preşedinte al comitetului de conducere al editurii „Sovetski pisatel”. Ca

şi Elsberg, a fost acuzat ca denunţător al multor scriitori.

PARTEA A ŞAPTEA – STALIN NU MAI ESTE

Capitolul – CUM SĂ PRIVEŞTI ASTĂZI PESTE UMĂR

1. Şeful regimului disciplinar din romanul o zi din viaţa lui Ivan Denisovici.

2. Expresie, deseori citată, din comedia lui Gogol Revizorul.

3. Şundik, Nikolai Eliseevici (n. 1920), prozator. Romane, nuvele şi povestiri în care ni se înfăţişează construcţia socialismului în Orientul îndepărtat. În 1957 – 1966 – secretar al filialei Uniunii Scriitorilor din Ria-zan.

4. Diakov, Boris Alexandrovici (n. 1902), prozator şi dramaturg. În 1949 – victimă a represiunilor staliniste, cunoaşte lagărele Siberiei. Rodul acestei experienţe sunt două volume: Din cele trăite (1963) şi Poveste despre cele trăite (1964).

5. Şelest, Gheorghi Ivanovici (1903 – 1965), prozator, autorul unor scrieri conformiste despre lagăre şi victimele „ortodoxe” ale cultului personalităţii.

6. Serebriakova, Galina Iosifovna (1905 – 1980), prozatoare, printre altele autoarea unor cărţi despre Marx şi Engels. Victimă a cultului personalităţii.

7. Gorbatov, Alexandr Vasilievici (1891 – 1973), general de armată. În 1939 este arestat şi deportat în ţinutul Kolîmei, de unde este eliberat în 1941. Autorul unor memorii conformiste despre viaţa lagărelor.

8. Iliciov, Leonid Fiodorovici (n. 1906), om politic. A răspuns de problemele ideologice ale PCUS în vremea lui N.S. Hruşciov.

9. Tevekelian, Vartkes Arutiunovici (1902 – 1969), prozator. Printre altele, autorul unor romane dedicate cekiştilor (Granitul nu se topeşte, 1962) şi agenţilor de informaţii sovietici (Agenţia de publicitate a domnului Kocek, 1967).

Capitolul 2 – CÂRMUITORII TREC, ARHIPELAGUL

RĂMÂNE

1. A.N. Tolstoi, autorul trilogiei Calvarul (1927 – 1941), a lăsat şi câteva importante scrieri de inspiraţie istorică: romanul Petrul (1929 – 1945), povestirea Ziua lui Petru (1918), dilogia dramatică Ivan cel Groaznic (1941 – 1943) ş.a. În legătură cu dilogia, critica i-a reproşat că s-a abătut de la adevărul istoric.

2. Sukarno, Ahmed (1901 – 1970), om politic indonezian. Preşedinte (1945 – 1967) şi prim-ministru (1959 – 1966) al Republicii Indonezia. Lau-reat al premiului Lenin pentru pace (1959).

3. Nkrumah, Kwame (1909 – 1972), om politic ghanez. Preşedinte al Ghanei (1960 – 1966), copreşedinte al Republicii Guineea (1966 – 1972). Militant pentru eliberarea naţională a popoarelor din Africa. Premiul Lenin pentru pace (1961).

4. Măsură adoptată, în anul 1962 (anulată în 1964), care împărţea comitetele de partid în două organisme: unul care răspundea de problemele industriale, şi celălalt de problemele agricole.

5. Poliţia secretă în Rusia ţaristă.

6. Este vorba de tabloul lui Rubens Dragostea filială a unei romane.

7. Expresie celebră din piesa Prea multă minte strică de Griboedov (Vezi vol. I, p. 458, nota 31.)

8. Vezi vol. II, p. 445.

9. Arakceev, Alexei Andreevici (1769 – 1834), om politic, general, favorit atotputernic pe vremea lui Alexandru I. Ministru de război (din 1808), din 1810 – preşedinte al departamentului de război. În 1815 – 1825 este conducătorul de fapt al statului; organizatorul şi principalul conducător al coloniilor militare. Numele său a devenit simbolul celei mai crunte reacţiuni.

10. Potiomkin, Grigori Alexandrovici (1739 – 1791), om de stat, general-feldmareşal, organizator al revoluţiei

de palat din 1762, favorit şi sprijinitor apropiat al Ecaterinei II. A contribuit la cucerirea ţinuturilor din nordul Mării Negre. A dirijat construirea flotei din Marea Neagră. Comandant al armatei ruse în războiul ruso-turc din 1787 – 1791. A rămas celebru pentru „satele à la Potiomkin”, amenajate special pentru împărătească în cursul unei călătorii efectuate în Sudul de curând cucerit: montate cu toate cele de trebuinţă, populate cu figuranţi înfloritori, ele erau deplasate şi instalate la fiece popas al împărătesei.

Capitolul 3 – LEGEA ÎN ZILELE NOASTRE

1. Kaledin, Alexei Maximovici (1861 – 1918), general, conducător al rezistenţei căzăceşti pe Don. În perioada octombrie 1917 – ianuarie 1918 s-a aflat în fruntea unei revolte antisovietice. S-a sinucis.

2. Platov, Matvei Ivanovici (1751 – 1818), ataman al oştirii cazacilor de la Don, general de cavalerie. În timpul războiului de apărare a patriei din 1812 şi în anii 1813 – 1814 a comandat cu succes corpul de armate ale cazacilor de la Don. Înmormântat la Novocerkassk.

3. Klodt, Piotr Karlovici (1805 – 1867), sculptor, reprezentant al clasicismului târziu.

4. A.I. Mikoian a fost şi consilierul lui Hruşciov în domeniul politicii externe. Specialist în situaţii dificile: trimis la Budapesta în timpul revoluţiei din 1956, în Cuba, 1962, după retragerea rachetelor sovietice. (Vezi şi vol. I, p. 472, nota 33.)

5. Kozlov, Frol Romanovici (1908 – 1965), om politic. Din 1957 – preşedinte al Consiliului de Miniştri al RSFSR, din 1958 – prim-vicepreşedinte al Consiliului de Miniştri al URSS. În 1960 – 1964 – secretar al CC al PCUS etc.

6. Suslov, Mihail Andreevici (n. 1902), om politic. Secretar al CC al PCUS (din 1947), membru al Prezidiului CC al PCUS (1952 – 1953, 1955 – 1956), membru al Biroului Politic al CC al PCUS, membru al Prezidiului

Sovietului Suprem (1950 – 1954). A răspuns de acţiunile ideologice şi ale mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale.

7. Aluzie la „Duminica sângeroasă” (vezi nota 19, Cap. 5 – Poezia sub lespede...).

8. Din 4 mai 1961, care pedepsea parazitismul de la 1 la 5 ani de exil.

9. Brodski, Iosif Alexandrovici (1940 – 1996), poet. În 1964 (12 februarie) este arestat şi condamnat pentru parazitism la cinci ani de exil, combinat cu muncă fizică. Sub presiunea opiniei publice mondiale, este eliberat după 1 an şi 5 luni. Constrâns să emigreze, se stabileşte în SUA (1972). În 1988 – laureat al Premiului Nobel pentru literatură.

10. Ginerele lui Hruşciov, redactor-şef al cotidianului guvernamental „Izvestia”.

11. Bobină (katuşka) – termen maxim de condamnare prevăzut de un articol concret al Codului penal; nouă grame de plumb – pedeapsa capitală.

DUPĂ ÎNCĂ UN AN

1. Cel de-al patrulea congres al scriitorilor din URSS s-a deschis la 22 mai 1967. Soljeniţîn s-a adresat delegaţilor cu o scrisoare deschisă, în care demască prejudiciile pe care le aduce cenzura, precum şi persecuţiile la care este supus el însuşi.

[SCURT ISTORIC]

1. La 3 septembrie, Soljeniţîn află că Elizaveta Voronianskaia, care a dactilografiat Arhipelagul GULAG şi a ascuns fără ştirea lui un exemplar pentru ea, a fost interogată trei zile în şir la KGB şi a mărturisit unde avea ascunzătoarea. După asta Voronianskaia a fost găsită spânzurată în camera ei. La două zile de la cele întâmplate Soljeniţîn face public acest lucru şi dă dispoziţii să se editeze Arhipelagul... în Occident.

(g) TABEL CRONOLOGIC*

1917 Vara. Isaaki Soljeniţîn, voluntar în primul război mondial, se căsătoreşte (pe front) cu Taisia Şcerbak.

Din partea tatălui, Soljeniţîn se trăgea dintr-o veche familie ţărănească, stabilită, probabil, încă din secolul al şaptesprezecelea, pe vremea lui Petru I, în ţinutul Stavropolului, la nord de Caucaz. Mama sa provenea dintr-o familie bogată din Kuban. Tatăl ei, Zahar Şcerbak, poseda o moşie foarte mare, pe care o administra după metode moderne. Dorind s-o vadă inginer-agronom, a îndemnat-o să urmeze cursurile Şcolii superioare de agronomie din Moscova.

1918 15 iunie Isaaki Soljeniţîn, întors de pe front cu decoraţii pentru vitejie, moare în urma unei răni căpătate la vânătoare.

11 decembrie. Se naşte, la Kislovodsk, Alexandr Soljeniţîn la scurtă vreme, moare bunicul din partea tatălui – Semion. Bunicul din partea mamei, prigonit de puterea sovietică de curând instaurată, este ascuns şi adăpostit până la moarte de către foştii lui lucrători.

1924 Taisia Soljeniţîna împreună cu Alexandr se stabilesc la Rostov pe Don.

La această vârstă de fragedă copilărie, Alexandr merge cu mama sa să asiste la oficierea serviciului divin până ce ultima biserică din Rostov va fi închisă. Impresiile de acum i se vor întipări în minte pentru totdeauna.

În timpul şcolii, face parte dintr-un grup de tineri cu preocupări literartistice, cu care va merge împreună la universitate şi de care îl va lega o frumoasă prietenie. (Mai cu seamă de Nikolai Vitkevici – „Koka” – cu care a corespondat pe front, scrisorile lor constituind motivul arestării din 1945.)

Anii, totuşi frumoşi, ai copilăriei şi adolescenţei îi datorează abnegaţiei mamei sale, care nemaicăsătorindu-se, i s-a dedicat întru totul.

1936 Alexandr Soljeniţîn intră la Facultatea de

matematică şi fizică de la Universitatea din Rostov pe Don. Însoţit de prietenul său Koka Vitkevici, efectuează excursii în Caucaz.

1937 1939

1940 1941

1942

1943 1944

1945

— În alcătuirea Tabelului cronologic ne-au fost de un preţios ajutor datele conţinute în monografia Soljeniţîn (ediţia în limba rusă) a lui Georges Nivat, în volumul de memorii al Nataliei Reşetovskaia Soljeniţîn, precum şi informaţiile ce ne-au fost oferite cu prietenească generozitate de către profesorii Albert Kovacs, Gheorghe Barbu, Dumitru Bălan şi nu în ultimul rând de Mircea Aurel Buiciuc, redactorul devotat al acestei cărţi, cărora le exprimăm sincera noastră recunoştinţă. N.I.

Este anul când încep marile procese de la Moscova şi unul dintre cele mai mari valuri de arestări şi condamnări.

Soljeniţîn şi Koka Vitkevici se înscriu la Institutul de istorie, filosofie şi literatură din Moscova, secţia fără frecvenţă, concomitent continuându-şi studiile la Facultatea de matematică şi fizică din Rostov pe Don.

27 aprilie. Se căsătoreşte cu Natalia Reşetovskaia, cu care se cunoştea din 1936.

După absolvirea Universităţii din Rostov, pleacă la Moscova să-şi dea examenele la Institutul de istorie, filosofie şi literatură. Din septembrie este profesor de astronomie şi matematică în orăşelul Morozovsk, aflat la nord de Rostov pe Don. Natalia Reşetovskaia este repartizată la aceeaşi şcoală.

18 octombrie. Soljeniţîn este mobilizat ca soldat, după care este trimis la şcoala de ofiţeri din Kostroma. În vremea asta, soţia şi mama lui sunt evacuate din Rostov.

1 noiembrie. Primeşte gradul de locotenent. Este

trimis la Saransk (capitala Mordoviei), unde se alcătuia o unitate de cercetaşi artilerişti. În decembrie ajunge pe front. Împreună cu unitatea sa străbate distanţa de la Oriol până în Prusia Orientală. Este comandantul unei baterii de detecţie acustică, care avea misiunea să descopere artileria inamică.

După luarea Oriolului este decorat cu ordinul Războiul pentru apărarea patriei, clasa a doua. Scrie povestirea Locotenentul.

17 ianuarie. Moare mama lui Soljeniţîn în acest an, după cucerirea oraşului Bobruisk, este decorat cu ordinul Steaua roşie. Este înaintat la gradul de căpitan.

Corespondenţa lui Soljeniţîn cu prietenul său Koka Vitkevici este interceptată de serviciul de contrainformaţii al armatei. În scrisorile pe care le schimbau între ei, cei doi prieteni îşi împărtăşeau nemulţumirile politice îngăduindu-şi aluzii critice la adresa lui Stalin, pe care îl pomeneau cu porecla „Vătaful”, iar pe Lenin – cu diminutivul „Vovka”.

9 februarie. Căpitanul Alexandr Soljeniţîn este arestat în prezenţa comandantului său, generalul Travkin. (Momentul este descris în Arhipelagul GULAG, Partea întâi, Capitolul 1.) Este anchetat la închisoarea Lubianka, apoi va fi mutat la închisoarea Butârki.

27 aprilie, în virtutea articolului 58, paragrafele 10 şi 11 din Codul penal, este condamnat de OSO la opt ani lagăr de reeducare prin muncă.

Cel dintâi lagăr a fost cel din Novîi Ierusalim, aflat la o sută de kilometri de Moscova. Al doilea, chiar în Moscova – şantierul de la bariera Kaluga.

Soţia lui, Natalia Reşetovskaia, izbuteşte să se mute la Moscova, după care obţine aprobarea de a-şi vizita soţul.

1946 Generalul Travkin îi face lui Soljeniţîn caracterizarea de combatant: „Tot timpul cât s-a aflat în

unitatea mea, Soljeniţîn a fost un ostaş disciplinat, exigent cu sine şi cu inferiorii, detaşamentul lui fiind socotit, în privinţa pregătirii de luptă şi disciplinei, cel mai bun din întreaga unitate. Îndeplinindu-şi misiunile de luptă, a dat de nenumărate ori dovadă de eroism personal, atrăgând după sine întregul efectiv, şi întotdeauna a ieşit învingător din situaţiile cele mai primejdioase". În această caracterizare este amintită şi noaptea de 26 spre 27 ianuarie 1945, din Prusia Orientală, când Soljeniţîn a izbutit să-şi scoată bateria din încercuire. (Pomeneşte de această noapte şi în Arhipelagul GULAG.)

1947 Iunie. Soljeniţîn este transferat la saraska sau închisoarea speci-ală nr. 16 din Marfino, suburbie din nordul Moscovei. Aici lucrează în laboratorul de acustică. Vizitele soţiei le primeşte la închisorile Taganka ori Lefortovo.

Începe să compună în minte epopeea autobiografică în versuri intitulată Drumeagul.

1948 Natalia Reşetovskaia îşi dă demisia de la Universitatea din Mosc-ova. Introduce acţiune de divorţ, dar îşi retrage cererea.

1950 Mai. Soljeniţîn este transferat în lagărul „de munci comune" de la

Ekibastuz, la nord de Karaganda, Kazahstan, unde lucrează ca turnător şi... apoi, ca zidar. Devine brigadier. Continuă să compună epopeea Drumeagul, din care mai târziu va reconstitui capitolele 8 (Nopţi prusi-ene) şi 9 (Ospăţul învingătorilor).

Reşetovskaia îşi găseşte post în oraşul Riazan, introduce din nou acţiuna de divorţ şi se recăsătoreşte.

1952 22 – 28 ianuarie. Soljeniţîn ia parte la „răzmeriţa" din Ekibastuz.

12 februarie, îndată după această revoltă, care s-a extins şi în lagărele din Djezkazgan şi Kenghir, este operat de tumoare malignă în regiunea abdominală. Ţesutul

extras la biopsie este trimis la un laborator din afara lagărului, dar rezultatul este pierdut.

26 februarie. Refăcut după operaţie, iese din spital.

1953 Februarie. Soljeniţîn este eliberat din lagăr şi trimis în exil pe viaţă în aulul Kok-Terek, regiunea Djambul din Kazahstan, undeva, în vecinătatea pustiului.

5 martie. Moare I.V. Stalin.

După ce, mai întâi, închiriază o odaie, Soljeniţîn îşi cumpără o căsuţă proprie, începe să scrie, şi filele scrise le ascunde în sticle de şampanie.

În toamnă, boala recidivează, din nou simte dureri în abdomen. După un examen medical la Djambul, se întoarce în Kok-Terek şi încearcă să se lecuiască cu rădăcină de mandragoră.

1955 Obţine permisiunea să meargă să se trateze la Taşkent, să se interneze câteva luni în spital, întrucât îi apăruse o nouă tumoare. De două ori ajunge la Taşkent mai mult mort decât viu, unde este tratat cu raze Röntgen. Începe să scrie fără preget, printre altele, romanul în cercul întâi.

În februarie cancerul dă înapoi.

1956 6 februarie. Prin hotărârea Tribunalului Suprem al URSS, Soljeni-ţân este reabilitat.

Iunie. Părăseşte Kok-Terekul, pleacă, mai întâi la Moscova, apoi la Rostov pe Don. Este numit profesor de fizică într-o şcoală sătească. La Milţevo, satul unde închiriase o cameră, este vizitat de fosta lui soţie. Hotărăsc să se recăsătorească.

1957 2 februarie. Este înregistrată cea de a doua căsătorie a soţilor Soljeniţîn

1957 – 1959

Împreună cu soţia şi soacra, Soljeniţîn se stabileşte la Riazan. În mare taină, continuându-şi îndeletnicirea de profesor, lucrează intens la romanul în cercul întâi, pe care, într-o primă variantă, îl isprăveşte în anul 1958.

1959 În numai trei săptămâni scrie o zi din viaţa lui Ivan Denisovici. Lucrează la scenariul Tancurile cunosc adevărul.

1960 Scrie piesa Lumina din tine (O făclie în bătaia vântului), inspirată de o întâmplare reală, transferată însă într-un Occident abstract.

1961 Scrie poeziile în proză intitulate Miniaturi. După Congresul al douăzeci şi doilea al PCUS, se decide să publice microromanul o zi din viaţa lui Ivan Denisovici. Manuscrisul este dus la redacţia revistei „Novîi mir”, de către germanistul D. Kopelev, cu care se împrietenise în puşcăria specială din Marfino.

La sfârşitul lui decembrie, Soljeniţîn vine la Moscova, fiind invitat de Alexandr Tvardovski, redactorul-şef al revistei.

1962 Octombrie. După lungi tratative cu autorităţile, Tvardovski obţine aprobarea personală a lui N.S. Hruşciov şi publică o zi din viaţa lui Ivan Denisovici în Nr. 11 (din noiembrie) al revistei „Novîi mir”. Prima scriere a lui Soljeniţîn, în care, în spiritul realismului, într-un limbaj colorat şi accesibil, se povesteşte despre o zi din viaţa de lagăr a unui deţi-nut, a fost primită cu entuziasm de către critică, fiind comparată cu Amintiri din Casa morţilor a lui Dostoievski. Ştirea despre apariţia acestui roman a făcut înconjurul lumii. Dintr-odată, Soljeniţîn devine o celebritate. La una din recepţiile de la Kremlin este prezentat lui Hruşciov.

Tot în noiembrie, în ziarul „Pravda”, apare un fragment din povestirea o întâmplare în gara Kocetovka.

1963 În acest an, revista „Novîi mir” îi tipăreşte povestirile Gospodăria Matrionei şi o întâmplare în gara Krecetovka. (Numele real al gării este Kocetovka, dar a fost schimbat în Krecetovka pe motiv că redactorul-şef al revistei „Oktiabr”, cu care „Novîi mir” se afla în relaţii potrivnice, se numea Kocetov.) În presa sovietică încep să

răsune cele dintâi ecouri ostile lui Soljeniţîn în schimb, scriitorul primeşte un număr impresionant de scrisori de la cititorii romanului o zi din viaţa lui Ivan Deni-sovici, din care va alcătui o antologie: Cititorii lui „Ivan Denisovici".

În „Novîi mir" îi apare povestirea Pentru binele cauzei, scrisă special pentru această revistă. Este propus pentru Premiul Lenin.

Stimulat de succesul colosal, lucrează cu râvnă deosebită la mai multe lucrări deodată: Arhipelagul GULAG, Pavilionul canceroşilor, un roman despre revoluţia din 1917.

Începe lucrul la „mutilarea" romanului în cercul întâi în vederea unei eventuale publicări.

1964 Renunţă la postul de profesor.

Nu i se acordă Premiul Lenin, ceea ce constituie unul din semnele căderii lui Hruşciov, protectorul lui Soljeniţîn de Paşti primeşte vizita lui Alexandr Tvardovski, care a venit pentru trei zile să citească varianta „purificată" (denaturată sau mutilată, cum va spune mai târziu Soljeniţîn) a romanului în cercul întâi.

Versurile în proză – Miniaturile – circulă prin Samizdat, bucurându-se de o mare popularitate.

Octombrie. Hruşciov este înlăturat din toate funcţiile. Soljeniţîn începe lucrul la epopeea istorică „R 17" (Roata roşie).

1965 Îşi cumpără o căsuţă lângă satul Rojdestro, la sud-vest de Moscova.

Septembrie. KGB-ul efectuează o percheziţie la locuinţa antroposofului Teuş (prieten cu N. Reşetovskaia), unde Soljeniţîn îşi ascunsese întreaga arhivă. Cu acest prilej, sunt confiscate multe manuscrise, printre care şi în cercul întâi.

Se stabileşte la Peredelkino, în vila cunoscutului scriitor Kornei Ciukovski.

1966 Continuă (în diverse locuri) să lucreze intens la

Arhipelagul GU-LAG.

În revista „Novîi mir” (Nr. 1, ianuarie) apare povestirea Zahar-Kalita, ultima dintre scrierile lui Soljeniţîn publicate în URSS. Predă la „Novîi mir” manuscrisul Pavilionului canceroşilor.

Februarie. Are loc procesul scriitorilor Andrei Siniavski şi luli Daniel, care marchează începutul „disidenţei” făţişe.

Septembrie, în revista „Novîi mir” apare un amplu articol al criticului Vladimir Lakşin împotriva ponegritorilor lui Soljeniţîn (Ivan Denisovici, prietenii şi neprietenii lui).

17 noiembrie. Are loc şedinţa secţiei de proză a filialei din Moscova a Uniunii Scriitorilor, convocată la rugămintea lui Soljeniţîn, la care este discutat Pavilionul canceroşilor. Romanul este apreciat de prozatorul Veniamin Kaverin. Şedinţa recomandă cartea pentru tipar.

Revista „Secolul XX” (Bucureşti) publică în Nr. 9 povestirea într-o gară (O întâmplare în gara Kocetovka). Traducere de Igor Block.

1967

Primăvara. Se dedică întru totul muncii la romanul istoric despre revoluţia din 1917 – „R 17”.

Martie. Acordă un interviu ziaristului slovac Pavel Licko.

22 mai. Se deschide cel de al patrulea Congres al Scriitorilor din URSS. Soljeniţîn se adresează delegaţilor la congres cu o scrisoare deschisă, în care demască cenzura şi prigonirile la care este supus personal. „Propun Congresului să adopte o rezoluţie prin care să ceară desfiinţarea oricărei cenzuri – fie ea făţişă ori secretă – editurile să fie scutite de obligaţia de a obţine aprobare pentru fiecare coală de tipar”.

Mihail Şolohov cere ca „lui Soljeniţîn să i se interzică să mai scrie”.

Din acest moment – mai 1967 – a început lupta deschisă, necruţătoare, a lui Soljeniţîn împotriva puterii sovietice.

Începe să noteze principalele momente ale acestei lupte în „schiţe din viaţa literară”, care vor fi intitulate S-a luat viţelul în coarne cu stejarul.

Se desparte de prima soţie, N. Reşetovskaia.

12 septembrie. Se adresează din nou Uniunii Scriitorilor, cerând ca aceasta să se delimiteze de calomniile proferate la adresa lui.

22 septembrie. Este chemat la şedinţa Secretariatului Uniunii Scriitorilor, unde îşi menţine aceleaşi puncte de vedere.

Decembrie. La „Novîi mir” apare şpaltul părţii întâi din Pavilionul canceroşilor.

1968

Soljeniţîn lucrează fără preget la prima carte din „R 17” – August O Mie Nouă Sute Paisprezece, mutându-se dintr-un loc într-altul.

16 aprilie. Difuzează printre membrii Uniunii Scriitorilor materiale privind conflictul său cu Secretariatul Uniunii.

Pavilionul canceroşilor şi în cercul întâi (acesta din urmă în editura americană Harper and Row, în limba rusă) apar în Occident, fără acordul autorului, ceea ce îi agravează situaţia în patrie, (În cercul întâi – titlul face aluzie la primul cerc al infernului din Divina comedie a lui Dante – este un roman în genere satiric, a cărui acţiune se petrece într-o închisoare specială – şaraska, identică cu cea din Marfino, în care a fost deţi-nut Soljeniţîn Criticii occidentali au apreciat în mod deosebit romanul pentru „panorama largă şi analiza profundă, nepărtinitoare a realităţii staliniste”. Pavilionul canceroşilor conţine de asemenea elemente auto-biografice. Deşi aici sunt uşor sesizabile accentele politice, tema principală a romanului

este lupta omului cu moartea. Scriitorul sugerează ideea că victimele necruţătoarei maladii, în mod paradoxal, dispun de o libertate care rămâne necunoscută oamenilor sănătoşi.)

26 iunie. Organul Uniunii Scriitorilor, „Literaturnaia gazeta”, publică, în sfârşit, o scurtă scrisoare a lui Soljeniţîn (predată redacţiei cu câteva luni înainte), prin care scriitorul îşi declină răspunderea pentru publicarea operelor sale în străinătate, declarând că autorităţile au înlesnit scoate-rea cărţilor din ţară pentru a se crea motivul arestării lui. Scrisoarea este plasată alături de un amplu articol duşmănos. În vremea asta, Sol-jeniţân izbuteşte să transmită în Occident microfilmul cu Arhipelagul GULAG.

În revista „Plamen” din Praga apare un fragment din Pavilio-nul canceroşilor. Soljeniţîn se întâlneşte pentru prima dată cu Natalia Svetlova (care va deveni cea de a doua soţie a lui).

21 august. Are loc invadarea Cehoslovaciei. Soljeniţîn schiţează la repezeală un manifest dur: „Este o ruşine să fii sovietic!”, însă renunţă la ideea de a-l publica, pentru a nu dăuna Arhipelagului.

Decembrie. Află că la Paris i s-a decernat premiul „Pentru cel mai bun roman străin”.

Continuă să lucreze la „R 17”, petrecând multă vreme în arhivele Muze-ului de istorie.

1969 Vara. Călătoreşte, însoţit de Natalia Svetlova, prin nordul Rusiei. Împreună proiectează editarea unei reviste naţionale, care să fie difuzată prin Samizdat.

4 noiembrie. Este exclus din filiala din Riazan a Uniunii Scriitorilor. Participând la şedinţă, Soljeniţîn se apără cu înverşunare.

12 noiembrie. Excluderea lui Soljeniţîn din Uniunea Scriitorilor este făcută publică în mod oficial. Scriitorul trimite o scrisoare deschisă, în care îi atacă pe membrii

secretariatului, acuzându-i de ură oarbă.

Îşi leagă viaţa, printr-o căsătorie de facto, de Natalia Svetlova, matema-ticiană din Moscova, foarte activă şi cunoscută în mediul disidenţilor. Întâmpină greutăţi cu divorţul de prima soţie, deoarece li s-au pierdut actele de la starea civilă din Riazan. Este adăpostit de violoncelistul Mstistav Rostropovici la vila lui din Jukovka.

1970 Se naşte Ermolai, fiul cel mare al lui Soljeniţîn

I se decernează Premiul Nobel, la propunerea lui François Mauriac. Soljeniţîn refuză să plece la Stockholm ca să primească premiul. Evenimentul este marcat de ziare şi reviste din toată lumea. Este felicitat în săptămânalul „Lettres françaises" (al cărui redactor-şef era Louis Aragon) de către scriitorul Pierre Daix, care publică articolul Celui mai mare dintre scriitorii care trăiesc astăzi în Rusia.

Georg Lukács publică la Berlin lucrarea monografică Solschenizyn.

1971 Apare la Paris August O Mie Nouă Sute Paisprezece, prima carte din epopeea istorică „R 17". KGB-ul efectuează o percheziţie la casa lui Soljeniţîn din Rojdestro.

18 noiembrie. Revista vest-germană „Stern" publică interviul cu mătuşa lui Soljeniţîn din partea mamei, din care răzbat aluzii la originea lui socială. „Literaturnaia gazeta" nu scapă ocazia de a reproduce interviul din „Stern".

18 decembrie. Moare Alexandr Tvardovski.

1972 Se naşte cel de al doilea fiu, Ignat.

Februarie. Are loc întâlnirea cu Heinrich Boli. La întoarcerea în Germania, Boli a luat cu sine un exemplar al scenariului Tancurile cunosc adevărul. Un exemplar din Arhipelag, în acelaşi an, a dus în Occident scriitorul Vadim Leonidovici Andreev, fiul lui Leonid Andreev.

30 martie. Acordă interviuri ziarelor „New York

Times” şi „Washington Post”, în care dezminte calomniile care i se aduc şi se plânge că nu are acces la arhivele din ţară.

Aprilie, înmânarea Premiului Nobel de către reprezentantul Academiei Suedeze nu are loc din pricina unor maşinaţii ale ambasadei Suediei de la Moscova. Soljeniţîn dă explicaţii în declaraţia pentru presă.

21 august. Adresează ministrului afacerilor interne o scrisoare deschisă, în care protestează împotriva prigonirilor la care este supus în viaţa personală.

23 august. Interviuri ziarului „Le Monde” şi agenţiei Associated Press.

1973 3 septembrie. Soljeniţîn află că Elizaveta Voronianskaia, care a dactilografiat Arhipelagul GULAG şi a ascuns fără ştirea lui un exemplar, fiind interogată trei zile în şir la KGB, a divulgat ascunzătoarea, după care a fost găsită spânzurată în propria-i locuinţă. La două zile, Soljeniţîn face publică această ştire şi dă indicaţii ca Arhipelagul... să fie editat în Occident. Primeşte din ce în ce mai multe scrisori anonime şi ameninţări.

Septembrie. Se naşte cel de al treilea fiu al lui Soljeniţîn, Stepan.

Decembrie, în editura YMCA-Press din Paris apare (în limba rusă) primul volum al Arhipelagului GULAG. (Prin această carte, Soljeniţîn şi-a propus să reconstituie „istoria sovietică oficial inexistentă”, să cinstească memoria milioanelor de victime ale lagărelor sovietice. Titlul cărţii simbolizează închisorile, lagărele de reeducare prin muncă şi toate punctele de exil, răspândite pe întregul teritoriu al URSS.)

Apare în Occident cartea Alexandr Solzhenitsyn, An International Bibliography of Writings by and about him. Compiled by Donald V. Fie ne. Ann Arbor.

Apar la Paris lucrările monografice A. L Soljeniţîn de R. Pletniov şi. Se qui je sais de Soljenitsyne de Pierre Daix.

1974 Ianuarie. Campania prigonirilor împotriva lui Soljeniţîn ajunge la apogeu.

La 19 ianuarie, în interviul acordat revistei Time, Sojleniţân declară: „Cred în căinţa noastră şi în purificarea noastră spirituală”.

12 februarie. Apelul din Moscova: apel la împotrivire şi la refuzul minciunii (Să nu trăim în minciună).

13 februarie. Este arestat şi închis la închisoarea Lefortovo. I se ridică cetăţenia sovietică şi este condamnat la expulzare din ţară. Cu un avion special este transportat în R.F. Germania. Îl vizitează pe Heinrich Boli. Se stabileşte la Zürich.

20 februarie. „Literaturnaia gazeta” publică un amplu articol „privind activitatea trădătoare a lui A.I. Soljeniţîn”.

Natalia Svetlova (cu care se căsătorise în 1973, după divorţul de prima soţie, N. Reşetovskaia) primeşte aprobarea de a-şi urma soţul în exil, împreună cu cei trei copii şi cu mama ei.

17 iunie. Acordă un interviu agenţiei de presă CBS, unde îi critică pe acei compatrioţi care emigrează de bunăvoie şi îşi exprimă mâhnirea provocată de slăbiciunea Occidentului. Tot aici anunţă crearea „Fondu-lui rus pentru ajutorarea deţinuţilor şi familiilor lor”. Toate onorariile obţinute din vânzarea Arhipelagului GULAG vor fi vărsate în acest fond.

Apar lucrările monografice Sur Soljenitsyne, de Georges Nivat şi l’esprit de Soljenitsyne, de Olivier Clement, la Lausanne şi, respectiv, Paris.

Despre Arhipelagul GULAG şi predecesorii lui, la Londra apare lucrarea lui Mihail Geller Lumea concentraţionară şi literatura sovietică.

1975. Aprilie. Călătoreşte la Paris cu prilejul apariţiei cărţii S-a luat viţelul în coarne cu stejarul. Participă la dezbaterile organizate de telev-iziune şi la o conferinţă de

presă, unde povesteşte despre ajutorul pe care l-a primit de la Heinrich Boli.

lume-iulie. Călătoreşte în SUA. Rosteşte două discursuri importante la Washington (30 iunie) şi New York (9 iulie). Este primit cu fast de Senatul american. În discursurile sale lansează avertismentul privind orbirea democraţiilor occidentale şi face apel la fermitate.

Octombrie. Apare volumul Lenin la Zürich, câteva capitole alese din cărţile întâi şi a doua ale epopeii istorice „R 17”, care de acum se va intitula Roata roşie.

Apare la Moscova (editată de Agenţia de presă „Novosti”) cartea de amintiri a Nataliei Reşetovskaia: în dispută cu timpul, destinată să fie difuzată doar în străinătate.

1976 Martie. Din nou la Paris, cu prilejul premierei filmului realizat după o zi din viaţa lui Ivan Denisovici. După film, care s-a transmis la televi-ziune, Soljeniţîn participă la o discuţie televizată.

Călătoreşte în Spania. Presa spaniolă de stânga califică drept revoltătoare declaraţiile lui Soljeniţîn referitoare la caracterul blând şi binefăcător al dictaturii lui Franco.

Octombrie. Soljeniţîn părăseşte Elveţia şi se stabileşte în SUA, statul Vermont, în vecinătatea orăşelului Cavendish. Continuă să lucreze la cărţile începute: volumul al treilea din Arhipelagul GULAG şi Roata roşie, „povestea tragică despre cum ruşii... cu mâna proprie şi-au distrus trecutul şi viitorul”.

La Paris apare lucrarea lui Claude Lefort, Un homme en trop, reflexions sur l’Archipel de Goulag.

1976 – 1979

Soljeniţîn vizitează o serie de universităţi din SUA, care adăpostesc fonduri arhivistice ruseşti. Lucrează intens la Roata roşie: reface cartea întâi, August O Mie Nouă Sute Paisprezece, scrie următoarele două, Octombrie

O Mie Nouă Sute şaisprezece şi Martie O Mie Nouă Sute şaptesprezece.

1978 Mai. După o lungă tăcere, consimte să prezideze festivitatea de sfârşit de an de la Universitatea Harvard. Cu acest prilej adresează un avertisment solemn şi sever lumii occidentale, care a pus mai presus de toate „fericirea" şi s-a arătat oarbă faţă de alte culturi independente. Sămânţa răului rezidă, după opinia lui, în umanismul occidental etc.

19 septembrie. La Paris are loc masa rotundă Ce înseamnă Soljeniţîn pentru fiecare dintre noi? (organizată de publicaţia „Kontinent"). Au participat N Pierre Daix, Vladimir Maximov, Guy Lardreau, Georges Nivat, Paul Goma şi alţii. Intervenţiile participanţilor vor apărea în „Kontinent" Nr. 18, 1978, număr omagial, închinat lui Soljeniţîn, cu prilejul celei de a şaizecea aniversări.

Decembrie. Apar la Paris, în limba rusă (YMCA-Press), primele două volume din ediţia de Opere complete (pregătite de Soljeniţîn şi soţia lui la Cavendish), care conţin varianta „completă şi definitivă" a romanului în cercul întâi.

1979 Februarie. Apare un nou „supliment" la S-a luat viţelul în coarne cu stejarul. Soljeniţîn răspunde la noile calomnii cu care îl împroaşcă Moscova.

Realizează un interviu pentru BBC. îşi defineşte noua concepţie privind revoluţia din februarie 1917: catastrofă, ai cărei principali autori sunt liberalii ruşi. Avertisment Occidentului că îşi pregăteşte un „februarie 1917" al său etc.

Iulie. Apar volumele 3 şi 4 din ediţia de Opere complete (vol. 3: O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, Gospodăria Matrionei, Miniaturi, Palma dreaptă, O întâmplare în gara Kocetovka, Pentru binele cauzei, Zahar-Kalita, Păcat, Procesiune de Paşti; vol. 4: Pavilionul canceroşilor).

Septembrie-noiembrie. Mulţi disidenţi din emigraţie îl acuză de fanatism fundamentalist à la Khomeini, pe care, bineînţeles, Soljeniţîn nu-l lasă fără răspuns.

1980 27 martie. Face o declaraţie în legătură cu arestarea preoţilor Gleb Iakunin şi Dmitri Dudko.

Atacurile împotriva „slăbiciunii" Occidentului stârnesc numeroase ripos-te, la care Soljeniţîn răspunde cu contraatacuri zdrobitoare.

Aprilie. Polemizează cu istorici americani, în special cu Richard Pipes, în revista „Foreign Affairs".

Continuă apariţia la YMCA-Press (în limba rusă) a ediţiei de Opere complete (vol. 5, 6, 7: Arhipelagul GULAG; vol. 8 conţine piesele compuse în memorie, în lagărul Ekibastuz: Ospăţul învingătorilor, Prizonierii, Republica muncii, Lumina din tine, Tancurile cunosc adevărul, Parazitul).

La Paris, Corinne Marion publică lucrarea monografică Qui a peur de Soljenitxyne?

1981 Printre emigranţi se înteţeşte polemica în jurul personalităţii lui Soljeniţîn

Toate ziarele şi revistele emigranţilor ruşi (începând din 1980) publică articole despre sau împotriva lui Soljeniţîn

1982 Încheie lucrul la o nouă variantă a lui August O Mie Nouă Sute Paisprezece şi la Octombrie O Mie Nouă Sute şaisprezece. Călătoreşte în Japonia şi Taiwan. Îi sfătuieşte pe japonezi să nu se lase ispitiţi şi să încheie înţelegeri cu guvernele Chinei şi URSS.

La Paris apare lucrarea lui Emil Kogan Stâlpul de sare. Psihologia politică a lui Soljeniţîn

1983 10 mai. Alexandr Soljeniţîn primeşte, la Londra, premiul Templeton „Pentru contribuţia la dezvoltarea conştiinţei religioase".

Continuă lucrul la Roata roşie, pe care scriitorul o defineşte ca „naraţiune în soroace măsurate", şi o împarte

în acte şi „noduri” (uzlî). Înche-le Actul întâi (Revoluţia) în trei „noduri” şi opt cărţi. Începe publicarea la Editura YMCA-Press.

Dovadă că nu a abandonat jurnalul literar, în numărul 139 al „Buletinului mişcării creştine ruse” (Paris) publică fragmentul intitulat Pluralîştii noştri, din volumul al doilea al Schiţelor din viaţa literară (vol. 1: S-a luat vi-ţelul în coarne cu stejarul). Fragmentul constituie un atac la adresa ad-versărilor ideologici din emigraţia rusă şi a provocat un răspuns îndârjit din partea lui Andrei Siniavski. Soljeniţîn demască „mitocanizarea istoriei ruse” şi „ura faţă de ortodoxie”.

Noiembrie. Acordă un interviu lui Daniel Rondeau (care va fi publicat într-un număr din decembrie al ziarului „Liberation”). Cu acest prilej, scriitorul răspunde la o serie de întrebări legate de procesul de creaţie şi lucrul la epopeea Roata roşie, atingând pe parcurs şi o serie de probleme politice, estetice, de filosofie a istoriei. Întrebat dacă nutreşte o cât de mică şi smintită speranţă de a se întoarce şi trăi ca om şi scriitor liber în Rusia, Soljeniţîn răspunde: „... Dacă îmi va fi ursit să mai trăiesc o vreme, da, în pofida oricăror argumente logice, în pofida situaţiei reale teribile care există astăzi în Uniunea Sovietică şi în lume, am convingerea că am să mă întorc acolo, nu doar cărţile mele se vor întoarce, ci şi eu, viu, mă voi întoarce. Nu ştiu de ce cred că o să mor în patrie”.

Almanahul revistei „Contemporanul” pe 1983 a fost dedicat laureaţilor Premiului Nobel pentru literatură din 1901 până în 1982 (autor Laurenţiu Ulici). Dintre cei şaptezeci şi nouă de scriitori antologaţi, doar Soljeniţîn nu avea nici fotografie, nici referinţe critice, nici motivaţia juriului, nici fragment literar din operă. Din cele câteva rânduri biografice lipseau tocmai acele date care făcuseră din el cel mai acerb critic al regimului sovi-etic. Cauzele acestor omisiuni se deduc, fireşte, de la sine.

1984 „Buletinul mişcării creştine ruse” publică textul interviului acordat Televiziunii franceze la 31 octombrie 1983. (Emisiunea s-a bucurat de mare succes, fiind reluată de câteva ori.)

În SUA este publicată biografia lui Alexandr Soljeniţîn, scrisă de Micha-el Scammell, care a stârnit numeroase ecouri critice. Este remarcată aproape unanim atitudinea răuvoitoare a biografului şi influenţa puternică a cărţii din 1975 a Nataliei Reşetovskaia.

1985 Editura Molodaia Gvardia din Moscova publică ultima parte a trilogiei lui Egor Ivanov, Onoare şi datorie, dedicată aceluiaşi august 1914. Este mai mult decât evident că această trilogie a fost concepută ca o replică la Roata roşie a lui Soljeniţîn

În SUA continuă campania anti-Soljeniţân. Morman Podgoreţ publică în revista „Commentary” articolul intitulat o întrebare bizară despre Alexandr Soljeniţîn Autorul articolului nu vede în Soljeniţîn decât „un amestec de manie a grandorii şi egoism”.

La Congresul internaţional al slaviştilor de la Washington s-a organizat o dezbatere cu tema: Este oare Soljeniţîn antisemit? Ziarul „New York Times” publică, în numărul său din 13 noiembrie, o amplă relatare despre această dezbatere.

În numărul 145 al „Buletinului mişcării creştine ruse” este publicat interviul cu Nikita Struve, în care discută despre cartea Octombrie O Mie Nouă Sute şaisprezece.

1986 Sunt editate primele două volume din Martie O Mie Nouă Sute şaptesprezece (YMCA-Press, Paris), în ediţia de Opere complete – volumele 15 şi 16.

1987 Soljeniţîn acordă un interviu lui Rudolf Augstein pentru hebdoma-darul german „Der Spiegel”. („Despre mine se spun atâtea minciuni cum numai despre morţi se pot spune.”)

Roata roşie continuă să apară. Sunt editate volumele

al treilea şi al patrulea din Martie O Mie Nouă Sute şaptesprezece (Opere complete – volumele 17 şi 18)

În URSS şi mai cu seamă la Moscova ia amploare (mii de oameni) mişcarea celor care se pronunţă pentru editarea operelor lui Soljeniţîn în patria sa.

Prestigioasă editură londoneză Overseas Publications Interchange Ltd. publică (în limba rusă) originalul dicţionar al lui Jacques Rossi: Ghidul GULAG-ului. Dicţionar istoric al instituţiilor penitenciare sovietice şi al termenilor legaţi de munca forţată.

1988 Iulie. Pictorul Ilia Glazunov expune tabloul Misterul secolului al XX-lea, în care, printre alte chipuri, figurează şi cel al lui Soljeniţîn

Decembrie. La Casa Centrală a Cineaştilor din Moscova a avut loc o festivitate cu prilejul celei de a 70-a aniversări a zilei de naştere a lui Soljeniţîn Au luat cuvântul Andrei Smirnov, Iuri Kariakin, Iuri Afanasiev.

Un grup de oameni de cultură şi scriitori adresează lui M.S. Gorbaciov, secretar general al CC al PCUS, un protest împotriva opririi publicării Arhipelagului GULAG în revista „Novîi mir”. Printre semnatari: Serghei Averinţev, Andrei Bitov, Igor Zolotusski, Stanislav Rassadin, Valentin Rasputin ş.a.

Un alt grup de scriitori propune Secretariatului conducerii Uniunii Scriitorilor să-l reprimească pe Soljeniţîn ca membru al acestei uniuni.

Cu prilejul celei de a 70-a aniversări a lui Soljeniţîn „Buletinul mişcării creştine ruse” scoate un număr special dedicat scriitorului. La Moscova, revista „Vâbor” („Opţiunea”), difuzată prin Samizdat, publică scrisoarea trimisă de Soljeniţîn din America şi mai vechea lui (expediată încă din toamna anului 1973 şi publicată la 3 martie 1974) Scrisoare către conducătorii Uniunii Sovietice, în care îi chema să pună capăt monopolului ideologic al marxismului şi să se îngrijească de nord-estul

teritoriilor ruseşti.

În scrisoarea adresată lui Viktor Aksiuciţ şi părintelui Gleb Iakunin, editorii revistei „Vârbor”, Soljeniţîn spune că, deşi doreşte să se întoarcă în ţară şi speră ca acest lucru să se întâmple cât încă mai este în viaţă, nu poate face totuşi acest lucru înainte ca principalele sale scrieri să fie editate în URSS.

1989 Februarie. Revista (în l. rusă) „Secolul XX şi lumea” publică articolul să nu trăim în minciună (pe care Soljeniţîn îl scrisese încă din 1974), însoţit de o postfaţă a lui Igor Vinogradov. Almanahul Kuban începe publicarea unui „ghid” prin universul lui Soljeniţîn, conceput şi scris de Piotr Palamarciuk.

13 februarie. Moscova. Seară dedicată împlinirii a 15 ani de la data ex-pulzării lui Soljeniţîn din ţară. Au participat Igor Vinogradov, Vladimir Borisov, Elena Ciukovskaia. Printre alţii a luat cuvântul Anatoli Strelianîi, care şi-a intitulat discursul să nu crezi, să nu te temi, să nu ceri. Concepţia despre lume a lui A. Soljeniţîn conform cărţii Arhipelagul GULAG, tipărită de publicaţia „Russkaia mist” („Ideea rusă”) la 24 februarie.

Iulie, în revista „Novîi mir” apare Discursul destinat ceremoniei decernării Premiului Nobel. Începând cu numărul 8 (august), aceeaşi revistă întreprinde publicarea câtorva capitole din Arhipelagul GULAG, selecţionate de autorul însuşi.

1990 Editura Sovetski pisateli (Scriitorul sovietic) editează integral Arhipelagul GULAG (3 vol.). Revista „Novîi mir” începe publicarea romanu-lui în cercul întâi. Revistele „Zvezda” („Steaua”), „Naş sovremennik” („Contemporanul nostru”), „Neva” încep să publice „noduri” din Roata roşie.

16 august. Decretul preşedintelui URSS, M.S. Gorbaciov, prin care lui Soljeniţîn i se ridică acuzaţia de trădare şi i se redă cetăţenia sovietică.

Septembrie. Publicaţiile „Literaturuaia gazeta” şi „Komsomolskaia prav-da”, concomitent cu Editura YMCA-Press din Paris, publică Cum să re-organizăm Rusia? Textul acestui articol a stârnit numeroase ecouri contradictorii.

Lui Soljeniţîn i se decernează Premiul de Stat al RSFSR pentru Arhipe-lagul GULAG, dar scriitorul îl refuză: „Este o carte despre suferinţele a milioane de oameni, şi eu nu pot să agonisesc glorie pe seama ei” („Izvestia”, 12 decembrie 1990).

După o aşteptare de peste un deceniu, Natalia Reşetovskaia, prima so-ţie a scriitorului, publică la Moscova volumul de memorii Soljeniţîn – o amplă şi minuţioasă biografie între 1936, anul când l-a cunoscut, şi 1974, anul expulzării prozatorului din Uniunea Sovietică.

În România, chiar din primele luni ale anului (la foarte scurtă vreme după revoluţia din 1989), au început să apară fragmente din scrierile lui Soljeniţîn, însoţite de prezentări ale vieţii şi operei scriitorului, presa noastră vrând parcă să recupereze anii mulţi de tăcere impusă de cenzura regimului totalitar de la noi. Astfel, episoade din Arhipelagul GU-LAG publică „Timpul” din Iaşi (Nr. 1 din 13 ianuarie; traducere de Dumitru Păduraru şi C.M. Spiridon), „Orizont” din Timişoara (numerele din 6 ianuarie, 26 ianuarie şi 2 februarie; traducere de Simion Lăzăreanu). Revista „Argeş” din Piteşti (Nr. 1 din ianuarie) tipăreşte capitolul Surâsul lui Buddha din romanul în cercul întâi (traducere de Rodica Baltazar). Tot din acelaşi roman, săptămânalul „Adevărul literar şi artistic” (care la începutul apariţiei din 1990 s-a numit „Adevărul de duminică”) publică (din aprilie 1990 până în iunie 1991) un lung serial în traducerea lui Laurenţiu Duţă.

1991 17 septembrie. Una dintre declaraţiile făcute după ce i s-a redat cetăţenia: „Odată cu hotărârea procurorului general nu mai există nicio piedică juridică în calea reîntoarcerii mele în patrie. Dar, înainte de a face

acest lucru, va trebui să-mi termin lucrările începute mai demult aici. După ce o să mă întorc în Rusia, o să am alte griji, pe care le voi împărţi cu toţi cei de acolo”.

La Bucureşti, în editura Quintus, apare o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, în traducerea lui Sergiu Adam şi Tiberiu Ionescu, cu o postfaţă semnată de Vlad Sorianu. (Trebuie menţionat faptul că această traducere a aşteptat lumina tiparului mai bine de un sfert de secol. Semnalăm, de asemenea, că mai există o versiune românească a microromanului sol-jeniţânian, realizată cu înalt profesionalism şi talent de Nina Grigorescu tot înainte de 1989, versiune ce îşi aşteaptă încă editorul.)

1992 Octombrie. Philippe de Villiers organizează în Vendée o întâlnire la care au luat parte câteva mii de persoane. În discursul rostit la această întâlnire, Soljeniţîn a denunţat „primul mare genocid, teoretizat ca atare în istoria modernă a lumii”. (Este vorba de înăbuşirea sângeroasă a rezistenţei regaliste din Vendée şi Bretagne de către forţele republicane în 1793 – 1795.) Gestul lui Soljeniţîn a contrariat presa de stânga şi în general stânga occidentală.

1993 La sfârşitul anului face publică hotărârea de a se întoarce în Rusia.

În acest an aniversar (75 de ani), în România s-au publicat o serie de materiale dedicate personalităţii marelui scriitor. Astfel la 23 şi 30 aprilie, Radio România-Cultural, în cadrul emisiunii „Dicţionar de literatură universală” a prezentat eseul Alexandr Soljeniţîn, aparţinând cunoscutului prozator şi traducător Alexandru Calais. Tot lui îi aparţin Ce face Soljeniţîn astăzi (Radio România-Cultural, emisiunea „Revista literară Radio”, 6 iunie), Alexandr Soljeniţîn a împlinit 75 de ani („Caiete critice” 10/12), Soljeniţân-75 („Literatorul”, Nr. 51 – 52).

La Cluj-Napoca, în volumul Studii de limbă, literatură şi metodică, VIII, Mircea Croitoru publică studiul Alexandr

Soljeniţîn (Repere ale creaţiei).

1994 Vede lumina tiparului studiul Chestiunea rusă la sfârşit de secol XX, care, în ultimă instanţă, ar consta în edificarea unei Rusii morale şi în protejarea poporului.

26 mai. Începe călătoria de întoarcere în Rusia. După două opriri la Vladivostok şi Magadan (centrul regiunii cu acelaşi nume în Extremul Nord, fost punct de triere a deţinuţilor politici trimişi în lagărele Kolîmei), Soljeniţîn îşi va urma lunga călătorie spre Moscova, cu etape în alte câteva oraşe siberiene, (în România, despre acest periplu va scrie şi ziarul „România liberă" din 27 mai.) Ajuns la Moscova, va locui într-un apartament din centru, până ce se va încheia lucrul la vila sa din afara capitalei. Se întâlneşte cu preşedintele Boris Elţîn.

28 octombrie. Rosteşte un discurs în Duma de Stat.

De acum şi până la sfârşitul anului 1995 s-a întâlnit de multe ori cu ziarişti ruşi şi străini, a dat numeroase interviuri, a susţinut la Televiziune emisiunea intitulată întâlniri cu Alexandr Soljeniţîn (care a luat sfârşit în 1996, odată cu începutul campaniei electorale din Rusia).

Numărul 6 al revistei „Zvezda" din Sankt-Petersburg este dedicat lui Alexandr Soljeniţîn: articole, câteva discursuri şi interviuri ale scriitorului, amintiri, scrisori ale unor cetăţeni sovietici cu prilejul expulzării lui. Este interesant articolul Problema concepţiei eroice (Soljeniţîn şi Nietzsche) al lui Richard Tempest, care lansează ideea unui Soljeniţîn – autor al propriului mit biografic, fie patriarh, fie proroc. Viaţa şi opera scriitorului au revelat lumii un exemplu al eroicului. Aidoma prototipului mitic carly-lean al Scriitorului-Proroc, el se recunoaşte în rolul celui care îndeplineşte o datorie istorică faţă de milioanele de morţi, al celui care pedepseşte cu Paloşul lui Dumnezeu în împărăţia minciunii. Cu Nietzsche, Soljeniţîn se aseamănă prin tipul profetic al comportamentului şi limbajului artistic, prin originalitatea deosebită a limbii şi

stilului. Filosoful german a dezvăluit lumii eroul care a biruit omul din sine. Scriitorul rus a revelat lumii eroul care a biruit sclavul din sine. Eroul lui Nietzsche vorbeşte în locul tuturor. Eroul lui Soljeniţîn vorbeşte în numele tuturor. (După „Kontinent", Moscova-Paris, Nr. 82).

Revista „Convorbiri literare" din Iaşi dedică Nr. 1 din acest an lui Alexandr Soljeniţîn Au semnat articole: Sorina Bălănescu (Spiritul lui Sol-jenit în: libertatea şi locul din vis), Jean Cathala (Reflecţii despre Arhipelagul GULAG), Livia Cotorcea (Soljeniţîn sau lumea din noi), Mircea Croitoru (Alexandr Soljeniţîn şi literatura rusă), Bedros Horasangian (O mărturisire pentru „melancolia disperării"), Leonte Ivanov (O întâmplare în gara Kocetovka. O posibilă interpretare), Constantin Romanescu (Soljeniţîn şi viitorul lumii), Almoş-Bela T. (Promovarea bioeticii prin opera lui Soljeniţîn).

La Bucureşti, revista „România literară" publică în Nr. 31 (17 – 23 august) articolul profesorului universitar Gheorghe Barbă – Fenomenul Soljeniţîn

1995 În Editura Anastasia apare Chestiunea rusă la sfârşit de secol XX. Traducere de Boris Buzilă, prefaţă de Alexandru Paleologu.

Editura MYDO CENTER din Iaşi publică volumul de memorii al Nataliei Reşetovskaia Soljeniţîn Versiunea românească, realizată cu deosebită acurateţe şi sensibilitate, aparţine Sorinei Bălănescu, care semnează şi o inspirată postfaţă, precum şi notele.

1996 12 noiembrie. Participă la simpozionul internaţional F.M. Dostoievski şi cultura universală (Moscova-Sankt-Petersburg, 11 – 17 noiembrie). După ce adresează un cuvânt de salut participanţilor, îşi expune în continuare concepţia proprie referitoare la personalitatea lui Dostoievski.

Revista „Luceafărul" (Nr. 5 din 7 februarie) publică eseul lui Gheorghe Barbă, intitulat Cuvânt despre

Soljeniţîn Tot lui Gh. Barbă îi aparţine şi articolul Alexandr Soljeniţîn – martor incomod al secolului, apărut în volumul Studii de slavistică, VII, tipărit sub egida Editurii Universităţii Alexandru Ioan Cuza din Iaşi.

1997 Mai. Soljeniţîn este ales membru al Academiei de Ştiinţe din Rusia.

7 iunie. La Bucureşti, sub egida Editurii Univers, apare volumul I al Arhipelagului GULAG, care este lansat în cadru festiv la cea de a cincea ediţie a Târgului International de Carte Bucureşti. Cu acest prilej au vorbit criticul şi profesorul universitar Mircea Martin, directorul editurii, criticii literari Alexandru Paleologu (autorul postfeţei) şi George Pruteanu, precum şi traducătorul. După opinia presei, cartea a constituit evenimentul Târgului şi, alături de Casa Puşkin de Andrei Bitov, de varietatea şi valoarea celorlalte titluri expuse, a contribuit ca Editura Univers să fie considerată liderul incontestabil al acestei competiţii internaţionale.

Săptămânalul francez „L'Express" (din 21 – 27 august) publică articolul lui Soljeniţîn Ipocrizia sfârşitului de secol XX.

24 septembrie. Participă la masa rotundă organizată de Academia de Ştiinţe din Rusia cu tema Ştiinţa în pragul noului mileniu. Intervenţia lui Soljeniţîn intitulată Epuizarea culturii, apare în revista „Moscovskie novosti".

27 septembrie. La postul de radio Rusia începe un ciclul de emisiuni (65), în care va prezenta epopeea sa istorică Roata roşie. Cu acest prilej, în ajunul emisiunii, a acordat un interviu pentru „Moskovskie novosti", publicat în numărul din 28 septembrie – 5 octombrie.

Octombrie. Sub egida Editurii Albatros din Bucureşti apare romanul Pavilionul canceroşilor. Traducerea de înaltă ţinută este semnată de Maria Dinescu şi Eugen Uricaru.

Decembrie. Editura Univers scoate de sub tipar

volumul al II-lea al Arhipelagului... Versiunea românească a acestui volum aparţine cunoscutului traducător Ion Covaci.

1998 7 ianuarie. Ziarul „România liberă” publică un grupaj de materiale dedicat lui Soljeniţîn Grupajul cuprinde un microportret biobibliografic, articolul Ipocrizia sfârşitului de secol XX în traducerea lui Călin Stănculescu, fragmente din intervenţia la masa rotundă organizată de Acade-mia de Ştiinţe din Moscova şi Interviul din „Moskovskie novosti” (28 septembrie – 5 octombrie 1997).

11 februarie. Revista „România literară” tipăreşte articolul Capodopera lui Soljeniţîn, semnat de Albert Kovács, în care autorul face o amplă prezentare şi, totodată, o fină analiză a romanului Pavilionul canceroşilor.

DINCOLO DE LITERATURĂ

Un singur cuvânt adevărat cântăreşte mai mult decât Universul.

SOLJENIŢÎN

CE POATE FI mai tentant pentru autorul unei postfeţe decât exegeza li-terară a cărţii abia sfârşite? Starea de graţie a sentimentului estetic, re-trăit pas cu pas în timpul lecturii, îşi caută acum – în chip firesc – motivaţiile capabile să o conştientizeze, să o explice şi să-i probeze temeinicia. Efortul analitic se îndreaptă spre o altă descoperire a operei, incitat de tensiunea trăirii artistice, dar – totodată – desprins de ea, sustras determinărilor ei emoţionale, aşezat la o distanţă care să-i confere independenţă în mişcare şi să-i deschidă o altă perspectivă, alte posibilităţi de cuprindere şi de aprofundare. Dialogul din timpul lecturii nu se înche-le, dar se modifică; în discursul exegetic, conştiinţa cititorului e obligată să se despartă de ipostaza interlocutorului privilegiat, admis ca prezenţă nemijlocită în concreteţea existenţială a lumii fictive, şi îşi asumă – prin intermediul

comentariului critic – rolul unei instanţe interogative nu doar în raport cu destinul acestei lumi, ci şi cu discursul institutor care o face posibilă. Interpretarea pune în evidenţă modalităţile constructive ale operei şi îi descoperă sensului său întreaga plenitudine interioară, oferindu-i şi argumentele unei evaluări în ordine artistică.

Exegeza operei, ca subiect al postfeţei, împlineşte îndeobşte şi aştepta-rea cititorilor; ei pot găsi, astfel, măcar în parte, confirmarea propriilor intuiţii ori, mai ales, justificarea explicită a unor semnificaţii numai bănui-te, fără să excludem că deseori interpretarea propusă produce efectiv o limpezire, o relansare a dialogului întrerupt de bruiajul unor neînţelegeri, de incapacitatea comunicativă a unor situări neadecvate. Postfaţa îşi dovedeşte raţiunea de a fi ca partener avizat nu atât în aventura lecturii, cât în meditaţia ce îi urmează.

De data aceasta, însă, postfaţa iese din tiparele obişnuite, însuşi autorul ei se află într-o situaţie excepţională. La sfârşitul lecturii, când şi-a ridicat ochii din orizontul Arhipelagului GULAG, foile albe de hârtie pe care le avea în faţă i se refuzau, pur şi simplu, scrisului. Albul lor devenise dureros, lovind – (paradoxal) cu lumina lui stinsă – retina ochilor încă deschişi într-o uimire neîncrezătoare, semănând mai mult cu spaima decât cu mirarea. Albul foilor nescrise se întindea în faţa lui neverosimil ca un imens deşert arid de oase calcinate, cenuşa albă a milioanelor de victime din gulag, risipite în mormântul nemormânt al gropilor comune ori al cimitirelor fără cruci şi fără lumânări. Cerneala nu s-ar putea scrie niciodată pe pojghiţa poroasă a acestei întinderi de nisip viu, nedesprins cu totul de ereditatea lui omenească. Vuitul din preajmă, adiere fără putere, lăsând nemişcată făina deşertului unde au fost măcinate destine (simţit ca un tremur pe mâna pregătită să scrie) e poate doar multiplicarea enormă a respiraţiei din urmă a

sufletelor expiate fără cu-minecare.

Cum s-ar putea scrie aici şi acum! Şi, mai ales, ce s-ar putea scrie acum despre acest aici! De unde impersonalitatea rece a retragerii la o distanţă necesară spre a putea privi în linişte peisajul neliniştit al poveştii tragice, abia sfârşite? Cum s-ar găsi tăria smulgerii din coşmar spre a analiza metodic grila narativă, tipurile de focalizare ale povestirii, funcţiile personajelor în polifonia romanescă? Cine s-ar putea opri, acum, la disociaţii subtile între autorul analitic şi cel implicit, între naratorul martor şi naratorul credibil? În mijlocul deşertului iscat din închipuire pe albul foilor, peisaj lunar ieşit parcă din implozia umanităţii însăşi, am putea, cititorule, să dialogăm împreună despre competenţa narativă?

E o întrebare directă, deoarece nu am nicio îndoială că m-aş afla singur în solitudinea uluirii mele. E imposibil să mă fi înşelat că cititorii lui Soljeniţîn, cei care au avut puterea să ducă până la capăt călătoria prin gulag, nu mi s-ar afla alături, cu feţele înălbite de oroare, ca şi când praful deşertului meu le-ar fi acoperit obrajii cu făina oaselor calcinate. Am certitudinea că ne găsim împreună, că ne înţelegem în aceeaşi restrişte a memoriei, că neputinţa mea de a scrie o postfaţă obişnuită nu e doar împărtăşită, dar se afla de la început în aşteptările lor. Sunt sigur că dialogul nostru despre Arhipelagul GULAG nu trece nefiresc dincolo de literatură.

Totuşi, cineva ne-ar putea bănui de o cu totul fondată rătăcire emoţională. Întâmplările din Arhipelag ţin toate de cotidianul lumii noastre, mai mult sau mai puţin obişnuit, evocând stări şi evenimente comune, deşi nu fac parte dintr-o experienţă proprie: arestări, anchete, sentinţe judiciare nedrepte. Pe multe le ştim din memoria unui trecut nu prea îndepărtat ca să intre efectiv în istorie, rămas ca un fel de prezent deja trăit, ale cărui consecinţe le resimţim încă în viaţa de fiecare zi. În parte, sunt aici

anii războiului cu toate nenorocirile lui, cu privaţiunile de tot felul ce i-au urmat, între care mai ales cutremurul politic şi social al unei dictaturi necunoscute până atunci, închisorile, deportările, fuga din ţară, eva-cuările din case şi domiciliile forţate, marginalizarea socială ca o moştenire de familie, sărăcia mai greu de suportat lângă îmbogăţirile perverse, presiunea tăcută dar devastatoare a poliţiei cu feţe diferite, au fost realitatea timpului nostru până nu demult. Fără să fim implicaţi noi înşine (cei aflaţi direct sub tăvălugul maşinăriei rămân într-o altă clasă), n-a fost poate nimeni exclus de la canonul acestui destin colectiv.

Tocmai de aceea intrarea în gulag nu surprinde, iar drumurile lui le descoperim bătătorite de oameni aflaţi de atâtea ori în vecinătate. Diferenţa vine din impactul direct. Ceea ce era odată numai auzit (chiar dacă a putut însemna mai mult decât un fapt divers), ceva ce aparţinea altcuiva, rămânea prea departe ca să ne atingă sau ne atingea prin ricoşeu, întâmplător şi superficial, acum, în călătoria prin Arhipelag, ni se impune ca o existenţă asumată. Nenumăratele vieţi împinse în lagăre devin ale noastre. Ceea ce era „la doi paşi de noi” se loveşte, acum, de timpanul nostru, ne intră în suflet, ni se cuibăreşte în conştiinţă. „Ţârâitul strident al soneriei în miez de noapte”, „bătăile brutale în uşă” le auzim noi, treziţi din somnul nostru liniştit. Sunt eu, de două ore, „cu picioarele goale în apa rece ca gheaţa” şi mie mi se urlă: „Mărturiseşte!” Există, desigur, şi momente-limită în care frica, umilinţa, durerea fac să cedeze puterile trupului şi sufletului. La o percheziţie, când totul se taie, se sparge, se goleşte, se împrăştie, se rupe, copilul abia mort e aruncat din sicriu, în faţa mea, de mâinile murdare ale „găitanelor albastre”; în aşteptarea anchetei, mă simt aruncat în „boxa cu ploşniţe”, le simt năpustindu-se flămânde, le strivesc, mă sufoc de putoarea lor, până ce cad resemnat, lăsându-le să-mi sugă sângele; apoi, la izvorul Zarossi, am „mâncat

leşul unui cal care… duhnea, colcăind de muşte şi viermi”. Dar omul e capabil să treacă şi peste asemenea întâmplări; dacă are forţa şi credinţa să le depăşească, viaţa va putea merge înainte îngropându-le într-o amintire tăinuită care poate chiar să fortifice. Din umilinţă se renaşte, prin durere se poate deveni mai puternic. Destinul tragic îl poate înălţa pe om, iar viaţa oferă exemple nenumărate, în timp ce literatura a făcut din dramele existenţei subiectele ei privilegiate, convertind răul în bucuria binelui regăsit.

De unde, atunci, această crispare sufletească după lectura lungului memorial despre gulag? De unde această uimire înspăimântată pe care ţi-o dă numai incredibilul şi de ce retrăirea încercărilor omeneşti, cât de dure ar fi, până la limita suferinţei ori chiar la pragul morţii, duce la neputinţa spiritului de a se căuta şi înţelege prin ele? Aş spera să mă întâlnesc cu cititorii şi în răspunsuri; să fim alături nu doar în identitatea stării de spirit, ci şi în motivele ce o explică.

Arhipelagul GULAG e o lume stranie, paradoxală, deoarece e reală şi fantastică în acelaşi timp. Mai mult: cu cât realitatea e mai evidentă, mai concretă, mai nemijlocit senzorială şi mai comprehensivă în referinţele ei tangibile, naturale, cu atât devine mai ireală, mai iluzorie, îndepărtându-se de orice temei credibil, înfăţişându-se spectrală, utopică, suprare-alistă, un fel de himeră a viziunii celei mai autentice. Gulagul e o închisoare care ar trebui să fie locul de recluziune pentru nefericiţii vinovaţi din lumea liberă. E însă o închisoare insolită, întâi de toate prin proporţiile ei. Este atât de imensă, încât ideea închiderii, a împrejmuirii pare ne-verosimilă. În fapt e vorba de o lume deschisă prin întinderea ei, imposibil de constrâns în spatele unor pereţi impermeabili, dar formată dintr-o multitudine de „insule” zăvorte, păzite – arhipelagul! – de nenumărate nuclee celulare, atât de multe, încât spaţiile dintre ele nu mai aparţin exteriorului

liber, sunt contaminate de aerul interdicţiei. Gulagul nu mai e puşcăria unei lumi, ci o lume care fiinţează ca puşcărie. Acestei imensităţi spaţiale i se suprapune numărul incomensurabil al azilanţilor: puşcăriaşii sunt de ordinul milioanelor. Fiecare deţinut are un număr, dar acesta ţine de celula lui insulară, repetat de sute de ori, în locuri diverse şi pe identităţi diferite, fără să poată fi un semn real de ordine într-un inventar fantasmagoric. Această lume, variabilă doar prin rata mortalităţii, nu cunoaşte totuşi niciodată pericolul extincţiei; în locul reproducerii naturale, populaţia se menţine prin valuri continue de imigrare, intrate sistematic şi la timp, după reguli ce nu-i aparţin, dar care îi păstrează existenţa la dimensiunile ei năucitoare. În această perpetuă reîmprospătare a puşcăriei (scriitorul însuşi a fost condamnat la domiciliu forţat perpetuu) stă legătura strânsă, fatală cu cealaltă lume din afară. Cele două universuri sunt posibile numai împreună, fiecare prin celălalt, fiecare ca o condiţie reciprocă de existenţă; orice s-ar prăbuşi undeva ar pune sub semnul întrebării partea cealaltă. O asemenea simbioză existenţială între lume şi puşcărie, între oamenii liberi şi oamenii constrânşi, dizolvă graniţele presupuse, le aplatizează orice diferenţă, le uneşte într-un fel de bizară comunitate pe cât de imposibil să fie negată, pe atât de imposibil să fie crezută.

Neobişnuitul acestei închisori începe să se revele cu adevărat abia de acum înainte. Dacă puşcăria devenise lume prin imensitate, aparent autonomă şi independentă, lumea se descoperă ca puşcărie prin de-pendenţa ei funciară de gulag. Văzute împreună în viziunea Arhipelagului ca unic spaţiu uman, umanitatea lor întreagă se înfăţişează ca un uriaş univers concentraţionar. Ceea ce la început era ascuns de o iluzie de perspectivă, efect al erorii de focalizare datorate limitei fiziologice a ochiului, devine pas cu pas, pagină cu pagină, adevărul indubitabil

al unei realităţi cumplite.

Consecinţa imediată a acestei „iluminări”, a depăşirii înţelegerii până acum incomplete ori greşite e descoperirea absenţei ciudate a libertăţii. În gulag, ne-libertatea reprezintă însuşi modul de a fi, elementul definitoriu care marchează existenţa. Intrarea în gulag înseamnă tocmai pierderea libertăţii. Lipsa de libertate este semnul evident de apartenenţă şi, totodată, criteriul diferenţierii. Omul de aici era împins în degradare prin acest deficit al umanităţii sale. Salvarea venea din caracterul pasager al acestei stări, din posibilitatea – cel puţin probabilă – de a o depăşi, de a putea ieşi din ea, de a regăsi starea normală. Ceea ce aflăm acum e lipsa acestei diferenţe şi imposibilitatea unei transformări. Lumea din afară este la fel de neliberă, fără să fie efectiv o puşcărie. Umanitatea de dincolo are acelaşi deficit care o degradează; cu o diferenţă subtilă, abia perceptibilă, în niciun caz corectivă în substanţa ei. Oamenii lumii din afara gulagului au iluzia libertăţii în măsura în care nu le este confirmată instituţional ne-libertatea. Dar situaţia lor e chiar mai deplorabilă decât a deţinuţilor. Ei sunt fie inconştienţi, dovedind un deficit individual de umanitate, fie îşi dau seama că starea lor de libertate iluzorie are un caracter pasager, adică au conştiinţa că posibilitatea – mai mult decât probabilă – de a o depăşi în ne-libertate îi face să trăiască în anormal, fără să aibă măcar şansa unei întoarceri la normalitate. Certitudinea unei ne-libertăţi tranzitorii (cea a deţinuţilor) e înlocuită de convingerea arestării iminente. Ei se văd astfel aruncaţi într-o stare de nesiguranţă perpetuă, cu efecte corozive, producătoare continuă de tensiune ajunsă uneori la cote insuportabile. După săptămâni, luni, ani de aşteptare, arestarea apare ca o limpezire interioară, ca o benefică detensionare, ca o ieşire la liman. Trecerea din om liber în prizonier e salvatoare. Bucuria stranie a transformării în deţinut

implică o răsturnare de criterii, de valori şi se poate explica doar prin ambiguitatea concentraţionară a celor două lumi. O gândire coerentă e posibilă numai acceptând anormalul ca normă, recunoscând jurisdicţia totală a imperiului puşcăriei.

Dizolvarea celor două lumi una în alta pe temeiul ilibertăţii nu duce însă singură, până la capăt, declasarea umanităţii acestui univers. Antinomia dualã, ca principiu al identităţii, lasă stării de libertate o şansă de a se păstra nedistorsionată măcar în interiorul acestei revărsări a universului coercitiv: trăieşti un vis

488

depăşind trezia, simţi neliniştea în raport cu tihna. Ilibertatea deţinuţilor reali sau virtuali ar apărea evidentă în opoziţie cu libertatea celor ce îi agresează şi îi supun. Arestatul aşteaptă pe arestuitor, anchetatul stă la bunul plac al inchizitorilor săi, condamnatul e supus sentinţei judecătorului. Deasupra şi în afara celor supuşi şi constrânşi se află deţinătorii de putere în stare să aplice constrângerea şi să impună supunerea. Sclavii se recunoşteau în oglinda stăpânilor lor. Atentatul la umanitate se datora atât acestui apartheid injust, cât şi discrepanţei numerice dintre sclavi şi oamenii liberi. Cei din urmă păstrau însă vie, în ciuda acaparării nedrepte, ideea de libertate, iar autoritatea lor vremelnică lăsa deschisă posibilitatea extinderii regnului libertăţii chiar şi până la deplina lui înstăpânire. În universul Arhipelagului, libertatea însăşi a fost exterminată; nicăieri nu-şi poate afirma un drept de existenţă şi nimănui nu-i este îngăduit să o deţină cu adevărat. Anchetat şi anchetator, condamnat şi judecător sunt clase provizorii, interschimbabile (nu prin accident, ci în mod principial); niciunul nu este exclus de la aşteptarea arestării. Nesiguranţa existenţei îi stăpâneşte pe toţi. Noii sclavi n-au nevoie de stăpâni pentru a fi şi a se simţi astfel; sclavia e însăşi condiţia existenţei precum

aerul. Nicio instanţă a libertăţii nu decide supunerea; oricât ai urca în ierarhia stabilită de coeficientul de sclavie nu poţi ajunge pe o treaptă a libertăţii depline. Singurul liber este sistemul, dar un sistem reglat să gestioneze ne-libertatea. Organismul social a fost transformat într-un mecanism. Libertatea, condiţie a umanităţii (sociale şi individuale), a fost scoasă din starea ei naturală şi încorporată în angrenajul artificial al sistemului, menit nu să o reproducă, ci să o interzică. Universul concentraţionar trăieşte în voia unui sistem represiv.

Suntem însă departe de a epuiza motivele contrarietăţii înfricoşate. Opresiunea, ca instrument fundamental al sistemului bazat pe privarea de libertate, indiferent de duritatea ei inumană, poate admite măcar o fărâmă de suportabilitate dacă îşi afirmă rostul, chiar şi injust, în Arhipelag, opresiunea e arbitrară, raţiunile ei sunt iraţionale; întemeiată pe o adevărată religie a pedepsei şi înfăptuită printr-o frenezie a osândirii, opresiunea a rupt ilogic raporturile ei cu vina. Ideea de culpă devine un construct artificial, modelabil după nevoile sistemului, fără legătură nici cu normele, nici cu pedeapsa. Legea supremă, dacă poate fi numită aşa, e arbitrarul; Decretul 58 e ipostaza lui abracadabrantă, iar aplicarea sa o multiplicare dementă a samavolniciei, în Arhipelag, vinovăţia e o fantasmă care poate lua întruchipări neaşteptate şi aberante, jucând destinul omului la ruleta nemiloasă a celor mai cumplite pedepse. Totul se întâmplă în atmosfera liniştit-terifiantă a iraţionalului desăvârşit. Un croitor îşi implântă acul în ziarul cu fotografia lui Kaganovici, o vânzătoare îşi face socotelile pe fruntea lui Stalin dintr-un jurnal. Amândoi ajung în gulag pentru zece ani. Ce s-a întâmplat? Cine i-a văzut? Cine i-a condamnat? O maşinărie fantastică, un perpetuum-mobile al terorii, se învârte zi şi noapte în ritmuri şi în direcţii neştiute de nimeni, inexplicabile, rămase neexplicate.

Însăşi absenţa libertăţii se dovedeşte acum a fi un semn al arbitrarului dominator, principiu şi efect al sistemului. Spuneam că oricât am urca în ierarhia ordinii sociale nu putem găsi niciun loc în care libertatea să se afirme pe deplin; descopeream o ţară de sclavi fără stăpâni, un imperiu al opresiunii fără Opresorul

489

care o exercită afirmându-şi liber voinţa. Hegel observa însă că, într-o lume despotică, în timp ce toţi ceilalţi sunt sclavi, suveranul e liber; nici n-am putea face abstracţie de umbra lui Stalin, forţă malefică atotputernică, întinsă ani şi ani în lumea gulagului, fără nicio oprelişte. Numai că între teoria lui Hegel şi dictaturta lui Stalin se aşază o istorie mişcată din balamalele ei de Marx şi de Lenin; ceea ce a făcut posibilă o deviere a autocraţiei tradiţionale care, printr-o fatidică inginerie genetică, a produs pe tiparul suveranului ipostaza viciată a dictatorului comunist. Soljeniţîn, cum s-a remarcat (Claude Lefort, L'iiomo al bando, Vallecchi, Firenze, 1980), observă travestiul şi îl numeşte pe ţarul roşu egocrat („edinoderjeţ"). Diferenţa e mai mult decât de nuanţă. Autocratul e despotul nesupus nici unui control al legii, liber în toate acţiunile sale; avea o legitimitate supranaturală şi în vechime se închipuia el însuşi ca un zeu. Stalin iese dintr-un asemenea model. Susţinându-şi legitimitatea prin popor (chiar şi redus la voinţa proletariatului), el se prezintă, de asemenea, ca acţionând în respectul legilor; păstrează doar ipostaza „zeiască" prin puterea lui absolută, prelungind – din unghiul statului modern – o conduită perimată, acum ridicolă. Adevărul e că şi legitimitatea, şi supunerea la legi sunt o farsă; prima este doar impusă prin forţă şi teroare, a doua e ocolită prin arbitrarul legilor. Dictatorul comunist e întruchiparea puterii absolute, exercitată prin intermediul sistemului şi supus mişcării lui arbitrare; sistemul îl produce şi el face

posibilă existenţa lui. „Cu el se realizează imaginea perfectă a lui UNU. Acesta este semnificatul cuvântului egocrat: nu un despot care guvernează singur şi fără controlul legilor, ci mai curând cel care concentrează în persoana sa întreaga putere socială şi, în acest sens, apare (şi se prezintă) ca şi cum n-ar fi nimic în afara lui, ca şi când ar fi absorbit substanţa societăţii, ca şi când – Eu absolut – s-ar putea dilata la infinit fără să întâlnească nicio rezistenţă dincolo de el”. Motiv pentru care identitatea personală a dictatorului, oricât de malefică ar fi în singularitatea ei, nu este în primul rând responsabilă de efectele generale ale sistemului comunist, între Stalin şi Mao, între Georghiu-Dej şi Fidel Castro diferenţele sunt de nuanţă şi nu de esenţă. Ei pot modifica întinderea lagărelor, pot face schimbări de decor înăuntrul lor, le pot până şi suspenda, dar nu pot înlătura din sistemul comunist spiritul gulagului: „pentru că sistemul vrea să supravieţuiască şi ele (lagărele – n.n.) reprezintă hrana lui”.

Un capitol din ultima parte (Stalin nu mai este) se intitulează mai mult decât explicit: „Cârmuitorii se schimbă, Arhipelagul rămâne”; Soljeniţîn e atât de încredinţat de acest adevăr, încât nu-i oferă Părintelui popoarelor, nici măcar în perioada de glorie devastatoare, rolul de primadonă. Dictatorul rămâne în umbra şi în subordinea sistemului, „o rotiţă şi un şurub” (cum zicea Lenin) în angrenajul lui cu rotiri fatale, chiar dacă rotiţa şi şurubul se află în postul decisiv al cutiei de comandă. Nici cinismul paranoic, nici brutalitatea primitivă care îl caracterizează ca individ, nu-i mai aparţin întru totul ca dictator; ca trăsături ale Conducătorului, pârghii portante în explozia terorii, ele sunt imputabile sistemului, singurul capabil să le selecteze şi să le facă active în toată amploarea lor distrugătoare, în afara sistemului, Stalin ar fi putut sfârşi într-o pagină de scan

dal, printre atâţia criminali cruzi şi paranoici de la marginea societăţii sau dintr-o mafie de anvergură.

Sistemul comunist, manevrat în interiorul lui de suspiciune, ură, lăcomie, nu doar că produce alegerea Despotului dintre oamenii deviaţi de vicii, marii bolnavi sufleteşti, dar creează posibilitatea multiplicării lui în infinite variante, împrăştiate la toate nivelurile şi în toate structurile societăţii, mai mari sau mai mici egocraţi care dispun în acelaşi mod samavolnic de grupul (mai larg ori mai restrâns) pe care îl pot domina. „Acest neam de lupi oare de unde a apărut în poporul nostru? Oare are aceleaşi rădăcini ca şi noi? Nu are acelaşi sânge?” întrebare cumplită pusă de Soljeniţîn, la fel pentru toţi care îi caută răspunsul, înainte ca geneticienii să pună la punct tehnica donării, sistemul a inventat-o şi s-a folosit de ea. Ca dintr-o matrioşcă rusească, din dictatorul-prim ies rând pe rând, tot mai mici, dar identici în nelegiuire, pionii sistemului. Sunt „boşii” nomenclaturii până la mica birocraţie de partid, meniţi să nu lase pe harta universului concentraţionar nicio pată albă, sustrasă dreptului discreţionar de a oprima. Ca simpli indivizi, ei aparţin obştei comune, limitaţi de aceeaşi libertate iluzorie şi mereu sub pericolul aceluiaşi arbitrar; ca elemente în sistem, ei îşi depăşesc condiţia şi devin instrumentele cinic-agresive ale arbitrarului, în afara lor gulagul nu ar exista, chiar dacă mulţi, foarte mulţi i-au devenit prizonieri. Sistemul e monstruos cu el însuşi, autodevorându-şi complicii cei mai devotaţi; chiar dacă rar, şi Dictatorul se poate găsi printre ei. Stalin e dintre cei care a reuşit să rămână până la capăt în vârful piramidei, timp lung şi suficient spre a da gulagului o expansiune catastrofică.

Cine poate ieşi acum din gulag, din „povestea” lui, fără să fie marcat până la paralizia putinţei de a reacţiona?

Foametea, tortura, frigul ucigător, umilinţele şi morţile, morţile fără număr sunt copleşitoare. Aici „moartea e o chestiune nici măcar de săptămâni, de zile”; „pâinea se dă atât cât la fiecare supravieţuitor să revină un mort sau doi”. „La Zolotistîi brigăzile erau scoase din abataj ziua în amiaza mare, deschizându-se focul asupra lor la grămadă”. Scenele care cutremură, cele care produc, fără să vrem, un rău fiziologic – greaţă, ameţeală, pierdere de sine – sunt multe, intolerabil de multe; oameni omorâţi de alţi oameni cu ciomege, striviţi de pământul surpat în mină şi lăsaţi să moară în chinurile unei singurătăţi neputincioase, oameni sfârşiţi sub povara muncii trecută de zeci de ori peste puterile lor, oameni stinşi de nemâncare şi boală sub privirile altor oameni, oameni asfixiaţi de respiraţia celorlalţi, prea mulţi pentru numai o suflare de aer. Îndrăznesc să cred, cu un gând ascuns de mine însumi, într-un acces de milă teribilă şi respingătoare, că gazarea de la Auschwitz ar fi fost un asasinat mai civilizat, o crimă mai suportabilă; abia de reuşesc să-mi dau seama că mintea s-a blocat, că resorturile ei s-au rupt, lăsând-o în derivă.

Rememorările fără număr, invadate de atâtea „istorii oribile şi sfâşietoare”, presează asupra conştiinţei noastre încercate de un sentiment de două ori stingheritor: pornirea de a se lăsa copleşită de amintirea gulagului, păstrându-i intacte contururile, retrăind-o mereu ca pentru ispăşirea unei proprii vinovăţii şi dorinţa vinovată de a se smulge din ea, ca de sub oroarea unor stafii, aruncând-o într-o uitare salvatoare. Pentru lagărele de muncă naziste s-a inventat acel slogan

cinic „Arbeit macht frei – Munca ne face liberi”, devenit de atunci odios; Stalin, fără să îl rescrie în ruseşte, l-a multiplicat în nesfârşitul siberian şi l-a mutat înăuntrul lagărelor sale, dându-i cuvântului muncă înţelesul plural,

împovărat de o cu totul altă semnificaţie: munci, chinuri, torturi, cazne. Cu Soljeniţîn am coborât în infern, poate nepregătiţi să vedem ceea ce nu ne-am putut închipui, poate prea slabi pentru a rezista la ceea ce depăşeşte închipuirea noastră.

Cuvintele citite de Dante la poarta de intrare în hadesul morţilor din „infernul" său: „Lasciate ogni speranza voi ch entrate – Lăsaţi orice speranţă voi care intraţi" sunt scrise aici pentru oameni încă vii; iar pentru cei care trăiesc speranţa este o condiţie a vieţii, chiar dacă nu în sensul brut, al necesităţii organice, ci în chip spiritual, oarecum mai lax, dar în fond cu o determinare fundamentală. Omul poate supravieţui uneori în condiţii inimaginabile: „mâncând licheni ca renii; fără speranţă, şi supravieţuirea este pusă în cumpănă, în infernul din Arhipelag nu moartea care te pândeşte în orice zi e copleşitoare (căci poţi spera să nu fii printre aleşii ei), ci modurile perverse de neantizare a speranţei: ruperea oricărei legături cu lumea din afară, despărţirea brutală de cei dragi, înjosirea care te desparte de tine ca om, disperarea când îţi priveşti tovarăşii de suferinţă şi înţelegi că „sufletele lor intrau în putrefacţie". Era, mai ales, acea invenţie diabolică, impusă pe lângă legile arbitrare, a sentinţei relative: nimeni nu mai ştia ce pot deveni cei zece, cincisprezece, douăzeci de ani de condamnare. Nu mai exista acel sfârşit al pedepsei de care să-ţi poţi sprijini nădejdea. Intrarea pe poarta lagărului însemna, indiferent de anii surghiunului, o condamnare pe viaţă. Deţinutului din lagăr i se fura temeiul oricărei credinţe.

Nu este mai fastă nici viaţa lumii dincoace de gulag. Aici începe, de fapt, marea pregătire a calvarului; în acest spaţiu, aparent neîmprejmuit, nepăzit, necontrolat, omul simte încă mai acut constrângerea şi limitarea. Aici, lângă casele lor, nu unii, ci majoritatea vor afla, prin experienţă proprie, că „li se va strânge capul într-un inel de fier, că le

vor fi strivite, încet, cu talpa cizmei, organele genitale, că vor fi torturaţi cu nesomn şi cu sete şi vor fi bătuţi până ce vor fi transformaţi într-o masă de carne însângerată”. Aici sunt tribunalele fantomă (în funcţie, pentru că „pur şi simplu este jenant ca statul să nu aibă deloc tribunale”) care prezidează mascaradele judiciare cu vinovăţii inventate, dar recunoscute, cu sentinţe ştiute înaintea proceselor, cu acele condamnări insidioase fără nicio legătură cu legea sau pe temeiul unor legi fără legătură cu justiţia. Aici există Lubianka, Butârki, Suhanovka, Lefortovo, închisorile stindard ale căror nume ascund alte mii mai puţin cunoscute, dar la fel de lugubre. Pare că totul e orânduit numai pentru trecerea în gulag. Viaţa obişnuită ar fi una de tranzit. Gulagul este asemenea vieţii de dincolo a creştinilor; doar că aşteptarea e plină de spaime şi credinţa în înviere e absentă.

Legăturile dintre cele două lumi ale universului concentraţionar sunt însă mult mai profunde; ele se întreţes prin relaţii de neocolit. Fiecare familie de dincoace trebuie să aibă un tată, un fiu, o rudă ajunsă mai demult sau mai de curând în insulele arestate. „În această lume rătăceau orbite şi buimace milioane de femei ai căror soţi, fii sau părinţi fuseseră smulşi din rădăcini şi trimişi pe Arhipelag”. Fiecare din cei rămaşi trăieşte cu amintirea şi în aşteptarea celui plecat, dar şi cu stigmatul de a fi soţia sau fiul unui duşman al poporului, cu teama că nici el nu va fi iertat. Arestarea iminentă devine acum explicabilă, e prevăzută, anunţată. Spectrul nenorocirii loveşte fără să aleagă nici victimele, nici consecinţele. Nu sunt puţini cei pe care spaima ori prostia inconştientă îi scot dintre oameni şi îi aruncă în mlaştina josniciei: fii care îşi denunţă părinţii, soţii care îşi alungă soţii. Existenţa, chiar şi numai bănuită, a gulagului se infiltrează în vieţile oamenilor, în conştiinţa lor, deviindu-le gândirea, degradându-le faptele. Gulagul e ca un buboi care supurează, împrăştiindu-şi

toxinele în tot corpul; lumea de dincoace se contaminează, se îmbolnăveşte, prăbuşindu-şi umanitatea într-o metastază generală, „într-o atmosferă dominată lungi ani la rând de teamă şi trădare, cei rămaşi nevătămaţi sunt teferi numai pe dinafară… Dar ceea ce e lăuntric se descompune”. Încet, dar sigur, sufletul omului e ros de otrăvuri fără leac: nepăsarea, cupiditatea, invidia, minciuna îl urâţeşte. Demarcaţia dintre bine şi rău devine volatilă şi omul decade mereu fără putinţă de salvare. Cruzimea, chiar ferocitatea faţă de alţii nu-l mai deconcertează. E un prag după care omul se pierde pe sine: „Atunci a ieşit din umanitate. Poate, fără putinţă de întoarcere”.

Sistemul, însă, nu se împotmoleşte în destinul unui om. El continuă, netulburat de sentimente omeneşti, să-şi fabrice victimele şi călăii, jucându-se macabru cu vieţile şi sufletele tuturor. Ororile lui sunt fără limite ca şi năucirea celor ce le privesc. Dar lovitura din urmă, dată şi celei mai îngăduitoare înţelegeri, este dezvăluirea că sistemul nu s-a ivit din neant. Nu a fost boala unei molime întâmplătoare venită de nu se ştie unde, nici măcar o degenerare a organismului social: sistemul a fost programat, i-a fost prescris un soft al Răului. Nu de neumane fiinţe extraterestre, ci de omul însuşi. Depoziţia lui Soljeniţîn e fără echivoc: „Toate acestea erau roadele învăţăturii înaintate, ale ideologiei de granit!” Ideologia comunistă, sorginte sigură a Sistemului, s-a născut în minţile unor oameni. Spiritul, ca proiect al degradării umane, este faţa cea mai atroce şi mai deconcertantă a dezumanizării.

„Arhipelagul a luat fiinţă sub salvele «Aurorei»”, atunci când ideologia fu-nestă s-a văzut stăpână pe primele pârghii de putere reală. Tot ceea ce a urmat a fost inerţia unui mecanism; iar nazismul va arăta, o dată în plus, cât de diverse sunt rătăcirile Spiritului. Proclamaţia lui Lenin, din 1917, privind ţelul suprem al „curăţirii pământului

rusesc de toate insectele dăunătoare" avea o viziune satanic-profetică: omul trebuia coborât la starea de insectă pentru a fi strivit; celor rămaşi (nedăunătorii) li se rezerva o viaţă de artropode. Omul s-a arătat că poate fi responsabil de propria lui pieire ca om; ideologia comunistă a produs genele distructive ale umanităţii omului. Arhipelagul GULAG este dovada de netă-găduit a acestei excrescenţe maligne a spiritului uman. Soljeniţîn devi-ne, astfel, Marele Martor în procesul comunismului.

La sfârşitul lecturii Arhipelagului GULAG, noi, cititorule, suntem încă înmărmuriţi de suferinţa unei lumi forţată să se piardă ca umanitate. „Infernul" lui Soljeniţîn e povestea acestei aventuri tragice. Putem găsi liniştea şi obiectivitatea ca să analizăm retorica poveştii? Or, povestea nu mai are niciun sens pe lângă tragicul aventurii. Reticenţa mea faţă de exegeza literară a Arhipelagului GULAG, dincolo de crisparea paralizantă în faţa cataclismului trăit, venea şi dintr-un sentiment de superfluu în faţa literaturii copleşite de viaţă. Problema vieţii pare prea serioasă şi destinul omului prea important pentru a le recunoaşte doar ca materie literară, iar literatura ar fi prea frivol prezumţioasă ca să se considere deasupra sau înaintea vieţii, îndoielile noastre nu sunt nici măcar originale, chiar dacă trăite sincer şi pe cont propriu. „Ce înseamnă literatura într-o lume care suferă de foame?" se interoga Jean-Paul Sartre în faţa unei situaţii asemănătoare. Iar încă în secolul trecut, Brunetière, mult mai sigur în atitudinea lui, substituia întrebării o imprecaţie: „Ruşine celui ce cântă în timp ce Roma se prăbuşeşte". În 1945, în faţa lumii abia ieşite din război, T.W. Adorno dă glas, de pe o poziţie identică, unei încredinţări amare: „Poezia nu mai este posibilă după Auschwitz".

Ţine însă tocmai de misterul vieţii şi de iraţionalitatea istoriei ca certitudinile cele mai ferme să fie

dezminţite şi răsturnările cele mai neaşteptate să fie posibile. Meditaţia descurajantă a lui Adorno n-a fost, desigur, înţeleasă literal de nimeni. Nu despre sfârşitul poeziei era vorba, ci de contradicţia ce i se părea insurmontabilă dintre elevaţia frumosului poetic şi degradarea omului în crimă. Faptul că omul a putut coborî în starea de cavernă făcea imoral şi necredibil gestul unei înălţări prin poezie. Neverosimil însă nu e faptul că poezia a continuat să existe, ci că după Auschwitz a fost posibil gulagul, un Auschwitz mai monstruos prin dimensiunile lui incomparabile deopotrivă în timp, în spaţiu şi în victime. Iar în vremea aceasta, literatura (ca să ne gândim doar la „noul roman francez" al anilor '50) se despărţea narcisistic de realitate prin experimente futile, limitate la un joc interior al discursului romanesc golit de orice semnificaţie. Ca pentru a se disculpa de o neavenită contaminare cu viaţa şi spre a înlătura frustrarea unei aşteptări înşelate, Alain Robbe-Grillet îşi avertizează cititorii romanului său în labirint (1959) că se află în faţa „unei ficţiuni, nu a unei mărturii". Cam în acelaşi timp, abia aşezat la Riazan după eliberarea din domiciliul forţat impus la ieşi-rea din lagăr, Soljeniţîn începea să scrie Arhipelagul GULAG pe care l-ar fi putut prezenta exact cu vorbele romancierului francez întoarse pe dos, atrăgând cititorilor săi atenţia că nu se află în faţa unei ficţiuni, ci a unei mărturii. În 1970, Soljeniţîn primea premiul Nobel pentru literatură, iar patru ani mai târziu – când primul volum al cărţii sale, refuzată în ţară, apărea în Occident – va fi expulzat. Mărturia lui avea primul ecou.

Opţiunea lui Soljeniţîn este în afara oricărui dubiu. El, prizonierul a opt ani de gulag, în numele său şi al altora mulţi (care tac sau nu mai sunt), scrie că vrea să depună mărturie împotriva uitării „în memoria tuturor celor schingiuiţi şi asasinaţi" în arhipelag. În plus, această opţiune se confirmă în toată opera lui. Nu atât pentru că

romanele sale sunt autobi-ografice (cel puţin ca punct de plecare), ci deoarece în fiecare din ele scriitorul îşi asumă ipostaza de martor: fie în mod direct, referenţial, ca în o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, fie într-un sens filosofic, deliberaţiv, ca în Pavilionul canceroşilor. De fiecare dată scriitorul vrea să vorbească despre ceea ce ştie, să relateze – în numele adevărului – ceea ce a văzut (sau ce a gândit) privind întâmplările. „Da, lucrul cel mai important e să restabilesc adevărul şi când încep să scriu sarcina mea e numai aceea de a restabili totul aşa cum a fost”. Ca martor, îşi asumă curajul moral de a refuza nepăsarea, de a fi prezent când alţii dezertează, de a respinge orice tranzacţie menită să-i cumpere tăcerea, de a se opune oricărei ameninţări şi oricărui şantaj care i-ar pune în cauză depoziţia. Responsabilitatea de martor îl opreşte să fie un simplu relator, indiferent şi distant. El mărturiseşte nu doar adevărul, ci şi pentru adevăr. „Istoria noastră e distrusă, e în întregime deformată şi falsificată de minciuni, iar eu încerc să restabilesc istoria. Am avea curajul să afirmăm că nu suntem răspunzători de răul care devastează lumea modernă?” Ideea de justiţie, de dreptate e consubstanţială veridicităţii. Cititorii cărţilor sale sunt chemaţi nu doar să afle, ci şi să judece. Literatura lui e scrisă în apărarea omului, salvat doar de ataşamentul moral, fără concesii, faţă de bine şi adevăr.

Opţiunea de a fi martor este la Soljeniţîn una şi aceeaşi cu destinul lui de scriitor. El se decide să scrie din dorinţa de a mărturisi şi continuă să o facă din nevoia de a depune mărturie. Scriitorul se afirmă în măsura în care martorul poate vorbi, cei doi împărţindu-şi în mod egal responsabilitatea şi idealurile, până la a se confunda unul cu altul.

Soljeniţîn se naşte la 11 decembrie 1918 la Kislovodsk, în sudul Rusiei, la poalele vârfului Elbrus, locul imaginat de Lermontov ca decor pentru poemul său Un

erou al timpului nostru. Adolescenţaşi-o petrece la Rostov pe Don, unde îşi ia licenţa în fizică şi matematică, urmând în acelaşi timp – prin corespondenţă – Institutul de Filosofie, Literatură şi Istorie din Moscova pe care îl absolvă în 1941. Ce va face de aici înainte e o problemă de alegere. „Căutam să discern oportunităţile pentru viitorul meu: matematica îmi era la îndemână şi îmi deschidea cariera academică; pe de altă parte, nu voiam să-i consacru întreaga mea viaţă. Mai mult decât orice mă atrăgea literatura, dar înţelegeam că matematica îmi putea asigura pâinea de toate zilele”. Departe de a fi decizia rece a unui tânăr pragmatic, am descifra în confesiunea lui Soljeniţîn primul reflex al conştiinţei de scriitor, încă abia bănuit. Nevoia de independenţă, ca o condiţie a scrisului, nu putea fi decât exigenţa unui scriitor decis să spună respectând adevărul cu orice preţ. Primele încercări literare (trimise lui Konstantin Fedin, unul din capii nomenclaturii scriitoriceşti) nu vor apă-rea niciodată, dovadă că debutantul nu „negociase” complezent cu cenzura oficială. În cauză nu era dorinţa de a se vedea publicat, ci nevoia de a se exprima. S-au păstrat puţine din aceste texte, unele la închisoarea Lubianka pe unde trece arestatul în 1945. Dacă ar fi fost judecat, acele texte ar fi devenit neîndoielnic probe în dosarul procesului.

Mobilizat în armată chiar în 1941, îşi amână de nevoie începutul carierei, fără să ştie că de acum alţii vor hotărî în locul lui. Luptă la Leningrad şi pe linia morţii Oriol-Kursk, traversează cu bateria pe care o comandă Bielorusia şi Polonia în marşul Armatei Roşii spre Berlin. Vine arestat la Königsberg (oraşul lui Kant) şi se întoarce în Rusia ca deţinut. După peregrinări prin mai multe lagăre de muncă, îşi sfârşeşte ultimii trei ani de detenţie în gulag, într-unul din lagărele speciale din Kazahstanul de Nord, unde „fiecare condamnat purta propriul număr pe şapcă, pe piept, pe genunchi şi pe spate”. El avea numărul

Şci-232. Aici „se naşte” O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, ca o mărturie din gulag. În închisori, fără grija pâinii cea de toate zilele, a face literatură pentru a mărturisi despre destinul său şi al celorlalţi este o decizie care stă deasupra lui; nu mai alege, este ales. Ideea de scriitor (autor de opere publicate, vândute, citite) rămâne numai o iluzie. Aceea de martor e o realitate tangibilă pe care el şi-o asumă ca pe o responsabilitate. Compune în gând, învaţă pe de rost şi peste ani va aşterne totul pe hârtie. Aceasta este istoria poveştilor-miniatură, a poeziilor, dramelor şi, în mare parte, a celorlalte cărţi (O zi din viaţa lui Ivan Denisovici, Gospodăria Matrionei, în cercul întâi) terminate în aulul Kok-Terek, pierdut în mijlocul stepei kazahe. Întâmplător, dar nu fără semnificaţie, primii cititori ai lui Ivan Denisovici au fost judecătorii Colegiului Militar al Tribunalului Suprem (unde ajunge după reabilitarea din 1957), cărora le citeşte personal romanul. Erau primii judecători pe care i-a întâlnit. Iar prima lui „apariţie”, ca scriitor, are loc în faţa unui tribunal.

În 1953, scapă ca prin miracol de un cancer rebel, după o lungă spitalizare la Taşkent, moment regăsit în Pavilionul canceroşilor, terminat în 1967, care va constitui – între altele – pretextul excluderii sale din Uniunea Scriitorilor, doi ani mai târziu. Până în acel moment, destinul lui de scriitor n-a putut decât uimi pe colegii virtuali de breaslă. Retras într-o veche casă de lemn din Riazan, Soljeniţîn scria sub acoperirea unui obscur profesor de matematică. Puţine texte circulau în Samizdat, multe nesemnate. Ieşirea din anonimat n-ar fi fost posibilă fără falsificarea ori cel puţin cosmetizarea acceptabilă a scrisului său. Cum nu-şi putea face auzită vocea autentică, alternativă era una singură: sau scriitor, sau martor; or, profesiunea lui de credinţă, cum mărturisea în 1967, era limpede: scriitorul „trebuie să se lase condus de propria lui memorie artistică, trebuie să scrie despre ce vede şi cum

vede; în literatură orice contrafacere e dăunătoare”. Trecut de patruzeci de ani, Soljeniţîn ramî-ne statornic vocaţiei sale, neclintit în conduita lui nici de vanităţi, nici de lipsuri. O asemenea credinţă în destin n-o pot avea decât marii creatori, cei ataşaţi deopotrivă unui ideal moral pe a cărui tărie se sprijină!

Abia în 1962 astrele se aşază şi pentru el într-o constelaţie fastă. Nu atât datorită „dezgheţului” de după Congresul al XXII-lea, anunţat de Ehrenburg în titlul unui roman şi confirmat de întoarcerea „moderaţilor” la vârful instituţiilor scriitoriceşti; deoarece el avea limitele comandate de partid, pe care numai inocenţii le puteau trece cu vederea. În timp ce apăreau, desigur, cărţi până atunci interzise, când Nathalie Sarraute vorbeşte la Moscova despre noul roman şi Tarkovski primeşte Leul de aur veneţian pentru Copilăria lui Ivan, Osipov – redactor la revista Samizdat „Bumerang” – e condamnat la cinci ani de muncă forţată. „Dezgheţul” hruşciovist era prea superficial ca să admită, fără condiţii, audienţă liberă unei voci ca aceea a lui Soljeniţîn Oportunitatea era cu totul alta: momentul avea nevoie de mărturia lui Soljeniţîn, iar intuiţia lui s-a dovedit exactă.

Într-o seară din 1962, Tvardovski – noul director de la „Novîi mir” – scoate din teancul de manuscrise primite la redacţie romanul unui oarecare Alexandr Soljeniţ II Va dezvălui, mai târziu, entuziasmul care-l cuprinsese încă de la lectura primelor pagini. „Mi-am dat seama imediat că era vorba de ceva important şi că trebuie într-un anume fel să ser-bez evenimentul. M-am ridicat, m-am îmbrăcat în haine de gală şi m-am aşezat la birou. În noaptea aceea am citit un nou clasic al literaturii ruse”. Ceea ce era, bineînţeles, insuficient pentru a garanta apariţia cărţii. Dimpotrivă, Tvardovski observase, între atâtea alte calităţi ale căr-ţii, „disperata sinceritate” a adevărului rostit de Soljenitm. Nu găsea niciun exemplu care ar fi putut egala

această evocare a lagărelor de muncă şi realiza, totodată, că o asemenea viziune era departe de a respecta dreptul de a şti decretat de uşa abia întredeschisă de Hruşciov înspre „cercurile” infernului. Nu mai avea nicio îndoială că publicarea cărţii nu va primi acceptul cenzorilor de rând, dar – chiar într-un caz fericit – aprobarea le depăşea competenţele. Ştia mai mult decât sigur că este nevo-le de un verdict special şi de un noroc pe măsură. Îi trimite manuscrisul lui Hruşciov cu o prezentare învăluitoare, după toate regulile tacticii de partid. Hruşciov cade în capcana pe care el însuşi crede că o întinde altora; convins că romanul îi poate servi admirabil în disputa cu staliniştii ortodocşi şi cu duşmanii săi din nomenclatură, aduce cazul Soljeniţîn în discuţia biroului politic, într-o şedinţă bine regizată, unde nimeni nu are curajul unui veto. Stratagema lui Tvardovski s-a dovedit câştigătoare. În noiembrie romanul apare în „Novîi mir”, iar în ianuarie 1963 în două ediţii de peste 800.000 de exemplare, fiind tradus, concomitent la Paris şi Roma, cu un ecou dincolo de orice aşteptări în Uniune şi în Europa, dar şi cu urmări încă neprevăzute în acel moment. Mai târziu, într-un interviu din 1976, Soljeniţîn observa eroarea lui Hruşciov: el „n-a putut înţelege că până şi o singură picătură de adevăr e ca şi materia care pătrunde antimateria: explozia e inevitabilă”. Cu o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, Soljeniţîn devine martorul cel mai important în procesul stalinismului.

Cu Arhipelagul GULAG ţinta este mult mai îndrăzneaţă; el aducea acum la bară adevărul despre sistemul comunist. Ceea ce era însă prea mult nu numai pentru diriguitorii de la Moscova, dar şi pentru conştiinţa Occidentului. Soljeniţîn s-a propus singur – fără să fie nici chemat, nici aşteptat – ca martor în procesul comunismului. Din păcate, la acest proces nu s-a întrunit Curtea; iar momentul sentinţei e încă şi mai îndepărtat.

Expulzarea din 1974 a fost epilogul aşteptat (sau una din variantele lui) al debutului răsunător din 1962. Apărut pe scena literară printr-un joc de interese politice, el nu ar fi putut să o părăsească decât în acelaşi mod. Soljeniţîn nu e un caz literar, ci politic. Intuiţia lui Tvardovski după prima lectură a lui Ivan Denisovici nu numai că s-a adeverit, dar s-a confirmat cu fiecare nouă carte a scriitorului. Soljeniţîn nu este doar un clasic al literaturii ruse moderne, dar este – cu siguranţă – una din marile voci ale literaturii din ultimul secol al mileniului doi. Dacă noi ne-am derobat aici de o exegeză literară, am făcut-o şi pentru că temeiul ei nu era în discuţie. În ultimă instanţă, oricât ar părea de paradoxal, scriitorul (în ipostaza sa de creator de opere literare) a fost determinant şi pentru apariţia, şi pentru acutizarea cazului Soljeniţîn El este un caz politic deoarece astfel a fost perceput de structurile de putere din regimul sovietic (deci, tratat în consecinţă) şi pentru că dintr-un asemenea unghi a fost receptat şi folosit de polemicile ideologice din Europa. Dar şi puterea, şi ideologiile au reacţionat astfel obligate nu de un impact politic explicit, ci de conotaţia politică a rezonanţei literare.

În ce fel ne putem susţine o asemenea afirmaţie?

Valoarea scriitorului (noutatea şi originalitatea discursului său literar, densitatea lui semnificativă, capacitatea de a implica elevaţia poetică într-o tensiune existenţială cu reverberaţii înalt umane) are deopotrivă rolul de impuls şi de canonizare a cazului. Demonstraţia e aproape superfluă. Fără dovezile propriei valori, manuscrisul lui Ivan Denisovici s-ar fi prăfuit în redacţia revistei şi numai pe ele s-a clădit motivaţia lui Tvardovski de a-l impune publicării. Dacă succesul editorial s-ar fi datorat (numai) conjuncturii politice, odată cu realizarea efectului resursele operei s-ar fi epuizat, fiind marginalizată sau uitată. Totodată, fără confirmările

ulterioare, scriitorul însuşi ar fi împărtăşit în timp aceeaşi soartă. Propaganda politică poate inventa un caz, dar nu-l poate ţine în viaţă dincolo de momentul conjunctural care l-a făcut necesar. Literatura şi politica ultimilor ani oferă suficiente exemple; ca să rămânem în spaţiul sovietic, cazul Daniel-Siniavski poate fi relevant.

De data aceasta apare însă un element în plus, mai semnificativ şi mai convingător prin individualitatea lui. Soljeniţîn propune un model de literatură singular. Asumându-şi ca scriitor ipostaza de martor, el face din adevăr (ca substanţă a lumii fictive) şi din morală (ca motivaţie a gestului creator) două din trăsăturile fundamentale ale operei literare. În termenii generali ai ontologiei literare, niciunul nu reprezintă o noutate în sine: triada bine, adevăr, frumos şi-a găsit o fundamentare filosofică încă din antichitate. Nu există literatură care să excludă întru totul convergenţa acestor valori. Coborând la nivelul evoluţiei concrete a literaturii, Soljeniţîn se aşază în posteritatea marelui realism rus (Tolstoi şi Dostoievski înainte de toate), a spiritului întregii literaturi ruse, deschisă spre social şi spre meditaţia existenţială. Scriitorul însuşi îşi recunoaşte o asemenea apartenenţă: „În tradiţia literară rusă «un narator pur» aproape că nu există. Toţi autorii secolului XIX şi chiar ai secolului XX (dacă nu toţi, aproape toţi sau în orice caz, să zicem, principalele curente literare) au fost mereu strâns legaţi de viaţa socială a ţării, în Rusia, mai întâi, în Uniunea Sovietică, azi, un scriitor nu putea şi nu poate să închidă ochii în faţa realităţii şi să fie un «scriitor pur»”. Soljeniţîn se regăseşte între coordonatele unei asemenea literaturi, dar se individu-alizează totodată printr-o regândire proprie a structurilor şi a viziunii ce îi sunt ei caracteristice. Noutatea literaturii sale vine dintr-o radicalizare a acestor elemente fundamentale ale tradiţiei în care se integrează.

În primul rând, adevărul, ca element al universului

artistic, încetează să mai fie doar rezultatul unei evaluării în raport cu referentul real. Acesta intră în operă efectiv, prin intermediul faptului concret, impus în interiorul operei în concreta sa fenomenalitate. Pentru perceperea adevărului nu mai e nevoie de un demers comparativ. Adevărul nu mai e recunoscut în urma unei raportări la ceva, fiind descoperit în mod direct, prin el însuşi. Lumea naraţiunii este adevărată fiind un ansamblu de fapte adevărate. Semnificativă nu în ultimul rând e proporţia acestui tip de prezenţă; dacă în tradiţia literară se regăsea ca intarsii ale realităţii fictive, acum ficţiunea e invadată de realul adevărat până la punctul de a fi pusă sub semnul întrebării. Moto-ul care, spuneam, ar putea însoţi Arhipelagul GULAG – nu ficţiune, ci mărturie – poate fi citit nu ca sugestie metaforică, ci în cel mai literal mod cu putinţă. O asemenea înţelegere, posibil de probat în o zi din viaţa lui Ivan Denisovici, apare fără dubii adecvată Arhipelagului, care constituie realizarea extremă a modelului literar al lui Soljeniţîn

Ce înseamnă aici mărturie? Un prim răspuns (care nu s-ar îndepărta de interpretările tradiţionale) pune în evidenţă, într-o viziune de ansamblu, semnificaţia acestei cărţi ca imagine a universului concentraţionar sovietic, atestare credibilă a umanităţii degradate de sistemul comunist. Un al doilea, el singur potrivit noului înţeles al cuvântului, dezvăluie că situaţia amintită e rezultanta unui cumul de dovezi valide prin autenticitatea lor intrinsecă, prin adevărul probat nemijlocit în urma convocării în cauză a realităţii însăşi. Oamenii, locurile, întâmplările sunt cele care au fost, nemodelate în niciun fel, nealterate în particulara şi limitata lor existenţă, credibile – în afara oricărei contrarietăţi prezumate – prin simplul fapt că nu pot fi negate. Intraţi în lumea lui Soljeniţîn suntem obligaţi să pipăim pe trupul răstignit rana rămasă de la lovitura suliţei, iar mâinile noastre o simt (retrăgându-se, speriate,

de durerea celuilalt), îi prind contururile între degetele mânjite de sânge. Toma Necredinciosul e răzbunat de îndoielile lui. Lumea din Arhipelag se adevereşte în toate amănuntele ei.

O asemenea percepţie ne este nu doar indusă, ci oferită. Autorul se prezintă ca fiind „procuratorul multor istorisiri", ca arhivarul balzacian al unei societăţi tangibile, trăite. Autorul omniscient se explică şi îşi motivează capacităţile: „În afară de tot ce am scos din Arhipelag pe pielea mea şi mulţumită memoriei urechilor şi ochilor mei, materialul pentru carte mi-a fost pus la dispoziţie, sub formă de relatări, anunţuri şi scrisori" de 227 de martori direcţi. Nu în ultimul rând, subtitlul cărţii se vrea şi el definitoriu; se renunţă la tradiţionalele determinări de gen (roman, poveste), scriitorul optând pentru un nume ciudat şi original: „Încercare de investigaţie literară". E poate cea mai limpede indicaţie pentru înţelegerea modalităţii noi de zămislire a universului literar, mă-siv determinantă în structurarea acestuia. Mărturia, ca totalitate de întâmplări reale, nu doar se opune ficţiunii, dar o şi exclude.

În acest moment, suntem obligaţi să ne întrebăm dacă ne mai găsim cu Arhipelagul GULAG în spaţiul literaturii, dacă noul „gen literar" îi mai aparţine. Întrebarea e mai mult decât o provocare aruncată teoriei literaturii. Nu e aici locul să îi găsim cea mai argumentată rezolvare. Dar nici nu putem trece pe lângă ea. Problema distincţiei dintre literar şi non-literar este pe cât de veche, pe atât de complicată, aşteptând încă deci-ziile tranşante. E însă fără îndoială că criteriul ficţiunii are istoria cea mai îndelungată şi sufragiile cele mai multe; unii îl consideră insuficient, dar nimeni nu socoteşte posibilă renunţarea la el. Aristotel i-a dat cele-britate în Poetica lui. După filosoful grec, identitatea literaturii poate fi definită în raport cu istoria: istoricul se deosebeşte de poet „pentru că unul înfăţişează fapte aievea întâmplate, iar celălalt fapte ce s-

ar putea întâmpla”. În literatură, deci, universul este imaginar, inventat. Graniţa despărţitoare dintre literar şi non-literar se trasează între real şi posibil, între adevărat şi verosimil. Or, universul Arhipelagului GULAG se aşază în partea stângă a frontierei; oamenii lui au biografii certe, faptele lor s-au întâmplat, sunt reale şi adevărate pentru că au fost, s-au consumat. Lumea Arhipelagului nu este inventată, ci reconstruită. Contrariaţi în faţa unei asemenea evidenţe, comentatorii au vorbit despre o „carte-do-cument”, de o „anchetă narativă”. Care ar fi unghiul just al interpretării?

Înainte de toate, nu poate fi trecută cu vederea opinia scriitorului şi, în acest caz, lucrurile sunt clare. Scriind Arhipelagul, Soljeniţîn are conştiinţa că face literatură. Mai mult, ţine să se explice, ca şi când ar fi presupus că i se vor evoca argumentele lui Aristotel. „Eu nu voi cuteza să scriu istoria Arhipelagului: nu mi-a fost cu putinţă să cercetez documentele”, notează în avertismentul cărţii, revenind cu alte detalii într-un interviu ulterior: scriind Arhipelagul „am definit genul literar al acestei opere o investigaţie literară” pentru că astăzi „toate, sau în orice caz marea majoritate a documentelor au fost distruse şi marea parte a martorilor au fost eliminaţi”, ceea ce face pentru totdeauna imposibil „un studiu complet, făcut pe criterii ştiinţifice riguroase şi completat cu toate datele statistice”. Pentru Soljeniţîn, deci, frontiera dintre literar şi non-literar trebuie să răspundă şi altor exigenţe. El păstrează disocierea real/posibil, dar dă realului – cât şi adevărului care îl confirmă – un înţeles mai cuprinzător. Pentru a-l defini, certitudinea întâmplării e necesară, dar nu suficientă; îi lipseşte completitudinea, totalitatea. Adevărul realului e definit nu doar de ce s-a întâmplat, ci de tot ce s-a întâmplat. Universul poetic, ca şi lumea reală, stă sub semnul totalităţii. Senzaţia de viaţă, de viu – în ambele

cazuri – e dată nu doar de percepţia senzorială nemijlocită, dar fatal fragmentară, ci şi de sentimentul totalităţii ca desăvârşire ontologică. În romanul-investigaţie invazia debordantă a realului întâmplat nu poate substitui totalitatea; absentă, ea rămâne să fie inventată. Mărturia, ca ansamblu de fapte genuine, nu exclude deci ficţiunea, ci o face chiar necesară, tocmai spre a da faptelor smulse din conţinutul istoriei şansa de a-şi câştiga o autenticitate pierdută. Cu Arhipelagul GULAG rămânem în spaţiul literaturii, fiind într-un univers imaginar adevărat, închipuit ca o realitate certă. „Polifonia" romanesca (despre care şi scriitorul şi comentatorii au vorbit deseori), realizată cu subtile şi interesante modalităţi narative, are efectul coral al unei simfonii, dând sentimentul vieţii trăită în deplinătatea ei; adică înăuntrul adevărului şi în spiritul lui.

În fapt, provocarea teoriei literare şi-a asumat-o scriitorul însuşi. El este câştigătorul unui pariu doar la îndemâna marilor creatori. Confruntat cu realitatea traumatizantă a secolului nostru devastată de iraţionalitatea dezumanizantă a nazismului şi comunismului (în faţa căreia mari dezertări ca cele ale lui A. Gide, R. Rolland, Heinrich Mann, M. Gorki sunt doar vârful strălucitor al unui aisberg), Soljeniţîn l-a salvat pe scriitor dovedindu-i curajul şi responsabilitatea; iar literaturii, copleşită de tragicul existenţei, i-a oferit şansa (ce părea pierdută) de a concura viaţa şi de a o domina. Nu prin gestul laş al retragerii iluzorii în spaţiul pur al unui frumos însingurat, ci prin orgoliul creatorului în stare să înfrunte viaţa, oricât de potrivnică, descoperind-o prin înţelegere şi stăpânind-o prin asumare.

În acest efort de regăsire a Totalităţii prin creaţie, condiţie de a rămâne umani prin accesul la adevăr, întâlnim o remarcabilă tensiune etică. Întâi de toate, orgoliul creator îşi refuză vanitatea de a depăşi condiţia

umană printr-o întreprindere ce ar trece dincolo de puterile unui „geniu muritor”; prin operă scriitorul nu vrea să se substituie lui Dumnezeu şi îşi recunoaşte umilinţa de a nu fi el cel ce dă înţeles lumii, în schimb îşi arogă puterea de a descoperi lumea ce ne este dată şi responsabilitatea de a transmite semenilor săi bucuria de a o trăi ca oameni: „Artistul are doar harul de a pătrunde cât mai adânc armonia lumii, frumuseţea ei şi josniciile cu care omul o pătează: el simte datoria să o traducă în forme şi să o comunice, între înfrângeri, în abisul prăpastiei, în mizeria închisorilor şi a bolilor el nu va rătăci niciodată sentimentul acestei suverane armonii”. Sunt cuvintele lui Soljeniţîn din discursul, niciodată rostit, pregătit pentru ceremonia decernării premiului Nobel. În Arhipelagul GULAG, mai mult decât oriunde, Soljeniţîn face dovada stăruinţei cu care a urmat comandamentele acestei credinţe. Într-o lume a răului şi urâtului, lovită de suferinţe inimaginabile, el s-a încăpăţânat să caute binele şi seninătatea care îl pot salva pe om, convins că „elevaţia spirituală” (un capitol se intitulează astfel) nu poate lipsi nici din gulag. Asumarea şi înţelegerea vieţii nu consonează deloc, în viziunea lui Soljeniţîn, cu adecvarea pasivă a omului la mişcările ei necontrolate, implacabile, întâmplătoare. Omul nu vieţuieşte oricum şi cu orice preţ, ci trăieşte, adică se confruntă afirmându-se prin puterea spiritului său. În aceasta stă forţa care îl face pe om imun la dezumanizare chiar şi în bolgiile infernului. Mărturisirea aproape stranie a scriitorului, îmbrăcat în haine de zek – „binecuvântată fii, puşcărie, pentru prinosul adus în viaţa mea” – poate fi motoul comentariului la una din temele cele mai generoase ale literaturii lui Soljeniţîn, tema fericirii. Ea răspunde nu doar întrebării noastre („de ce merită să trăieşti”), ci şi interogaţiei scriitorului asupra menirii sale.

Conştiinţa morală (vie în toate universurile romaneşti

soljeniţâniene, asemeni larilor veneraţi de comunităţile antice) determină şi motivează întreaga viziune artistică a scriitorului rus. Spiritului ei i se datorează, fundamental, asumarea ipostazei de martor, pe care şi-o revendică şi s-ar fi simţit dator să o spună, cu voce tare, şi pe scena unde i se con-sfinţea gloria şi aura de scriitor: „iată-mă azi în faţa voastră, cu capul plecat, însoţit de urmele celor morţi şi care mai mult decât mine ar fi trebuit să se găsească aici: cum să ghicesc, cum să exprim ceea ce ei ar fi vrut să zică?… Târându-ne epuizaţi de la un lagăr la altul… de câte ori n-am simţit ca un nod în gât ceea ce voiam să strigăm lumii întregi, dacă această lume ne-ar fi putut auzi”. În Arhipelagul GULAG el a făcut să se audă ţipătul acelei umanităţi umilite şi condamnate la tăcere, încredinţat că vocea artei o poate salva şi răzbuna: „Orice capodoperă autentică are o forţă de convingere absolut irezistibilă şi sfârşeşte prin a subjuga sufletele cele mai rebele”; numai „artiştii au mijloacele de a învinge minciuna”. O asemenea forţă, ca şi mijloacele cele mai subtile, rămân însă moarte în afara unei legitimităţi morale a capodoperei. Soljeniţîn face parte însă din rasa acelor mari creatori pentru care binele şi adevărul sunt, cum spunea T.S. Eliot, raţiunea de a fi a frumosului, implicit a literaturii.

Până şi erorile lui Soljeniţîn găsesc o explicaţie tot în convingerile lui morale. Certitudinea sa că o dată dezvăluit gulagul, conştiinţa întregii lumi – oripilată de ororile lui – se va cutremura n-a fost decât iluzia, poate visul, unui inocent. Ştia, neîndoielnic, că răul arhipelagului a fost conta-gios (scrisese despre aceasta în roman), îşi putea închipui că viruşii şi toxinele lui au trecut şi de Urali, până dincolo de cortina de fier. Dar spera. Spera fiindcă era convins că crimele nepedepsite, răul uitat în tăcere, se va semăna înăuntrul sufletului nostru şi „va răsări înmiit în viitor”. A continuat să spere, chiar să lupte cu aceleaşi cuvinte din care închipuise Arhipelagul, şi după ce – exilat

în „lumea liberă” – a putut afla, în mod direct, că este trădător, fascist, reacţionar şi a putut citi cu ochii lui, în 1976, într-un ziar spaniol că „atâta timp cât în lume sunt oameni ca Soljeniţîn, lagărele trebuie să rămână în funcţiune”. A sperat mai mult după ce zidul Berlinului s-a prăbuşit în 1989, în ciuda scepticismului adunat în sufletul lui, zi de zi şi pe bună dreptate. Mă aflam în primăvara lui 1992 în Piaţa Domului din Milano, lângă domul în care – mă gândeam – ar trebui să se celebreze în fiecare zi o liturghie în memoria tuturor gulagurilor comuniste şi pentru trezia conştiinţelor noastre. Trecuseră aproape douăzeci de ani de la apariţia, chiar aici la Milano, a Arhipelagului GULAG. Piaţa era plină de lume; erau zeci, sute de mii fluturând steaguri roşii şi purtând portretele lui Lenin, Che Guevara, Fidel Castro. Auzeam, aproape urlat, cântecul Bandiera rossa şi mi se părea că el acoperă, inconştient sau cu bună ştiinţă, strigătele de durere şi speranţă, încă vii, ale nefericiţilor din gulag. Şi am înţeles tristeţea cu care Soljeniţîn s-a întors în 1994 în Rusia lui, lăsând – după douăzeci de ani de exil occidental – casa ţărănească din îndepărtatul Vermont american. Aşteptase mult prea mult ca în Europa acestui sfârşit de mileniu conştiinţele să se cutremure cu adevărat.

Speranţa, însă, trebuie să rămână vie. E lecţia extraordinară a acestei teribile cărţi; pentru că la sfârşitul lecturii ei ne putem spune amândoi, cititorule, fiecare în singurătatea lui, cuvintele apostolului Luca, aşezate de Soljeniţîn ca moto la una din dramele sale: „Ia seama că lumina din tine să nu fie întuneric”.

Bucureşti, februarie 1998

(ION VASILE ŞERBAN)

(h) SUMAR

Partea a CINCEA – OCNA

Capitolul 1 – Sortiţi pierzaniei… 3

Capitolul 2 – Zefirul revoluţiei… 28

Capitolul 3 – Lanţuri, lanţuri... 43
Capitolul 4 – De ce aţi tolerat?... 62
Capitolul 5 – Poezia sub lespede, adevărul sub bolovan... 81
Capitolul 6 – Un evadat convins... 104
Capitolul 7 – Motănelul alb... 127
Capitolul 8 – Evadări întâmplătoare şi evadări pregătite inginereşte 157
Capitolul 9 – Băieţaşii cu automate... 177
Capitolul 10 – Când în zonă arde pământul... 184
Capitolul 11 – Lanţurile ni le rupem pe dibuite... 202
Capitolul 12 – Cele patruzeci de zile ale Kenghirului... 230
Partea a ŞASEA – EXILUL
Capitolul 1 – Exilul în primii ani de libertate... 269
Capitolul 2 – Ciuma ţărănească... 281
Capitolul 3 – Exilările se îndesesc... 297
Capitolul 4 – Surghiunul popoarelor... 310
Capitolul 5 – La sfârşitul sorocului... 326
Capitolul 6 – Fericirea exilului... 339
Capitolul 7 – Zekii în libertate... 357
Partea a ŞAPTEA – STALIN NU MAI ESTE
Capitolul 1 – Cum să priveşti astăzi peste umăr... 377
Capitolul 2 – Cârmuitorii trec, Arhipelagul rămâne... 396
Capitolul 3 – Legea în zilele noastre... 425
Postfaţă... 444
După încă un an... 446
Şi după încă zece ani... 447
[Scurt istoric]... 448
Conţinutul capitolelor... 450
Abrevieri şi sigle (vol. I-II-III) ... 460
Note... 468
Tabel cronologic... 490
Dincolo de literatură (eseu de Ion Vasile Şerban) ...

coperta a IV-a

„Despre Tolstoi s-a scris că este conştiinţa Rusiei. Nu ştiu dacă se poate spune acelaşi lucru şi despre Soljeniţîn Dar el este speranţa Rusiei”.

(G.V. Adamovici)

„Măreţia lui Soljeniţîn, din punctul meu de vedere, constă în faptul că, după zeci de ani, în decursul cărora ideea de revoluţie a anulat instanţa moralei, el ne-a redat măreţia şi sensul moralităţii, a readus-o în orizontul gândirii noastre”.

(Guy Lardreau)

„Soljeniţîn este un fenomen. Este simbolul epocii noastre. Chiar şi străinii încep să numească epoca noastră «epoca lui Soljeniţîn”.

(Kirill Pomeranţev)

„Ce înseamnă Soljeniţîn pentru noi? Pentru mine, în primul rând este confirmarea justeţei drumului pe care l-am ales… În al doilea rând, breşa creată de el în conştiinţa celor care trăiesc în Occident este extraordinară, şi eu aparţin acelei categorii de oameni, de scriitori, care au profitat de această breşă”.

(Paul Goma)

„Ideologia comunistă a produs genele distructive ale umanităţii omului. ARHIPELAGUL GULAG este dovada de netăgăduit a acestei exeres-cenţe maligne a spiritului uman. Alexandr Soljeniţîn a devenit, astfel, Marele Martor în procesul comunismului”.

(Ion Vasile Şerban)

EDITURA UNIVERS